MARIA
REGINA ROMÂNIEI

JURNAL DE RĂZBOI
1916–1917

Traducere de
Anca Bărbulescu

Ediție îngrijită de
LUCIAN BOIA

HUMANITAS

CUPRINS

„Aș vrea să fiu eu rege." Jurnalul de război al reginei Maria (Prefață de Lucian Boia) 5

Notă asupra ediției 15

JURNAL DE RĂZBOI

Prolog
Amintiri și mărturisiri:
primii pași ai unei prințese (1910–1916) 19

I. „Soarele strălucește și va fi război!" (octombrie 1914; august–septembrie 1916) 93

II. Țara în primejdie (septembrie–octombrie 1916) 137

III. Moartea principelui Mircea și refugiul în Moldova (octombrie–noiembrie 1916) 185

IV. Primele săptămâni la Iași (noiembrie–decembrie 1916) 235

V. În pragul unui nou an (decembrie 1916–ianuarie 1917) 273

VI. O iarnă geroasă și tristă (ianuarie–martie 1917) 313

VII. Raze de speranță (martie–mai 1917) 383

Sinaia. October 11th 1914
Sept. 23rd " "

Today we left early for Bucarest. Nando and the four elder children, had journey with sad thoughts. Official arrival met by all the ministers I was in deep mourning with my decoration. We went straight to the Athenée for a requiem - were received solemnly - then after lunch we went to Parliament where the new King was to take his oath. It was the moment of greatest emotion, but the public was warm & clapped us enormously. I thought of the dear old Man and the tears choked me. One moment they turned round and clapped for me alone. It was like a great wave of applause, gratifying, touching but as I looked into their approving

admiring, enthusiastic faces, I could not help wondering if their affection for me will survive the mistakes I am sure to make sooner or later "La popularité des foules!" one has only to turn a few pages of history to know what its worth! Naudo's speech was fine and his great emotion gaigned the public for him; so he was well and hopefully received.

Then all the dignitaries came to congratulate us! Congratulate....

And when we returned all our servants kissed our hands calling us Majesty!

A solemn drive back through the troop-lined streets, the crowds cheering, and I not daring to smile as usual because of that pale still face I had kissed ~~that~~ morning.

After Parliament there was a Te-Deum

in church for the new King and Queen.
I dont feel awkward nor pompous but I feel solemn and wonderful new possibilities both of gain, work and interest open out before me.
In arriving at Sinaia went to see old Aunt, and after dinner Catholic prayers then I was very tired - oh! very tired, but Charuka and Barbo still came to me, I need my friends around me, my real friends.
That was my first day of being a Queen. It was an emotional moment when arriving late at the Sinaia station to find all the world there to kiss my hand as Queen, even the old ladies. Each time again it made the tears come burning to my eyes -
It was a sweet rest to kiss Chircea and Hanna's dear sleeping faces.

VINTAGE

MARIA
REGINA ROMÂNIEI

JURNAL DE RĂZBOI
1916–1917

Precedat de însemnări
din 1910–1916

Traducere din engleză de
Anca Bărbulescu

Ediție îngrijită și prefață de
LUCIAN BOIA

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Editura mulțumește Arhivelor Naționale ale României pentru materialul documentar pus la dispoziție și pentru sprijinul acordat la publicarea acestui volum.

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Andreea Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2014, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MARIA, regina României
Jurnal de război: 1916–1917: (precedat de însemnări din 1910–1916) /
Maria, regina României; Bărbulescu Anca (trad.);
Boia Lucian (îngrijire de ed., pref.). –
București: Humanitas, 2014
3 vol.
ISBN 978-973-50-4666-8
Vol. 1 - 2014. - ISBN 978-973-50-4667-5
I. Bărbulescu, Anca (trad.)
II. Boia Lucian (ed., pref.)
821.135.1-94
94(498)"19"Maria(o:82-94)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

PREFAȚĂ

„Aș vrea să fiu eu rege."
Jurnalul de război al reginei Maria

14/27 august 1916: ziua intrării României în Primul Război Mondial. Este și ziua când regina Maria începe să-și țină jurnalul, pe deplin conștientă că trăiește un moment de maximă semnificație, atât pentru țară, cât și pentru propriul său destin. O „intenție" de jurnal avusese și cu doi ani înainte, la moartea regelui Carol I, atunci când devenise regină; abandonase însă însemnările după numai câteva zile. De acum însă, din august 1916, nici o zi nu mai este pierdută; dovedind o disciplină exemplară, însemnările curg neabătut, vreme de peste două decenii, până în preajma sfârșitului (ultima este datată 11 iulie 1938, cu numai o săptămână înainte de moartea reginei). Sunt scrise, firește, în engleză. În total, 101 caiete, probabil, cea mai amplă mărturie de acest gen pe care a lăsat-o cineva în România.

Jurnalul – cu titlul *Însemnări zilnice* – este în curs de publicare, începând din anul 2006.[1] Au fost eliminate însă primele 14 caiete, cele care acoperă perioada războiului; prima zi consemnată devine astfel 18 noiembrie/1 decembrie 1918, data intrării triumfale în București, după exilul forțat din Moldova. Motivul invocat stă în suprapunerea dintre Jurnal și memoriile reginei, publicate, în engleză, sub titlul *The Story of My Life* și, în traducerea românească a Mărgăritei Müller-Verghi, cu titlul *Povestea vieții mele*[2].

---

1. Regina Maria a României, *Însemnări zilnice*, vol. I-X, 2006–2013, apărute succesiv, la editurile Historia, Cognitia și Polirom; traducere din engleză de Sanda-Ileana Racoviceanu (la vol. I, și Valentina Costache).

2. *The Story of My Life*, 3 volume, Londra, 1934–1935; *Povestea vieții mele*, 3 volume, București, 1934–1936 (cu reeditări după 1989, printre primele numărându-se edițiile de la Editura Moldova, Iași, 1990–1991, și Editura Eminescu, București, 1991). Cea mai bună și mai sigură biografie a reginei îi

Volumul al treilea al acestor amintiri, privitor la anii de război, este alcătuit, în cea mai mare parte, prin preluarea însemnărilor zilnice. N-au trecut însă din jurnal în memorii decât mai puțin de jumătate din filele acestora; în plus, chiar fragmentele preluate, de regulă fără mari modificări, au fost supuse totuși unei „autocenzuri". Sunt eliminate sau atenuate tocmai impresiile – și uneori izbucnirile – cele mai sincere ale reginei care, evident, nu puteau fi făcute publice: cuvinte adesea grele la adresa regelui Ferdinand, a prințului moștenitor Carol, a prim-ministrului Ionel Brătianu sau a clasei politice românești în genere. Nu e nevoie de mai multe argumente pentru a justifica publicarea integrală a Jurnalului; odată ce dispunem de textul originar complet, n-avem nici un motiv să ne mulțumim cu versiunea trunchiată și edulcorată a volumului memorialistic. Cu atât mai mult cu cât aceștia sunt anii mari ai reginei Maria, anii care i-au creat legenda.

Pentru a prefața Jurnalul, am considerat că merită reprodus un text independent de acesta, scris de Maria în mai multe etape, din martie 1910 până în septembrie 1916. E o privire de ansamblu asupra propriei vieți, din copilărie până la căsătoria cu Ferdinand și nașterea prințului Carol. Mai pe larg, toate cele spuse aici vor fi relatate în *Povestea vieții mele*. Dar, și de astă dată, textul inițial este mai crud. Regina spune pe șleau tot ce a separat-o de Ferdinand: de la neplăcerea raporturilor trupești până la incompatibilitatea de caracter. Nu mai puțin se plânge de nenumăratele îngrădiri, de faptul că s-a simțit multă vreme tratată ca o prizonieră. Și avea doar 17 ani! De aici, revolta unui temperament puternic și luptător. A dus o permanentă luptă de eliberare și de afirmare a propriei personalități. A vrut neapărat să se împlinească, să dea vieții sale un sens. Ce șansă avea să fie pentru ea războiul!

Titlul *Jurnal de război* ne aparține și necesită, poate, o precizare. Uniforma albă de infirmieră în care a apărut în toți acești ani ar putea lăsa impresia unui efort, desigur demn de elogii, dar de ordin aproape exclusiv „sanitar" și umanitar. În fapt, regina intervine în toate resorturile războiului. Chiar dacă nu avea nici o calitate oficială în dirijarea treburilor publice (nu era regină dom-

---

aparține lui Hannah Pakula: *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Roumania*, New York, 1984 (trad. rom. de Sanda-Ileana Racoviceanu, *Ultima romantică. Viața Reginei Maria a României*, Editura Lider, București, 2003).

nitoare, ci doar soție de rege), a jucat un rol deloc neglijabil în orientarea generală a României în preajma și în timpul războiului. Într-un anume sens, a fost *războiul ei*. A contribuit la trecerea sa în prim-plan și caracterul slab, ezitant, al regelui Ferdinand. Prin firea ei voluntară, regina a compensat oarecum ceea ce-i lipsea soțului său. Dacă privim întreaga perioadă, cu momentele de glorie, dar mai ales de prăbușire și de deznădejde, se poate afirma (au și spus-o, răspicat, contemporanii) că a fost singura persoană care a crezut neabătut în victorie, din primul până în ultimul moment. A ajutat-o și conștiința ei de englezoaică; a trecut și ea prin clipe de nesiguranță, atunci când se părea că soarta s-a înverșunat împotriva României sau că românii nu au capacitatea de a face față unor atât de grele încercări, dar chiar și atunci „știa" că războiul va fi în cele din urmă câștigat, măcar pentru motivul că Anglia nu putea să piardă!

Jurnalul confirmă mai întâi contribuția reginei la pregătirea intrării României în război de partea Antantei, de-a lungul anilor de neutralitate (1914–1916). „Împrejurările – scrie ea – au făcut să fiu implicată în situație mai îndeaproape decât ar fi fost cele mai multe regine... Nu mi s-a ascuns nimic, am fost chemată în ajutor când a fost nevoie. Așa s-a făcut că am știut data, 14 august, cu mult înaintea altora."[1] Misiunea ei consta în convingerea regelui Ferdinand care, în mod firesc, dată fiind obârșia sa, era „progerman" (cum fusese și Carol I), dar a sfârșit prin a înțelege – în bună măsură, și datorită forței de persuasiune a reginei Maria – că nu putea avea altă alegere decât aceea a opiniei majoritare a țării.

După primele zile de entuziasm, urmează dezamăgirea, neliniștea, panica. Confruntată cu forțe superioare, armata română nu reușește să facă față nici pe frontul Dunării, nici pe cel al Carpaților. Capitala e pierdută, ca și întreg sudul țării. Neocupată rămâne doar Moldova, frontul stabilizându-se pe linia Siretului. Ce putea întreprinde regina în aceste condiții pentru a contribui la îndreptarea situației? În spiritul epocii, rolul ei, ca femeie – fie și regină – era strict auxiliar. Opțiunile militare, ca și deciziile politice aparțineau bărbaților. Femeilor le revenea partea umanitară, din spatele frontului. În condițiile date, în principal, îngrijirea răniților. Pe acest front, secundar, dar de incontestabilă importanță,

1. Însemnarea din 14/27 august 1916.

regina e cât se poate de activă. Organizează un serviciu de ambulanțe care îi poartă numele, merge fără răgaz din spital în spital... Dar nu înțelege nici să-i lase pe bărbați să comită greșeală după greșeală, în domeniul lor rezervat: politica și războiul. Este indignată de lipsa de autoritate și de organizare. Ar dori să fie prezentă pe front, în Transilvania sau la Dunăre, dar nu e lăsată să meargă. Constată că bărbații sunt dezorientați, nu mai fac față unei situații neprevăzute: „Brătianu își pierde pe loc tot curajul și acceptă chiar și concesii rușinoase, nu are spirit militar. E omul vicleșugurilor, nu un om de acțiune. Acțiunea îl înspăimântă..."[1] Dar Ferdinand și Carol? De ce întârzie să meargă pe front? „Am petrecut o seară neplăcută, tot încercând să-i conving pe bărbații din familia mea de ceea ce trebuie să facă. Pentru o femeie, a se amesteca în treburile militare e o sarcină care nu-i atrage nici o recunoștință, dar, până la urmă, sunt regina țării acesteia și nu pot sta cu mâinile în sân privind-o cum piere! Carol trebuie să umble printre soldați. Cei de la Cartierul General se mișcă atât de încet, încât întotdeauna spun că Nando sau Carol trebuie să plece să viziteze trupele când va fi situația mai bună. Dar situația nu se îmbunătățește deloc – și atunci când vor mai pleca? [...] Oamenii încep să se întrebe de ce n-a fost văzut până acum nici unul din ei printre soldați – nici nu e de mirare."[2] Convingerea reginei este că rezistența depinde mai presus de orice de moralul oamenilor. Trebuie să crezi, trebuie să vrei. În acest spirit, își înțelege și propria misiune: „Toți cei care-și iubesc cu adevărat Țara au pe buze același strigăt: Apărați-o! Apărați-o! Nu e cu putință să-i îngăduim dușmanului să se facă stăpân pe ea fără împotrivire! Ce face armata noastră? Cine minte? A cui e vina? Ce e putred?"[3] Ferdinand îi apare ca lipsit de voință și de capacitatea de a se impune. „Cred că NU se ridică *la înălțimea situației*, fiindcă pur și simplu nu e în stare să dea ordine."[4] „M-am întâlnit cu Brătianu și am încercat să-l conving că trebuie să se acționeze cu o mână sigură și că lucrurile nu trebuie lăsate să meargă la întâmplare... E vremea pentru acțiune, chiar și pentru o acțiune autocratică dacă

1. Însemnarea din 19 septembrie/2 octombrie 1916.
2. Însemnarea din 27 septembrie/10 octombrie 1916.
3. Însemnarea din 29 septembrie/12 octombrie 1916.
4. Însemnarea din 27 septembrie/10 octombrie 1916.

este necesar. E nevoie de un braț puternic, și pentru a pedepsi, și pentru a ajuta."[1]

Și exclamația supremă: „Vai, de ce nu sunt eu rege? M-aș duce peste tot, aș vedea totul, aș vorbi cu soldații și aș rămâne printre ei până ar ajunge să mă adore și ar pleca bucuroși la luptă în numele meu – aș fi o realitate în rândurile lor, nu un nume!"[2] „Aș vrea să fiu eu rege – poate aș fi un rege rău, dar n-aș îngădui să se spună minciuni pe seama mea, i-aș obliga pe toți să-și facă datoria de dimineața până seara, cu cuvinte aspre și fapte și mai aspre, dacă ar fi nevoie – nu e vremea să ezităm sau să încercăm experiențe, e vremea pentru acțiune, acțiune fără ocolișuri, clară, hotărâtă! Orice ezitare și lipsă de vlagă pun în primejdie țara."[3]

E greu de cântărit, printre atâția factori istorici, influența specifică a reginei în mersul războiului României. Cu siguranță însă că exemplul pe care l-a dat – exemplu de credință, de voință și de dăruire – i-a marcat pe cei din jurul său, după cum i-a impresionat și pe soldați. În componenta morală a războiului – nu mai puțin decisivă decât focul armelor – rolul său a fost de prim ordin. Și e cu atât mai mult de remarcat cu cât se petrece în primele luni pe fondul unei sfâșietoare drame personale: moartea, după o lungă agonie, a micului principe Mircea, ultimul său copil, răpus de febra tifoidă. Sunt pagini patetice în jurnal care îi descriu sfârșitul, ilustrând însă, nu mai puțin, și hotărârea reginei de a nu se lăsa doborâtă și de a lupta mai departe pentru țară.

Ca reușite „punctuale" ale reginei, e de menționat contribuția ei la numirea generalului Prezan ca șef al Marelui Stat Major, în locul generalului Iliescu, un apropiat al prim-ministrului (Brătianu a renunțat cu greu la el), în mod evident incapabil să îndrepte situația, și, nu mai puțin, la desemnarea în fruntea Direcției generale a Sănătății publice a doctorului Ion Cantacuzino, savant distins, dar și un foarte bun organizator. E dispusă, pentru a salva țara, să accepte orice misiune, chiar sub demnitatea ei regală. Astfel, se arată gata să plece în Rusia pentru a-l convinge pe țarul Nicolae II, vărul său, de necesitatea unui sprijin grabnic pentru România (până la urmă s-a considerat că e mai potrivit să meargă

1. Însemnarea din 27 noiembrie/10 decembrie 1916.
2. Însemnarea din 25 septembrie/8 octombrie 1916.
3. Însemnarea din 5/18 septembrie 1916.

la Petrograd Ionel Brătianu, însoțit de principele Carol). Câteva luni mai târziu, se întrevede și posibilitatea unei călătorii în America, rămasă însă la stadiul unui vag proiect.

Și așa, regina are din plin de lucru în Moldova, în urma ucigătoarei epidemii de tifos exantematic, apoi a sângeroaselor lupte din vara anului 1917. Spitalele sunt pline (o întreagă rețea de spitale „Regina Maria"), iar ea e pretutindeni prezentă la căpătâiul bolnavilor și al răniților. Cu un curaj uimitor, la limita inconștienței: teama îi era un sentiment necunoscut!

Stă însă cu ochii și pe clasa politică, pe care, profund dezamăgită, ajunge aproape să o disprețuiască. S-ar fi așteptat ca, în vreme de război, interesele partizane să fie lăsate la o parte. Dar nici vorbă de așa ceva: gâlceava politicienilor e în floare, ca în vremurile bune. Regina luase în calcul înlocuirea guvernului Brătianu (responsabil pentru înfrângerile suferite) și o formulă de uniune națională. Brătianu nu era însă ușor de clintit; până la urmă, „uniunea națională" s-a limitat la completarea guvernului liberal cu câțiva miniștri conservatori, puterea efectivă rămânând tot în mâinile lui Brătianu.

Iată și impresiile reginei, înregistrate „la cald": „Miniștrii noștri nu se comportă deloc lăudabil. ...Cu toții se luptă pentru putere... totul e o debandadă oribilă, în care se ridică la suprafață ce e mai urât în ei, până când ajung să-mi doresc să n-am ochi de văzut și urechi de auzit: sunt scârbită, scârbită, scârbită! Nu m-a descurajat nici o înfrângere, nici o nenorocire, nici un dezastru, dar tabloul acesta al turpitudinii oamenilor aflați la conducere m-a făcut să-mi pierd nădejdea – când mă gândesc că mi-e dat să-mi clădesc țara cu asemenea oameni! O, mai degrabă mi-ar veni să renunț la ea și să plec – departe, oriunde!"[1] Era un fel de a spune. Ea însăși mărturisește – și nu o singură dată – cât de mult ajunsese să-și iubească țara. Țara, nu și elita ei politică!

Regina a excelat și în întreținerea raporturilor cu Aliații. Personal, prin înrudirile sale, se simțea mai apropiată de Marea Britanie și de Rusia, însă nu aceste monarhii, ci Franța republicană a fost aceea care s-a implicat în mai mare măsură în susținerea și ajutorarea României (Anglia era departe, și se simțea acest

1. Însemnarea din 3/16 iulie 1917.

lucru, iar Rusia, dimpotrivă, prea aproape: nu simpatiza cu proiectul național al României, aici, într-o zonă unde urmărea să-și afirme propria hegemonie). Așa că și regina i-a cultivat cu deosebire pe reprezentanții Franței și le-a câștigat simpatia într-o măsură mult mai mare decât ar fi reușit (dacă ar fi reușit), fără ea, regele Ferdinand și Ionel Brătianu. De altfel, și e amuzant de constatat, francezii și-au „împrospătat" în 1916 personalul Legației din București cu o garnitură de diplomați, purtând mai toți impozante titluri nobiliare. Era și aceasta o manieră de a se apropia de familia regală, de Maria, pentru a o susține, și de Ferdinand pentru a-l convinge. Ministru plenipotențiar a fost numit contele de Saint-Aulaire. Alături de el, cu diverse misiuni, apar Robert de Flers, binecunoscut om de teatru, dar și marchiz autentic, marchizul de Belloy (acesta, căsătorit cu o româncă), ca și ducele de Luynes, un personaj cu totul șters, dar aparținând celei mai înalte aristocrații franceze. În toamna anului 1916, sosește și Misiunea Militară Franceză, sub comanda generalului Berthelot.[1] Toți se vor afla în raporturi directe și frecvente cu regina, cu toții, impresionați de energia și de farmecul ei. Ajung câteva rânduri extrase din amintirile contelui de Saint-Aulaire: „Regina Maria a intrat în război așa cum se intră în cinul călugăresc. S-a claustrat, renunțând la tot ce era lumesc pentru mântuirea țării ei, a dinastiei ei și a cauzelor sacre care îi uneau atunci pe aliați. În timpul acestei claustrări, care nu excludea, ci dimpotrivă, conducerea spitalelor și drumurile pe front, ea a urmat și a impus în jurul ei, fără a se odihni nici o singură zi, îndemnurile la stoicism, caritate, devotament și speranță, oricare ar fi fost piedicile ce-i stăteau în cale. Până în ziua victoriei nu am văzut-o niciodată decât în uniformă de infirmieră sau în fruntea regimentului ei, al 4-lea Roșiori, cu dolman albastru cu mântăluță garnisită cu blană, prins pe umăr și căciuliță de blană, cu pană de egretă. Atunci, în galop, această amazoană, înghițând aerul și obstacolele, îi obosea și îi lăsa în urmă pe cei mai îndrăzneți călăreți". Până la mitologie nu mai e decât

1. Cu privire la misiunea generalului Berthelot în România, vezi *General Henri Berthelot and Romania. Memoires et correspondance* (ed. Glenn E. Torrey), New York, 1987 (tradusă și în limba română, cea mai recentă ediție datând din 2012, la Editura Militară).

un pas, pe care Saint-Aulaire nu se sfiește să-l facă: „În Antichitatea păgână, mai aproape ca noi de Olimp, muritorii ar fi făcut din ea o zeiță“[1].

Cucerindu-i pe francezi, regina a câștigat un capital prețios pentru România, care va conta la Conferința Păcii. Dar chiar în ce-i privește pe ruși, deloc grăbiți să dea o mână de ajutor, prezența reginei – descendentă a țarilor – a putut contribui la menținerea unui nivel de cooperare acceptabil. Relatate în Jurnal, întrevederile ei cu diverșii responsabili ruși, politici sau militari, sunt frecvente; generalul Mosolov, timp de câteva luni ministru plenipotențiar al Rusiei la Iași, o evocă în amintirile sale cu nețărmurită admirație, văzând în ea factorul decisiv al rezistenței românești și al înfăptuirii României Mari.[2]

Regina este foarte activă și pe frontul propagandei de război, atât în țară, unde colaborează la *România*, ziarul scos de Marele Cartier General, adresat în primul rând soldaților, și la *Neamul românesc* al lui N. Iorga, cât și în afara țării, printre aliați. Cartea *My Country*, care apare mai întâi în Anglia, apoi în Franța (*Mon pays*), în 1917, o scrie pentru a face cunoscută o țară despre care occidentalii știau prea puțin; traducerea românească (*Țara mea*) e făcută de N. Iorga, fragmente fiind publicate inițial în *Neamul românesc*. Jurnalul consemnează în mai multe rânduri întâlnirile dintre regină și renumitul istoric. Un articol remarcat a fost cel publicat în ziarul parizian *Le Figaro* (versiunea franceză beneficiind de contribuția lui Robert de Flers), tradus apoi și apărut în *Neamul românesc*, sub titlul *In memoriam*; subliniind excepționalitatea raporturilor româno-franceze, regina îi evocă aici pe francezii care și-au dat viața pentru România, pe pământ românesc (figura emblematică fiind în această privință medicul Jean Clunet[3]).

Dincolo de valoarea pur informativă, de prim ordin, *Jurnalul* este și o piesă literară, un adevărat roman, cu nenumărate per-

---

1. Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, Introducere și note de Mihai D. Sturdza, Humanitas, București, 2003, pp. 144–145.

2. Aleksandr A. Mosolov, *Misiunea mea în România*, ed. Marin C. Stănescu, Editura Silex, București, 1997.

3. Jean Clunet (1878–1917), medic francez, aflat în misiune în România în 1916–1917. A murit de tifos exantematic în spitalul pe care îl condusese, în apropiere de Iași.

sonaje, situații dramatice și întorsături de situație. Poate fi considerat cea mai mare reușită literară a reginei (care a cochetat de altfel cu literele), și aceasta tocmai fiindcă nu și-a propus aici să facă literatură. Paleta sa stilistică este amplă: de la registrul dramatic, la evocări lirice sau comentarii sarcastice; străbate adesea și o undă de umor. Portretele sunt memorabile. Regina este o mare observatoare, preocupată în egală măsură de trăsăturile exterioare ale oamenilor (apreciază frumusețea fizică!), de caracterul, inteligența și comportamentul lor. Nu lipsește ironia, dar o ironie în fond concesivă și binevoitoare.

Iată-l pe uimitor de neconvenționalul Albert Thomas, ministrul socialist francez, aflat în turneu diplomatic la Iași: „un omuleț gras și tare comic, rotund cu totul, cu părul vâlvoi, ochelari și o barbă comică, de culoarea cafelei cu lapte, care se termină cu doi cârlionți imposibili. Are nasul ca al unui câine curios, adulmecător și cuminte. Nu știu ce i-au pățit dinții, dar pare să aibă doar unul în față, iar când vorbește scoate în afară buza de jos ca un copil bosumflat – și vorbește, nu glumă! Toți ceilalți erau, firește, în ținută de seară, dar el purta o haină ponosită, tablou discordant și încântător într-o casă de rege. A stat lângă mine la cină și ne-am înțeles de mai mare dragul. Nu e doar interesant, ci și amuzant, nu se mai oprește din vorbit…“[1]

Maruca Cantacuzino, buna sa prietenă: „Am plecat la Cetățuia, s-o vizităm pe Maruka la lucru. Din nou mi s-a părut absolut ilară – tronează acolo, urmată de pașii robilor ei supuși, gata să-i îndeplinească cele mai capricioase dorințe, oricât de nebunești, de schimbătoare, de iresponsabile – se pleacă la orice vrere a ei, o ascultă, o adoră – e comic și uimitor. Nici zece regine laolaltă nu s-ar purta ca ea. Își asumă toate drepturile, nu vede nici o *piedică* în calea capriciilor ei, nu recunoaște nici o datorie sau lege care nu-i convine, poruncește peste tot, râde, se răzgândește, ia dintr-odată un aer formidabil de superior, își exprimă uimirea nețărmurită atunci când cineva nu i se supune întru totul, apoi izbucnește în hohote de râs zgomotoase… Trece singură prin viață, divin, absurd, irezistibil de convinsă că ceilalți sunt făcuți să se plece în fața dorințelor ei și să-i accepte stăpânirea peste toate după voia ei.“[2]

1. Însemnarea din 15/28 mai 1917.
2. Însemnarea din 27 mai/9 iunie 1917.

O mică săgeată și la adresa lui George Enescu, răpus și el de farmecul Marucăi, cu care avea mai târziu să se căsătorească: „Bietul Enescu, deși e bun patriot, ține mai mult la o singură persoană decât la țara lui; cum de felul meu respect marile iubiri, nu îndrăznesc să-l condamn!"[1]

Și prima impresie despre Nicolae Titulescu, în momentul numirii sale ca ministru: „E tare urât, arată ca un muscal, dar e inteligent"[2] (în versiunea autocenzurată din *Povestea vieții mele*, unde întâlnirea e de asemenea consemnată, caracterizarea se limitează la cuvintele: „e foarte deștept").

Volumul prim al *Jurnalului de război* se încheie în preajma marilor bătălii din vara anului 1917. Vor urma încă două volume. Pe regină o așteaptă momente de triumf, dar și noi și teribile încercări.

LUCIAN BOIA

1. Însemnarea din 24 septembrie/7 octombrie 1917.
2. Însemnarea din 20 iulie/2 august 1917.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezenta ediție reproduce integral, în traducere românească (din limba engleză), primele 14 caiete cuprinzând însemnările zilnice ale reginei Maria, precedate de textul unor amintiri care nu fac parte din jurnal (Arhivele Naționale, Fond Casa Regală, Regina Maria, III 98 și 102–115). Ilustrațiile – facsimile ale paginilor de jurnal, fotografii, desene – sunt reproduse din aceleași caiete.

Împărțirea în capitole corespunde caietelor respective. Titlurile aparțin însă editorului, ca și sumarele din fruntea fiecărui capitol, destinate să ușureze orientarea cititorului într-un text încărcat cu detalii. Unele note infrapaginale îi aparțin reginei, fiind marcate cu asterisc. Cele mai multe aparțin însă editorului sau traducătoarei, precizându-se de fiecare dată proveniența lor (n. ed., respectiv n. tr.).

Am semnalat în text locurile în care lecțiunea a fost nesigură. Am optat pentru unificarea stilurilor de datare a însemnărilor, acolo unde regina nu a fost consecventă, trecând mai întâi datele pe stil vechi, apoi pe cele pe stil nou (de exemplu, 30 aprilie/13 mai 1917). Cuvintele, sintagmele sau frazele în limba franceză sunt de cele mai multe ori traduse direct în text, fiind marcate însă cu caractere cursive; uneori, când au un sens foarte transparent, au fost transcrise ca atare; la fel și atunci când au valențe expresive sau umărăresc un efect comic, fiind în acest caz traduse în notă. Sublinierile reginei sunt marcate în text cu MAJUSCULE. Numele proprii, scrise adesea ezitant sau inconsecvent, sunt redate în forme consacrate, cu unele excepții.

Îngrijitorul ediției ține să-i mulțumească profesorului Mihai Sorin Rădulescu pentru sprijinul acordat în identificarea unor personaje.

JURNAL DE RĂZBOI

Prolog

AMINTIRI ȘI MĂRTURISIRI: PRIMII PAȘI AI UNEI PRINȚESE (1910–1916)

„Niciodată n-am fost în stare să scriu cum trebuie“ — O copilărie fericită — Rudele dragi din Rusia — „Bunica mea, regina Victoria“ — Un tată nu foarte prezent și o mamă autoritară și anglofobă — Trei ani în Malta: nostalgia paradisului pierdut — Întâlnirea cu Nando — Sigmaringen — „Unchiul“ și „mătușa“: regele Carol și regina Elisabeta — Cazul „Elena Văcărescu“ — Căsătoria — Un soț nepotrivit — Cum a primit-o Bucureștiul pe prințesă — Temnița Palatului — Un dentist înțelept și un general cu inimă de aur — Dor de libertate — De ce taie românii pădurile? — Sinaia: splendoarea munților și plictiseala de la Peleș — Nașterea prințului Carol

March 1910 Tokyo

I feel a wish of putting down my remembrances so as to read them over in later years, there are so many things I am afraid of forgetting, but I dont know in the least in what order I mean to relate them. This is not to be a journal and it will be badly written. I never was able to spell alas, it seems many royalties have that weakness, yet I was carefully educated and was given just as good a chance as my other girl. I am now nearly 35, and am already 14 years in the country - sometimes they seem to have been very long sometimes short, it seems as if it were but yesterday that I came here, as a very young newly married woman away from my happy home into this far off unknown country. It has become my home now and I love it but the first years were full of struggles

Cotroceni *Martie 1910*

Simt dorința de a-mi așterne pe hârtie amintirile, ca să mi le pot rechema în minte în anii ce vor urma; sunt atâtea lucruri pe care mă tem să nu le uit, dar nu știu câtuși de puțin în ce ordine am să le povestesc. Acesta nu se vrea a fi un jurnal și va fi prost scris. Niciodată n-am fost în stare să scriu cum trebuie – se pare, vai, că multe capete regale suferă de slăbiciunea aceasta –, cu toate că am fost educată cu grijă și am avut toate șansele pe care le-au avut și alte fete. Acum am aproape 35 de ani și trăiesc deja de 17 ani în țara aceasta – uneori mi se pare că au fost foarte lungi, dar alteori parcă ieri am sosit aici, ca femeie recent căsătorită, plecată departe de casa mea fericită, în țara aceasta necunoscută. Acum a devenit casa mea și o iubesc, dar primii ani au fost plini de greutăți, pe care am să le povestesc, una câte una. Cred că, privind înapoi, avem tendința de a vedea lucrurile într-o lumină mai frumoasă și mă bucur că n-am început cartea aceasta la o vârstă mai tânără. Dacă începem să povestim lucrurile în timp ce le suferim, suntem înclinați, poate, să le exagerăm, sau se poate să rămânem orbi cu desăvârșire la cealaltă parte a situației.

M-am căsătorit la doar 17 ani. Am avut o copilărie minunat de fericită, din care voi mai povesti din când în când, cu inima plină de recunoștință. Am fost cea mai mare dintre patru surori, dar Alfred, singurul nostru frate, era cu un an mai mare decât mine. M-am născut în Anglia, la Eastwell Park, unde mi-am petrecut primii ani din viață, dar am și călătorit mult cu familia, căci tata era în Marină, iar mama – mare ducesă, singura fiică a țarului Alexandru II, care a fost, după cum se știe, ucis în împrejurări atât de cumplite tocmai când era pe cale, probabil, să dea țării o

constituție.[1] Așadar, din fragedа copilărie am călătorit din Anglia în Rusia și înapoi de mai multe ori, dar nu am decât amintiri foarte începețoșate despre bunicii mei din Rusia. Văd totuși, ca într-un vis domol, interiorul unui tren decorat cu tot luxul și, pe un pat foarte jos, o doamnă în vârstă, emaciată, către care eram conduși ca s-o sărutăm – țarina Maria, bunica mea. Cred că pleca într-o călătorie undeva în sud și fuseserăm duși s-o vedem pe drum. Îmi amintesc că avea mâini frumoase și ochi pătrunzători, de un cenușiu albăstrui. Am o amintire mai târzie de la înmormântarea ei, pe care am privit-o de la ferestrele Palatului de Iarnă – dar e foarte, foarte vagă. Eram tare mică pe atunci. Mai târziu, mi-l amintesc foarte limpede pe bunicul, care ne iubea, și, într-o vară pe care am petrecut-o cu toții la marele palat de la Țarskoe Selo, când ne-am molipsit de pojar unul după altul, venea în fiecare zi și se așeza lângă fiecare din noi, pe pat. Avea o față blândă, care ne-a rămas dragă, și ochi mari, de un albastru închis; îl iubeam. Îmi mai amintesc cum stăteam între genunchii lui în timp ce mâna doi trăpași ruși iuți, dar mai mult nu... Într-o zi, la Londra, am fost duși în odaia mamei, care plângea, și ni s-a spus că mama trebuia să plece fiindcă tatăl ei fusese ucis... Am privit-o cu teama admirativă și timiditatea copiilor când văd un om în toată firea plângând, oricât de apropiat le-ar fi. Dintotdeauna mi-au fost tare dragi rudele mele din Rusia și le-am iubit mai mult decât pe unchii și mătușile din Anglia. Acum, privind înapoi, îmi dau seama că am crescut înconjurată de mulți oameni interesanți, dar pe atunci, firește, nu ne dădeam seama.

Firește, pentru restul lumii cea mai interesantă de departe este bunica mea, regina Victoria. Îmi amintesc că, pentru a deosebi bunicile una de alta, pe când eram foarte mici, le numeam

1. Regina Maria (1875–1938) este fiica prințului Alfred, duce de Edinburgh (1844–1900), al doilea fiu al reginei Victoria a Marii Britanii și al prințului consort Albert (prinț de Saxa-Coburg-Gotha), și a Mariei (1853–1920), mare ducesă a Rusiei, fiica țarului Alexandru II (victimă a unui atentat cu bombă executat de un grup revoluționar la 13 martie 1881) și a țarinei Maria. A avut un frate, Alfred (1874–1899), și trei surori: Victoria Melita, supranumită „Ducky" (1876–1936), căsătorită cu Ernst, mare duce de Hessa și, a doua oară, cu Kiril, mare duce al Rusiei; Alexandra („Sandra") (1878–1942), căsătorită cu Ernst, principe de Hohenlohe-Langenburg; și Beatrice („Baby Bee") (1883–1966), căsătorită cu Alfonso, infante de Spania (n. ed.).

Bunica-regină și Bunica-țarină – dar ori de câte ori îmi aduc aminte de vremurile acelea îmi amintesc limpede că țineam mai mult la Bunica-țarină. Totuși, ce aer de interes respectuos domnea întotdeauna în jurul Bunicii-regină! Și câtă demnitate în femeia aceea micuță. Când eram mici, ne cerea să o salutăm la micul dejun și eram aduși în șir să-i sărutăm mâna, care întotdeauna tremura ușor; intra în încăpere rezemându-se de un scoțian în kilt și, mai târziu, de un servitor indian cu mișcări silențioase, agile, ușoare. Le punea întrebări doicilor care-i făceau plecăciuni și zâmbea, arătând dinți micuți; avea o voce tare dulce, care suna parcă străin, iar când era agitată sau supărată o ridica la anumite cuvinte într-un fel care era numai al ei și care, mărturisesc, ne amuza uneori în asemenea măsură încât luasem obiceiul de a-l imita – ba chiar de a-l imita foarte bine, spre marele haz al tuturor. Firește, în copilărie ne era destul de frică de ea, iar mai târziu, când am mai crescut, poate am început să ne temem și mai mult. Avea un aer imposibil de descris, un aer pe care nu l-aș putea numi altfel decât „legendar", părea deja o frântură de istorie vie și o înconjura respectul acela șoptit care impresionează. Purta întotdeauna rochii de mătase neagră, croite ca pe vremea crinolinelor, care se înfoiau în jurul ei; nu-mi amintesc să fi avut vreodată trenă. Toate rochiile ei erau puțin decoltate, iar seara purta întotdeauna umerii goi – nu se despărțea niciodată de boneta de văduvă, albă[1]. Avea un mers foarte iute și deloc zgomotos, dar nu-mi amintesc s-o fi văzut vreodată mergând singură: parcă întotdeauna se sprijinea de brațul cuiva. Se bucura de o sănătate excelentă și ieșea zilnic la plimbări cu trăsura la ore înaintate, oricât de urâtă era vremea. Niciodată nu închidea trăsura, ceea ce aducea la disperare multe rude și multe doamne de companie. Fiind tare mărunțică și vârstnică, era foarte scundă, și îmi amintesc cum se enerva, când îmi venea mie rândul să ies la plimbare în trăsură cu ea, văzându-mă cum stau aplecată peste ea: de multe ori, cu un glas dojenitor ascuns sub un zâmbet scurt și timid, îmi spunea „copilă dragă, prea dreaptă te ții" – asta după ce m-am căsătorit. Cred că nu eram nici pe departe nepoatele ei preferate, fiindcă mama era rusoaică

1. În perioada victoriană, boneta „de văduvă" se definea mai degrabă prin croială (cu colț pe frunte) decât prin culoare, deși doliul în sine era, ca și azi, marcat de negru (n. tr.).

și avea o fire foarte independentă; nu cred că s-au înțeles vreodată prea bine, așa că nici noi nu-i eram tocmai în grații, iar mama nu s-a simțit niciodată foarte fericită în Anglia. Dar în copilărie nu observam astfel de lucruri, atât de fericită ne făcea viața oriunde ne-am fi aflat.

Când mă gândesc la ea și la devotamentul cu care-și închina viața copiilor ei, mă cuprinde cea mai adâncă admirație. E o femeie foarte religioasă, și unul din cele mai mari necazuri ale ei e că nici una din noi nu are o credință atât de fierbinte ca a ei. Fiind rusoaică, este, firește, ortodoxă, și peste tot unde mergea punea să i se ridice o capelă mică, unde aducea întotdeauna un preot rus și doi cântăreți. După ce s-a căsătorit, au avut loc războaie în timpul cărora relațiile dintre Anglia și Rusia au fost foarte încordate, iar mama a început să-și deteste țara adoptivă. Dar nu amintirile ei le însemnez aici, ci pe ale mele, așa că nu-mi pot îngădui descrieri lungi despre viața ei, pe care nu le voi include decât acolo unde este nevoie de ele pentru a explica anumite aspecte ale propriei mele vieți și sorți. În orice caz, se împotrivea cu vehemență ideii ca vreuna din fiicele ei să se stabilească în Anglia, și, fiindcă a avut dintotdeauna o influență mult mai puternică asupra noastră decât tata, a folosit-o mereu spre ceea ce considera ea a fi binele nostru. Vărul nostru, pe atunci duce de York și comandant de vas, acum prinț de Wales[1], m-a iubit de la o vârstă foarte fragedă, iar eu îl adoram în copilărie – mai târziu și-ar fi dorit să mă căsătoresc cu el –; fratele lui mai mare murise, iar el devenise moștenitorul unui tron de prestigiu, dar mama s-a împotrivit, fiindcă nu-i era deloc dragă Anglia și nu putea suporta ideea unei căsătorii între veri primari, așa că a reușit să mă convingă că nici eu nu-mi doream căsătoria aceasta; așa s-a făcut că am ajuns în țara aceasta, din fericire sau din păcate...

Dar nu vreau să trec atât de repede peste copilăria mea, așa că am să reiau firul amintirilor de unde l-am lăsat, la regina Victoria. Tata era cel de-al doilea fiu al ei, Alfred, duce de Edinburgh, comandant de vas, considerat unul din cei mai chipeși prinți din vremea lui, cu părul negru și ochii albaștri ca safirul, care străluceau pe chipul bronzat de soare și de vânturile mărilor. În primii

1. Viitorul George V (1863–1936), rege al Marii Britanii (1910–1936), văr primar cu regina Maria (n. ed.).

mei ani de viață era plecat de multe ori luni de-a rândul, și îmi amintesc ce mare bucurie era când se întorcea.

Până la vârsta de zece-unsprezece ani am trăit la Eastwell sau, în orice caz, acolo era locuința noastră principală, dar ședeam de multe ori ba la Londra, ba la Eastwell, ba la Coburg sau în Rusia – iar mai târziu am trăit trei ani în Malta, unde tata comanda flota din Mediterana. De obicei ne închipuim că și ceilalți știu despre familia noastră ce știm și noi, dar de obicei nu e așa, astfel încât trebuie să explic că tata fusese ales moștenitor al ducatului de Coburg, fiindcă bătrânul duce de Coburg nu avea nici un fiu. Ducele Ernst era unchiul tatei, fratele mai mare al tatălui lui, prințul consort al Angliei. Așadar, tata a avut întotdeauna o reședință la Coburg și se hotărâse ca fratele meu, Alfred, să fie crescut în Germania, ca să dezvolte de la o vârstă fragedă simpatii germane și să vorbească germana ca pe limba lui maternă. Hotărârea îi era pe plac mamei, care ținea dintotdeauna mai degrabă cu Germania decât cu Anglia, dar a adus în familie o discordie pe care înainte de căsătorie n-am simțit-o decât vag, dar de care, din păcate, mi-am dat seama imediat după aceea. Am fost crescuți în cea mai deplină inocență și ni s-au ascuns cu toată grija orice exemple și influențe dăunătoare. Când m-am căsătorit, nu știam nimic despre viață, trebuia să învăț totul.

Martie 1912

Nu am scris de mult, viața e atât de ocupată, anii se scurtează și sunt atâtea de făcut, atâtea de trăit, atâtea de gândit. Dar e o mare bucurie să privesc înapoi și să-mi amintesc, iar acum, uitându-mă în urmă, tot ce era rău și crud se îndulcește, iar ce era frumos și fericit își păstrează aura luminoasă. Cred că am avut din naștere o fire de artist, dintotdeauna am iubit frumosul și cu trecerea anilor îl iubesc tot mai mult, de aceea nu pot să nu mă întristez când văd cum mi se ivesc pe față riduri mărunte, care-mi știrbesc din netezimea pielii și forma feței. Întotdeauna am fost considerată o femeie frumoasă – de fapt, după părerea mea, am fost considerată chiar mai frumoasă decât eram –, dar viața femeii e mult mai interesantă când e luată drept „o frumusețe“ de toată

lumea: lucrul acesta îi îmbogățește viața, dar i-o și umple de capcane, ispite și primejdii necunoscute. La primii pași în viață nu ne dăm seama de puterea și slăbiciunea ascunse în propria natură, care se arată, ba una, ba cealaltă, în funcție de renghiurile pe care ni le joacă soarta. Încă din copilărie aveam admiratori și, ca să fiu foarte sinceră, m-au urmărit toată viața. Spuneam, glumind cu cineva drag, că „există două feluri de femei: cele iubite și cele neiubite". Pot mărturisi fără să roșesc că eu am făcut parte dintotdeauna dintre cele iubite de la vârsta fragedă de treisprezece ani, când George, pe atunci duce de York, îmi spunea că nu e pe lume ființă să-i fie mai dragă decât mine, iar pe atunci eram, după cum țin bine minte, o fetiță deloc dezvoltată, în rochie albă, cu un șirag de coral la gât și o coamă deasă de păr de o culoare exact ca a aurului, căreia surorile mele îi spuneau întotdeauna „galben".

Întotdeauna am fost vanitoasă într-o oarecare măsură, mi-au plăcut hainele frumoase, dar în copilărie eram o mică sălbatică și nu voiam să cresc mare. Îmi plăcea să călăresc și să mă cațăr în copaci, să alerg fără pălărie prin soare, iar una din primele mele nefericiri a fost când mi s-au lungit rochiile și mi s-a prins părul. A fost chiar o asemenea jale încât îmi amintesc că mama l-a trimis să vorbească cu noi pe cel mai bun prieten al nostru, un anume căpitan Maurice Bourke, fratele lordului de Mayo, care comanda pe atunci iahtul tatălui meu, în Malta, ca să ne convingă să acceptăm îngrozitoarea schimbare fără să ne răzvrătim de-a dreptul.

Căpitanul Bourke e una din cele mai dragi amintiri ale mele. Era bun prieten cu părinții mei în zilele acelea fericite, când tata era comandantul flotei din Malta. Îl iubeam din toată inima, chiar cu gelozie, era Domnul meu, idealul meu. Îi iubeam fața de irlandez, arsă de soare și bine-dispusă, cu zâmbetul atât de însuflețit, cu dinți albi ca zăpada, care păreau mai numeroși decât ai celorlalți, și o gură puțin strâmbă, care-i sporea farmecul zâmbetului; se purta ras și avea părul negru, des și creț. Înțelegea copiii și reușea să ne facă să acceptăm restricții împotriva cărora am fi încercat altfel să ne revoltăm. Îmi amintesc și acum cu un fior de plăcere CÂT DE TARE puteam să-l ador. Au trecut deja vreo zece ani de când a murit, dar aș vrea să-i mai pot spune câtă recunoștință îi port pentru bucuria pe care mi-o aducea pe atunci.

Vai, câte sunt de povestit, am să ajung oare să le spun pe toate? Malta singură îmi aduce sub ochii minții o lume întreagă de amin-

tiri, toate nespus de fericite. Malta, primul loc unde am făcut cunoștință cu Sudul și toate farmecele lui, Malta, plină de mister și încântare, tocmai la vârsta când viața pare mai încântătoare ca oricând. Dintotdeauna am avut o capacitate formidabilă de a mă bucura. Am înțeles dintotdeauna *la joie de vivre*, poate fiindcă am fost mereu sănătoasă și teafără, dar în mod sigur și pentru că am avut o copilărie atât de fericită. Mai târziu, după căsătoria atât de timpurie, am trăit ani amari, în care bucuria îmi părea foarte departe, dar temelia aceea de încântare parcă mi-a dat tăria să îndur și să depășesc cele mai aprige furtuni. Nu se poate doborî la pământ o ființă făcută să trăiască, o ființă care trebuie să trăiască și poate chiar să învingă (deși a presupune asta înseamnă să ispitim soarta) fiindcă Dumnezeu i-a dat o sănătate și o vigoare care nu trebuie irosite. O, da! trebuie să trăiesc și să iubesc și să dăruiesc și să muncesc, trebuie să râd și să plâng, trebuie să lupt și să cad și să învinge... da, încerc să învinge fiindcă, orice ar fi, mă simt puternică și fără vină, simt că nu degeaba mi s-a dat o vitalitate atât de minunată.

Dar să revin la Malta; e cea mai dragă amintire a mea, așa că nu pot să nu vorbesc despre ea ceva mai mult, fiindcă, în fond, pentru mine scriu. Motivul pentru care am avut o copilărie atât de fericită a fost că familia noastră era numeroasă. Eram cinci, fratele meu, Alfred, cel mai mare, apoi eu, apoi Victoria Melita, poreclită Ducky, apoi Cassandra, sau Sandra, și Beatrice, căreia îi spuneam Baby, care era cu opt ani mai mică decât mine și pe atunci era un copilaș. Tovarășa mea clipă de clipă și cea mai dragă prietenă a mea era Ducky. Era doar cu un an mai mică, dar părea mai mare, fiindcă era mai înaltă și mai brunetă, în timp ce eu eram mai scundă și aveam „părul galben". Toată lumea credea că ea era cea mai mare, ceea ce nu ne plăcea nici mie, nici ei. Ne deosebeam la fel de mult la fire ca și la înfățișare. Eu eram veselă, însuflețită, puțin frivolă, preferata tuturor, considerată foarte drăguță, mă împrieteneam ușor cu toți, eram cea mai puțin bănuitoare ființă de pe fața pământului, nu tocmai isteață, slabă la învățătură, dar fericită, fericită, fericită. Ducky era mai deșteaptă decât mine, mai bună la învățătură, mult mai tristă, de multe ori invidioasă și bosumflată, dar ne iubeam din toată inima și nici nu ne puteam închipui o zi una fără cealaltă, sau un joc ori un lucru care s-o intereseze pe una, dar nu și pe cealaltă. Desigur, ne

ciondăneam des, ba chiar ne mai loveam, dar întotdeauna jucam cinstit, niciodată nu încercam să o luăm una înaintea celeilalte, eram fidele și sincere și împărțeam totul. Sandra era cu aproape trei ani mai mică decât mine. Era ceva mai înceată la minte decât noi, cele mai mari, și niciodată n-am tratat-o ca pe o egală a noastră, deși țineam foarte mult la ea, fiind totuși oricând gata să ne folosim mintea și vârsta mai înaintată împotriva ei. Cred că ERA, într-adevăr, ceva cam prostuță, dar odată cu anii diferența dintre ea și noi, cele două surori mai mari, a crescut în loc să scadă. Întotdeauna părea străină de noi, era mai practică, mai puțin aristocrată, mai dependentă și mai puțin generoasă – noi eram oricând dispuse să facem câte ceva pentru ea, s-o ajutăm, dar în același timp o disprețuiam puțin, uneori, fără îndoială, chiar fără motiv. Cât despre Beatrice, Baby, fiind cea mai mică, era sora cea mai răsfățată și deloc cuminte, deși le aducea, probabil, mare bucurie „celor mari".

Cei trei ani petrecuți în Malta au fost ca un vis lung și fericit, când aveam între 12 și 14 ani. Locuiam la Sant'Antonio, reședința guvernatorului, în afara orașului. Era un conac uriaș, înconjurat de o mulțime de grădini, mai mici sau mai mari, împrejmuite de ziduri, splendide și misterioase. Închid ochii și parcă le văd din nou. O! Ce grădini! Simt parfumul de iasomie, de trandafiri, de lavandă, de flori de portocal. Văd lumina care le învăluia pe toate, aud zumzetul puzderiei de insecte, pășesc din nou pe cărările cu dale smălțuite dintre rondurile mari în care florile creșteau într-o abundență sălbatică. Mușcate ca niște copaci, cactuși cu forme de neînchipuit, trandafiri superbi, violete bătute, enorme, mănunchiuri abundente de crizanteme ca zăpada, iasomie cu flori mari, lavandă, maci, verbină și nenumărate flori de toate culorile, formele și mirosurile, pe care nici nu mi le-aș fi putut închipui și ale căror nume nu le-am aflat, care acum, în amintire, mi se par scoase din poveștile cu zâne, flori pe care nu-mi va mai fi dat să le văd. Îmi amintesc un copac ale cărui flori se deschideau albe și apoi își schimbau culoarea de la zi la zi, devenind roz și, înainte să moară, aproape roșii. Sau un alt copac, cu spini ici-colo, foarte mare, îmbrăcat în flori de culoarea portocalei și atât de încărcate de nectar încât, dacă scuturai ramurile, mierea din ele îți ploua peste cap și umeri. Mai erau și portocalele de Malta, viu colorate și zemoase, iar copacii înfloreau chiar în timp ce rodeau – mulți din ei, în orice

caz. Și fiecare grădină dădea într-alta, dezvăluind bucurii mereu noi, misterioase, încă nedescoperite. Erau iazuri mici, ascunse, și canale micuțe de piatră, ca un fel de apeducte de pitici, prin care curgea apă limpede, cristalină. Nu are rost să încerc să înșir toate farmecele – în inima și mintea mea sunt atât de proaspete toate, fiindcă odată au fost ale mele, ale mele toate... mai mult, ale mele la vârsta la care viața ți se întinde înainte ca o poveste frumoasă, ca o promisiune al cărei sfârșit nu se întrezărește, ca o speranță luminoasă.

Vedeam frumusețe pretutindeni, visuri, aventuri, mistere. Îmi amintesc clipe de cea mai intensă plăcere, să fi fost oare întru totul artistice, sau amintiri îndepărtate păstrate de sufletul meu dintr-o altă viață? Nu știu, dar nu pot explica de ce era bucuria atât de intensă. Îmi amintesc cum rătăceam într-o după-amiază de vară, într-un loc îndepărtat, undeva aproape de mare, un loc pe care-l descoperisem într-una din lungile mele plimbări călare. Ducky și cu mine ne cățăram printr-o plantație enormă de portocali care cobora către țărm în terase mici, neregulate, toate pline de sălbăticie și mister – alergam pe sub portocali, săream zidurile de piatră care despărțeau rândurile de portocali, toate în josul pantei, spre marea albastră și îndepărtată, până când am ajuns dintr-odată într-un loc deschis și am văzut în fața noastră un rezervor mare, cu suprafața netedă, iar de jur împrejurul ghizdurilor tari, de lut bătut – enormi dovleci portocalii. În depărtare se întindea marea, de un albastru-safir, gigantică, nesfârșită, deasupra cerul era de același culoare și la fel de nemărginit. Îmi venea să mă las la pământ și să plâng de bucurie, fiindcă frumusețea aceasta anume trezea în sufletul meu ceva ce nu pot descrie. Nici acum, după douăzeci, douăzeci și cinci de ani, nu-mi pot aminti ziua aceea fără un fior de emoție. Descriu imaginea aceasta fiindcă a rămas foarte vie, dar am păstrat în minte multe, multe altele, una mai frumoasă, mai de neuitat decât alta. Să fi fost toate atât de frumoase cum mi le amintesc? N-aș putea spune. Poate își spunea cuvântul doar artistul din mine, chiar de la vârsta aceea, același suflet de artist care într-o seară, mulți, vai! cât de mulți ani mai târziu, m-a însoțit la asfințit, pe câmpiile arse de soare ale României noastre, când căldura de neîndurat încă ne chinuia pe mine și pe calul meu obosit, când priveam o cireadă de bivoli înceți

care înaintau spre casă ridicând nori de praf către cerul luminat, iar praful se prefăcea în văpăi magnifice, iar acolo, în singurătatea aceea mistuită de arșiță, acolo, în ținutul acela al exilului, am văzut frumusețea, frumusețea...

Am fost crescute în spiritul libertății și al independenței, ca toate englezoaicele. Ne întâlneam neîngrădit cu bărbații și plecam de multe ori călare cu ei, fără să ne însoțească nici o doamnă. Eram vesele și copilăroase, fericite și cu inima ușoară, lipsite de orice urmă de bănuială rea. Nu aveam prea multe tovarășe de vârsta noastră, fiindcă ne aveam una pe cealaltă, și nu le simțeam lipsa. În zilele acelea minunate, ne însoțeau ofițerii mai tineri din marină, precum și câțiva dintre cei mai în vârstă, ca dragul meu căpitan Bourke, care era, totuși, mai mult prietenul părinților noștri decât al nostru, deși era idolul meu. Călăream excelent, deși nu ca la carte, căci nu fuseserăm la vreo școală de echitație, și aduceam mai degrabă cu niște mici sălbăticiuni, fără teamă de nimic și tare greu de ținut în frâu. Aveam fiecare calul ei, caii au avut un rol nespus de important în viața noastră, ba uneori cred că ajungeam să scoatem lumea din sărite tot vorbind de ei. Nu exista pentru noi pedeapsă mai grea decât să ni se ia caii o vreme, dar măsura aceasta nu se folosea decât extrem de rar, niciodată nu eram tratate cu asprime. Orice ne-ar fi putut întrista ne era ascuns, cum ne era ascuns orice rău, așa că am crescut fără să fi cunoscut vreo umbră în viață. Când privesc înapoi, chiar mă minunez cum am putut să rămânem atât de inocente. E o trăsătură extraordinară a educației engleze: viața îți e atât de plină de bucurii nevinovate încât nu-ți mai rămâne prea mult timp să te gândești la altceva. Lecțiile nu ne cereau prea multă atenție. La început am avut o guvernantă franțuzoaică, mi se pare că nu era o ființă prea plăcută; o chema Mlle Heim, era din Alsacia și purta o ură nestinsă Germaniei și oricărui lucru legat de această țară. Ba ne plăcea, ba ne displăcea. Avea mereu o purtare rece și nu se înțelegea deloc cu mama în legătură cu ferestrele deschise și aerul curat; de fapt, cred că nu se înțelegea cu ea în aproape nici o privință, și de multe ori ne pedepsea pentru ceva ce ne spusese chiar mama să facem, iar noi, cu loialitatea aceea ciudată a copilăriei, nu ne plângeam niciodată. Mai târziu am avut o guvernantă germană, destul de tânără și de familie foarte bună, o Fräulein v.

Truchsess. Părea întru totul fermecătoare, la început am ținut foarte mult la ea, dar, crescând, ne-am dat seama că, de fapt, pricinuia numai încurcături, deși mama nu și-a dat seama deloc și a rămas foarte atașată de ea, crezând, din păcate, tot ce-i spunea. Era soiul de om care nu se poate abține să nu se amestece în toate cele și nu suporta să vadă în jur liniște și pace: mereu trebuia să dea naștere la necazuri, ca mai apoi să lase impresia că depune eforturi eroice să îndrepte lucrurile. Ultimii doi ani pe care i-am petrecut la Coburg înainte de căsătorie ni i-a otrăvit de-a dreptul cu intrigile ei meschine și viclene. Până la urmă s-a căsătorit cu tutorele lui Alfred, dr. Rolfs, iar logodna lor a fost pentru noi o perioadă plină de nefericiri. Dar pe atunci, în Malta, în atmosfera aceea fericită, încă nu ne întâlniserăm cu nimic din toate acestea. Aveam o profesoară de muzică bătrână și cam ciudată, domnișoara Butler, care venea de câteva ori pe săptămână de la Valletta să ne dea lecții de pian. Era enorm de grasă și mirosea a mănuși din piele de ied. Odinioară, familia ei trebuie să fi fost din Anglia, dar trecuse cu totul la felul de-a fi maltez și se îmbrăca în haine de pluș de culoarea mustarului, cu o pălărie formidabilă cu pene roz de struț, iar vinerea postea, lucru pe care-l aflam din izul plăcut de usturoi pe care-l răspândea în jur. Nu aveam nici un talent la muzică, dar dintotdeauna am avut un oarecare talent la pictură. În nici un caz nu ni se cerea să depunem eforturi mari, iar mie nu-mi trezeau nici un interes lecțiile ei. Niciodată n-am fost studioasă, dar eram isteață, iute la minte și aveam întotdeauna o dispoziție plăcută. Sâmbăta și duminica se organizau picnicuri cu o mulțime de lume. Plecam călare cu câțiva însoțitori, iar mama pleca în caleașcă cu alții, apoi ne întâlneam în câte un loc, unde descălecam, luam ceaiul și ne plimbam, făcând tot felul de descoperiri în locuri puțin umblate. Malta e o insulă tare ciudată, foarte stâncoasă, toate drumurile sunt mărginite de ziduri de piatră – de fapt, totul acolo e înconjurat și împrejmuit de astfel de ziduri. Fiecare câmp are de jur împrejur un zid de piatră, de obicei făcut din pietre spongioase, puse una peste alta cum s-a nimerit, ușor de dat jos pentru cine dorea să intre într-un loc interzis. De multe ori, în spatele zidurilor acestora se ascundeau grădini superbe. Călărind prin sătucuri și orășele, surprindeam imagini fugare din micile paradisuri înflorite, prin ferestre neașteptate. Localnicii

erau prietenoși, foarte gălăgioși și leneși, ca italienii din sud, și mulți erau foarte frumoși. De multe ori galopam pe străzile satelor pe caii noștri mici, arabi, iar femeile dădeau fuga din ușile deschise să-și adune copiii și micile plite de piatră lucioasă pe care făceau cafeaua în mijlocul străzii. Îmi amintesc mirosul cafelei arse și al unei plante pe care o amestecau în ea, trăsătura tipică a străzilor acelora. Femeile purtau pe cap o capă neagră ciudată, de mătase, întărită într-o parte cu balene și curbată în afară; acest acoperământ pentru cap, întâlnit numai în Malta, îl numeau *faldetta*. Golful Malta e o frumusețe cioplită din inima stâncii. N-am să uit niciodată ziua în care am sosit acolo. Era spre seară, soarele tocmai apunea și tot cerul era o baie de roșu. Avuseserăm parte de o traversare foarte furtunoasă, de patru zile, de la Marsilia, pe H.M.S. „Osborne", așa că ne bucuram cu atât mai mult să ne vedem la sfârșitul călătoriei. Vasul nostru, împins de aburi, trecea încet printre două rânduri de crucișătoare pavoazate, pe care toți marinarii stăteau aliniați pe vergi (pe vremea aceea încă se naviga cu pânze). Cu toții aclamau; s-au tras salve de tun, ca la primirea oricărui membru al familiei regale, iar fanfara cânta *God Save the Queen*. Era un moment minunat, impresionant, căruia ultimele raze ale soarelui îi dădeau o frumusețe deosebită. Cât m-a încântat, cu câtă plăcere mi se întorc gândurile la amintirile acelea fericite! Îmi trec prin fața ochilor chipurile atâtor prieteni. Chipuri vesele și triste, chipuri frumoase și grotești, tinere și bătrâne.

Iată-l pe bătrânul grădinar, Sir Luiden Simons, portretul viu al englezului în vârstă, cu fața roșie și mustăți țepoase și albe; alături de el, soția lui, și ea în vârstă, foarte manierată și neinteresantă, și fiica lor, tunsă scurt și cu veleități literare. Alături de ei văd fețele căpitanilor fiecărei nave, ale ofițerilor mai tineri, ale bunilor noștri prieteni, subofițerii. Aceștia din urmă ne invitau uneori la petreceri de proporții la bord și găteau special pentru ocazie, iar când corăbiile erau trase într-un doc plecam în expediții minunate pe treptele enorme de piatră, până sub chile. Zile nevinovate, încărcate de fericire, de prietenii legate ușor, de jocuri nestăpânite și de fețe pline de bunătate, zile în care cerul nostru nu era întunecat de nici un nor. Da, am avut o copilărie fericită și îmi binecuvântez părinții, care ne-au așternut înainte o cale atât

de ușoară. Aș putea să tot povestesc despre șederea noastră în Malta, fiindcă n-am uitat nimic și port în inimă o recunoștință nepieritoare pentru fiecare om și fiecare loc de acolo, dar mi-ar lua prea mult să aștern aici toate amintirile acelea. Un cuvânt trebuie însă să spun despre primul meu cal, dragul de el, fiindcă întotdeauna caii au avut un rol special în viața mea; nu-mi amintesc vreo perioadă în care să nu-mi fi ocupat mintea un cal sau altul. Pe acesta mi-l cumpăraseră părinții mei. Era un armăsar berber, roib, cu coama și coada de culoare mai deschisă – un animal nepotolit, plin de toane neașteptate, cu ochii iuți și pus pe șotii. M-a învățat multe. L-am botezat Ruby și mi-a fost un prieten adevărat. De cum scăpam de îndatoriri, dădeam fuga la grajduri și stăteam la el în boxă. Era greu de stăpânit și foarte încăpățânat: am căzut de destule ori de pe el. Tata și mama erau foarte populari în Malta, primeau multe vizite și erau invitați peste tot. Ne întâlneam des cu o mulțime de oameni, și toți ne răsfățau. Era Cohen Keppel, care s-a căsătorit cu o tânără foarte drăguță, Miss Blondel, care avea să devină doamnă de companie a mamei mele, era Sir Charles Crust, Sir Headworth Lambton, căpitanul Lestrange, subofițerul David Beatty, prieten tare drag mie, cu o carieră strălucită, care a devenit amiral când era încă foarte tânăr, era Streatfield și era Humbold, foarte talentat la muzică, dar numele acestea nu prezintă interes pentru altcineva în afară de mine. Aș putea să-i descriu pe fiecare pe rând, aș putea să povestesc toate episoadele fericite ale prieteniei noastre, dar mi-ar lua prea mult. Vreau să scriu doar despre plecarea noastră, despre ziua aceea dureroasă care a pus capăt celor trei ani, printre cei mai fericiți din viața mea, dacă nu CEI mai fericiți. Tata fusese trimis în altă parte, trebuia să plecăm. Din nou s-a aliniat toată flota, pavoazată cu steaguri colorate, din nou marinarii s-au înșiruit pe catarge, din nou a cântat fanfara și mii de voci au strigat „hip, hip, ura", dar de data aceasta era dimineață, iar vasul nostru pleca spre larg. Veniseră toți prietenii să ne ureze pentru ultima oară drum bun, cei foarte apropiați veniseră chiar la bord, pe „Surprise". Erau acolo și dragii noștri prieteni subofițeri, printre ei și Beatty, adoratorul meu special. Îi pregătisem un mic dar de despărțire – acum zâmbesc când mă gândesc, era un șoricel de bronz, comoară tare dragă mie, împreună cu cea mai recentă fotografie a mea, în care părul

îmi atârna pe spate. I le-am dat dragului meu tovarăș, pe care-l părăseam pentru totdeauna – da, lăsam totul în urmă știind că nu ne vom mai întoarce, și chiar și acum, după atâția ani, îmi amintesc limpede disperarea adâncă a despărțirii aceleia. Îmi amintesc cum umblam prin încăperile enorme, golite, ale dragului nostru Sant'Antonio, îmi amintesc ultimul rămas-bun sfâșietor de la toate colțișoarele grădinilor iubite, de la toți vechii servitori maltezi. Îmi amintesc ultimele pelerinaje la fiecare locșor de pe insula atât de adorată. Verdala, Sliema, Civitavecchia, golful St Paul și Palatul Inchizitorilor și atâtea și atâtea nume ciudate pe care le-am uitat. Vai! ce durere zdrobitoare, să știm că ne luam adio pentru totdeauna – pentru totdeauna. De multe ori mi-am dorit să mă întorc acolo, dar, după douăzeci și cinci de ani, n-ar fi toate schimbate într-atâta încât ar fi de neîndurat, n-ar sfărâma visul drag de odinioară? Mi-aș dori să am în jur aceleași chipuri, totul să fie la fel, o! și mai presus de toate ar trebui să am aceleași iluzii, aceeași inimă de copil, aceeași inocență. Ar trebui s-o am alături pe Ducky, căreia să-i pot spune „mai ții minte?". Să merg acolo cu oameni care nu făceau parte din viața mea pe atunci nu m-ar ajuta cu nimic – m-ar face doar să mă simt bătrână și obosită și atât de schimbată, din nefericire. Deja au murit atâția – tata, Alfred, căpitanul Bourke... și ce loc ar mai putea să arate la fel după douăzeci și cinci de ani, mai ales în zilele noastre, când totul se schimbă atât de repede?

Îmi amintesc că odată m-am întors la Eastwell, unde m-am născut – eram deja căsătorită și îmi doream din toată inima să revăd vechile locuri. Dar când am ajuns acolo a fost ca un coșmar. Rătăceam dintr-o încăpere în alta, încercând să regăsesc înfățișarea de odinioară a lucrurilor, care nu mai era nicăieri. Și grădinile se schimbaseră, căpătaseră alte linii, fără îndoială îmbunătățite, dar eu voiam rânduielile vechi, voiam să-mi întâlnesc iar propriile amintiri la fiecare pas – numai că nu mai erau – toate mi se păreau o hartă ale cărei granițe s-ar fi schimbat de când învățasem geografia! Nu, e mai bine să nu te întorci după ani și ani în locurile pe care le-ai iubit prea mult. Nu te mai cunosc, nu mai ești de acolo...

Iulie 1913

Iarăși a trecut mai bine de un an de când am scris ultima oară. Iau din nou tocul, pentru că am nevoie să-mi ocup mintea cu ceva în zilele pe care le trăim acum. Toți cei pe care-i iubesc au plecat la război[1], iar eu, fiindcă sunt femeie, aștept și tot aștept... Aștept să se întoarcă sau să nu se mai întoarcă, aștept vești, aștept, poate, răniții! Așadar, ca să-mi păstrez răbdarea până când va fi din nou nevoie de mine, mă întorc la amintirile mele. În paginile dinainte am vorbit despre Malta și Eastwell și în curând va trebui să ajung la vremea sfârșitului copilăriei mele. Odată cu plecarea din Malta s-au sfârșit anii de fericire desăvârșită. După aceea, reședința noastră principală a fost la Coburg. Și acolo ne plăcea, dar lipsea acel ceva care ne făcuse casa un rai. Și, apoi, creșteam, iar asta era o schimbare în sine. Dar cred că nici în casă nu mai domnea atmosfera aceea fericită. Se hotărâse că trebuia să fim transformate, violent și împotriva voinței noastre, în copii germani. Iubeam Anglia, felul de a fi englezesc, oamenii de acolo, dar acum trebuia să fim învățate să urâm toate astea, să ne străduim să preferăm tot ce era german. Copiii sunt de o maleabilitate stupidă – dar, deși ni se tot arăta ridicolul trăsăturilor insulare ale englezilor, o împotrivire lăuntrică ne făcea să ne agățăm de țara în care ne născuserăm.

În acei ultimi ani petrecuți acasă, mama căzuse foarte mult sub influența soților Rolfs, care îi întețeau aversiunea înnăscută față de tot ce era englezesc, ațâțând neînțelegeri dureroase între mama și tata. Pe atunci nu înțelegeam, dar mai târziu situația a ieșit, vai, la lumină, pricinuind mare tristețe și tulburare, iar în cele din urmă familia Rolfs a fost izgonită de tata, cu cea mai mare rușine. Tata îi ura chiar într-atâta încât nimeni dintre noi n-a mai îndrăznit de atunci să le rostească numele de față cu el. Cum se întâmplă întotdeauna, soții Rolfs au fost acuzați de multe

1. La 10 iulie 1913 România declară război Bulgariei, care era angajată în cel de-al Doilea Război Balcanic, împotriva Greciei și Serbiei; armata română, sub comanda regelui Carol I, a principelui Ferdinand și a generalului Alexandru Averescu, trece Dunărea, iar la 25 iulie face joncțiunea cu unitățile sârbe și se află deja la porțile Sofiei, fără a întâlni rezistență, punând, astfel, capăt conflictului. Cele mai multe victime din rândul armatei române au fost provocate de o epidemie de holeră (n. ed.).

lucruri pe care nu le făcuseră, dar, deși mama nu o crede, noi, copiii, eram convinși că de la ei ni se trăgeau foarte multe necazuri și nefericiri. El era un om foarte inteligent, dar avea o fire tiranică și dominatoare – era amuzant, educat și ambițios, și n-ar fi ajuns, probabil, niciodată așa cum a ajuns dacă n-ar fi avut o soție atât de dedată intrigilor. Acum, după atâția ani, suntem foarte buni prieteni. Furtunile și tristețile au fost uitate – ne place să stăm de vorbă, să discutăm, să ne amintim. Soția lui a devenit de-a dreptul inofensivă și FOARTE plicticoasă. Cu toate acestea, nu încape îndoială că din cauza influenței lor nefericite casa noastră nu mai era căminul vesel de pe vremuri. Da, și eu creșteam, ajungeam la „vârsta urâtă". Ne îmbrăcau oribil. Frau Rolfs era de părere că pedepsele corporale ne priesc, așa că ne-a introdus tot felul de umilințe și neajunsuri fizice. A convins-o pe mama că ne-ar face bine să ne obișnuim să purtăm rufărie obișnuită, idee de-a dreptul stupidă, fiindcă eram menite să purtăm toată viața lucruri scumpe și haine fine. Ei bine, în ciuda împotrivirilor înlăcrimate, noi, obișnuite din frageda pruncie petrecută în Anglia, în luxoasele încăperi ale copiilor, să purtăm cel mai ales batist și dantele, ne-am pomenit dintr-odată obligate să purtăm in aspru, corsete prost făcute și rochii hidoase. De cum lăsam să se vadă că nu ne place vreo culoare, stofă, model sau formă, imediat ni se comanda așa ceva, și trebuia să mai și purtăm hainele, orice s-ar fi întâmplat, în pofida lacrimilor, protestelor și nesupunerii. Îmi amintesc mai presus de toate o oroare teribilă, verde cu carouri galbene, pe care o detestam din tot sufletul și în care am fost obligată să mă prezint vreme de un an întreg.

Mama avea o aversiune curioasă față de rochiile albe. Îmi amintesc că visam la o rochie albă și tânjeam după ea; ajunsesem să le invidiez pe fetițele de la școală pentru rochiile lor urâte de bumbac țeapăn, fiindcă erau albe. În primii ani de căsnicie, pentru mine ani triști de exil, singura mea consolare era că mă puteam îmbrăca după propriile dorințe și gusturi. Scriu toate detaliile acestea mărunte fiindcă vreau să mă arăt așa cum eram, cu toate vanitățile și cusururile, dar și cu calitățile, fiindcă nădăjduiesc că am și din acestea!

Ultimii ani petrecuți acasă mi-au fost, deci, întristați, dar asta nu înseamnă că nu erau fericiți, ci doar că nu erau atât de frumoși

pe cât ar fi putut fi. Cu câtă cruzime poate sluți o SINGURĂ influență negativă o casă întreagă! Mama a început să se poarte tare nedrept față de noi – dintr-odată ni se găseau defecte, uneori ni se descopereau chiar instincte urâte care trebuiau scoase la lumină cu forța ca să le vadă mama. Pe atunci eram o prostuță, plângeam din orice, dar Ducky avea o fire mai luptătoare și, încă de la vârsta aceea, avea curajul de a-și apăra părerile. Îmi amintesc multe scene comice – aleg una ca exemplu care și azi mă face să zâmbesc. Mama era în Rusia, iar noi rămăseserăm singure la Coburg în grija familiei Rolfs, pe atunci logodiți și la fel de insuportabili pentru noi pe cât le eram, probabil, și noi lor. Mâncam împreună. De când ne aminteam, în mijlocul mesei stătea o vază de argint cu flori, acolo stătuse dintotdeauna și, mai ales când era plecată mama, ne agățam de vechile tradiții. Vaza aceasta de argint nu-i lăsa să se vadă bine pe cei doi logodnici, care stăteau la un capăt și la celălalt al mesei, așa că dr. Rolfs a poruncit să fie luată de-acolo. Ducky, sora mea, a protestat, spunând că acolo stătea dintotdeauna. S-a iscat o ceartă aprinsă, în timpul căreia dr. Rolfs, pierzându-și cumpătul, a declarat că unul din ei trebuia să dispară – ori el, ori vaza. Până în ziua de azi îmi amintesc cum a apucat sora mea vasul cu amândouă mâinile și cum a spus cu o expresie furioasă, ironică: „Noi preferăm vaza!"

Incidente triviale, dar tare amuzante în amintire, deși pentru copiii care eram însemnau, pe atunci, adevărate tragedii.

Mama era de părere că prințesele trebuie să se căsătorească de tinere, așa că ne-a scos în societate de la o vârstă foarte timpurie. Detestam hotărârea aceasta, fiindcă ne punea, în fond, într-o poziție falsă. Prințesele mai mari ori ne disprețuiau, ori erau geloase, fiindcă li se părea că ne făceam debutul în societate prea devreme și le stricam șansele. Eu aveam înclinații romantice și îmi inventam mereu tot felul de aventuri formidabile a căror eroină principală eram. Din câte îmi amintesc, eroul era de fiecare dată o ființă minunată, care trebuia privită cu respect, admirație și supunere. Nici prin minte nu-mi trecea să fiu eu cea mai puternică, să conduc – sentimentele și speranțele mele erau cum nu se poate mai normale, pline de dorința de a dărui și de a primi în schimb iubire. Cam sentimentală, cam prostuță, cam drăguță, dar cu o fire veselă și foarte prietenoasă, plină de viață și de energie –

așa mă văd acum, privind înapoi. Tata comanda acum flota de acasă, iar reședința lui oficială era la Devonport-Plymouth. Ne petreceam acolo o parte din an. Locuiam în sediul Amiralității, o reședință extraordinar de urâtă și cu atâta curent, încât covoarele, deși țintuite în cuie, fluturau ca valurile de pe scenă. Vizavi de noi, de cealaltă parte a pieței, locuia generalul, pe atunci un domn în vârstă foarte amabil, pe nume Harrison, care avea trei fiice care ne-au devenit imediat tovarășe de joacă dragi. Eram în continuare foarte sălbatice, jucam tot felul de jocuri, înotam și ieșeam des cu barca împreună. Casa lor era mai frumoasă, cu o grădină mult mai mare decât a noastră, și erau încântate să ne primească în vizită, așa că jumătate din timp ni-l petreceam la ele. De cealaltă parte a golfului era un domeniu minunat, Mount Edgecombe, care aparținea unui lord în vârstă de-a dreptul fermecător, cu același nume. Puteam să ne plimbăm acolo după pofta inimii, și era o plăcere. Poziția era superbă, cu vedere spre mare, iar vegetația – atât de sălbatică și frumoasă, că amintea de tropice. În grădina care se înălța cu mult deasupra mării erau alei lungi cu leandri și mirt. Într-o noapte a venit o furtună teribilă (acolo îi spun vântoasă) care a doborât în doar câteva ore o jumătate din frumusețea de pădure de pe plajă. Era dureros să vezi plantele culcate ca niște soldați căzuți, cu ramurile care se străduiau să se îmbrace în verdele primăvăratic. În Devonshire sunt câteva râuri mai mari și, când venea fluxul, puteam naviga pe ele cu barca uneia din nave. Mergeam în vizită pe domeniile superbe ale vecinilor înstăriți. Tot ținutul era ca din basme, iar grădinile erau frumoase peste poate, dar în afară de St. Germans nu-mi mai amintesc acum cum se numeau. Cam în aceeași perioadă, mama ne-a dus în vizită la Wilhelmshöhe să ne prezinte împăratului Wilhelm și soției lui. Eu aveam 15 ani, iar Ducky 14, așa că vă puteți da seama cât eram de tinere, și totuși eram scoase în societate și luam parte la serate de gală. Am amintiri foarte plăcute despre ședereа acolo, locurile erau splendide, iar familia imperială se purta foarte amabil față de noi. Cred că acolo l-am întâlnit pentru prima dată pe cel care urma să-mi devină soț[1]. Arăta foarte tânăr, foarte timid și jenat și avea un fel de râs nervos, dar îmi plăcea. Nu știu

1. Ferdinand (1865–1927) (supranumit „Nando"), principe de Hohenzollern-Sigmaringen, viitorul rege al României (1914–1927) (n. ed.).

dacă am fost duși acolo cu gândul de a ni se face cunoștință, dar familia noastră era foarte apropiată de unchiul lui, prințul Frederic de Hohenzollern, pe atunci general la Kassel. Era un domn încântător, cu o figură foarte plăcută, dar puțin cam corpolent. Vocea și ochii îi erau mai blânzi decât ai oricui și avea un zâmbet cald, amabil; îl iubeam și îl cunoșteam dinainte, fiindcă locuise la reședința noastră de la Coburg pe timpul unor manevre pe care le condusese în regiune. Avea o soție simpatică, micuță și firavă, căreia i se spunea Tantchen[1] și care ne-a plăcut din prima clipă. Mi-l amintesc limpede pe un alt pretendent de-al meu, marele duce George Mihailovici[2], văr primar al mamei. A venit la Coburg să ne vadă. Era plin de farmec, ca mai toți rușii. Mă copleșea cu atenții și, trebuie să mărturisesc, mă atrăgea surprinzător de mult. Mai târziu, după ce m-am căsătorit, mama mi-a spus că el își dorise foarte mult să mă ia de nevastă și făcuse tot posibilul să aranjeze căsătoria. Dar mama nu-l plăcea și, pe lângă asta, pe atunci existau și piedici în ce privea religia. Pe vremea bunicului, protestantele aveau voie să se căsătorească cu mari duci, dar în timpul domniei unchiului meu, Alexandru III, se dăduse o lege care spunea că un mare duce nu se putea căsători decât cu o prințesă de aceeași religie sau care ar fi consimțit să treacă la ortodoxie. Așadar, pentru a evita orice conflicte, mama a descurajat imediat eforturile vărului ei. Dar el a continuat să încerce să păstreze legătura cu mine, prin fratele lui mai mic, Alexei, care a murit mai târziu de tuberculoză; mama, însă, a reușit să-i zădărnicească încercările și a confiscat tot felul de cadouri mărunte pe care mi le trimitea tot timpul. Mai târziu, la mulți ani după ce m-am căsătorit, a luat-o de soție pe Maria, fiica mezină a regelui Greciei, cu care n-a avut o căsătorie fericită, dar chiar și mama e de acord că vina nu este a lui. În anul de după vizita noastră la Kassel am fost duse la Potsdam, de data aceasta în mod clar cu intenția de a-l reîntâlni pe Ferdinand, prinț de România, doar că noi, firește, nu știam. Împărăteasa Augusta Victoria, căreia familia îi spunea Dona, era cum nu se poate mai bucuroasă să ne invite, fiindcă trăgea nădejde ca una din noi să-l ia de soț pe fratele ei cel foarte

1. Mătușica (germ.) (n. tr.).

2. Gheorghi Mihailovici (1863–1919), mare duce al Rusiei, văr al reginei Maria (cu care, în tinerețe, ar fi dorit să se căsătorească) (n. ed.).

urât, Ernst Gunther de Schleswig-Holstein. L-am văzut de multe ori acolo pe Ferdinand de România, căruia i se spunea Nando. Rămăsese la fel de timid și îmi oferea atenții stânjenite, de-a dreptul emoționante.

Dar am uitat cu desăvârșire să menționez că ne mai întâlniserăm și la München, cu vreo două săptămâni mai înainte, când trebuia să mă curteze. Am stat acolo amândoi cam o săptămână, era foarte drăguț, timid și tânăr și nu reușea să lase o impresie prea favorabilă. Cred că îmi dădeam seama într-o oarecare măsură, de pe atunci, că avea anumite intenții în ce mă privea, dar toată viața credem că marile evenimente sunt încă departe și apoi, dintr-odată, ne ajung, ne pomenim față în față cu ele și le ținem piept cum putem. Îmi amintesc că, într-o seară, mi-a adus, teribil de jenat, niște trandafiri și am stat, nu foarte apropiați, la fereastra hotelului, privind luna. Nu știu despre ce am vorbit și nu-mi mai amintesc nici un detaliu romantic din cele după care tânjea sufletul meu de fetiță. Dar la vârsta aceea suntem atât de pregătiți pentru iubire, încât ne cuprinde sub orice formă ni s-ar arăta. Prințul acesta tânăr pe nume Nando avea în el ceva de o modestie mișcătoare – și mi se pare că încă de la vârsta aceea fragedă aveam senzația instinctivă că avea nevoie să-l ajute cineva să-și depășească timiditatea. Tocmai ceea ce mai târziu în viață a devenit pentru mine o mare povară mă atrăgea pe atunci: timiditatea lui aproape dureroasă și dependența lui de ceilalți. Cât de teribil de nepregătiți suntem la vârsta aceea! Nu știm nimic despre viață, despre munca grea care ne așteaptă. Cred că mi se întâmplase ceva ce în ziua de azi rar vedem. Rămăsesem de o inocență totală și imbecilă. Nu știam și nu înțelegeam absolut nimic despre viață și nu aveam nici cea mai vagă idee ce însemna o căsnicie. Îmi plăcea să visez și să-mi imaginez uniunea perfectă, în care eu aș fi fost o soție iubitoare și supusă, devotată întru totul și gata să ofere totul, dar habar n-aveam ce se presupunea că trebuie să ofer. De aceea, când a venit marele moment și tânărul cel timid și-a adunat destul curaj încât să-mi ceară mâna, am spus da, fără să știu câtuși de puțin ce-i promiteam sau dacă chiar țineam la el. Nu știam nimic despre România cea îndepărtată în care trăia, nu-i cunoșteam nici familia, nici ideile, nici caracterul, și totuși am spus „da“ când m-a cerut. Bietele fete neștiutoare, cât de ușor

sunt de păcălit! Când privesc în urmă la ființa aceea mică, nevinovată și bălaie de 16 ani, nu-mi vine să cred că suntem una și aceeași persoană. Îmi vine să-i întind o mână și să-i spun: „sărăcuța de tine, tare-aș vrea să te fi putut ajuta". Dar pe atunci nici nu-mi închipuiam că aș fi avut nevoie de ajutor. Cred că cea care a ajutat cu aranjarea căsătoriei a fost Charlotte de Meiningen, sora mai mare a împăratului Wilhelm. Fusese în România și îl cunoscuse pe regele Carol[1]. Cred că eram considerată „*une bonne partie*", deși nu eram prea bogată, iar în România se dorea ca moștenitorul tronului să ia de soție o prințesă cu legături puternice cu casele regale. Eu îndeplineam condițiile cât se poate de bine. Dar cât de puține știam despre astfel de aranjamente pe atunci! Cât de ușor am fost de manipulat! Parcă nici nu-mi place să-mi amintesc de mine așa cum eram pe vremea aceea! Trebuie să fi fost o netoată mică!

M-am logodit la Potsdam, pe 22 mai 1892, dacă nu mă înșel. Aveam prea puține să ne spunem, dar eram foarte fericiți și foarte timizi. Împăratul Wilhelm ne-a anunțat logodna în aceeași seară, la o cină pe Pfaueninsel, pe unul dintre lacurile de la Potsdam. Pentru noi evenimentul era prilej de stânjeneală, dar în același timp mă simțeam mândră și măgulită. Nando mi l-a prezentat pe aghiotantul lui, un anume maior Coandă[2], primul român pe care aveam să-l cunosc. Era înalt și brunet, destul de chipeș, cu maniere agreabile, și știa să se facă plăcut. Aproape imediat după ce s-a potolit primul val de entuziasm, m-a copleșit o tristețe ametitoare la gândul că în curând avea să trebuiască să-mi las în urmă casa iubită și, mai mult, pe Ducky, tovarășa mea de nedespărțit. De la început a fost teribil de geloasă pe logodnicul meu și îmi imputa amarnic fiecare ceas petrecut cu el. El era teribil de îndrăgostit, iar eu răspundeam bucuroasă la avansurile lui. În general, logodna a fost pentru mine o perioadă fericită, deși de la început simțeam răzbătând prin toate o teamă crudă la gândul de a-i părăsi

1. Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), principe domnitor (1866–1881) și rege (1881–1914) al României (n. ed.).

2. Constantin Coandă (1857–1932), ofițer și, mai târziu, om politic. În 1892 era aghiotant al prințului Ferdinand. General din 1902. În 1916–1917, șef al Misiunii Militare Române pe lângă Marele Cartier General rus. Prim-ministru în octombrie–noiembrie 1918 (n. ed.).

pe cei dragi ca să plec într-o țară îndepărtată, împreună cu un bărbat pe care de-abia dacă-l cunoșteam. Peste fericirea mea se mai așternea câte o umbră când lucruri mărunte din caracterul logodnicului meu mă mirau și mă dezamăgeau, dar într-un mod atât de vag, că nu le lăsam să tulbure povestea fantezistă pe care o clădisem în jurul meu între timp. România cea îndepărtată o vedeam ca pe o țară a romantismului – un tărâm pe jumătate sălbatic prin care aveam să mă plimb călare, mână în mână cu un tovarăș încântător... o țară în care aveam să fiu iubită și în care viața avea să fie de-a dreptul ideală! E aproape un act de cruzime să privesc în urmă și să-mi amintesc toate speranțele și iluziile cu care am pornit la drum. Mă bucur că nu am început să scriu toate astea cu zece ani mai devreme. M-ar fi zdrobit. Acum m-a cuprins o împăcare profundă și îmi pot aminti în liniște acei primi ani, zâmbind trist când mă gândesc cât de mult se deosebea realitatea de vis. Dar să nu-mi pierd firul, am atâtea de povestit... atâtea!

Entuziasmul firesc iscat de logodnă mă împiedica să mă gândesc prea serios la cum avea să fie viitorul meu. Urma acum să fiu prezentată familiei logodnicului meu. Pe tatăl lui, Fürst de Hohenzollern, îl mai întâlnisem. Era un bărbat cum nu se poate mai fermecător și mai amabil.[1] De vârstă mijlocie, cu un aer foarte tineresc, barba bălaie, ochii cenușii și mișcări iuți, puțin nervoase, avea o personalitate de-a dreptul fascinantă, iar mama mea era cu totul fermecată de el. Se hotărâse că aveam să plec la Sigmaringen, reședința familiei Hohenzollern, unde aveam să fiu prezentată soacrei mele și restului familiei, compusă din Wilhelm, fratele mai mare al viitorului meu soț, soția lui, Karl, fratele mai mic, și în ultimul rând, dar în nici un caz cel din urmă, regele Carol al României, care urma să vină să vadă dacă-i sunt pe plac! Cum mai tremuram la gândul chinului care mă aștepta!

Am plecat la Sigmaringen pe la începutul lui iunie. E un orășel german destul de mic, cu un castel superb, vechi, înălțat pe o stâncă deasupra Dunării, care acolo e foarte mică în comparație cu fluviul vast de aici. Aveam mari emoții când am ajuns acolo. Toată familia ne aștepta la gară. Viitoarea mea soacră fusese

1. Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen (1835–1905), căsătorit cu Antonia de Portugalia. Fratele mai mare al regelui Carol I și tatăl lui Ferdinand (n. ed.).

foarte frumoasă, dar sănătatea mereu proastă îi știrbise frumusețea, iar acum, deși avea încă trăsături în cel mai pur stil clasic, era doar o ruină a ceea ce trebuie să fi fost odinioară. Se născuse infantă de Portugalia, fiica reginei Maria da Gloria. Trăia într-o izolare aproape completă față de familie, din cauza bolilor. Îmi amintesc prima impresie pe care mi-a făcut-o: o doamnă foarte înaltă, în mătase cafenie, cu părul cenușiu-castaniu prins strâns la ceafă, cu nasul lung, cu profilul perfect, dar cu o siluetă foarte diferită de cele cu care suntem obișnuiți în ziua de azi. Un corp foarte scund, mijlocul foarte îngust, umeri lăsați și șolduri enorme. Avea mâini și picioare frumoase, dar se mișca fără urmă de grație, legănându-și șoldurile într-un fel al ei, și avea o voce foarte nazală, diferită de vocile rudelor din familia Coburg-Cohari sau de Bourbon. M-a primit cu toată căldura și i-am devenit imediat favorită, așa că m-am simțit măgulită și fericită. Mai târziu am ajuns să-i cunosc mai bine firea și am avut perioade în care afecțiunea dintre noi a fost pusă la grea încercare, dar acea primă întâlnire a fost fermecătoare și, deși mare parte din ce a urmat a fost o cruntă dezamăgire, și acum mă simt foarte recunoscătoare pentru bunătatea și căldura cu care m-a tratat la acea primă vizită, care, firește, era foarte importantă pentru mine. Soacra mea, Fürstin Antoinette, era foarte talentată la pictură. Luase lecții de la o artistă excelentă din Franța, o anume Mlle Mercier, iar florile și peisajele ei erau cu mult deasupra a ceea ce pictează de obicei amatorii. Era, în toate, foarte muncitoare și avea cunoștințe impresionante despre artă. Apartamentele ei erau pline de lucruri frumoase, unele de-a dreptul unice, dintr-o colecție care-i aparținuse tatălui ei, regele Ferdinand al Portugaliei. Îmi plăcea să mă plimb printre comorile ei, deși pe atunci nu mă prea pricepeam la stiluri și secole. Mai târziu, lucrurile superbe cu care se înconjura au fost pentru mine, de multe ori, o consolare și un sprijin, în timp ce firea ei ciudată și schimbătoare îmi pricinuia mari necazuri. Dar, repet, acea primă vizită mi-o amintesc foarte limpede. Toată lumea a fost cum nu se poate mai bună cu mine, am fost primită ca un membru al familiei și copleșită cu atenții, cadouri și felicitări din toate părțile. Cumnatul meu cel mai vârstnic, Wilhelm, era un bărbat mic și gras, foarte vesel și amabil. Soția lui era fiica contelui de Trani, nepoata împărătesei Austriei. Putea

fi de-a dreptul fermecătoare, dar avea o natură schimbătoare și dificilă. Nu reușise să se împrietenească cu familia soțului ei, așa că trăia printre ei ca o străină. Încă de atunci avea față de soțul ei o aversiune pronunțată, care spre sfârșitul vieții s-a transformat aproape în ură. Se înțelegea foarte rău cu soacra mea, care o antipatiza din inimă și îi judeca defectele cu mare asprime. Fürstin Antoinette era o catolică fanatică. Nu-mi pot închipui cum de a acceptat ca fiul ei preferat să se căsătorească cu o protestantă, cred că nu a primit decât fiindcă altceva nu se putea aranja, dar trebuie să fi fost o mare nenorocire pentru ea – trebuie să fiu, deci, cu atât mai recunoscătoare că am fost primită atât de bine.

Regele Carol a fost dintotdeauna, mai întâi de toate, un mare diplomat și om de stat. Când a venit în România, a promis că, dacă avea să aibă copii, avea să-i boteze în credința ortodoxă a țării. Îi era deci imposibil să se căsătorească cu o catolică, fiindcă o femeie din religia aceasta n-ar fi acceptat în nici un caz condiția lui, așadar, de vreme ce politica nu-i îngăduia pe atunci să ia de soție o mare ducesă din Rusia, și-a căutat o mireasă protestantă și a ales-o pe prințesa Elisabeta de Wied, o femeie admirabilă, care avea pe atunci 26 de ani, cunoscută mai apoi lumii drept regina-poetă Carmen Sylva[1]. Nu au avut decât un copil, o fetiță pe nume Maria, care promitea să ajungă la fel de inteligentă ca mama ei. Dar soarta a smuls cu cruzime mica floare din primii ani de viață. A murit la frageda vârstă de patru ani, frângând inima mamei, care nu a mai avut alt copil, deși mulți și dureroși ani s-a agățat de speranța disperată de a da naștere unui fiu. Cu mulți ani mai târziu, când soții s-au văzut nevoiți să renunțe la orice nădejde de a avea un descendent direct, l-au ales drept moștenitor pe Ferdinand de Hohenzollern, al doilea fiu al lui Fürst Leopold și Fürstin Antoinette de Hohenzollern. Ferdinand a venit în România pe când era încă foarte tânăr, apoi a fost implicat într-o poveste nefericită despre care voi vorbi mai târziu și în urma căreia a fost trimis în străinătate să-și găsească o soție – numele meu fiind, cred, primul pe lista mireselor de dorit, fiindcă aveam vârsta potrivită, aveam legăturile necesare și eram, în plus, protestantă.

1. Elisabeta de Wied, cunoscută și sub pseudonimul literar Carmen Sylva (1843–1916), soția lui Carol I, principesă, apoi regină a României (n. ed.).

Firește, toate acestea le-am aflat mult mai târziu, fiindcă în acele prime zile trăiam în visurile mele dulci și nici prin gând nu-mi trecea că în logodna noastră fusese implicat vreun aranjament bine gândit. Trăiam într-o binecuvântată ignoranță cu privire la felul cum se hotărăsc căsătoriile prințeselor și eram convinsă de iluzia fericită că numai și numai încântătoarea mea persoană fusese motivul alegerii lor. Admir și în același timp deplâng deplina necunoștință a oricărui rău, a oricăror urâțenii și greutăți ale vieții în care am fost crescută. Nici măcar nu-mi dau seama cum a fost posibilă. N-am aflat nimic, nu aveam nici un fel de curiozități, fie ele naturale sau nesănătoase. Îmi construisem o impresie romantică despre viață și iubire care era, cum se vede, foarte diferită de realitate. N-aș vrea ca fiicele mele să fie la fel de inocente sau de ignorante, oricât de mult mi-ar displăcea să le dezvălui părțile urâte ale vieții; nu mă străduiesc atât de tare să le ascund toate realitățile, fiindcă mi se pare mai bine să li se deschidă ochii puțin câte puțin asupra lucrurilor așa cum sunt ele, astfel încât, atunci când vine vremea căsătoriei și a independenței, vălul să nu se sfâșie brutal, măturându-le din viață toate reperele vechi și lăsându-le fără apărare în calea potopului de revelații crude care ne copleșesc de parcă ni s-ar prăbuși în jur toate zidurile și n-am mai avea pe lume nimic sigur, sincer sau adevărat. Fusesem crescută într-un paradis al amăgirilor, iar iuțeala cu care trebuia să-l părăsesc era prea crudă. În țara aceasta de la miazăzi, toate lucrurile omenești se discută mult mai deschis, nu se înalță o pavăză atât de mare între înainte și după, așa că nici dezamăgirile nu pot fi atât de mari. Voi spune mai multe despre lucrurile acestea la vremea potrivită. A urmat marele moment al sosirii regelui Charles, sau Carol al României. Chiar și mama era puțin *émotionnée* și, deși rareori lăsa să se vadă cum se simțea și rareori încuraja vreo urmă de emoție, cred că atunci mi-a înțeles tulburarea. În plus, și Nando își privea unchiul cu o admirație enormă, mai adâncă decât era cazul, după cum aveam să aflu încetul cu încetul, dar pe atunci (și, vai, mulți ani mai târziu) îmi inspira teama de Rege pe care o simțea el însuși. A venit și ziua cea mare. Eu și sora mea am fost îmbrăcate în cele mai bune haine și duse la gară să-l primim pe cel care avea să-mi fie, de fapt, socru în mai mare măsură decât Fürst-ul de Hohenzollern.

Nu știu de ce, dar nu-mi amintesc prea multe despre întâlnirea aceea. Regina României era în vizită la mama ei, fiind bolnavă, după ce fusese și ea amestecată în povestea dureroasă pomenită mai sus, și se considerase că era mai bine să rămână departe de România o vreme, așa că Regele venise singur. Îmi amintesc în special cât de uimită și dezamăgită am fost să văd că e atât de scund și că nu are deloc o figură impunătoare. Avea un cap admirabil și, din fotografii, aș fi crezut că e un bărbat foarte masiv. Mai târziu mi-am dat seama de demnitatea impresionantă pe care o degaja, în ciuda staturii. Nu era obișnuit cu hainele civile și le purta cu o oarecare stânjeneală. Îmbrăcămintea lui era de un fel anume, din stofă mai groasă decât ce purtau alți bărbați, și avea ghete foarte pătrățoase, cu talpă groasă. Cer iertare dacă dau atâtea detalii, dar îl zugrăvesc așa cum îl vedeau ochii mei de copilă. A fost foarte amabil cu mine, chiar călduros, dar nu avea farmecul captivant al socrului meu. Nu-mi mai amintesc prea bine pe cine a adus cu el atunci, la prima noastră întâlnire, dar erau cu toții domni foarte amabili, pricepuți la vorbe și complimente frumoase, și păreau încântați de logodna noastră. Eram o adunare de familie numeroasă, fuseseră invitate și cele două surori mai mici ale mele și fratele meu, așa că ne simțeam tare bine împreună. Regelui Carol îi plăcea să discute politică; pentru el, totul era de cea mai mare importanță și orice dorință și năzuință era neapărat subordonată binelui țării lui iubite și opiniei publice. Am observat destul de repede că Nando se supunea cu greu restricțiilor acestora, dar se temea ca de moarte să nu-și supere unchiul, chiar și în cele mai mărunte privințe. Întotdeauna era teribil de neajutorat. Când îmi amintesc vremurile acelea înțeleg multe lucruri pe care atunci nu le înțelegeam.

Într-o zi am plecat cu toții într-o excursie foarte lungă, ca să vizităm „*Stammschloss*-ul“[1] Hohenzollern. Era un castel minunat așezat pe un munte nu foarte înalt, care se ridica drept din mijlocul câmpiei, singur și de aceea foarte impunător. Castelul în sine nu rezervă prea multe lucruri interesante, aparține celor două familii de Hohenzollern – a împăratului și Sigmaringen. Am luat prânzul acolo și îmi amintesc că regele României a ridicat paharul

1. Reședința principală, castelul familiei (germ.) (n. tr.).

și a toastat pentru sănătatea noastră, propunându-ne „o zi de miere“ în loc de o lună de miere, spre marea nemulțumire a lui Nando, care a luat anunțul foarte în tragic și a venit apoi la mine să se plângă, spunând că toastul însemna că unchiul lui nu avea de gând să-i lase timp să se bucure, ci avea să ne grăbească să ne întoarcem în România imediat după nuntă. Eu nu aveam aproape nici o părere personală pe atunci și nu-i înțelegeam frământările, toate erau foarte vagi în bietul meu cap. Nu voiam decât să fiu fericită și nu-mi păsa prea mult în ce fel mi se prezenta fericirea. Trebuie să fi fost extraordinar de naivă și de stupidă pe atunci, trăind de la o zi la alta în visurile mele, așa încât viitorul mi se părea un peisaj încețoșat care n-avea să vină niciodată îngrijorător de aproape. Dar încă de pe atunci încercam să-l încurajez pe viitorul meu soț și să-i înveselesc dispoziția atât de lesne de înnegurat. Îl necăjea destul de des și aghiotantul lui, Coandă, pe care-l acuza că se amestecă în lucruri care nu-l privesc, că e indiscret etc.... Lua totul ca pe o jignire și își închipuia că toată lumea încearcă cu tot dinadinsul să-l supere sau să-l dea la o parte. Mai târziu, tendința aceasta a lui avea să ne facă viața mult mai puțin plăcută decât ar fi putut să fie – dar pe atunci nu mă îngrijora prea mult și eram oricând gata să mă lupt în locul lui.

Timpul a trecut repede și agreabil. Mama avea discuții îndelungate cu regele, în care au stabilit, presupun, tot ce ținea de căsătoria noastră și celelalte lucruri care mai trebuiau aranjate. Nu mi s-a cerut opinia în nici o privință, mă tratau în continuare ca pe un copil. Pe atunci, tata era în Anglia. Cred că logodna mea a fost o lovitură grea pentru el, fiindcă își dorea din toată inima să mă mărite cu prințul de Wales. Ne aștepta încă un chin teribil. Regele României și Nando urmau să vină cu noi în Anglia și să-și prezinte omagiile venerabilei regine Victoria. Eu eram timidă, iar logodnicul meu – și mai timid. Partea din Anglia a familiei nu agrea străinii. Aveam unele emoții și strângeri de inimă și la gândul că aveam să-l întâlnesc acolo pe George de Wales. Dar toate trebuiau să se întâmple, așa că cel mai bine era să le ținem piept cu cât mai mult curaj. Întâlnirea cu tata a fost destul de tristă, fiindcă, deși nu a spus nimic, l-am simțit abătut și dezamăgit. Nando se ținea peste tot după mine și trebuie să recunosc că nu avea prea multe calități care să-l facă plăcut bărbaților în general,

era prea timid, prea nehotărât. Mie mi se părea că găsesc în el tot ce-mi doream, era atât de îndrăgostit de mine și eram atât de neștiutoare în privința a ceea ce avea să urmeze încât eram aproape fericită, la drept vorbind. Mama era încântată, iar căsătoria pe care o aranjase i se părea cum nu se poate mai dezirabilă. Prezentarea logodnicului meu în fața bunicii de la Windsor a mers perfect. Era și ea la fel de timidă ca el și, firește, nu aveau prea multe să-și spună. Mi-a rămas în minte o mică scenă amuzantă. Draga noastră bunică-regina se afla pe atunci sub influența – sau poate ar fi mai bine spus că marele ei favorit pe atunci era secretarul ei indian, căruia toți îi spuneau Munshi. Cred că în țara lui era dintr-o castă foarte joasă, dar bunica făcuse din el un fel de semizeu, avea reședința lui, iar la soția lui venea în vizită regina însăși. Munshi îi dădea lecții de hindusă, iar ea îl considera cu totul și cu totul deosebit, spre marea exasperare a celorlalți din jurul ei; după cum fără îndoială vă puteți închipui, se făceau tot felul de glume proaste. Într-o dimineață, regina m-a chemat în apartamentele ei. Am găsit-o într-un fotoliu, la masa ei de scris, cu rochia de mătase neagră care mi-era atât de dragă înfoiată în falduri în jurul ei. În camerele ei domnea întotdeauna un miros delicios de flori de portocal; erau ticsite de portrete, fotografii și suvenire, printre care erau și câteva tablouri bune, dar în general încăperea era de un prost-gust înfiorător – nu degeaba se spune despre câte ceva foarte urât că e „din perioada victoriană timpurie". Cu toate acestea, pentru noi, copiii, apartamentele ei erau pline de mister și încântare. Priveam plini de admirație la fotografiile numeroaselor rude răposate, unchi, mătuși și chiar copii mici, imortalizați pe patul de moarte, în colțuri uitate descopeream portrete ale animalelor preferate, comori indiene ciudate, vaze de sticlă minunate, pictate în roz și verde, care ne fermecau pe atunci, în ignoranța noastră artistică, și cât discutau „oamenii mari" noi umblam de-a bușilea pe sub mese și pe după colțuri periculoase ca să necăjim mugurarul gras strecurându-ne degețelele scurte printre gratiile coliviei, până ce țipetele lui furioase atrăgeau atenția și din celălalt capăt al camerei ni se adresau dojeni binemeritate.

Dar, ca să mă întorc la povestea mea, bunica stătea acolo, cu mâinile pe baston. Timidă ca întotdeauna, îmi mărturisește, cu zâmbetul ei plăcut și discret, că i-ar face mare plăcere să i-l pre-

zinte lui Munshi pe logodnicul meu, așa că mă roagă să am bunătatea de a-l chema. M-am învoit bucuroasă și am dat fuga să fac ce-mi ceruse. M-am întors repede, târându-l după mine pe Nando, care nu era prea încântat. Bunica i-a zâmbit, i-a oferit mânuța ei grăsulie și tremurătoare ca s-o sărute, apoi s-a deschis o ușă în partea cealaltă a încăperii și a apărut Munshi, un bărbat gras, cu barbă neagră, în haine aurite, cu pantaloni strâmți și turban alb pe cap. A rămas în ușă ca o statuie, cu mâinile încrucișate pe burtă. Nando nu s-a clintit de unde rămăsese și a scos un râs timid. Bunica, și mai timidă, zâmbea, scoțând zgomote slabe și fără sens, dând din umeri și așteptând să se întâmple ceva care s-o scape din poziția aceea jenantă. Aveam senzația că toți se așteaptă să fac eu ceva, dar nu știam ce. Până la urmă, m-am dus la Munshi, care stătea acolo ca un idol, trăgându-l după mine pe nefericitul Nando, pe care l-am prezentat drept bărbatul cu care urma să mă căsătoresc. Indianul cel impozant și-a dus o mână la frunte, apoi la inimă, dar tot n-a spus nimic. Rareori m-am găsit în situații mai ridicole și mai stânjenitoare decât aceasta, iar pe atunci nu învățasem cum să-i fac pe cei din jur să se simtă în largul lor, fiindcă eram eu însămi prea tânără și timidă. Cred că scena a luat sfârșit, până la urmă, când scumpa mea bunică i-a dat din nou lui Nando mâna s-o sărute, ca semn că ceremonia luase sfârșit.

Și regele României s-a prezentat la Windsor și a fost foarte tulburat la auzul veștii că trebuia să poarte „escarpini" seara, declarând că ciorapii de mătase sunt prea subțiri, că avea să răcească în ei și că, prin urmare, avea de gând să poarte unii de bumbac pe dedesubt! Nu-mi mai amintesc cum s-au înțeles el și bătrâna regină – pe atunci, lucrurile importante n-aveau de-a face cu mine. Dar ceva tot îmi amintesc. Era prima vizită a lui Nando în Anglia. Regele României se aștepta să arate tot interesul pentru tot ce era de văzut. Când vizitase Anglia în trecut, regele fusese peste tot, vizitase totul, plin de admirație și de interes față de toate instituțiile, fie ele practice sau artistice. Dar Nando era îndrăgostit și nu-l putea convinge nimic să se uite în jur, refuza să se îndepărteze cu un pas de mine, oricât l-ar fi îmboldit unchiul lui. Pe atunci m-am simțit măgulită, dar mai târziu, vai, ca și regele, am oftat văzându-i lipsa de interes și greutatea cu care îl convingeai să facă chiar și lucruri absolut necesare. Vreau mai

presus de toate să fiu dreaptă și să judec lucrurile așa cum erau cu adevărat. Cred că două firi ca a regelui și a prințului n-au fost făcute să se înțeleagă. Nu se certau niciodată, nepotul îi arăta întotdeauna unchiului tot respectul, dar mințile lor lucrau cu totul și cu totul altfel. În iubirea lui arzătoare pentru munca în folosul țării, regele nu înțelegea că tânărul avea și alte interese și alte gusturi, că nu era la fel de devotat muncii ca el. Prințul detesta puterea pe care o avea regele asupra lui, dar îi lipseau curajul și energia de a o contesta câtuși de puțin. Mi-am dat seama repede că avea obiceiul de a se plânge amarnic, dar fără să aibă măcar intenția de a încerca să scape din strânsoarea care îi urâțea viața și îi zdrobea voința. Într-o oarecare măsură, situația răsărise din povestea nefericită în care fusese implicat prințul cu doi ani înainte, sau să fi fost mai puțin? și pe care ar fi bine s-o povestesc acum, ca să arăt de ce accepta cu atâta umilință toate dorințele regelui, chiar dacă în adâncul inimii se revolta împotriva lor.

Când a venit în România, încă foarte tânăr, să ia locul moștenitorului lipsă, a lăsat și el în urmă o viață care-i plăcea și care, în fond, i se potrivea mai bine decât aceea de prinț moștenitor. Era locotenent în primul regiment de gardă de la Potsdam, unde trăia o viață veselă, lipsită de griji și de exigențe intelectuale sau politice, alături de tovarăși de vârsta lui, cu bucuriile și grijile mărunte ale unui ofițer într-un oraș de garnizoană. De la viața aceea potrivită cu gusturile lui a ajuns dintr-odată într-o țară cu totul diferită, în care a fost primit cu o oarecare căldură, dar primit de un popor care nu-i semăna ca rasă, un popor critic, ironic, latin în gusturi ca și în origine. Un popor cu moravuri deloc stricte, dar cu limba ascuțită, plin de calități și cusururi cu care avea prea puține în comun. Astfel a căzut imediat sub stăpânirea severă și exigentă a regelui Carol, un om cu un simț al datoriei de fier, care trudea încă din tinerețe, cu răbdare și abnegație neobosite, ca să-și clădească țărișoara, și care uitase slăbiciunile, dorințele și defectele tinereții și se aștepta ca succesorul lui să răspundă firesc la vederile lui asupra vieții. Dar regele nu înțelegea că nu există pe lume două firi la fel; el avea o înclinație înnăscută spre muncă, asta ca să nu mai spunem că avea puterea în mâini și avea tot interesul să muncească, el fiind conducătorul care făcea planul de lucru al fiecărei zile; el era arhitectul, iar învățăcelul lui era doar zidarul.

Se aștepta ca tânărul să-i calce imediat pe urme cu entuziasm, în timp ce prințul tânjea după viața pe care o lăsase în urmă.

Pe atunci, România era plină de intrigi (nici acum nu e lipsită de ele, dar care țară poate fi?), iar regele se temea ca noul prinț să nu cadă sub influențe dăunătoare. De aceea, Ferdinand a fost constrâns să ducă un trai aproape monastic, din care fuseseră înlăturate cu grijă orice plăceri și libertăți. Regina, suflet idealist, de poet, dar care păstra în inimă un resentiment dureros, secret, față de tânărul care venise să ocupe, cu toată nevinovăția, locul care ar fi trebuit să-i aparțină unui fiu al ei, se purta bine cu el, încerca să-i cultive talentele și să-i dezvolte caracterul, dar nu simțea față de el nici pic de iubire adevărată. S-a întâmplat tocmai lucrul care trebuia evitat cu atâta grijă: tânărul a căzut în mâinile unei intrigante viclene. Toți se temuseră de influențe din afara casei regale și rămăseseră orbi la cele care ar fi putut veni dinlăuntru. Viața îi era atât de plicticoasă, încât, așa cum mi-a povestit mai târziu, una din foarte puținele lui plăceri era să stea la geamul bibliotecii regelui și să privească ferestrele hotelului de partea cealaltă a pieței, atras irezistibil, bietul om lipsit de orice plăcere, de aventurile celorlalți, el, căruia i se refuzau toate distracțiile vieții. Nu spun că un spirit vesel, voluntar, plin de viață, voință, energie și curaj n-ar fi reușit să scoată ceva chiar și dintr-o astfel de viață, dar tânărul prinț era timid, domol, neîncrezător în propriile forțe, bănuitor față de alții, ușor de jignit și arogant față de cei din jur; îi lipseau toate calitățile de care ar fi avut nevoie ca să depășească piedicile care pentru altul ar fi părut, poate, nimicuri.

Astfel stăteau lucrurile când a apărut pe scenă un alt actor, anume omniprezenta doamnă de companie! Oare veți zâmbi? La început, desigur, ar fi zâmbit oricine, dar din cauza firii nefericitului prinț situația a ajuns prea gravă pentru zâmbete. Lui Carmen Sylva, regina-poetă, îi plăcea să se înconjoare cu intelectuali, fiind, așa cum am mai spus, o idealistă; nici măcar inteligența ei inocentă, nici măcar geniul ei nu i-au compensat lipsa de chibzuință și spirit pătrunzător. Trăia în visurile și fanteziile pe care le țesea singură în jurul ei. Complimentele, intrigile, prefăcătoriile – le cădea tuturor pradă ușor. Avea aspirații din alte vremuri: să adune în jurul ei o mulțime de doamne și domnișoare a căror inteligență încerca s-o modeleze și s-o cultive. Una din ele, o anume

domnișoară Elena Văcărescu[1], era și ea poetă, o femeie cu mintea ascuțită, care știa să se strecoare pe sub pielea oamenilor și care a înțeles de la prima privire în ce împrejurări se afla. A prins-o în mreje pe regina cea credulă. Cu pricepere, încetul cu încetul, i-a otrăvit mintea împotriva celorlalți care se bucurau până atunci de favorurile ei. A făurit în jurul reginei un gol pe care, cu viclenia ei, știa să-l umple în așa fel încât în cele din urmă i-a devenit de-a dreptul indispensabilă, iar Carmen Sylva vedea cu ochii ei, auzea cu urechile ei, vorbea cu limba ei. Se spunea chiar că E. Văcărescu o convinsese pe regină că în ea trăia din nou sufletul fetiței ei moarte. Nu se poate tăgădui că regina și domnișoara cu pricina țineau împreună o mulțime de ședințe de spiritism și că intriganta o convingea pe regină să facă orice voia ea declarând că așa porunciseră spiritele. Așa s-a întâmplat că ambițiile Elenei Văcărescu au tot crescut până când i-a încolțit în minte un plan măreț și s-a lăsat amăgită de visul de a-și vedea capul încoronat. Din toate acestea vă veți imagina, fără îndoială, o femeie frumoasă, agilă ca un șarpe și atrăgătoare – dar nici vorbă de așa ceva; era grasă, urâtă, fața îi era roșie și unsuroasă, iar pielea – acoperită peste tot cu pete. Doar viața nefirească pe care era obligat s-o trăiască poate explica faptul că tânărul prinț s-a lăsat prins în lațul unei intrigi cu o femeie atât de neplăcută. Era foarte isteață și agreabilă, nu se poate nega – dar tânărul nu era deosebit de intelectual, așa că trebuie să fi prezentat pentru el și vreun farmec feminin, mai ușor de înțeles dacă ne gândim că prințul nu vedea pe altcineva. Dușmanii lui Carmen Sylva au încercat de la început să mă convingă că ea însăși aranjase toată intriga pentru a distruge poziția nepotului ei în țară, fiindcă nu reușise să-l ierte că luase locul fiului pe care nu-l avusese ea. Lumea mai spune și că regina ar fi sperat dintotdeauna să-și aducă pe tron, în locul lui Ferdinand, un nepot de-al ei – dar eu, una, nu pot crede așa

1. Elena Văcărescu (1864–1947). Aparținând renumitei familii a boierilor Văcărești, de formație culturală franceză, domnișoara de onoare preferată a reginei Elisabeta; idila ei, împinsă până aproape de căsătorie, cu prințul Ferdinand a provocat un imens scandal, în urma căruia regina a fost nevoită să se exileze pentru câțiva ani în Italia, iar Elena Văcărescu a plecat definitiv din țară, stabilindu-se în 1891 la Paris. S-a remarcat ca scriitoare de limbă franceză și membră foarte activă a mai multor organizații culturale internaționale (n. ed.).

ceva, pentru că, deși visătoare și idealistă, sunt de părere că regina era prea inteligentă să-și închipuie că un asemenea plan ar fi avut sorți de izbândă, mai ales că nu avea nici un fel de influență asupra regelui de oțel cu care era căsătorită. Mulți, mulți ani mai târziu, am vorbit cu regina despre E. Văcărescu, iar explicația pe care mi-a dat-o a fost următoarea – iar acum, cunoscând-o așa cum o cunosc, sunt mult mai înclinată s-o cred. Își dăduse seama repede că tânărul nepot care li se trimisese avea o fire timidă, nehotărâtă, șovăielnică, și o personalitate încă neformată, și voia să se ocupe de el, să-i dezvolte inteligența și calitățile care se ascundeau, încă netrezite, în el. Nu a trecut mult până să înțeleagă că tânărul era maleabil, dar prea puțin remarcabil, și că avea toate cususurile stării pe care ea o numea *„fin de race"*. Imaginația ei de poetă, dragostea ei pentru natură, ajutate de insinuările pricepute ale unei tinere ambițioase, i-au sădit în minte un plan: tânărul trebuia să se căsătorească cu o femeie înfocată de la miazăzi, cu o femeie brunetă, cu pasiuni intense, de altă rasă decât a lui – trebuia să-și amestece sângele regal, prea subțiat, cu cel al fiicei unei țări tinere. Ideea a luat-o în stăpânire în asemenea măsură, convingând-o că era spre binele omenirii, al tânărului prinț, al țării, încât a pregătit, fără știrea regelui, un întreg plan prin care spera să aranjeze logodna. Dacă Ferdinand n-ar fi fost atât de șovăitor, atât de tânăr și, de ce n-aș spune-o, atât de cinstit, nu încape îndoială că povestea s-ar fi încheiat cu o simplă *„liaison"*, cu o ceartă mai înfocată sau mai domoală drept deznodământ, iar farmecele tinerei nu erau din cele mai înalte, dar Ferdinand, aprins de poezia lui Carmen Sylva și de influența pe care o avea personalitatea ei puternică asupra firii lui mai slabe, a ajuns să-și imagineze că era de-a dreptul îndrăgostit de fată și s-a hotărât s-o ia de soție. Nu știu cine i-a dat vestea regelui, el sau regina, dar efectul a fost o adevărată bombă! Regele își vedea cele mai dragi visuri pentru viitorul țării și al dinastiei năruite dintr-o lovitură. Știa bine că singura cale de a-și păstra o stăpânire temeinică în România era să rămână cu mult deasupra poporului pe care ajunsese să-l conducă, să se păstreze departe de el. Fiind în primul rând diplomat și conducător înnăscut, a avut ideea ingenioasă de a-i spune nepotului că avea să accepte căsătoria dacă o accepta și țara, știind prea bine că poporul n-avea s-o îngăduie în nici un caz, fiindcă visa la o alianță strălucită a prințului cu altă familie regală. Din

păcate, știu prea puține detalii ale afacerii – nici ce miniștri erau la putere, nici ce scene s-au desfășurat între rege și regină, între unchi și nepot, între tânăr și tânără; întreaga poveste a lăsat o amintire prea delicată ca să pot pune prea multe întrebări. Fapt este că țara s-a ridicat ca un singur om ca să respingă vehement o asemenea căsătorie, așa cum prea bine ghicise regele, iar simpla idee a înfuriat într-atâta poporul, încât regina de la care pornise ideea a fost nevoită să plece din țară, sub pretextul bolii, pentru că ajunsese să fie privită cu dușmănie. A rămas plecată mai bine de doi ani – unul din cele mai amare pahare pe care le-a avut de băut într-o viață plină de dezamăgiri, ambiții zădărnicite și necazuri crunte. În lipsa ei s-a aranjat căsătoria tânărului prinț cu mine (care nu știam, firește, nimic din ce se petrecuse), ceea ce explică de ce Carmen Sylva nu se afla în România la sosirea mea și de ce a lipsit de la logodna și de la nunta noastră.

Buftea *septembrie 1916*

Cât a trecut de când am scris ultima oară! Și de ce iau din nou tocul tocmai în vreme de război? Aș spune că o fac pentru că am nevoie să-mi întorc mintea către alte și alte lucruri destul de puternice încât să mă distragă de la gândurile care mă copleșesc, aș vrea să vorbesc despre zilele noastre, în care se joacă un joc de importanță covârșitoare – dar, cum acestea sunt amintirile mele, trebuie să le depăn pe rând, și nu să încep cu sfârșitul, deși trag nădejde că acesta nu e sfârșitul! Voi încerca să iau firul de unde l-am lăsat: la povestea interesantă cu domnișoara Văcărescu și la motivul pentru care Carmen Sylva a lipsit de la nunta noastră!

Câte lucruri mari s-au întâmplat de când am scris ultima oară – unchiul și mătușa, dragii de ei, au murit, eu sunt regină, iar de la un capăt la altul al pământului domnește războiul...

Ei bine, după o logodnă de nouă luni, vremuri în mare parte fericite, ne-am căsătorit la Sigmaringen, pe 10 ianuarie 1903[1].

Pe atunci aveam șaptesprezece ani și două luni, iar soțul meu – douăzeci și șapte. Era o iarnă cumplit de geroasă și am avut parte de o călătorie deloc confortabilă de la Coburg la Sigmaringen,

1. De fapt, 1893 (n. tr.).

petrecând o noapte foarte rece în tren. Sub pretextul că detestă vagoanele speciale, mama obișnuia să călătorească în cele mai incomode condiții. Firește, la sosire trebuia să fim îmbrăcate în haine de gală și ne așteptau o mulțime de rude. Nu-mi mai amintesc toate detaliile – nu mai țin minte nici măcar dacă am avut emoții prea mari, mi-a rămas până azi doar senzația că era un vis în care rolul principal nu era nici pe departe al meu, ba chiar mă plictiseam puțin, fiindcă nu mă simțeam una dintre adulți. Încă mă simțeam stânjenită de față cu familia logodnicului meu și nici măcar cu a mea nu mă mai simțeam tocmai în largul meu.

Numeroasele cadouri și trusoul meu mă bucurau mult; aveam bijuterii superbe și o mulțime de rochii, mantale, pălării și blănuri – mă simțeam ca o fetiță care avea acum ocazia să se îmbrace „ca oamenii mari", în orice îi poftea inima – dar la viața care mă aștepta, la despărțire și celelalte nu îndrăzneam să mă gândesc, trăiam pentru ceea ce mă aștepta de la o zi la alta și îndepărtam orice alte gânduri. Veniseră mulți oaspeți. Unchiul Alexei din Rusia, unchiul Arthur de Connaught din Anglia, împăratul Wilhelm, Albert al Belgiei și mama lui, contesa de Flandra. Am avut trei nunți: ceremonia civilă, ceremonia catolică și cea anglicană. Se discutase mult despre locul unde urma să aibă loc nunta. Prima propunere fusese Anglia, dar n-a fost posibil, fiindcă Biserica Anglicană n-ar fi acceptat ceremonia catolică, în primul rând, iar catolicii ridicau aceleași obiecții, și în probleme de religie întotdeauna câștigă catolicii. Apoi s-a propus să ne căsătorim la Coburg, dar nici așa nu s-a putut face, pentru că bătrânul unchi al tatei, Ernst de Saxa-Coburg, se înconjurase cu o curte atât de necuviincioasă, încât nici nu se punea problema să primim oaspeți acolo, ca să nu mai vorbim de faptul că soacra mea era aproape invalidă; așadar, în cele din urmă s-a decis ca nunta să se facă la Sigmaringen. Eu nu aveam nici o părere în privința aceasta și nici nu m-a întrebat nimeni ce aș fi preferat. Aici se cuvine să-l descriu pe scurt pe bătrânul meu unchi Ernst de Coburg, fiindcă era un personaj extraordinar, cum nu se mai vede în ziua de azi. Era un adevărat tiran și ducea o viață întru totul imorală. Curtea lui se compunea din *chevaliers d'industrie*[1] care se învoiau să le

1. Aventurieri, oportuniști (fr.) (n. tr.).

ia de soții pe iubitele lui repudiate – de obicei actrițe de mâna a doua, dar din când în când și doamne de familie mai bună. Eu, firește, nu știam nimic despre toate acestea înainte de căsătorie, fiindcă urechile mele feciorelnice fuseseră ferite cu grijă de orice discuții rușinoase. Mai târziu, însă, mi s-a spus că era un om cu inimă de piatră, îmbătrânit în rele și insuportabil, cu nenumărate aventuri și încă mai multe datorii. Era la mila unor evrei îngrozitori – nici nu-mi mai amintesc toate poveștile teribil de imorale de care se lega numele lui. În același timp, era un om foarte cult, care avusese pe vremuri un rol foarte însemnat, dar care, înaintând în vârstă, se dedase tuturor viciilor de pe fața pământului: era căsătorit cu o prințesă de Baden, sora marelui duce de Baden, o bătrânică umilă și cuminte, mereu maltratată și umilită de stăpânul ei tiranic, pe care l-a iubit ca o roabă până la ultima răsuflare. Mi-l amintesc ca pe un domn enorm, greoi, cu părul unsuros cănit – fălci de buldog, dinții de jos ieșiți în afară, o mustață subțire și ceruită, răsucită în jos la capete, trupul mătăhălos îndesat într-un frac prea strâmt care-i făcea șoldurile să pară uriașe. Pielea îi era smeadă, plină de pete de icter, iar ochii îi erau roșii. Nu l-am văzut niciodată fără floare la butonieră – una peste alta, era un bătrân fanfaron, un bătrân fanfaron de-a dreptul dezgustător! Când venea în vizită la noi, fuseserăm învățați să-i aducem cel mai solid scaun din încăpere, fiindcă greutatea lui neobișnuită punea în primejdie orice mobilă mai plăpândă! Vizitele lui erau rare, iar ocaziile când primea oaspeți la cină la Palatul lui erau și mai rare. Cina se lua devreme, la șase sau șapte seara. Era invitată toată familia, iar noi, copiii, eram cicăliți să ne purtăm frumos. Dar rareori se întâmpla să răbdăm tot evenimentul acela pompos fără chicoteli înăbușite cu greu. Unchiul pufnea la masă și tot repeta cu vocea lui tunătoare *„Ach, die süssen lieben Kinder"*[1], iar noi ne îndesam batistele în gură ca să nu izbucnim în hohote. Pe masă erau înșirate două rânduri de sfeșnice de argint, iar florile erau aranjate în mijloc, în buchete țepene și deloc artistice. Biata mătușă Alexandrine, umilă ca întotdeauna, purta mereu negru și stătea la locul ei fără o vorbă, dând din cap a aprobare la fiecare cuvânt al tiranului bătrân. Întotdeauna era îmbrăcată în haine

1. O, copii dragi și scumpi (germ.) (n. tr.).

ponosite și negre, iar trupul plat, fără corset, îi era drapat într-un șal de cașmir prins cu o camee mare. Bărbia îi era acoperită de o barbă rară și căruntă, iar deasupra nasului trist, ridicol, în formă de pară, ieșeau în afară din găvanele lor doi ochi blânzi și stinși – un suflet amărât, a cărui unică iubire era bătrânul cel teribil, care o trata cum alții n-ar îndrăzni să-și trateze nici slugile. O iubeam pe biata bătrânică, față de care aveam o atitudine protectoare și oarecum disprețuitoare. Când i-a murit soțul cel terbil, la vreo șase luni după nunta mea, l-a jelit amarnic și i-a luat ultima iubită sub protecția ei specială. Ca să se înțeleagă cât de înjositoare era iubirea pe care i-o purta bărbatului care o înșelase dintotdeauna, trebuie să povestesc o istorioară cu totul aparte. Ducele avea mai multe case în Coburg, printre care o vilă mai mică în care monstrul regal se întâlnea cu ibovnica zilei. Mai târziu, toate casele au trecut în stăpânirea tatei. Vila aceasta voia s-o folosească pentru ceva anume, nu știu pentru ce, probabil drept casă de oaspeți sau ceva asemănător; din politețe, a cerut permisiunea mătușii Alexandrine ca să-și găzduiască oaspeții acolo, dar ea, cu mâinile împreunate și lacrimi pe obraji, l-a implorat pe tata să nu se atingă de casa în care dragul ei Ernst fusese atât de fericit! Povestea e adevărată.

Acum trebuie să mă întorc la ziua nunții mele – zi rece, zi înghețată de iarnă, iar castelul Sigmaringen era uriaș, demodat, aproape medieval. Ceremonia a avut loc dimineața devreme, iar noi toate purtam rochii de gală și diademe. Eu nu arătam prea bine. Eram foarte dezamăgită de mine însămi. Coroana nu mi se potrivea, silueta îmi arăta prea plată sub rochia destul de masivă, iar vălul îmi fusese aranjat într-un fel prea complicat – pe atunci eram firavă, cu nasul mic, părul foarte blond, iar ținuta nu mă avantaja deloc – dar lumea mă considera, totuși, drăguță. Cu ocazia nunții, regele Carol fusese însoțit de un număr de români mai vârstnici. Am să încerc să mi-i aduc aminte. Erau acolo Dimitrie Sturdza[1], Lascăr Catargiu[2], Petre Carp[3], generalul

1. Dimitrie A. Sturdza (1833–1914), om politic liberal, ministru în mai multe rânduri, prim-ministru în 1895–1896, 1897–1899, 1901–1904 și 1907–1908 (n. ed.).

2. Lascăr Catargiu (1823–1899), om politic conservator, prim-ministru în 1866, 1871–1876, 1889 și 1891–1895 (n. ed.).

3. Petre P. Carp (1837–1919), om politic conservator, liderul grupării „junimiste", prim-ministru în 1900–1901 și 1910–1912 (n. ed.).

George Manu[1], Ioan Kalinderu[2], Gheorghe Cantacuzino (Nababul)[3] și, mi se pare, și generalul Florescu[4]. Unchiul adusese cu el și două doamne: doamna Maria Cantacuzino, una dintre cele mai de seamă doamne din societatea românească, și doamna Maria Greceanu[5], care avea să fie doamna mea de companie. Față de toți aceștia simțeam o timiditate îngrozitoare. Vorbeam prost franceza, refuzasem s-o învăț cum trebuie. Noi, copiii, ne încăpățânam să nu vorbim în franceză, pe care o consideram o limbă afectată, bună doar pentru adulți. Acum regretam amarnic că nu profitasem de ocaziile care mi se oferiseră – fiindcă mă aflam într-un dezavantaj dureros.

Dacă aș fi știut pe atunci ce știu acum, anume că românii erau foarte încântați de căsătorie (eram *„une Princesse de Grande Maison"*, lucru de care nici nu-mi dădeam seama), aș fi fost mai fericită încă de la început, dar eram o prostuță timidă, speriată de moarte de complimentele lor frumoase, și îi consideram niște domni în vârstă amabili, dar tare urâți, cu care nu voiam să am nimic de-a face. În fond, nu eram decât o copilă, cu o educație care lăsa foarte mult de dorit, fără nici un fel de idei despre viață, politică sau aspectele serioase ale existenței. Poate e ceva admirabil la o tânără inocentă ca un mielușel nou-născut și aproape la fel de proastă, dar trăsăturile acestea sunt un handicap teribil când e aruncată în lume de una singură, alături de un bărbat necunoscut, într-o țară străină – e o cruzime, într-un fel. Înțelegeam atât de puțin din viața în care intram, acum douăzeci și patru de ani!

M-am căsătorit, deci, în ziua aceea geroasă de iarnă, m-am căsătorit și m-am legat pe viață fără să știu câtuși de puțin ce însemna asta. Am făgăduit, la bine și la rău... de trei ori am spus

---

1. George Manu (1833–1911), general și om politic (conservator), prim-ministru între 1889 și 1991 (n. ed.).

2. Ioan Kalinderu (1840–1913), administrator al Domeniilor Coroanei și membru al Academiei Române. Figură pitorească, deseori ironizată în epocă (n. ed.).

3. Gheorghe Cantacuzino-Nababul (1832–1913), om politic conservator, prim-ministru în 1899–1900 și 1904–1907. Socotit drept cel mai bogat om din România, de unde și porecla (n. ed.).

4. Ioan Emanoil Florescu (1819–1893), general și om politic, prim-ministru în 1876 și 1891 (n. ed.).

5. Maria Greceanu (1843–1900), doamnă de onoare a principesei Maria (n. ed.).

„da": o dată în fața legii și de două ori în fața lui Dumnezeu – am spus cuvântul cu ușurință, ca un om care ar consimți la o călătorie lungă într-un loc necunoscut... și îi spuneam „da" unui bărbat pe care nu îl cunoșteam, îi promiteam lucruri despre care nu știam nimic, spuneam „da" aproape cu inima ușoară – aproape veselă... și dintr-odată nu mai eram Marie, prințesă de Edinburgh, prințesă a Marii Britanii și a Irlandei, ci Maria, prințesă-consoartă a moștenitorului coroanei României – eram soția unui Hohenzollern care trăia undeva într-o țară îndepărtată, în Orient...

Adesea, în anii care au urmat, am auzit-o pe mătușa Elisabeta[1] povestind cum s-a căsătorit fără iubire, dar cu ideea înaltă a misiunii pe care pleca s-o îndeplinească. Eu nu aveam în minte nici o misiune, nu fusesem crescută cu gândul la sacrificiu sau la datorii stricte – eu plecam să fiu fericită împreună cu un bărbat care mă iubea și pe care eram dispusă să-l iubesc...

Dar domnii în vârstă cu înalte poziții politice, veniți să-și vadă noua prințesă, știau ce se aștepta de la mine, regele știa, într-un fel știa și Nando – poate, în mod vag, știa și mama, deși nu cred că-și dădea seama pe de-a-ntregul... Doar eu nu știam... nici nu-mi închipuiam – și așa s-a făcut că am pășit atât de zâmbitoare, atât de simplu, atât de ignorantă în noua mea viață...

Scriu toate acestea fiindcă astfel vor fi mai ușor de înțeles anii care au urmat, rătăcirile irosite, ani șovăitori în care am făcut greșeală după greșeală, în care am ratat ocazii, în care m-am izbit cu capul de uși închise, așteptându-mă în continuare să fiu fericită – convinsă fiind că mă căsătorisem ca să fiu fericită, ca să am o viață plăcută, ca să fiu iubită, ca să mă simt bine! Mireasa mărunțică, bălaie și plăpândă de acum douăzeci și patru de ani a ajuns o ființă atât de încețoșată și de îndepărtată, cu părul ei blond și înfoiat, cu ochii ei albaștri uimiți, cu felul ei de a se agăța de cei din jur și cu speranțele ei înșelătoare, cu ideile ei false despre viață. Dar tot îi simt emoțiile puțin speriate, jumătate mândrie, jumătate durere, pline de așteptare, o întrebare vie în fața misterelor vieții...

1. În jurnalul reginei Maria, „mătușa" este regina Elisabeta (Carmen Sylva), iar „unchiul", regele Carol I (n. ed.).

Totul trebuia învățat deodată: că iubirea nu era ce credeam eu că e, că viața nu era ce credeam eu că e – că nici eu nu eram cine credeam eu că sunt – că fusesem înșelată întru totul, educată greșit, prost pregătită, prea puțin inițiată în ce urma. Vălul a fost sfâșiat dintr-odată, toate ideile mele au fost doborâte la pământ, lucrurile erau urâte, nu frumoase, zilele erau monotone, nu fascinante, aveam în jur mai mulți spini decât trandafiri...

Primul șoc a fost căsnicia – nu-mi plăcea. Aveam nevoie de tandrețe, dar am dat peste altceva – mă simțeam rușinată, umilită, nimic din educația mea nu-mi sugerase revelația aceasta, eram încă foarte tânără, nu aveam curiozități, mediul în care trăisem fusese extrem de cuviincios, deși în nici un caz puritan, dar niciodată nu se discutaseră lucruri fără perdea în prezența mea – așa că toate impresiile mele au fost destrămate și, la început, am rămas fără nimic de care să mă agăț. Poate că tânărul prinț căruia îi fusesem dată de soție nu era un învățător prea priceput, dar adevărul rămâne că am ajuns la o aversiune aproape fanatică față de toate realitățile cărnii, de care nu am scăpat mulți ani. Mi se părea că o lume în care se puteau petrece astfel de lucruri era de-a dreptul detestabilă... mintea mea refuza să le accepte. Educația pe care o primisem era prea adânc înrădăcinată, de ce era totul atât de diferit de ce fusesem învățată să aștept?... Da, era un moment amar, în care concepția mea falsă asupra lucrurilor s-a făcut țăndări, lăsând loc realității pe care la început am refuzat s-o accept – cred că li se întâmplă multor fete, dar pentru ele urmează plăcerea, dacă nu chiar fericirea – însă mie îmi era sortit să învăț toate lecțiile grele dintr-odată... dar toate trebuie povestite la rândul lor...

Nu-mi amintesc prea bine sfârșitul zilei nunții mele, mai știu doar că după cină am plecat cu caleașca, împreună cu mirele meu, la un conac de la țară al socrilor mei, la vreo oră de drum de Sigmaringen. Acolo am petrecut câteva zile de miere. De miere să fi fost? Mi-a plăcut drumul până acolo, prin noapte, măcar atâta știu, că mi-a plăcut, era întocmai cum mă așteptam, făcea parte, oarecum, din visul meu... Nu am înțeles de ce camerista bătrână, foarte catolică, foarte cuviincioasă, foarte rotunjoară care îmi fusese dată a făcut semnul crucii peste mine când m-am întins în pat și a spus cu o reverență, urându-mi noapte bună: „Am să mă

rog pentru Alteța Voastră Regală". Am privit-o uimită... de ce să se roage pentru mine? Mai târziu am înțeles... Familiile noastre au venit să ne viziteze la conac în zilele petrecute acolo – cred că lui Nando i se părea că aduc o întrerupere deloc binevenită – dar eu mă agățam de mama, care se arăta de-a dreptul șocată de necazul meu – și apoi mă plictiseam, ceasurile erau goale, nu aveam ce să ne spunem unul altuia. Eram o ființă prostuță, iar el nu era bărbatul care să trezească interes într-o fată foarte tânără. Nu încape îndoială că era îndrăgostit nebunește de mine, dar eu nu aveam nevoie de dragoste în forma aceea; totuși, mă agățam de el, tot așteptând fericirea pe care n-o găseam.

Din zilele acelea mi-a rămas o senzație ciudată: un amestec de regret, așteptări dezamăgite, uimire, rușine, dor – un dor profund de ceva ce ar fi putut să fie, dar niciodată nu era. Eram un ogor bun, în care s-ar fi putut semăna orice, eram pregătită să scot la lumină toate lucrurile care se așteptau din partea mea – dar nu eram pe mâini pricepute; prietenoase, da, iubitoare, da, dar nu și capabile să înțeleagă. Credeam că sunt destul de maleabilă, destul de ușor de modelat, dar cred că încă de pe atunci era în mine ceva greu de îndoit sau de deformat – mă întreb, îi e cu putință omului să se judece singur? Pe alții credem că îi putem judeca, dar doar altcineva ar putea explica ce eram pe atunci; eu, una, nu știu...

Am rămas în Germania câteva săptămâni înainte să începem lunga călătorie spre ținutul necunoscut. Am petrecut zece zile la Coburg, în casa mea de odinioară, înconjurată de atenție și afecțiune – pe acelea mi le amintesc ca pe niște zile fericite, clădite pe o neliniște tot mai mare – neliniștea despărțirii... a despărțirii și a plecării către necunoscut. Mi-au rămas viu întipărite în minte două scene:

Într-o zi, tata m-a chemat în camera lui. Era un om mai degrabă taciturn, un om care rareori își dădea frâu liber emoțiilor, care vorbea puțin, care avea obiceiul de a trăi oarecum izolat; se amesteca foarte puțin în viețile copiilor lui. M-am dus la el destul de emoționată și de-abia am apucat să închid ușa că s-a repezit în brațele mele, plângând. Tulburată peste poate, nu știam ce să spun. Mi-a spus că nu putea răbda gândul că mă lasă să plec într-o țară atât de îndepărtată, despre care nu știa nimic, că nădăjduia să fiu fericită, că e adevărat că totul părea să fi fost aranjat

cu grijă, dar că eu fusesem dintotdeauna fiica lui preferată, că avea alte visuri pentru mine etc. ... etc. ... Apoi mi-a spus că domnul care fusese ales să mă însoțească nu-i făcuse o impresie prea bună – un anume col. Robescu, în sfârșit un român blond, pe care Ducky și cu mine îl porecliserăm de la început „Mefisto cel blond", fiindcă avea un zâmbet cinic. A rămas alături de noi vreme de douăzeci și doi de ani și în răstimpul acesta mi-am amintit de multe ori de vorbele tatei: într-un fel, Robescu era devotat, dar n-a fost niciodată ce aș numi un bun slujitor – dar toate acestea le voi explica puțin câte puțin.

Cealaltă scenă pe care mi-o amintesc a fost un episod destul de simplu, dar care m-a bântuit mulți ani și mi-a revenit în memorie iar și iar în ceasurile de dor de casă petrecute în țara îndepărtată. Era seara dinaintea plecării, iar mama, care nu obișnuia să-și descopere emoțiile, fusese veselă, făcuse tot ce-i stătuse în puteri ca să ne înveselească și să ne împiedice să cădem în sentimentalisme. Ne iubea din toată inima, dar nu ne îngăduia niciodată să ne lăsăm pradă scenelor emoționale; în multe privințe avea obiceiuri foarte spartane, niciodată nu aveam voie să fim bolnave sau triste, întotdeauna trebuia să ne prefacem curajoase, oricare ne-ar fi fost starea de sănătate sau de spirit. Nu încăpea îndoială că veselia acelei ultime seri fusese forțată – cu toții știam că a doua zi avea să aducă marea despărțire. Eram prima pasăre care zbura din cuib și plecam atât de departe, într-o țară pe care nu o cunoșteam nici unii. A venit în sfârșit ora culcării – am urcat la etaj, cu inima grea, ca să mă dezbrac; nu mai eram în încăperea în care trăisem atâta timp, cu surorile mele, ci într-una din camerele de oaspeți, iar soțul meu era în cea alăturată. Eram în pat, mama venise să vadă cum mă simțeam, fiindcă în ultima vreme nu-mi fusese prea bine, era veselă, vorbea despre lucruri plăcute, se purta de parcă urma să ne urăm noapte-bună ca în oricare altă seară. Nici eu nu îndrăzneam să-mi las frâu liber emoțiilor, mă simțeam obligată să păstrez același ton ca ea – dar, vai! cum îmi mai doream să mă arunc în brațele ei și să plâng ca să-mi ușurez sufletul. M-a sărutat de noapte-bună, a închis ușa și a plecat... Cu inima gata să-mi plesnească, mi-am îngropat capul în pernă, ascunzându-mi lacrimile, când am auzit șoapte în camera de alături – mama vorbea cu soțul meu... apoi am auzit cuvintele aces-

tea: „dar trebuie s-o mai văd, doar o dată!", iar ușa s-a deschis foarte încet și chipul iubit al mamei m-a privit prin perdea – încerca să zâmbească, dar ochii îi erau plini de lacrimi, nasul îi era roșu, și totuși zâmbea... i-am făcut un semn din cap, jucând în continuare jocul ei... jocul în care trebuia să ascundem ceea ce simțeam amândouă — „Mâine ai să te simți foarte bine!" a spus ea, de parcă n-ar fi îngrijorat-o decât binele meu fizic. „Da, mâine am să mă simt bine, mamă! Noapte bună!" „Noapte bună" și apoi a închis ușa... Atât! Dar pentru mama însemna atât de mult! Firește, atunci nu știa că auzisem cuvintele ei – „dar trebuie s-o mai văd, doar o dată!" – cuvinte într-adevăr simple, o scenă simplă, lipsită de emoție până într-un grad aproape de neînțeles, dar foarte grăitoare pentru stăpânirea de sine cu care fuseserăm obișnuite din copilărie – mama spunea întotdeauna *„Il ne faut pas se laisser aller!"*[1] Dar chipul jovial al mamei, cu ochii și nasul roșu, privindu-mă din ușă mi-a bântuit gândurile ani de zile – îmi aducea durere și în același timp consolare, mi-o arăta într-o lumină pe care o ascunsese cu grijă de noi – latura ei umană – latura slăbiciunii femeiești, pe care și-o înăbușea întotdeauna.

A venit și ziua despărțirii, pe care nu mi-o amintesc prea limpede – țin minte doar o durere cumplită, o durere surdă pe care lacrimile n-o ușurau – o strânsoare în adâncul inimii, care nu slăbea deloc!

Au fost trimiși împreună cu mine doamna de companie a mamei, Lady Monson, și un ofițer englez, col. Howard, ca să mă conducă în noua mea țară. Vremea era rece, dar am călătorit foarte confortabil într-un vagon special trimis din România de regele Carol. În drum spre România ne-am oprit la Viena pentru o vizită oficială la bătrânul împărat Franz Joseph[2]. Despre vizita aceea nu mai am decât aduceri-aminte vagi, mai știu doar că eram foarte timidă, că mă amuzam de minune purtându-mi toate rochiile noi și că nu eram deloc sigură ce se cuvenea să port la fiecare ocazie. Mi-a rămas amintirea dureroasă a faptului că, tocmai când coboram din vagon, mi-am pătat rochia pe care urma s-o port la cina

1. Nu trebuie să ne lăsăm frâu liber pornirilor (fr.) (n. tr.).

2. Franz Joseph (1830–1916), împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916) (n. ed.).

de gală de la curtea vieneză – o pată neagră de unsoare sau ceva asemănător; până în ziua de azi îmi amintesc senzația că toată lumea era cu ochii tocmai pe pata aceea neagră! Detaliile acestea arată cât de copilă eram încă, de vreme ce lucrul pe care mi-l amintesc cel mai clar de atunci este pata de pe rochia mea roz și verde – asta și fața și purtările blânde ale bătrânului împărat.

Mi-a devenit dragă foarte repede doamna care-mi fusese dată drept tovarășă, doamna Greceanu, o ființă bună la inimă, cu chipul cald, văduvă și mamă a trei fiice în toată firea pe care le iubea din adâncul sufletului – m-a primit în inima ei ca o mamă, dar tânărul meu soț era gelos pe orice influență care amenința să se apropie de mine, așa că am fost lipsită aproape cu desăvârșire de ajutorul sau sfaturile unei femei – nu-i plăcea nici să mă vadă vorbind cu Lady Monson. Nu mă simțeam prea bine și, cu cât se apropia ceasul sosirii, cu atât mai tulburată eram. Dar toate temerile și rugăciunile mele nu puteau împiedica apropierea marelui moment – traversaserăm deja câmpiile Ungariei, trecuserăm de Sinaia, iar acum locomotiva cu aburi ne aducea tot mai aproape și mai aproape de București. De unde aveam să găsesc curajul de a ieși din vagon și a da ochii cu mulțimea de oameni care mă așteptau? Orice nenorocire ar fi fost mai bună decât clipa aceea... Oare n-o putea întârzia nimic... nimic?

Mă făceau foarte curioasă priveliștile din noua mea țară, acum acoperită de zăpadă, văzute pe geam. Mă interesau îndeosebi țăranii, femeile cu cojoacele de pâslă în culori vii, tivite cu blană, bărbații cu mantale de oaie sau cafenii, cu broderii bogate, de sub care se vedeau cămășile și pantalonii albi, și căciuli de blană înalte, dar inima mi se zbătea în piept, aveam în mine o durere adâncă. În cele din urmă, m-am îmbrăcat cu grijă în hainele alese pe care le pusese deoparte mama cu atâta dragoste pentru prima mea apariție în fața noului meu popor. Aveam o rochie de catifea de un verde șters, cu broderie de un auriu stins, iar peste ea o manta mare de catifea, îmi amintesc că avea o culoare tare frumoasă, cu ape care treceau din violet în cafeniu, și era tivită cu blană de vulpe albă. Pe cap aveam o tocă micuță, de catifea în culorile galben închis și violet. Pe atunci eram tare subțirică, aveam talia foarte îngustă și părul blond de tot, nu eram deloc șic, ci arătam ridicol, aproape înduioșător de tânără.

Venise clipa cea îngrozitoare... Trenul intra pufăind în gară, se auzea fanfara. Am privit cu disperare către Nando, implorându-l să mă ajute cumva, dar și el era foarte agitat. Noua mea doamnă de companie și Lady Monson au venit să vadă dacă aveam ținuta în bună rânduială. Scumpa doamnă Greceanu mi-a zâmbit matern, mi-a spus vorbe încurajatoare – îmi plăcea fața ei blândă –, dar îmi era străină, glasul ei nu-mi trezea nici un ecou în inimă, nu mă putea ajuta cu adevărat... și totuși aveam mare nevoie de ajutor în clipele acelea... Muzica se auzea tot mai tare, apoi trenul s-a oprit și m-am pomenit față în față cu unchiul Charles, iar în spatele lui – o gardă de onoare din Batalionul 1 Vânători[1] (*chasseurs*). Cred că era în garda de onoare și Zizi Cantacuzino[2], mai târziu mi-a spus că rămăsese uimit de cât de înaltă eram, cât de blondă și de tânără. Acasă eram considerată mai degrabă micuță, dar românii sunt destul de scunzi, așa că lor le păream înaltă. Mă găseau, mai întâi de toate, teribil de bălaie (după cum aveam să aflu mai târziu), în timp ce eu mă minunam de cât de bruneți sunt ei!

Nici nu știu cum m-am prăvălit din tren în brațele unchiului – tremuram de emoție, eram amețită de muzică, de mulțime, de buchetele de flori enorme de deasupra mea. Vedeam ca prin vis că toată gara fusese împodobită cu ghirlande de trandafiri, vedeam o mulțime de fețe zâmbitoare, multe femei frumoase – la început toate mi s-au părut frumoase, erau atât de brunete, cu ochi atât de frumoși, atât de bine îmbrăcate. În special doamna general Rasti[3], soția prefectului de poliție, era o frumusețe orientală deosebită, îmbrăcată numai în catifea roșie și blană de samur – ea mi-a atras atenția cel mai tare. Când am sosit era la putere un cabinet conservator, sub conducerea lui Lascăr Catargiu, compus,

1. În limba română în original (n. tr.).

2. Gheorghe (Zizi) Cantacuzino, zis mai târziu „Grănicerul" (1869–1937), locotenent în momentul venirii în țară a principesei Maria, cu care câțiva ani mai târziu întreține o legătură amoroasă. Se distinge în timpul Primului Război Mondial. General în rezervă din 1918. Spre sfârșitul vieții, președinte onorific al partidului „Totul pentru Țară", condus de Corneliu Zelea-Codreanu („Garda de Fier") (n. ed.).

3. Elena Rasti (1860–1920), soția generalului Mihail Rasti (1841–1903) (n. ed.).

dacă-mi aduc bine aminte, din: Carp, Ghermani[1], Tache Ionescu[2], Alexandru Lahovari[3], Marghiloman[4], generalul Manu* şi generalul Iacob Lahovari[5], ministru de război – pe ceilalţi nu mi-i amintesc. Primar era Triandafil, iar Gheorghe Cantacuzino (Nababul) era, mi se pare, *preşedintele Senatului*. Mi-au fost prezentaţi toţi chiar acolo, la gară, împreună cu soţiile lor şi o mulţime de generali şi alţi înalţi funcţionari, o puzderie de lume! Nu ştiam ce să spun – zâmbeam întruna, deşi mai degrabă îmi venea să plâng – nici nu ştiu ce impresie le-am lăsat, dar cred că erau dispuşi să mă privească cu îngăduinţă, mai ales când şi-au dat seama cât de tânără eram, ba chiar mai tânără la cei şaptesprezece ani ai mei decât sunt ei la vârsta aceea – iar printre ei, fiind atât de blondă, păream şi mai tânără. Îmi aduc aminte că mă simţeam tare stânjenită şi neroadă, dar la acea primă întâlnire erau gata să vadă totul în cea mai favorabilă lumină. „*Aller Anfang ist schwehr*“[6], adevărat, dar „*neue Besen fegen gut*“![7] – situaţiei i s-ar aplica multe proverbe. De-abia îmi mai amintesc ce s-a întâmplat după primirea de la gară, ştiu doar că am plecat cu mare alai la Mitropolie pentru o slujbă religioasă. Străzile erau ticsite de lume, iar noi, unchiul, Nando şi cu mine, eram într-un fel de trăsură cu laturile de sticlă, trasă de patru sau şase cai mari, negri, din Rusia. Mi se pare că a trecut atâta timp, încât parcă altcuiva i s-au întâmplat toate. Era o zi tare geroasă, dar foarte luminoasă,

---

1. Menelas Ghermani (1836–1899), ministru de finanţe, conservator-junimist, între 1888 şi 1895 (cu unele întreruperi) (n. ed.).

2. Take Ionescu (1858–1922), om politic conservator, apoi (din 1908) şef al Partidului Conservator-Democrat. Ministru în mai multe rânduri. Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri în guvernul de „uniune naţională“ din 1917–1918. Prim-ministru în 1921–1922 (n. ed.).

3. Alexandru Lahovari (1841–1897), om politic conservator, ministru al afacerilor străine între 1889 şi 1895 (n. ed.).

4. Alexandru Marghiloman (1854–1925), om politic conservator, ministru în mai multe rânduri, şef al Partidului Conservator din 1914. Prim-ministru în 1918 (n. ed.).

* Cred că generalul Manu era *preşedintele Camerei*.

5. Iacob Lahovari (1846–1907), general şi om politic conservator, ministru de război în 1891–1894 şi 1899–1901; ministru al afacerilor străine între 1904 şi 1907 (n. ed.).

6. Orice început e greu (germ.) (n. tr.).

7. Mătura nouă mătură bine (germ.) (n. tr.).

pe străzi erau cordoane de soldați, iar în spatele lor – mulțimea de popor care aclama. Din oraș nu vedeam prea mult. Din fericire, eram obișnuită dintotdeauna să fac reverențe politicoase, așa că nu-mi venea greu să fac plecăciuni și nici să zâmbesc – am o față zâmbitoare, cu ochi mai puțini veseli decât surâsul și, uneori, aspri – uneori, mi s-a spus, chiar „ochi de lup". Nu știu dacă în ochii mei se vedea pe atunci ceva lupesc. La Mitropolie m-am ridicat pe o treaptă înaltă și mulțimea a avut ocazia să mă vadă bine – la fel și eu pe ei.

Nu-mi mai amintesc prea bine ce s-a întâmplat după ceremonia de la biserică, mi se pare că am mers la Palat, unde mi-au arătat apartamentele mele și am luat prânzul *à trois*, regele, Nando și cu mine, așa cum urma să prânzim de multe ori de-atunci încolo, ceea ce, vai, n-avea să-mi însenineze prea mult viața, după cum am descoperit destul de repede. De la bun început nu mi-au plăcut încăperile în care-mi era sortit să trăiesc! Mi s-a întunecat inima când le-am văzut. Erau *„en enfilade"*[1] și formau ceea ce în mod comun s-ar numi, bănuiesc, un apartament, erau neconfortabile și *de prost-gust*, într-un stil renascentist german greoi, dar care întruchipa ce-i mai urât în Renaștere, iar iatacul meu era într-un rococo și mai urât. Dintotdeauna detestasem stilul rococo, chiar și cel mai ales, așa că m-am simțit tare nefericită. Nu-mi plăcea decât baia mare, la capătul apartamentului. În dormitor era un pat mare, dar de o singură persoană, cu baldachin – poate unora li s-ar fi părut un liman, un refugiu, dar pentru mine, vai, era mai degrabă o groază în plus...

Seara ne aștepta o cină mare, cu toți miniștrii și soțiile lor. Mi-am dat seama repede că în România miniștrii aveau un rol important – în viața mea de până atunci de-abia dacă știusem ce era acela un ministru. Mă amuza să mă îmbrac în fel și chip – îmi aduc aminte că am ales o rochie de catifea de culoare închisă, jumătate violetă, jumătate cafeniu-cenușie, culori ciudate pentru o femeie atât de tânără, dar rochia era bine croită, amintind de costumele de pe vremea lui Carol I al Angliei – pe atunci domnea moda mânecilor enorme și a fustelor largi. Mi-am pus câteva dintre bijuteriile cu turcoaze primite de la tata și m-am declarat

1. Înșiruite (fr.) (n. tr.).

mulțumită de aspectul meu, ceea ce nu se întâmpla întotdeauna, în ciuda hainelor noi și alese. Cina nu mi-o amintesc decât foarte vag. Cred că am fost timidă și stupidă, dar o văd limpede în fața ochilor pe doamna Symka Lahovari, soția lui Alexandru Lahovari, cum nu se poate mai elegant și mai frumos îmbrăcată, dar mult mai sulemenită decât doamnele cu care fusesem obișnuită – a fost foarte bună cu mine și m-a ajutat să scap puțin de timiditate, dar la început nu m-a tras inima spre ea, fiindcă avea atâtea vopseluri pe față – când suntem tineri avem tot felul de *prejudecăți*, iar eu fusesem crescută de o mamă cu idei foarte severe și hotărâte despre ce se poate și nu se poate purta și ce e *„de bon ton"*. Mi-o amintesc și pe doamna Iacob Lahovari, soția ministrului de război, cumnata doamnei Symka, fiindcă era nemaipomenit de brunetă, cu o față curioasă, ca de hârcă; era o femeie mărunțică, tare mioapă, cu gura foarte mare și plină de dinți mulți și mărunți – o față curioasă, în același timp atrăgătoare și respingătoare. Tot pe frumoasa doamnă Rasti o admiram cel mai mult, cu ochii ei orientali enormi, părul negru ca pana corbului, pieptănat *„en bandeaux"*[1], și buzele foarte roșii. Altfel i-am cântărit frumusețea mai târziu, dar la început mi-a stârnit admirația aerul ei care amintea atât de puternic de ținuturile răsăritene. Pe bărbați nu mi-i amintesc deloc, în afară de Petre Carp, cu monoclul lui pe nasul coroiat și zâmbetul cinic, dar blând. Regele se purta foarte frumos și atent cu mine, iar Nando era teribil de îndrăgostit – dar simțeam în inimă un dor mistuitor de tot ce lăsasem în urmă, o singurătate lăuntrică greu de îndurat.

Au urmat câteva zile de festivități, recepții mari, un spectacol de teatru de gală, un bal mare, cine de gală etc. Teatrul a fost îngrozitor în ce privește reprezentația, dar m-a amuzat să privesc publicul, doamnele îmbrăcate toate în cele mai bune și mai elegante rochii – de la început m-a izbit eleganța lor. Nu mai trăisem niciodată într-o țară latină, dar aveam un instinct pentru eleganță și un *„goût pour la toilette"* înnăscut, așa că mi-am dat seama imediat că doamnele din România știau să se îmbrace. Din nou, stilul care mi-a atras de departe cel mai mult ochiul de an-

1. Cu cărare pe mijloc (fr.) (n. tr.).

glo-saxonă a fost cel oriental: Madame Sincu, îmbrăcată în roșu, cu o mulțime de trandafiri, *atrăgea toate privirile* în seara aceea.

Ceremonia care mi-a plăcut cel mai mult a fost nunta a treizeci de perechi de țărani ai căror „nași" urma să fim eu și Nando, după obiceiul național. Țăranii fuseseră aleși din toate regiunile țării, iar noi urma să-i cununăm ca amintire a nunții noastre; fiecare pereche a primit o sumă de bani. Au venit în căruțe trase de boi alb-cenușii, cu coarne aurite, purtând fiecare costumul ținutului din care venea, într-o procesiune multicoloră care mi-a încântat imediat privirea de artistă. Îmi amintesc ca prin ceață o ceremonie la Ateneu, unde s-a ținut un banchet la care am toastat în sănătatea lor. Îmi aduc aminte limpede că am ridicat paharul și, în clipa aceea, m-am simțit mult mai puțin timidă, încălzită de uralele lor – o senzație plăcută, care mi-a rămas dintr-un nor de stânjeneală, oboseală și plictiseală, printre fețe străine, glasuri străine, purtări, obiceiuri, gânduri străine.

Îngrozitoare mi s-a părut prezentarea nesfârșită a doamnelor – trei sute odată, în sala cea mare de bal –, eu, în cele mai bune haine, trasă de colo-colo de rege, cu Nando, foarte timid, după noi – o osândă înfiorătoare pentru cineva care n-a mai fost *„în lume"*, care n-a fost obișnuită să facă conversație, cu atât mai puțin într-o limbă cu care nu era obișnuită. Vai, ce clipe grele! Se disting în amintirea mea despre recepția aceea enormă și intimidantă două doamne: doamna Elena Perticari, născută Davila[1], și doamna Lala Cesianu, născută Bibescu – mai târziu marchiză de Belloy[2]. Prima era soția unuia dintre aghiotanții regelui, o tânără splendidă cu părul roșcat, dinți superbi și ochi de un verde-cenușiu, mari și minunați. I s-a făcut milă de tinerețea mea și a deschis ea conversația, arătând o adâncă înțelegere pentru anii mei tineri și timiditatea mea. A doua era durdulie, vioaie și amuzantă, chiar și cu ocazia aceea pompoasă; mi-a înveselit inima speriată și mi-a înviorat sufletul timid.

---

1. Elena Perticari-Davila (1865–1954), fiica doctorului Carol Davila, căsătorită cu generalul Ion Gheorghe Perticari (1851–1919) (n. ed.).

2. Claire-Hélène („Lala") de Belloy (1870–1945), nepoată a domnitorului Gheorghe Bibescu, căsătorită cu Hubert, marchiz de Belloy (șeful Misiunii Navale Franceze în România între 1916 și 1918).

Zile oribile, de timiditate sufocantă și teamă de ce mă aștepta la următoarea ceremonie, la următorul ceas, urmate de zile de plictiseală de o mie de ori mai rele. De parcă nu era de ajuns, îmi erau rău, mie! care nu știusem ce însemna boala, durerea de cap sau orice fel de indispoziție. Da, mă simțeam obosită, mă târam dintr-o cameră în alta cu dorința copleșitoare de a mă așeza pe fiecare scaun care-mi ieșea în cale, de a-mi rezema capul obosit de perete. Mă dureau membrele, orice miros era un chin. Simțeam o silă ciudată... o silă fizică și sufletească. Ce să fi fost cu mine?

Doamna de companie a mamei, Lady Monson, se simțea cum nu se poate mai bine, era invitată peste tot, trecea de la o cină la alta, de la o serată la alta, dar eu nu eram trimisă decât la evenimente foarte oficiale și în nici un caz la legații sau reședințe private. Așadar eu, tânăra mireasă, rămâneam acasă să ascult discuțiile politice și militare dintre unchiul și soțul meu (din care nu înțelegeam nimic), în timp ce ei îmi aruncau în față nori de fum din interminabilele trabucuri, care îmi intrau în gâtul și-așa îngrețoșat, în timp ce bătrâna lady îmi aducea ecouri despre distracția din afara zidurilor Palatului.

Într-o zi m-a găsit lâncezind într-un colț în camera mea – singură, cu mâinile împreunate și mintea împrăștiată – și m-a întrebat dacă mă simt rău, la care eu i-am răspuns că simțeam un rău sufletesc și fizic, că totul îmi făcea silă și că eu, care în viața mea nu mă simțisem obosită, de-abia reușeam să mă târăsc dintr-o încăpere în alta. După câteva întrebări iscoditoare, mi-a spus că se putea să fiu în așteptarea unui eveniment de familie! Cum! Eu – eu, care de-abia dacă eram căsătorită de șase săptămâni, eu, să aștept un eveniment de familie! Să aștept un copil! Putea fi adevărat lucrul acesta oribil, îngrozitor, aproape monstruos? Eram mult prea tânără să simt vreo bucurie, mult prea tânără să înțeleg că era un eveniment fericit și firesc – eram uluită, mă simțeam de parcă fusesem închisă cu viclesugul în întuneric, de parcă mi se jucase un renghi nedrept – de parcă fusesem înșelată în toate privințele! Nu aveam nici un fel de cunoștințe, nu mi se explicase nimic, nici singură nu deslușisem nimic – eram cu totul copleșită, cufundată într-o panică, într-o groază fără nume – erau clipe înfiorătoare. Cât de scandalizată ar fi mătușa Elisabeta dacă ar citi vreodată mărturia aceasta, ea, care înalța ode de laudă

gândului de a deveni mamă! Eu nu simțeam decât că fusesem înșelată cu cruzime, în cel mai rușinos mod! Văzându-mă atât de tulburată, buna doamnă Monson s-a îngrijorat. A încercat să-mi explice câte ceva, să mă înveselească, dar orbecăiam într-o disperare singuratică și fără speranță și nu mă putea ajuta nimic.

Nu după multă vreme, Lady Monson și col. Howard au plecat, iar eu am rămas cu desăvârșire singură în țara aceasta nouă, fără nici o urmă din cealaltă viață, cea pe care o iubisem. Mi-e greu să descriu pe de-a-ntregul disperarea lipsită de orice rază de speranță din acele prime luni petrecute în noua mea casă. Cei doi bărbați alături de care trăiam, regele și soțul meu, erau departe de a-și da seama că înăbușeau pur și simplu ființa tânără pe care o aduseseră de atât de departe, ființa care acasă fusese liberă, veselă și lipsită de griji, care fusese obișnuită să trăiască printre surorile ei, să râdă și să fie fericită – iar acum era aproape prizonieră, izolată de tot și toate, și nu i se oferea nimic care să facă suportabilă viața unui om care se stinge de dor de casă.

Îmi amintesc că primeam scrisori de la mama, care mă certa că nu-i povestesc lucruri interesante (mama întotdeauna ne certa în scrisori, era de părere că e un obicei sănătos, nici nu-i trecea prin minte cât îmi sporea durerea din zilele acelea deznădăjduite), iar eu nu aveam ce să-i povestesc, trăiam ca o prizonieră, nu mergeam nicăieri, nu vedeam pe nimeni în afara audiențelor oficiale – era iarnă –, nu aveam tovarăși, nu mi se îngăduiau prietene, aveam un soț care era îndrăgostit de-a dreptul violent de mine din punct de vedere fizic, dar care nu avea cu mine nici o legătură sufletească. Mă agățam de el, în căutare de hrană pentru inimă și minte, dar nu găseam altceva decât sărutări și o teamă aproape isterică, de sclav, de unchiul lui, care îl împiedica să-i stea vreodată împotrivă ca să obțină ceva pentru tânăra soție pe care o iubea sincer. Cum aș putea oare să descriu situația mai bine – voi încerca totuși, căci altfel nu va putea înțelege nimeni ce viață eram constrânsă să trăiesc:

România era o țară nouă, iar unchiul era primul ei rege. A sosit când era încă foarte tânăr, a luptat cu curaj împotriva unor greutăți nesfârșite și, după mulți ani de sacrificiu și muncă grea, a ajuns să stăpânească situația, iar acum avea o poziție excelentă și își domina poporul de la o înălțime singuratică – lipsit de prieteni și

de plăceri, fără nici o slăbiciune omenească (în afară de un strop de vanitate), mai degrabă temut și respectat decât iubit. Avea alături o regină de o vastă cultură – când se căsătoriseră ea avea deja douăzeci și șase de ani și, crescând, se remarcase ca o tânără cu caracter serios într-un mediu intelectual, printre oameni aproape invalizi din cauza bolilor – trăise, în fapt, chiar opusul tinereții mele. Ea fusese săracă, iar eu bogată, familia ei făcea parte din rudele regale ale Germaniei, în timp ce toate rudele mele apropiate stăteau pe tronurile Europei; fusese învățată de la început cu durerea și cu abnegația răbdătoare – eu fusesem învățată cu râsul, cu călătoriile, distracțiile, luxul și prea puțin pregătită pentru o viață dominată de datorie și sacrificiu. Un lucru lipsea însă din tezaurul de virtuți al lui Carmen Sylva, și anume chibzuința. De la început, tot ce a înfăptuit a fost stricat pur și simplu de un lirism exagerat, de o lipsă de perspicacitate, în special în ce privește oamenii în care și-a pus încrederea, așa că, în ciuda educației și calităților ei distinse, mersese dintr-o nefericire într-alta, căzând mereu pradă aventurierilor și celor care-i exploataseră credulitatea și vanitatea de poetă. Încă de la început s-au țesut în jurul vieții ei intrigi de neînchipuit, demne de Evul Mediu, prin care a fost izolată de soțul ei, care, în ciuda devotamentului său aproape tiranic față de autoritate, era atras de fiecare dată în necazurile ei atât de neobișnuite. Urmarea firească a fost că regele Carol ajunsese la concluzia că nu se poate avea încredere în femei, că trebuie ținute în frâu cu severitate, așa că stabilise în propria casă un sistem de o severitate aproape polițienească. Ultima lovitură fusese intriga Văcărescu, care se încheiase cu exilarea sărmanei regine timp de doi ani. Acest ultim dezastru al bietei Carmen Sylva îl prinsese în vârtej și pe nefericitul și tânărul prinț, așa că acum mâna de fier a regelui se strângea și în jurul lui, care și așa era atât de timid. În mijlocul acestor împrejurări am sosit ca de nicăieri eu, tânăra prințesă frivolă, iubitoare de viață, entuziastă, care se străduia să se ridice la înălțimea situației, obișnuită cu frumosul, fără nici un fel de pregătire. Nu mi se spusese nimic despre cele întâmplate, nu fusesem pregătită câtuși de puțin pentru ceea ce se aștepta din partea mea – așa că mă învârteam în cerc, ca o fiară în cușcă, o fiară căreia nu-i explică nimeni motivul captivității ei. Căci captivitate era, în forma ei cea mai deznădăjduită: din afară viața mea părea plină de bunătate, iubire și

solicitudine atentă, dar nu mi se îngăduia nimic, nici cea mai măruntă libertate, nici cea mai mică schimbare, nici cel mai palid amuzament – de fapt, însuși cuvântul „amuzament“ era considerat o frivolitate vecină cu sacrilegiul.

Regele Carol al României era o figură cum în ziua de azi foarte rar se mai vede: un om care trăia numai și numai pentru datoria și munca lui. Acestea îl absorbeau întru totul – nu avea nici o slăbiciune, cu excepția unei anumite vanități naive, despre care am mai vorbit și care îl făcea să-și savureze propria importanță, nu doar în România, ci pe toată fața pământului; aceasta îl făcea uman, altfel ar fi fost aproape împotriva firii, fiindcă nu avea nici o patimă, nici un viciu, nici o dorință, nici o slăbiciune – doar muncă, muncă, muncă, din cea mai austeră și mai copleșitoare. Își cunoștea poporul și știa cum să se folosească până și de cei mai puțin recomandabili oameni, știa cum să-i pună la lucru, dar și-a dat seama repede că nu-și permitea să-și aleagă instrumentele cu prea multă exigență dacă voia să înainteze – aș putea spune, deci, că instrumentele lui nu erau întotdeauna dintre cele mai curate. Era un stăpânitor adevărat și știa să cârmuiască oamenii până în cele mai mici amănunte – era mai degrabă temut decât iubit, era considerat mai degrabă demn de respect decât de încredere. Nu se pot închipui două firi mai deosebite decât a lui și a reginei. El era de fier, auster, simplu, sobru în vorbire, gusturi, obiceiuri, aproape un călugăr, în fond. Ea era pătimașă, fantezistă, schimbătoare, mereu cu capul în nori, nepricepută la a judeca oamenii, teribil de sensibilă la orice măgulire, impulsivă, generoasă, cu inima deschisă, cu un discurs poetic înflorit, lipsită cu desăvârșire de simțul ridicolului, cu suflet de *Backfisch*[1], cum spun germanii, care nu mai ieșise din anii exaltărilor tinerești înflăcărate. Era o personalitate de seamă, cu slăbiciuni curioase, pe care am cunoscut-o bine și am iubit-o din inimă, dar fără să am iluzii în privința ei, fiindcă de la ea mi s-au tras și bune, și rele – dar rămân la părerea mea că era o femeie mare, iar în aceste pagini voi încerca să-i fac dreptate, vorbind despre marile ei calități fără să trec sub tăcere trăsăturile mărunte care mi-au pricinuit de multe ori suferință.

1. Adolescentă, tânără domnișoară (literal, pește mărunt, plevușcă) (germ.) (n. tr.).

Nepotul nu era nici el mai puțin deosebit de unchi; am mai descris în paginile acestea diferențele dintre ei – prințul era cel mai supus discipol al regelui, niciodată nu se ridica împotriva voinței lui, niciodată nu se revolta fățiș, dar în inimă îi păstra un resentiment adormit pe care nu mi l-a ascuns niciodată, dar pe care nu l-am putut convinge vreodată să-l prefacă într-o împotrivire activă, nici măcar atunci când o astfel de împotrivire mi se părea cum nu se poate mai îndreptățită și chiar necesară pentru existența noastră de zi cu zi. Tiranii de felul regelui ajung repede să-i disprețuiască pe cei care se supun ca robii poruncilor lor, care nu arată nici cea mai slabă urmă de rezistență, care nu-și afirmă niciodată propria voință sau personalitate. Un succesor atât de maleabil și de supus era comod, dar uneori mi se pare că regele cel puternic ar fi preferat să se confrunte cu o împotrivire bărbătească, ceva ce ar fi dat dovadă, în același timp, de puterea de a gândi independent și ar fi promis un urmaș tare, care să continue cu înțelepciune măreața muncă începută. Dar încă de la început cei doi nu s-au înțeles cum trebuie unul pe altul. Unchiul, în loc să încerce să-l încurajeze pe tânăr, să-l ajute să-și depășească timiditatea și ezitarea firească, s-a obișnuit destul de repede să-l trateze ca pe un sclav supus care asculta întotdeauna și nu se împotrivea niciodată, oricât i s-ar fi călcat în picioare mândria sau gusturile – nu făcea decât să accepte viața de-a dreptul imposibilă care i se pregătise, fierbea sub apăsarea tiraniei, dar nu era îndeajuns de puternic și nici îndeajuns de îndrăzneț încât să se scuture de ea. Carmen Sylva, cu felul ei de a fi neștiutor, exagerat, a încercat să ajute, dar nu a făcut decât să-l amestece pe bietul tânăr într-o încurcătură atât de gravă, încât regele s-a considerat, de atunci înainte, absolut îndreptățit să-și înăsprească tirania, fiindcă tânărul se arătase atât de slab și de neghiob. În fapt, afacerea Văcărescu a atârnat pe nedrept deasupra capului prințului timp de ani și ani după aceea și a continuat să-i otrăvească viața multă vreme, chiar și după ce ne-am căsătorit. În situația aceasta, prințul a adus în țară o tânără soție – o fată de șaptesprezece ani, o fată care, ca orice om care de-abia face primii pași în viață, își închipuia „*că avea dreptul la fericire*“ și atât unchiul, cât și nepotul aveau impresia vagă că, fiind atât de tânără, avea să-și ocupe cuminte și fără să se plângă locul care i se pregătise și de care avea să fie mulțumită – dar n-avea să fie așa!

Ceea ce fusese suportabil pentru un tânăr singur nu mai era suportabil pentru un bărbat „care își adusese soață în casă", cum spune Biblia. Poate că, dacă soția lui chiar ar fi fost inocenta maleabilă și influențabilă care părea, sau dacă ar fi fost o mică prințesă germană cum se cuvine, învățată să respecte superioritatea covârșitoare a bărbatului în fața femeii și pregătită să-și asume o poziție umilă în familie, toate ar fi fost altfel, dar, în ciuda inocenței, tinereții și ignoranței mele, nu eram făcută să mă las zdrobită, nu eram croită pentru supunerea de rob, aveam în mine ceva care mă îndemna la luptă, ceva care refuza să se plece în fața tiraniei, care voia să trăiască și să cunoască fericirea în ciuda regulilor – nu-mi dădeam seama de toate acestea în acele prime luni groaznice, dar încă de pe-atunci nu eram deloc dispusă să accept cu capul plecat o viață pe care n-o puteam îndura!

La început mi-a fost prea rău ca să fac altceva decât să sufăr fizic și sufletește – eram nenorocită până în adâncul inimii, aveam senzația că viața era un gol oribil și de neîndurat, în fiecare zi, când mă trezeam, mă copleșea aceeași disperare înceată, dar încă nu vedeam nici o cale de a-mi ostoi dorul de casă, nici o alinare, nici un prieten alături, nici o femeie căreia să-i cer sfatul, nici o ocupație care să-mi mai ia mintea de la gândurile mele nenorocite. Uram din tot sufletul încăperile în care trăiam, uram mirosurile din casă, anumite tablouri, cele mai multe copii proaste, forma anumitor mobile lipsite de orice gust, culoarea anumitor stofe îmi provoca o greață cumplită. Camerele erau imposibil de rearanjat, nu mă puteam înconjura cu acele „colțișoare primitoare" dragi oricărei femei. Dormitorul meu era de o formă imposibilă, canapelele erau canapele pe care nici nu te puteai gândi să te așezi, scaunele erau scaune pe care nici nu te puteai gândi să te odihnești, ca să nu mai spun că servea drept cameră de trecere. Disperarea pe care o simțeam față de camerele mele poate părea exagerată, dar încă din copilărie mi-a plăcut să aranjez camere, sau măcar colțuri, după gusturile mele, iar falsa eleganță a apartamentului meu aproape că mă scotea din minți. O cameră țărănească văruită, cu o masă de brad în mijloc și o ulcică cu flori la fereastră m-ar fi făcut fericită, dar atâta prost-gust luxos îmi provoca o suferință aproape fizică. Lui Nando nu i-a păsat niciodată prea mult de ce era înconjurat – n-a fost niciodată un creator, un inventator, era în stare să fie mulțumit ca un câine în cușcă, așa că

nu înțelegea cât îmi sporeau nenorocirea camerele mele. Dimineţile le petrecea la cazarmă, fiindcă pe atunci era maior în Batalionul 1 Vânători. După-amiaza ieșeam împreună în caleașcă la așa-zisa „Șosea“, promenada clasică a întregului București, dar, cu lipsa de prevedere sau de spirit practic care-l caracteriza întru totul, mă scotea la ora când era pustie, nu când ieșea toată lumea, în trăsuri frumoase, lucru care m-ar fi înveselit fără îndoială – și o făcea nu din vreun motiv anume, ci pur și simplu pentru că la început apucase să iasă cu mine la un ceas anume, așa că niciodată nu i-a trecut prin minte că ar fi putut aduce vreo schimbare. Purtarea aceasta e cum nu se poate mai grăitoare pentru soțul meu și atmosfera în care trăia. Schimbarea, capriciul, *„fantezia“*, impulsul, creativitatea erau lucruri care pur și simplu nu încăpeau în vederile lor asupra vieții – iar eu, fiind sosită de foarte puțină vreme și izolată de toate, nu reușeam încă să găsesc o cale de a mă elibera de *„jugul de zi cu zi“*. De-abia mult mai târziu am aflat că „Șoseaua“ era, dintr-un punct de vedere lumesc și frivol, un loc tare plăcut.

Îmi doream din tot sufletul să văd puțin din ținuturile înconjurătoare, din viața țăranilor, ceva tipic pentru țara în care trăiam – dar și aici lipsa de inițiativă făcea imposibilă orice plimbare în afara programului, fie ea cu trăsura sau pe jos. Nu am cuvinte să descriu uniformitatea de-a dreptul înfiorătoare și goală a zilelor, după care venea noaptea, care aducea lucrurile de care mi-era mai groază decât de orice, iar cum tânărul soț era foarte îndrăgostit și mai avea, pe deasupra, și vederi germane în ce privește căsnicia... În fine, despre asemenea lucruri nu se poate vorbi...

Primăvara a început să se strecoare puțin câte puțin prin părțile noastre, iar odată cu venirea ei dorul meu de casă a crescut și a tot crescut, până când a ajuns aproape o boală. Dorul de casa mea de odinioară și de surorile mele, mai ales de Ducky, era de nedescris. Mama, în felul ei spartan greu de înțeles, îi interzisese surorii mele să-mi spună cât de dor îi era de mine „ca să nu mă necăjească“, fără să-și dea seama că scrisorile vesele, care vorbeau despre distracții, bucurii, plăcere mă împingeau aproape la sinucidere, fiindcă, de vreme ce nimeni nu menționa că mi s-ar simți lipsa acasă, mă credeam uitată, iar în starea în care mă aflam aceasta era ultima picătură! Ducky suferise atât de mult după

plecarea mea încât, ca să-i ofere o schimbare, mama o luase cu ea la Petersburg să petreacă acolo sezonul de iarnă și o trăsese după ea de la o *petrecere* la alta, de la o distracție la alta, în încercarea de a o ajuta să treacă peste suferința despărțirii. Mai târziu mi-a spus că n-o consolase nimic, că o durea tot timpul inima de dorul meu – dar mama, mânată de acea *Menschenkentniss*[1] a ei prost înțeleasă, o obligase să scrie scrisori care să mă înveselească și îi interzisese chiar și să menționeze că o întrista lipsa mea, ceea ce, în singurătatea mea pustie de orice prieteni, mă aducea în pragul disperării.

Dacă insist asupra tristeții din perioada aceea e pentru că a fost atât de intensă, atât de imposibil de îndurat pentru firea mea, încât cred că în începutul acela stă cheia tuturor răzvrătirilor mele de mai târziu. Nimic din natura mea nu se putea învoi cu o asemenea viață, fiecare părticică sufletească sau fizică din mine se revolta și aștepta clipa prielnică s-o răstoarne. Deocamdată însă nu vedeam nici o cale, trupul îmi era prea bolnav, eram prea puțin cunoscută și cunoșteam prea puține, dar în mine dormea convingerea că n-aveam să mă supun prea multă vreme unei situații care-mi ucidea vitalitatea, mă seca de energie, îmi nimicea orice *joie de vivre*!

Biata mea doamnă de companie, bătrâna doamnă Greceanu, vedea cum stăteau lucrurile și, din timp în timp, venea pe la mine să-mi dea câte un sfat, dar neîncrederea generală cu care ajunsese să trateze soțul meu pe toată lumea de când cu afacerea Văcărescu îl făcea să privească cu ochi bănuitori orice clipă pe care o petreceam împreună cu scumpa și vârstnica doamnă, care rareori era lăsată singură cu mine, astfel încât chiar și prietenia aceasta, care mi-ar fi putut fi de ajutor, mi-a fost răpită. În primul an, scumpa de ea mi-a rămas aproape străină, despărțită de mine de sistemul acela incredibil de izolare și de o anumită timiditate „*sălbatică*“ chiar din partea mea.

Dar bătrâna doamnă înțelegea situația și a avut curajul să meargă la rege și să-i spună că, după câte vedea ea, prințesa lâncezea și avea nevoie de puțină distracție. Uimit de o asemenea știre, suveranul, în înțelepciunea lui politică, s-a pus pe gândit ca

1. Înțelegere a caracterului, a firii oamenilor (germ.) (n. tr.).

să hotărască în ce fel i s-ar putea aduce plăcere nou-venitei fără a pune în primejdie izolarea atent păzită în care găsea cu cale să o țină – și iată la ce decizie a ajuns: urma să țin ceaiuri – întâlniri de după-amiază –, dar, cum în primul și în primul rând nu trebuia jignit nimeni, trebuia să trec încet-încet prin toate uscăturile bătrâne și pompoase – nu era îngăduită nici o față tânără dacă nu era fiica unuia din personajele importante. A urmat un șir de vizite îngrozitoare, într-o încăpere aflată în altă parte a Palatului, fiindcă așa-zisul meu salon era prea mic – o cameră hidoasă, cu o colecție de tablouri de război prost pictate, în care figura principală era întotdeauna scumpul meu unchi Charles. Pe lângă pereții urâți stăteau femei grase și slabe, elegante și ponosite, amabile și puse pe critică, și o judecau pe mica străină nefericită, bolnavă, tremurândă, în hainele ei alese, cu o franceză bâlbâită, copleșită de dorul de casă, adusă în pragul lacrimilor și care trebuia să găsească ceva de spus tuturor cinstitelor fețe care se schimbau de fiecare dată, astfel încât nici un chip nu-mi devenea familiar, nici un glas – prietenos. Fără îndoială, multe dintre formidabilele doamne nutreau pentru mine sentimente materne și calde și și-ar fi dorit să-mi înveselească tinerețea izolată, dar atmosfera creată în jurul meu făcea cu totul imposibilă orice apropiere prietenească. În urechile mele tinere se șopteau o mulțime de complimente, se spuneau „*o mulțime de cuvinte amabile*“ tinerei prințese timide, care nu știa cum să le răspundă și care își fixa vizitatoarele cu ochi albaștri și uimiți, „căci felul lor de a vorbi nu era al meu, glumele lor nu erau ale mele, limba lor nu era a mea“. Din numeroasele ceasuri de caznă mi-a rămas în minte limpede un episod mărunt. Îmi amintesc chiar și ce rochie purtam în ziua aceea, o rochie de catifea „*crevette*“ tivită cu samur. Firește, tot neamul aștepta cu răsuflarea tăiată să vadă dacă tânăra străină avea să-și facă datoria față de țară, oferindu-i moștenitorul pe care și-l doreau cu ardoare, mai ales după ce regina lor îi dezamăgise în privința aceasta. Eu fusesem crescută cu ideea englezească pudibondă că despre astfel de lucruri nu se vorbește – un punct de vedere ciudat și fals, după cum mi se pare acum, dar pe atunci eram convinsă de el – deci vă puteți imagina oroarea mea când, „*în mijlocul evenimentului*“, bătrâna doamnă Ecaterina Cantacuzino (Nabab) vine la mine și îmi spune, cu vocea ei nazală, care lungea cuvintele, „*Cred că de-acum starea Alteței Voastre Regale*

nu mai este un secret și că vă putem felicita!" Nu mi-ar fi ajuns nici zece gropi în pământ să mă înghită în clipa aceea înfiorătoare, de o rușine covârșitoare – m-am înroșit, am început să mă bâlbâi și în cele din urmă am izbucnit în lacrimi... Acum amintirea mă face să zâmbesc! Am adus pe lume șase copii, „*iar lucrurile firii mi-au devenit familiare*". Am auzit multe conversații, am fost martoră la multe evenimente, viața și experiența m-au întărit, m-au învățat să privesc lucrurile în față, să nu ascund aproape nimic și să ascult fără jenă chiar și cele mai fără perdea discuții. În țările acestea sudice, latine, trebuie să uităm obiceiul de a ne lăsa prea ușor șocați, trebuie să privim lucrurile naturale ca pe ceva firesc și să nu tresărim când sunt discutate fățiș, chiar și în prezența urechilor tinere.

Îmi amintesc cum, zece sau doisprezece ani mai târziu, am îndurat zâmbind un asalt destul de diferit. Era înainte să se nască al doilea fiu al meu, Nicolae, al patrulea copil[1] – cele nouă luni de-abia începuseră, nu se vedea nici un semn, dar lumea știa... lumea întotdeauna reușește să afle astfel de lucruri. Eram la o *recepție de binefacere*, înconjurată de o mulțime de oameni care-mi deveniseră de-acum mai mult sau mai puțin familiari, eram de departe personajul central, când se apropie legănat de mine o doamnă în vârstă, o anume doamnă Grădișteanu (mama lui Ionel Grădișteanu[2], fost ministru, care arată ca un lăutar, poartă cercel și are limba mai mare decât creierul), o femeie mărunțică, a cărei față de-abia îmi ajungea la bărbie, o broască bătrână de o vulgaritate jovială, foarte slobodă la gură. Se proțăpește în fața mea, își potrivește *pince-nez*-ul și, uitându-se în sus ca să mă privească drept în față, întreabă de-a dreptul, fără nici o introducere: „*Est-ce qu'il saute?*"[3]...!... N-am roșit, doar am zâmbit – vă dați seama ce cale lungă străbătusem în zece ani!

Dar, ca să revin la acele prime zile: nici prin minte nu-mi trecuse că eram o proprietate publică, sau că zâmbetele, încruntările,

---

1. Fiii și fiicele reginei Maria și ai regelui Ferdinand: Carol, viitorul Carol II (1893–1953); Elisabeta (1894–1954), Maria, zisă Marioara sau Mignon (1900–1961), Nicolae (1903–1978), Ileana (1909–1991) și Mircea (1913–1916) (n. ed.).

2. Ion Grădișteanu (1861–1932), om politic conservator; s-a remarcat prin apărarea drepturilor românilor din Austro-Ungaria (n. ed.).

3. Mișcă? (fr.) (n. tr.).

lacrimile mele și toate gesturile îmi erau comentate și că, mai presus de toate, se aștepta de la mine să aduc pe lume următorul rege! Toate acestea îmi erau necunoscute și nu mi le-a explicat nimeni; m-au lăsat să primesc lovitură după lovitură, fără un suflet cu care să pot sta de vorbă.

Cât de diferite ar fi putut fi toate dacă aș fi avut lângă mine pe atunci o ființă înțeleaptă și iubitoare care să mă învețe să iau lucrurile așa cum sunt, să nu fac o tragedie dintr-un eveniment natural! De pildă, cât de mult mi s-ar fi ușurat cele nouă luni lungi dacă mi-aș fi dat seama ce bucurie întru totul îndreptățită aduceam țării, dacă mi s-ar fi explicat că îndeplineam cea mai scumpă dorință a poporului, speranța lor de atâta vreme. Eram tânără, dar aveam un suflet, aș fi înțeles. Însă în loc de așa ceva am fost pusă în cușcă, hrănită, păzită, într-o oarecare măsură chiar mângâiată, trupul meu a fost îngrijit, a trebuit chiar să îndure manifestări de iubire de neînțeles, dar sufletul îmi era uitat, adormit, lăsat să se modeleze singur cum știa mai bine. Mă tem că a trebuit să împrumute multe forme strâmbe până să ajungă limpede și drept. Eram ca o plantă îngropată sub o piatră, care se târăște către lumină cum poate, întinzând mlădițe plăpânde până găsește atmosfera în care poate să prospere. Mulți ani am căutat lumina – uneori mi s-a părut că am găsit-o, dar de multe ori era doar o amăgire. Poate aceasta e povestea multor inimi, eu o aștern aici cu toată sinceritatea: dintotdeauna adevărul mi-a fost și tărie, și slăbiciune.

Da, a venit în sfârșit primăvara, și cu ea dorul arzător de natură, de păduri și flori și plăcerile simple ale anotimpului renașterii. Am început să cer lucruri – voiam să ies, să fiu dusă undeva unde să văd lucrurile cum cresc, unde să fie copaci și aer liber – am cerut o zi în afara orașului, ca să mai schimb atmosfera, ca să iau o gură de aer curat. Dar toate dorințele și rugămințile mele erau în van: mi s-a explicat că în fiecare an curtea avea obiceiul să se mute la țară (la Sinaia) la o dată anume și că nu se muta niciodată mai înainte, așa că nu se puteau face excepții. Sănătatea îmi era vătămată în toate privințele, n-am fost cruțată de nimic în vremea cât am pregătit venirea pe lume a mult-doritului moștenitor. Îmi era rău întruna, eram obosită, nenorocită, de-abia îmi puteam târî picioarele și, de parcă toate acestea nu erau de ajuns, aveam și o durere de dinți cumplită, care mă urmărea zi și noapte. Dar durerea aceea teribilă de dinți mi-a adus în viață un

prieten neobișnuit. Am cerut un dentist, iar unchiul Charles mi-a trimis un bătrân american încântător, pe dr. Young, care îi îngrijea și pe ceilalți din familie și îi era prieten personal. Americanul acesta era un adevărat original, de un calm imperturbabil, plin de umor inteligent și sec și cu o inimă de aur. A devenit consolarea mea în vremurile acelea. Îmi ușura durerea fizică și mă înveselea. N-am să-i uit niciodată zicalele hazlii – niciodată nu le plângea oamenilor de milă; deși îl simțeai plin de simpatie, nu admitea văicăreli: viața trebuia luată așa cum era, cu seriozitate, oricât de neplăcută ar fi fost. Îmi amintesc că odată m-a găsit plângând după o dezamăgire adâncă. „Nici o grijă", mi-a spus el, „n-are să fie ultima dezamăgire din viața domniei voastre!" Un dentist american bătrân pare o alinare prea slabă pentru o tânără soție de șaptesprezece ani – cu toate acestea, a fost consolarea mea și pentru aceasta îi păstrez amintirea cu toată recunoștința.

Mai aveam o consolare pe vremea aceea, dar care nu era sortită să dureze – e o poveste scurtă și tristă, dar, cum perioada despre care vorbesc era și ea tristă, trebuie spusă, fiindcă se potrivește perfect cu felul cum gândeam la șaptesprezece ani.

Adusesem de acasă un mugurar cântător în colivie. O făptură drăgălașă, cu spatele cenușiu, capul negru și pieptul roșu, care nu fusese învățată să cânte decât un singur cântec – și o! ironie! Cântecul era *Freut Euch des Lebens*![1] Micuța creatură era cu totul domesticită și, știind și eu cum e să fii închis în colivie, mă îndur am de captivitatea ei și o lăsam să zboare liberă prin camerele mele. Scumpa de ea era atât de îmblânzită, încât mă urma dintr-o încăpere în alta, sărind în spatele meu pe podea sau zburând, dacă mergeam prea repede. Mugurarul meu mai avea două iubiri: camerista mea cea bătrână, mărunțică și grasă, Louise Lang, poreclită „Lunga" fiindcă era cea mai scundă ființă care se poate imagina, cu statura scundă, nasul scurt, brațele scurte, rezervată și cu un fel de a vorbi cam pompos, și un bătrân servitor al familiei noastre pe care-l adusesem de la Sigmaringen – un suflet bun, dar pe care nici cel mai aprig dușman, nici cel mai bun prieten nu l-ar fi putut acuza de inteligență. Pe aceștia doi Bully[2] al meu îi adora, îi simțea

1. „Bucurați-vă de viață", vals compus de Johann Strauss II, foarte popular la sfârșitul secolului al XIX-lea (n. tr.).

2. Poreclă venită de la numele englez al mugurarului, *bullfinch* (n. tr.).

când intrau în cameră chiar dacă nu-i vedea și țopăia la el în colivie, ciufulindu-și penele până se prefăcea într-un ghemotoc rotund și colorat și fluierând o notă deosebit de dulce, care era la el întotdeauna semn de iubire și introducerea singurului lui cântec, *Freut Euch des Lebens!* Atât avea fărâma aceea de ființă de oferit celor pe care-i iubea: le dădea în dar vocea lui firavă și dulce. Bully al meu îmi aducea o mare alinare în zilele acelea singuratice – iar când îmi era foarte rău mă ascundeam într-o cămăruță înghesuită din apartamentul meu cel prea splendid, mă culcam pe canapea și-mi priveam tovarășul cel micuț și neobișnuit săltând de colo-colo prin cameră, apucând cu ciocul orice scamă rătăcită și zburând din când în când pe spătarul câte unui scaun ca să-și înceapă cântecul lui etern. Nu-l începea niciodată fără să-și ciufulească penele în forma lui de minge zburlită și fără să facă câteva plecăciuni, scoțând cele mai plăcute note pe care le știa el – introducerea aceasta la *Freut Euch des Lebens* nu era niciodată omisă.

Dar, cum spuneam la început, sfârșitul poveștii mele e trist; poveștile adevărate au, de cele mai multe ori, un sfârșit trist, iar Bully a căzut victimă iubirii lui prea mari pentru Louise Lang! Apariția aceasta bondoacă era extraordinar și exasperant de înceată în mișcări și în vorbire – când se apuca să explice ceva nu mai termina, cât despre ordine și curățenie, era cea mai ordonată femeie pe care am întâlnit-o în viața mea, era în stare să deretice la nesfârșit. Într-o zi de boală fizică și depresie sufletească și mai rele decât de obicei, eram culcată pe un colț de canapea, încovrigată ca un câine bolnav – îmi era prea rău să fac altceva decât să-l privesc pe Bully cum o urmărește mulțumit pe Louise Lang prin încăpere, în timp ce servitoarea se ocupa de curățenia ei nesfârșită. Louise Lang adora pasărea chiar mai mult decât mine, dacă se putea așa ceva, și trebuie să mărturisesc cu umilință că și ea îi răspundea la afecțiune mai călduros decât mie. Ne iubea pe amândouă, dar dacă era să aleagă cred că favorita era Louise Lang. În dimineața cu pricina o urmărea pas cu pas, încolo și încoace, dintr-o cameră în alta. Camerista cea foarte catolică, foarte scundă și foarte conștiincioasă avea cel mai înalt respect pentru sângele regal – de pildă, odată cu capul nu s-ar fi întors cu spatele la o prințesă, și tocmai loialității acesteia exagerate i-a căzut victimă Bully – Louise Lang îmi povestea ceva în felul ei încet, pasărea noastră dragă era în spatele ei, pe podea, camerista a ui-

tat de ea pentru o clipă, a făcut un pas înapoi... și așa s-a încheiat povestea unei păsări!

N-a murit pe loc, am încercat tot ce se putea încerca... dar degeaba – tovarășa mea cea mică și nevinovată nu și-a mai revenit, suferise o lovitură mortală și a murit a doua zi... lăsându-mă doar cu bătrânul dentist american drept singură consolare pentru dorul de casă și singurătatea mea.

...Da, s-a dus Bully... dar de ce atât de repede? Era atât de dulce, cânta atât de blând, era atât de credincios și nu făcea rău nimănui... și acum plâng scriind povestea lui Bully, care nu știa să cânte decât *Freut Euch des Lebens*, parcă pentru a-mi aminti că viața e frumoasă și merită trăită. Moartea lui Bully a fost o tragedie pentru mine și Louise Lang...

Primăvara s-a preschimbat în vară, iar noi tot în oraș eram. Tânjeam după copaci și după aerul de țară – dar toate rugămințile mele erau în van –, doar o zi, pentru care s-a făcut mare caz, am fost dusă să văd Sinaia, reședința montană a regelui, un loc minunat, cu o așezare superbă, printre brazi impresionanți, enormi, pe fundalul munților stâncoși. Regele îl adora și a cheltuit pe el milioane, concentrându-și toate eforturile, toată viața pe locul acesta – se călăuzea numai după obiceiuri. Pleca la Sinaia la o dată anume și apoi, tot la o dată precisă, mergea să-și îngrijească sănătatea în Elveția – înainte de întoarcere petrecea câteva zile la Sigmaringen sau la Weinburg, apoi venea iar la Sinaia, unde rămânea până într-o anumită zi din octombrie, când se întorcea în oraș, primit de toți miniștrii cu soțiile lor, de primar, de generali, de mitropolit și de alte autorități – cu evenimentul acesta începea sezonul de iarnă, iar regele nu se mai muta până la ziua stabilită din iunie, uneori iulie, când pleca cu toată curtea la Sinaia – Sinaia și niciodată altundeva. Așadar, în afară de acea unică ieșire de o zi, nu avea să mi se îngăduie să respir aer curat până la data hotărâtă.

Pe atunci, singura mea posibilitate de a petrece timp sub cerul liber era grădina cea mare de la Cotroceni, unde se lucra la transformarea casei celei vechi în viitoarea noastră reședință. Era o grădină mare și plăcută, aproape un parc, nu neapărat frumoasă sau bine întreținută, dar în ea mă bucuram de intimitate (lucru pe care regele rareori îl permitea) și de copaci, unii chiar bătrâni și falnici – pe sub copacii aceia mă plimbam cu Nando,

fiecare cu visurile lui, fiecare gândindu-se cu dor la locuri care-i fuseseră dragi în țările pe care le părăsise. Aici căutam primele violete și anemone – aici se vedeau semnele vestitoare ale primăverii, care însă mă copleșeau cu un dor și mai mare de păduri adevărate și pajiști verzi și mirosurile naturii. Bucureștiul nu are *împrejurimi vizitabile* – se află pe o câmpie lipsită de copaci sau de păduri. Cel mai apropiat pâlc de arbori care să poată fi numit pădure e la mai mulți kilometri, care trebuie străbătuți cu trăsura sau călare. Nando nu avea nici un fel de spirit de inițiativă, iar înainte să descopăr singură una sau alta nu mi se arăta niciodată nimic. Mai târziu, când m-am emancipat, EU conduceam ieșirile și, încet-încet, am descoperit colțișoare de țară care, deși nu tocmai frumoase, mi-au devenit dragi – *omul se atașează de orice*!

Românii au obiceiul descumpănitor de a-și tăia pădurile. Câțiva ani mai târziu am descoperit, nu departe de Cotroceni, ceva care se putea numi pădure. Drumul până acolo era prost și plin de hurducături, dar trecea prin câteva sătucuri cu un farmec învechit, dărăpănate, care mă amuzau, iar acolo, sub copacii care nu erau din cei mai firavi, puteam culege primele flori ale primăverii. Pădurica aceasta demnă de râs a devenit una din căile mele preferate de a-mi îndulci timpul. Ce groază pe mine un an mai târziu, când, plecând să-mi caut pădurea, am descoperit că nu mai era! Dispăruse! Am un instinct foarte puternic pentru drumuri, rareori mă înșel și odată ce am descoperit un drum îl pot regăsi aproape de fiecare dată, chiar dacă au trecut mulți ani – dar la început am crezut că greșisem eu, că apucasem pe un drum greșit, atât de extraordinară era dispariția pădurii mele. Împrejurimile cu totul arătau altfel, aveau în ele ceva schimbat, golaș, melancolic. Am coborât din trăsură, m-am plimbat pe câmp – și mi-am dat seama că aici se aflase, într-adevăr, pădurea mea cu un an înainte! Mai rămăseseră buturugile, dar pădurea pierise... pierise de parcă nici n-ar fi fost vreodată, aparținea trecutului. Așa am aflat cum pot dispărea pădurile în România, și obiceiul acesta românesc m-a bântuit ca un vis urât în toți anii pe care i-am petrecut în țară! Așa mi-au dispărut multe locuri dragi, nimicite, șterse din peisaj ca o fata morgana, o nălucire ce nu existase decât în închipuirea mea! În tinerețe, disparițiile acestea dureroase ale locurilor în care-mi era drag să mă plimb erau adevărate tragedii

și, până în ziua de azi, una din cele mai mari suferințe ale mele e să văd pădurile tăiate de pe fața pământului, acolo unde și așa nu am aproape nici un loc în care să ies la plimbare. Mai târziu, când pasiunea mea pentru călărie s-a întețit de la an la an, m-am mai împăcat cu goliciunea împrejurimilor Bucureștiului – am învățat să îndur soarele și căldura pârjolitoare, praful și noroiul și ninsoarea. Mi-am propus, cu persistență anglo-saxonă, să mă bucur de ținuturile din jur așa cum erau – fără să-mi pese de asprimile vremii, fără să mă las descurajată de starea drumului (fie noroi, fie praf, fie zăpadă). Da, am învățat să iubesc chiar și câmpiile din jurul capitalei! Dar am învățat să iubesc în vremurile când eram liberă, când îmi luasem viața în mâini; prizonierul nu-și poate iubi temnița, iar pasărea care-și iubește colivia trebuie să fie o pasăre tare îmblânzită, iar eu, deși tânără, numai a pasăre îmblânzită nu semănam!

Nu se distinge nimic din acele prime luni de captivitate, nu am amintiri vii, în afară de durerea de dinți și de dorul de casă – nu se întâmpla nimic, nu trăiam nici un eveniment. Acum mi se pare un vis lung, înconjurat de ceturi, însoțit pe toată durata lui de o senzație de durere surdă, o durere atât sufletească, cât și fizică. Doar două episoade mărunte îmi amintesc: Unul s-a petrecut la biserică. În Vinerea Mare, eu și Ducky aveam încă de la prima comuniune obiceiul de a merge împreună la sfânta împărtășanie, așa că am hotărât să păstrez obiceiul acesta și în viața mea nouă. Împărtășania m-a mișcat dintotdeauna profund – întotdeauna o luam foarte serios și mă gândeam cu toată seriozitatea la păcatele mele! În dimineața aceea, aveam inima cu atât mai grea cu cât eram singură și nu aveam în jur pe nimeni de același rit ca mine. Am plecat la biserică împreună cu bătrâna doamnă Greceanu, plină de emoții contradictorii și cu o stare fizică deloc de invidiat. Inima îmi bătea să-mi spargă pieptul și eram gata-gata să izbucnesc în lacrimi. Bucureștiul are o congregație protestantă de rit german numeroasă, biserica era plină-ochi și era foarte cald. În onoarea faptului că urma să merg la împărtășanie alături de ei, credincioșii îmi împodobiseră locul din biserică cu flori, zambile și narcise – mirosul era dulce, dar foarte tare și-mi amintea puternic de florile primăvăratice pe care le culesesem de atâtea ori acasă... Emoțiile mi s-au întețit fără oprire și, când toți enoriașii s-au ridicat să spună Tatăl Nostru, am leșinat pe loc.

Când mi-am revenit, primul lucru pe care mi-au căzut ochii au fost picioarele mele – de ce eram culcată, cu ochii la picioare? ce putea să însemne asta? unde mă aflam? Apoi am văzut în jur chipuri îngrijorate – îmi era foarte rău și am fost dusă în cea mai mare grabă înapoi la Palat și culcată pe o canapea, în timp ce bătrâna mea însoțitoare vărsa lacrimi de emoție și îngrijorare – dar mi-am ascuns fața în perne și am plâns. Biata doamnă Greceanu i-a trimis regelui vorbă că avusese loc *„un mic accident"*, iar bietul om a dat fuga pe loc să mă vadă, crezând că-i fusese spulberată speranța arzătoare de a avea un moștenitor; a fost foarte ușurat să afle că nu fusese decât un leșin trecător.

Al doilea episod a fost de alt fel. Era luna mai și urma să aibă loc o mare *recepție de binefacere* în grădina publică de la Cișmigiu. Am fost dusă acolo – trebuia să înceapă seara. Nu cunoșteam pe nimeni și am fost așezată pe un scaun între bătrâna doamnă Lascăr Catargiu, soția prim-ministrului, și bătrâna doamnă general Manu, amândouă suflete bune și venerabile, nu încape îndoială, dar nu tocmai potrivite pentru lucrurile mai vesele ale vieții. Am rămas acolo, în semiîntunericul nopții călduțe de primăvară, privindu-i cu ochi înfometați pe cei care se bucurau și petreceau – nu cunoșteam pe nimeni și, deși eram centrul interesului tuturor, nu îndrăznea nimeni să-mi țină de urât, timiditatea îmi lua graiul, *Heimweh*[1] mă îndepărta cu o mie de leghe de cei care dansau în fața mea în perechi, râzând și învârtindu-se, oameni care se cunoșteau, care se plăceau, care puteau glumi, râde și dansa unii cu alții toată noaptea. Am stat mult timp acolo, în colțul meu întunecat – mă simțeam mai singură ca oricând în mulțimea aceea – și, pe măsură ce lampioanele chinezești aveau milă de mine și se stingeau, unul după altul, îmi puteam lăsa lacrimile să curgă în liniște, în timp ce țiganii își suspinau cele mai răvășitoare valsuri, care-mi sfâșiau inima cum doar muzica de dans poate s-o facă atunci când ai inima suferindă!

Da, erau vremuri pline de suferințe neștiute – nu foarte interesante, dar foarte triste, fiindcă inima îmi era plină de dorințe și doruri, sufletul se străduia să mi se trezească în piept. Viața cea veche se terminase, fusese fericită, începuse o alta, o viață în care

1. Dorul de casă (germ.) (n. tr.).

încă nu-mi găsisem locul – și, cum suferința fizică mă lăsa fără puteri, încă nu puteam să lupt pentru lumină...

Așa s-au târât zilele încet până a venit ziua binecuvântată în care curtea s-a mutat la Sinaia. Frumusețea magnifică a munților, a copacilor și a vegetației a avut asupra dispoziției mele un efect la fel de rapid ca aerul înmiresmat de pădure asupra sănătății mele. Nu-mi mai era atât de rău, dar trebuia să trec prin perioada umilitoare în care mi se deforma talia, perioadă întotdeauna dureroasă pentru femei, dar aproape dezastruoasă când poartă în pântece primul copil. La Sinaia viața era cu totul altfel, trăiam înconjurați de suită, prânzurile și cinele se luau împreună, așa că viața nu-mi mai era atât de singuratică. Dar să nu se creadă că regele Carol ducea o viață amuzantă la țară – se poate spune că avea toate virtuțile, dar nu încape îndoială că nu avea nici unul din viciile mărunte care fac viața plăcută. Sinaia era datoria sub o altă formă. Audiențele aveau loc la masa de prânz, primea tot felul de invitați, miniștri, diplomați, generali, arhitecți, ingineri, doamne de toate vârstele, stările sociale și formele – ar fi putut fi amuzant, dar reușea să fie insuportabil, felul de a primi oaspeți al regelui Carol n-avea în el nici un fel de *Gemütlichkeit*[1], totul căpăta forma strictă a datoriei, iar nesfârșitele *cercles* de după prânz mi le amintesc ca pe o tortură. Gazdele și oaspeții stăteau în picioare, în două șiruri lungi, într-o sală maură foarte frumoasă, doamnele de o parte, domnii de cealaltă, și se vorbea. Nu-i trecea nimănui prin minte ideea de a lua loc, se stătea pur și simplu în picioare până termina de vorbit regele Carol și, cum discursurile lui erau întotdeauna greoaie și importante, uita cu desăvârșire că mai erau prezenți și alți oameni, iar lumea stătea acolo la nesfârșit, mereu în aceleași atitudini neconfortabile, până când termina el de vorbit, ceea ce uneori dura până spre sfârșitul după-amiezii, în timp ce frumusețile verii de afară te chemau... te chemau. Pe atunci, la început, acceptam în tăcere orice necaz, dar, nefiind cuminte sau supusă din fire, în anii de mai târziu am început să încalc una după alta restricțiile pe care nu aveam răbdarea să le îndur – dar trebuie să adaug că eram singura, alții au avut, până la sfârșit, răbdarea de a le suporta an după an. În curând am făcut

1. Plăcerea de a trăi în tihnă (germ.) (n. tr.).

compromisuri cu viața – îmi cunoșteam propriile limite și aveam în mine destul egoism încât să nu-mi impun unele convenții mărunte și insuportabile, care poate altora li se păreau ușor de depășit, dar care mi-ar fi exasperat natura independentă și înclinată spre bună dispoziție. N-a trecut mult și am început să mă duc zâmbind la redutabilul și venerabilul rege și să-i spun că am multe de făcut în după-amiaza aceea și, cu îngăduința lui, aveam să-i urez la revedere – spre groaza lui Nando, mă duceam la el chiar și în mijlocul conversațiilor serioase. N-am crezut niciodată în sacrificiile mărunte și exasperante care te pun la încercare peste măsură fără a aduce nici un bine adevărat altora. N-am avut niciodată simpatie pentru cei care fac toată viața lucruri deloc necesare și obositoare, iar apoi se plâng întruna, considerându-se martiri ai datoriei: fiecare trebuie să-și facă viața suportabilă după puteri și să zâmbească, astfel ne păstrăm forțele pentru adevăratele încercări. N-am să spun că nu m-am plâns niciodată – în tinerețe mă plângeam mult prea mult, și asta îmi aduce cea mai mare rușine, mult mai multă decât păcatele adevărate pe care le-am comis. Dacă te ajuți singur, te vor ajuta și ceilalți – firește, aici vorbesc de cei care au mijloacele de a se ajuta singuri, nu de bietele ființe trudite care sunt mereu sacrificate și a căror sărăcie face imposibilă orice împotrivire.

Pe atunci am descoperit un nou prieten: aghiotantul regelui Carol, generalul Vlădescu[1], un domn în vârstă cu inimă de aur, cu mustăți lungi, drepte, albe ca zăpada, și cu o sclipire veselă în ochii negri și vioi. Își dădea seama că sufăr și, fiind de fel bine dispus, înțelegea că mă înăbușeam în atmosfera în care trebuia să trăiesc, așa că nu pierdea nici cea mai mică ocazie de a încerca să mă înveselească și să mă facă să râd. Prietenia noastră a durat până la moartea lui, mulți ani mai târziu – dar prea devreme, vai, pentru cei cărora le era drag. Serile erau altă cazină. Regele Carol și Nando jucau biliard cu câte unul din domni, fumând trabucuri enorme. Fumul de trabuc era necazul meu etern, care strica orice întâlnire la care era prezent măcar un german, fiindcă orice astfel de adunare era pătrunsă de fumul gros de trabuc; în starea mea de sănătate era o grea încercare. Cei prezenți care nu jucau, prin-

1. Matei Vlădescu (1835–1901), general, ministru de război între 1889 și 1891, șef al Casei Militare a regelui Carol I (n. ed.).

tre care și eu, aveau privilegiul de a sta jos sau în picioare, de a privi jocul și de a asculta clinchetul bilelor. În afară de bătrânul general, nu i-a trecut nimănui prin minte că poate mă plictisesc, că poate tânjesc după o companie mai veselă și mai tânără; dar el înțelegea și spunea de două ori mai multe glume și povestioare amuzante, ca să mă facă să râd.

Regelui îi plăcea mult să se plimbe prin pădurile magnifice din jurul Sinaiei, iar eu, în ciuda stării mele destul de avansate, eram târâtă după el. Fizic era un efort intens, dar cred că era un obicei sănătos – într-adevăr, nu-mi mai era rău atât de des.

Spre sfârșitul verii aceleia am primit o mare bucurie. Mi-o trimiteau de acasă pe Ducky, sora mea scumpă! N-am să uit niciodată imensitatea fericirii de atunci. Era o zi minunată de început de septembrie. Am plecat cu Nando s-o întâmpinăm pe Ducky la Predeal, unde e frontiera țării noastre. Pe atunci nu aveam automobile, iar drumul era lung, într-o trăsură trasă de patru ponei norvegieni adorabili, crem, cu cozi și coame negre. Erau niște animale mărunțele și drăgălașe, cu gâturi enorme și coamele tăiate în așa fel încât să se ridice drept, făcându-le gâturile să pară și mai groase; pe picioare aveau dungi negre ciudate, ca zebrele, iar pe spate, de la coamă la coadă, altă dungă neagră. Îi adoram, mă încântau nespus. Îmi plăceau ochii lor care se întrezăreau de sub ciuful negru de pe frunte, îmi plăceau crupele rotunjite, gâturile curbate și nările largi, îmi plăcea chiar și sunetul tropotului lor pe drumul tare de munte. În starea în care mă aflam, toate simpatiile și aversiunile căpătau proporții ample, așa că afecțiunea mea față de căluții cei ridicoli a sporit până a devenit o satisfacție aproape fizică; mi-au fost o adevărată consolare în zilele acelea grele!

Am pornit deci, eu și Nando, s-o aducem la Sinaia pe sora mea iubită. Soarele strălucea, aerul era călduț, iar inima îmi bătea plină de bucuria așteptării. Auzisem de multe ori de oameni care plâng de bucurie; în aroganța mea tinerească, mi se păruse o idee de-a dreptul ridicolă, dar în ziua aceea aveam să aflu ce înseamnă lacrimile acelea! Nu găsesc cuvinte să exprim ce însemna pentru mine, atunci, sosirea surorii mele. Dintr-odată, viața căpătase o cu totul altă față, totul devenise bucurie și plăcere și încântare; fiecare vorbă, fiecare priveliște, fiecare lighioană, fiecare copac, fiecare floare avea un înțeles cu totul nou, râdeam de toate cele și

totuși aveam ochii plini de lacrimi – O! ce clipă binecuvântată! ce ceas binecuvântat!

În ziua aceea, la cină, bătrânul meu prieten, generalul Vlădescu, mă privește și spune: „Ce schimbare minunată vedem în seara aceasta la prințesa noastră!“ Da! Mă schimbasem, îmi intrase în inimă bucuria, venirea surorii mele mă ușurase de o parte din greutatea zdrobitoare a dorului de casă care mă sufoca de atâta timp. Aproape din ziua nașterii ei fuseserăm nedespărțite, apoi suferiserăm despărțirea bruscă și violentă care ne ciuntise cu cruzime viața; doar timpul și obișnuința ne puteau învăța să îndurăm depărtarea aceea, și încă nu ne învățasem lecția.

Toamna era superbă, pădurea ni se arăta minunată și toate lucrurile care mi se păruseră greu de suportat singură deveneau nu doar suportabile, ci chiar surse de distracție și amuzament – nu mai eram singură! Venise să mă vadă cineva din viața mea veche, glumele, necazurile, plăcerile și neplăcerile mele erau înțelese, împărtășite. Parcă mă îmbăiam în lumină după întuneric, în căldură după frig, în priveliști nenumărate după orbire, în sănătate după boală – nu se poate descrie ce era –, trăiam pur și simplu într-o bucurie continuă! Greutatea tot mai mare a trupului meu o ignoram, îngrijorările ce mă așteptau le puneam deoparte, râdeam și glumeam și vorbeam și ne purtam copilărește și ne veseleam, după cum se potrivea vârstei noastre. Ducky a fost dintotdeauna mai solemnă decât mine, a avut expresia mai gravă, felul de a fi mai stăpânit, dar putea fi mai amuzantă decât oricare dintre doamnele pe care le cunosc, avea un fel de a spune și de a descrie lucrurile de-a dreptul irezistibil. Dar era și temperamentală și întotdeauna a fost mai greu să te înțelegi cu ea decât cu mine. Judeca oamenii mai aspru, era mai geloasă, mai *resentimentară*, se temea mult mai puțin decât mine să nu lezeze sentimentele altora – era, în fond, un caracter mai puternic la vremea aceea; am avut nevoie de ani lungi de lecții de viață ca să ajung la fel de puternică pe cât era ea încă de pe atunci.

Se apropia data nașterii copilului meu. Au venit la Sinaia mama și celelalte două surori – încă o mare bucurie, dar deasupra capului îmi atârna umbra marelui eveniment; începea să-mi fie frică. Sănătatea îmi era excelentă, nu știusem ce e acela un doctor, dar cred că mama și unchiul Charles au avut discuții aprinse

despre cum trebuia să fiu tratată, iar bunica mea, regina Victoria, care, dată fiind poziția ei înaltă, se amesteca chiar și de departe în treburile familiei, voia să aibă și ea un cuvânt de spus. L-a spus printr-o telegramă. Neavând încredere în doctorii din țară, atât mama, cât și bunica au insistat să fiu îngrijită de un doctor englez. Pe atunci eram implicată prea puțin în discuțiile adulților – eram tratată ca un copil, cum încă eram, și toate luptele în ce privea situația mea se duceau fără mine. Sunt convinsă că au avut loc adevărate bătălii și că mama și regele au schimbat cuvinte destul de amare. Regele Carol era obișnuit să fie ascultat întotdeauna. Pentru familia lui era marele om, la fel și pentru țară, dar în persoana mamei a găsit un potrivnic autocrat, cu desăvârșire indiferent la motive sau sentimentalități politice sau naționale. Mama se gândea la binele copilului ei, iar prestigiul unchiului nu avea absolut nici un efect asupra ei, argumentele lui n-aveau nici o greutate, regele se găsea exclus cu totul din decizii de către femeia încăpățânată și neconvențională care păstrase în ea toată viața ceva din caracterul autocratic, „nesupus", cum îi spun eu, al rușilor. O parte din firea aceasta „nesupusă" le-a transmis-o și fiicelor ei și le-a adus fericire în nefericirea vieților lor, a sădit în ele ceva care refuza să se plece, ceva care nu îndura convențiile, regulile sau formalitățile, ceva tiranic și puțin sălbatic care ne împiedica să ne plecăm capetele, oricare ar fi fost situația. Era o picătură de sânge rar, venit de la strămoși barbari – am simțit-o intens toată viața: o anumită indiferență față de aparențe, o anumită răzvrătire față de restricții, o anumită dorință de neînfrânt pentru adevăr, în locul convențiilor mincinoase, un fel de forță împotriva falsității nefolositoare pe care o poartă în ele viața și societatea. O convingere curioasă în părerile proprii și un mod de a impune aproape tiranic propria voință, dintr-o siguranță de piatră că adevărul e de partea noastră. În toate împrejurările, mi-a dat o putere neașteptată împotriva oprimării – a împiedicat lumea să-mi frângă aripile, dar câte necazuri nu mi-a pricinuit! O moștenire folositoare și primejdioasă, pe care am folosit-o bine sau rău, după împrejurări, dar care, una peste alta, mi-a slujit.

Pe scurt, mama a câștigat bătălia, fără să-i pese ce neajunsuri îi pricinuiește unchiului și sensibilităților lui naționale; s-a hotărât că primul prinț al României va fi ajutat să vină pe lume de un

doctor englez! Fiindcă un prinț era! Eu, mica străină, avusesem tactul de a face lucrul acesta pentru țara și poporul meu: le-am dat moștenitorul de mult dorit, l-am adus pe lume în cel mai scurt timp cu putință!

Pe 15 octombrie 1893 s-a născut Carol, primul prinț al României, spre marea bucurie (și nădejde) a poporului lui, și, lucru curios, a ales să apară exact în aceeași zi în care-i dăduse viață mama mea fiului ei, primului ei copil, cu nouăsprezece ani mai devreme!

Îmi amintesc bine detaliile nopții aceleia.

I

„SOARELE STRĂLUCEȘTE ȘI VA FI RĂZBOI!“

(octombrie 1914; august–septembrie 1916)

Primele pagini de jurnal: moartea regelui Carol I — „Sunt regină!“ — Doi ani mai târziu: România intră în război — O delicată operație psihologică: convingerea regelui Ferdinand — Ofensiva peste munți — Instalarea la Buftea — Spitalul și ambulanțele — Dezastrul de la Turtucaia — Printre răniți — Nesiguranță și îngrijorare

Sinaia October 10th 1914 -2-
September 27th

This morning early I was called by Barbo Stirbey to the telephone (I was sleeping with Martha at Mogoşoea) to announce to me that dear Uncle had suddenly died and that I was Queen Queen!
But how can one bear it all of a sudden and all the change it means and all the responsability at such a moment.
Uncle, dear old Uncle whom I have tenderly loved and trusted, each day more.
We only reached Sinaia at 1 1/2.
He was lying in his bed, peaceful, at rest at last - only so still, so silent and no kindly smile greeted me.

Sinaia *[sâmbătă], 27 septembrie / 10 octombrie 1914*

Azi-dimineață devreme mi-a telefonat Barbu Știrbey[1] (rămăsesem peste noapte la Martha[2], la Mogoșoaia) să-mi spună că unchiul meu drag a murit pe neașteptate și că sunt regină – regină!

Dar cum să înduri dintr-odată așa ceva, împreună cu toate schimbările pe care le aduce și toată răspunderea, tocmai în asemenea clipe?

Unchiul, unchiul scump, pe care l-am iubit din toată inima și în care am avut tot mai multă încredere de la o zi la alta.

Am ajuns la Sinaia de-abia pe la ora unu și jumătate.

Era întins în pat, împăcat, avea în sfârșit un aer tihnit – dar era atât de nemișcat, de tăcut și nu mă întâmpina cu zâmbetul lui blând!

Cei din jur îmi spuneau „Maiestate", și mă durea, niciodată n-am crezut că mă va durea atât. Dar mă simțeam apropiată de bătrânul drag care ne lăsase povara lui, foarte apropiată.

Când am îngenuncheat lângă patul lui și i-am privit chipul calm, m-am simțit de parcă mă binecuvânta în continuare, pe mine, care-l iubisem atât de mult.

Primii ani au fost grei, și nu ne-am înțeles întotdeauna unul pe celălalt, dar cei de mai târziu au fost plini de iubire, încredere și bună credință.

Mătușa era liniștită, dar slăbită și zdrobită – nu i-a mai rămas nimic, nimic.

---

1. Barbu Știrbey/Știrbei (1872–1946), om politic, administrator al Domeniilor Coroanei (din 1913), prietenul intim al reginei Maria (n. ed.).

2. Martha Bibescu (1886–1973), născută Lahovari, căsătorită cu prințul George Valentin Bibescu. Scriitoare de limbă franceză, cu numeroase relații în mediile aristocratice, politice și literare ale Europei (n. ed.).

Cât e de trist să fii bătrân și atât de singur – Nando își poartă povara pe cât de bine poate, regele n-a avut supus și discipol mai credincios decât el, chiar și atunci când a-i fi fost supus și discipol nu era deloc ușor.

Odihnește-te în pace, unchiule dragă, ai fost un rege mare și un om bun!

Sinaia *[duminică], 28 septembrie / 11 octombrie 1914*

Azi am plecat devreme spre București, Nando, eu și cei patru copii mai mari.

Călătorie tristă cu gânduri triste.

Sosire oficială, întâmpinați de toți miniștrii. Eram în mare doliu, purtam decorația. Am mers drept la Mitropolie, unde s-a ținut slujba de pomenire – primire solemnă –, apoi, după prânz, am mers la Parlament, unde urma să depună jurământul noul rege. A fost clipa cea mai mișcătoare, dar publicul ne-a primit cu căldură și ne-a aplaudat enorm. Mi-a venit în minte Bătrânul meu drag și m-au înecat lacrimile. Într-o clipă, s-au întors cu toții și au bătut din palme numai pentru mine – ca un val uriaș de aplauze, măgulitor, emoționant, dar, privindu-le fețele pline de bunăvoință, admirație și entuziasm, nu mă puteam abține să nu mă întreb dacă afecțiunea pe care mi-o poartă va supraviețui greșelilor pe care am să le fac, fără îndoială, mai devreme sau mai târziu. *„Admirația mulțimilor!“* – nu trebuie decât să întoarcem câteva pagini de istorie ca să ne dăm seama cât cântărește! Discursul lui Nando a fost bun, iar emoția lui profundă i-a cucerit pe cei adunați; a fost, deci, primit bine și cu speranță.

Apoi au venit toți demnitarii să ne felicite! Să ne felicite…

Iar când ne-am întors toți servitorii ne-au sărutat mâna, numindu-ne „Maiestate“!

A urmat întoarcerea solemnă cu automobilul pe străzile cu soldați de o parte și de alta, în timp ce mulțimea aclama, iar eu nu îndrăzneam să zâmbesc ca de obicei, din cauza chipului aceluia palid și încremenit pe care-l sărutasem în aceeași dimineață.

După Parlament, s-a ținut o slujbă la biserică pentru noul rege și noua regină.

Nu mă simt stânjenită, nici înconjurată de prea multă pompă, dar văd cum mi se deschid în față posibilități noi, solemne și minunate, atât pentru durere, cât și pentru muncă și interese.

La sosirea la Sinaia, am vizitat-o pe mătușa, iar după cină au urmat rugăciunile catolice, după care m-am simțit obosită – vai! cât de obosită, dar Maruka[1] și Barbu tot au venit să mă vadă, am nevoie să fiu înconjurată de prieteni, prietenii mei adevărați.

A fost prima mea zi ca regină. Am trăit clipe emoționante când, sosind târziu la gara din Sinaia, am găsit acolo toată suflarea adunată să-mi sărute mâna ca regină, chiar și bătrânele. De fiecare dată, gestul îmi aducea în ochi lacrimi fierbinți.

Când am sărutat chipurile dragi, adormite, ale lui Mircea și Ileana, m-a cuprins o liniște dulce.

Sinaia *[luni], 29 septembrie / 12 octombrie 1914*

Azi m-am trezit cu două gânduri – ziua de naștere a Lisabettei, aniversarea ei de 20 de ani, și amintirea faptului că Bătrânul nostru drag urma să fie purtat cu solemnitate înapoi în capitala lui.

Vreme apăsătoare, ploioasă, nenorocită, foarte potrivită cu *Stimmung*[2], dar aș fi vrut să-i lumineze soarele ultima întoarcere din locul pe care l-a iubit și l-a creat.

Dintre toate, Sinaia i-a fost cel mai dragă. Mă bucur că i-a fost dat să moară acolo...

Rugăciuni catolice, dimineața devreme, la sicriul lui deschis, îmbrăcat în flori.

Apoi o masă aniversară pentru Lisabetta.

M-am îmbrăcat cu cele mai oficiale haine de doliu, apoi am dat fuga să-l văd pe bătrânul Liemann[3], care, se spune, e pe moarte și el; l-am și sărutat pe sărmanul om și l-am îmbrățișat suspinând.

Apoi am mers la Palat, unde s-a oficiat o slujbă ortodoxă. Biata mătușă era într-o stare de plâns, a trebuit s-o țin în brațe mai tot timpul.

---

1. Maruca Cantacuzino (1878–1969), născută Rosetti-Tescanu, căsătorită cu Mihail (Mișu) Cantacuzino (1867–1928), fiul „Nababului", și, a doua oară, cu George Enescu. Prietenă apropiată a reginei Maria (n. ed.).

2. Atmosfera (germ.) (n. tr.).

3. Probabil Karel Líman (1855–1929), arhitect ceh; din 1894, în serviciul Casei Regale a României (n. ed.).

De acolo am plecat cu automobilul împreună cu doamna Mavrodi[1], să primim trupul neînsuflețit, întins pe un afet de tun acoperit cu drapelul și tras de cai de artilerie.

Toți prietenii mei îmi poartă o grijă înduioșătoare, m-am simțit înconjurată de iubire; mi-am început viața de regină la o vreme când sunt foarte populară, ceea ce, firește, ușurează mult lucrurile, fiindcă am simțit cum mi se deschid inimile tuturor, și dintotdeauna am fost foarte sensibilă la atmosferă.

Era trist, trist să-l vedem părăsind Sinaia astfel, într-un sicriu drapat în roșu așezat într-un vagon pentru bagaje pe jumătate deschis, acoperit cu steaguri și zăbranice.

La gările mari unde a oprit trenul așteptau preoți cântând, iar mulțimea se apropia de vagonul tăcut care purta sicriul...

Ne-am oprit la gara Mogoșoaia, iar de acolo lunga procesiune a șerpuit pe Șosea și pe bulevardul Colțea până la Palat, ocolind Calea Victoriei, fiindcă o superstiție ciudată dictează că mortul nu trebuie să treacă de două ori pe același drum, or poimâine trebuie să coboare pe Calea Victoriei către gară, pentru ultima lui călătorie până la Curtea de Argeș.

De la gară am plecat cu mașina la Cotroceni, lăsându-i pe ceilalți să însoțească trupul neînsuflețit. Nando, Carol și Nicky au mers pe jos în urma sicriului, deschizând procesiunea funerară; a fost un drum lung, de peste două ore. Eu m-am odihnit la Cotroceni, lucru care n-a făcut decât să-mi sporească întristarea, căci casa e în cea mai mare neorânduială, cu lucrările de construcție. Mai târziu m-am dus la gară s-o iau pe mătușa. A fost un chin cumplit, iar emoțiile ei s-au întețit până în pragul leșinului în mijlocul mulțimii de doamne îndoliate și agitate care jeleau. În ciuda suferinței ei adânci, simte nevoia să vorbească, să tot vorbească; chiar și acolo, la gară, s-a așezat să povestească ultimele clipe ale unchiului și doar cu mare greutate am smuls-o de acolo. Puțin a lipsit să nu ajungă sicriul la Palat înaintea noastră. Momente crunte, iar mătușa e pe jumătate doborâtă. Din nou rugăciuni și cântări, apoi întoarcerea la Cotroceni pentru o scurtă odihnă și cină, după care alte rugăciuni, de data aceasta catolice, cu cântări foarte odih-

1. Elena Mavrodi (1863–1941), născută Greceanu, căsătorită cu juristul și diplomatul Eugeniu Mavrodi. Doamnă de onoare a reginei Maria (n. ed.).

nitoare, care ne făceau bine și ne liniștеau nervii, iar apoi întoarcerea și culcarea, în stare de mare oboseală și întristare.

Cotroceni *[marți], 30 septembrie / 13 octombrie 1914*

Zi liniștită. Rugăciuni catolice de dimineață, cu toate călugărițele și cu vechea mea prietenă, sora Pucci[1]. Din nou m-a cuprins o stare de împăcare – dar în urechile mele protestante rugăciunea Pater Noster, repetată iar și iar, sună ciudat și oarecum păgân –, mie rugăciunile repetate întruna mi se par mai degrabă amenințări.

Am luat prânzul cu Nando la Palat, unde și locuiește deocamdată, în niște încăperi mici, până acum neocupate, deloc confortabile. Am vorbit despre situație; mi se pare că e rezonabil și conștient de grelele lui îndatoriri.

Carol îmi e de mare ajutor.

Am vorbit cu arhitecții, în speranța să vedem casa terminată.

La șase iar s-au ținut rugăciuni, dar de data aceasta ortodoxe, la care au participat multe doamne, tinere și bătrâne, toate cu vălurile negre de rigoare.

Cotroceni *[miercuri,] 1 / 14 octombrie 1914*

O zi foarte asemănătoare cu cea de ieri, multe rugăciuni, multe lacrimi, multe telegrame de condoleanțe împletite cu felicitări.

Mers la culcare devreme.

joi, 2 / 15 octombrie 1914

Trezirea devreme, pentru rugăciunile de la 7, de la Palat. Sicriul era închis deja. Mătușa nu a venit, m-am dus s-o văd, era în pat, înlăcrimată și foarte îndurerată, dar e de înțeles, îi e îngrozitor

1. Elisabeta Pucci (1847?–1918), superioara surorilor din ordinul „Saint Vincent de Paul“ la București (n. ed.).

de greu. La nouă s-a ținut o slujbă ortodoxă, cu toate oficialitățile, corpul diplomatic etc.

Apoi altă procesiune pe străzi, dar pe o altă cale, ca să respectăm superstiția populară.

O zi frumoasă, cu toată strălucirea toamnei românești.

Apoi cu trenul până la Curtea de Argeș. Opriri la fiecare gară, cu preoți și cântări și mulțime.

Priveam pe fereastră și vedeam peste tot manifestări de simpatie, de afecțiune – uneori, cei adunați vor să aclame, dar apoi își amintesc de sicriul din celălalt vagon.

Sosirea la gara din Curtea de Argeș. Am mers cu automobilul împreună cu fiicele mele la biserică, unde am așteptat să sosească sicriul.

Era frig, dar soarele era splendid.

Așteptare lungă...

Apoi procesiunea; mulți militari, toate steagurile vechi, mulți preoți în veșminte de mare ceremonie.

Soarele le poleia straiele multicolore, cum mergeau așezați după culori, nuanțe superbe de violet, roșu, albastru, verde și galben, alături de aur și argint din plin – era o frumusețe.

Cântările lente inspiră o jale adâncă, dar se potrivesc bine cu doliul. În jurul nostru, copacii erau îmbrăcați în frumusețea înflăcărată a toamnei – niciodată nu i-am văzut mai frumoși, pe fundal erau mesteceni de un galben auriu, profilați pe dealurile de un albastru încețoșat, iar deasupra lor cerul era strălucitor, fără urmă de nor, o cupolă azurie.

Slujba nu a durat mult, s-a ținut afară, în fața bisericii, cu sicriul așezat pe micul catafalc de marmură. Îl îmbrăcaserăm într-o catifea foarte frumoasă, de un roșu închis, nu aprins, iar în jurul lui erau frunze tomnatice în toate tonurile de ruginiu, roșcat și auriu, foarte plăcute privirii. Când suferă fiecare părticică din mine, vederea lucrurilor frumoase îmi alină sufletul.

După slujbă, sicriul a fost dus în biserică de aghiotanți...

Crudă e clipa când vezi sicriul cum coboară în groapa întunecată și adâncă...

Ce se mai poate spune – s-au terminat toate și nu mai aveam altceva de făcut decât să ne întoarcem acasă... să ne întoarcem acasă, să trăim fără el, să ne facem datoria, să încercăm să-i continuăm munca.

Nu au rămas decât episcopul, prințul Știrbey, generalul Mavrocordat[1] și ministrul Ion Duca[2], să pecetluiască mormântul – cei care l-au iubit au fost bucuroși să-i rămână alături până la sfârșit.

Cotroceni *(dimineața devreme) duminică, 14 / 27 august 1916*

M-am trezit azi-dimineață știind ce va veni – știu de multe săptămâni – sunt printre puținii care știu –, am purtat secretul groaznic în mine și nu am vorbit de el, fiindcă nu trebuia să mai știe nimeni. Am râs și am făcut planuri și m-am prefăcut că totul e ca întotdeauna, dar știu.

Ce dimineață frumoasă, cât de tăcut și de liniștit e totul, dar eu știu că va fi război.

Război!

Vreme de doi ani a fost evitat, vreme de doi ani lungi, iar acum vine – războiul!

Soarele strălucește și va fi război!

(MAI TÂRZIU)

Câte s-au întâmplat, câte am văzut și auzit și făcut de când am scris ultima oară aici – păcat că nu le-am notat zi cu zi, eveniment cu eveniment, dar am fost prea delăsătoare și prea ocupată. Apoi mi-au acaparat mintea și timpul alte scrieri. Dar azi nu mă pot gândi la altceva decât că va fi război – război.

Iar noi suntem o țară mică și avem dușmani de o parte și de alta, dar tot va fi război!

Biata noastră mătușă a murit! S-a îndurat cerul s-o ia dintre noi ca să nu vadă ce va urma.

E mai bine că s-a dus înainte, i-ar fi zdrobit inima, dacă ar mai fi rămas din ea ceva de zdrobit.

Ea era de părere că doar germanii au dreptul să câștige, să existe, pentru că e rândul lor să conducă lumea, sunt poporul ales etc. etc.

---

1. Leon Mavrocordat (1858–1939), general, șeful Casei Militare Regale și mareșal al Curții regilor Carol I și Ferdinand (n. ed.).

2. Ion Gheorghe Duca (1879–1933), om politic liberal, ministru al cultelor și instrucțiunii publice între 1914 și 1918. Prim-ministru în 1933. Asasinat de legionari (n. ed.).

Și, totuși, țara noastră se întoarce acum către tabăra cealaltă, convinsă de victoria finală a Aliaților, în speranța de a-și împlini marele vis!

Avem dreptate, nu avem? Nu știu, dar a sosit clipa.

O, câte lupte pierdute, câte îndoieli, câtă tulburare, câte șovăieli într-o parte sau în cealaltă!

Bietul Nando, știu prin câte a trecut, știu atâtea. Am fost implicată îndeaproape în toate, aproape zilnic.

Deși femeie, de la bun început mi s-a acordat încredere, mi s-au spus multe secrete, am știut tot ce se întâmpla – am sperat și am disperat alături de ei, iar acum a sosit clipa!

S-a vorbit de atâtea ori despre ziua aceasta, încât parcă nici nu mai credeam că va veni. Timp de doi ani lungi ne-am păstrat neutralitatea, constrânși, insultați, mituiți ba de o tabără, ba de cealaltă... Mulți au tras foloase, unii s-au îmbogățit, alții au sărăcit, iar acum zarurile au fost aruncate și e război – război de partea Antantei.

E război împotriva Austriei.

E, poate, război și împotriva Germaniei. Țărișoara noastră a devenit aliata Angliei mele iubite, a Franței, a Rusiei, a Italiei, Serbiei, Japoniei, a bietei Belgii cea mică și eroică – și să număr oare și Muntenegrul?

La nord îi avem împotrivă pe austrieci și, poate, și pe germani... iar la sud sunt bulgarii, deși mi s-a spus mereu că nu suntem îndeajuns de puternici încât să purtăm lupte pe două fronturi – ei, bine, vom vedea!

Din toate părțile s-au făcut încercări de a ne mitui, de a ne cumpăra – de a ne atrage către cauza lor.

Cred că s-au turnat peste noi râuri de bani, dar în adâncul inimilor românii mei au avut o singură simpatie adevărată, Franța, și un singur ideal: Transilvania.

Au existat, firește, și susținători ai Germaniei, în frunte cu bătrânul Carp, oameni rezonabili, ceea ce n-a făcut decât să-i îngreuneze situația lui Nando, dar nu pot izbândi în fața orientării adevărate către tabăra cealaltă.

Odată, înainte să fie nimicită Serbia, ni s-a spus că venise vremea să intrăm în marele dans. Pe atunci Serbia încă exista, iar

Bulgaria nu se alăturase încă Germaniei – dar Sarrail[1] nu avea trupe! Într-un fel, situația ar fi fost mai favorabilă, dar atunci au fost înfrânți rușii și nu am fi avut nici un contact cu tabăra lor.

Parcă amețesc când mă gândesc la câte s-au întâmplat, deja par trecute în istorie! Singura mare realitate a momentului este că suntem în război!

Ultimele două-trei săptămâni au fost apăsătoare, știam când avea să vină ziua și trebuia să trăiesc de parcă nu știam, fiindcă data trebuia păstrată în cel mai strict secret, succesul depindea de tăcerea absolută – avem atâția dușmani în țară, iar germanii au spioni tare iscusiți.

Simțeam că trebuie să-l las cât mai puțin singur pe Nando – nu putea exista decât o soluție, toate speranțele și dorințele lui nu-i puteau sta împotrivă. Am știut de la început ce avea să urmeze, mi-am dat seama că nu putea fi cruțat de sacrificiul acesta hidos: trebuia făcut. Cu toată afecțiunea am încercat cât am putut să-l ajut să înțeleagă, să facă față celei mai mari nenorociri a vieții lui: întoarcerea împotriva țării în care s-a născut, împotriva fraților și prietenilor lui, împotriva tuturor lucrurilor pe care le-a iubit și în care s-a încrezut, toată tinerețea lui, amintirile, simpatiile – a fost, într-adevăr, un sacrificiu enorm, dar l-a făcut fiindcă, mai presus de toate, e regele țării acesteia, fiindcă, mai presus de toate, e un bun român – iar în cele din urmă a fost convins și el că așa e cel mai bine.

Ce lucruri se petrec pe lumea aceasta; ce sacrificii trebuie făcute, căci soarta e mai tare decât rațiunea, iar patriotismul e mai tare decât înclinațiile personale!

Doar eu și încă o persoană știm prin ce a trecut. Zi după zi l-am văzut cum suferă, cum se chinuiește, cum se îndoaie și cum speră –

---

1. Maurice-Emmanuel Paul Sarrail (1856–1929), general francez, comandant al forțelor aliate debarcate la Salonic în toamna anului 1915 la invitația prim-ministrului elen Eleftherios Venizelos, forțe a căror misiune, neîndeplinită, ar fi fost, în 1916, să ușureze situația României printr-o ofensivă împotriva Bulgariei. În primii ani ai războiului, Grecia e divizată între atitudinea pro-germană a regelui Constantin I și politica antantistă a lui Venizelos, care se bucură și de susținerea populară. În octombrie 1916 Venizelos încearcă o lovitură de stat și formează un guvern la Salonic; regele abdică abia în iunie 1917, iar Grecia intră oficial în război de partea Antantei (n. ed.).

dar paharul trebuia golit, trebuia băută și ultima picătură; n-a fost cruțat de nimic, nici de amenințări, nici de rugi, nici de apelurile la onoarea lui de Hohenzollern, de ofițer german, la vechile tratate moștenite de la bătrânul lui unchi, la toate actele politice din trecut.

Iar de partea cealaltă era privit ca dușman, cu bănuială – propria lui țară se îndoia de el, era numit trădător, laș. Era insultat în ziare, nu au avut nici o milă de el.

Puțini au crezut ce le-am spus: că, atunci când va veni momentul, își va face sacrificiul, dar nu prea curând – numai în ultima clipă, pentru a amâna cât mai mult cu putință ororile războiului...

Toată vara aceasta a anului 1916 evenimentul s-a apropiat tot mai mult și mai mult, mai ales de când cu înaintarea Rusiei, care a fost semnul că venea ceasul, ceasul nostru cel mare – dar, după ce fusese amânat de atâtea ori, nu mai credea nimeni. Eu, însă, știam. Știam datele, știam convențiile, așa că zi după zi am sperat și m-am temut.

Dintre toate spaimele cumplite, războiul era cea mai rea, dar știam că onoarea țării atârnă mai greu decât spaima. Împrejurările au făcut să fiu implicată în situație mai îndeaproape decât ar fi fost cele mai multe regine. Umerii mei sunt considerați destul de largi încât să poarte unele greutăți, inima mea e considerată destul de mare încât să aibă în ea o măsură de curaj, așa că nu mi s-a ascuns nimic, am fost chemată în ajutor când a fost nevoie.

Așa s-a făcut că am știut data, 14 august, cu mult înaintea altora. Trebuiau făcute pregătiri în taină – de secret depindea totul. Slavă Domnului că eu și Nando am avut doi oameni pe care să ne putem bizui: Barbu Știrbey și col. Ballif[1], aghiotantul nostru. Doi oameni pe care știam că nu-i poate mitui nimic.

Uneori trebuie să avem curajul de a ne încrede în oameni.

În aceștia doi am avut încredere, și nu ne-a părut rău.

Aș putea scrie pagini întregi despre asta, sunt atâtea de spus – dar prea multe ca să le scriu pe toate.

---

1. Ernest Ballif (1871–1941), dintr-o familie de origine franco-elvețiană, locotenent-colonel în 1914, adjutant regal pe lângă Ferdinand și pe lângă regina Maria. General, demisionează din armată în 1920, devenind administrator al Domeniilor Coroanei (n. ed.).

La Sinaia urma să se semneze cu Aliații convenția politică. Urma să fiu anunțată la telefon, prin cuvinte dinainte stabilite, când venea marea clipă.

Mesajul a venit – eram în pat, persoana care mi l-a adus nici nu știa ce înseamnă...*

Am spus doar „mulțumesc", de parcă era un mesaj foarte simplu.

Apoi am rămas în pat, singură, știind – știind că eram în război! – război! că la zece zile după semnare urma să intrăm în marea luptă, că urma să trăim sau să murim!

Am să uit, oare, vreodată emoția aceea? conștiința că zarurile fuseseră aruncate... că nu mai era cale de întoarcere.

A doua zi, m-am trezit purtându-mi secretul greu, și întreaga lume mi s-a părut schimbată.

Am râs cu ceilalți, am vorbit cu ei, dar nu-mi dădeam seama că vocea mea căpătase un alt ton.

E îngrozitor să porți un asemenea secret singur! Apoi a venit ziua aceasta mare...

Eram în camera mea și știam că jos Nando le ținea piept tuturor oamenilor de stat, susținând o cauză care-i contrazicea instinctul și știind că n-aveau să-i fie toți alături, așa cum spera – și spera astfel mai ales pentru că i-ar fi justificat mai temeinic actul în ochii celor care speraseră să-și pună numele de Hohenzollern înaintea onoarei lui de rege român. Trei ceasuri ucigătoare am stat și am așteptat ceea ce avea să vină.

Slavă Domnului că m-a vegheat un prieten bun – cineva care ne-a fost ajutor de nădejde amândurora și la bine, și la greu.**

---

* Mesajul mi-a fost trimis de Barbu Știrbey și adus de Symki Lahovari, care nu știa ce înseamnă.

** În august 1914, bătrânul rege Carol ținuse un mare *consiliu de coroană* la Sinaia, în care încercase să-și convingă poporul să intre în război de partea Germaniei și Austriei, în a căror victorie avea o credință nestrămutată. Toți miniștrii i-au fost împotrivă, cu excepția lui Carp bătrânul, singurul cu care nu reușise niciodată să se înțeleagă. Le-a stat împotrivă singur, nesusținut decât de un singur om. A fost o clipă tragică, în care și-a văzut toată munca năruindu-se, sau, mai degrabă, toate politicile în care crezuse cu toată convingerea și după care își călăuzise viața.

A murit la scurtă vreme după aceea, de fapt consiliul i-a frânt inima. Înainte de moarte a apucat să vadă că războiul nu mergea așa cum se așteptase el. Intrarea Angliei în luptă și bătălia de pe Marna i-au zguduit

the French to crumble up like in 1870. The first week of ~~the~~ war seemed to confirm him in that belief. the overrunning of Belgium, the advance into France. But the battle of the Marne, changed the face of things.
Once when old Aunt Elisabeth said: let us all die and go up to heaven together Uncle answered: I dont want to die, I am too interested, I want to see the end. He was not destined to see the end.)

\+ he was for neutrality and developed the theory of the ~~danger~~ illogicness of going on a side ~~where~~ whose victory would mean the Dardanelles and Constantinople to ~~the~~ Russia
\# whom he considered Roumania's classical adversary

conviction: Roumania's only chance was war with the Germans because the Germans are sure to win — He is an honest man with an honest tongue that sometimes runs away with him — at the end of this Crown Council he became excessively rude. and was for continuing our neutrality
Marghiloman was oily as is his way — Marghiloman had gone too far in one direction to be able to change face + so quickly but he was polite as he always is!
Poor Nando stood up against them, who are those he likes best, and upheld the others because he considered it his duty to decide that way. ... a great moment of supreme sacrifice for his country — may God bless it and let it be Roumania's luck!
The declaration of war was to be handed by our Roumanian minister at Vienna

Apoi a venit ora când am știut că se hotărâse: război de partea Aliaților!

Maiorescu[1], Carp, Theodor Rossetti[2] și Marghiloman s-au opus, Carp chiar violent, fiindcă toată viața nu a avut decât o convingere: că singura șansă a României era să intre în război DE PARTEA germanilor, fiindcă germanii vor câștiga fără îndoială. E un om cinstit, cu o gură sinceră care uneori îl ia pe dinainte – la sfârșitul ultimului consiliu de coroană a devenit foarte necuviincios.

Maiorescu a fost alunecos, cum îi e felul, și a susținut rămânerea în neutralitate. Marghiloman mersese prea departe într-o direcție* ca să se mai poată întoarce acum atât de repede, dar a fost politicos, cum e întotdeauna.

Bietul Nando le-a ținut piept oamenilor acestora, la care ține cel mai mult, și i-a susținut pe ceilalți fiindcă a considerat că e de datoria lui să decidă astfel... un moment covârșitor de sacrificiu suprem pentru țara lui – Dumnezeu să binecuvânteze clipa aceasta și fie să-i aducă noroc României!

Declarația de război urma să fie prezentată departamentului de relații externe al Austriei de ministrul nostru de la Viena, la ora șase, iar în aceeași noapte trupele noastre urmau să treacă granița în anumite puncte deja stabilite și pregătite de mult.

A trebuit să le spunem copiilor, care nu știau nimic – și servitorilor noștri germani, lucru și mai dureros.

Cei mai mulți servitori s-au oferit să rămână alături de noi, dar, firește, nu pot rămâne decât în anumite condiții, mai mult sau mai puțin ca *prizonieri de război*.

---

perspectiva. Se aștepta ca francezii să fie înfrânți ca în 1870. Primele săptămâni de război păreau să-i confirme convingerea – Belgia invadată, înaintarea prin Franța. Dar bătălia de pe Marna a schimbat cursul lucrurilor.

Odată, când mătușa Elisabeta a spus „Ce bine-ar fi să murim împreună și să urcăm împreună în rai“, unchiul a răspuns: „Eu nu vreau să mor, mă interesează prea tare totul, vreau să văd sfârșitul“. Nu-i era sortit să-l vadă.

1. Titu Maiorescu (1840–1917), critic și teoretician literar și om politic conservator-junimist. Prim-ministru între 1912 și 1914 (n. ed.).

2. Theodor Rosetti (1837–1923), om politic conservator-junimist, prim-ministru în 1888 și 1889 (n. ed.).

* Era pentru neutralitate și a dezvoltat teoria conform căreia era ilogic să luăm partea unei tabere a cărei victorie ar pune Dardanelele și Constantinopolul în mâinile Rusiei, pe care o considera adversarul dintotdeauna al României.

Buftea *luni, 15 / 28 august 1916 Sfânta Maria Mare*

Azi a aflat toată țara, de Sf. Maria Mare.

Oare soarta a hotărât să se întâmple chiar în ziua aceasta, de praznicul Sfintei Marii?

Ieri-seară am venit la Buftea cu bagaje puține. Mutarea era hotărâtă de mult, dar nu știa nimeni.

S-a considerat că nu mai suntem în siguranță la Cotroceni, fiindcă e prea aproape de toate instituțiile militare, iar acestea din urmă sunt prea ușor de bombardat.

A fost grea clipa plecării din casa noastră. Se răspândise deja vestea despre ce se întâmplase la *consiliul de coroană*, iar poporul era înnebunit de entuziasm față de rege – într-o oră, prestigiul lui ajunsese mai înalt ca niciodată. Într-un fel sau altul, oamenii au înțeles până la urmă imensul sacrificiu pe care-l făcea. Nu se așteptaseră să dea dovadă de un asemenea curaj moral.

Le-am spus de multe ori că, dacă așteaptă, vor vedea că își va face datoria, dar atunci nu au crezut, au preferat să-l insulte și să-l atace în toate mizeriile de ziare mărunte și în câteva dintre cele mai mari.

Nu e un bărbat strălucit, nici nu debordează de energie, dar mai presus de toate e un om de onoare și are simțul datoriei.

În dimineața aceasta voi ieși în oraș să fac pregătiri pentru spitalul pe care am să-l conduc, în încăperile mari din Palatul vechi. Am să mă arăt cât mai mult, ca oamenii să vadă bine că am rămas alături de ei.

Ieri-seară am primit ovații răsunătoare când am trecut pe străzi, dar altfel domnește un entuziasm sobru, nu zgomotos. Oamenii simt că trăim un ceas solemn – un ceas cumplit, un ceas mare.

Deocamdată, veștile sunt îmbucurătoare.

Cât mi-aș dori să știu totul, să fiu cu desăvârșire sigură!

Firește, umblă zvonuri de tot felul – unii deja strigă „Victorie!", alții sunt pesimiști și nu văd în față decât primejdii și riscuri.

Mircea și Ileana au sosit la Buftea ieri-seară, aduși de la Sinaia cu mașina în grija amabilă a colonelului aghiotant Angelescu[1]. I-am lăsat la Sinaia până în ultima clipă, ca să nu iscăm panică

1. Paul Angelescu (1872–1949), zis „Beau Paul", general. Adjutant regal și șef al Casei Militare Regale (cu grad de colonel) la începutul războiului. Ministru de război în 1927–1928 și 1934–1937.

și ca să ne derutăm inamicii. Condițiile principale ale succesului au fost secretul și tăcerea.

Biata Woodfield[1] a rezistat foarte bine, dar nu se poate nega că prima seară a fost tristă. Totuși am dormit bine – eram foarte obosită, emoțiile au fost prea puternice!

Buftea *marți, 16 / 29 august 1916*

Noaptea trecută s-au auzit avioane și se spune că ar fi zburat pe deasupra Bucureștiului chiar și un zepelin. Populația era agitată, pe jumătate mulțumită, *foarte emoționată*, dar foarte puțini se temeau. Aici n-am auzit nimic, dar am dormit prost, eram prea tulburată.

Deocamdată, veștile sunt bune. Trupele noastre au dus la bun sfârșit manevrele pe care trebuiau să le facă – au ajuns aproape de Dârste. Cât ne plăcea să coborâm pe drumul acela de graniță – chiar e în mâinile noastre acum?

Nu îndrăznesc să mă bucur.

Am fost în oraș mai toată ziua, să aranjez spitalul și să mă întâlnesc cu mai mulți prieteni, Maruka, Cella[2], Sybille și soțul ei[3], am avut multe de făcut la Cotroceni, fiindcă trebuiau toate rânduite și puse în siguranță, pentru orice eventualitate – se poate întâmpla orice, trebuie să fim pregătiți pentru tot.

Steinbach[4], deși e *boche*[5], îmi e de un ajutor neprețuit.

Umblu peste tot cu Ballif. (Nu am cu mine la Buftea nici o doamnă de companie și sunt așteptată în oraș zilnic la ora 11.)

Nando și Carol sunt la Cocioc-Scroviștea.

---

1. „Nini“ Woodfield, guvernanta copiilor mai mici ai reginei (n. tr.).

2. Cella Delavrancea (1887–1991), pianistă și scriitoare, fiica lui Barbu Delavrancea. Prietenă apropiată a reginei Maria (n. ed.).

3. Jean Chrissoveloni (1880–1926), viitor bancher, patron al Băncii Chrissoveloni; soția lui, Sybille Chrissoveloni (1879–1931), fiica unui comerciant englez stabilit la Galați, prietenă a reginei Maria (n. ed.).

4. Steinbach (?–1927), administratorul Palatului Cotroceni, foarte apreciat de regina Maria (n. ed.).

5. Porecla dată de francezi germanilor în Primul Război Mondial, de la *caboche*, varză, căpățână (n. tr.).

Carol e agitat, dar se arată calm. Ieri-seară s-a dus să-și vadă batalionul, care e gata de plecare. Clipe grele pentru el, fiindcă nu poate merge cu ei.

Îi privesc cu emoție pe tinerii aceștia care pleacă atât de împăcați, cu atâta curaj.

M-am întors târziu, foarte obosită. Miss Milne e foarte supărată pe noi fiindcă am plecat de la Cotroceni – refuză să ne accepte motivele, e de părere că România ar fi trebuit să se sacrifice de mult pentru „Marea Cauză" – soarta Belgiei și Serbiei i se pare de invidiat, fiindcă o vede de departe.

Nu are nici o simpatie pentru aspirațiile românilor.

Am primit telegrame mișcătoare din toate colțurile țării, de la toate mamele, soțiile și surorile celor *mobilizați*, care ne salută pe mine și pe soțul meu drept conducătorii lor supremi și aclamă ceasul acesta ca pe ora măreață pe care a așteptat-o tot poporul. E emoționant când te gândești că vor trebui să plătească prețul cu carne din carnea lor și sânge din sângele lor.

Buftea *miercuri, 17 / 30 august 1916*

Am fost în oraș, ca de obicei. M-am întâlnit cu toate doamnele de la spital.

Muncim din greu.

Noapte liniștită în București.

Veștile sunt în continuare bune – atât de bune încât mă fac să tremur.

Brașovul e cucerit!

Mă întreb câți au fost uciși!

Zizi Cantacuzino *se distinge*. Eram sigură că așa va fi – e curajos, hotărât și puțin nebun.

Am luat prânzul cu Nando la Scroviștea, ca să discutăm cu generalul rus care comandă trupele rusești trimise să ne ajute, dacă va fi nevoie, pe frontul bulgar.

Deocamdată, bulgarii stau la locul lor. Ce pregătesc oare? – sigur pregătesc ceva.

Nu ne-au declarat încă război, dar Turcia a făcut-o!

Generalul rus*, al cărui nume nu-l cunosc, e foarte amabil, vorbește o franceză stricată, dar ne-am înțeles; am stat mult de vorbă cu el.

E de părere că rușii ar trebui să-i învingă pe bulgari, dar în adâncul sufletului nici unui rus nu-i vine încă să creadă că bulgarii chiar au ridicat armele împotriva lor.

Nu părea foarte sigur de ce forțe dispun. Kaiserul Wilhelm, e sigur, va încerca să ne pedepsească cu toate forțele de care dispune. Rămâne de văzut de cât mai e în stare.

Coandă va fi trimis în Rusia.

Nando e binedispus.

E foarte ciudat să-l văd analizând hărți și făcând planuri împotriva taberei la care ține. Dar simte ca un român – toate celelalte sunt date deoparte.

Telegramele curg întruna – țara e convinsă că a venit Ziua cea mare – marele Vis Național. Se va îndeplini oare? Vom avea parte de fericirea aceasta enormă? Nici nu îndrăznesc să sper – cu atât mai puțin să cred, *ar fi prea frumos*.

Nando primește telegrame de la regii aliați. (Și asta trebuie să fie groaznic pentru el, când se gândește la cealaltă tabără.)

Nu urăsc pe nimeni, nici măcar pe kaiserul Wilhelm – dar inima și sufletul îmi sunt alături de inima și sufletul țării mele! Când spun că sunt o bună româncă nu sunt doar vorbe goale.

Ballif e admirabil – lucrează cât zece și își păstrează sângele rece, n-am cuvinte pentru cât îl apreciez, am o încredere absolută în el.

Știe să-și pună frâu limbii, știe să muncească, știe ce înseamnă devotamentul.

Același lucru îl pot spune și despre Barbu Știrbey. Și alții sunt devotați și fac tot ce pot, dar pe aceștia doi TREBUIE să îi pun înaintea celorlalți, căci în vremurile acestea ne-au fost cel mai de încredere sprijin.

Seara am ieșit călare. Miss Milne e șocată că încă se poate face tot ce făceam în vremuri normale! Vremea e neobișnuit de caldă și drumurile sunt ascunse într-un praf îngrozitor. Aerul e plin de praf – nu bate nici un pic de vânt, așa că atunci când îl ridică vreo mașină rămâne în aer ca un nor aproape de pământ.

La apus, dă naștere unor imagini minunate, mai ales când vezi trupele peste tot și cirezile mari de vite – dar îți intră în plămâni,

* Generalul Zaioncikovski.

te orbește și îți irită gâtul. Rareori am văzut atâta praf sau o asemenea căldură!

Buftea *joi, 18 / 31 august 1916*

Veștile sunt în continuare bune.

Încă nu suntem siguri ce fac bulgarii.

Pierderile, deocamdată, nu sunt foarte mari, trupele noastre avansează; sunt zile de cea mai mare însemnătate, nu trebuie să înainteze prea mult.

Mă întreb ce crede biata mea mamă, trebuie să fie foarte îngrijorată. Oare care sunt simpatiile ei adevărate?

Am mers în oraș cu treburi, m-am întors ca să prânzesc târziu.

Am amenajat aici un colțișor destul de confortabil – mă întreb cât voi rămâne. Sunt pregătită pentru totul și orice.

Am să mai ies o dată călare, cu fetele Știrbey.

Căldura neobișnuită continuă.

(SEARA)

A venit la cină Carol, cu vești bune, dar nu îndrăznesc să mă bucur. Nu am informații directe despre locul unde au fost duși primii răniți. Spitalul meu e tot mai bine organizat. Dr. Romalo[1] se ocupă de el cu tot sufletul. Mă bucur să-l văd muncind cu atâta dăruire.

Salonul cel mare e acum un excelent salon de spital.

Vești bune despre automobilele-ambulanță pe care le pregătesc împreună cu Jean Chrissoveloni, sperăm că nu vor mai întârzia prea mult.

Telegramă de la lordul Lonsdale către Nando: îi oferă cinci ambulanțe motorizate, excelentă veste!

M-am întâlnit cu Lady Barclay[2], a fost amabilă, nu foarte agitată. O entuziasmează mult România, Brătianu, intrarea noastră în război „la momentul potrivit".

Căldură insuportabilă!

---

1. Eduard Romalo (1859–1930), medicul Curții Regale (n. ed.).

2. Soția lui George Barclay (1862–1921), ministrul plenipotențiar al Marii Britanii în România între 1912 și 1920 (n. tr.).

Buftea *joi, 19 august / 1 septembrie 1916*

M-am trezit pe ploaie, ce bucurie! Pământul era pârjolit, praful – îngrozitor, dar ar fi bine să nu plouă prea mult, dacă ne gândim la soldații noștri dragi. Totuși, cel puțin azi se poate respira.

SEARA

Ploaia n-a durat mult, doar a udat florile și a spălat praful de pe frunze. Am fost în oraș, ca de obicei. Munca merge încet, dar bine.

În fiecare zi vor să vină la spitalul meu tot mai multe doamne, au cerut să ajute și soțiile diplomaților, iar eu am acceptat. Am luat prânzul la Cotroceni cu Nando. Veștile militare sunt mulțumitoare, dar trebuie să fim pregătiți pentru evenimente importante în curând. Forțele mai numeroase ale inamicului trebuie să fie comasate nu departe. Trupele noastre nu vor mai avansa deocamdată. Brașovul și Sibiul sunt ale noastre, acum trebuie să așteptăm desfășurarea situației.

E de așteptat ca bulgarii să se pronunțe în curând. De ce forțe dispun? aceasta e întrebarea esențială. Se spune că au o artilerie mai puternică decât a noastră! Iar în ziua de azi artileria pare să joace rolul principal în război!

Nu-mi pot îngădui să mă îngrijorez sau să fiu prea încrezătoare. Pur și simplu nu știu ce-mi spune instinctul – de obicei e foarte puternic. În adâncul inimii rămân optimistă. Cred în lucrurile pe care mi le doresc din toată inima.

Am întrunit comitetul pentru ambulanțele mele – Constantinescu Porcu[1], ministrul Angelescu[2], Brâncoveanu[3], Mișu Cantacuzino, Barbu Știrbey, Henri Catargi[4], Jean Chrissoveloni și Carol.

---

1. Alexandru Constantinescu, supranumit „Porcu“ (1859–1926), om politic liberal. Ministrul agriculturii și domeniilor între 1914 și 1916 și ministru de interne între 1916 și 1918 (n. ed.).

2. Constantin Angelescu (1869–1948), om politic liberal. Ministru al lucrărilor publice între 1914 și 1916, ministru plenipotențiar în Statele Unite ale Americii (1917–1918) (n. ed.).

3. Constantin Basarab-Brâncoveanu (1875–1967), om politic conservator (fratele contesei Anna de Noailles, cunoscuta scriitoare franceză de origine română) (n. ed.).

4. Henri Catargi (1860–1944), mareșal al Palatului și diplomat (ministru plenipotențiar la Bruxelles între 1920 și 1929) (n. ed.).

Eu am dat 50.000 de franci. Carol 50.000. Mișu 20.000, Brâncoveanu 20.000, Jean Chrissoveloni 500.000! Frumoasă sumă într-o singură zi! Ambulanțele (automobile și săli de operație mobile) le-a comandat deja Jean Chrisso., care e, în fond, inițiatorul întregului proiect.

Am primit o telegramă de la Edinburgh, orașul dorește să-mi ofere câteva ambulanțe; mă simt mișcată, își amintesc numele meu de când eram mică: Marie, prințesă de Edinburgh. Mi-a făcut mare plăcere.

Vremea n-a mai fost chiar atât de fierbinte, am ieșit călare la ora șase.

Domnul să apere țărișoara mea scumpă și fie ca luptele care ne așteaptă să nu fie peste puterile noastre!

Buftea *sâmbătă, 20 august / 2 septembrie 1916*

Când m-am trezit, vremea se mai răcorise, deci nu mai e atât de obositoare. Veștile sunt în continuare mulțumitoare.

Am ieșit în oraș ca de obicei, m-a copleșit mulțimea de oameni, toți voiau să le dau ordine, toți trebuiau ascultați. Unii activi și răbdători, alții resemnați și sentimentali, unii veseli și amuzanți, alții nu se gândesc decât la meschinăria lor, la demnitățile și dezamăgirile proprii.

L-am primit pe Robert de Flers[1], care vrea să-mi publice schițele românești în *Le Figaro* imediat ce le termină de tradus Uhrinovski. Lady Barclay vrea să le publice în Anglia pentru Crucea Roșie. Toată lumea e entuziastă și dispusă să facă ceva, să ajute, să se facă de folos, să ne onoreze țărișoara cea curajoasă.

Se aude că bulgarii atacă Turtucaia cu 30.000 de oameni – încă n-am aflat rezultatele.

Peste Constanța au zburat avioane care au ucis locuitori nevinovați, după cum pare să fie obiceiul brav după care își duc ei războaiele.

Din toate părțile și din toate țările primim telegrame pline de entuziasm, felicitări, ode de laudă. Nijni Novgorod vrea să-i trimită lui Nando *o sabie de onoare*, el nu părea dispus s-o accepte.

---

1. Robert de Flers (1872–1927), scriitor și publicist francez. Autor dramatic de mare succes. Membru al Legației Franceze la București, apoi la Iași, în 1916–1917, însărcinat cu propaganda de război (n. ed.).

Am luat prânzul cu el la Scroviștea, nu era într-o dispoziție tocmai *trandafirie* azi, griji mărunte și stupide, care n-au nimic de-a face cu războiul.

De peste tot pleacă trupe pe front – soldații urcă în trenuri veseli, cântă, cu chipiele, ranițele, caii și tunurile împodobite cu flori.

M-am întors mai devreme și le-am citit copiilor. Spre seară am făcut o scurtă plimbare pe jos și am cules o frumusețe de ochiul-boului pitice, pe care vrem să le oferim soldaților mâine.

Așteptăm să treacă prin gara Buftea, înainte de ora 8, Regimentul 10 Artilerie.

Azi Barbu îi e aghiotant lui Nando.

Slavă Domnului că e mult mai răcoare, se poate respira.

Miss Milne e de părere că e frig!

A prânzit cu noi Georgescu (generalul); el va fi trimis în Anglia, Coandă în Rusia, Perticari în Italia și altcineva, încă nu știu cine, în Franța.

Tot mai multe doamne vor să vină la spitalul meu, dar acum trebuie să închid lista, nu pot primi tot orașul.

Le am deja pe:

Maruka, Cella, doamna Dissescu, Haret, Canano, Antonescu, Mimi Racotă, Miss Bellin, Miss Ordiscal, două doamne franțuzoaice, Lady Barclay, doamna Catargi și una sau două doamne pe care le cunosc mai puțin, dar care s-au oferit voluntare – le uitasem pe Julie Ghika[1], poate și Lala mea cea grasă și două-trei doamne de la legația rusă – prințesa Gagarin, doamna Tatarinov etc....

Par foarte multe, dar lucrurile vor fi în așa fel orânduite încât să aibă fiecare orele lor. Cu ajutorul Domnului, vom munci cât de bine vom putea. Nu pot decât să mă rog ca țara noastră să nu fie invadată.

Nu am mai auzit nimic de la mama, mă gândeam că aș putea primi o telegramă de la ea de vreme ce e la Zürich, mă întreb de ce nu-mi trimite nimic. Oare e îngrijorată tare?

Biata Passerchen trebuie să fie disperată. Alaltăieri a FOST ziua de naștere a Sandrei și nu i-am putut trimite nici o telegramă!

1. Julie Ghika (1889–1982), născută Reineck, căsătorită cu Dimitrie Ghika (n. ed.).

Buftea *duminică, 21 august / 3 septembrie 1916*

M-am trezit devreme, am cules o mulțime de flori ca să merg la gară și să văd trenurile cum trec încărcate de soldați. N-au venit devreme, cum se anunțase, așa că m-am întors acasă să iau micul dejun, apoi am plecat în oraș cu Ballif, m-am ocupat de spital. Am avut o întâlnire a societății „Mama Răniților", care a devenit un fel de mână dreaptă pentru „Familia Luptătorilor". Bineînțeles, doamnele au vorbit tot timpul, printre ele câteva foarte gălăgioase, Sabina Cantacuzino[1], Didina Cantacuzino[2], doamna Pherekyde[3] etc.... Tare obositoare întâlnirile acestea caritabile la care toată lumea vorbește în același timp.

Am ajuns, totuși, la rezultate destul de mulțumitoare.

Bătrâna doamnă Nabab mi-a oferit 80.000 de franci pentru ambulanțe. O mare bucurie.

Am luat prânzul la Palat cu Symki[4], Cinculaki și Ballif. Cinculaki e tristă, au dispărut toate lucrurile ei dragi: onorurile, ceremoniile, hainele elegante, eticheta, importanța la curte. Eu dau fuga de colo-colo îmbrăcată cum se nimerește, de obicei cu Ballif și neînsoțită de nici o doamnă, cu totul nepăsătoare față de reguli și aparențe. Celelalte doamne ale mele sunt întru totul mulțumite de starea aceasta a lucrurilor, fiindcă au destule de făcut și sunt gata să-și ofere ajutorul sub orice formă, dar Tatulina[5], îmi dau bine seama, plânge după demnitatea de pe vremuri!

M-am întors acasă cu mașina, însoțită de Ballif, tocmai la timp ca să prind unul din trenurile militare. I-am acoperit pe soldați cu flori, le-am umplut mâinile cu tutun, în timp ce Știrbey-ii le dădeau să bea lapte. Făcuseră pregătiri foarte practice în toată gara.

---

1. Sabina Cantacuzino (1863–1944), sora lui Ion I.C. Brătianu, căsătorită cu doctorul Constantin Cantacuzino. Memorialistă (*Din viața familiei Ion C. Brătianu*) (n. ed.).

2. Alexandrina (Didina) Cantacuzino (1876–1944), militantă feministă, una dintre fondatoarele Societății Naționale Ortodoxe a Femeilor Române (1910), pe care o conduce între 1918 și 1938 (n. ed.).

3. Este vorba, cel mai probabil, despre soția lui Mihail Pherekyde (1842–1926), om politic liberal, ministru în mai multe rânduri; în 1916–1917, ministru fără portofoliu (n. ed.).

4. Simona (Symki) Lahovari (1881–1936), doamnă de onoare a reginei Maria și prietenă apropiată ei (n. ed.).

5. „Cinculaki" sau „Tatulina": foarte probabil Constanța Cincu, născută Greceanu, doamnă de onoare a reginei (n. ed.).

Așa ne-am petrecut aproape toată după-amiaza, iar munca le-a încântat pe fetele noastre.

M-am întâlnit cu Eliza Brătianu[1], am stat mult de vorbă, l-am văzut pe ministrul Constantinescu Porcu, care mi-a obținut mai mulți bani pentru ambulanțe.

Nu l-am văzut mai deloc pe Barbu, care îi e acum aghiotant lui Nando.

Veștile de pe front sunt puține, așa că l-am trimis pe Ballif la Cartierul General să afle mai multe.

Se desfășoară o luptă îndârjită la Turtucaia, iar trupele noastre țin piept admirabil unor forțe cu mult mai mari. Bulgarii atacă tocmai unde suntem mai slabi. Soldaților noștri li s-a spus să reziste până la ultimul om – rușii vor ataca în altă parte ca să le ușureze sarcina. Sărmanii noștri soldați au rezistat deja la patru atacuri. Dea Domnul să fi reușit să reziste și noaptea trecută. Zborurile de recunoaștere par să arate că bulgarii nu au comasat aici trupe proaspete.

Hidroavioanele au făcut ravagii la Constanța și au lăsat în urmă mulți morți, printre care și niște bieți copii, unii din ei, sărăcuții, cercetași.

Noaptea trecută a fost și aici alarmă aeriană, s-au stins toate luminile, iar servitoarele s-au adunat ca un cârd de gâște speriate. Mi se pare tare supărător să umbli de colo-colo prin beznă, să te împiedici de câini și să te lovești de colțurile mobilei.

Au fost însă clipe grele pentru bietul Ballif, care se simte răspunzător pentru viața membrilor familiei regale.

În continuare nu am vești de la mama, m-aș simți tare ușurată dacă aș primi o telegramă – sigur își face griji pentru noi, dar probabil e și furioasă!

Falkenheyn[2] a fost *abgesetzt*[3], iar în locul lui a fost pus Hindenburg[4]. De ce oare?

---

1. Eliza Brătianu (1870–1957), născută Știrbey (sora lui Barbu Știrbey), soția prim-ministrului Ion I.C. Brătianu (căsătorită anterior cu Alexandru Marghiloman) (n. ed.).

2. Erich von Falkenhayn (1861–1922), general, șeful Statului Major al armatei germane între 1914 și 1916. În 1916 comandă forțele austro-germane împotriva României, pe frontul din Carpați (n. ed.).

3. Demis (germ.) (n. tr.).

4. Paul von Hindenburg (1847–1934), mareșal, șeful Statului Major al armatei germane între 1916 și 1918. Președinte al Germaniei între 1925 și 1934 (n. ed.).

Buftea *luni, 22 august / 4 septembrie 1916*

Primele veşti primite azi-dimineaţă de Barbu spun că Turtucaia nu a cedat şi că se speră ca trupele noastre să reziste, fiindcă au primit întăriri.

Se pare că au trebuit să ţină piept la douăzeci şi cinci de atacuri. Situaţia de acolo e încă nesigură – ajutorul aşteptat nu a putut sosi pe cât de repede se spera. Sărmanii, prin ce trebuie să fi trecut! Se spune că trupurile inamicilor s-au strâns în faţa sârmei ghimpate în grămezi atât de mari încât trupele noastre nu mai văd să tragă! Mă întreb ce pierderi am suferit, se spune că mult mai puţine în comparaţie, dar ce înseamnă asta, mai precis? Cât mi-aş dori să fiu acolo! să am grijă de răniţi cum pot, să împart cu ei primejdia şi teama.

Am mers în oraş ca de obicei – cheta noastră pentru ambulanţe merge minunat.

Barbu mi-a dat 10.000.

Doamna H. Catargi 5.000.

Bancherul Elias[1] 20.000 – şi pe lângă el alte câteva bănci, aşa că acum avem peste un milion – am primit şi sume mai mici. Lisabetta mi-a dat 1.000.

Am luat prânzul cu Carol şi Nando la Cotroceni, au venit foarte târziu – şi nu au adus veşti noi, doar detalii mărunte.

Am discutat despre decoraţii. Vor fi două, una pentru soldaţi, care se va numi Mahai Viteas [*sic*], o cruce smălţuită cu bleumarin pe o panglică bleumarin, iar cealaltă care va purta crucea mea, cu smalţ negru şi o Cruce Roşie mică în mijloc, iar pe spate cu monograma mea.

Azi am aşteptat mult; în cele din urmă am mers la 6 la gară să văd soldaţii cum trec şi să le dau flori, ţigări, dulciuri. Au fost atât de mulţi, că nu ne-a mai rămas nimic!

Nadeja[2] şi-a sucit glezna. *Trăim ca vecine* foarte plăcut.

M-am culcat foarte devreme. Doctorul din oraş a venit să-mi maseze picioarele, care întotdeauna au nevoie de aşa ceva, doar

1. Jacques M. Elias (1844–1923), bancher, industriaş şi filantrop evreu (împământenit în 1880) (n. ed.).

2. Nadeja (Nadeje) Ştirbey (1876–1955), născută Bibescu, soţia lui Barbu Ştirbey (n. ed.).

că nu am timp. Aici am doctorul la dispoziție în orice clipă. În continuare nici o știre de la mama.

Buftea *marți, 23 august / 5 septembrie 1916*

Azi-dimineață, primele vești, anunțate de Girot prin ușă (îl trimisese Ballif): în timpul nopții, un zepelin a făcut pagube în București și Ploiești.

Se pare că a căzut o bombă pe una din căsuțele din spatele Palatului – casa Wachmann!

Și când te gândești că știrile acestea mi le aduce tocmai Girot, servitorul meu german care refuză să mă părăsească! Ce va fi fiind în inima lui! Oare e mândru de patria lui mamă?

Vreme frumoasă, dar mai puțin călduroasă, numai că tot nu plouă!

SEARA

Vești proaste azi, Turtucaia este în mare primejdie – s-au făcut greșeli, trupele bulgare erau mult mai numeroase decât estimase comandamentul nostru, trupele noastre dau înapoi în fața forțelor superioare. Se spune chiar că sunt demoralizați, că unii nu s-ar fi ridicat la înălțimea momentului – lucruri urâte! Pe la prânz am primit vești proaste, pe la ora cinci și mai proaste, iar acum, la nouă, erau din nou unele speranțe – trăim de la o clipă la alta schimbări teribile. Ballif rămâne liniștit în fața furtunii, el niciodată nu e nici prea optimist, nici prea pesimist. În clipele fericite nu se bucură cu adevărat, în clipele grele nu disperă – rămâne la *juste milieu*.

M-am întâlnit cu Brătianu[1], care, dimpotrivă, era foarte supărat! Am încercat să-l mai îmbărbătez.

Nando ne-a făcut o vizită-surpriză, e prima oară când vine să ne vadă de când ne-am mutat la Buftea. Tocmai mă întorceam dintr-o plimbare târzie călare, un galop nebun cu Grui, împreună cu fetele. Grui era atât de plin de viață, încât m-a înveselit și pe mine.

Am ieșit doar puțin în oraș azi-dimineață, am cumpărat o mulțime de dulciuri pentru soldați, am vorbit cu doamnele mele, am

1. Ion I.C. (Ionel) Brătianu (1864–1927), șeful Partidului Național Liberal, prim-ministru în 1908–1910, 1914–1918, 1918–1919, 1922–1926, 1927 (n. ed.).

trecut pe la groapa enormă lăsată de bomba aruncată din zepelin în grădina Palatului – era cât pe-aici să cadă pe casa Wachmann, dar e îngrozitor de aproape de Palat. M-am întors la prânz, pe care l-am luat într-o stare foarte proastă, din cauza veștilor îngrijorătoare.

Am mers la gară să întâmpin unul din trenurile militare – mare entuziasm.

Mâinile mi se golesc cât ai clipi de flori, dulciuri și țigări. Toți îmi înalță urale asurzitoare și mulți mă strigă deja Imperatiasa Maria, Imperatiasa tutulor românilor [*sic*]. Mi se face teamă când îi aud atât de convinși.*

Azi Barbu îi e din nou aghiotant lui Nando, mă bucur că a fost alături de el într-o zi cu vești proaste, fiindcă e un prieten bun.

Slavă Domnului că ultimele știri au fost ceva mai bune. Dumnezeu să-i ajute pe soldații noștri dragi în noaptea aceasta! Sper ca zepelinele să nu apară prea des!

Lună luminoasă, nici o picătură de ploaie.

În continuare nici un semn de la mama.

Buftea *miercuri, 24 august / 6 septembrie 1916*

Zi cumplită, cu vești rele, tot mai rele cu fiecare ceas, până când, în cele din urmă, am aflat că Turtucaia a căzut. Mai toată ziua am fost în București. Am fost *copleșită de neliniști* – dar trebuie să fim curajoși și să nu ne lăsăm doborâți atât de ușor.

Nu-mi pot înăbuși un sentiment de încredere, chiar și în cele mai grele clipe.

Am avut-o pe Maruka invitată la prânz, e o Maruka foarte schimbată, care a lăsat deoparte toate frivolitățile.

După prânz a venit Barbu, cu vestea căderii Turtucaiei. Încă nu-mi pot da seama care vor fi urmările. Unii le văd foarte sumbre, dar eu nu pot dispera atât de repede.

Am pierdut mult timp stând și așteptând vești, m-am întors târziu la Buftea, m-am sfătuit cu Barbu și Ballif. L-am trimis pe

* A fost un moment tare frumos. Când și-au dat seama cine sunt, toți soldații și-au luat florile de la chipie și vestoane și le-au aruncat pe jos ca să pășesc pe ele. Eram îmbrăcată în violet, iar florile lor erau, cele mai multe, ochiul-boului violet. Apunea soarele și bogăția de culori era poleită de o lumină intensă – o clipă luminoasă într-o zi plină de umbre.

Ballif la Cartierul General să afle ce e nou – nu mă puteam culca atât de *neliniștită*, trebuie să aud ce se întâmplă.

MAI TÂRZIU

Într-adevăr, veștile erau proaste, dar nu atât de proaste pe cât erau unele zvonuri – vin zile grele și trebuie să le ținem piept cu tot curajul și să nu ne lăsăm doborâți.

Tot nu mă descurajez, se înalță în mine ceva mai puternic decât toate, o încredere de nezdruncinat că lucrurile TREBUIE să se îndrepte!

Buftea *joi, 25 august / 7 septembrie 1916*

Noapte liniștită, fără alarme de zepeline, am dormit bine, dar m-am trezit cu întrebarea cea mare și grea: ce va aduce ziua de azi?...

Nu ne-a adus vești prea clare – Aslan[1] a fost *abgesetzt* și Averescu[2] a fost numit general al trupelor din sud și însărcinat cu apărarea Bucureștiului.

Mi se spune un lucru cumplit, dea Domnul să nu fie adevărat: că bulgarii i-au ucis pe toți românii luați prizonieri la Turtucaia! Se spune că i-au mitraliat. Dacă e adevărat, e de-a dreptul monstruos! Dar poate nu e adevărat, se spun atâtea lucruri de spaimă (dar, vai, din partea bulgarilor putem crede aproape orice, cruzimea lor e binecunoscută).[3]

Am avut o zi obositoare, am făcut kilometri întregi mergând de colo-colo prin spital cu flori și tutun. Cei mai mulți aveau răni

1. Mihail Aslan (1857–1936), general, comandantul Armatei a III-a (frontul de pe Dunăre) la începutul campaniei din 1916 (n. ed.).

2. Alexandru Averescu (1859–1938), general și om politic. Comandant de armată în 1916–1918, autorul biruinței de la Mărăști. Prim-ministru în ianuarie–februarie 1918, 1920–1921 și 1926–1927. Mareșal al României (1930) (n. ed.).

3. Turtucaia, cap de pod al armatei române pe malul drept al Dunării (în fața Olteniței), a fost teatrul unei sângeroase bătălii, desfășurată în zilele de 1–6 septembrie (stil nou) 1916 și încheiată cu o victorie zdrobitoare a forțelor bulgaro-germane. Pierderile românilor s-au ridicat la peste 6.000 de morți și răniți și aproape 30.000 de prizonieri (n. ed.).

ușoare, dar erau atât de mulți! cei mai mulți bărbați mai în vârstă – mă tem că cei mai tineri, soldații mai buni, nu s-au mai întors...

Nu am aflat detalii clare despre pierderi.

M-am întors la Buftea pe la șase, am plecat să-l văd pe Nando la Scroviștea, nu l-am găsit, iar când am ajuns înapoi, pe întuneric, l-am găsit aici – a rămas la cină. Aud că vor să mi-l ia pe Ballif, fiindcă e nevoie de el la Cartierul General, unde nu mă îndoiesc că ar fi de folos, dar pentru mine ar fi o pierdere teribilă, cu care nu mă pot resemna prea ușor.

Dar dacă trebuie să fac sacrificiul acesta îl voi face, firește. Nu-mi va fi ușor să mă descurc fără el, se ocupă de toate – și apoi, am toată încrederea în el, în toate privințele, ceea ce e lucru mare, cu atât mai mult acum, în vremuri atât de grele. E atât de liniștit, nu-și pierde capul niciodată, are timp de toate și o răbdare nesfârșită, e scump la vorbă, nu e dedat la spirite sau intrigi. Oferă totul și nu cere nimic în schimb, cu excepția aprecierii mute a muncii lui.

E încăpățânat și nu întotdeauna agreabil – dacă ești în aceeași încăpere cu el, nu simți nevoia să faci conversație plăcută sau să stai la discuții ușoare, nu l-aș putea numi tovarăș, dar e ca o stâncă pe care te poți bizui întotdeauna. Un reazem impersonal care te sprijină mereu. Nu-mi discută ordinele, dar nu uită nici unul, nici măcar pe cele mai mărunte. Nu recunoaște alt stăpân în afară de mine – îmi place senzația aceasta de devotament câinesc, care nu cere nimic, absolut nimic în schimb și care nu acceptă nici mulțumiri, nici bani.

Buftea *vineri, 26 august / 8 septembrie 1916*

Zi grea, fără știri sigure, cu zvonuri multe – o mulțime de povești groaznice despre bieții noștri soldați de la Turtucaia. Greu de aflat cum stau lucrurile acolo într-adevăr.

N-am aflat ce pierderi am suferit, cine a murit – într-un fel, a fost un dezastru.

Se spune că toți grănicerii noștri, apărători vajnici ai Sinaiei, au fost uciși, se spune că au luptat vitejește. Nu pot îndura gândul la toate fețele zâmbitoare ale celor pe care i-am avut de atâtea ori oaspeți la masă! Să fie oare toți morți, cu adevărat? Toți prietenii Ilenei?

Am vizitat și alte spitale; Dames Orthodoxes[1], condus de Didina Cantacuzino, vorbăreață ca întotdeauna, de un patriotism zgomotos. Prea multe doamne se țin după mine și îmi îngreunează vizitele. Apoi Policlinica, cu Marie Nicole Darvari[2] în frunte. Doamnele muncesc din toată inima, dar e mare lipsă de doctori.

După-amiază mi-am lăsat fetele să viziteze câteva spitale în numele meu.

A plouat în sfârșit, s-a mai potolit praful, ceea ce e o mare ușurare.

M-am întors târziu. Am luat prânzul cu Nando la Cotroceni. Deocamdată n-a mai adus vorba de ideea de a mi-l lua pe Ballif. Una peste alta, o zi deprimantă.

Situația din Bulgaria nu arată prea promițător.

.....

Tocmai au stins toate luminile, fiindcă avioanele noastre au anunțat zepeline.

Buftea *sâmbătă, 27 august / 9 septembrie 1916*

Nici o veste deosebită. Bulgarii, românii și rușii își concentrează trupele – care vor fi urmările?

Nu se vorbește decât despre Turtucaia, e insuportabil. A fost o nenorocire în toate privințele, o greșeală cumplită, dezastruoasă – cred că celor răspunzători nu le e deloc bine. Nu reușesc să aflu cât de mari au fost pierderile – cine a fost ucis și cum! Mi se clatină mintea când încerc să văd mai limpede, poate e mai bine să nu vezi prea limpede – unele lucruri inima nu le-ar putea îndura.

Dimineața mi-am petrecut-o în spitalul Filantropia, unde am vizitat 400 de răniți; numărul lor e enorm, dar cei mai mulți au răni ușoare. Am văzut, totuși, câteva cazuri foarte grave azi-dimineață. Unul a fost cel mai mișcător, l-am găsit plângând, tocmai își venea în fire după ce fusese adormit cu cloroform, l-am mângâiat pe cap și, apucându-mi mâna, și-a apăsat fața de ea și a izbucnit într-un potop de lacrimi. Era foarte tânăr.

---

1. Societatea Națională Ortodoxă a Femeilor Române (n. tr.).

2. Marie Nicole Darvari (1862–1955), născută Bibescu, căsătorită cu Alexandru Darvari (n. ed.).

Altul era pe moarte, ochii îi erau larg deschiși, mai-mai să-i iasă din cap, fața îi era schimonosită, emaciată, și purta o expresie de teamă agonizantă – lângă astfel de paturi simți nevoia să întârzii pentru a le da toată alinarea, până în ultima clipă.

Am luat prânzul cu Muka[1]. Era acolo și Jean Chrissoveloni, e foarte activ, a strâns mulți bani pentru ambulanțele mele, încearcă să pună pe picioare o școală de șoferi, fiindcă e mare nevoie de așa ceva.

După prânz m-am întors acasă, iar spre seară am ieșit călare, îmi face bine să galopez – *mă liniștește*.

L-am trimis pe Ballif la Cartierul General după știri noi. Par să lucreze mai cu sârg, dar chestiunea bulgară e o problemă arzătoare, oamenii noștri au făcut acolo greșeli crunte, care ne-au pricinuit pierderi dureroase – pierderi la care nici nu pot să mă gândesc, fiindcă au fost în zadar, ar fi putut fi evitate.

Ballif nu-mi îngăduie să mă îngrijorez, spune că SIGUR îi vom învinge pe bulgari. Nu mă TEM, dar îmi fac griji, nu mă pot abține, fiindcă e adevărat că pe frontul bulgar ai noștri nu au făcut alegeri prudente și nici inteligente. Toate speranțele, dorințele, ambițiile lor sunt în Transilvania, așa că au neglijat partea bulgară, deși Nando, eu și alți câțiva, printre care și Ballif, ne-am îngrijorat de la început în privința bulgarilor. Bulgarii ne urăsc, au de stins o ranchiună veche, o jignire, o umilire. Sunt învățați cu războiul, îi conduc germanii, au artilerie mai grea decât a noastră, Sarrail nu pare să-i deranjeze prea mult, în Grecia nu se poate avea încredere.

De partea Galiției, rușii se țin de cuvânt. Avansează, continuă ofensiva.

Toate sunt cum nu se poate mai înălțătoare și cum nu se poate mai interesante, dar toți jucăm marele joc, totul pentru tot – cum aș putea să nu-mi fac griji?

În adâncul inimii simt o convingere de neînfrânt că toate vor fi bine, dar când mi s-a spus că nu fac decât să mă încred în norocul meu am răspuns: „Da! dar întotdeauna mă duc să-l întâmpin la jumătatea drumului!“ Trebuie să avem încredere în steaua noastră, dar nu trebuie să stăm locului și s-o privim cum vine către

1. Maria „Maruka“ Cantacuzino (n. tr.).

noi, trebuie să avem mereu mâinile întinse ca s-o prindem și nu trebuie să adormim și să-i lăsăm pe alții să pună mâna pe ea în locul nostru! Nădăjduiesc că România nu-și va lăsa norocul pe mâna bulgarilor; ar fi de-a dreptul cumplit!

La cină ne-a venit în vizită Carol și a înveselit dintr-odată masa – *apar momente de destindere*, nici nu știi din ce se nasc – poate că inima omenească știe instinctiv cum să se apare de poverile prea mari și prea îndelungate.

Barbu a fost aghiotant pe lângă Nando azi. Acum e în serviciul lui din două în două zile.

A plouat puțin, foarte puțin, dar în sfârșit am mai scăpat de praf, iar temperatura e foarte plăcută.

Buftea *duminică, 28 august / 10 septembrie 1916*

Azi se împlinesc două săptămâni! Dar parcă a trecut mult mai mult – traiul ni s-a schimbat într-atâta, ne formăm o altă idee despre viață! Lucrurile odinioară importante devin triviale – nimeni nu mai e egoist, toți își unesc forțele ca să ajute și să dăruiască, să reziste și să nu se plângă.

Observ schimbări cum nu se poate mai interesante la doamnele din cercul meu de prieteni. Maruka își uită toanele și ironiile, Nadeja își uită durerile de cap, chiar și cele mai răsfățate vin să lucreze.

Firește, se mai văd și acte mărunte de egoism la unii, dar în general efectul moral e foarte bun.

De la început am fost convinsă că așa va fi!

Azi a trebuit să mă odihnesc – am jurat că, dacă se va putea, mă voi odihni două zile pe lună, ca să-mi păstrez forțele și să nu-mi distrug sănătatea, cel mai bun ajutor al meu. Așa că dimineață am mai stat în pat în loc să merg în oraș. Am trimis-o pe Mignon în numele meu la câteva spitale, cu flori și tutun.

Ballif s-a dus la Cartierul General după vești și n-a adus nimic nou, operațiunile militare, atât ale aliaților, cât și ale inamicului, sunt deocamdată oprite. Pe frontul transilvănean, trupele noastre înaintează ușor. Sper doar să nu meargă prea departe, succesul ți se urcă repede la cap și în orice zi s-ar putea ciocni cu forțe supe-

rioare, deși trupele germane trimise împotriva noastră par ocupate de înaintarea Rusiei în Galiția – dea Domnul să rămână acolo până terminăm noi cu bulgarii.

Dacă ar face Sarrail ceva folositor, măcar; un atac dintr-acolo, un atac adevărat, puternic, ne-ar fi de mare folos împotriva bulgarilor. Grecia pare în fierbere. Ce va fi oare constrânsă să facă până la urmă? Nu are deloc o poziție de invidiat.

Azi am lenevit de parcă n-am trăi vremuri de război, dar uneori trebuie să-mi las trupul să se odihnească.

La 6 m-am dus să le împart țigări și dulciuri soldaților din compania care ne asigură paza aici. Au părut să se bucure foarte mult.

Nando și Carol au venit să ia prânzul cu noi. La cină nu m-am dus jos. Mircea mi-a stat în poală în pat și m-a privit solemn cum mănânc, punând încet întrebări în română.

E un sufleţel tare amuzant, de obicei foarte zvăpăiat.

Vremea a fost plăcută, în continuare nici o știre de la mama.

Buftea *luni, 29 august / 11 septembrie 1916*

Vremea s-a răcorit dintr-odată. Mă odihnesc și azi, ca să fiu în stare să fac tot ce va fi nevoie luna viitoare.

Am prânzit cu Nando la Scroviștea. Acolo l-am întâlnit pe prințul Urusov, care conduce ramura din sudul Rusiei a Crucii Roșii, venit să vadă situația Crucii Roșii române în Dobrogea. Un domn în vârstă, plăcut și cu purtări alese, gras și urât, dar un *grand seigneur*. Avea cu el un tânăr pe nume Sumarokov, văr cu Sumarokovii pe care-i cunoaștem noi. Bătrânul prinț a promis să ajute C.R. română la nevoie. Spune că ne poate da chiar și surori de caritate, fiindcă ei au foarte multe.

La nord totul merge bine. În curând vor reîncepe luptele în Dobrogea. Tare-aș vrea să nu mă mai simt atât de îngrijorată în privința frontului de acolo. Cei de la Cartierul General par încrezători – dar și înainte au fost încrezători, și au făcut greșeli groaznice. Și Silistra e în mâinile bulgarilor, am evacuat-o.

Mă rog la Dumnezeu ca oamenii noștri să fi învățat ceva din Turtucaia și să fie cu băgare de seamă acum!

Miza e enormă! Uneori mă întreb cum am îndrăznit să intrăm în joc – dar e ADEVĂRAT că astfel de evenimente zguduie țara din amorțire și îi fac chiar și pe cei mai egoiști să dăruiască.

Barbu a adus vești de la Fasciotti[1] (ministrul italian) că Grecia a întrebat Parisul și Londra în ce termeni ar putea intra în război. De la Paris și Londra i s-a răspuns că se vor refuza orice tratative cu Grecia dacă nu li se alătură imediat.

Dacă tot vorbesc despre asta, azi trebuiau să plece de la Salonic două avioane române care urmau să bombardeze Sofia. Nu s-a mai auzit nimic de ele, mă întreb ce s-a întâmplat. Au decolat? Au pățit ceva pe drum? Urmau să le piloteze doi ofițeri francezi. Îmi dă o senzație stranie, dar îmi aduce și ușurare faptul că suntem în sfârșit prieteni fățiș cu anumite popoare, după ce am rămas neutri atâta timp, fără a îndrăzni să dăm dovadă de vreo preferință pentru una sau alta din tabere. A fost o situație mai sigură, dar mai demoralizantă.

Mercedesul meu cel nou a început să meargă foarte bine. Bietul Franz, șoferul meu tirolez, e ținut cu treburi la Cotroceni. Mai am unul, cu numele foarte românesc Karl Roth – are părul roșcat, numele roșcat, fața roșie,[2] dar e român naturalizat și, din câte se vede, un șofer excelent.

Ce ne vor aduce zilele următoare? Un lucru e sigur: vărsare de sânge. Măcar dacă jertfa de vieți ne-ar duce la izbândă, și nu la dezastru!

Buftea *marți, 30 august / 12 septembrie 1916*

Zi obositoare. Am plecat în oraș devreme să văd de spital. Merge bine, dar mult mai încet decât aș fi vrut eu. Am mers în vizită la sanatoriul Gerota. Am rămas foarte mulțumită de cum e gospodărit. Invalizii păreau să se simtă confortabil și erau curați. Erau mulți ofițeri acolo. Am luat prânzul la Cotroceni cu Nando, după o întrunire a comitetului meu pentru ambulanțe, care a părut să meargă destul de bine. Banii adunați s-au înmulțit de minune. Chiar și regimentul meu drag (4 Roșiori) mi-a trimis bani. Mă simt mișcată.

---

1. Carlo Fasciotti, ministrul plenipotențiar al Italiei în România în anii Primului Război Mondial (n. ed.).

2. Pe lângă asemănarea de pronunție, „roth“ era, în germana veche, o grafie alternativă pentru „rot“ (roșu) (n. tr.).

După prânz am umblat de colo-colo aproape trei ore prin spitalul militar. Mulți răniți care păreau să se simtă destul de bine, doar câțiva erau grav răniți. Unul se stingea după ce primise un glonț în șira spinării – avea dureri îngrozitoare, dar, din fericire, își pierduse aproape complet cunoștința.

Toți mă salută cu o bucurie emoționantă, de aceea cred că vizitele mele nu sunt inutile. Le aduc flori, dulciuri și țigări.

Cu cei grav răniți stau ceva mai mult. Nu se plâng mai deloc. Un lucru mă zguduie mai mult decât aș putea spune și îmi aduce lacrimi în ochi: când îi întreb dacă suferă, îmi spun „Da, sufăr, dar nu contează – fie să ajungi Domnia Ta împărăteasa tuturor românilor", acesta e refrenul etern, fiecare viață măruntă și umilă e gata să-și dea și ultima picătură de sânge, numai să ajung eu „Împărăteasa tuturor românilor". Sunt atâtea visuri nebunești pe lume – cred că tocmai cele nebunești împing omenirea la fapte mărețe. Domnul să le binecuvânteze strădania și suferința și fie să nu fie în zadar! Vederea lor te umple de umilință. De ce trebuie să se lase ei uciși ca să-i cârmuiesc eu pe cei mulți, într-o zi pe care oamenii aceștia simpli, probabil, nu vor trăi s-o vadă? De ce? Unul, groaznic rănit de un glonț dum-dum, era întins pe burtă, fiindcă nu putea sta în nici o altă poziție. A întors capul să se uite la mine – era foarte tânăr. „Rău m-au lovit, Mama Regina", mi-a spus, „rău m-a lovit dușmanul!" Cu lacrimi în ochi, m-am aplecat peste el ca să-l întreb dacă-l doare. „Mă doare, Mama Regina" – iar apoi refrenul etern: „dar să trăiești Domnia Ta și să ajungi împărăteasa tuturor românilor." N-am putut îndura asemenea vorbe, pe următorul om asupra căruia m-am aplecat l-am văzut ca prin ceață din cauza lacrimilor. E ciudată povara atâtor priviri – nu știam cât de grea poate fi. Atâția ochi, unii după alții, și toți mă privesc pe mine. Unii cu iubire, unii cu uimire, unii cu nepăsare, unii cu bucurie, unii cu durere mută, unii de parcă m-ar chema în ajutor, dar cei mai mulți resemnați... Zilele acestea m-am aplecat peste atâtea paturi și am privit în atâția ochi – și toți mă urmăresc la fiecare mișcare, de cum mă întorc îi simt asupra mea, sute și sute...

M-am întors la Palat să mă întâlnesc cu doamnele de la spitalul meu, pe care le-am chemat la o întrunire. Am prea multe doamne în comitet.

M-am întors cu mașina la Buftea să iau ceaiul, mai târziu decât de obicei, apoi am plecat la Ciocănești să-i jefuiesc grădina Didinei Cantacuzino pentru răniții mei.

Seară minunată, soarele apunea pe o parte, luna răsărea pe partea cealaltă, mare, rotundă și magnifică. M-am întors pe întuneric cu multe flori; luna ne lumina calea cu o strălucire care mai că te speria.

Mă tot întrebam câte chipuri moarte privesc acum aceeași lună și, mai rău, câți răniți nu fuseseră adunați de pe câmp!

Ballif s-a dus la Cartierul General după vești.

Par destul de mulțumitoare.

Ce ne vor aduce zilele următoare?

Buftea *miercuri, 31 august / 13 septembrie 1916*

Am mai vizitat câteva spitale. Automobil-Clubul e foarte elegant, foarte bine aranjat și întreținut de cele mai alese fețe. Îl conduce Annie Zănescu, e o persoană remarcabilă, rezonabilă, plină de energie. Când se întoarce Martha Bibescu îl va conduce ea.

Apoi am mers la sanatoriul Heraclide, format din câteva case mici și frumoase dăruite înaintea războiului de o doamnă în vârstă și bogată ca să se facă în ele un sanatoriu pentru ofițeri. Încăperi frumoase, curate, confortabile, dar toate scările sunt foarte abrupte. Nu erau acolo decât ofițeri. Florile, țigările și dulciurile mele sunt binevenite peste tot. Un ofițer mai vârstnic m-a întrebat dacă aș fi bună să-i aduc, ca mare favoare, tutun de prizat!

Apoi m-am dus în Pitar Moș, la călugărițele catolice, într-o vizită surpriză; erau năuce, pe jumătate bucuroase, pe jumătate speriate. Cum cele mai multe dintre ele sunt germane, își fac multe griji zilele acestea. Totul era foarte simplu, dar domnea pacea și era plăcut. După-amiaza am stat puțin liniștită la Cotroceni. Au venit Carol și Barbu și am stat mult de vorbă. Veștile de pe front erau bune – dar sunt foarte îngrijorată, ieri a început marea bătălie din Dobrogea. Rezultatul are o însemnătate covârșitoare pentru România. Primele vești de ieri spuneau că am capturat mai multe tunuri mari, tunuri germane.

Rămân rezervată, îmi țin în frâu bucuria și orice mă face să mă tem – miza e prea mare, urmările pot fi înfiorătoare! Dar am în continuare mare încredere și speranță!

Tot n-am primit un cuvânt de la mama, deși suntem în război deja de două săptămâni și jumătate.

Buftea *joi, 1 / 14 septembrie 1916*

Mi-am făcut vizitele la spitale și la cele două școli-seminar – una din ele condusă de Eufrosina Ghica, foarte muncitoare și devotată, la cealaltă m-am întâlnit cu micuța mea doamnă Antonescu; o clădire frumoasă, care poate deveni un spital splendid. Am încheiat cu spitalul de la Banca Generală. Am prânzit la Maruka – veștile sunt și bune, și rele, nu-mi pot stăpâni îngrijorarea.

MAI TÂRZIU

Îngrijorarea mea era îndreptățită – vești proaste, din cele pe care le îndur cel mai greu: trupele noastre nu au rezistat, au cedat în fața artileriei grele a bulgarilor. Ce se întâmplă? De ce? Să nu fie oare armata noastră română atât de bună cum speram și cum credeam eu cu toată convingerea? Dintre toate gândurile, acesta e cel mai rău, pentru el nu eram pregătită. Mi-am pregătit sufletul să țină piept la orice, mai puțin la asta... să-mi fie rușine cu armata noastră – parcă acesta ar fi paharul cel mai amar, cel mai amar dintre toate.

Înainte de veștile proaste am făcut o plimbare bună călare, cu Barbu și fetele lui. Grui parcă era scos din minți, nu-i ajungea galopul, oricât de lung și de iute.

L-am trimis pe Ballif la Cartierul General, fiindcă nu pot îndura neliniștea aceasta. Barbu a promis să rămână cu mine până se întoarce el. Ce-mi va fi dat să aud? Parcă aș putea purta pe umeri orice, mai puțin gândul că soldații mei sunt lași – o! așa ceva nu vreau să aud!

TÂRZIU

S-a întors Ballif, nimic clar și în mod sigur nimic bun!

Buftea *vineri, 2 / 15 septembrie 1916*

Cer noros, am dormit bine, în ciuda îngrijorării cumplite. Ce vom avea de înfruntat? Vor fi lucruri greu de acceptat? Oare chiar

întotdeauna trebuie să îndurăm ce ni se pare cel mai greu de îndurat? Aceasta să fie marea lecție a vieții? E atât de greu să aștepți, să nu faci nimic, să te simți de parcă ți-au fost luate frâiele din mâini, să nu faci altceva decât să stai pe loc și să lași evenimentele să te copleșească – ce sentiment oribil!

Ballif tocmai mi l-a trimis pe Barbu să-mi spună că n-a fost *o debandadă*, ci *o retragere*, că *automobilele blindate* au fost cele care au semănat panică în rândul alor noștri. Ballif a spus de la început că ar trebui să avem mai multe trupe acolo și că, fără îndoială, bulgarii au mai multe decât spune Statul nostru Major. Oare Cartierul General se ferește de adevăr ca struțul? Ar fi îngrozitor. Lumea își pierde încrederea în generalul Iliescu[1] – chiar și Brătianu începe să se îndoiască. Va fi, oare, destul de patriot încât să-l schimbe pe omul lui?

Mișu Cantacuzino a stat de vorbă cu mine ieri, vrând să mă convingă că e o nedreptate pentru rege și țară ca soarta României să stea în mâinile a doi bărbați: Brătianu și Iliescu. Același lucru l-am spus de multe ori și eu, și Barbu – dar trebuie să ai grijă în ce moment alegi să faci schimbări, pot fi fatale dacă schimbi un om chiar în clipa în care are toate sforile în mână, dacă nu ai la dispoziție un geniu pe care să-l pui în locul lui!

Se spune și că e primejdios pentru dinastie ca familia Brătianu să adune atâta putere. Îi sunt recunoscătoare lui Brătianu fiindcă ne-a ferit țara de război vreme de doi ani. Cred că e un politician foarte priceput și un bun patriot – dar nu e soldat, iar acum jocul e în mâinile soldaților, războiul e un lucru mult prea grav ca să ne aducem în el favoriții. Îmi amintesc prea bine vremurile când Nando, pe atunci prinț moștenitor, se lupta din răsputeri ca politica să nu aibă nici un cuvânt de spus în armată. Nando a fost dintotdeauna tare cinstit și a avut mereu cele mai bune intenții, dar n-a avut puterea de a-și impune voința. E prea modest – nădăjduiesc că acum își va lăsa deoparte modestia și își va îndeplini cu adevărat rolul de rege.

Am prânzit la Scroviștea. M-am oprit mai întâi la Cartierul General, unde i-am întâlnit pe Brătianu și pe fratele lui, Vintilă[2],

1. Dumitru Iliescu (1864–1940), general. Sub-șef (și conducător efectiv) al Marelui Stat Major în 1916, înlăturat din funcție spre sfârșitul anului și trimis în Franța ca reprezentant pe lângă Marele Cartier Francez (n. ed.).

2. Vintilă Brătianu (1867–1930), om politic liberal, fratele lui Ionel Brătianu. Ministru de război în 1916–1917. Prim-ministru în 1927–1928 (n. ed.).

ministrul de război, împreună cu câțiva generali. Am vorbit cu generalul Strătilescu despre spitale – e tare greu să-i ajuți pe militari, atât sunt de încăpățânați. Ballif, de pildă, oricât de bun om ar fi, e greu de folosit în astfel de privințe, fiindcă nu acceptă decât punctul lui de vedere, cel militar – care e foarte aspru. Spitalul militar NU e bine gospodărit. Încerc să-i conving să le lase pe doamne să se ocupe de el, nu atât în ce privește îndatoririle medicale, cât în treburile administrative.

M-am întâlnit cu trei aviatori francezi care au zburat de la Salonic până la București în șase ore! Mi se pare o faptă formidabilă. Erau bărbați mărunței, liniștiți și simpli, care se purtau de parcă nu făcuseră nimic neobișnuit.

La prânz n-am avut oaspeți. Barbu a fost aghiotant azi, a plouat, prima ploaie adevărată de multă vreme, care a dat lumii un aer tomnatic. Copacii, iarba și plantele parcă beau ploaia cu nesaț.

De la Scroviștea am mers cu mașina la București împreună cu Ballif – discuții militare. Ne-a necăjit vederea atâtor fețe zâmbitoare și pline de speranță la Cartierul General – situația noastră din Dobrogea e foarte gravă. Trupele noastre s-au retras pe linia Tuzla-Medgidia-Cernavodă, nu mai au prea mult teren în spate până la mare. N-am vrut să pun prea multe întrebări la Cartierul General, întrebările femeilor irită întotdeauna spiritele, știu cât mă irită și pe mine – dar eu sunt mai bine informată, iar situația mea e excepțională, am dreptul să știu. În orice caz, azi nu se fac manevre active.

Am mers la Palat, azi n-am vizitat nici un spital – m-am dus la Cotroceni, apoi m-am întors acasă prin ploaia tot mai deasă. La cină, discuție serioasă cu Ballif despre spitale. N-am fost tocmai de acord, deși am descoperit puncte asupra cărora avem aceeași părere. Susține că doamnele nu fac chiar NIMIC de folos. Aici se înșală – multe sunt inutile, multe ar fi mai folositoare în altă parte – dar unele sunt cu adevărat devotate și ne ajută mult.

Sunt, însă, de acord cu el că e o greșeală să avem prea multe într-un singur spital și că sunt mult prea gălăgioase.

Am pus să mă spele pe cap – trebuia să scap de tot praful de pe drum!

În continuare nici un semn de la mama. De ce nu încearcă să-mi trimită o vorbă măcar, când știe prin ce momente grele trecem?

Mi-a răspuns Daisy[1]: ambulanţele noastre au primit învoire să treacă prin Suedia.

Buftea *sâmbătă, 3 / 16 septembrie 1916*

Zi foarte răcoroasă, ploaia a spălat bine praful, măcar de atât ne putem bucura, dar dimineaţă a fost aproape frig.

Am mers în oraş cu maşina, cu Ballif. Spitalul meu e aproape gata, îmi place foarte mult cum arată, e bine chibzuit şi va fi bine întreţinut.

Am fost în vizită la Asil Helène[2]. Arată destul de bine. Răniţii se bucură să mă vadă şi mă urmăreşte peste tot acel „să ajungi împărăteasa tuturor românilor“. Veştile de la Salonic sunt bune – englezii au străpuns liniile bulgare şi înaintează împreună cu sârbii către Monastir. Francezii avansează pe Somme – în Dobrogea deocamdată nu se întâmplă nimic, şi românii, şi bulgarii, îşi adună trupele.

Ce se va întâmpla în zilele următoare?

O telegramă zdrobitoare de la Königswurstenhausen[3]: pentru a-şi apăra neutralitatea primejduită, o divizie grecească urmează să fie transportată, înarmată şi echipată, în Germania! Frumoasă neutralitate!

Am luat prânzul cu Maruka, cu St. Aulaire[4], Poklevski[5] şi Lady Barclay. M-am întâlnit şi cu Constanţa Cantacuzino[6], care va pleca spre Dunăre cu un convoi de ambulanţe. Am rugat-o să-mi

---

1. Prinţesa Margareta de Connaught, soţia prinţului moştenitor al Suediei, verişoară a reginei Maria (n. tr.).

2. Azilul Elena Doamna, înfiinţat ca orfelinat de Carol Davila, pe dealul Cotrocenilor (n. tr.).

3. La Königs Wurstenhausen (în landul Brandenburg de azi) se afla o staţie de radiotelegrafie în timpul Primului Război Mondial (n. ed.).

4. Charles-Auguste-Philippe de Beaupoil, conte de Saint-Aulaire (1866–1954), diplomat francez, ministru plenipotenţiar al Franţei în România între 1916 şi 1920. În *Confessions d'un vieux diplomate*, 1953 (traducere românească de Ileana Sturdza: *Confesiunile unui bătrân diplomat*, Humanitas, 2003), a relatat pe larg experienţa lui românească (n. ed.).

5. Stanislav Poklevski-Koziell (1868–1937), ministrul plenipotenţiar al Rusiei în România în anii Primului Război Mondial. În urma revoluţiei bolşevice din Rusia, a rămas în România, unde a şi murit (n. ed.).

6. Constanţa Cantacuzino (1867–1948), sora doctorului Ion Cantacuzino, căsătorită cu Raul Romalo (1856–1914) (n. ed.).

trimită vești de acolo, să știu dacă se face tot ce se poate face pentru cei grav răniți. Am avut o discuție destul de aprinsă cu Ballif pe tema aceasta. E singurul subiect asupra căruia nu putem cădea de acord, singurul pentru care mă tem că nu-mi va acorda tot sprijinul lui. El susține că se face tot posibilul fiindcă totul a fost bine organizat. Eu nu sunt sigură că în țara aceasta doar pentru că ceva a fost organizat va și funcționa bine, așa că vreau să obțin, într-un fel sau altul, informații ADEVĂRATE. Dar va fi tot mai greu dacă Ballif mi se opune în privința aceasta – nu pot să trimit pe cineva pe la spatele lui, dar nu vreau nici să mă mulțumesc cu asigurările vagi pe care le primesc despre starea lucrurilor de acolo. Sper să nu ne certăm pe subiectul acesta, ar fi păcat, fiindcă în rest ne înțelegem de minune.

Am cinat cu familia Știrbey, în căsuța lor improvizată, doar eu și ei. Atmosfera a fost foarte *gemütlich*[1], iar mâncarea a fost excelentă.

M-am culcat devreme și am dormit bine.

Buftea *duminică, 4/17 septembrie 1916*

N-am mers în oraș – mi-am petrecut dimineața egoist, plimbându-mă prin grădină și jucându-mă cu caii. I-am lăsat liberi în padoc pe Grui Sânger și Coconaș ca să le admir frumusețea fără cusur. Am plecat cu mașina, cu copiii, să luăm prânzul la Scroviștea, unde ne așteptau vești proaste; Nando era foarte întristat și furios, întocmai cum nu-mi place să-l văd, obosit, descurajat, fără pic de vlagă, își varsă furia când pe unul, când pe altul.

Am avut impresia curioasă și deloc plăcută că toată situația se tratează greșit, prea ușor, că nu există o rânduială propriu-zisă și mai ales că nu se dau ordine serioase. În plus, veștile erau neclare și se contraziceau. Se răcneau critici la adresa generalului Socec[2], care, se pare, a pornit la atac fără ordin când armata noastră

1. Tihnită, împăcată (germ.) (n. tr.).

2. Alexandru Socec (1859–1928), general. Acuzat de retragere nemotivată în fața inamicului în bătălia de pe Argeș, a fost, în februarie 1917, degradat și condamnat la cinci ani de închisoare; în 1918, în timpul guvernului Marghiloman, procesul a fost revizuit și generalul a fost achitat (n. ed.).

trebuia să rămână în defensivă, iar divizia lui, după cât se spune, pierduse teren.

„Frumosul Paul“ (colonelul aghiotant Angelescu) se distra de minune. Nando îl trimite întotdeauna pe el cu ordine pe câmpul de luptă, motiv pentru care a devenit, firește, foarte important. Îmi place mult, nu cunosc om mai „remontant“ decât el, dar uneori mi se pare că nu duc RĂZBOIUL cum ar trebui dus. Îmi lasă impresia neplăcută că doar își încearcă forțele într-un joc pe care nu-l înțeleg pe de-a-ntregul.

Am impresia că bâjbâie și, cum se joacă cu însăși existența țării, senzația e cum nu se poate mai neplăcută și mai îngrijorătoare!

De la început, de ieri, Ballif a avut impresia că veștile pe care ni le dau nu sunt serioase – mai târziu s-a dovedit că avusese dreptate. La ora cinci, când tocmai ieșeam la o plimbare călare în Buftea, mi-a spus că primise prin telefon un mesaj de la Cartierul General, în care i se spunea că știrile de dimineață fuseseră false și că lucrurile mergeau bine. Ce fac acolo? Sunt foarte îngrijorată – ceva nu e cum trebuie, plătim azi pentru organizarea noastră proastă și nu tocmai cinstită din vreme de pace, dar pe timp de război trebuie folosite alte metode – da, sunt îngrijorată, îngrijorată mai mult ca oricând!

Plimbarea a fost foarte plăcută, cu toate fiicele familiei Știrbey, Mignon și căpitanul Georgescu, atașat mie, din regimentul meu. Un apus superb – mi-am amintit împreună cu Barbu vremuri mai fericite. Am avut invitați la cină ofițerii companiei.

II

ȚARA ÎN PRIMEJDIE

(septembrie–octombrie 1916)

Regina inspectează spitalele — Ar dori să meargă pe front — Bombardamente aeriene — „Multă neglijență și dezordine“ — Despre rolul femeii în vreme de război — Știri rele de pe front — Primejdia invaziei — „Țara trebuie salvată!“ — Un portret psihologic al principelui Carol — Boala micului principe Mircea — Constanța e pierdută — „Berthelot spune că putem și că trebuie să rezistăm“

Monday September 5th / 18th 1916. Buffkia

Chilly morning but very fine. What is the day going to bring. It is a dreadful feeling to rather lose trust in those who are conducting. The sensation I had yesterday was most disagreable. I will I were King - perhaps I would be a bad King - but I would not allow any lies about me - from morning to night I would force them to do their duty, with hard words and harsher deeds if necessary - this is not a time for hesitation or the trying of experiences - it is a time for action - "down right, straight forward, decided action! All hesitation and want of energy endagers the country. Waldo does not realise the power he has, he never quite realised it - I wish I could blow some soul into him! But then

Buftea *luni, 5 / 18 septembrie 1916*

Dimineață răcoroasă, dar foarte plăcută. Ce ne va aduce ziua de azi? E îngrozitor când începi să-ți pierzi încrederea în cei care conduc. Senzația de ieri a fost foarte neplăcută. Aș vrea să fiu eu rege – poate aș fi un rege rău, dar n-aș îngădui să se spună minciuni pe seama mea, i-aș obliga pe toți să-și facă datoria de dimineața până seara, cu cuvinte aspre și fapte și mai aspre, dacă ar fi nevoie – nu e vremea să ezităm sau să încercăm experiențe, e vremea pentru acțiune, acțiune fără ocolișuri, clară, hotărâtă! Orice ezitare și lipsă de vlagă pun în primejdie țara. Nando nu-și dă seama câtă putere are, niciodată nu și-a dat seama – aș vrea să-i insuflu sufletul meu! Dar ce m-aș face apoi fără sufletul meu, care mă face să sper și să cred și să mă încred în ciuda a tot ce se întâmplă? Ah! Dar ieri am simțit că au nevoie de un cap, de un conducător, de un spirit – îmi amintesc că am mai simțit o dată asta, pe vremea holerei, în 1913. Toți își pierduseră capul și, în loc să încerce să facă ceva, și-au mai pierdut și cumpătul și s-au mulţumit să se acuze între ei în loc să se pună pe lucru ca să îndrepte lucrurile.

Pe atunci mi se îngăduia să ajut. I-am adunat și i-am rânduit – dar acum? Ce poate face o femeie în războiul modern? Nu mai sunt vremurile eroice ale Ioanei d'Arc. O! dar dacă aș fi eu la conducere, nu aș sta locului să oftez! Iar dacă m-aș înfuria, ar fi o furie cu scop – i-aș pune în mișcare cu frica. Aș culca la pământ toate minciunile, aș... oh! dar ce ușor e să spui ce ai face când nu te va chema nimeni s-o faci! Totuși, lucrurile nu se fac cum ar trebui – aș vrea să nu fie nevoie s-o spun.

MAI TÂRZIU

Zi frumoasă, aerul proaspăt, limpede, delicios, înviorător. Primele vești, aduse de Barbu înainte de micul dejun, sunt destul de bune – al doilea rând de vești, aduse de Ballif după micul dejun, tot bune, deie Domnul să fie în continuare bune. Soldații noștri luptă cu sârg – rușii și-au început atacul ca să-i sprijine, mă rog pentru ei, mă rog pentru ei tot timpul, ca să le dea Dumnezeu curajul și puterea de care au nevoie. Luptele acestea sunt de o importanță enormă pentru noi! importanță materială, dar și morală.

SEARA

Nu se știe nimic clar, dar cel puțin încă nu se aude nimic rău, deși umblă zvonul că germanii ar fi detașat trupe din Franța ca să le trimită împotriva noastră în Transilvania. Firește, vor să ne lovească din toate părțile. Altfel, veștile din Europa în general sunt, fără putință de îndoială, în favoarea Antantei.

Acum, că suntem în război, toată vremea dinainte pare despărțită de prezent cu o linie de foc – parcă mi-aș aminti o altă țară, un alt popor, o altă viață, un alt eu! Acum nu mai am răbdare cu oamenii care nu sunt în stare să îndure grijile mărunte. Când Miss Milne *îmi bombăne* că una dintre cameriste nu se poate duce să-și vadă verișoara, sau când Nini ia un aer demn și melancolic fiindcă am avut la masă carne tare și „scumpii copilași" n-au putut-o mânca, îmi vine să le trag de urechi. Dar în astfel de clipe trebuie să-mi păstrez sentimentele pentru mine – depind atâtea de buna mea dispoziție!

Firește, toată lumea e supărată pe Ballif, fiindcă face pe temnicerul – e adevărat că e sever, în felul militarilor, fel care nu e întotdeauna plăcut și nici amabil.

Ieri am vizitat spitalul Elisabeta, condus de Sabina Cantacuzino. L-am găsit bine organizat, Sabina gândește practic și nu se pierde în mărunțișuri. L-am găsit acolo pe unul dintre ofițerii lui Carol din Regimentul 2 Vânători „Regina Elisabeta", era rănit la față. Am mai întâlnit și un ofițer de geniu, amuzant și mărunțel, pe care-l cunoșteam de mai demult, când era de gardă la Cotroceni: un omuleț slut, care vorbește multe limbi, printre care și engleza. Azi am vorbit cu el în engleză. Avea o rană la picior. Spitalul meu va fi inaugurat mâine de preot; miercuri putem începe să primim răniți.

Buftea *marți, 6/19 septembrie 1916*

Zi frumoasă, dar dimineţile sunt deja foarte reci. Azi a fost inaugurarea spitalului meu, marcată de o scurtă slujbă religioasă. Totul e gata, dar încă nu ştiu când ne vor veni răniţi.

Au loc lupte grele pe fronturile de sud şi de nord – soldaţii noştri dau dovadă de curaj, sunt pierderi grele de ambele părţi, cum se va sfârşi oare? Mi-e atât de frică de artileria superioară a inamicului! Ce facem noi e o joacă de copii pe lângă armele îngrozitoare pe care le folosesc armatele mai mari. Bieţii şi dragii mei soldaţi, cred că mor cu miile! Foarte greu aflăm ştiri precise.

Azi-dimineaţă am fost la inaugurarea uneia din cantinele pentru copii foarte frecventate, din suburbia Văcăreşti. Didina a organizat-o. T.H. Florescu umbla de colo-colo, cu gura prea plină de complimente mieroase şi exagerat de amabile. Era şi un preot, care a vorbit remarcabil de bine, chiar poetic. Copiii erau drăguţi, am început să le dau chiar eu porţiile, cu ajutorul unui servitor. Cercetaşii au fost de admirat peste tot – sunt un succes desăvârşit, lăudaţi peste tot, nu se plângea nimeni de ei, pretutindeni unde s-a folosit cineva de ei şi-au făcut datoria, şi chiar mai mult. Carol e de lăudat, creaţia lui a reuşit pe deplin, şi chiar a muncit foarte mult ca s-o organizeze.

Am fost la Şcoala de *Poduri şi Şosele*, unde Marieta Balş gospodăreşte un spital mare. M-a mulţumit ce am găsit acolo. Oricând te poţi bizui pe Marieta B. să acţioneze practic.

Am luat prânzul la Cotroceni şi m-am dus din nou la spitalul meu – întotdeauna mă aşteaptă o mulţime de oameni care vor să-mi pună întrebări.

M-am întors aici ca să ies călare cu fetele Ştirbey, Nicky şi căpitanul Georgescu – Barbu, din păcate, e aghiotant azi. Întotdeauna îmi lipseşte când ne plimbăm călare fără el, mai ales în pădurile lui. Apus superb.

Căpitanul Georgescu din Regimentul 4 Roşiori e un om mărunt, amabil în felul lui sec, un echivalent admirabil al lui Ballif. Are acelaşi simţ al datoriei, aceeaşi stăruinţă încăpăţânată şi aceeaşi precizie de neclintit, aceeaşi atenţie răbdătoare, nu se vaită niciodată.

Ultimele veşti sunt că se dau lupte aprige în Dobrogea, ruşii lansează atacuri puternice. Pierderi mari de toate părţile. Dumnezeu să-i ajute pe sărmanii mei soldaţi!

Buftea *miercuri, 7 / 20 septembrie 1916*

Vreme minunată de toamnă, cum e cu putință ca oamenii să se ucidă unii pe alții sub chipul unui soare atât de splendid? Și totuși se omoară cu miile, în lumea întreagă, iar morții s-au înmulțit de când am intrat în război – acum sunt uciși și ai noștri. Ciudată nebunie, într-adevăr – de ce a trebuit să se ajungă aici?

Azi-dimineață, în timp ce treceam prin spitalul Colțea, mi-a venit din nou în minte gândul acesta, văzând atâția suferinzi și atâția alții care se străduiau să le aline durerea, să peticească ororile sfârtecate de gloanțe și șrapnele în carnea omenească! Ce nebunie! să asmuți om pe om, să trimiți oameni sănătoși și întregi ca să se întoarcă, câteva zile mai târziu, sfâșiați în bucăți, cu brațe și picioare care nu vor mai fi niciodată tefere, sau cu degete smulse și ochii aruncați din cap, ce nebunie, ce nebunie! și totuși, deocamdată, nu i-am văzut decât pe cei cu răni mai ușoare – cei care au fost cel mai grav răniți nu sunt în București, unde sunt? Aș vrea să-i caut. Cei mai mulți dintre cei cu răni grave (mă înfiorez când mă gândesc) au rămas pe câmpul de luptă. Știu că, atunci când inamicul înaintează, iar armata noastră se retrage, nu se poate evita, dar cât de îngrozitor!

Unul, care era în stare să stea în capul oaselor în pat, s-a uitat bine la mine, apoi a spus foarte simplu: „Acum, că v-am văzut, nu mă mai doare nimic". Un compliment din partea unui om foarte simplu.

Deocamdată nu-i pot convinge să mă lase să mă duc. A intra acum în Transilvania e ca și cum aș vrea să iau în stăpânire prea devreme ținuturile care într-o zi, cu voia Domnului, vor fi ale noastre, dar în care e mai bine să nu pun piciorul înainte de vreme – sunt foarte superstițioasă în privința aceasta: dacă merg, trebuie s-o fac în cel mai mare secret și doar ca să îngrijesc de răniți. Nici de cealaltă parte, pe frontul bulgar, nu mă lasă încă să mă duc, fiindcă nu e deloc sigur dacă balanța va înclina în favoarea noastră sau dimpotrivă! Așa că stau aici, legată de mâini și de picioare, mă gândesc la suferința cea multă și nu pot face nimic. Nu că m-aș închipui în stare să fac prea multe – dar aș vrea să fiu printre ei, aș vrea să știe că nu i-am părăsit la ceas de suferință.

Știrile de ieri au fost mulțumitoare. Bulgarii se retrăgeau – dar nu îndrăznesc să mă bucur, veștile bune se pot schimba foarte re-

pede. Pe frontul de nord se luptă! Și știm atât de puține, dureros de puține!

Spitalul meu e gata, doamnele își poartă deja uniformele de surori de caritate și arată foarte îngrijit, paturile sunt primitoare, dar încă nu ni s-au trimis răniți. Din păcate nu va trece mult și vom avea prea mulți, în ultima vreme s-au dus bătălii sângeroase. Am prânzit *en tête à tête* cu Maruka, la ea acasă. Ne iubim TARE mult. M-am întors acasă mai devreme, ca să ies la o plimbare călare. Seară frumoasă, dar zilele se scurtează. Barbu ne-a speriat. Îl călărea pe Coconaș, care azi s-a purtat ca un tont – B. a vrut să treacă în galop printre doi copaci, Coconaș n-a vrut să cârmească și s-a izbit de copac cu toată puterea. Barbu a căzut. Din fericire fără urmări grave, dar toți ne-am speriat destul de tare.

Cina a fost mai veselă, fiindcă veștile sunt în continuare îmbucurătoare – dar sorții bătăliilor sunt atât de nesiguri, încât veștile bune sunt ca niște clipe când îți bate inima ceva mai liniștit, când simți că-ți poți trage răsuflarea pentru a doua zi.

Am primit în sfârșit o telegramă, nu de la mama, dar despre ea, trimisă de Baby. E tot la Zürich.

Buftea *joi, 8 / 21 septembrie 1916*

Iar s-a încălzit vremea. Am plecat devreme în oraș, fiindcă mi-au fost aduși răniți la spital.

Am găsit totul în bună stare – puțină agitație, cum e și firesc, dar nu confuzie. Madame Catargi e în elementul ei – Symki e foarte ocupată, dr. Romalo și doamna dr. Reiner[1] muncesc din greu. În alte părți era trudă mare la băi – sărmanii de ei, sunt încântați când se văd spălați și bărbieriți.

Una peste alta, nu sunt prea grav răniți, dar mulți au dureri cumplite. Primul sosit a fost un colonel sârb, un bărbat foarte plăcut, care vorbește bine franceza. Cele două saloane de ofițeri sunt deja pline. Câțiva ofițeri foarte tineri și foarte amabili păreau să se simtă tare confortabil și mulțumiți în paturile lor, curați și bine

1. Marta Trancu-Reiner (1875–1950), prima femeie chirurg din România; căsătorită cu medicul profesor Francisc Reiner (1874–1944) (n. ed.).

bărbieriți. Le-am dat mâncare excelentă. Doar unul suferea foarte rău, era rănit la stomac; către seară s-a hotărât că trebuie adus la spitalul Brâncoveanu pentru o operație serioasă. Avea febră, 40 de grade, dar era mai mult sau mai puțin conștient și se agăța de noi, nu voia să fie dus de acolo. I-am promis că-l vor aduce înapoi, dar oare se va mai întoarce? Va mai trăi bietul tânăr după operație? Domnișoara Noirat, pe care mi-a recomandat-o Carol, se prezintă excelent, e o soră cu adevărat devotată. Mary-dragă (care a fost doica copiilor, iar acum este doamna Diaconescu) e și ea un ajutor de nădejde. Singura care nu face nimic e Tațulina, face pe doamna de companie și atât, de fapt își ia rolul atât de în serios, încât nu mă lasă nici o clipă să umblu singură prin spital, unde merg eu merge și ea – e de-a dreptul obositor, va trebui să-i explic că, în spitalul meu, vreau să mă mișc de colo-colo ca oricare altă soră de caritate. După-amiază, neștiind dacă voi fi acolo sau nu, nu s-a mai întors, așa că am fost mult mai liberă. E de mirare cum nu vrea deloc să facă ceva folositor.

M-am întors târziu; fetele mele, care ajutaseră și ele cu tot felul de treburi prin spital, erau frânte de oboseală.

A fost o mare mulțumire să-i văd pe bieții oameni instalați în paturi curate și confortabile, bine hrăniți și bine îngrijiți.

Spre seară a început să plouă, ziua fusese caldă.

Veștile de pe front sunt la fel, nu avem detalii.

Telegramele germane spun că lor le merge bine.

Buftea *vineri, 9 / 22 septembrie 1916*

Furtună puternică noaptea, tunete, trăsnete, ploaie, vânt, atâta zgomot încât nu e de mirare că mulți au crezut că se dă o bătălie.

Am plecat devreme cu mașina în oraș, la spital. Am găsit totul în bună rânduială, cei mai mulți pacienți se simt bine. Miss Milne a fost în garda de noapte. Dragii mei ofițeri arătau cum nu se poate mai confortabil și mai mulțumiți; sunt printre ei câțiva foarte tineri, cu fețe plăcute și ochi mari. Îi răsfățăm, firește, cu flori, țigări, dulciuri și cărți. În afară de colonelul sârb, doar unul vorbește franceza.

Bietul ofițer care suferea atât de rău seara trecută a murit la 12 – voiam să mă duc să-l văd. Cât de trist! Și nu voia să plece de

la noi – aș vrea să mă fi dus cu el! Mă durea inima când l-am văzut pus în Salvare[1] și luat din spitalul nostru cel prietenos.

Am primit ieri-dimineață câțiva oameni în holul spitalului. Mai întâi un corespondent englez, care vrea să ne susțină cauza în fața publicului englez și american. Apoi un jurnalist rus foarte nerăbdător să-l vadă pe Nando, fiindcă spune că nu e nici pe departe cunoscut suficient în Rusia. Nando detestă ziariștii, cum e și de așteptat, dar unii sunt totuși oameni folositori și cu intenții bune, cu care ar fi bine să vorbească. Apoi am vorbit cu o delegație de artiști care vor să organizeze o vânzare de tablouri pentru Crucea Roșie. Am luat prânzul la Cotroceni și m-am întors la spitalul meu. Am ajuns acasă pe la șase. Seară frumoasă – după cină iar a început furtuna.

Nici o știre de pe front.

Buftea *sâmbătă, 10 / 23 septembrie 1916*

Am plecat la spital devreme, pe o vreme foarte rece – un vânt teribil. I-am luat cu mine pe Ballif și Nicky. Am trebăluit prin spital. Nu sunt soră de caritate, munca mea e doar să liniștesc și să încurajez – cred că aș fi putut ajunge soră medicală, dar, fiind regină, cred că e mai bine să nu mă las absorbită de un singur lucru, iar meseria aceasta ajunge să te cuprindă cu totul. E nevoie de mine peste tot, pentru tot felul de lucruri și oameni. În continuare vizitez spitalele celelalte. *Mă cer toți din toate părțile*, așa că trebuie să fiu gata oricând să răspund la chemările tuturor.

Acum toate merg bine și ordonat în spitalul meu, doar că nu toate paturile sunt ocupate, așa că deocamdată avem prea multe doamne. Dar păstrăm buna rânduială, liniștea și tăcerea. Sper să dureze. Fetele mele, grăsunele, ajută și ele destul de mult și arată bine, fiecare în felul ei, în uniforma de soră. Uniforma aceasta îți dă un aer foarte curat și ordonat – doar că nu se potrivește deloc cu sulemenelile! Cu cât mai simplu e împodobită femeia, cu atât mai frumos arată ca soră de caritate.

M-am întâlnit cu Robert de Flers, care tocmai se întorsese de la Cartierul General rus. E un bărbat atât de plăcut și de amuzant, îți lasă impresia că ascunde în el o inimă caldă, asta îi face

1. În limba română în original (n. tr.).

spiritele atât de agreabile. Am vizitat spitalul de la Leagăn, condus de Alexandra Catargi și de bătrâna doamnă Ecaterina Cantacuzino (Nabab), apoi am fost la Surorile de Caritate – totul arăta bine, soldații s-au bucurat mult să mă vadă.

Am prânzit la Cotroceni cu Nando, Carol și restul familiei, apoi m-am mai dus puțin la spitalul meu, după care m-am întors acasă să fac o plimbare călare, în sfârșit pe teren mai plăcut. A ieșit cu mine și Barbu, ceea ce e întotdeauna o încântare, mai ales că în ultima vreme nu poate veni prea des. Vremea a fost rece, dar am avut un apus minunat. Ballif s-a dus la Cartierul General și s-a întors cu impresia că totul merge mult mai bine. Slavă Domnului!

Altfel, nici o veste deosebită.

Buftea *duminică, 11 / 24 [septembrie] 1916*

Am plecat în oraș devreme, mi-am făcut vizita la spitalul meu. Totul merge bine – i-am găsit pe invalizi într-o stare destul de bună, chiar și cei cărora li s-au amputat degete ieri au reușit să doarmă puțin și arătau mai înviorați, sufereau mai puțin. Cât despre ofițeri, cei mai mulți păreau să se simtă cum nu se poate mai bine, cei care se puteau ridica stăteau la o masă și jucau tot felul de jocuri. Un bărbat mărunțel și plăcut, pe care-l cheamă – ca să vezi! – Bulgaru, așteaptă încă să fie operat; are un glonț în coapsă, așa că nu-și poate întinde picioarele, care i-au înțepenit. Symki mi l-a poreclit „ofițerașul tău", fiindcă simt o adâncă simpatie pentru bietul tânăr, unde mai pui că mi-a înmuiat pe loc inima întrebând de *Ilderim*![1]

A venit Marghiloman să vorbim despre treburile Crucii Roșii; l-am luat cu mine la spital, am vizitat și bucătăriile, cămările etc. De ele sunt răspunzătoare doamnele Dissescu și Ungarth. Găteau tot felul de lucruri gustoase și totul era în perfectă rânduială, ca să nu mai spun că încăperile erau perfect aerisite. Mă bucur să știu că pacienții din spitalul meu sunt hrăniți foarte bine. E o plăcere să-i vezi cum mănâncă – deși, firește, unii nu au prea multă poftă de mâncare.

1. *Ilderim: poveste în umbră și lumină*, scrisă de regina Maria cu colaborarea Mărgăritei Miller-Verghi, traducătoarea ei oficială din 1914 (n. tr.).

Dimineață am fost tare ocupată, toată lumea avea treabă cu mine. A venit doamna Pherekyde să discutăm despre refugiați – problemă dificilă.

M-am dus la deschiderea spitalului armean. Mare bucurie în rândul armenilor. S-au străduit din răsputeri și totul arată bine gândit și curat. Ovații răsunătoare din mulțime.

Am luat prânzul la Scroviștea cu Nando. Zi foarte însorită, dar rece.

S-au întors Beau Paul și Atanasescu (aghiotantul lui Carol) de la Cartierul General din Dobrogea.

Nu mi s-a îngăduit să iau parte la „raport", dar, din ce mi-a povestit Beau Paul, situația în general pare destul de bună deocamdată. Una peste alta, starea militară actuală a Aliaților e destul de favorabilă – numai nu care cumva să ducă la prea multă încredere: ne așteaptă încă încercări grele.

M-am întors acasă pentru o plimbare călare. Spre mirarea mea, Lisabetta a vrut și ea să iasă cu noi, din senin, dar mă tem că nu s-a simțit prea bine: nu e obișnuită cu ritmul meu și nici cu galopurile atât de dese și lungi cu care le-am obișnuit pe fetele familiei Știrbey. Ieri-seară m-am simțit teribil de obosită, așa că m-am culcat fără să mai cobor la cină.

Apus frumos, înflăcărat. Am călărit pe Coconaș, pământul e în continuare bun.

Buftea *luni, 12/25 septembrie 1916*

În noaptea asta, la trei, m-a trezit un ciocănit la ușă. La început m-am gândit că nu se simte bine Ileana (acum câteva zile a fost puțin bolnavă), dar, din întuneric, glasul lui Ballif m-a anunțat că s-a dat alarma de zepeline. Am auzit câteva împușcături îndepărtate, apoi nimic. După vreo oră, al doilea ciocănit și, din nou, vocea lui Ballif, care m-a anunțat că dispăruseră.

Am plecat devreme cu mașina în oraș, la spitalul meu. Fuseseră aduși câțiva răniți noi și alți câțiva cu diverse boli, pe care i-am pus în al doilea salon mare.

Ofițerașul meu, Bulgaru, a fost operat azi și i s-au scos din coapsă tot felul de bucăți de metal. I se făcuse o injecție cu morfină, așa că dormea, azi nu l-am văzut treaz.

M-am dus, împreună cu doamna Marincovici, soția ministrului sârb, la spitalul unde sunt îngrijiți răniții sârbi și ruși – m-au întâmpinat cu mare entuziasm și le-am împărțit obișnuitele țigări, flori, dulciuri și zâmbete. A fost o zi minunată, de-a dreptul aurie, cu mult soare și un cer fără nor, de un albastru strălucitor. Am luat prânzul la Cotroceni, iar apoi m-am întors imediat la spital.

M-au implorat să mă las fotografiată în uniforma de soră, fiindcă publicul cerea să mă vadă – m-am dus sus, în camera care a fost a mătușii, unde e lumina bună. De acolo am auzit focuri de armă violente; am ieșit pe balcon și am văzut că cerul era plin de norișori albi de fum, din toate părțile se auzeau tot mai tare focurile de armă. Degeaba am cercetat cerul în căutarea avioanelor pe care le urâm atât: îmi bătea soarele în ochi și nu vedeam altceva decât cerul acela de o strălucire superbă și rotocoalele de fum de un alb de-a dreptul orbitor. Imaginea era tare frumoasă; nu știu de ce, dar nu mi-a inspirat neliniște, deși eram puțin agitată. Așadar, mare mi-a fost spaima când, odată întoarsă la parter, după ce m-au fotografiat cei de la „Julietta", care mă copleșesc cu amabilități, mi-am găsit spitalul în mare tulburare, fiindcă fusese adus din stradă un soldat foarte grav rănit, iar veștile spuneau că fuseseră uciși și răniți sute de oameni în mai multe locuri din oraș. Se pare că spitalele Colțea și Brâncoveanu sunt pline de oameni mutilați îngrozitor, aduși din toate părțile.

Timp de trei ore ucigătoare, toată suflarea care putea ajuta a trudit să salveze viața bietului om care fusese adus la noi. O bucată din bombă îi trecuse prin partea de sus a piciorului drept și ieșise pe partea cealaltă, tăind arterele mari – sângera mortal.

Doamna Reiner a început imediat operația și a oprit sângele care-i curgea în valuri. Doamnele mele s-au comportat admirabil, toată lumea a dat o mână de ajutor, chiar și cele care nu sunt obișnuite să vadă așa ceva, de pildă doamna Dissescu, care a ajutat ținându-l de un picior timp de un ceas, timp în care s-a făcut cea mai urâtă parte din tăiere și reparare; de parcă nu era de ajuns, fiind pe jumătate dus din cauza pierderii de sânge, omul nu putea fi adormit cu cloroform, așa că a îndurat totul fără ajutorul somnului.

M-am dus de câteva ori să văd cum merge – omul gemea adânc, înfiorător, dar n-a scos nici un țipăt, iar odată, când i s-a spus că venise să-l vadă regina, chiar a întins buzele să-mi sărute mâna!

Am plecat târziu – de-abia reușiserăm să-l culcăm, cu brațele și picioarele atârnate ca să i se întoarcă sângele la inimă.

A fost o după-amiază tragică – în oraș domneau consternarea și indignarea.

O vreme nu ne-au lăsat să plecăm cu automobilele acasă, de teamă să nu aibă loc încă un atac.

Cum e cu putință ca, într-o zi atât de frumoasă, să se prăbușească moartea asupra noastră din cerul acela minunat, splendid?

Ce nebunie a pus stăpânire pe pământ! Am auzit că un preot mergea pe stradă, ținând un copil de mână: copilul a fost ucis, iar preotul n-a suferit decât o rană neînsemnată la braț.

Barbu ar spune: Cum să mergi cu un preot alături în vreme de război? Superstiția populară spune că e mare ghinion să te întâlnești cu un preot pe stradă!

Ballif, care fusese chemat la Cartierul General, s-a întors de-abia după cină. Nando i-a dat ordin să se ducă în Dobrogea și să-i dea un raport precis despre ceea ce se întâmplă acolo, fiindcă se pare că până și Cartierul General duce lipsă de vești; generalii se acuză între ei, iar Nando nu reușește să deslușească adevărul. Sunt sigură că Barbu i-a dat lui Nando ideea de a-l trimite pe Ballif și e adevărat că talentele lui sunt irosite în vremuri grele ca acestea. Nu încape îndoială că Ballif nu va face *treabă de mântuială*. Atâta timp cât nu e mutat definitiv din serviciul meu, mă bucur mult că i se dă ocazia aceasta.

Buftea *marți, 13 / 26 septembrie 1916*

Am plecat devreme la spital, în oraș. Nici nu ajunsesem bine, că a început din nou alarma de avioane. Din nou, cerul albastru era plin de bombe și explozii, din nou, moartea ne potopea din văzduh. Am văzut ceva ca o pasăre albă ca zăpada, sus, sus de tot în aer, ceva cu aripi întinse larg, care semăna cu simbolul clasic al Duhului Sfânt – iar din pata aceea albă aproape imperceptibilă, în formă de porumbel, din acel „*Taube*“[1] s-a aruncat moarte și nenorocire asupra locuitorilor nevinovați care umblau pe străzi!

1. „Porumbel“ în limba germană, dar și numele unui tip de avion militar german foarte folosit la începutul Primului Război Mondial (n. tr.).

Au căzut bombe pe la Cotroceni, nu eram acolo, dar mai târziu, mergând să luăm prânzul, am găsit un biet cal întins pe drum, cu picioarele sfârtecate. Acum, la primul semn, toți polițiștii se pun pe fluierat, iar cine poate se adăpostește, fiindcă întotdeauna aruncă bombele în mijlocul mulțimilor, ca să moară cât mai mulți dintr-odată. Acesta e sistemul de *strafen*[1].

Mult de muncă la spital azi, mulți răniți noi – dar cel mai rău e bietul soldat adus ieri. Dimineață părea să se simtă ceva mai bine, dar spre seară au apărut semne de septicemie și se discută că ar fi bine să i se taie piciorul, dacă se poate. Oribil! Și totuși e atât de curajos, nu se plânge deloc și e recunoscător pentru tot ce facem pentru el.

Ieri n-am mai vizitat alte spitale, cerul era prea plin de păsările aducătoare de moarte, era mai bine să rămân în casă.

Ballif a plecat în inspecție în Dobrogea. Tatulina s-a hotărât dintr-odată că neapărat trebuie să meargă la țară câteva zile să-și vadă bietul soț, care nu mai poate de dorul ei etc. etc. ... Tatulina dragă, nu ești prea isteață!

Am rămas la spital până târziu. Ziua a fost plină de vești proaste. L-am văzut pe Nando tare supărat fiindcă Romano[2], pictorul care era cu el la Cartierul General, un tânăr de un talent formidabil, ale cărui tablouri le admirăm cu toții și care avea în față un viitor splendid, a fost printre victimele de ieri. S-a aflat de-abia azi. Ieri nu s-a întors ca de obicei, iar Angelescu, care-i e prieten mai apropiat, a plecat azi să-l caute și l-a găsit la *morgă*! Eram cu toții zdrobiți – să pleci pentru câteva ore și să-ți afli moartea într-un fel atât de groaznic!

Veștile militare serioase sunt foarte greu de găsit, nu reușesc să aflu nimic, dar am primit o știre proastă din nord. Pe linia dinspre Râmnic, trupele germane au reușit să se strecoare în spatele armatei noastre și le-au tăiat accesul pe calea ferată, dar nu știu câți soldați au fost sau dacă să mă încred ori nu în ce aud.

La întoarcerea acasă, am dat de necazuri cu Woodfield. De ce trebuie să se lupte și să se certe mereu femeile? De ce nu poate fi pace pe pământ nici măcar într-o casă care are tot ce-i trebuie ca

1. Pedepsire (germ.) (n. tr.).

2. Alexandru Romano (1887–1916), pictor, apreciat de familia regală. Ucis de o bombă aruncată de un zepelin (n. ed.).

să fie fericită și în largul ei? În cele din urmă, l-am trimis pe Barbu să vorbească cu ea, fiindcă pe mine mă scot din sărite astfel de griji mărunte, după o zi plină de experiențe atât de dureroase. Dar Woodfield tot a venit la mine mai târziu, să-mi spună că nu știe ce s-ar fi făcut fără „prințul Știrbey, scumpul de el".

Buftea *miercuri, 14 / 27 septembrie 1916*

Plecat devreme în oraș – dimineață foarte ocupată. Primele vești au fost rele, bietul om pe care am încercat să-l salvăm a murit în zori. Miss Milne l-a vegheat aproape toată noaptea. M-am dus să-l văd, avea o expresie atât de liniștită, de împăcată, aproape că zâmbea.

Am primit o vizită din partea unui corespondent foarte interesant al ziarului *The Times*: un anume domn Washburn[1]. Unul dintre cei mai interesanți oameni din câți am întâlnit vreodată. Are o perspectivă amplă, de ansamblu, asupra războiului și a urmărilor sale și se străduiește să-i convingă pe Aliați să se respecte și să se înțeleagă cu adevărat, astfel încât, când va veni ziua conferinței de pace, toate țările să se întâlnească într-un spirit cât mai prietenos,* fără să uite că și țările mici au dreptul să existe și să-și susțină solicitările, la fel ca statele mai mari. Consideră că trebuie depuse toate eforturile pentru încurajarea bunelor relații între armatele aliate, astfel încât soldații diferitelor națiuni să se respecte și să se admire. M-a fascinat punctul lui de vedere; n-am mai întâlnit un om care să dea glas atât de fidel propriilor mele păreri și să le cristalizeze într-o formă atât de practică și de logică – aș fi vrut să stăm de vorbă mult mai mult, dar era nevoie de mine în toate părțile. L-am rugat însă pe domnul Washburn să păstreze legătura cu mine și i-am spus că îi voi susține punctul de vedere și îl voi ajuta să-mi ajute țara atât cât este cu putință.

Sper că ai noștri vor avea destulă intuiție încât să profite de bunăvoința și inteligența omulețului acestuia formidabil de deștept.

1. Stanley Washburn, corespondent de război american (pentru ziarul britanic *The Times*) (n. ed.).

* Marile Puteri.

M-am întâlnit cu Martha, care s-a întors din străinătate cu o mulțime de știri interesante, după ce a văzut toate *înaltele capete* ale Angliei, Franței și Rusiei, și își povestea toate experiențele cu priceperea care o caracterizează – n-am avut timp să ascult tot ce avea de spus, fiindcă așteptau să vorbească cu mine și alții. De-abia am avut timp să fac o vizită liniștită prin spital, în asemenea măsură s-au înstăpânit alții pe timpul meu!

Cei mai mulți dintre pacienții mei se simt bine, unii s-au și împrietenit. Unul, mai ciudat, îmi povestește ce-a visat, altul îmi ia mâinile în ale lui și îmi mulțumește iar și iar că am venit, privindu-mă cu ochi plini de recunoștință și vorbindu-mi cu glas moale despre necazurile lui, altul îmi sărută mâna, mai întâi dosul palmei și apoi interiorul, și îmi spune cât se bucură că e aici. Altul stă întins pe spate, foarte liniștit, și spune că se simte bine, deși știu că are dureri mari, și tot așa, fiecare după firea și sufletul lui...

Nici nu ajunsesem bine în oraș, că iar au apărut avioanele groazei, ca să arunce moarte din cerul atât de albastru. Unii nu se tulbură deloc, alții pleacă din oraș – e o încercare tare amară, o greutate în plus în viața de zi cu zi.

Am luat prânzul la Maruka, cu Jean Chrissoveloni, Cella și Paulet. Micul căpitan Georgescu din Regimentul 4 Roșiori e în serviciul meu în lipsa lui Ballif. E excelent, atent, rezervat, *mereu la locul lui*, extraordinar de *eficient*, un înlocuitor foarte potrivit pentru Ballif. Ballif l-a ales fiindcă îi cunoștea bine calitățile remarcabile.

După prânz am mai lucrat la spital. M-am întâlnit cu Nando și mai târziu cu un rus fermecător, un domn în vârstă și chipeș, cu barba albă ca zăpada, inspectorul-șef al Crucii Roșii ruse – un *grand seigneur** care mi-a lăsat o impresie excelentă.

M-am întors acasă ceva mai devreme ca să fac o plimbare călare și am avut parte de un galop splendid, Grui e în formă minunată; Barbu l-a călărit pe Coconaș, dar îl durea capul rău, bietul de el. M-am întors pe întuneric, cu senzația că mișcarea energică mi-a făcut foarte bine.

Ballif a sunat dintr-un loc misterios ca să ne transmită vești bune – spune că lucrurile merg bine. Dacă spune Ballif că merg bine, putem să-l credem.

În seara asta nu mai sunt atât de tristă.

---

* Von Kaufmann Turkestanski.

Buftea *[joi,] 15 / 28 septembrie 1916*

Ocupațiile obișnuite. Plecat devreme la spital, mult de lucru. Azi nu au fost raiduri aeriene. M-au fotografiat niște englezi la spital, pentru ziare din Anglia.

După-amiază, din nou spital, după prânzul la Cotroceni.

Nici o veste deosebită.

Nici un eveniment deosebit.

Buftea *vineri, 16 / 29 septembrie 1916*

Treburile zilnice ca întotdeauna. Pacienților le e bine, zi frumoasă; celor care sunt în stare li s-a îngăduit să iasă în grădină, fiindcă azi nu s-a văzut nici urmă de avion. Am vizitat două pavilioane ale spitalului militar, nr. 4, unde lucrează Lady Barclay, și nr. 7, unde lucrează Maruka. Lady Barclay era acolo, într-o uniformă de soră de un albastru deschis, foarte veselă, cu un aer proaspăt și energic, și glumea cu bărbații, deși nu știe o vorbă în românește. Le-am adus invalizilor micile mele daruri obișnuite. Maruka nu era acolo, se pare că nu vine decât după-amiaza.

Veștile de pe front mi-au sosit destul de târziu, prin Barbu. Știrile din nord nu par foarte bune, dușmanul a reușit să intre pe valea Oltului, în spatele trupelor noastre. Nici acum nu înțeleg cum a fost cu putință. Nu avem detalii. Ultimele vești erau ceva mai liniștitoare.

Am ieșit călare cu Barbu, fetele lui și Georgescu. Vreme frumoasă, dar, în ciuda companiei plăcute și a lui Grui, care era vioi și plin de energie, m-am simțit abătută.

Am stat puțin de vorbă cu Brătianu, se pare că soția lui suferă grav cu nervii. După cină m-am întâlnit cu Duca, Martha și G.V.B. (George Valentin Bibescu, soțul ei).

Tare păcat că G.V.B. are un caracter atât de neplăcut – ar putea fi folositor.

Am trimis după Barbu imediat după cină – calmul lui întotdeauna mă liniștește, îmi face bine.

Uneori nu-mi pot ține în frâu tristețea și îngrijorarea la gândul cusururilor mărunte ale poporului meu, suportabile în vreme de pace, dar transformate acum într-o adevărată primejdie – mai ales indiscreția.

Buftea *sâmbătă, 17 / 30 septembrie 1916*

N-am putut merge în oraș prea devreme fiindcă avioanele s-au arătat foarte prietenoase – au dat târcoale Bucureștiului cu salutările lor aducătoare de moarte și toți s-au împotrivit plecării mele în asemenea momente.

Am plecat într-o clipă de liniște – nu aflasem nimic clar despre prăpădul pe care-l lăsaseră în urmă.

De-abia am ajuns bine în oraș, că s-au mai anunțat 16, dar n-am văzut nici unul, așa că, după ce mi-am făcut vizitele obișnuite printre răniții din spitalul meu, am plecat să vizitez Filantropia, încărcată cu „*brioches cosonacé*“ [*sic*], fiindcă în spitalul acela mâncarea e foarte proastă. Am văzut acolo lucruri cumplite, urmările „bombelor din ceruri“, femei și copii care mureau în chinuri groaznice. I-am ținut de mână și le-am ascultat vaietele de moarte! Dar ce puteam să fac altceva decât să trec mai departe și să-i las? Nu ne putem încărca inima cu toate suferințele.

M-am întors târziu, am luat prânzul la Cotroceni, o invitasem pe Elena Perticari, care, ca de obicei, e într-o stare proastă, cu un aer tragic și exaltat care-ți dă impresia unei dureri eterne, mistuitoare, nestăpânită – pe ea întotdeauna o izbește viața. Parcă ar căuta suflete anume ca să le împovăreze tocmai cu ce le e lor mai greu să îndure. Fără îndoială, și firile lor atrag dezastrul – „firea e destinul“ e unul din proverbele care-mi plac cel mai mult.

La Cotroceni au venit să mă vadă Barbu și, mai târziu, Carol; m-am odihnit puțin acolo, fiindcă am un loc pe spate care mă doare și îmi provoacă neplăceri destul de mari.

M-am întors la spitalul meu la 5, mi-am făcut vizitele, am văzut că toți pacienții se simțeau mai bine, iar unii chiar au putut fi trimiși acasă. Martha l-a adus să mă vadă la spital pe un tânăr aviator francez foarte amabil. Am intrat în sala de operații, căutând-o pe doamna Reiner, doctorul nostru, și am găsit un nefericit pe masa de operație, cu o mână într-o stare de plâns. A fost atât de fericit să mă vadă, încât s-a agățat de mine cu mâna cealaltă, cu ochii în lacrimi și un zâmbet strălucitor. Oamenii aceștia știu să sufere fără să se plângă. Mă obișnuiesc încet-încet, dar doar atunci când situația e firească, să privesc rănile acestea îngrozitoare – nu suport să intru în sala de operații doar ca să privesc, dar SUNT gata să stau lângă ei după aceea, când își revin după clo

roform și au cea mai mare nevoie de o față blândă și o mângâiere. Nu mă îndoiesc că omul despre care vorbesc s-a simțit alinat de prezența mea, fiindcă atâta timp cât am rămas cu el nu s-a plâns deloc, doar a zâmbit, în timp ce din colțurile ochilor i se scurgeau lacrimi mari.

Ieri-noapte târziu s-a întors Ballif, l-am văzut doar puțin, dimineață, fiindcă era cu mine Brătianu, iar el trebuia să se ducă să-i dea raportul lui Nando, așa că ne-am întâlnit de-abia seara târziu, când m-am întors. Ce avea de spus a fost absolut nesatisfăcător în toate privințele. Senzația mea că nu există ordine și conducere clară a fost, din păcate, confirmată cu vârf și îndesat. Rușii sunt mult mai bine organizați, mult mai ordonați, soldații sunt bine îngrijiți, încurajați și conduși. La noi, multă neglijență și dezordine. Vești proaste din nord. Trupele noastre au trebuit să se retragă în Valea Oltului, mai întâi în bună rânduială, până la graniță, dar odată granița trecută retragerea s-a făcut în mare dezordine, de ce?

Azi-noapte, trupele noastre trebuiau să treacă Dunărea și să-i atace pe bulgari. Văd zile negre în fața noastră – griji mari, se prea poate să ne aștepte vremuri grele. Niciodată n-a fost mai îngrijorătoare situația noastră.

Am dureri – micul abces de pe spate mă supără rău, nu-mi dau seama cum a apărut. Cum e cu putință ca un asemenea mărunțiș să pricinuiască atâta durere?

Nu m-am culcat într-o stare de spirit prea plăcută.

Buftea *duminică, 18 septembrie / 1 octombrie 1916*

Plecat în oraș devreme. M-am întâlnit cu Vopicka[1], ministrul american, i-am arătat spitalul și i-am vorbit despre atrocitățile neriene. Toată lumea spune că s-au aruncat peste oraș dulciuri otrăvite, iar ultimul zvon spune că s-au aruncat și păpuși cu gaze asfixiante în ele – nu-mi vine să cred, am impresia că oamenii își lasă imaginația să rătăcească!

Doamna Reiner mi-a examinat spatele și a descoperit că e destul de rău – m-a bandajat, spune că probabil s-a infectat o zgârietură

1. Charles Y. Vopicka (1857–1935), ministrul plenipotențiar al Statelor Unite ale Americii în România, în anii Primului Război Mondial (n. ed.).

care, astfel, s-a inflamat și a produs un abces. Îmi spune că trebuie să fiu mai atentă și să mă spăl pe mâini de fiecare dată după ce ating pacienții.

M-am dus în vizită la biata doamnă Cuțarida Crăciunescu[1], i-a murit al doilea fiu. Era ofițer de artilerie – se pare că a fost spulberat într-o sută de bucăți! Biata mamă! Se înconjurase cu toate fotografiile lui, de când era sugar, le împodobise cu flori și spunea că alt mormânt nici n-avea să aibă băiatul ei. Apoi a plâns și a tot plâns, repetându-i numele iar și iar. Sărmana femeie, sărmana de ea!

Se aude că bieții Vârnav și-au pierdut și ei singurul fiu, Buia. Au fost uciși, poate, mulți alții, dar încă nu știm.

Am prânzit cu Nando la Scroviștea, iar după prânz am făcut o plimbare tare plăcută pe jos, prin pădure, până la Țigănești, cu Nando, Barbu, Lisabeta și Nicky. Au început să se arate culorile minunate ale toamnei. Am adunat un buchet mare de frunze roșii. Am mers până la mânăstire, unde călugărițele ne-au primit cu încântare uimită. E un locșor frumos, aproape de lac, înconjurat de păduri în care găsești chiar și câțiva stejari bătrâni și mândri, foarte rari în împrejurimile Bucureștiului.

Veștile de azi de pe front au fost ceva mai bune. Trecerea Dunării pare să meargă bine, dar, vai! ce încercare plină de primejdii! Nici din nord nu ne mai vin știri atât de proaste – s-ar putea să fie doar o ușurare de o clipă înainte de întâmplări mult mai rele, dar ce rost are să tremurăm, nu putem decât să sperăm și să avem încredere.

M-am întors destul de târziu pentru plimbarea călare – am galopat la întoarcere, pe întuneric.

Am primit un bilet emoționant, mâzgălit cu o mână tremurată de dr. Young, care-mi trimite un cec de o mie de franci pe care să-i cheltuiesc pentru orice cauză caritabilă doresc. De-a dreptul mișcător. E foarte grav bolnav! Nici nu-și închipuia că va trăi mai mult decât unchiul și mătușa, pe care i-a iubit cu credință. De mulți ani are o stare de sănătate foarte îngrijorătoare.

1. Maria Cutzarida Crătunescu (1857–1919), prima femeie medic din România, militantă feministă. A înființat Societatea Maternă (1897), a organizat prima creșă de fabrică (1899) (n. tr.).

Buftea *luni, 19 septembrie / 2 octombrie 1916*

Vreme ploioasă. M-am dus în oraș cu Ballif. A apărut și Tațulina. Prostuța de ea! Spitalul merge destul de bine. Știrile de dimineață despre operațiunile militare au fost și ele mai bune, dar până la venirea serii nu au întârziat să apară nici cele rele. Un monitor[1] austriac s-a strecurat prin front și a început să ne bombardeze podul de vase. Vremea rea îngreuna mult deplasarea artileriei. Brătianu își pierde pe loc tot curajul și acceptă chiar și concesii rușinoase, nu are spirit militar. E omul vicleșugurilor, nu un om de acțiune. Acțiunea îl înspăimântă, iar soția lui, biata de ea, care-și iubește fanatic țara și consideră patriotismul monopolul ei special, mai că se îmbolnăvește de atâta îngrijorare isterică, iar rezultatul are cea mai rea influență cu putință. E curios că o femeie cu calități atât de lăudabile e în stare să se lase dominată de situație în asemenea măsură. Ideea mea despre rolul femeii în vreme de război e că trebuie să țină capul sus întotdeauna și trebuie să arate cu atât mai mult calm și hotărâre cu cât primejdia e mai mare. Bărbații luptă, își jertfesc sângele – femeile trebuie să le arate fețe zâmbitoare și să le spună vorbe de încurajare. Spiritul e totul. O nenorocire întâmpinată cu curaj e pe jumătate învinsă, *„viața se teme de cei curajoși"* – așa să fie!

Am luat prânzul la Cotroceni și am stat puțin liniștită acolo, scriindu-i o scrisoare lungă mamei – spatele nu arată bine, mă doare, o adăugire deloc folositoare în asemenea clipe. La ceai a venit Barbu.

M-am întors la spital și am venit acasă târziu. M-a durut tare spatele din cauza hurducăturilor automobilului. Dar am avut parte de o consolare înainte de culcare.

Buftea *marți, 20 septembrie / 3 octombrie 1916*

Am mers în oraș ca de obicei, dar singură, fiindcă Ballif s-a dus la Cartierul General în urma unor vești foarte tulburătoare.

La primele ore ale dimineții am compus împreună cu Barbu o telegramă pentru regele Italiei.

1. Cuirasat mic, purtător de artilerie grea (n. tr.).

N-am muncit prea mult la spital azi-dimineață, fiindcă doamna Reiner mi-a tăiat abcesul – moment foarte dureros, dar o adevărată ușurare după aceea. Totuși, fiindcă rana era deschisă (deși bandajată), nu m-a lăsat să rămân prin spital, spunând că trebuie evitată orice infecție.

Am scris scrisori în camera mea, am vorbit cu câțiva oameni, am luat prânzul cu Maruka și Symki, apoi a venit Matila Costiescu[1], pe care nu-l văzusem de ceva vreme[2]. Pleacă la Constanța ca aghiotant al amiralului rus. Aducea vești triste – trecerea Dunării n-a fost de nici un folos, fiindcă la adăpostul cetii monitorul austriac a trecut în spatele liniilor noastre și a pus în primejdie podul, așa că trupele au fost retrase.

Vești groaznice, s-au aruncat o puzderie de bombe asupra regimentului meu, pierderi mari, dar încă nu știu cine. N-am să fiu liniștită până nu aflu. Nu-mi pot închipui ceva mai înfiorător decât căderea bombelor din cer asupra unui regiment de cavalerie – când mă gândesc la cai, la teroarea lor, ce scene cumplite, bărbații zdrobiți sub animalele care se zvârcolesc, moarte, mutilare, o încâlceală de dobitoace disperate și oameni muribunzi, parcă o văd în fața ochilor și totuși nu pot îndura s-o văd, trebuie să fie mult mai oribil decât orice închipuire.

Am auzit că ar fi fost aduși câțiva oameni din regimentul meu la Asil Helène – l-am trimis pe Georgescu să întrebe și, dacă e adevărat, să aranjeze să mi se aducă aici toți cei din Regimentul 4 Roșiori. După prânz au fost aduși tânărul Sergiu Șonțu (fiul doamnei mele „*de palat*") și încă un soldat; încă nu știu cât de grav sunt răniți.

Veștile de pe front venite seara au fost ceva mai puțin descurajatoare. Suișuri și coborâșuri teribile, trecem de la ușurare la deznădejde, de la deznădejde iar la ușurare.

Spatele mă doare mai puțin, e adevărat, dar încă nu mă lasă.

Mâine am să stau acasă toată ziua, mi se pare de-a dreptul ciudat.

---

1. Matila C. (Costiescu) Ghyka (1881–1965), diplomat, eseist, memorialist. Spirit aventuros și paradoxal (n. ed.).

2. Matila Costiescu Ghyka fusese el însuși însărcinat, în 1908, cu aducerea în România a unor monitoare fluviale din Anglia (n. tr.).

Buftea *miercuri, 21 septembrie / 4 octombrie 1916*

Azi nici un eveniment. Am rămas acasă, în mare parte, ca să-mi îngrijesc spatele. M-am plimbat prin grădină, m-am dus cu Nadeja să le dăm de mâncare copiilor din sat. Doamna Reiner a venit să-mi bandajeze rana, care mă doare și arată urât. Nu i-am mărturisit că am de gând să ies călare după-amiază. Am luat prânzul cu doamnele Știrbey și Radu Rosetti[1] – Barbu e cu Nando. Am călărit de la patru la șase – galop iute, Grui a fost foarte odihnit, foarte frumos, pur și simplu adorabil.

Veștile de pe front sunt în general favorabile, dar lipsesc detaliile. Se spune că armata lui Prezan[2] a suferit un atac violent din partea germanilor în nord. Prezan a arătat un curaj personal admirabil. Rosetti se bucură de toate în asemenea măsură că e exasperant.

Buftea *joi, 22 septembrie / 5 octombrie 1916*

Plecat în oraș devreme, am avut mult de lucru la spital, mulți răniți nou-veniți, mulți ofițeri, așa că a trebuit să-i pun pe câțiva în al doilea salon mare. Toți pacienții mei s-au bucurat înduioșător de mult să mă vadă din nou după o absență de două zile.

Ne-a fost adus și Puiu Filitti, deși are doar o rană ușoară. A venit să-mi vadă spitalul bătrânul Boucher (corespondent pentru *The Times*, mare bulgarofil). E prea surd ca să stăm de vorbă, așa că l-am rugat să mă ajute cu servitul prânzului pentru pacienți; m-a urmat la picior ca un câine cuminte și bătrân.

Mi-au pansat din nou rana, care, deși arată mai bine, e în continuare foarte dureroasă. Am luat prânzul la Maruka, cu Poklevski,

---

1. Radu R. Rosetti (1877–1949), general și istoric. Maior, apoi locotenent-colonel și colonel în anii Primului Război Mondial. Ofițer de Stat Major între 1914 și 1916, iar în 1917 pe frontul din Moldova, la comanda unui regiment; grav rănit în bătălia de la Răzoare. (Căsătorit cu Ioana Știrbey, sora lui Barbu Știrbey și a Elizei Brătianu) (n. ed.).

2. Constantin Prezan (1861–1943), general, comandantul Armatei a IV-a Nord, apoi șeful Marelui Stat Major General. Mareșal al României (1930) (n. ed.).

St. Aulaire, Diamandi[1] și Costiescu. Maruka era foarte amuzantă, dădea pe dinafară de teoriile ridicole în care crede de fiecare dată pentru scurtă vreme. Am luat ceaiul cu Barbu la Cotroceni, apoi m-am întors la spitalul meu, unde am vizitat pacienții și m-am întâlnit cu Washburn, care s-a întors de pe frontul de nord. Din nou mi-a trezit un interes nespus, din nou mi-a lăsat impresia de putere condensată, care face ca fiecare cuvânt să poarte și să însemne acțiune. M-am întors acasă târziu. Nando a cinat aici, cu noi; la masă, discuții animate, dar plăcute. Nici o știre de pe front.

Impresia lui Washburn e că germanii ne vor da de furcă în mod sigur și că aliații noștri trebuie să ne ajute la timp.

M-a durut spatele destul de rău.

Vremea a fost tare frumoasă, dar destul de rece.

Buftea *vineri, 23 septembrie / 6 octombrie 1916*

E clar că impresia lui Washburn a fost corectă – azi-dimineață ne-au sosit vești proaste. După micul dejun, Ballif a cerut să-mi vorbească, iar chipul lui nu prevestea nimic bun – în astfel de ocazii, mă simt de parcă m-aș pregăti pentru o operație și ar trebui să-mi ațelesc nervii.

Vești FOARTE proaste de pe frontul de la Brașov; scumpa noastră țară e în mare primejdie de a fi invadată de germani! Nu există gând mai înspăimântător! Știm ce ar însemna: distrugere sub toate formele și, în cazul acesta, o umilință de nedescris. Dar de fiecare dată prima mea reacție este să strig: nu se poate! nu poate să se întâmple! nu se va întâmpla!

Și totuși suntem copii în arta războiului! Suntem atât de nepricepuți – dacă germanii chiar aruncă împotriva noastră forțe mari, ce putem face? Nu suntem înarmați îndeajuns pentru a ne împotrivi unui atac masiv din partea lor. Am fost conduși spre impresia că nu pot detașa trupe prea numeroase împotriva noastră că dorința lor de a ne pedepsi le depășește puterile.

Washburn consideră frontul nostru, îndeosebi trecătorile din munți, de importanță covârșitoare pentru cauză în general. Dar

1. Constantin Diamandi (1868–1931), diplomat. Ministru plenipotențiar la Roma (1909–1913) și la Petersburg (1913–1918) (n. ed.).

nu ne ascunde nici o clipă faptul că situația noastră e EXTREM de gravă. Nu mă pot abține să nu-l simpatizez și să nu am încredere în străinul acesta mărunțel, urât, a cărui engleză sună americănește. Pare să aibă și inimă, pe lângă o inteligență ieșită din comun și o perspectivă largă, foarte cuprinzătoare. Îmi dau seama prea bine că ar fi greu să explic altcuiva DE CE anume cred că ne-ar putea fi de folos omulețul acesta, dar o simt cu toate instinctele mele, care rareori mă înșală. Încrederea mea în oameni m-a ajutat de mai multe ori decât mi-a dăunat. E nevoie de curaj ca să te încrezi în oameni, un curaj pe care eu îl posed și nu îmi pare rău, deși de multe ori îi tulbură pe oamenii mai prudenți și mai serioși. Nu putem decât să ne purtăm fiecare după cum ne e firea, iar a mea mă îndeamnă spre impuls și acțiune – calitățile mele vin din instinct și singura mea armă e adevărul; întotdeauna am fost de părere că, atunci când te încrezi în onoarea cuiva, îl faci să dea tot ce are mai bun, să se ridice la înălțimea întregului său potențial. Firește, unii nu au un asemenea potențial – cu atât mai rău pentru ei, eu, una, nu regret niciodată că am încercat să-l ating, chiar dacă a însemnat că mi-am investit încrederea greșit! Prin acestea nu vreau să spun că aș fi ca biata Carmen Sylva, că mi-aș încredința cele mai intime secrete, ba și pe ale celor din jur, primului aventurier măgulitor care-mi trece calea, dar rămân convinsă că, în anumite momente, trebuie să avem curajul de a ne încrede și de a acționa, fiindcă jocul nu se câștigă întotdeauna doar stând locului și cântărind lucrurile în minte!

Am mers în oraș, la spital, unde vizitele mele de dimineață par să fie așteptate cu o reală plăcere – altă răsplată nici nu-mi doresc.

Mi-au bandajat și mie spatele – nu mă mai doare atât de rău. S-au făcut câteva operații serioase în spitalul meu. Un biet țigan a început să declame discursuri patriotice sub efectul cloroformului și vorbea atât de bine, încât le-a stors lacrimi celor din jur.

Mai târziu a întrebat de mine, de „Mama Regina", care, într-un fel vag, reprezintă toate mamele României; și mie mi-a spus tot felul de lucruri surprinzător de înduioșătoare. Ne atașăm foarte mult de bieții suferinzi atât de răbdători – sunt tare simpli și tare recunoscători, în felul lor tăcut, pentru îngrijirile pe care le primesc.

Spitalul nostru e deja destul de plin. Ar fi îngrozitor dacă am fi obligați de împrejurări să ne mutăm. Unde să ne ducem? Ce să

facem? Unde să ne transportăm răniții? unde să le facem o casă nouă? Toată ziua, mintea mea dă piept întrebărilor acestora grele și nu le găsește nici o soluție – nu o găsește fiindcă, în adâncul inimii, nu-mi pot închipui că ar fi cu putință!

Am luat prânzul la Cotroceni cu copiii, Ileana venise pentru prima oară să vadă spitalul și le servise răniților masa, purtând pe cap acoperământul alb pe care-l port și eu. Arăta nespus de drăgălaș, iar soldații au fost încântați s-o vadă. Tot la prânz a apărut, pe neașteptate, și Maruka, care lucrase pe lângă pacienții de la Asil Helène și care, după ce a spus că nu vrea nimic, a mâncat tot ce am mâncat și noi. Apoi am avut o conversație lungă și foarte amuzantă, eu, ea și Ballif. Mai târziu m-am întors la spital, unde bietul meu țigan, tare negru la față, se mai liniștise; am stat lângă el o vreme.

Mâine va fi operat Sergiu Șonțu, dar nu la spitalul meu, părinții lui preferă să se ocupe Toma Ionescu[1], iar eu mă bucur să fiu scutită de răspunderea aceasta.

M-am întors la Buftea să fac o plimbare călare cu Barbu și fetele lui. Zilele se scurtează din ce în ce. În ciuda rănii de la spate, mi-a făcut mare plăcere galopul. Rămâne singurul lucru care-mi place fără rezerve.

L-am invitat la cină pe Washburn și, după masă, am avut o conversație interesantă cu el. Barbu a cinat și el cu noi și l-am rugat să vină să asculte, fiindcă voiam să se cunoască: rămân convinsă că omulețul acesta ciudat ne poate fi de ajutor.

Tot ce a spus a fost de cel mai mare interes, a fost pe toate fronturile și „în toate retragerile armatei ruse", cum spune el. E limpede că a văzut lucruri groaznice și de mare importanță.

Încerc să aranjez o întâlnire între el și Nando mâine.

Buftea *sâmbătă, 24 septembrie / 7 octombrie 1916*

Plecat devreme în oraș. Cât am stat acolo au apărut avioanele au fost uciși doi oameni la gară. Pacienților mei le merge bine.

---

1. Thoma Ionescu (1860–1926), medic chirurg, profesor universitar, fratele lui Take Ionescu (n. ed.).

M-am întâlnit cu bătrânul Barclay și i-am spus că situația noastră e precară și că, dacă Aliații nu ne ajută, s-ar putea să sfârșim urât. Dar ne-ar mai fi de folos ceva? Nu și-au ajutat ei întotdeauna prietenii prea târziu?

Germanii își ajută prietenii la timp – de aceea sunt în continuare atât de puternici și de aceea ne întâmpină cu o rezistență atât de îndârjită, căci e clar că nu cu austriecii ne luptăm noi în Austria.

Obosită, m-am întors la Buftea să iau prânzul, după ce le-am servit masa invalizilor mei. Pe unul, bietul de el, care e împușcat în plămâni și nu are voie să se ridice în capul oaselor, l-am hrănit eu ca pe un copil. E extraordinar de răbdător și mereu zâmbește – unii te emoționează foarte puternic. E un bărbat printre ei cu o figură de vultur și ochi triști, care a suferit îngrozitor: întotdeauna zâmbește, e recunoscător, nu se plânge. Nimeni nu se plânge, în general, dar unii își exprimă recunoștința mai mișcător decât alții.

Am prânzit târziu aici, cu Ileana, Ballif, Nicky, Denize[1] și Ionel Christopol, prieten cu Nicky.

Barbu mi l-a trimis pe Washburn pe la ora ceaiului, fiindcă cei doi căzuseră de acord că ar trebui să-i scriu o scrisoare țarului. Așa am și făcut, mi-am pus toată inima în rugămintea de ajutor pe care i-am trimis-o – căci avem, într-adevăr, nevoie de ajutor, forțele care ne stau împotrivă sunt prea puternice. Azi n-am primit vești de pe front și aproape că mi-e teamă să întreb!

Seara, Mircea și Ileana s-au jucat în camera mea ca pe vremuri, când era pace, și mi-a făcut bine să le aud în jur glasurile vesele și nevinovate. Ce vremuri îi amenință, scumpii de ei!

Seara am primit o vizită neașteptată din partea lui Barbu, deși e de serviciu, fiindcă Nando a luat cina cu Martha. Trebuie să fie foarte mândră să aibă un rege drept oaspete, chiar și în vreme de război.

Barbu avea multe de povestit și m-a liniștit mult vizita lui.

Mă bucur că i-am făcut cunoștință cu Washburn.

1. Gaetan Denize (1879–1930), preceptor de origine franceză al prințului Nicolae, secretar al reginei Maria (n. ed.).

Buftea *duminică, 25 septembrie / 8 octombrie 1916*

Dimineață la spital. Mult de lucru. Avioane peste București și Chitila, mulți morți la Chitila – înfiorătoare lucruri aduc păsările morții! Ne-au mai venit doisprezece răniți, întotdeauna reușim să le găsim loc pe undeva. Symki muncește de mai mare dragul. Cu sănătatea ei delicată, mă mir că rezistă.

M-am întors acasă să iau prânzul, fiindcă tot mai simt nevoia unei după-amiezi liniștite. Copiii s-au dus să prânzească împreună cu Nando, care apoi i-a adus înapoi. Era necăjit, nici pe departe în starea voluntară și energică în care aș vrea eu să-l văd. O, dacă ar putea fi un adevărat conducător, conducătorul de care are atâta nevoie țara noastră acum! Vai, de ce nu sunt eu rege? M-aș duce peste tot, aș vedea totul, aș vorbi cu soldații și aș rămâne printre ei până ar ajunge să mă adore și ar pleca bucuroși la luptă în numele meu – aș fi o realitate în rândurile lor, nu un nume!

Trebuie să acționeze, i-am spus de atâtea ori – ce contează obiecțiile celorlalți, uneori omul trebuie să judece și să se miște singur!

Vai, ce greu e să stai locului și să te mulțumești să privești! Iar țara mea e în cea mai mare primejdie și se fac greșeli crude, cumplite, fiindcă nu avem conducători, sau fiindcă în vreme de război, ca și în vreme de pace, nimeni nu vrea să jignească vreun general bătrân, de parcă în asemenea clipe ar mai conta sentimentele oamenilor. E în joc soarta țării, viața națiunii noastre! Trebuie să ieșim victorioși, sau vom fi zdrobiți.

Doamne, insuflă avântul de care avem nevoie în popor și în regele său!

Buftea *luni, 26 septembrie / 9 octombrie 1916*

Zi cu multă muncă. Am plecat devreme la spital, în oraș. Cum Ballif suferă de un guturai serios, am insistat să rămână acasă, să se odihnească și să se îngrijească, așa că am mers cu căpitanul Georgescu. Am avut multe de făcut la spitalul meu, ne-au venit mulți răniți noi, saloanele mele sunt pline aproape până la refuz. Un biet om care ne-a venit cu cangrenă e izolat într-o cămăruță care dă drept în grădină.

M-am dus și la spitalul surorii Pucci, de care văd les Sœurs St. Vincent de Paul și doamna Blondel[1], împreună cu alte câteva doamne franțuzoaice. Răniții păreau să se simtă bine, erau bine îngrijiți și disciplinați, mi-a lăsat impresia că în spital domnește pacea.

I-am dat țigări și dulciuri și unui prizonier german rănit. M-am întors la spitalul meu ca să le servesc prânzul pacienților, apoi m-am dus și eu să prânzesc cu Maruka. De acolo am plecat cu ea la spitalul militar, în pavilionul I, de care îngrijește împreună cu o femeie mărunțică și foarte devotată căreia i-am uitat numele. Femeia aceasta micuță și loială face toată munca grea, dar Maruka își face și ea partea, cu curaj și deloc dezgustată de ce vede și ce miroase. Am descoperit că omul își poate obișnui ochii mai ușor decât nasul. Mirosul de cangrenă e aproape de neîndurat, după ce ai plecat te urmărește peste tot, nu mai scapi de el.

De la Pavilionul nr. I am mers la nr. V, unde lucrează Miss Belkin, dar n-am găsit-o acolo, doar le-am împărțit răniților obișnuitele dulciuri și țigări. După aceea m-am întors din nou la spitalul meu, de unde am mai plecat abia la șase, foarte obosită.

Veștile de pe front nu par deloc mulțumitoare, dar n-am reușit să obțin detalii clare. M-am văzut puțin cu Nando, dar rareori îl conving să-mi spună mai multe. Uneori simt că-mi pierd orice speranță când întreb, atât e de greu să obții adevărul.

Dar e îngrozitor să te gândești că poate se fac greșeli acolo, iar eu am convingerea neclintită că dacă trupele noastre ar acționa ferm, sub o conducere inteligentă, ar face minuni. Mărturisesc că nu înțeleg nimic din situația actuală de pe front, în afară de faptul că nu e bună.

Vremea a fost frumoasă, ca de vară.

Barbu a fost cu Nando, așa că nu l-am văzut.

---

1. Jean-Camille Blondel (1854–1935), diplomat francez, ministru plenipotențiar al Franței în România (1907–1916). Rămâne în România după încheierea misiunii. Soția lui, Jeanne. Fiica lor, Yvonne (1884–1971), căsătorită cu Ion Cămărășescu (1882–1953), prefect de Durostor între 1913 și 1916 și, mai târziu, ministru de interne în guvernul Take Ionescu (1921–1922) (n. ed.).

Buftea *marți, 27 septembrie / 10 octombrie 1916*

Azi se împlinesc doi ani de la moartea unchiului, câte schimbări s-au petrecut de atunci!

Rânduiala veche a dispărut, iar cea nouă încă nu s-a așezat pe temelie! Biata noastră țară își duce marea luptă pentru existență.

Am plecat devreme în oraș, ca de obicei, cu Ballif. Am avut multe de făcut în spital; câteva cazuri foarte grave, multă suferință. Unul dintre favoriții mei, printre cei mai răbdători, a fost operat și i s-a scos din umăr o bucată enormă de șrapnel, iar din plămân o bucată subțire de metal, ceea ce i-a pricinuit o hemoragie primejdioasă – a suferit dureri cumplite, fiindcă a trebuit operat din nou și cusut la loc. Bietul de el!

Am vizitat împreună cu Martha spitalul de la Automobil-Club, unde mai fusesem cât era ea în străinătate.

Ileana a venit și ea la spitalul nostru și a ajutat la servirea mesei – arăta adorabil cu băsmăluța ei albă. Soldații o adoră, li se luminează chipurile când o văd venind. Știe să le vorbească tare frumos.

Am avut mult de lucru după-amiază la Cotroceni, a venit și Barbu, am băut un ceai. Suntem îngrijorați, știrile de pe front sunt grave, iar Cartierul nostru General pare nehotărât, se dau ordine și contraordine, nu există nici un conducător, așa că trupele se poticnesc de multe ori în punctul cel mai important. De câteva zile umblă zvonul că s-ar putea să fie nevoie să evacuăm Bucureștiul. Încerc să nu accept gândul acesta și tot ce ar aduce cu el.

Spre seară m-a vizitat la spital Ferigo, atașatul militar italian, mi l-a adus Barbu. A declarat că nu numai că nu ne aflăm în nici o primejdie imediată, dar că ne despart doar câteva manevre de o mare victorie. Mi-a explicat planul lui – l-am chemat pe Ballif să-l asculte, fiindcă tactica militară nu mă privește. Ballif a fost întru totul de acord cu el. L-am întrebat de ce a venit la mine – ce aș putea eu să fac? A spus că aș putea să fac totul, că trebuie să-l conving pe Nando să-l numească pe Averescu în fruntea armatei, fiindcă soldații au încredere în el și numele lui poartă un anume prestigiu. Mai spunea că acum nu există o mână conducătoare fermă și că soldații trebuie s-o simtă. Vai! știu că are dreptate, dar cum să-l conving pe Nando, el niciodată nu vrea să ia măsuri dras-

tice, iar lucrurile care i se spun și care se contrazic între ele îl derutează cu totul – cred că NU se ridică *la înălțimea situației*, fiindcă pur și simplu nu e în stare să dea ordine! Ce situație crudă!

I-am invitat la cină la Buftea pe Nando, Carol și generalul Râmniceanu[1], atașatul lui Carol. Am petrecut o seară neplăcută, tot încercând să-i conving pe bărbații din familia mea de ceea ce trebuie să facă. Pentru o femeie, a se amesteca în treburile militare e o sarcină care nu-i atrage nici o recunoștință, dar, până la urmă, sunt regina țării acesteia și nu pot sta cu mâinile în sân privind-o cum piere!

Carol trebuie să umble printre soldați. Cei de la Cartierul General se mișcă atât de încet, încât întotdeauna spun că Nando sau Carol trebuie să plece să viziteze trupele când va fi situația mai bună. Dar situația nu se îmbunătățește deloc – și atunci când vor mai pleca?

Am vorbit cu Râmniceanu și cu Carol, insistând cât am putut pe problema aceasta. Mi-au jurat că va merge. Oamenii încep să se întrebe de ce n-a fost văzut până acum nici unul din ei printre soldați – nici nu e de mirare.

I-am lăsat pe Nando și Ballif să vorbească între ei. L-am auzit pe Nando ridicând mult vocea în camera alăturată, dar Ballif a rămas foarte calm. Bietul Nando e exasperat și înnebunit de atâtea discuții care se contrazic între ele – dar acum TREBUIE să-i asculte pe cei care nu și-au pierdut capul, chiar dacă îl înfurie îngrozitor, TREBUIE să asculte! Țara trebuie salvată!

Buftea *miercuri, 28 septembrie / 11 octombrie 1916*

Zi obișnuită. Am mers în oraș cu Georgescu, pe Ballif l-am trimis la Cartierul General cu o scrisoare pentru Carol. Se pare că s-au luat unele decizii acolo. În orice caz, i-am pus în mișcare. Lui Averescu i s-a dat comanda unor trupe mai numeroase.

Toată ziua am avut gânduri destul de neplăcute. În special ideea că s-ar putea să trebuiască să părăsim spitalul e tare amară. Toate merg bine aici, lucrăm cu spor. Încă nu-mi vine să cred că

1. Theodor Râmniceanu (1860–1932), general, adjutant regal, atașat pe lângă principele Carol (n. ed.).

nu se va face tot posibilul pentru a ne apăra țara de o invazie. Dar trebuie să ne gândim la toate și să ne păstrăm sângele rece. Deocamdată nici nu-mi pot închipui cum ar fi, unde ne-am duce, ce am face.

Rănitul care era în starea cea mai gravă a murit azi-dimineață – e mai bine, tot pieptul îi era cangrenat, la fel și gâtul, nu-l mai puteam hrăni, dar chiar și așa a mai trăit câteva zile. E mai bine că i s-au sfârșit suferințele. Doamnele de la care te-ai aștepta cel mai puțin se dovedesc a fi surori de caritate devotate și pricepute, care nu se lasă intimidate de imaginile oribile și mirosurile respingătoare. Doamna Conțescu, de pildă, o femeie mărunțică, seacă și dură, se poartă minunat cu răniții, e răbdătoare, devotată, maternă, le ține companie celor mai disperați, asistă la orice operație, ridică cei mai grei pacienți, le citește, vorbește cu ei, îi ajută oricum poate. Și Leila e minunată, devotată și neobosită.

Martha mi-a mai adus un tânăr francez fermecător, sosit cu *automobilele blindate* – slavă Domnului că au venit câteva. Tânărul mi-a lăsat o impresie excelentă. Dar e tare amuzant cum alege Martha toți străinii și îi ia pe loc în stăpânire. Chiar îi vânează – am văzut de atâtea ori că n-o oprește nimic. E o aventurieră înnăscută, o admir și o disprețuiesc în același timp. Dar, uneori, oamenii ca ea pierd jocul fiindcă vor să fie puțin cam prea isteți, sau pentru că apetitul lor n-are saț...

Mi s-a cerut să vizitez un spital recent amenajat lângă Camera de Comerț, în clubul lor. Admirabil pus la punct, dar cu un lux aproape excesiv.

Vremea e nespus de frumoasă, m-am întors acasă târziu, în lumina superbă a lunii. De pe front nici o știre clară, puținele vești pe care le primim se contrazic îngrozitor. Ballif are impresia că la Cartierul General domnește agitația.

Buftea *joi, 29 septembrie / 12 octombrie 1916*

Azi Lisabetta împlinește 22 de ani. Nu e o aniversare prea voioasă. Anul trecut am fost mult mai veseli, am dat chiar un bal în seara aceea. Îmi amintesc că era cum nu se poate mai drăguță, într-o rochie moarată, de un albastru cu ape, și ceva mai slabă după cura de la Techirghiol. Parcă a trecut atâta vreme! Oare chiar

se dansa pe atunci? Se va mai dansa vreodată? Război! Acum știm, în parte, ce înseamnă, dar e doar începutul, mă tem că mai avem încă multe de învățat despre nenorocire.

Dimineața devreme am primit vești proaste, care s-au înrăutățit mai târziu într-atâta încât a trebuit să mă hotărăsc să fac pregătiri în caz că trebuie să fugim repede – căci fugă trebuie să-i spunem! Ce alt cuvânt s-ar potrivi?

O zi de *angoasă* adâncă, în care lucrurile trebuie privite în față fără să ne pierdem cumpătul. Mai întâi m-am dus cu automobilul la spital, împreună cu Ballif, și am avut o discuție serioasă cu el, ceea ce ne-a întristat pe amândoi, dar mi-a dovedit din nou cât de demn este de încredere și cât se poate conta pe el, iar micul căpitan Georgescu, „micul Georgie", cum îi spune Mignon, e un al doilea Ballif, la fel de demn de încredere, la fel de prompt, la fel de cinstit și sincer.

Din nou, Barbu și Ballif o să fie cei care vor salva situația; din nou, îi mulțumesc lui Dumnezeu că oamenii aceștia doi sunt în serviciul nostru.

Zi tragică. Felicitări, urări de bine pentru Lisabetta, flori și zâmbete pe fețe îngrijorate. Am umblat prin spital, printre răniți; mulți din ei se simt mult mai bine și, *cu moartea în suflet*, mă întrebam dacă va trebui să-i abandonez în voia sorții – ce gând dureros, umilitor, ca și cum aș fugi din calea primejdiei! Dar se vede că o regină nu poate rămâne locului ca să țină piept dușmanului, o regină nu poate fi luată prizonieră – ar fi un triumf prea mare pentru dușman –, și, apoi, probabil m-ar duce în Germania sau altundeva prin apropiere... așa că nu pot rămâne ca să-i ajut pe cei pe care i-am îngrijit până acum, vai! ce gând amar, atât de amar.

M-am dus la Cotroceni; și acolo am umblat de colo-colo, golind locul de toate lucrurile pe care le adunaserăm în jurul nostru an după an, hotărându-mă ce poate fi împachetat și ce trebuie abandonat. Și acela a fost un moment amar – dar în astfel de clipe trebuie să ne obligăm inima să fie puternică și să se detașeze de bunurile materiale, trebuie să fim curajoși și hotărâți și să nu oftăm, să nu ne plângem.

Am luat prânzul cu Nando la Scroviștea. Acolo totul părea tare liniștit, dar nu simțeam nici o împăcare, fiindcă, la fel ca întotdeauna, păreau *să nu prevadă nimic, să nu organizeze nimic, să nu știe nimic*. Greu de găsit sprijin sau *un sfat bun* tocmai acolo unde

am fi îndreptățiți să ne așteptăm să le găsim. Din fericire, era acolo și Barbu, care, deși întotdeauna pesimist, mereu e de ajutor, un ajutor imediat și real. Are timp de toate, se ocupă de tot fără să facă mare caz și e secundat de minune de Ballif. Din fericire, lucrează împreună, își potrivesc planurile și munca, așa că se lucrează cu adevărat.

Dacă ar fi lăsat în pace Nando, nu s-ar face nimic – pe ce lume trăiește? ce fel de cap are pe umeri? ce fel de inimă?

Și Catargi pare să-și fi pierdut cumpătul de tot, a căzut într-o asemenea disperare încât nu mai poate fi pus să facă mai nimic. Dimpotrivă, toate doamnele mele au dat dovadă de inimi brave și voințe tari. De exemplu, micuța doamnă Conțescu s-a arătat deasupra celor mai multe: practică, blândă și mereu de ajutor răniților, în fiecare zi mă minunez de câte resurse se găsesc în femeia aceasta mărunțică, țeapănă, ordonată și lipsită de sentimente.

Martha spune că ar rămâne aici chiar și în cazul unei invazii germane – sunt sigură că Martha ar reuși să se simtă foarte bine și nu mă îndoiesc că ar exploata cât mai mult acea „*prietenie*" dintre ea și prințul moștenitor.[1] Eroismul Marthei nu poate fi decât de un anume fel. Cum spune zicala vulgară, Martha întotdeauna „va cădea în picioare" și va ști unde-i stau interesele!

După-amiază de-a dreptul tragică. A venit Enescu[2] să le cânte răniților. A cântat divin, era aproape de neîndurat. N-am putut rămâne, trebuia să mă întorc la Cotroceni. Steinbach mi-a fost de mare ajutor. Din fericire, acum Ballif are încredere în el – oamenii cinstiți și cu adevărat buni trebuie să se recunoască unii pe alții, chiar dacă la început sunt bănuitori.

M-am întâlnit cu Iorga[3], pe care îl indignează purtarea compatrioților lui – pe bună dreptate, vai, se comportă dezamăgitor, ca să nu spunem mai mult!

---

1. Wilhelm, ultimul moștenitor al coroanei germane, pe care nu a mai ajuns s-o poarte, îi purta Marthei Bibescu o dragoste neîmpărtășită încă din 1909 (n. tr.).

2. George Enescu (1881–1955), celebrul compozitor, violonist, pianist și dirijor. Apropiat al familiei regale. Viitor soț al Marucăi Cantacuzino. Supranumit „Pinx" (n. ed.).

3. Nicolae Iorga (1871–1940), istoric și om politic. Fondator al Partidului Național-Democrat (1910), director al ziarului *Neamul românesc*. Unul dintre cei mai activi susținători ai cauzei naționale în anii Primului Război Mondial (n. ed.).

Dar toți cei care-și iubesc cu adevărat Țara au pe buze același strigăt: Apărați-o! Apărați-o! Nu e cu putință să-i îngăduim dușmanului să se facă stăpân pe ea fără împotrivire! Ce face armata noastră? Cine minte? A cui e vina? Ce e putred? Vai, ce gânduri îngrozitoare!

Am rămas cu răniții mei până târziu, iar inima mă durea nespus – e cu putință să fiu nevoită să-i părăsesc? Și cărei sorți îi las? Mai sunt și paturile și toate materialele pe care le adunasem cu atâta grijă, ca să nu duc lipsă multă vreme când se vor împuțina posibilitățile. Trebuie oare să le las pe toate, pe toate, ca să le ia niște mâini lacome și jefuitoare? E cu putință? E cu putință?

M-am întors la lumina lunii – o noapte superbă, liniștită, automobilul meu zboară lin, e o mașină „*boche*" excelentă!

Le-am adus cu mine pe doamna Mavrodi și pe fiica ei, Magda. Magda are gălbinare și se simte foarte rău. Mama ei s-a simțit mai liniștită s-o vadă aici – e de părere că e mai în siguranță sub acoperișul meu.

Am stat de vorbă cu Ballif după cină, a făcut toate pregătirile.

A venit să mă vadă Nadeja, curajoasă, dar înlăcrimată. Mi-a lipsit mult Barbu, dar e bine că e cu Nando, îl obligă să gândească și să acționeze.

Am mers la culcare cu gânduri sfâșietoare.

Buftea *vineri, 30 septembrie / 13 octombrie 1916*

O zi ceva mai puțin *angoasată*, veștile n-au mai fost atât de rele.

Am avut mult de lucru, la spital și la Cotroceni. Toate comorile noastre sunt strânse ca pentru o călătorie lungă. Steinbach e, ca întotdeauna, cum nu se poate mai de folos și mai practic.

Am senzația că am avut o zi lungă, și totuși n-am făcut prea multe – dar sunt obosită.

Am primit vestea tristă că a fost ucis Petre Carp, al doilea fiu al lui Carp – dar a fost o moarte de soldat adevărat, împușcat drept în inimă în timp ce-și făcea datoria cu curaj.[1]

1. În disputele privind intrarea României în război de partea Antantei, tatăl, Petre P. Carp, ar fi declarat, într-un moment de aprindere împotriva regelui: „Voi trimite în război pe cei trei fii ai mei dacă veți hotărî războiul,

Azi a murit Filipescu[1]. Altă veste tristă! Își dorea din răsputeri să-și vadă împlinită marea speranță pentru Transilvania și i-a fost dat să moară într-o vreme când lucrurile merg rău pentru noi.

Cât de ușor ne îngăduim să sperăm – azi am început cu toții să nădăjduim din nou, cea mai măruntă știre bună ne umple de o încredere nouă.

Luna s-a înălțat într-o lumină sângerie, o priveliște superbă – iar lângă ea, foarte aproape, era o stea minunată, atât de mare încât „micul Georgie" a declarat că trebuie să fie lumina unui avion.

Ieri, Nando a primit un dar neașteptat – flori albe trimise de necunoscuți din Scoția. L-a considerat un semn bun într-o zi în care totul arăta negru.

M-am întâlnit cu Flers, cu care întotdeauna îmi face plăcere să vorbesc.

Buftea *sâmbătă, 1 / 14 octombrie 1916*

Zile stranii, de frământări ciudate, de șovăire între speranță și teamă. Cred că primejdia se apropie tot mai mult, ca un potop oribil, de neoprit, și totuși încă nu-mi vine să cred. Mă simt ciudat de calmă și fac tot ce pot ca și cei din jurul meu să-și păstreze calmul, dar simt cum crește panica, deși veștile de pe front n-au fost prea rele.

Am supravegheat în continuare împachetarea și punerea deoparte a lucrurilor noastre. Umblu printre ele aproape ca o străină, de parcă n-aș lua parte în persoană la tragedia aceasta bizară. Cred că starea intensă de pace lăuntrică se datorește faptului că, înclinată din fire spre speranță, nici măcar nu cred încă în dezastru. Cântecul nădejdii și încrederii îmi răsună încă în suflet – nu se poate! nu se poate! îmi cântă toată ființa pe dinăuntru. Și totuși, poate că VA FI! Dar și soarta aceasta voi ști cum s-o înfrunt. CURAJUL CREȘTE CA FIRELE DE PĂR ALBE, PUR ȘI SIMPLU FIINDCĂ NU LE PUTEM OPRI.

---

se înțelege, în armata inamică României". Unul dintre fii murea însă în armata regelui (n. tr.).

1. Nicolae Filipescu (1862–1916), om politic conservator, Ministru în câteva rânduri, susținător fervent al intrării României în război de partea Antantei (n. ed.).

Dimineața mi-am petrecut-o, ca de obicei, la spital. I-am primit pe toți ofițerii francezi veniți să ne ajute armata, fiecare cu priceperea lui. Numai să nu fie prea târziu! Printre ei, câțiva aveau expresii încărcate de simpatie. I-am salutat, politicos, pe rând și am găsit câte ceva de spus fiecăruia. Nu e greu, dacă sentimentele sunt puternice, iar ale mele erau puternice; nici nu știau ei ce emoții intense îmi umpleau inima și cât îmi doream să le spun: „Salvați-mi țara!"

Am luat prânzul la Cotroceni cu mica doamnă Antonescu. Toată lumea e foarte neliniștită. Am reușit să fac pregătirile pentru trenurile sanitare și pentru doamnele care ajută la spital; am avut parte de multă bunăvoință din partea colonelului Popescu, care e însărcinat cu munca aceasta – e un om amabil și, din fericire, e recunoscător pentru orice ajutor.

Le-am vizitat pe doamnele evreice care lucrează pentru mine. M-am întors la Buftea ceva mai devreme, ca să apuc să fac o plimbare călare cu fetele familiei Știrbey. Îmi doream să mai galopez o dată prin pădurea dragă de care mă leagă amintiri atât de fericite – amintirile anilor cei mai fericiți din toată viața mea de adult. Urmează oare să le las pe toate în urmă? ce ne așteaptă?

Fetele mele au venit la cină cu vestea că mâine va fi evacuat spitalul nostru.

Martha a venit să mă vadă după cină – nu are conștiința tocmai împăcată.

Vremea e neînchipuit de frumoasă. S-a înălțat devreme pe cer aceeași stea superbă.

Buftea *duminică, 2/15 octombrie 1916*

Zi tristă, i-am evacuat pe cei mai mulți răniți din spital. Am făcut tot ce s-a putut face pentru ei, dar le părea rău că pleacă, fuseseră fericiți și bine îngrijiți la noi, în ciuda durerilor.

Au rămas cam douăzeci de pacienți grav răniți.

Vreme ca de vară, cu o frumusețe de cer albastru.

Am continuat să strâng lucrurile de la Cotroceni – o muncă tristă și obositoare.

M-am întâlnit cu Washburn și, după prânz, cu Uhrinovski, care e foarte trist și nu are timp să lucreze sau să traducă pentru mine; va trebui să văd cu ce-l pot ajuta.

Ziua a fost lungă, dar n-a adus nimic important. M-am întors acasă foarte obosită.

Nici o veste deosebită de pe front.

Buftea *luni, 3/16 octombrie 1916*

Ziua de naștere a lui Carol. E pe front, nu știu unde să-i telegrafiez. Azi împlinește 23 de ani – e bărbat în toată firea. Sper că-și va face datoria. Are mari calități și multe defecte, dar e un băiat bun, care poate face multe când vrea. E stăruitor, practic, logic, cinstit – dar are egoismul tinereții și, firește, a fost răsfățat. Lasă de dorit în ce privește manierele sociale, a fost prea puțin prezent în societate, nu a învățat să fie amabil și galant. Are în el ceva oarecum aspru, puțin *țepos*. Cred că nu orbirea mea de mamă e cea care mă face să spun că are mai multe calități decât defecte – niciodată nu ne-a necăjit pe noi, părinții lui, e ascultător și maleabil. E harnic și știe să se organizeze, dar are o anumită încredere naivă în propriile puteri, privește foarte solemn și pompos tot ceea ce face – însă când se apucă de un lucru îl face temeinic, sistematic, chiar dacă nu e important. Uneori, asta îl face să apară ridicol în ochii familiei, dar nu scapă frâiele din mâini și izbândește prin pura forță a convingerii lui. Are tenacitatea care i-a lipsit dintotdeauna tatălui său, își prețuiește mult mai mult propriile puteri. Nando mereu a fost prea modest, mereu a avut aerul că se scuză chiar și când face ceea ce trebuie. Încrederea în sine a lui Carol atrage după sine o credință în reușită și îl ajută să câștige și încrederea și sprijinul altora. Cercetașii sunt întru totul rezultatul muncii lui și sunt una dintre cele mai reușite instituții din toată țara.

M-am dus la spitalul meu, aproape pustiu. Toată lumea e tristă la vederea atâtor paturi goale.

M-am întâlnit cu Washburn, care mi-a adus-o și pe soția lui, o femeie drăguță, la fel de slabă ca el, în care se simte ceva din energia lui calmă.

M-am dus prin magazine să cumpăr lucruri de care n-am nevoie, ca oamenii să vadă limpede că sunt aici și nu fug.

Prânzul cu Maruka. M-am dus în vizită la doamna Șonțu, al cărei ginere, Carp, a fost ucis. Tânăra soție nu era acolo. M-am simțit ușurată ca o lașă că lipsea; a vedea pe cineva în primele zile de mare durere te tulbură mult și nici nu poți fi de prea mare ajutor. Niciodată nu evit să merg în vizită la oameni în astfel de împrejurări, dar întotdeauna e un efort cumplit. Ne simțim atât de mici în fața durerii altora.

Am venit acasă devreme și l-am găsit pe Mircea bolnav, are ceva la gât; mă îngrijorează. Sunt atâtea necazuri în aer că nici nu ne mai așteptăm la vești bune.

Vreme de vară. Am făcut o plimbare lungă călare cu Mignon, fetele Știrbey și „micul Georgie". Un drum minunat: am pornit din pădure și am ajuns în câmp deschis tocmai când apunea soarele, iar caii aveau o poftă nebună de galop. Grui era înnebunit de plăcere. Îmi plac enorm plimbările acestea, îmi fac bine indiferent ce griji mă apasă. N-am fost tristă decât pentru că nu era și Barbu cu noi, întotdeauna el e bunul meu tovarăș de călărie!

Generalul francez Berthelot[1], pe care-l așteptam la cină, a sosit cu o oră și jumătate prea devreme. M-am îmbrăcat repede și am stat mult de vorbă cu el. E un bărbat masiv, greoi, blond, plăcut și firesc, arată inteligent și serios. Cred că a adus cu el ofițeri excelenți, sper că vor reuși să-i ajute pe ai noștri în arta războiului, pe care noi de-abia o învățăm, în timp ce ei au avut parte de cele mai grele lecții vreme de doi ani.

Nando a venit la cină binedispus. Nici o veste de la Carol. Știrile de pe front, deși în general nu sunt bune, nu ne provoacă atâta îngrijorare. Cred că e pentru că *moralul trupei* crește cu fiecare ciocnire căreia îi ține piept. Nu știm nimic despre război – dar învățăm ce înseamnă zi după zi.

M-am întâlnit câteva clipe cu Barbu înainte de cină; deși azi e aghiotant, a cinat cu familia. M-a convins să-l chem pe dr. Mamulea[2], de vreme ce sunt atât de îngrijorată pentru Mircea; poate să vină cu mașina de la Cartierul General și să doarmă la noi.

1. Henri-Mathias Berthelot (1861–1931), general francez, șeful Misiunii Militare Franceze în România (din octombrie 1916) (n. ed.).
2. Ioan Mamulea (1873–1940), medic al Curții Regale (n. ed.).

Buftea *marți, 4 / 17 octombrie 1916*

Mircea pare să se simtă ceva mai bine în dimineața asta, dar bietul sufletel încă are febră mare. Dea Domnul să nu fie nimic grav. Într-atâta ni s-a obișnuit inima cu durerile în ultima vreme încât orice temere nouă pare să se potrivească firesc în rânduiala zilelor.

Am hotărât ca, de vreme ce deocamdată veștile nu sunt nici bune, nici rele, iar spitalul meu e pe trei sferturi gol, să mă duc în vizită la spitalele de campanie de la Fetești, la jumătatea drumului între București și frontul din Dobrogea.

SEARA

Zi reușită, vreme minunată, aproape prea caldă. Am făcut bine că m-am dus, toți răniții, doctorii și asistenții s-au bucurat foarte tare. Timp de trei ore am umblat din spital în spital, din baracă în baracă, din cort în cort. Am văzut o mulțime enormă de răniți, multe suferințe cumplite. Se făcea tot posibilul, una peste alta se lucra bine, dar au mare nevoie de surori de caritate și de mâini de femeie – acolo nu sunt surori, doar călugări și „sanitari" aspri, în general soldați bătrâni, cu desăvârșire ignoranți și repeziți, iar pe lângă ei câte o femeie luată de prin împrejurimi.

Am întâlnit mulți cunoscuți printre doctori, care m-au primit foarte bucuroși. Îmi dau seama câtă nevoie e să fac astfel de vizite, îi încurajează și îi stimulează. Era acolo și Constanța Cantacuzino, cu barăcile ei Döcker[1]. Ne-am amintit amândouă de Zimnicea și de vremea holerei, chiar avea cu ea același doctor, un anume Lu chian, înalt și cu aspect plăcut, un medic foarte bun. Le-am adus țigări și dulciuri tuturor răniților și iconițe celor mai bolnavi. Le-am dat în special răniților ruși, care și-au făcut imediat semnul crucii și le-au sărutat cu mare fervoare.

Locul e un pustiu bătut întruna de vânturi. Era îngrozitor de cald în corturi și barăci, îmi ardeau obrajii. Dar nopțile, se pare, sunt reci.

La gara Ciulnița am avut plăcerea de a vedea un regiment rusesc, de fapt părți din două regimente rusești recent sosite. Ne-am salutat cu mare bucurie de ambele părți. Colonelul s-a pre

1. Barăcile Döcker-Bauten, un tip brevetat de construcții transportabile (n. tr.).

zentat, vorbea foarte bine franceza. Au adus cât ai clipi o fanfară și au cântat imnul României. Până m-am întors se adunaseră și mai mulți, așa că am coborât și am dat mâna cu toți ofițerii. Unii erau cazaci, așa că i-am rugat să-mi arate caii, lucru care i-a încântat. Am trecut peste o mulțime de șine și am ținut o „paradă ecvestră", spre marea bucurie a soldaților, care își adoră animalele. Cineva a scos din buzunar niște zahăr și am trecut prin fața șirului de căluți mițoși de pe Don, împingându-li-l pe sub nas. Au lins zahărul, murdărindu-mi îngrozitor mâna, dar doar unul mi-a acceptat darul.

Trenul nostru a suferit o pană, așa că am petrecut acolo mai mult timp decât ne așteptam. La gară am dat de un rus bolnav, căruia i-am dat obișnuitele mele cadouri. Apoi a cântat fanfara și, în cele din urmă, doi soldați s-au pus pe dans. Am plecat, într-un târziu, petrecută de uralele lor și de imnul Rusiei, pe care cerusem să-l aud în mod deosebit. Mi-a făcut plăcere întâlnirea, și cred că și lor.

Am ajuns acasă târziu și l-am găsit pe Mircea în stare mult mai bună, dar tare bosumflat.

Sunt mulțumită de ce am făcut azi și mă întreb în ce alt colț de țară mi-aș putea aduce zâmbetele și încurajările. Nu vreau să pricinuiesc încurcături, dar vreau ca oamenii să simtă că le sunt alături în toate privințele.

Am auzit că regimentul meu nu e prea departe de București; dacă se poate, am să încerc să merg să-i văd.

Veștile de pe front sunt foarte îngrijorătoare, dar scumpii noștri soldați rezistă cu curaj împotriva dușmanului care încearcă să pătrundă în țară din toate părțile.

Buftea *miercuri, 5 / 18 octombrie 1916*

Zi lipsită de incidente. Vremea mai rece. Mulți răniți noi la spitalul meu, care iar e plin.

M-am întâlnit cu Marghiloman ca să vorbim despre Crucea Roșie. Am avut o discuție foarte neplăcută cu Tatulina, din care mi-am dat seama că e o ființă tare bună și, probabil, cinstită, dar de o inteligență extrem de limitată – m-a mișcat și, în același timp,

m-a enervat. Are ceva de fariseu în ea, un fel de „slavă Domnului că nu sunt ca alții" care îi strică trăsăturile bune.

Am avut mulți oameni de văzut, ca să facem pregătiri pentru spital, trenuri etc. ... Prânzul la Cotroceni, apoi iar la spital și întoarcere acasă devreme, pentru o plimbare călare cu Barbu, Mignon, micul Georgie și Ecaterina. Știrile de pe front nu sunt clare, dar atmosfera e mai puțin apăsătoare.

Am primit o scrisoare emoționantă de la nepotul meu, Friedl Hohenzollern[1], adusă de un membru al Legației române și scrisă la două zile după declarația de război – o scrisoare tare tristă, care încearcă să fie demnă, dar e, de fapt, un strigăt de durere. M-a făcut să vărs câteva lacrimi. Bietul Friedl, e un omuleț atât de bun și eram prieteni, m-a iubit de când era un băiețel firav și singuratic, iar eu – o mătușă foarte tânără. M-am purtat frumos cu el odată, când s-a lovit, și n-a uitat, ca un câine recunoscător.

După cină a venit în vizită Barbu; găsindu-mă tare supărată, a fost foarte amabil, și mi-a făcut bine.

Barbu întotdeauna e gata să ajute.

Azi a fost ziua mamei. Oare unde e? Mi-a primit telegrama?

Buftea *joi, 6 / 19 octombrie 1916*

Vreme mult mai rece. Am stat mult de vorbă cu Ballif, în drum spre București, și din nou m-a izbit onestitatea lui extraordinară și directă – e de respectat, chiar dacă uneori e greu să te înțelegi cu el.

Spitalul nostru e, din nou, plin-ochi. Am avut o dimineață ocupată, ca de obicei, cu o mulțime de oameni și de întrebări.

Am cerut să mi se cerceteze spatele, care iar arată rău. Doamna Reiner m-a ars în șase locuri. Foarte dureros, dar sper că va ajuta. În vremuri atât de agitate, n-are rost să mai trebuiască să mă îngrijesc și de mine.

Am prânzit cu Nando la Scroviștea; vremea a fost frumoasă, rece, cerul – de un albastru strălucitor. Era acolo și generalul Berthelot, împreună cu alți doi ofițeri francezi, Ferigo și un rus. L-am găsit pe Nando într-o stare de spirit excelentă, se înțelege de minune cu ofițerii străini, pare chiar să-i facă plăcere compania lor.

---

1. Friedrich Victor („Friedel"), prinț de Hohenzollern-Sigmaringen (1891–1965), fiul lui Wilhelm, fratele mai mare al lui Ferdinand (n. ed.).

Berthelot consideră că situația noastră nu e prea rea, că putem rezista dacă se organizează inteligent lucrurile, chiar dacă suntem atacați din toate părțile.

Nando a primit o scrisoare pompoasă din partea fratelui lui; domnul „Fürst" îl tratează ca pe un străin și „cere Maiestății Sale să ia înapoi regimentul pe care i l-a dat unchiul Carol". Nando era între furie și râs. Din fericire, cel mai tare l-a marcat ridicolul situației.

Bietul Furscht![1] trebuie să se simtă lezat în multe privințe, dar, având în vedere cât de pompos e, cel mai tare în vanitatea lui de *Familienchef*[2] se simte rănit.

M-am întors la spital, unde am rămas până destul de târziu.

Buftea *vineri, 7 / 20 octombrie 1916*

Plecat în oraș cu Ballif, ca de obicei. Mult de muncă la spital, mulți răniți, câteva cazuri foarte grave, operații grele.

Am mers prin magazine să cumpăr cărți – lumea se bucură când mă vede pe stradă.

Prânzul la Cotroceni. Înapoi la spital. Am vorbit cu câteva doamne despre pregătirile pentru trenurile sanitare. Întors devreme pentru plimbare călare. Invitasem să iasă cu noi și pe un ofițer francez, un anume *capitaine* Marchal[3], care adoră caii și e bun călăreț. Atmosferă minunată pentru călărie.

De câteva zile Mircea al meu e bolnav, are ceva în gât, febră foarte mare care nu cedează. Îmi fac griji. Veștile de pe front mai mult sau mai puțin mulțumitoare.

Buftea *sâmbătă, 8 / 21 octombrie 1916*

Zi de grijă chinuitoare pentru Mircea. Durează tare mult până îmi dau seama că cineva e foarte bolnav – iar Mircea e foarte bolnav, de o boală misterioasă, cu febră foarte mare, iar gâtul nu

1. „Fürst", în pronunția din regiunea de reședință a casei Hohenzollern-Sigmaringen; regina o folosește, probabil, ironic (n. tr.).
2. Cap de familie (germ.) (n. tr.).
3. Marchal, colonel francez, membru al misiunii Berthelot (n. ed.).

arată atât de rău încât să justifice temperatura atât de ridicată care nu îl slăbește.

În ciuda stării lui, am plecat la datoriile mele obișnuite, doar că am pornit ceva mai târziu, fiindcă dr. Romalo trimisese după dr. Cantacuzino[1], ca să-i facă o analiză de sânge. Dr. Cantacuzino a considerat că nu e necesară, dar nici el n-a putut explica febra continuă. Noaptea și dimineața are în continuare 40 de grade sau chiar mai mult.

Veștile de pe front sunt dintr-odată proaste. Înfrângere în Dobrogea, lupte periculos de grele pe celelalte fronturi.

La spital am avut o dimineață urâtă, consumată de grijile mele, cu dureri mari de spate și cu gândul la Mircea, care devine o teamă mistuitoare.

Am hotărât să merg să-mi văd regimentul, încartiruit într-un sat unde e ușor de ajuns din București, și am făcut drumul cu automobilul în ciuda temerilor mele lăuntrice – mă temeam ca soldații să nu fie trimiși în altă parte și să pierd ocazia de a-i vedea, că vor intra în luptă fără ca eu să fi făcut efortul de a-i întâlni.

Drumul a fost un amestec de sentimente și impresii contradictorii.

Mai întâi a plouat, iar cerul avea culoarea gândurilor mele.

Când, pe la patru, după o călătorie lungă și rapidă, am ajuns în satul unde e încartiruit regimentul meu, sau poate ar trebui să spun că e ascuns, fiindcă în vreme de război ne ascundem, mai ales în ultima vreme, de avioane, s-a ivit și soarele, cu greu. A fost o vizită-surpriză, iar ofițerii și soldații au început să se adune din toate părțile, cu încântarea pe chipuri. În scurtă vreme s-a adunat de prin căsuțe tot regimentul și s-a aliniat în mare liniște pe două rânduri, pe drum. Am trecut prin fața lor în sunetul ovațiilor lor inimoase. Soarele ieșise de tot și le lumina fețele cu o strălucire puternică.

Toți arătau excelent, bine hrăniți și, lucru care m-a mirat, curați! ba și bărbieriți, deși nu mă așteptau și nu avuseseră timp să se îmbrace. Am fost plăcut impresionată. Le-am dat țigări, dulciuri și cărți; n-am stat decât o oră, fiindcă mă chemau înapoi grijile mele ascunse.

Vizita la scumpii mei soldați din Regimentul 4 Roșiori a fost tare plăcută.

---

1. Ion Cantacuzino (1863–1934), renumit medic și bacteriolog (n. ed.)

Pe drumul de întoarcere am avut deliciul de a admira unul dintre cele mai splendide apusuri din câte mi-a fost dat să văd. Cerul parcă etala intenționat toate nuanțele posibile, schimbătoare – culori de neînchipuit care se scurgeau una într-alta, zugrăveau norii cu o glorie minunată, scăldând câmpurile de pe care s-a strâns recolta într-o lumină arzătoare, până când au început să semene cu niște pajiști de aur; cerul și câmpiile erau nesfârșite, nici un copac, nici o casă nu întrerupea orgia de culori; a fost un apus lent, care se bucura de propria splendoare, care parcă nu voia să pălească, ci clipă de clipă își sporea intensitatea, trecând din albastru în verde, din verde în cenușiu și violet, până când, într-un sfârșit, a izbucnit în flăcări înainte să se stingă, treptat, în nuanțe mai cuminți de galben, după care amurgul a câștigat lupta și a șters culorile de pe cer... Norii aveau forme minunate, smocuri de lână care păreau tare groase, de parcă ascundeau lumi nesfârșite de zăpezi cuprinse misterios de flăcări și moliciuni haotice, blânde, fără început și fără sfârșit.

După ce s-a stins toată gloria apusului, am mers ca vântul pe un drum pe care praful fusese înmuiat de ploaie, așa că parcă treceam peste un strat de pluș.

Drumul a fost bun până aproape de București, unde a început să fie plin de gropi și obositor.

În tot acest timp, îngrijorarea cumplită pentru Mircea îmi sfâșia inima și făcea kilometrii să pară nesfârșiți, iar noaptea – o manta largă, în stare să acopere orice teamă, orice nenorocire.

Cu inima zbătându-mi-se în piept, am coborât în fața ușii și de-abia am îndrăznit să întreb cum se mai simte; mi s-a răspuns „la fel". Am dat fuga la etaj, în camera lui: era o grămăjoară mică și palidă și, pentru o clipă, m-a cuprins o groază monstruoasă că murea chiar atunci, sub ochii mei. Era prea mult! Toată îngrijorarea stăpânită cu greu parcă se revărsa din mine; am izbucnit într-un plâns incontrolabil, cu sughițuri.

Nu după mult timp și-a revenit și chiar a făcut gluma lui preferată, „Pfui docco"![1], și s-a întors să se uite dacă râd.

Doctorii nu-și dau seama ce e – citesc pe fețele lor o frământare adâncă, deși nu și-au pierdut speranța.

---

1. Joc de cuvinte inventat, probabil, chiar de copil, care în loc de „pfui teufel!" (în germană, expresie de dezgust, de respingere a ceva oferit) încearcă să spună „pfui doctor" (n. tr.).

Am fost prea supărată să cobor la cină.

Mai târziu a venit să mă vadă Barbu, întotdeauna îmi oferă un sprijin tăcut și blând.

Buftea *duminică, 9 / 22 octombrie [1]916*

Zi de grijă enormă pentru Mircea, deși parcă nu mai e chiar așa de rău; temperatura rămâne, însă, înspăimântător de ridicată. Nu înțelege nimeni ce ar putea să aibă. Totuși, s-au hotărât să-i analizeze sângele, dar de-abia mâine vom afla.

Mai târziu am mers puțin în oraș. Nu pot îngădui temerilor să-mi stea în calea îndatoririlor. A venit multă lume la spital, să-mi aducă lucruri, să-mi ceară sfatul, să-mi vorbească; spitalul a devenit un fel de centru în jurul căruia gravitează toți cei îngrijorați, generoși, nerăbdători, cu speranță în ziua de mâine – diminețile petrecute acolo sunt atât de agitate, încât uneori nu găsesc nici măcar o clipă ca să urc în camera mea.

Tatarinov, atașatul militar rus, ne-a adus medalii militare din partea lui Nicky[1] pentru că nu ne-am părăsit spitalul în timpul bombardamentelor aeriene. A fost o scuză amabilă pentru un gest frumos. Sper ca, până la terminarea războiului, să ne dovedim demni de el.

Grijile îngrozitoare pentru Mircea m-au făcut să mă întorc la prânz aici, împreună cu Nando, foarte tulburat de știrile din Dobrogea, care sunt tare proaste. De data aceasta se pare că a fost rândul rușilor să-și piardă capul, în timp ce trupele noastre au rezistat hotărât, dar detaliile sunt încă puține.

Nu m-am întors în oraș, fiindcă voiam să stau lângă Mircea. După o dimineață foarte cețoasă, după-amiaza a fost frumoasă, am făcut o plimbare scurtă călare împreună cu fetele Știrbey pe la patru, dar eram prea tristă și îngrijorată ca să-mi facă plăcere.

Beau Paul a venit la cină să ne povestească despre vizita lui în Rusia, unde a fost trimis cu scrisori de la mine și de la Nando pentru țar; nu încape îndoială că am trimis omul potrivit. E inteligent, *cu o conversație admirabilă, îndrăzneț*, știe să se poarte. S-a

1. Nicolae II (1868–1918), țar al Rusiei (1894–1917), văr primar al reginei Maria (n. ed.).

întors cu o impresie foarte bună, iar rușii au intenția sinceră de a ne ajuta trimițând trupe numeroase și orice altceva ne mai trebuie.

Intențiile le sunt excelente, numai să nu ne ajute prea târziu.

Dar, lucru curios, nu mă frământ atât de tare pentru Mircea, care totuși se simte foarte, foarte rău.

În ciuda tuturor eforturilor mele, nu primesc nici un semn de la mama. Nu înțeleg. Aș vrea să găsesc o cale de a-i rupe tăcerea, mă simt tare nefericită că nu pot comunica în nici un fel cu ea.

De la începutul războiului nu am primit de la ea nici măcar un cuvânt.

Buftea *luni, 10/23 octombrie 1916*

„Binecuvântată fii, nefericire, când vii singură!", dar niciodată nu vine singură, vine în companie numeroasă, ca să ne încerce și să vadă cât putem îndura:

Mircea are febră tifoidă – de asta mă temeam și așa este –, e foarte, foarte bolnav, iar Dobrogea e aproape pierdută, Constanța a fost luată, oamenii noștri au aruncat în aer cu mâinile lor podul mare – podul atât de drag unchiului, care-i încălzea inima, podul în fața căruia rămânea în extaz mătușa când călătoream pe Dunăre.[1]

Nu știu cât de mari au fost pierderile, dar situația este gravă și din nou se vorbește de evacuare.

Loviturile au venit una după alta. Am rămas nemișcată, întrebându-mă câte poate îndura ființa omenească dintr-odată.

Evacuare? cu Mircea în starea în care se află, să mergem cine știe unde, cine știe cum, cu copilul atât de bolnav!

Dar uneori necazurile ne izbesc cu atâta forță, încât rămânem de-a dreptul amorțiți, de parcă nu ne mai poate durea nimic.

Și totuși sper – copiii nu mor întotdeauna, chiar dacă febra îi chinuie zile întregi... ÎNTOTDEAUNA SPER ÎN FAȚA NENOROCIRILOR – SPERANȚA ȘI ÎNCREDEREA ÎN MINE ȘI ÎN ALȚII SUNT ÎN FIREA MEA.

Un singur lucru am observat: în vremurile acestea de război aprig, stăpânește peste pământ atâta moarte, încât cei bolnavi par să piară mai ușor, de parcă spiritul vieții ar fi înfrânt pur și simplu de spiritul morții.

1. Podul de la Cernavodă, proiectat de Anghel Saligny (n. ed.).

Am avut clipe de cumplită suferință sufletească.

La cină a venit Nando, într-o dispoziție foarte proastă, deși versiunea lui asupra situației militare era ceva mai puțin proastă decât a lui Brătianu.

N-am putut îndura să-l văd pe Mircea întins în pat, o grămăjoară neajutorată cu ochi sticloși, care ne fixează, fără să știm dacă ne recunoaște sau nu.

În primele zile se mai plângea, își exprima zgomotos simpatiile și antipatiile, era chiar în stare să glumească, avea glumele lui pe care le făcea când veneam eu, fiindcă știa că mă amuzau, mai ales un fel anume de a le spune doctorilor „Pfui docco", care îmi făcea o plăcere de nespus... Nu mai spune „pfui docco"...

Ce se va întâmpla?

Îmi va lua soarta copilul?

Cum voi îndura?

Cum poți îndura așa ceva?

Buftea *marți, 11 / 24 octombrie 1916*

Mircea e tot mai slăbit – în ciuda tuturor eforturilor, temperatura refuză să-i scadă.

Am chemat o soră de caritate să vadă de el noaptea. Îl îngrijesc dr. Romalo, dr. Ion Cantacuzino și Voiculescu[1], un doctor mărunțel din Buftea, foarte devotat.

Nini și cu mine nu putem îndura să-l vedem în starea aceasta.

SEARA

Mircea pare să se stingă, chiar și după ce l-am înfășurat în prosoape ude temperatura tot îi crește. Nu mai vorbește, nu mai spune ce-i place și ce nu-i place.

Dumnezeu să mă ajute – încerc să mă pregătesc să fac față, dacă se va întâmpla...

Constanța e pierdută – dar podul n-a fost încă aruncat în aer. Berthelot spune că putem și că trebuie să rezistăm.

---

1. Vasile Voiculescu (1884–1963), medic și unul dintre poeții de seamă ai generației sale. Mobilizat, ca medic militar, pentru scurt timp la Buftea (unde se afla și regina Maria), în toamna anului 1916, apoi în Moldova, la Bârlad (n. ed.).

III

MOARTEA PRINCIPELUI MIRCEA ȘI REFUGIUL ÎN MOLDOVA

(octombrie–noiembrie 1916)

Lunga agonie a micului principe — Vizită-surpriză la Iaşi — Prin Moldova — Din nou la Buftea — „La Bucureşti, cu avioanele deasupra capului“ — Bombardament la Buftea — Muzica lui Enescu — Dispute violente în familia regală — În tren, spre necunoscut. „Unde merg, pentru câtă vreme? pentru ce?“

Wednesday — Buftea

October 12th/25th October 1916. 1 t 12

Day of struggle and anguish - 3 times my Mircea nearly slipped away.

Towards evening a ray of hope, night terrible.

Saw General Bertollot, had a long earnest conversation with him, as I consider that he ~~has~~ is the man who must save our country as we cannot save ourselves.

Told him my child was dying - that perhaps God would ask that sacrifice of me but that in spite of what absorbed me completely now, I wanted to speak to him of my country, so that I should not lose both at once!

Have not the courage to write down our conversation - but I felt as though I were making my will.

Buftea *miercuri, 12 / 25 octombrie 1916*

Zi de frământări și griji – de trei ori, bietul meu Mircea era gata să ne părăsească.

Spre seară o rază de speranță, noaptea îngrozitoare.

M-am întâlnit cu generalul Berthelot, am avut o conversație lungă și sinceră, fiindcă sunt de părere că el e cel care trebuie să ne salveze țara, de vreme ce noi nu ne-o putem salva.

I-am spus că fiul meu e pe moarte – că poate Dumnezeu îmi va cere jertfa aceasta, dar că, în ciuda lucrurilor care mă absorb cu totul acum, vreau să-i vorbesc despre țara mea, ca să nu-l pierd și pe el, și pe ea deodată!

Nu am curajul să reproduc aici conversația noastră, dar mă simt de parcă mi-aș scrie testamentul.

Buftea *joi, 13 / 26 octombrie 1916*

DIMINEAȚA DEVREME

E încă în viață, nu credeam că va supraviețui peste noapte.

PRÂNZ

Temperatura i-a crescut ca de obicei, are pulsul slab – starea absolut critică, dar măcar ceva mai puțin gravă decât ieri.

DUPĂ-AMIAZA

Se simte ceva mai bine. La amurg am făcut o plimbare de un ceas cu Barbu – plimbare ciudată, discuție ciudată, atmosferă ciudată, pe jumătate groază, pe jumătate pace. Îngrijorarea pentru copil și pentru țară se amestecă ciudat, chinuitor.

Zi caldă, câteva ore de soare puternic, înfloresc din nou toate florile – dar n-am văzut apusul.

SEARA

La cină, micul doctor Voiculescu a trimis vorbă că Mircea și-a pierdut cunoștința după baie. Am dat fuga la etaj cu dr. Romalo și l-am găsit deja ceva mai bine. Dar e limpede că nu mai suportă prea bine băile, e prea slăbit, șocul e prea mare. Dar e una din cele mai bune metode de a-i scădea temperatura.

La zece era ceva mai bine, la zece și jumătate m-au rugat stăruitor să mă duc la culcare, fiindcă avea pulsul ceva mai bun, și mi-au promis că mă vor chema dacă are loc o schimbare în rău.

La 12 vor să-i mai facă o baie. Mă tem de baia aceea.

Și Voiculescu se teme, dar dr. Romalo are toată încrederea în metodă.

Buftea *vineri, 14 / 27 octombrie 1916*

Am lăsat în urmă un coșmar monstruos. Oare am trăit o noapte, o lună, un an – nici nu știu.

La 12 și jumătate a venit Ballif să mă cheme – era de la sine înțeles că el va fi cel care mă va chema. Mă ridic și fug ca săgeata în camera lui Mircea, nu întreb nimic, Ballif nu oferă nici o explicație: *„Alteța Sa Regală se simte rău"*, laconic, dar plin de înțelesuri crude, prevestind teroarea ce va să vină.

Și teroare era.

Era deja pe jumătate dus, nu rezistase băii, pulsul i se stingea și doctorii făceau tot posibilul să-l readucă la viață: injecții, respirație artificială, stimulante.

Din când în când se vedea un rezultat plăpând, apoi din nou o cădere, până când, în cele din urmă, doctorii au fost de părere că se terminase, nu se mai putea face nimic...

L-au întins în pătuțul lui – stătea acolo, alb ca varul, cu ochii pe jumătate întorși în cap și albul injectat. Mâinile și picioarele îi erau ca gheața.

Mă simțeam de piatră, fără lacrimi, fără vorbe; nu eram alt ceva decât o rugă mută.

Cineva îmi șoptește că ar fi bine să aducem un preot – accept cu o mișcare tâmpă din cap.

Se aduce un preot bătrân insuportabil, singurul din Buftea, cel mai rău soi de preot de țară român. Nici urmă de suflet pe chipul lui, nici urmă de lumină dumnezeiască în ochi, un fel de păpușă fără rost care îngână câteva rugăciuni în timp ce se gândește la banii pe care-i va primi la parter. Îi dă sufletelului meu Sfânta Împărtășanie cu lingura – se îneacă cu ea, cu fața schimonosită, credeam că-l va ucide... dar se liniștește și rămâne întins, cu ochii aceia înspăimântători. Poruncesc să se stingă lumina mare, nu pot îndura vederea ochilor acelora... apoi mă așez și aștept.

Din vreme în vreme, ridic ochii către chipurile îngrijorate din jurul meu, implorându-le să-mi dea o rază de speranță – dar nu citesc nici o nădejde în privirile lor.

Trimitem după Nando și Carol.

Le chem mai întâi pe Miss Milne, apoi pe Lisabetta și pe Mignon.

Puțin câte puțin, se adună la patul lui mai multe umbre, nu mă întorc să văd cine sunt – dar știu că toți cei care intră îl iubesc și sunt plini de simpatie și grijă.

O dată, Denize cel bun și gras se apleacă peste pat și spune: „Doarme". Denize e miop, iar lumina era slabă, chiar i s-a părut că doarme; lângă Denize era micuțul Georgie, tăcut – vor să-l vadă și ei pe micuț nevinovat care se stinge... aud suspinele femeilor, dar eu n-am lacrimi... și așa se târăsc ceasurile.

Aprinsesem o candelă lângă el, o candelă sfințită pe care o găsise Barbu la una din icoanele lui acoperite cu sticlă; arde liniștit lângă doi trandafiri roz pe care i-a trimis de dimineață Nicolae pentru fratele lui.

Se aude rumoare și intră în cameră Nando și Carol, amândoi uzi de ceața deasă care i-a încetinit chinuitor pe drum – un drum cu mașina, probabil de la Scroviștea la Buftea, prin ceață și întuneric, în toiul nopții, cu teama în inimi.

Și orele se târăsc...

Apoi Barbu se apleacă spre mine și-mi spune că s-ar putea să mai dureze multe ceasuri... multe ceasuri, n-aș vrea totuși să mă duc la culcare... Îmi lipsește voința să mă ridic de pe scaun – parcă ar trebui să rămân acolo la nesfârșit, atâta timp cât el încă mai respiră...

Doctorii se apleacă peste el, îi iau pulsul, spun că nu mai e atât de slab, că mai poate dura... probabil va dura, îmi spun voci blânde din jurul meu, îndemnându-mă să merg la culcare...

Mă ridic țeapăn să-i ascult – poate că, dacă mă odihnesc, se vor odihni și ceilalți, dar cum să te odihnești când mintea îți e atât de scufundată în suferință...

Am dormit, totuși, iar dimineața pe la 7 mi se spune că e mai bine, temperatura a scăzut brusc, prea brusc!... s-ar putea să însemne că noaptea trecută a fost criza – însă ar putea însemna și începutul sfârșitului...

Dar starea aceasta ceva mai bună a persistat, doar că nu are mintea limpede, ochii lui nu recunosc pe nimeni, letargie, indiferență completă care îi îngrijorează.

Mă simt ca o stafie care umblă de colo-colo, sunt înțepenită cu totul, mintea, inima, membrele, chiar și limba, care refuză să vorbească – fiindcă ceea ce aș avea de spus mă doare prea mult.

Dar sunt foarte calmă, nu știu de ce mă simt atât de calmă.

MAI TÂRZIU

Au venit la prânz cele patru doamne ale mele – m-am gândit că ar fi urât din partea mea să nu le primesc, dar când sufăr vreau să fiu singură – nu vreau să vorbesc, nu am nimic de spus, nu-mi folosesc forțele pentru altceva decât ca să sufăr decent, fără să-i necăjesc pe ceilalți, fără să atrag atenția.

Ziua se scurge încet, nu e mai bine, dar nu e nici mai rău.

Toată ziua nu fac nimic altceva decât să stau și să sper și să mă tem.

Cum nu se prevede nici un pericol imediat, mă voi duce la culcare devreme, ca să mă odihnesc puțin.

Buftea *sâmbătă, 15 / 28 octombrie 1916*

Noaptea m-am trezit de trei ori, primele două dăți nu mă aș[teptat] nici o veste înspăimântătoare, dar la cinci, când m-am dus să-l văd, era limpede că starea i se înrăutățise, temperatura părea să-i crească, plângea cu un glas chinuit și firav – avea ochii de[schiși] închiși și sticloși. Dar n-aveam ce face, așa că m-am dus din nou la

culcare, însă la 7, când m-am dus din nou, l-am găsit pe bietul Voiculescu într-o stare de panică îngrozitoare, Mircea avusese o cădere bruscă, pulsul aproape că-i dispăruse.

Moment cumplit. Sunt singură cu Voiculescu și sora – fac tot ce pot. Intră micul Georgie și ne uităm amândoi, cu o neliniște înspăimântată, la chipul mic și chinuit.

La scurtă vreme pulsul începe să fie mai bun, dar îmi simțeam inima înghețată de frică.

Mi se spune în continuare că, acum, problema vine de la cap – nu știu de ce, dar asta mi se pare cel mai rău –, iar azi are o expresie atât de suferindă și ochii i se duc în fundul capului de parcă văd năluciri pe care nu le înțelege.

Are un plânset slab și continuu care-ți frânge inima.

DUPĂ-AMIAZA

Aceeași situație, nici o schimbare, aceiași ochi sticloși, duși în fundul capului, și din când în când vaietul acela chinuit, sfâșietor, care nu se mai oprește.

La prânz au venit Nando și Carol, foarte triști când l-au văzut așa.

Veștile de pe front sunt, măcar o dată, mai bune, trupele noastre au respins inamicul în mai multe locuri – dar inima mi-e prea încremenită ca să primească vești bune, întotdeauna îmi închipui că le va urma vreun dezastru.

SEARA

Am făcut o plimbare de o oră și jumătate cu Barbu. După-amiază liniștită de toamnă, fără soare, dar și fără tristețe în aer. Natura pare calmă și resemnată, de parcă s-ar pregăti de odihnă – umblam ca prin vis. Am vorbit de multe lucruri, dar tot timpul aveam în minte chipul drag și chinuit pe care-l lăsasem în casă.

La întoarcere, cu câțiva trandafiri târzii superbi și o întreagă colecție de frunze de trifoi cu patru foi, l-am găsit pe Mircea la fel. Mamulea îi pusese un bandaj mic peste ochi ca să-i țină pleoapele obosite coborâte – azi nu a închis ochii deloc.

Cum se poate să privești așa ceva zi după zi, cu inima secătuită de teamă și nădejde?

MAI TÂRZIU

După o zi de tortură greu de îndurat, în care am simțit că, dacă mai durează mult, o să mi se risipească tot curajul, o rază de speranță: o baie cu mușchi i-a ușurat presiunea din cap – în sfârșit mișcă ochii, îi închide, chiar întoarce capul pe pernă! Să îndrăznesc să sper? Mai presus de orice, îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru îndurarea aceasta! Dar oare va dura?

Brătianu și Martha au trecut pentru câteva clipe, când ne așezam la cină, înainte să aflu de schimbarea aceasta. Aveam senzația că nu le pot vorbi despre el, că m-aș prăbuși la pământ dacă o fac, așa că m-am mulțumit să le mulțumesc că au venit și le-am spus că nu pot vorbi despre ce se întâmplă, e peste puterile mele!

Brătianu mi-a adus știri bune de pe front. Nu numai că am forțat inamicul să se retragă de la Târgu-Jiu, ci am luat și mulți prizonieri, pe lângă o baterie întreagă de artilerie pe care soldații noștri au putut-o folosi imediat împotriva dușmanului în retragere.

Mulțumesc Domnului și pentru scânteia aceasta de vești bune.

Buftea *duminică, 16 / 29 octombrie 1916*

Azi împlinesc 41 de ani!

Ce zi de naștere – după o noapte cumplită de grijă și speranță, la șapte, sau poate șase, nu mai știu, l-am găsit pe Mircea al meu aproape dus.

Ca de obicei, îl reanimează și pot merge jos să iau micul dejun și să aud cuvinte amabile, dar, slavă Domnului, nu și felicitări, toată lumea înțelege că n-aș suporta așa ceva.

Dau fuga sus să văd cum se simte și îl găsesc parcă ceva mai bine, dar tot cu plânsetul acela înfiorător, cu ochii injectați, duși în fundul capului, orbi, îngrozitori.

Toți mă asigură că oricum va mai trăi câteva ore, că mă pot duce pentru un ceas în oraș, la spitalul meu, fără prea mare grijă.

Am curajul acesta extraordinar, îl am doar fiindcă în ultimele zile mă simt de piatră, de parcă teama cumplită a veștejit o parte din mine.

La spital, flori, flori și fețe îngrijorate – le zâmbesc, dar nu pot vorbi, îi rog să nu vorbească, le spun că nu pot îndura cuvintele

Îmi fac vizita cu brațele pline de flori, las pachete mari pe fiecare pat – văd ochi buni peste tot, fiecare soldat murmură mulțumiri și, odată cu ele, urări de sănătate „prințului Mircea".

Nu-mi simt corpul – nu știu decât că zâmbesc, zâmbesc în continuare, dar buzele îmi sunt prea înțepenite ca să vorbesc... și așa merg de la un pat la altul, ca într-un vis fără sfârșit...

Bietul general Dragalina[1] are dureri mari, brațul i s-a infectat, urmează să-l opereze în dimineața aceasta, poate va trebui să-i amputeze brațul!

Vreau să aibă de ziua mea o mică plăcere cât mai mulți oameni, în ciuda jalei mele. Fiecare trebuie să-și poarte propria durere și să-i împovăreze pe ceilalți cât mai puțin. Am ordonat ca regimentul meu să primească vin și mâncare bună, copiii din satul Buftea să primească prăjituri, răniții mei din spital să aibă și ei ceva gustos în plus.

Am trimis bani și flori doamnelor care ajută în spitalele mai sărace, ca să se împartă puțină bucurie și celor mai puțin norocoși decât pacienții din spitale mai bogate.

Nu trebuie să uit că sunt Mama Regina, chiar dacă mi se frânge inima.

După vizita la pacienții mei, care azi mi-au arătat tot atâta simpatie câtă le-am arătat și eu, mă duc undeva la etaj să mă „felicite" miniștrii. Și ei se abțin să vorbească prea mult, încăperea e plină de flori, flori superbe, dar singurul meu gând e „poate vor fi puse pe un mormânt".

După o oră și jumătate, timp în care am simțit că fac eforturi supreme, dau fuga la automobilul meu și mă grăbesc să mă întorc acasă... cât de repede am mers! Am închis ochii, vântul mă izbea și trăgea de mine – trăiesc, sau sunt o stafie? sau doar visez?

Odată întoarsă la Buftea, mă grăbesc să urc scările și îmi găsesc copilul aproape dus – pulsul îi dispărea –, din nou mă aflam în prezența morții, dar din nou doctorii au obligat-o să-i dea drumul din gheare, l-au obligat pe bietul băiețel suferind să se întoarcă la viață!

Le-am strigat să-l lase să se ducă! Chinul era peste puterile mele, să-l lase să se ducă! E atât de ușor să te duci și atât de greu

1. Ioan Dragalina (1860–1916), general, comandant al Armatei I de pe Valea Jiului; a murit în urma rănilor primite în luptă (n. ed.).

să rămâi! Și de fiecare dată inima mea moare odată cu el, iar speranța, de cum se strecoară înapoi, e ucisă de noua criză care așteaptă să-l ia cu ea.

Nu pot! Nu mai pot îndura! Și ochișorii! Și vaietul acela îngrozitor!

SEARA

Nu poate trăi și nu poate muri! E o luptă cumplită. Și pe mine mă lasă puterile, parcă nu mai pot suporta încă o dată momentele acelea când îi privesc cu sete chipul micuț și schimbat, după ce mi s-a spus că a pierit și ultima speranță, că se duce... că aproape s-a dus...

Azi am și mai puțin curaj, nu pot sta în camera lui să-l aud cum țipă... jalea aceasta întinsă pe șase zile mi-a consumat aproape toată rezistența.

Nefericirea neajutorată a lui Nando e încă o povară pe care simt că n-o pot purta – mi-e mai ușor să îndur când nu e el aici. Să fie oare pentru că nu suport cuvintele... vai! Orice, numai nu cuvinte, să nu trebuiască să mă exprim, să nu trebuiască să răspund!

După-amiază, timp de două ore, am stat întinsă în pat ca un mort, incapabilă să intru în camera de suferință – și totuși îmi spun că nu suferă... dar eu, eu sufăr, până când nu mai pot.

Muka a venit să mă vadă, mi-a făcut bine – e unul dintre puținii oameni pe care îi îndur în jurul meu acum.

N-aș putea să cobor la cină, n-aș mai putea suporta ochi întrebători azi.

Sunt atât de obosită, mental și fizic, încât cred că am să pot dormi.

Da, trebuie să încerc să dorm și să uit vreme de câteva ceasuri...

Buftea *luni, 17/30 octombrie 1916*

Într-adevăr, am dormit – iar el încă trăiește...

Mi s-a spus că noaptea a fost foarte rău – m-am trezit de câteva ori, dar n-am fost în stare să mă duc, ca o lașă, simțeam că nu pot răbda țipetele acelea...

M-am dus doar o dată, la două, dar n-am putut sta acolo mai mult de 20 de minute, nu se putea îndura așa ceva.

Vrea să se ducă, vrea din tot sufletul, dar doctorii îl trag înapoi, întotdeauna îl trag înapoi.

Azi-dimineață la 7, încă o cădere și mereu aceleași cuvinte: „Se poate duce în orice clipă" – iar eu stau și-i ascult vaietul.

Îi lasă bandajul pe ochi, n-aș putea sta acolo dacă i-ar lăsa ochii descoperiți. I-am văzut pentru o clipă de dimineață: nu mai rămăsese nimic din ei, genele lui lungi și negre, scumpele, se agățau de un glob fără pupilă, pupila era întoarsă în sus, ascunsă vederii – nu mai rămăsese decât ceva injectat cu sânge și alb-gălbui.

Trăiesc acum în mine două ființe, una care privește și vede și una care suferă. Mulțumită lor sunt în stare să scriu toate acestea...

După prânz sunt chemată în camera lui – din nou, doctorii cred că nu mai are decât câteva minute de trăit, îi cedează inima.

Stau la nesfârșit lângă el, într-o durere mută, aproape de piatră – apoi, din nou, pulsul începe să-i bată mai puternic.

SEARA

Câteva ceasuri de calm, însă țipă în continuare, doar că pulsul îi e ceva mai puternic.

Au venit să mă vadă Brătianu, apoi Maruka, apoi Martha și, foarte târziu, Symki.

Cu Brătianu am stat mult de vorbă. A sosit Beliaev[1], generalul rus. Brătianu spune că i-a făcut o impresie bună. A avut o discuție confidențială cu el, în care au stabilit câteva puncte de cea mai mare importanță pentru România. Beliaev a dat dovadă că știe să dea sfaturi și e *zuvorkommend*[2].

Vreme foarte urâtă, după lunga toamnă minunată, vântul care urlă se potrivește cu sentimentele și gândurile mele.

Discutăm cu Maruka problema amputaților noștri. Crucea Roșie rusă se oferă să le dea brațe și picioare dacă-i trimitem la Odessa

1. M.A. Beliaev (1863–1918), general rus, șeful Misiunii Militare Ruse în România (1916). Numit ministru de război al Rusiei în ianuarie 1917. Executat de bolșevici (n. ed.).

2. Amabil, săritor (germ.) (n. tr.).

să-și facă lucrările acolo. Propunerea a fost întâmpinată în mod stupid cu rea-voință de autoritățile noastre, care refuză să recunoască cu sinceritate când nu sunt în stare să facă ceva cu propriile puteri. O mândrie absurdă, aș spune chiar criminală, îi împiedică să accepte simplu o ofertă făcut în cel mai simplu mod.

Am de gând să mă ocup de problemă împreună cu Maruka. I s-au deschis ochii asupra realităților vieții și mărturisește schimbarea prin care a trecut, ca o ființă loială și sinceră ce este.

Stăm mult, împreună cu ea, la căpătâiul bietului suferind, care tot țipă și țipă – cu toate acestea, ni se strecoară în inimi o speranță firavă, timidă, nemotivată.

Cină scurtă, singuratică, împreună cu Ileana, care are lacrimi în ochii ei frumoși și mari; *în adâncul sufletului* i se simte îngrijorarea, deși nu și-o exprimă.

După cină, Mircea are încă o cădere bruscă – aproape că n-o pot suporta, sunt la un pas de a mă lăsa doborâtă, și în continuare țipă și țipă…

Mă cuprinde, din senin, deznădejdea. Parcă mi-a pierit toată puterea – stau, nu pot gândi, nu pot face nimic… Nu pot decât să sufăr – să sufăr… să sufăr.

Îmi lipsește curajul de a mă duce la culcare, îmi lipsește curajul de a rămâne în camera în care răsună vaietele acelea, îmi lipsește curajul de a auzi glasurile din jurul meu, de a privi oamenii în ochi.

Vine și Barbu pentru câteva clipe, și el rămâne fără cuvinte; stă alături de mine, nici măcar nu încearcă să mă consoleze, mă lasă să mă adâncesc în nenorocirea mea enormă – acum e cel mai bun ajutor pe care mi-l poate da cineva…

Apoi, ca un câine muribund, mă târăsc în patul meu și mă întorc cu fața la perete…

Buftea *marți, 18/31 octombrie 1916*

Noaptea nu a mai fost atât de rea încât să ne răpească orice speranță, iar de dimineață pulsul nu îi mai era atât de firav ca ieri.

Țipă în continuare, dar agitația aceea dureroasă pare să mai fi slăbit.

E oare o mică îmbunătățire? Ar fi cu putință?

Dar ochii îi sunt tot întorși în cap.

Nando și-a petrecut a doua noapte pe canapeaua din salonul meu. În dimineața asta se întoarce la Cartierul General.

SEARA

Toată ziua a părut să se mai întremeze. A țipat mai puțin, n-a mai fost atât de palid, în ciuda a tot ce se întâmplă nu pot opri o rază de speranță să mi se strecoare înapoi în inimă.

M-am dus să iau prânzul cu familia Știrbey, era acolo și Brătianu. Ilenei îi place tare mult să se ducă pe la ei, casa noastră e tare tristă pentru ea.

A fost o zi furtunoasă, dar însorită. După prânz, Barbu mă convinge să facem o plimbare scurtă prin grădină – mă simt atât de ciudat, de parcă n-aș fi în stare să fac față luminii zilei. Am găsit câțiva trandafiri târzii, arată puțin păliți de frig, dar în apă se deschid chiar și bobocii mici. Pe cel mai frumos îl aduc întotdeauna în camera lui Mircea și îl pun pe măsuța de lângă patul lui.

Pe la cinci a venit Maruka – e un suflet bun, prietena pe care mi-o doresc alături cel mai mult. Are ceva foarte real în ea, în ciuda felului ei original de a fi și a vorbi.

N-am avut tăria să cobor la cină, am cinat în pat cu Ileana.

Nici o veste de pe front. Sper ca tăcerea să nu însemne un nou dezastru.

Buftea *miercuri, 19 octombrie / 1 noiembrie 1916*

Noaptea a fost mai liniștită. M-am dus să-l văd la ora trei, starea îi era destul de bună.

La 7, din nou, a fost gata să-i cedeze inima.

MAI TÂRZIU

În continuare e mai slăbit decât ieri; orice fac doctorii, inima de-abia dacă-i reacționează.

Zi mohorâtă, destul de rece, dar încă n-a dat bruma. Vremea rea pe toate fronturile stânjenește orice acțiune.

DUPĂ-AMIAZĂ

Slăbiciunea foarte gravă continuă, doctorii sunt foarte îngrijorați.

SEARA

Ziua a fost plină de frământare dureroasă. Nu mai țipă, e atât de slăbit încât ne temem să-l mișcăm cât de puțin, fie și ca să-i aranjăm patul și să-l spălăm.

La prânz am trimis după doamna Mavrodi și Tațulina ca să vorbim despre trenurile sanitare etc. ... Au venit să prânzească aici și Nando și Carol; privim cu o îngrijorare ucigătoare starea micului nostru suferind.

Am făcut o plimbare scurtă cu Barbu prin grădină, dar nu m-am îndepărtat prea mult de casă, mă apasă prea mult grija.

Mai târziu au venit Maruka și Symki, apoi Nando, care va rămâne aici peste noapte.

Ne temem de o noapte grea – îmi simt inima ca de plumb, mă simt la o sută de mii de leghe depărtare de cine sunt eu cu adevărat.

Veștile de pe front nu sunt rele, dar situația e gravă.

Nici un cuvânt de la mama.

Buftea *joi, 20 octombrie / 2 noiembrie 1916*

Noaptea nu a fost atât de rea pe cât ne așteptam, iar în dimineața asta starea lui nu e nici mai bună, nici mai rea decât ieri.

Bietul sufletel își continuă lupta eroică împotriva morții.

Nici un semn că ar fi conștient, ochii îi sunt în continuare ca de mort.

Nu mai țipă, dar de câteva zile are o mișcare continuă a maxilarului, clănțăne și scrâșnește din dinți.

Vreme mohorâtă, rece, tristă.

PRÂNZ

Cred că se duce. Doctorii nu spun nimic, dar eu așa cred...

DUPĂ-AMIAZĂ

Se duce, acum sunt sigură că se duce... în curând...

SEARA

Mircea a murit la 9, cu mâna în mâna mea.

Azi e *Allerseelen*
Ziua Morților

Buftea *vineri, 21 octombrie / 3 noiembrie 1916*

A murit Mircea
puiul meu – ultimul, copilașul meu.

A murit Mircea
și azi deja au să-l ducă la groapă.

A murit Mircea.

Erau șase, acum nu mai sunt decât cinci.

Erau trei băieți și trei fete, acum nu mai sunt decât doi băieți și trei fete.

Buftea *sâmbătă, 22 octombrie / 4 noiembrie 1916*

A murit Mircea.
Azi îl îngroapă în biserica de la Cotroceni.

Buftea *duminică, 23 octombrie / 5 noiembrie 1916*

L-au îngropat ieri.

Voi avea, oare, curajul să povestesc cum a fost? Dar știu că vreau să povestesc, fiindcă într-o bună zi poate se va uita, viața merge înainte, iar pentru alții Mircea n-a fost decât un copilaș, un copilaș cam neascultător… care nu ocupa prea mult loc pe lume.

Intr-o zi și eu voi zâmbi din nou… chiar voi râde din nou, dar acum peste lumea întreagă sunt scrise cuvintele acestea:

A murit Mircea!
A murit Mircea!

Mircea

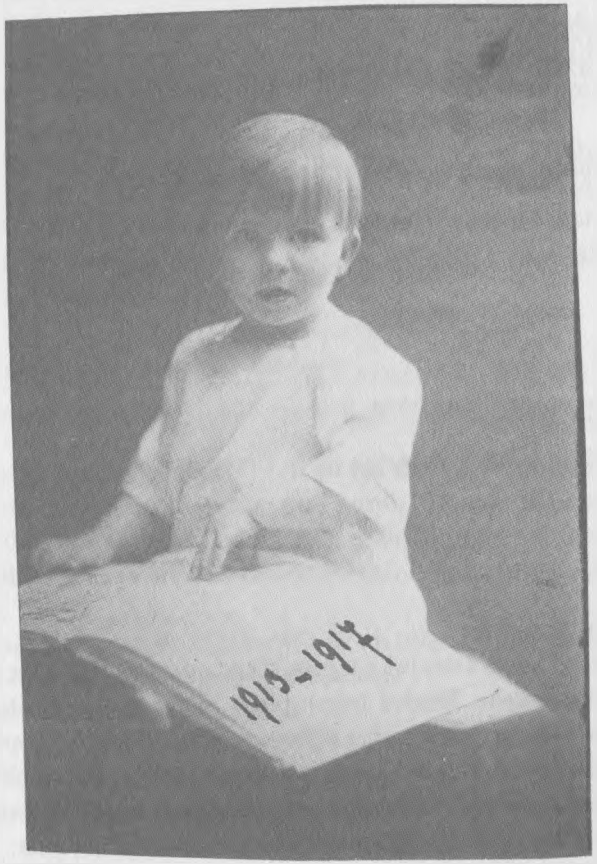

Principele Mircea.

Buftea

Sunday 5th November
23rd October 1916

They buried him yesterday.

Shall I have the courage to relate how it was? yet I want to tell it, because one day it might be forgotten, life moves on and for others Mircea was but a quite little child, a rather naughty little child... who did not take much place in the world.

I too one day will smile again... will even laugh again, but now three words are written over all the world:

Mircea is dead!

Mircea is dead!

my Mircea

my child!

Mircea is dead!

He died at 9 o'clock on Thursday. At 9

Mircea AL MEU
copilul MEU!
A murit Mircea!

A murit la ora nouă, joi. La șapte m-am [dus] la el – tăcerea doctorilor mi-a străpuns inima, erau toți trei în cameră, după paravan, dar nu mai încerca nici unul nimic.

Știam ce înseamnă.

M-am uitat în jur temătoare, căutându-l pe Barbu, nu era acolo, nu-i simțeam pulsul deloc, iar doctorii tăceau după paravan... atunci am știut și m-am așezat și am așteptat...

Preferam să fiu singură, așa că i-am rugat pe ceilalți să se ducă jos la cină... și am rămas acolo, cu mânuța aceea țeapănă, fără puls, dar caldă încă, în mâna mea.

A venit Barbu – a așteptat și el – și Nini, care-l ținea de mâna cealaltă.

L-a anunțat cineva pe Nando, la aște, că sfârșitul e aproape.

Cineva mi-a șoptit că s-ar putea să mai dureze totuși – dar n-a mai durat, deja respira mai scurt; din cauza bandajului lat de pe ochi nu i se vedea mare parte din față, doar bărbia și gurița.

La 9 și-a tras ultima suflare – nici măcar cât un suspin – nici o luptă – ultimele clipe au fost ca o luminiță tremurătoare care s-ar stinge... I-am văzut gurița ca printr-un văl – mă orbeau lacrimile, dar n-am plâns.

Îmi pusesem mâna cealaltă sub capul lui, așa ne-a părăsit – în liniște, după trei săptămâni de luptă cumplită cu un dușman care, în cele din urmă, a învins.

O vreme am stat în genunchi lângă el, cu capul pe inimioara lui care nu va mai bate niciodată.

A murit Mircea... copilașul meu, băiețelul meu zvăpăiat, fiul meu cel mic și încăpățânat s-a dus... pentru totdeauna... dus...

Stătea acolo, nemișcat, se terminase lupta – era liniștea de după bătălie – un mic luptător învins, cum au fost învinși atâția alții...

A trebuit să-l las în grija celorlalți – m-am dus în camera mea și am stat acolo, fără lacrimi. Apoi a venit Nando, și durerea lui era grea... iar eu stăteam și așteptam să mă lase să intru din nou.

Mi s-a părut că a durat ore întregi până să mă pot întoarce la copilul meu... dar nu mai era copilul meu, era o figură de ceară, un mic străin palid cu o față foarte severă...

Se spuneau rugăciuni în jurul patului lui, toată casa a venit și s-a adunat pe lângă pereți – când au terminat rugăciunile m-am dus și am dat mâna cu fiecare – dar nu i-am putut privi în ochi... trebuie să treacă ceva vreme înainte să le pot privi din nou fețele.

Apoi m-au dus la culcare.

În toiul nopții m-am trezit și m-am furișat în încăperea aceea tăcută. Cei care-l vegheau m-au lăsat singură și am rămas acolo, încremenită, privind fața a ceva ce a fost odată... copilul meu...

De o parte și de alta a lui ardeau două lumânări înalte, altă lumină nu era.

Stătea întins în pătuțul lui, foarte drept și rigid, cu un bandaj legat peste bărbie, dragul de el.

Am stat acolo, cu ochii uscați, și l-am privit și l-am cunoscut, și totuși parcă nu-l mai cunoșteam.

Avea mânuțele încrucișate pe piept, legate cu o panglică albă ca zăpada, iar eu îi pusesem peste inimă trei trandafiri roșii ca sângele.

Am stat acolo și mi-am amintit nașterea, viața lui și speranța pe care ne-a adus-o.

Gura îi era tristă, păstra amintirea suferinței lungi pe care o simțise.

Ultimul lui cuvânt, spus cu multe zile în urmă, fusese „destul", cuvântul lui Hristos.

Dar gura îi era tristă – nu era o gură de copil, ci gura cuiva care știe.

Ce știe Mircea acum?

Niciodată, niciodată n-am să pot uita vizita aceea tăcută în camera lui Mircea în toiul nopții... Mircea care nu mai era Mircea, ci un mic străin cu fața gravă „care știa".

La șapte dimineața m-am dus iar să-l văd. Era acolo și micul Georgie – i-am implorat să-i ia bandajul din jurul feței, după aceea a semănat ceva mai bine cu copilul meu de odinioară.

Puțin mai târziu m-am întors la el cu Barbu, care i-a ridicat căpșorul cât i-am pus eu la gât lănțișorul cu cruciuliță.

Era foarte rece – rece ca marmura, dar foarte moale.

Am făcut amândoi deasupra lui semnul crucii, apoi li l-am lăsat celorlalți să-l pună în sicriu.

Am trăit câteva ore îngrozitoare în așteptarea clipei când avea să fie *aufgebart*[1] la rugăciuni.

Toată familia se învârtea în jurul meu – buni cu mine și plini de simpatie, covârșiți și ei de durere –, dar știam că durerea mea nu era a lor, fiindcă a mea era durere de mamă.

În cele din urmă, s-au terminat toate pregătirile și m-au lăsat din nou să mă duc la el – dar pentru ultima oară.

Stătea în sicriul deschis, înconjurat de grămezi de flori albe, așezate cu drag de mâini iubitoare și compătimitoare.

Stătea acolo ca un mic idol solemn, iar noi ne-am plecat capetele în fața lui – dar odată a fost „copilul meu"...

I-am spus adio și l-am sărutat, simplu, pe fruntea lui mică și palidă, atât de rece. Avea părul foarte bine pieptănat, ca al unui băiețel englez, iar mânuțele îi erau încrucișate cu toată solemnitatea pe piept – nu mai era Mircea cel mic și neascultător care întotdeauna făcea ce voia el, acum era o figură măruntă și binevoitoare pe care aveau s-o închidă într-o cutie...

I-am pus pe piept împreună cu Barbu o iconiță sfințită la care ținuserăm noi, ca să meargă cu el în mormânt.

Apoi l-am lăsat... și n-am să-l mai văd niciodată...

niciodată...

L-au dus din casă, bătrânul grădinar german care l-a iubit atâta transformase drumul scurt pe care trebuia să-l facă sicriul într-o străduță de flori. Când am ieșit din casă, grădina parcă înflorise din nou... Le sunt recunoscătoare celor care i-au presărat flori pe ultimul drum – au făcut toamna să pară mai puțin tristă...

L-au pus într-un vagon pe jumătate deschis, în trenul care fusese tras pe o linie aproape de casă – nu avea locomotivă, l-au împins soldații până nu s-a mai văzut...

În ziua aceea nu m-am dus cu el – m-am dus în pat, m-am întors cu fața la perete și am plâns.

Iar a doua zi l-au înmormântat în biserica de la Cotroceni.

Toată biserica era plină de crizanteme albe – altceva nu vedeam, doar florile și groapa neagră în care l-au coborât sub pământ.

1. Expus pentru rude și prieteni, înainte de îngropare (germ.) (n. tr.).

N-am simțit că i-ar fi urât acolo, fiindcă ceea ce-l făcea Mircea al meu era în altă parte, poate, cum cred oamenii simpli, la Dumnezeu, ca să se roage pentru țara lui…

Ileana crede că mătușa se va bucura să-l vadă în rai și că nu se va simți singur acolo, fiindcă mătușa va avea grijă de el.

Eu nu știu unde ești, Mircea, micuțul meu, dar știu că nu ești sub pietrele din biserică…

Acum trebuie să țin piept unei vieți fără el – trebuie să învăț să trăiesc cu un membru tăiat…

Buftea *Luni, 24 octombrie / 6 noiembrie 1916*

Zi de întuneric.

Cum oare să-i țin piept?

Ieri m-am dus la Cotroceni să asist la câteva rugăciuni la mormântul lui. Crizantemele se ofileau.

Toate se ofilesc.

Diseară voi pleca – le-am spus să mă ducă undeva, în vreun loc îndepărtat în care să vizitez oameni cu alte suferințe, care să nu fie ale mele.

Barbu și Ballif mi-au aranjat o călătorie mică. Sunt oameni buni, înțeleg.

Mă pot bizui pe ei.

Pentru asta îi mulțumesc Domnului.

În tren *marți, 25 octombrie / 7 noiembrie 1916*

Zi frumoasă de toamnă.

Am făcut o vizită-surpriză la Iași. Am vizitat multe spitale, mulți suferinzi.

Cred că oamenii s-au bucurat, chiar s-au simțit mișcați să mă vadă acolo. Nu știa nimeni că vin.

Dar totul mă face să plâng – auzul numelui lui…

Un soldat avea portretul lui lângă pat – altul mi-a spus că e din „Regimentul Mircea“ și m-a sfâșiat.

Probabil într-o bună zi voi fi mai tare la auzul numelui acestuia.

M-am întâlnit cu Eliza Brătianu și cu Eliza Greceanu[1].

I-am făcut o vizită scurtă mitropolitului. Acum câteva luni am avut parte de atâta veselie la el acasă...

Târăsc de colo-colo fantoma mea, nu pe mine.

Iașiul e plin de soldați ruși. Am văzut și mulți soldați francezi, cu chipiele lor albastre.

Unii dintre răniții pe care i-am vizitat la spitalul militar mă văzuseră și la Fetești și s-au bucurat să mă revadă.

În tren am stat de vorbă cu doi generali ruși, pe care i-am luat cu noi de la una din gări. Au luat prânzul cu mine, au fost tare bucuroși, dar au o franceză imposibilă, am conversat prin zâmbete.

Totuși, au plecat încântați.

Am văzut mulți ruși la gară și câțiva francezi.

Am văzut câteva surori de caritate rusoaice și pe contele Slieven mi se pare, în fruntea unei delegații a Crucii Roșii.

Când trenul tocmai pleca, am auzit un glas în mulțime, spunând în engleză: *Dear Queen...* Era Alice Cantacuzino[2], tovarășa mea credincioasă de călărie. Aș fi vrut să pot sta de vorbă cu ea — sunt sigură că îmi simte și ea durerea, l-a iubit și se juca, pe vremuri, cu el.

Familia lui Ballif e la Iași, mă bucur că a avut ocazia să-i vadă. M-am întâlnit puțin cu micul Ballifaki.

Zi plină – îmi e mai bine când sunt obligată să trăiesc, să acționez... să exist...

Trebuie să continui ca un automat, până ce-mi voi putea purta din nou singură greutatea inimii.

Mi-e dor de Barbu, m-am obișnuit cu sprijinul lui.

În tren *miercuri, 26 octombrie / 8 noiembrie 1916*

Am plecat devreme la Târgu Frumos, aproape de Pașcani, iar apoi cu automobilul la Târgu Neamț, unde am vizitat trei spitale, unul așezat foarte frumos pe deal, fostă cazarmă.

---

1. Eliza Greceanu, născută Aslan, soția lui Petre Greceanu (1864–1919), general și aghiotant regal. Doamnă de onoare a reginei (n. ed.).

2. Alice Cantacuzino (1899–1979), fiica soților Mihail și Maruca Cantacuzino (n. ed.).

Am găsit totul în bună stare, doctorii făceau tot ce puteau, răniții păreau să se simtă destul de confortabil.

La început, drumul cu mașina a fost foarte rece, dar încet-încet a ieșit soarele, a fost plăcut.

De la Târgu Neamț am mers cu mașina la Văratic, unde sunt risipiți prin chiliile călugărițelor o mulțime de răniți. Am vizitat cât de mulți am putut.

Bătrâna stareță a fost mișcată și tulburată când m-a văzut – și eu m-am tulburat când am văzut-o, am plâns amândouă. De cum mă opresc să mă gândesc, nu mai pot îndura – e mai bine când mă mișc și fac mereu ceva.

Pe drum ne-am întâlnit cu convoaie rusești.

De la Văratic ne-am întors la Neamț, din nou spitale, peste tot mare bucurie și mare surprindere la sosirea mea.

Am pornit spre Bicaz când se făcuse deja destul de târziu. Se duc lupte destul de aproape, în munți.

Peste tot ruși și iar ruși – de-a lungul drumului spre Bicaz a fost construită o cale ferată scurtă, care a stricat destul de rău drumul; chiar și așa, a fost destul de bun.

Deja se întuneca, dar îmi doream din tot sufletul să ajung la casa unde fusesem atât de fericită vara trecută. Am ajuns până acolo. Draga mea casă albă era luminată ca ziua. Acolo stă generalul rus. M-am întâlnit cu el – nu vorbește franceza, dar împreună cu el a ieșit din casă un ofițer înalt și foarte blond, care vorbea o franceză perfectă.

Veștile erau bune în părțile lor, dușmanul a fost respins peste granițele noastre.

Drumul de întoarcere a fost splendid, luna superbă se reflecta în râul șerpuitor.

Ultima parte a călătoriei, între Piatra și Roman, a fost foarte friguroasă.

Am ajuns la Roman prea târziu ca să mai vizitez spitalele, așa că am hotărât să rămânem peste noapte în gara de la Roman și să mergem la spitale dimineața devreme.

Când m-am întors în vagonul meu s-a prăvălit din nou peste mine toată greutatea durerii mele.

Am adormit plângând.

În tren *joi, 27 octombrie / 9 noiembrie 1916*

Am plecat la opt să văd spitalele din Roman. Am vizitat trei. La primul era doamna Morțun, la al doilea doamna Capri, la al treilea doamna general Istrati.

De acolo, drum lung, prin multe sate, până la Bacău.

O mulțime de soldați ruși, ne-am întâlnit aproape numai și numai cu trupe rusești. Foarte pitoresc. Uniformele lor sunt de culoarea prafului sau a nămolului, se amestecă întru totul cu drumul, dealurile și colibele.

Am ajuns la Bacău și am vizitat și acolo trei spitale. Peste tot am găsit oameni foarte grav răniți.

Într-un spital m-a întâlnit cu Iza Exarcu și soțul ei, doctorul.

De la Bacău am plecat la Tescani – priveliște rurală foarte frumoasă, de pe drumul nostru care urca încet, șerpuind, sălbatică și pitorească, foarte potrivită cu trupele rusești găzduite prin toate satele.

Păreau să se simtă ca acasă, găteau, își țesălau caii, își curățau puștile.

Purtau căciuli de astrahan, mari și cenușii, și cămăși foarte scurte, cu cingătoare de piele. Au vestoane groase, pământii (de culoarea pământului uscat), cei mai mulți sunt foarte de bine îmbrăcați și par să aibă destui cai.

Am văzut destul de mulți și pe jos, mânând din urmă cirezi mari de vite.

Odată ajunși la Tescani, am mers cu automobilul acasă la mama Marukăi și am găsit casa locuită de ofițeri de artilerie.

M-au salutat cu plăcere și uimire.

M-am simțit ciudat în casa despre care îmi vorbise de atâtea ori Maruka.

Am prânzit acolo, despachetând proviziile pe care le aduseserăm cu noi.

Am plecat imediat după masă spre Comănești și ne-am oprit pe drum la un spital dintr-un sat mai mic, Moinești.

La Comănești m-am întâlnit cu Prezan și subalternii lui. Am stat de vorbă cu el, părea foarte mulțumit.

De la Comănești ne-am dus la Târgu Ocna. Împrejurimile sunt tare pitorești, o parte din drum a fost foarte prost.

Acolo se află o biserică veche și frumoasă, înconjurată de ziduri zdravene, ca o fortăreață, înălțată peste râu; totul arăta foarte părăsit, în ruină.

Am vizitat și spitalul de acolo, amenajat în primărie. Am văzut, printre alții, un bărbat, o femeie, un copil răniți de un avion care tocmai trecuse. Am întrebat-o pe mama care stătea întinsă cu fața în jos ce se întâmplase cu copilul și mi-a răspuns: „Piciorul i-a rămas în casă!"

M-am aplecat peste copil, era un îngeraș de vreo cinci ani cu părul des și negru, culcat și el cu fața în jos, i-am dat niște ciocolată și chiar s-a întors și mi-a sărutat mâna! L-am mângâiat pe cap – era un copil tare drăgălaș –, apoi am văzut că tremura de febră și îi clănțăneau dinții.

Nu suport să văd copii suferind, a trebuit să ies repede de acolo.

Pe drumul între Târgu Ocna și Adjud am avut un accident de automobil. Mergeam destul de repede, un car cu boi se întorcea să treacă drumul tocmai când veneam noi. A fost o ciocnire teribilă – carul a zburat într-o sută de bucăți, automobilul nostru a zburat în șanț, unde șoferul a reușit, din fericire, să-l oprească înainte să se răstoarne; doamna Mavrodi a zburat de la locul ei și s-a lovit la picior, țăranul și băiatul din car au zburat și ei în aer, în fapt au zburat toate, dar, din fericire, n-a avut nimeni de suferit prea mult, cu excepția carului. Boii au început să mănânce liniștiți fânul răsturnat.

Cu ceva bani și multe vorbe bune, lucrurile s-au rezolvat din nou. L-am încredințat pe bătrânul țăran amețit unor soldați care treceau pe-acolo și am plecat – automobilul nostru nu părea afectat deloc, doar biata doamnă Mavrodi avea unele dureri la genunchi și gleznă.

Luna răsărise devreme, superbă și enormă. În curând s-a întunecat, iar razele lunii pe râu (Trotuș) erau minunate; valea e largă, în depărtare se vedeau dealuri, iar peste ele nori, lumea părea vastă, nesfârșită, parcă înaintam printr-un vis ciudat.

Am ajuns la Adjud într-o beznă deplină; e un orășel cu un spital mare al Crucii Roșii care nu e tocmai un spital, ci mai degrabă o mulțime de paturi provizorii aranjate în mai multe case.

Deși am venit pe neașteptate, i-am găsit pe doctori și pe doamnele care-i ajută *la posturile lor*. Mi-au lăsat o impresie bună.

Chirurg e tânărul dr. Leonte. Pacienții erau în mare parte grav răniți, câteva cazuri erau foarte grave.

Am umblat printre paturi în semiîntuneric, ca într-un vis; toți păreau să se bucure să mă vadă, chiar și cei mai suferinzi mă recunoșteau. Le-am dat tutun și cruciulițe. Locul mi s-a părut mult mai aproape de ideea mea despre un spital din vreme de război, fiindcă totul e improvizat, iar lumina slabă și încăperile joase, văruite, îi dădeau un aer misterios, parcă ireal.

Nu am văzut altceva decât suferință, suferință, suferință, care nu mi-a ușurat greutatea din inimă.

Printre doamnele de-acolo am găsit-o pe Chita Cerkez.

De acolo ne-am întors la tren și, în toiul nopții, am făcut cale întoarsă la Buftea.

Buftea *vineri, 28 octombrie / 10 noiembrie 1916*

Am sosit înapoi la 8 dimineața. Au venit să ne întâmpine la gară Nadeja, Barbu și micul Georgie.

O luasem cu mine și pe bătrâna Nini, ca să mai schimbe locul.

Întoarcerea acasă nu a fost ușoară.

Barbu n-a putut sta cu mine decât câteva minute, fiindcă azi e aghiotant.

Îmi dădeam seama că trebuie să-mi reiau vechea viață – dar toate mă dor.

M-am hotărât să mă duc la spital. Trebuie să încep din nou. Nu pot să mă închid ca o egoistă în durerea mea.

Întoarcerea a fost foarte grea, totul îmi făcea rău.

Mi s-a părut aproape insuportabil de greu să văd din nou toate chipurile de acolo.

Generalul Dragalina a murit în spitalul nostru și a fost înmormântat cât am fost plecată. S-au dus la înmormântare Nando și Carol.

Am stat o vreme cu fiul lui Dragalina, ne-am plâns fiecare durerea lui, am plâns simplu, fără rușine, eu și omul acela masiv, am plâns și am tot plâns, fiindcă aveam în inimi o tristețe de neîndurat.

Mi-am făcut vizitele peste tot, ca de obicei – dar s-a schimbat ceva în mine, ceva care nu mai poate fi la fel niciodată, niciodată...

M-am întors aici să iau prânzul cu Nadeja și Ileana, care arată tare frumos.

Pe drumul de întoarcere am stat de vorbă cu Ballif, care a pierdut și el, mai demult, un copil iubit. A fost mișcător să-l aud pe omul acesta dur vorbind despre durerea de atunci – și era atât de sărac, că n-a putut face tot ce s-ar fi putut face pentru copil dacă ar fi avut bani...

După prânz m-am dus în camera mea, neștiind cum să trec peste ceasurile rămase din zi. Am avut curajul să intru cu Nini în cameră... unde a murit...

Mai târziu a venit Maruka – a fost bine că a venit – vreau să fiu singură, și totuși îmi face rău – nu știu ce vreau – nu știu decât că sufăr – sufăr... sufăr...

Buftea *sâmbătă, 29 octombrie / 11 noiembrie 1916*

Mă trezesc cu o greutate pe inimă – umblu toată ziua cu aceeași greutate și mă duc la culcare cu ea mai apăsătoare decât era dimineața, atât știe sufletul meu...

În fapt, m-am dus devreme la spital, mi-am făcut vizita zilnică, am împărțit vorbe bune aici, zâmbete dincolo, sfaturi bune, am ascultat plângerile oamenilor – dar propria mea durere mă închide într-un fel de cochilie de izolare, deși eu mă mișc, fac și gândesc, parcă totuși e cineva cu care nu m-am obișnuit încă să trăiesc, cineva care era pe vremuri de o veselie de neînfrânt și care acum are ceva zdrobit pe dinăuntru, cineva care credea în *la joie de vivre* în ciuda tuturor piedicilor și care acum e ca o stafie printre oameni, despărțită de ei de o atmosferă impenetrabilă de jale prin care nu poate răzbate nimic.

Mircea al meu a murit.

Va mai putea fi vreodată ceva la fel?

Da, am să-mi fac datoria, am să-i ajut pe alții, am să-i consolez, am să-i hrănesc, am să-i îmbrac, am să le șterg lacrimile – am să-i și conduc, dacă e nevoie, voi merge în fruntea lor și le voi arăta calea –, dar nu pe mine cea de ieri o urmează, ci pe o străină care nu se cunoaște ea însăși pe sine.

M-am întors aici la prânz, a venit Nando. Am stat în camera mea, am făcut o plimbare scurtă cu Barbu, care a rămas alături de mine o vreme – mă ajută.

După cină, Ballif mi-a adus vești deloc bune de pe front!

Buftea *duminică, 30 octombrie / 12 noiembrie 1916*

Trebuie să învăț să trăiesc, dar parcă aștept întruna ceva, ceva ce nu are cum să vină... ceva ce nu va veni niciodată...

Măcar îmi pot face datoria – sunt atâtea de făcut. Voi încerca să fac tot ce pot, cu curaj, doar că acum le fac pe toate altfel, ca un om despărțit de viață, care nu ia parte în nici un fel la ceea ce face.

Mă simt de două ori mai mișcată de cei ce suferă, dar parcă îi ating cu sufletul, nu cu inima.

La spital s-a ținut o slujbă religioasă scurtă pentru soldați. Am stat cu ei. Pentru prima oară, numele lui a lipsit din rugăciunea pentru familia regală: „Carol, Elisabeta, Nicolae, Ileana și...“ numele scump n-a mai fost rostit... nu mai e nevoie să ne rugăm pentru tine, Mircea, puiul meu – Mircea al meu, copilul meu, băiețelul meu...

M-am întâlnit cu Lady Barclay. Se va deschide aici un mare spital englez și au rugat-o pe regină să-i dea nume, iar eu i-am dat numele acela care nu mai e rostit când ne rugăm pentru ceilalți cinci... numele pe care l-am iubit... Mircea!

Comunic din nou cu mama prin telegrame, cu ajutorul lui Adini[1] (regina Danemarcei), ceea ce îmi aduce alinare în mijlocul greutăților.

Am primit o scrisoare veche de două luni de la Baby, trimisă din Zürich, scrisă chiar după declarația de război. Veștile pe care mi le dădea despre mama sunt triste – îmi descrie o mamă bătrână și zdrobită, terorizată în propria casă de Sandra, care trăiește pe spatele ei, nu recunoaște niciodată ce fac cei din jur pentru ea și nu încearcă în nici un fel să-i facă bietei femei viața mai ușoară.

1. Alexandrina Augusta de Mecklenburg-Schwerin (1879–1952), nepoata de soră a mamei reginei Maria (n. tr.).

Scumpa mea mamă – și nici una dintre noi nu poate merge s-o înveselească puțin.

Mai era și o scrisoare de la Fräulein Tassovant, care spunea că mama a fost foarte afectată de declarația noastră de război – a fost o mare durere pentru ea, știam de la început că așa va fi, scumpa mea mamă, biata de ea!

M-am întors aici și am luat prânzul cu familia Știrbey, apoi am făcut o plimbare cu Barbu care mi-a amintit, într-o notă tristă, de plimbările dinainte.

Am mai găsit câțiva trandafiri târzii, de toamnă – nu mai pot alege doi, pe cei mai frumoși, ca să-i pun în vaza de lângă patul lui. Multe zile, către sfârșit, nici nu-i vedea, dar mie îmi plăcea să-i știu acolo – pe vremuri îi plăceau florile. Acum nu i le mai pot duce decât la mormânt.

E ciudat, nu reușesc să mă conving să călăresc, eu, care ador călăria mai mult decât orice. Parcă ține de un alt timp – un timp incredibil de fericit, un timp trăit de cineva care nu eram eu... sau poate acum sunt altcineva... nu știu.

Martha a trecut puțin, pe seară, să mă vadă.

Spatele n-a încetat să mă doară rău – dar acum chiar și durerea fizică o simt de parcă ar fi a altcuiva.

Buftea *luni, 31 octombrie / 13 noiembrie 1916*

Am ținut slujba de nouă zile în bisericuța noastră dragă de la Cotroceni.

La mormântul lui nu era nici o floare ofilită, toate erau îngrijite, întocmai așa cum mi-ar fi plăcut să le găsesc.

N-a venit prea multă lume, notabilități puține și unul sau doi prieteni care-mi înțeleg durerea.

Măcar de data aceasta, slujba a fost bună, demnă, simplă, cu cântări frumoase.

Îmi țineam ochii ațintiți la lumânările aprinse; în general, cred că mi-a făcut bine.

„În loc de odihnă, în loc de verdeață, fără durere..."[1] Așa să fie, Mircea, scumpul meu, dar eu n-am să-ți mai văd niciodată piciorușele bronzate, în ciorapi până la genunchi – aveai niște picioruțe tare

1. În limba română în original (n. tr.).

puternice și dinți foarte frumoși, întotdeauna spuneam că ai mai mulți dinți decât are lumea. Întotdeauna mi-am dorit un copil cu ochii căprui...

Unde ești tu acum, Mircea al meu, copilașul meu, băiețelul meu zvăpăiat?

Muki scump
Mircea Vodă
Puiul meu de soare...

pe câte nume te chemam – Mircea, unde ești tu acum?

În inima mea îți spuneam Speranță mică – Speranță mică, de ce te-ai dus – nici nu știi ce erai și ce însemnai! Și totuși, pe pământ erai un băiețel zvăpăiat!

Am mai stat o vreme la Cotroceni, apoi am plecat cu Martha la Mogoșoaia, iar de acolo m-am întors acasă – acasă, unde el nu mai e...

Buftea *marți, 1/14 noiembrie 1916*

Azi am ajuns la București cu avioanele deasupra capului.

Bombardamente mari, multă zarvă. Mi-am făcut treburile la spital de parcă nu se întâmpla nimic. Apoi a venit Ballif să mă anunțe că avioanele trecuseră pe la Buftea și aruncaseră bombe în jurul casei! Fabrica ardea, dar toată lumea era teafără, mai puțin un grădinar, care a fost ucis.

Veștile m-au tulburat mult, erau acolo toți copiii, în afară de Carol.

La 12 am avut o întrunire pentru discutarea mai multor probleme – am avut câteva clipe de mare îngrijorare pentru Barbu, care a ajuns târziu, mă temeam să nu se fi dus la Buftea după avioane – și Ballif voia să se ducă, dar, de vreme ce am auzit că cei de acolo nu pățiseră nimic, am preferat să nu se pună nimeni în calea primejdiei fără rost, mergând drept în zona bombardamentelor.

M-am întors și am luat prânzul târziu. Într-adevăr, a fost tare rău aici, s-au aruncat aproape 160 de bombe peste tot în jurul casei. De-abia au avut timp să se adăpostească în pivnița pe care o construiseră acolo și de care am râs de atâtea ori, spunându-i „vizuina de sperietură", cu gândul că n-o vom folosi niciodată: ce bine că au avut-o acolo azi!

Toată lumea era foarte tulburată, cu nervii mai mult sau mai puțin zdruncinați – a fost un atac îngrozitor.

Bietul băiat care a murit, grădinarul, era încă întins lângă o groapă enormă, chiar în spatele casei.

Slavă Domnului că nu era în grădină nici unul din copii, dar Nadeja Știrbey și fiica ei Maria, erau la gară și au trebuit să fugă, văzând bombele cum cad în toate părțile! Înfiorător! Celelalte două fete erau aproape de moară și s-au adăpostit în podul morii, printre saci – idee isteață.

Acum toată lumea se teme că, odată ce au descoperit Buftea, vor mai veni.

M-am plimbat prin grădină cu Barbu și Nicky ca să vedem prăpădul. Copaci rupți, iarba spulberată în gropile monstruoase – o pajiște arăta ca un câmp arat. Alți copaci rămăseseră cu toate ramurile tăiate și sparte în așchii mărunte. Fabrica ardea într-o parte, în alta o bombă trecuse prin acoperiș fără să facă pagube prea mari. Pe dinafară, zidurile erau pline de găuri mici, de parcă se trăsese la țintă în ele.

Buftea *miercuri, 2/15 noiembrie*

Plecat devreme în oraș cu Ballif, zi foarte rece. Muncă la spital, mulți oameni de văzut, multe de discutat.

M-am dus cu Ballif și Lady Barclay în vizită la *Cercul Militar*, unde sperăm să amenajăm spitalul englez. E o clădire splendidă, avem în ea chiar mai mult loc decât ne trebuie.

A venit Skupiewski[1] să vorbim de spitale, toate au nevoie de ajutor – ajut peste tot unde pot, mai ales cu rufărie, de care duce lipsă toată lumea.

Am prânzit la Cotroceni, apoi m-am dus la înmormântarea bătrânei doamne Cornescu. Avea 85 de ani, i-au citit aceleași rugăciuni ca lui Mircea!

M-am întors la spital ca să mă întâlnesc cu câțiva oameni, printre care o doamnă din Rusia care conduce o ramură a Crucii Roșii

1. Lucjan Skupiewski (1897–1949), doctor în medicină, a organizat și condus spitalele pentru răniți din București în timpul Primului Război Mondial (n. ed.).

ruse și care a venit să deschidă un spital rus pentru soldații români.

Apoi m-am întors acasă – zi tristă, rece. M-au supărat o răceală și durerea de cap.

A venit Barbu la ceai.

Întotdeauna tristețea mă apasă cel mai tare seara. Îmi dau seama din ce în ce mai limpede că omul trebuie să-și poarte singur durerea. Dacă au plâns alături de tine o săptămână, celorlalți li se pare foarte mult!

Am primit o scrisoare emoționantă de la Ducky, ea înțelege – înțelege că dintre toate lucrurile tocmai copilul nu poți îndura să ți-l pierzi, nu pe cel mai mic...[1]

Situația pe front e foarte gravă, germanii au venit cu întăriri numeroase.

M-am dus la culcare foarte tristă.

Buftea *joi, 3 / 16 noiembrie 1916*

M-am trezit la fel de tristă cum m-am culcat, am încercat să-i scriu lui Ducky, dar scrisoarea m-a tulburat atât de mult încât nu am simțit că nu sunt în stare să văd chip de om pentru o vreme – așa că am rămas puțin în pat și am hotărât să-mi îngrijesc răceala și jalea fără să mă străduiesc să ajung la spital azi. Mi-am propus, totuși, să merg să prânzesc cu Nando ca să mă întâlnesc cu cei doi generali, Beliaev și Berthelot: din când în când îmi place să aud ce au de spus. N-am putut sta de vorbă pe cât aș fi vrut, dar, din câte înțeleg, lui Berthelot îi e foarte greu să se asigure că i se execută ordinele. Consideră că ar mai trebui avansați din ofițerii tineri, cum s-a făcut în toate armatele de când a început războiul.

Mi-ar plăcea tare mult să aud ce spune când nu are grijă să fie politicos! Dar mă tem că n-am să am ocazia.

Am avut, totuși, impresia că e stăpân pe situație și că nu are de gând să lase frâiele să-i scape din mâini.

E adevărat că situația noastră e foarte gravă, mai ales pe valea Jiului și valea Oltului.

1. În 1903, fiica Victoriei Melita din prima căsătorie murise de tifos (n. tr.)

Berthelot spune că marea greșeală e că ofițerii nu-și lasă oamenii să se odihnească și că e mai bine să se folosească mai puțini oameni odată, atâta timp cât au trupe proaspete ca să le schimbe pe cele din luptă; că e absolut necesar să nu le fie prea greu încercate nici puterile, nici nervii și că, de pildă, e o mare greșeală să se amestece soldații nou sosiți cu cei care deja sunt epuizați, fiindcă cei obosiți îi demoralizează, firește, pe cei noi.

Zi foarte rece, mi-a fost foarte frig în automobil; l-am luat pe Nicky cu mine. Barbu a fost aghiotant azi. Am venit acasă și m-am culcat. A venit Nadeja să-mi citească.

Buftea *vineri, 4 / 17 noiembrie 1916*

În ciuda frigului și a zăpezii, mi-am propus să încerc să ajung la Sinaia ca să-i vizitez pe răniții de acolo și de la Câmpina. Drumul a fost tare greu – ninsese peste noapte, iar zăpada se topise și lăsase în urmă râuri de nămol. Deși merge splendid, noul meu automobil are un cusur: apărătorile roților nu sunt destul de late, iar când bate vântul dintr-o parte îți zboară tot noroiul în față. Azi a bătut din partea doamnei Mavrodi și a împroșcat-o din cap până-n picioare!

Ne-am oprit puțin la Florești ca să vedem dacă e acolo Averescu, dar nu era, așa că am profitat de faptul că ajunseserăm la o casă civilizată ca să coborâm și să ne spălăm puțin.

Remarcă amuzantă a doamnei Mavrodi, în timp ce se spăla pe față: *N-aș putea să spun că-mi place să fiu plină de noroi, dar mai bine eu decât Maiestatea Voastră,* E MAI CONVENABIL!

Cât de viu mi-au amintit locurile de zilele fericite din primăvară!

A apărut imediat grădinarul, un francez amabil, care mi-a oferit niște crizanteme superbe. I-am spus să le păstreze până mă întorc, ca să nu se ofilească.

Am pornit din nou la drum. Înainte de Câmpina am avut o pană, fiindcă ne intrase noroiul în motor; am profitat de oprire ca să luăm prânzul devreme.

În timpul prânzului am vorbit cu o femeie venită la Sinaia de la Câmpulung PE JOS să-și vadă fiul, care e în armată; i se părea absolut firesc.

I-am dat mâncare și bani.

De la Câmpina, ne-a fost tot mai greu să înaintăm, stratul de zăpadă era mai gros și drumul era blocat de o mulțime de convoaie. Cu mare greutate am trecut.

Pe măsură ce ne apropiam de Posada era tot mai multă zăpadă, iar când am ajuns la Sinaia am găsit troiene atât de mari, că nu mai puteam înainta. Motorul s-a încins, așa că am hotărât să lăsăm automobilul și să ne continuăm drumul într-o sanie care, din fericire, tocmai trecea; era o sanie hârbuită, cu un cal care șchiopăta, dar odată ajunși la destinație voiam să merg măcar până la Pelișor, chiar dacă nu puteam să ajung, cum sperasem, până la Stâna, de unde speram să văd chiar și bateriile inamice.

Am ajuns cu mare greutate la Pelișor și nici să intrăm nu ne-a fost prea ușor, fiindcă a trebuit să trimitem pe cineva după chei. Omulețul care are grijă de casă era gata să-și piardă mințile de bucurie când, sub blănurile mele, a recunoscut-o pe „Regina".

Am umblat prin toată casa, dar mi-a fost tare greu, atât era de plină de amintiri. Vara trecută am stat foarte puțin acolo, dar când m-am dus, m-am dus ca să stau cu cei mici, pereții parcă răsunau încă de ecourile glasurilor lor. Unul din ei nu se va mai întoarce... Dintr-odată, era vară din nou și l-am văzut alergând pe peluză și ascunzându-se sau ieșind dintre flori, costumat în piele-roșie, cu o coroană înaltă de pene pe cap și brățări de pene la încheieturile lui grăsulii, agitând o toporișcă...

Și l-am văzut urcând scările singur pentru prima dată, cum nu se poate mai mândru de reușita lui nemaipomenită – și strecurându-și fața zâmbitoare printre stâlpii balustradei, privind în jos la mine, în hol.

Și l-am văzut venind în camera mea dimineața devreme... „Mircea face dio", și făcând niște reverențe trăsnite până în pământ – și e singurul dintre copiii mei cu care vorbeam întotdeauna românește.

Nu am stat decât un sfert de oră, fiindcă ne aștepta un drum lung de întoarcere și aveam spitale de vizitat – drumul prost, zilele scurte.

Înainte să plec a sosit Wilke, cu răsuflarea tăiată și cu doi soldați care se țineau după el la fiecare pas.

Șchiopătând, caii noștri ne-au dus cu chiu cu vai înapoi la Sinaia, iar în hotelul Caraiman m-am întâlnit cu generalul Văitoianu[1] și mulți soldați răniți. Am împărțit țigări, dulciuri și cruciulițe. Un om era de la Bicaz, și s-a bucurat enorm să mă vadă, mă ținea minte de vara trecută, când am petrecut acolo câteva zile fericite.

Apoi am plecat din nou cu automobilul; luaseră zăpada de unde era mai mare, așa că am ajuns la Câmpina când se întuneca, fără prea mari greutăți. Am căutat spitalele pe întuneric. Am vizitat câteva – acolo sunt aduși cei mai grav răniți – și am trecut de la un pat la altul cu darurile mele mărunte. Cred că, deși scurte, vizitele acestea fac bine: soldații văd că „Mama noastră", cum îmi spun ei, a venit să-i vadă la ceas de nenorocire și să-i întrebe de ce-i doare și să audă despre faptele lor de eroism.

Spitalele de acolo le-am găsit în stare destul de bună, pe cât ne putem aștepta; erau foarte simple, dar doctorii păreau să cunoască fiecare pacient și să-și facă datoria cu credință.

L-am găsit acolo pe prietenul meu, doctorul indian, cel cu care lucrasem la Zimnicea pe vremea holerei.

După ce am vizitat câteva locuri – în mare parte, spitalele fuseseră organizate în cinematografe mari –, am făcut cale întoarsă la Buftea: un drum lung, rece și murdar, pe întuneric; vai, tare frig mai era.

Am ajuns acasă fără incidente, după o excursie de 13 ore.

A fost o plăcere să mă întind în pat!

Buftea *sâmbătă, 5 / 18 noiembrie 1916*

Dimineață cu mult de lucru la spital, multe de discutat și de aranjat.

Am vorbit cu Lady Barclay și Jean Chrissoveloni despre pregătirile de făcut pentru spitalul englez – sperăm să sporim numărul de paturi adăugând două sau trei sute de la noi. Vom vedea cum va merge.

1. Artur Văitoianu (1864–1956), general de corp de armată, prim-ministru (1919) (n. ed.).

A venit doamna Greceanu cu o rugăminte ciudată.

M-a vizitat doamna Rattingham, am luat-o cu mine în vizitele la pacienți.

Aveam senzația că nu mai pot face față. A venit și Skupwieski.

M-am întors să iau prânzul cu familia Știrbey și Brâncoveanu.

Am luat ceaiul cu Barbu.

Seară grea, de durere insuportabilă; sunt zile, mai ales unele ceasuri din zi, când nu o pot îndura.

Buftea *duminică, 6/19 noiembrie 1916*

Zi încărcată – întunecată, rece, umedă –, zi în care m-au înecat lacrimile, în care amintirea a ceea ce nu mai e m-a ținut într-o strânsoare înăbușitoare la fiecare pas.

Azi n-am ținut piept cu tărie durerii – orice vorbă, orice privire, orice gând mă făcea să plâng.

Slujbă religioasă foarte emoționantă la spital. A venit mitropolitul – au participat toți răniții care puteau să se miște sau să fie mișcați. A cântat un cor și am plâns – nu mă pot obișnui să nu-i mai aud numele la sfârșitul rugăciunilor. Mircea, micuțul meu, de ce te-ai dus? Și te-ai dus atât de departe!

Toți soldații noștri s-au bucurat foarte mult să-l vadă pe mitropolit, pe care l-am condus de la un pat la altul; a vorbit cu ei, i-a binecuvântat și i-a îmbărbătat. După aceea, am trecut printre paturi împărțind iconițele sfințite pe care le adusese el, spre marea încântare a răniților.

A venit să mă vadă ducele de Luynes[1]. De ceva vreme e bolnav, probabil va trebui să plece în Crimeea ca să mai schimbe aerul.

Știri foarte îngrijorătoare și triste de pe front, inamicul înaintează spre Craiova – au trecut de linia noastră de apărare și se revarsă în locurile din România pe care eu le consider parte din inima mea – locurile superbe, pline de pace, încă nestricate de mâna omului.

Acum sunt lăsate pradă furiei omenești – vai! țară frumoasă, locuri liniștite, ce va mai rămâne din voi după toate acestea?

1. Ducele de Luynes, membru al unei mari familii nobiliare, atașat, din 1916, pe lângă Legația Franței la București (n. ed.).

Au venit să ia prânzul cu noi la Cotroceni Carol și Nando – din păcate, nu au adus vești bune.

După prânz a venit Uhrinovski să-mi citească din traducerea lui din *Tableaux roumains* ale mele: înțelege spiritul scrierilor mele și face din traducerile lui adevărate comori.

A fost o întâlnire tristă – nu-l văzusem de multe săptămâni, și fiecare nouă întâlnire cu oamenii care înțeleg mă tulbură foarte mult.

M-am dus la biserică – vreau să știu mormântul îngrijit după dorința mea și, mai ales, să nu găsesc niciodată acolo flori ofilite...

Mircea, micuțul meu, dormi oare? Sau sufletelul tău ușor a zburat drept la Domnul?

Dar trupul pe care l-am ținut odinioară, cald, în brațe stă acum acolo, rece, sub pietrele bisericii...

Mircea

Mircea...!

M-am întors la spital. M-am întâlnit cu multe doamne pe care nu le mai văzusem dinainte de... grele întâlniri.

Veștile sunt proaste – nu știu cum e cu putință să îndurăm atâtea vești proaste, dar iată că le îndurăm, nu facem decât să ne învățăm speranțele să ocupe tot mai puțin loc.

Una din știrile primite a fost mai rea decât altele: aproape tot Batalionul 2 Vânători „Regina Elisabeta", batalionul lui Carol, a fost nimicit, nu au mai rămas în viață decât câțiva, iar bunul prieten al Lisabettei, Ionel Bastaki, a fost ucis și el cu ei.

Biata fată a fost tare supărată și n-a putut face față mesajului îngrozitor.

Ce ne așteaptă?

Ce nenorociri, ce jertfe vom întâlni în cale?

A venit să mă vadă Martha înainte de cină, a scris un mic articol despre bombardamentele de la Buftea și Mogoșoaia, despre cum au căzut bombele peste parcuri și grădini. E exprimat elegant și fermecător, ca tot ce scrie Martha.

Buftea *luni, 7/20 noiembrie 1916*

Zi stupidă, irosită. La nouă și jumătate se anunțaseră deja avioane, iar toți cei care văzuseră bombardamentul dinainte erau cum nu se poate mai zguduiți.

Ne-am petrecut mai toată dimineața în „vizuina de sperietură" – m-am văzut nevoită să stau acolo cu ei, fiindcă, atunci când se tem, oamenii au nevoie de un conducător: de cum mă îndepărtam, începeau să se agite. Totuși, a fost un adevărat sacrificiu să-mi petrec aproape toată dimineața sub pământ, când aveam atâtea de făcut. Din fericire, am avut-o cu noi în adăpost și pe Nadeja cu toate fetele ei, iar Nadeja era la fel de exasperată ca mine.

Au dat ocol Bucureștiului și Mogoșoaiei nenumărate păsări ale morții – dar acum avem tunuri aici, așa că nu mai zboară atât de jos. Nici o bombă nu a căzut prea aproape de noi, nu am aflat de nici o nenorocire, dar mi-au încurcat toată ziua. Nu m-au lăsat să plec cu mașina în oraș cât a fost bombardat Bucureștiul, fiindcă zboară chiar peste drumul nostru. Așa că tot ce aveam de făcut a fost lăsat de izbeliște, pe lângă ridicolul enervant al situației de a fi obligată să stau degeaba sub pământ.

„Plăcerea" aceasta a durat până pe la trei după-amiaza, cu o singură întrerupere politicoasă la vremea prânzului.

De vreme ce tot ce avusesem de făcut trebuia făcut dimineața, nu m-am mai dus în oraș. Mai târziu a venit Barbu și i-am citit câte ceva din amintirile mele. El și Ballif prânziseră cu Berthelot, în căsuța lui de la Cartierul General. I-am spus lui Ballif să aibă o discuție serioasă cu francezul, și mi-a dat ascultare.

Ballif e de părere că pot fi de ajutor susținându-l pe generalul Berthelot pe lângă Nando din toate puterile. A discutat mult cu col. Pétin[1]. Întâmpină greutăți, în special când e nevoie să-i oblige pe alții să accepte avansarea ofițerilor mai tineri. Cei de la Cartierul nostru General se tem că anumite avansări le-ar zdruncina puterea nelimitată!

Din nefericire, ne găsim într-o situație militară tare dureroasă și precară. Oltenia noastră iubită e imposibil de apărat – partea aceea minunată din țara noastră e invadată și trebuie lăsată pradă

1. Victor Petin, colonel, apoi general; șef de stat major al generalului Berthelot și principalul său colaborator (n. ed.).

dușmanului; e de neîndurat, dar se pare că nu se poate face nimic, și e cea mai bogată și mai frumoasă, cea mai românească parte din țara noastră.

Și totuși trebuie îndurate toate. Singura mea rugă e să fie scăpat bietul meu Horezu – acum aud că se duc lupte chiar acolo, ca să nu rămână negustată nici o picătură de amar. Au să distrugă, oare, colțul acela unde domnește pacea, locul ales al inimii mele, pe care l-am iubit atâta încât am cerut ca, într-o bună zi, să fiu îngropată acolo?

Gânduri amare au venit să se adauge durerii pe care inima mea de-abia dacă e destul de mare cât s-o cuprindă.

Am primit o telegramă de la Papă, care mă felicită că am scăpat teafără după bombardamentele asupra casei mele.

Benedictus Papa XV.

Buftea *marți, 8 / 21 noiembrie 1916*

Vreme nu prea rece, cețoasă, dar foarte întunecată. Am plecat devreme în oraș cu Ballif și Nicky și ne-am oprit în drum să-l vizităm pe generalul Petala[1], care e la Sanatoriul Elisabeta, cu nervii zdruncinați, după ce și-a făcut datoria în mod admirabil vreme de două luni și jumătate.

I s-a cerut o strădanie prea îndelungată. Mai întâi a fost în Dobrogea, apoi pe Olt; și-a făcut datoria exemplar, păstrând controlul asupra trupelor insuficiente și înspăimântate.

L-am găsit în stare mai bună decât mă așteptam, foarte bucuros să-mi vorbească și foarte clar în ceea ce avea de povestit – multe lucruri triste, care m-au nemulțumit, câteva plăcute, dar acelea, vai, puține.

Bietul om a trăit mari greutăți și a renunțat, treptat, la multe speranțe și iluzii, chiar și la aceea că ar fi fost capabil de eforturi fizice supraomenești. Trebuie să fi fost îngrozitoare clipa când și-a dat seama că nu-l mai slujește memoria – spunea că, la un moment dat, pur și simplu nu-și mai amintea unde-i sunt trupele... atunci și-a dat seama că e pe cale să fie doborât de epuizare.

1. Nicolae Petala (1869–1947), general (n. ed.).

Întâlnirea a fost atât de interesantă, că mi-ar fi plăcut să stau mult mai mult de vorbă cu el, dar mă temeam să nu-l agit prea tare și să nu-i obosesc mintea.

Multe din lucrurile pe care mi le-a spus au fost întocmai așa cum mi le spusese și Ballif.

M-am dus la spitalul meu, mi-am făcut vizitele, m-am întâlnit cu câțiva oameni, apoi am mers la spitalul militar, pavilionul I, unde muncește și conduce Maruka, ajutată de dr. Armstrong.

Din păcate, s-a întâmplat că Maruka nu era acolo, fiindcă e ziua sfântului Mihail – a fost o dezamăgire, dar era acolo minunata doamnă care o ajută mereu, mica doamnă Dobrovici, și am făcut cunoștință cu dr. Armstrong, care e tot ce am putea spera de la profesia lui, ajutat cu inteligență și pricepere de doi doctori mai tineri, unul englez și celălalt american, și de două doamne din Anglia.

Pavilionul era într-o ordine desăvârșită, curat și bine rânduit, sanitarii erau bine rași și curați, arătau mulțumiți și aveau aerul oamenilor care știu că fac tot ce le stă în puteri. A fost amuzant să-i văd pe englezi și pe români lucrând atât de bine împreună.

Cum vizita mea a fost întru totul neanunțată, nu mă îndoiesc că așa stau lucrurile acolo în mod normal.

M-am întors să-i iau pe copii de la Palat (Nicky a fost cu mine la spital), iar de acolo ne-am dus la Cotroceni.

După prânz a venit să mă vadă Lala (marchiza de Belloy) – a fost o întâlnire foarte neplăcută. Cu mulți ani în urmă a trecut prin aceeași suferință ca mine, și nu o poate uita.

Mircea, micuțul meu, vezi tu, omul nu uită atât de ușor – poate alții uită, dar nu și inima de mamă!

M-am întors la spitalul meu, unde doamnele evreice au adus o mulțime de rufărie proaspătă foarte bună.

Apoi m-am întors la Buftea, unde a venit Barbu să ia ceaiul cu mine.

Am primit multe scrisori, printre ele și una de la Loïe Fuller[1], care se oferă să ne obțină ajutor prin prietenii ei americani bogați.

Am să-i scriu – mi-e tare dragă Loïe a mea cea devotată.

---

1. Loïe Fuller (1862–1928), dansatoare americană, reprezentantă de seamă a dansului modern; avea să obțină un împrumut pentru România cu ajutorul prietenilor ei de la ambasada americană din Paris; mai târziu, a servit drept intermediar în rarele comunicări dintre regină și Carol II, plecat la Paris cu Elena Lupescu (n. tr.).

Buftea *miercuri, 9 / 22 noiembrie 1916*

Am hotărât să merg cu automobilul la Câmpulung, cu Ballif și doamna Mavrodi, ca să vedem cât de departe putem ajunge și în ce stare se află spitalele, răniții, soldații, populația.

Zi blândă – dar atâta noroi pe drumuri, încât ne-a îngreunat foarte mult înaintarea, fiindcă îneca motorul și îl încingea, astfel încât am avut mai multe pene.

Am ajuns, totuși, la Câmpulung pe la ora unu; plecaserăm de acasă la nouă, punctuali.

Acolo am găsit un spital de prim-ajutor, de departe cel mai dureros de vizitat. Tocmai erau aduși răniții drept din tranșee – bucăți de omenire nenorocite, chinuite, sfâșiate, în uniforme zdrențuite și murdare, mult mai zguduitor decât arată în paturi, fiindcă acum îi vedeam în toată deznădejdea și epuizarea lor.

Unii aveau doar răni ușoare, alții erau mai grav răniți, altora le degeraseră picioarele, iar doi erau pe moarte, cu craniile zdrobite. Stăteau întinși pe târgi, așa cum fuseseră aduși de pe câmpul de luptă, cu chipuri livide, iar sunetul sinistru al horcăielilor de moarte umplea încăperea.

Am umblat printre răniți, am vorbit cu ei și mi-am împărțit darurile umile – știau bine cine sunt, se vedea că se bucură că venisem să-i văd în fundul acela îndepărtat de țară.

După aceea, l-am căutat peste tot pe generalul Cotescu, comandant peste părțile acelea, și pe încă un general al cărui nume nu mi-l mai amintesc.

Au fost uimiți și bucuroși să mă vadă pe neașteptate. În timp ce stăteam acolo, în automobilul meu, și vorbeam cu ei, au început să ne dea ocol pe deasupra avioanele, așa că am fost invitată în casă. Am profitat de cele câteva minute sub un acoperiș ca să-mi mai curăț din noroiul de pe față.

Lucrurile merg destul de bine acolo, dușmanul e ținut pe loc, dar cu strădanii și eforturi enorme, iar soldații au mult de suferit.

Bubuitul tunurilor ne-a urmat o bucată de drum la întoarcere, fiindcă se pare că invadează și cealaltă vale, dincolo de Curtea de Argeș.

Am luat prânzul undeva pe drum, întrerupți de un avion – pe drum am avut mai multe pene din cauza noroiului și am ajuns pe

la patru și jumătate la Pitești, unde am vizitat alte spitale, trecând de la pat la pat ca să văd sute de răniți.

Sărmanii! Am văzut suferințe îngrozitoare și atâția ochi răbdători, plini de durere. Toți se bucură să mă vadă, doctorii, surorile, răniții: se simt mai puțin părăsiți, mai puțin amenințați de primejdii când vin pe neașteptate printre ei.

După două ore petrecute printre bieții oameni, am plecat spre casă; era o noapte plăcută, frumoasă, iar deasupra noastră stelele formau pe cer nenumărate modele complicate – noaptea era liniștită, fără vânt, iar drumul ar fi fost plăcut dacă n-ar fi fost noroiul care ne-a pricinuit atâtea pene și ne-a făcut să ajungem la Buftea pe la zece și jumătate.

Cei de aici au avut parte de o zi oribilă, cu avioane, așa că cea mai mare parte a timpului și-au petrecut-o în „vizuina de sperietură".

Buftea *joi, 10/23 noiembrie 1916*

Am reușit să plec devreme în oraș, nestingherită de avioane. Vremea e destul de caldă, cerul e acoperit, lor le place cel mai mult cerul albastru și frumos.

La spital, dimineață liniștită. A venit Enescu să le cânte ofițerilor, dintre care unul e în stare foarte gravă, se poate să fie nevoiți să-i taie piciorul – are mari dureri și arată înfiorător. Am stat în salonul mic al ofițerilor și am ascultat muzica lui Pinx – mă rănea și mă alina în același timp.

Veștile de pe front sunt cum nu se poate mai proaste, atât de proaste încât nici măcar nu vorbesc despre ele, fiindcă până și cuvintele îmi fac rău. Totul se duce de râpă, suntem înfrânți, germanii sunt la Craiova, am pierdut toată Oltenia noastră frumoasă, rușii nu-și încep ofensiva, nu știu ce se va întâmpla, nici măcar n-am încercat să-l văd pe Nando – marile nenorociri întotdeauna se află destul de repede

M-am întors acasă să iau prânzul cu familia Știrbey și Brătianu. Biata Ileana nu se simțea prea bine – dar a fost tare drăgălașă.

Am avut curajul să fac o plimbare călare. De când cu boala lui Mircea, mi-a produs o repulsie aproape morbidă gândul de a mă

sui din nou pe cal, exercițiul meu preferat – așa că am hotărât să mă descotorosesc de starea aceasta cu forța. Am galopat nebunește, dar inima îmi era nespus de grea.

Barbu a luat ceaiul cu mine, apoi am plecat cu automobilul la Mogoșoaia, singură, ca s-o văd pe Martha, care e la pat. Conversație foarte apăsătoare, amândouă eram foarte triste, dar în continuare nutresc mai multe speranțe decât ea, în ciuda durerii mele. Arăta foarte drăguț în patul ei vechi și roșu, în încăperea simplă, cu un farmec desuet, înconjurată de icoane vechi și lucruri așezate cu gust, cu părul frumos despletit și ochii superbi foarte pasionați – da, azi a fost cu adevărat frumoasa și fascinanta Martha.

M-am întors acasă tristă, prin întuneric și furtună, și am întârziat la cină. După cină a venit Barbu, și durerea adunată în mine aproape că m-a doborât.

Am rămas în pat, în capul oaselor, până la unu și un sfert, scriindu-i lui Carol, care nu se comportă așa cum speram eu. Cum poate sta locului în colțul lui confortabil când în țara lui se duc lupte atât de nemiloase și de deznădăjduite?

Nu înțeleg, mă dezamăgește amarnic!

„Noaptea totul este de foc: lacrimile, stelele, sărutările."

Buftea *vineri, 11 / 24 noiembrie 1916*

Zi de îngrijorare tot mai grea – vești proaste din toate părțile.

Bulgarii au trecut Dunărea la Zimnicea – înaintează spre București, ar putea ajunge în mai puțin de două zile. De data aceasta ne așteaptă fuga și toată disperarea care vine cu ea.

Am reușit, cumva, să primesc vestea liniștită, oricât de groaznică a fost. Ce putem face în fața inevitabilului, în fața dezastrului? Am sperat și am tot sperat, în ciuda situației am fost convinsă că nu se va ajunge aici, dar iată că s-a ajuns și trebuie să-i ținem piept, cum am ținut piept tuturor încercărilor, una după alta.

Azi m-am întâlnit cu câteva persoane la spitalul meu – câțiva ofițeri belgieni, bătrânul amiral Fournier[1] și douăsprezece surori de caritate pe care le-a adus cu el din Franța și, în fine, un general rus.

1. Ernest Fournier (1842–1934), amiral francez, fost comandant al escadrei din Mediterana; în misiune în România în 1916 (n. ed.).

Cel mai mult mi-a plăcut bătrânul amiral Fournier, cu care m-am și înțeles bine. E un bătrân domn încântător și sclipitor, de 75 de ani, plin de viață, inteligent, interesat de toate. Ne-am împrietenit foarte repede și am avut discuții foarte interesante, pe care acum sunt prea obosită să le povestesc.

Pe Nando nu l-am văzut deloc, deși situația e disperată, nu mi-a trimis nici un mesaj, nu a luat nici o măsură pentru evacuarea noastră, nu m-a înștiințat ce am de făcut.

Din fericire, îi am pe Barbu și pe Ballif, așa că pot trage nădejde să nu fiu luată prizonieră, deși nu se știe unde am să-mi găsesc o casă.

Situația e ciudată, cu totul disperată – în scurtă vreme, se prea poate să nu mai am țară și, cu toate acestea, nu simt deloc că totul ar fi pierdut. Probabil că mâine soarta noastră se va decide singură – probabil că mâine va însemna fuga!

Pare incredibil că s-a ajuns aici, dar așa este!

MAI TÂRZIU

A venit să mă vadă aici amiralul Fournier. În puțină vreme, ne-a înțeles toate slăbiciunile, e gata să ne ajute – e un bătrân diplomat care a văzut multe. Cunoaște dificultățile cu care se confruntă Berthelot și ar vrea să fie om de legătură între el și Nando, ar vrea să aranjez eu. Toată lumea care a descoperit starea de plâns în care ne aflăm speră că voi putea eu să ajut! Dar cum aș putea? Nando se agață din răsputeri de Statul lui Major, care l-a prins cu totul în mreje, dar eu, ca și ceilalți, îmi dau seama că adevărata boală nu se poate vindeca dacă nu tăiem partea bolnavă, iar Nando nu vede care e partea bolnavă, deși, atâta timp cât ea rămâne neatinsă, lucrurile nu se vor schimba în bine. Cei care au interesul să-și ascundă greșelile mai degrabă ar vedea țara înfrântă decât să îngăduie să vadă și alții ce au făcut – sau, mai degrabă, ce nu au făcut; de aceea îl mint pe Nando și îl pun să-i numească pe prietenii lor netrebnici în funcții pe care ar trebui să le primească oamenii cu adevărat capabili, ca nu cumva prietenii cei netrebnici să le devină dușmani și să-i dea în vileag! Au țesut o pânză atât de deasă, că Nando nu se mai poate desprinde din ea.

Vai! Dar s-ar putea desprinde dacă ar avea curajul de a privi lucrurile în față, *să taie în carne vie*, să recunoască de unde i-ar putea veni sprijinul adevărat. *Se încurcă în jumătăți de măsură*

crezând că, dacă-și ascund lor înșiși adevărul, îl ascund și de ceilalți!

Eu le văd pe toate cu o limpezime îngrozitoare! Simt că trebuie să ajut, dar cum aș putea? Cum aș putea eu, femeia, să vin și să spun: „Planurile voastre sunt proaste, cifrele despre care vorbiți sunt false – ceea ce susțineți că aveți nu există decât pe hârtie, vă ascundeți slăbiciunile acuzându-i pe alții. Generalii voștri sunt incapabili și preferă *să se acopere unii pe alții* decât să salveze țara!" Situația e disperată, iar mâine va trebui, probabil, să fugim!

Da, la asta s-a ajuns! Ballif și Barbu s-au întors de la Cartierul General să mi-o spună. Azi nu trebuie să spun nimic, mâine trebuie să mă trezesc devreme și, cât timp sunt plecată, Ballif va pregăti toată casa de plecare, ca să fim gata să pornim seara.

Da, la asta s-a ajuns – trebuie să fugim!

Am primit de la Carol un răspuns disperat la scrisoarea mea, NU ÎL LASĂ SĂ PLECE. Mâine trebuie să merg să duc lupta aceasta în locul lui!

În tren *sâmbătă, 12 / 25 noiembrie 1916*

Așadar, aici s-a ajuns – trebuie să fug!

Dar să povestesc lucrurile în ordine, sunt atât de tragice încât merită să le scriu pe rând, așa cum s-au întâmplat.

Programul hotărât de ieri a fost îndeplinit întocmai și, dintre toate zilele dureroase, aceasta a fost o zi încărcată de durere, ba chiar peste măsură!

La ora nouă am plecat cu Barbu la Cartierul General, ca să-l căutăm pe Nando, de vreme ce el n-a venit după mine, dar în primul rând ca să duc lupta în locul lui Carol, o luptă pe care am de gând să o câștig, printre atâtea pe care le pierdem!

L-am găsit pe Nando calm, are un fel al lui curios de a primi *înfrângerile* de parcă nici nu îl deranjează, uneori mi se pare că nici n-a înțeles prea bine ce înseamnă.

I-am spus că am fost anunțată că trebuie să plec; și eu eram calmă, foarte calmă, dar vai, Doamne! nu pentru că nu mi-aș fi dat seama de situație.

Nando e de acord, oarecum distras, că da, e mai înțelept să plec. Păstrându-mi calmul pe dinafară, îl întreb dacă s-a gândit

unde ar trebui să mă duc! Întrebarea îl tulbură, se vede: ezită, își bâlbâie răspunsul și în cele din urmă recunoaște că a crezut că „au aranjat Știrbey și Ballif unde urmează să plec".

Oricât de greu de crezut ar părea, nici nu i-a trecut prin minte ce s-ar alege de noi dacă ar trebui să plecăm! Totul a fost plănuit de Cartierul lui General, dar el nici măcar nu a întrebat ce cale vor apuca regina și restul familiei regale, deși am patru copii cu mine și am avut cinci!

Sunt obișnuită cu lipsa lui de prevedere, căci toată căsnicia noastră eu am fost cea care a purtat greutatea a tot ce trebuia rânduit, dar acum lucrurile nu mai sunt în mâinile mele, suntem în război – nu pot spune că voi merge acolo sau dincolo după bunul meu plac, trebuie să mă mulțumesc să merg unde pot, dar capii armatei ar trebui să hotărască unde trebuie să plece regina.

I-am răspuns, calm, că, de vreme ce nu se prevăzuse nimic pentru mine și copiii mei, probabil am să aflu singură sub ce acoperiș îmi pot adăposti capul regal; l-am rugat să nu se deranjeze și l-am asigurat că sunt obișnuită să am grijă de mine singură – lucruri la auzul cărora a părut să se simtă ușurat, fără să-și dea seama ce însemnau de fapt vorbele mele...

Apoi am anunțat că nu venisem să vorbesc despre mine, ci despre Carol și că, de vreme ce urmează să plec (unde – nu se știe), nu vreau să-mi iau rămas-bun fără să mă fi asigurat că va merge și Carol pe front. Carol era prezent și urmărea îngrijorat semnele luptei care începea, gata să intervină de partea mea dacă ar fi fost nevoie.

Eu și Nando am început să ne duelăm cu aceleași vechi scuze folosite încă de la începutul războiului: că nu e momentul, că aveau de gând, oricum, să-l trimită etc. etc.

Am rămas neclintită, hotărâtă să-mi apăr poziția măcar de data aceasta, convinsă fiind că mi-am câștigat dreptul la adevăr, că l-am câștigat prin suferința sufletească incredibilă din ultimele două luni. I-am spus că nu venisem ca să fiu amânată cu promisiuni vagi, ci ca să stabilesc ziua sau chiar ora la care urmează să plece. Atunci, Nando a încercat să pară furios și să mă facă să tac, dar nu venisem ca să fiu redusă la tăcere. Am folosit cuvinte foarte grele, i-am spus că se comportă ca un criminal, că se joacă cu viitorul fiului său, cu dreptul lui sfânt la inima poporului! că singurul nostru fiu ajuns la maturitate trebuie să fie cea mai puternică verigă între dinastie și

poporul suferind, că trebuie să fie văzut peste tot, ca un stindard printre cei ce luptă, ca o consolare pentru răniți, ca o răsplată pentru cei viteji. Apoi, întorcându-mă către fiul meu, am spus: „Trebuie să pleci mâine, dacă nu azi! Iar odată ce pleci de aici nu te mai întoarce, sau vor pune din nou mâna pe tine; du-te din tabără în tabără, de la general la general, pe orice vreme, pe orice drum, oricare ar fi greutățile, trăiește viața lor, fii prietenul lor, ajutorul lor, ajută-i să creadă că ești peste tot, că nici o strădanie nu e prea mare, nici o jertfă prea grea". Apoi, întorcându-mă din nou spre Nando, am spus că venisem să câștig lupta aceasta și că, dacă încerca să-mi stea în cale, aveam să chem în ajutor oamenii din stradă! Că am toată țara în spate ca să-mi susțină vorbele, că acum, când se destramă toate în jurul meu, când las în urmă fără o vorbă de împotrivire totul, casa, căminul meu, chiar și micul mormânt proaspăt săpat, nu vreau să plec cu promisiunile vagi pe care le-am tot primit.

A fost o întâlnire furtunoasă, fiul meu mi-a susținut punctul de vedere cât a putut, și cred că am învins. În orice caz, Carol mi-a promis că va pleca mâine, indiferent ce obiecții i se vor ridica. Apoi i-am privit pe amândoi cu tristețe și le-am spus: „Orice ar fi, așa cum stau lucrurile acum, nu veți avea prea mult de mers până pe front – iar dacă mai pierdeți mult timp, poate nici nu veți mai avea la ce armată să vă duceți!"

Apoi m-am ridicat de parcă avusesem o conversație obișnuită și am plecat cu Barbu la București.

Acolo mă așteptau la spital alte scene chinuitoare. Veștile rele se răspândiseră, iar răniții mei erau evacuați, mulți deja plecaseră; deja se întețea atmosfera de panică, peste tot erau fețe îngrijorate, ochi roșii și zâmbete care purtau în ele o întrebare dureroasă.

Și eu eram tare supărată – încă nu știa nimeni că plec, dar, de vreme ce plecau din spital, aveam ocazia să-mi iau rămas-bun de la răniții mei.

În rândul ofițerilor au fost scene de o tristețe disperată – stăteam pe un scăunel între paturile a doi dintre cei mai bolnavi, ținându-i de mână, și plângeam cu toții de parcă am fi fost cei mai vechi prieteni. Micul nostru Bulgăraș era disperat la gândul plecării – groaza de greutățile drumului și de teama de a fi luați prizonieri dacă ar fi rămas aproape îi înnebunea, înlătura toate barierele, fiecare își lăsa să se vadă sentimentele, fiecare deplângea situația după firea și educația lui sau după starea nervilor.

Iar eu stăteam printre ei și nu găseam nici o vorbă de consolare sinceră, fiindcă, dintre toți, poate eu eram cea mai crâncen lovită; în cele din urmă, mi-am ascuns capul în palme și am plâns. Atunci au devenit cu toții bărbați din nou, simțind că trebuie s-o aline pe femeia aceasta nefericită – pe regina lor...

Într-un sfârșit, a trebuit să mă rup de ei, știind că îmi iau rămas-bun pentru totdeauna; se agățau de mâinile mele, îmi mulțumeau cu toții, îmi spuneau că nu vor uita niciodată ce am făcut pentru ei. Înainte să plec, l-am îmbrățișat pe micul nostru Bulgăraș, copilul spitalului cel răsfățat și tare suferind, și l-am sărutat, apoi am ieșit în fugă.

Azi m-a așteptat la fiecare pas un chin sufletesc incredibil.

Al doilea pas al agoniei a fost despărțirea de Cotroceni – care mi-a fost casă vreme de douăzeci și trei de ani, casa pe care am extins-o și decorat-o chiar eu, de care am fost mândră și pe care am iubit-o. Nu trebuia să las frâu liber emoțiilor, fiindcă nu trebuia să știe nimeni că ne aflam acolo pentru ultima oară.

Încă nu-mi luasem cel mai dureros rămas-bun, Barbu promisese să mă însoțească... Barbu, care a împărțit cu mine, mai mult decât oricare altul, necazul și durerea și bucuria... despărțirea de bietul mormânt mic...

Da, Mircea al meu, te-am lăsat... te-am lăsat singur sub pietrele reci ale bisericii – Mircea, te-am părăsit, doar pe tine, dintre toți copiii mei, te-am lăsat singur-singurel! Și totuși, Mircea, micuțul meu, poate că îmi zâmbești de undeva de sus, poate că înțelegi cum nu înțelege nici unul din noi, cei de jos, ce înseamnă lacrimile pământești, micuțul meu, poate ești mult mai puțin singur decât biata ta mamă fără casă, dar lasă-mă, totuși, să mai spun odată toate numele dragi pe care ți le dădeam – acum că m-am despărțit până și de mormântul tău

Muki al meu
Mircea Vodă
Băiețelul inimii mele
Muguraș de viață
Speranță mică

L-am lăsat în urmă și, cu el, și casa mea – n-am vorbit, aproape că nici n-am vărsat o lacrimă, numai lui Steinbach i-am pus în mână o scrisoare scurtă, în germană, și i-am spus doar „Dă-o cui va veni aici în locul meu", iar el m-a privit cu groază în ochi. „*Werden*

Majestät nicht wiederkommen?“[1] a întrebat el, iar eu i-am spus „*Es kann sein, dass ich nicht wiederkomme*“[2], apoi am sărit în automobil și am plecat.

Iată ce am scris în scrisoarea pe care i-am lăsat-o – în germană:

„*Ich weiss nicht, wer das Haus bewohnen wird, das Haus was ich lieb gehabt – ich bitte nur, dass man die Blumen nicht wegnimmt von dem neuen kleinen Grab.*“[3]

Tragică a fost și întoarcerea la Buftea, unde în lipsa noastră se făcuseră minuni: am umblat prin camerele pustii care, cu câteva ceasuri înainte, fuseseră plăcute și confortabile, iar acum arătau ca niște cerșetori lăsați fără haine.

Înainte de plecare l-am rugat pe Barbu să vină să mai mergem o dată, împreună, în camera în care a murit – am intrat împreună, doar noi doi, și, aprinzând o lumânare, am stat unde fusese patul lui și acolo ne-am amintit în tăcere, fără cuvinte, zilele de agonie în care s-a purtat și s-a pierdut o altfel de luptă.

Mircea, micuțul meu, pe locul unde ai murit am stat amândoi, iar eu, mama ta, am plâns...

Pe ceilalți i-am trimis pe toți înainte la tren, unde urma să se servească o masă pentru mulțimea de oameni care se vor folosi și ei de trenul meu, dar eu am preferat să mă mai duc o dată la casa familiei Știrbey, ca să împart cu ei o ultimă cină.

Sărmanii, îi compătimeam din toată inima, durerea mea nu mă făcea deloc insensibilă la durerea lor, simțeam ce simțeau și ei, jeleam cu ei, dar nici unul din noi nu încerca să se plângă – doar Nadeja, care întotdeauna se exprimă liber, avea un potop de acuzații la adresa felului cum am fost conduși și o mulțime de vorbe grele pentru cei care făcuseră atâtea greșeli.

Nu mi-am ridicat glasul ca să acuz pe nimeni – poate țara noastră are nevoie să fie lovită crunt, poate trebuie să trecem prin atâtea necazuri ca să scăpăm de stricăciunea morală care se înstăpânise aici.

Pentru o clipă, când am ajuns în sfârșit la tren, am simțit că mi se va frânge inima. Știam că toate lacrimile mele pentru Mircea le-am vărsat, pentru copilașul meu mort.

---

1. Maiestatea Voastră nu se mai întoarce? (germ.) (n. tr.).
2. Se prea poate să nu mă mai întorc (germ.) (n. tr.).
3. Nu știu cine va ocupa casa aceasta, casa pe care am iubit-o – rog doar să nu se ia florile de pe micul mormânt proaspăt (germ.) (n. tr.).

Destul de târziu, Barbu a venit să-și ia rămas-bun de la mine – o despărțire sfâșietoare de cel mai bun prieten al meu... *a fost odată*[1].

În tren *duminică, 13 / 26 noiembrie 1916*

A început necunoscutul: unde merg, pentru câtă vreme? Pentru ce?

Trenul e foarte plin, toate doamnele mele și tot felul de rude de-ale lor, familia Știrbey, Denize și familia lui, o puzderie de servitori, o mulțime nesfârșită, nesfârșită de bagaje.

Ballif a făcut minuni.

Toată lumea e cumplit de tristă.

Nu știu unde voi locui, nu s-a hotărât nimic, niciodată în viață nu am mai plecat, ca azi, în necunoscut.

Trezire tristă, cu multe lacrimi. Nadeja și fetele ei sunt într-o disperare adâncă – am încercat să le înveselesc. Crunte zile, într-adevăr.

Spre ora prânzului am ajuns la o gară pe nume Grajduri, unde ne-am oprit deocamdată, în timp ce Ballif a plecat înainte la Iași, cu o locomotivă, ca să cerceteze orașul și să vadă unde aș putea locui. Situație ciudată, în care niciodată n-am crezut că am să mă aflu.

Barbu a cumpărat acum două luni o căsuță acolo pentru familia lui.

Nu mă plâng – după durerile prin care am trecut, a nu ști unde merg nu pare mare lucru.

M-am lăsat în grija lui Ballif, va face tot ce se poate, e un adevărat geniu când vine vorba de aranjat lucrurile, sever, uneori chiar îngrozitor cu alții, dar pentru mine e un sprijin neprețuit, un slujitor devotat în cel mai nobil sens al cuvântului.

Mi-e un dor cumplit de Barbu.

Nu ne-au venit nici un fel de știri.

Vremea e rece, bate un vânt puternic, care urlă în jurul trenului

1. În limba română, adăugat ulterior în original (n. tr.).

IV

PRIMELE SĂPTĂMÂNI LA IAȘI

(noiembrie–decembrie 1916)

„O regină în căutarea unui acoperiș" — Instalarea la Iași — Vizite în spitale și discuții politice — De vorbă cu Brătianu — „Oamenii și-au pus nădejdea în mine" — Conversație chinuitoare cu Ferdinand — Regina insistă pentru numirea lui Prezan în fruntea Marelui Cartier General — Clipe de destindere acasă la Sybille Chrissoveloni... — Spre o schimbare de guvern? — Avertismentul lui Brătianu: „nu e o idee înțeleaptă să intru în luptă contra lui"

Monday
November 14/27th

In the train
I

Comparatively peaceful day – fine bright weather, sunny, windy but not cold. Drove with an engine and one carriage to a side station of Jassi where the Mayor Mr. Marescu met me and I went with Ballif and Mme. Mavrodi to inspect where I could live.

Curious situation a Queen searching a dwelling, but nothing astonishes me any more in these days and the sorrow I carry in my heart makes me very indifferent to other troubles – It is a period of trial that must be borne, and the more patiently I do so, the more bearable does it become.

It so much depends upon the tone I give – if I am without complaint others also refrain from complaining – so much courage will still be needed that one must face things without murmuring or one weakens before the trials that another cannot be removed.

În tren *luni, 14 / 27 noiembrie*

Zi mai liniștită față de ieri – vreme bună, cer limpede, cu soare, a bătut vântul, dar n-a fost frig. Am mers cu locomotiva și un singur vagon până la o haltă din apropierea Iașiului, unde a venit să ne întâmpine primarul, domnul Mârzescu[1], iar de acolo am mers cu Ballif și doamna Mavrodi să vedem unde aș putea sta.

Ciudată situație – o regină în căutarea unui acoperiș –, dar nimic nu mă mai uimește în ultima vreme, iar durerea pe care o port în inimă mă lasă întru totul indiferentă la alte necazuri. E o vreme de încercări pe care trebuie să le îndurăm și, cu cât mai răbdător le îndur, cu atât mai ușor sunt de purtat pe umeri.

Depinde foarte mult de tonul pe care îl dau eu – dacă nu mă plâng, se abțin și ceilalți. Vom mai avea nevoie încă de mult curaj, așa că trebuie să facem față situației fără crâcnire, ca să nu ne slăbim puterile înaintea încercărilor de care oricum nu putem scăpa.

Cel mai bun loc unde s-ar putea așeza anturajul meu numeros ar fi, în mod sigur, Corps d'Armée[2] – clădirea nu e primitoare, are urâțenia și vulgaritatea clădirilor publice românești, dar e solidă, în stare bună și are camere multe.

Am mers și până la Miroslava, domeniu care-i aparținuse prietenei mele Olga Sturdza[3], *née* Mavrocordat, și unde mai fusesem în vizită cu mulți ani în urmă. Mi-e drag locul, e plăcut și are o grădină veche superbă, cu priveliște frumoasă, cred că m-aș simți

1. George Mârzescu (1877–1926), om politic liberal, primar al Iașiului, între 1916 și 1918 ministru al agriculturii și domeniilor (n. ed.).

2. Casa Cantacuzino-Pașcanu, pe atunci sediul Corpului IV de Armată (n. tr.).

3. Olga Sturdza (1884–1971), născută Mavrocordat, căsătorită cu Mihai D. Sturdza (1876–1941), nepotul domnitorului Moldovei Mihail Sturdza (n. ed.).

bine aici – ar fi destul de mare, dar e pustiu cu desăvârșire. Totuși, am hotărât împreună cu Ballif să ne ocupăm și de el – cine știe cât va dura exilul nostru, și poate pe la primăvară...

Ne-am întors la tren să luăm prânzul. Apoi am făcut o plimbare lungă, tare plăcută, cu Nadeja și Nicky, urcând un deal împădurit până la un sătuc umil, uitat de lume și pitoresc.

După ceai, Nadeja ne-a citit. N-avem nici o veste deosebită. Ziua de azi a fost o oază de liniște în mijlocul bătăliei, o pauză înainte de ceea ce pare să ne aștepte.

În tren *marți, 15 / 28 noiembrie 1916*

În continuare locuim în tren, dar am avut o zi plină.

Spre marea mea bucurie, i-am întâlnit din pură întâmplare pe ofițerii mei răniți, într-un tren militar care oprise în gara noastră. Am tot așteptat o ocazie să văd unul din trenurile sanitare care mă interesează și pentru care numisem mai multe doamne să îngrijească de răniți, așa că m-am târât pe sub alt tren, care era între al meu și al lor, și m-am pomenit drept în fața unui vagon în care erau tocmai ofițerii noștri și sora de caritate, o franțuzoaică micuță, care îi îngrijea acolo – a fost o încântare de ambele părți. Am zâmbit și am lăcrimat, nici prin gând nu ne trecuse că aveam să ne revedem atât de curând. Am trimis după băuturi calde la trenul meu, apoi am inspectat restul trenului sanitar.

La scurtă vreme a urmat a doua bucurie: a sosit micul Georgie cu al doilea tren, cu bagajele noastre și cu restul servitorilor.

Mi-a adus telegrame și o scrisoare tristă de la Barbu cel credincios, dar puține vești.

După prânz am plecat cu o parte a trenului spre Iași. Călătoria n-a fost lipsită de întreruperi și a durat de trei ori mai mult decât ne așteptam, fiindcă trenurile merg anevoie și prost.

Pe drum am întâlnit un tren sanitar rusesc foarte frumos, pe care l-am vizitat; fusese aranjat de mătușa Minnei[1] (împărăteasa-mamă a Rusiei). Era condus de un ofițer cazac foarte chipeș. Frumos tren, aproape că stârnea invidia!

1. Maria Feodorovna (1847–1928), soția țarului Alexandru III (unchiul reginei Maria) și mama țarului Nicolae II (n. tr.).

Apoi a urcat în trenul meu amiralul Fournier ca să discutăm. Îl îngrozește starea cadrelor superioare ale armatei noastre și vrea o audiență la Nando. Se pare că îi e greu să o obțină, nu știu de ce; o voi aranja eu, i-am telegrafiat lui Barbu, dar de la depărtare, comunicația fiind atât de anevoioasă, nu e ușor.

Când am ajuns în sfârșit la Iași, am mers cu automobilul la casa Corpului Armatei, unde urmează să ne mutăm, iar acolo m-a căutat doamna Prezan, care mi-a spus toate lucrurile pe care, vai, le știu deja – dar tot îmi e greu să le aud. E adevărat, Nando își risipește tot prestigiul pe care l-a avut la începutul războiului – ce păcat! Cel mai rău e că nici nu-și dă seama, întotdeauna refuză să privească lucrurile în față.

De acolo am plecat la un spital mare, de pe dealul Copou, amenajat într-o fostă școală, cu o priveliște superbă. La început, speram să pot prelua o parte din el ca să-mi fac acolo un spital al meu, dar e mult prea mare, imposibil, deprimant de mare; totuși, ar putea fi transformat într-un spital splendid, poate pentru misiunile străine.

Se întuneca deja, eram foarte obosită și în ziua aceea ar fi trebuit să mă odihnesc. Mi-am târât picioarele prin toată clădirea aceea enormă, însoțită de Lisabetta și de Nicky, și chiar am găsit acolo doi din răniții care fuseseră evacuați din spitalul meu. Deocamdată, e mai mult pentru cei evacuați sau în convalescență.

M-am întors la tren târziu, după multe opriri. Îmi păstrez buna dispoziție cât de bine pot – dar durerea răzbate la suprafață oricând.

În tren *miercuri, 16 / 29 noiembrie 1916*

Zi liniștită, zi de odihnă – nu m-am simțit foarte bine, așa că am stat mai tot timpul pe canapea, în vagonul meu. Afară era ceață și ploua.

Ballif s-a dus la Iași să facă pregătirile necesare cu casa. S-a întors târziu și mi-a spus că micul Georgie și doamna Kopkov au făcut minuni și că se terminase de despachetat aproape totul.

Am primit o telegramă de la Barbu care mă anunță că veștile sunt ceva mai bune, vor urma bătălii importante. Carol își respectă

promisiunea, merge de la un front la altul, iar Nando pleacă în sfârșit să viziteze trupele.

Am avut o vizită cu totul neașteptată din partea unui ofițer englez* care voia să ajungă la colonelul Thompson[1] și la Cartierul General – venise din Rusia, unde petrecuse trei luni.

Dintre tovarășii mei de călătorie, cei mai mulți sunt încă aici, ceea ce o enervează pe Miss Milne, care nu are o fire prea blândă. Tot timpul critică și se împotrivește la orice, nu știm motivul.

În tren *joi, 17/30 noiembrie 1916*

Azi se împlinesc patru săptămâni de la moartea lui Mircea – Mircea, micuțul meu. M-am înconjurat cu fotografiile lui – nu sunt multe, era un băiețel zvăpăiat, greu de fotografiat. Le privesc și mă întreb cum e cu putință să existe un portret, chiar și un portret cu zâmbetul lui, cu dințișorii frumoși de care eram atât de mândră, iar el să nu mai fie, să fi pierit pentru totdeauna, pentru totdeauna, iar toată jalea mea adâncă să fie în van.

Mircea, micuțul meu, măcar ești departe de rele și de dureri, departe de vuietul luptelor, departe de vrajbă...

Aici, pe noi ne frământă grijile – trebuie să fi început marea bătălie, bătălia care trebuie să hotărască soarta Bucureștiului – cum e cu putință să trăiești clipe de asemenea îngrijorare ucigătoare și să rămâi pe loc? Dar ce aș putea face altceva? Nu mi se îngăduie să dau fuga înapoi, și apoi cu ce aș putea ajuta, în vreme ce aici turma mea rătăcitoare are nevoie de mine? Stăm în continuare în tren.

Azi-dimineață m-am dus la Iași cu automobilul, fiindcă trenul ne-a fost adus mai aproape de oraș. Casa noastră e în continuare un haos, dar măcar am rânduit camerele și cum vom locui acolo. Încăpem toți, am reușit chiar să păstrez două încăperi pentru doamnele mele. Deocamdată, vor locui cu mine Symki și Tatulina

* Maiorul Scales.

1. C.B. Thompson (1875–1931), colonel, apoi general, atașat militar britanic în România între 1915 și 1917. După război, ministru al aerului în guverne laburiste (n. ed.).

Micul Georgie și doamna Kopkov au trudit ca niște sclavi – în astfel de clipe, trebuie să fim recunoscători peste poate când ne vedem înconjurați de ajutoare credincioase. N-am să-i pot răsplăti niciodată îndeajuns pe Ballif și pe micul Georgie pentru cum m-au slujit în zilele acestea grele.

M-a prins din nou doamna Prezan. Multe dintre toate cele câte mi le-a spus erau rezonabile – dar, firește, fiind femeie, unele lucruri nu le poate privi decât din punctul ei de vedere.

M-am dus într-o scurtă vizită la spitalul Crucii Roșii să văd cum le mai merge ofițerilor mei răniți. Se simțeau pe cât de bine se poate spera în împrejurările acestea schimbătoare, dar se vedea în ochii lor că tânjesc după paradisul spitalului meu drag de la Palat.

Deocamdată, sora lor de caritate era doamna Irina (care a fost *premiere*[1] la o modistă franțuzoaică, dar e o soră foarte devotată), iar maica și călugărul lor erau din vechea noastră congregație – dar se tem că vor fi despărțiți, iar în privința aceasta n-am nici o putere. Ce tristă și dureroasă situație!

După aceea, am fost cu copiii la Miroslava; le-a plăcut la fel de mult cât mi-a plăcut și mie, și am început să ne facem planuri, uitând pentru o clipă marea greutate care ne apasă pe inimi.

M-am întors la prânz. Cei mai mulți dintre refugiați sunt încă în tren cu mine, spre marele dezgust al lui Miss Milne, care ar vrea să-i vadă plecați, fiindcă acum le-a cam scăpat din frâu pe fetele mele. Nadeja mi-a citit toată după-amiaza. Spre seară m-a copleșit o tristețe cumplită. Azi n-am primit nici o veste, se joacă mize enorme și, peste toate acestea, jalea cruntă pentru Mircea iese la iveală iar și iar. Mai ales când vine Ileana să mă vadă – erau de nedespărțit, iar acum e mereu singură.

După cină am avut o discuție lungă cu credinciosul meu Ballif.

În tren *vineri, 18 noiembrie / 1 decembrie 1916*

Vizită la Iași dimineața, am ajutat la rânduit lucrurile prin casă, am aranjat puțin mobila, am încercat să acopăr puțin pereții

1. Croitoreasă-șefă (fr.) (n. tr.).

oribili, care-mi fac silă. Neapărat trebuie să-mi fac un colțișor al meu, care să-mi amintească puțin de casă! M-am întâlnit cu Henri Catargi, cu Muka. Cu Muka încercăm să înjghebăm un spital. Sărmana de ea e scoasă din minți, ca toată lumea, fiindcă n-are nimic de făcut, dar altfel rabdă cu veselie greutățile și îmi face bine s-o văd. Ballif și micul Georgie lucrează de minune, îi mulțumesc lui Dumezeu că mi-a trimis să-mi fie alături doi oameni atât de cinstiți și de devotați. Cei care ne ajută cu adevărat sunt de două ori mai valoroși în astfel de clipe.

Fetele mele au reușit să-și facă și ele un colț confortabil, cu ajutorul unui tâmplar evreu mărunțel și vioi, adus cu noi de la Buftea.

Am întârziat puțin cu prânzul.

Toată ziua am tremurat în așteptarea veștilor, care ne-au sosit de-abia la șapte și jumătate, sub forma unei telegrame de la Barbu. Dușmanul nu e departe de Copăceni, căsuța mea iubită de la țară. E greu să aud despre înaintarea inamicilor prin locurile pe care le cunosc ca-n palmă!

Disperarea gândului că mă aflu atât de departe în astfel de momente e mare, și apoi mă simt o lașă, unde mai pui că vreau să știu, să știu! Iar acum nici măcar nu am un spital ca să pot face ceva pentru răniți; sunt clipe tare grele, când trebuie să-mi adun toată puterea morală.

După cină am stat iarăși mult de vorbă cu Ballif, care crede că trebuie să mă convingă că situația nu e chiar atât de disperată. Prin loialitatea lui tăcută fața de mine reușește măcar să-mi ia de pe umeri o parte din grijile materiale.

Ce om bun și cinstit, atât de devotat, atât de discret, de o corectitudine extraordinară în tot ceea ce face – o, dacă România ar avea mai mulți oameni ca el!

Înainte de culcare am plâns din nou, ca de obicei, pentru ceea ce nu se mai poate întoarce.

În tren *sâmbătă, 19 noiembrie / 2 decembrie 1916*

Plecat devreme la Iași ca să continui aranjarea camerelor noastre, care încep să capete o oarecare formă; totuși, încă nu ne putem muta acolo, deși se face imposibilul.

Se atârnă pe pereți toate covoarele și vechile lucrurile pe care le-am avut, ca să le ascundem urâțenia teribilă; vreau ca măcar camera mea să aibă cât de cât ceva care să amintească de mine.

Nu am parte de prea multă liniște, mie mi se aduc la cunoștință toate problemele legate de spitale și de *misiunile străine*. M-am întâlnit cu Lady Barclay și bătrânul domn Hudson – ea a fost tare amuzantă, a povestit despre călătorie, sosire și toate celelalte în cel mai comic fel cu putință! Și totuși, n-ar fi trebuit să se ajungă aici.

Voi încerca să ajut pe toată lumea, dar va mai dura ceva vreme, acum totul e într-un mare haos.

A apărut Maruka și m-a luat, fără să admită împotriviri, la acel *Palais-taudis*[1] în care trăiește, un locșor înghesuit, cu trei camere, în care se intră direct din stradă. Mișu a fost târât și el din colțul întunecat unde scria – părea prăfuit și deranjat, voia să adopte fața serioasă, *de circonstance*, dar râsul irezistibil al Marukăi nu-l lăsa. Maruka te înveselește întotdeauna. Încercăm să adunăm ceva din materialele de la spitalul militar ca să aranjăm un loc în care să lucrăm amândouă.

Acum, firește, în disperarea lor, cu toții așteaptă totul de la mine; să-mi dea Domnul inteligența și mijloacele de a învinge puhoiul tot mai mare de greutăți!

Ieri n-am primit nici o știre clară de pe front, ceea ce e îngrozitor de greu de îndurat când se dau bătălii atât de mari și de importante.

M-am întâlnit cu Vasiliu, căruia i-am dat unele însărcinări și l-am trimis să încerce să afle câteva informații importante înainte să fac pregătirile necesare pentru ceilalți.

M-am întors și am luat prânzul târziu. După-amiaza am scris și am citit, către seară m-a ajuns toată durerea care mă cuprinde în fiecare zi și pe care trebuie să încerc de fiecare dată s-o înăbuș. De la Nando n-am primit nici un semn, nici o vorbă, nici o întrebare de când am plecat. Am primit o scrisoare foarte veche de la Barbu, mă bucur de ea.

---

1. Palatul-cocioabă (fr.) (n. tr.).

În tren *duminică, 20 noiembrie / 3 decembrie 1916*

Altă dimineață plină la Iași. Vreme rece. Camerele mele încep să arate deja foarte plăcut. I-am primit pe cei de la misiunea engleză, niște uriași impunători cu fețe blânde, foarte dornici de muncă. Fac pregătirile necesare ca să-i trimit la Roman, unde e mare nevoie de ajutor.

Apoi am primit o parte din misiunea franceză risipită prin țară, încerc să le găsesc un rost și lor, dar depinde de ce pot face eu. Un doctor mic și plin de energie pune pe picioare un spital pentru cazuri contagioase lângă oraș, la Vila Greierul. Nici o greutate nu-l sperie, nimic nu i se pare imposibil. Mi-a făcut bine, cu vitalitatea și inteligența lui de *debrouillard*[1], așa că i-am promis tot sprijinul meu și mi-am propus să văd totul cu ochii mei chiar azi.

M-am întors la tren târziu să prânzesc, apoi am plecat imediat spre locul acela îndepărtat.

Doctorul a recurs tot felul de soluții ingenioase pentru a-și duce la bun sfârșit misia atât de dificilă A găsit o fermă în apropiere, unde le va așeza pe bătrâna soră Pucci cu surorile ei și unde va găsi mijloace de trai chiar dacă iarna îl va izola acolo.

Omulețul nu e mânat înainte de altceva decât de *Nächstenliebe*[2]; e o plăcere să-i vezi felul de a fi vesel, entuziast, care-l îndeamnă să ia în seamă greutățile sau să treacă peste toate.

Pe drumul ne întoarcere ne-am abătut pe la Cetățuia, pe care Mignon n-o văzuse și unde l-am întâlnit pe mitropolit. Au reparat cu mare gust locul acela pe care-l iubesc, fiindcă are o așezare minunată, de unde se vede tot orașul. Iașiul are o poziție foarte fericită și, văzut de pe vreunul din multele dealuri care-l înconjoară, e o frumusețe. Seară rece, cu un vânticel mușcător, dar foarte uscată.

Știrile de pe front, deși cum nu se poate mai îngrijorătoare, au fost ceva mai bune ieri dimineață, dar în orice clipă putem primi vestea dezastrului.

Am primit o scrisoare lungă de la Barbu, trimisă joi.

Cartierul General s-a mutat la Buzău.

---

1. Descurcăreț (fr.) (n. tr.).
2. Iubirea față de aproapele (germ.) (n. tr.).

În tren *luni, 21 noiembrie / 4 decembrie 1916*

O zi în mare parte la fel. Iași dimineața, citit și scris după-amiaza și, tot timpul, o îngrijorare din ce în ce mai mare pentru ceea ce se petrece. Veștile se contrazic, unii anunță că Bucureștiul a căzut deja, alții susțin că nu.

A venit la cină doamna Antonescu – discuția cu ea m-a tulburat mult, ne înconjoară atâtea lucruri insuportabil de triste.

Încerc din răsputeri să înjghebez un spital, dar, neavându-l pe Barbu alături, mi-e greu să știu pe ce pot conta din punct de vedere financiar.

Fiecare îngrijorare sau durere nouă aduce iarăși la suprafață jalea pe care o port în mine. M-am dus la culcare cu inima tare grea.

În tren *marți, 22 noiembrie / 5 decembrie 1916*

M-am trezit cu inima la fel de grea ca la culcare – ba chiar a trebuit să mă ridic de la masă la micul dejun fiindcă nu-mi puteam stăpâni lacrimile.

Am fost la Iași ca de obicei, m-am întâlnit cu primarul Mârzescu și soția lui, apoi cu St. Aulaire (ministrul francez) și cu amiralul Fournier, care insistă amândoi că nu se mai pot face greșeli, că Rusia și România trebuie să lucreze mai strâns împreună și că trebuie sacrificat măcar Iliescu, care în rândurile lor e considerat un trădător. Ei par să dea problemei o importanță disperată, dar nu știu dacă Nando va avea curajul să se rupă de „clica“ aceea pe care încă o susține.

Deocamdată nu ni s-a confirmat căderea Bucureștiului.

M-am dus la spitalul Crucii Roșii să-mi vizitez ofițerii răniți.

După-amiaza am făcut o scurtă plimbare cu Nicky și Mignon, apoi am scris și am citit, în așteptarea veștilor care sosesc întotdeauna către seară.

Au sosit și erau cum nu se poate mai proaste – marea bătălie care trebuia să salveze Bucureștiul a fost pierdută – nu mai există speranță. După un succes admirabil asupra bulgarilor (armatele lui Prezan), două zile mai târziu, armata lui Socec, care făcea parte din trupele lui Prezan, a avut un eșec răsunător la sud. La nord,

pe linia Pitești–Titu–Câmpulung, presiunea era enormă, nu puteam rezista, așa că armata lui Averescu a primit ordin să se retragă din Predeal; deci totul e pierdut, tot ce ne-a fost casă, tot ce ne-a fost drag. Nu ne mai rămân decât Moldova și o părticică din Dobrogea.

Când ni s-a confirmat vestea cumplită, mi-am dat seama că, în ciuda a ceea ce se întâmplă, inima mea tot se agață de speranță. Până acum am trăit cu nădejdea de a mă întoarce la micul mormânt, acum e în mâinile dușmanului! Cât de greu îmi e! O clipă am simțit că am să mor de durere. După cină a venit Ballif să vorbească cu mine, devotamentul lui plin de curaj mi-a făcut bine.

Iași *miercuri, 23 noiembrie / 6 decembrie 1916*

Azi după-amiază ne-am mutat din tren în noua noastră locuință. E chiar tare plăcută, destul de confortabilă și bunul nostru colonel a reușit să aducă toate necesitățile materiale care lipseau, căzi de baie, cuptoare, cazane de rufe etc.... Camerele mele sunt aproape frumoase, fiindcă le-am aranjat cu multe lucruri, covoare și câteva mobile confortabile, pe care le-am adus cu mine. Dintr-un adăpost oribil am făcut o căsuță în care mă pot refugia fără să mă simt chiar atât de lipsită de orice cămin.

De-abia sosisem, pe la patru, că m-a copleșit o mare de oameni. Toată lumea vrea să fie sub protecția mea, francezi, englezi, americani, doctori, asistente, civili. Munca e grea, fiindcă mijloacele mele s-au împuținat foarte mult și riscă să se împuțineze cu fiecare zi. Încerc, totuși, să ajut unde pot, să găsesc soluții, să-mi folosesc influența. Nu vreau să-i dezamăgesc mai ales pe străinii veniți la mine, fiindcă vom avea nevoie de ajutorul lor. Necazul este că nu sunt bine informată, e greu să-mi dau seama încotro să mă îndrept.

Am cerut să fie inclus în comitetul medical dr. Romalo, ca să-l pot folosi ca pe un agent al meu. Primarul nu arată nici urmă de rea-voință față de mine, ceea ce este excelent. Financiar, însă, nu știu cât mă pot întinde, iar Barbu, sfătuitorul meu, nu e aici. I-am scris lui Nando să-l rog să mi-l trimită. Dar tot crește în mine gândul că trebuie să mă duc să vorbesc cu Nando la Cartierul

General; trebuie discutate probleme prea grave, trebuie găsite răspunsuri la întrebări care privesc întreg viitorul nostru, viitorul țării, viitorul cauzei.

S-a ajuns în situația în care, dacă nu se acționează cu o hotărâre absolută, totul va fi pierdut, chiar și puținul, vai!, care ne-a rămas.

Iași *joi, 24 noiembrie / 7 decembrie 1916*

Zi grea din multe puncte de vedere – mă apasă probleme de tot felul, din toate părțile, încerc să ajut la găsirea soluțiilor, dar e tare greu, mijloacele ne sunt slabe, fiindcă guvernul a plănuit prea puțin pentru viitor și s-a contat pe izbândă, nu pe nenorocire. Toată dimineața mi-am petrecut-o în întâlniri cu oamenii. Henri Catargi nu mai contenește despre situația cu amiralul Fournier, acum ar trebui să mă amestec și în politica externă. M-am întâlnit cu Constantinescu Porcu, cu domnul Miles, de la Legația americană, însoțit de trei ofițeri americani, și în cele din urmă cu Lady Barclay, foarte amuzantă, foarte însuflețită, care tot încearcă să obțină înlesniri pentru doctorii ei englezi și e exasperată de domnul O'Leary, bătrânul gentilom răspunzător de misiune. Peste tot promit să ajut cât pot, dar niciodată nu promit imposibilul. Înainte de prânz a apărut Maruka, și ea foarte stăruitoare, care vrea să ajungem la o hotărâre cu privire la spitalul meu, pe care speră să-l conducă împreună cu mine.

S-a întors după prânz și ne-am dus pe jos până la maternitatea pe care mi-au oferit-o pentru spitalul meu. E o clădire frumoasă, mai ales în ce privește saloanele, deși tot ce e *dépendance* lasă întru câtva de dorit. Cred, totuși, că îl voi putea pune pe picioare dacă totul se face cu chibzuință și dacă voi avea parte de un oarecare ajutor. Și eu sunt nerăbdătoare să deschid spitalul, iar doamnele mele, care nu au nimic de făcut, sunt înnebunite de nerăbdare să înceapă din nou munca.

Plimbarea pe străzi n-a fost prea ușoară. O aveam cu mine pe Astra, care era îngrozită de trecători, așa că prefera să se repeadă în fața tramvaielor electrice și a automobilelor. Iar de cum au auzit că e Regina pe stradă oamenii au început să mă urmeze, unii

chiar alergau înaintea mea să-mi anunțe sosirea, apoi se întorceau să mă privească în față.

Vreme rece, dar plimbarea mi-a făcut bine.

A venit Nadeja la ceai.

Am primit o scrisoare lungă de la Barbu, în care nu-mi povestea decât lucruri triste. Apoi a venit Romalo, cu o mulțime de chestiuni de rezolvat și tot așa, tot așa mai departe...

Iași *vineri, 25 noiembrie / 8 decembrie 1916*

Ziua a început cu audiențe, cu oameni de primit.

Cu ministrul Angelescu am avut multe lucruri de hotărât, are atâtea de făcut că nu mai știe să le dea de capăt și nu e un om destul de puternic încât să facă față atâtor greutăți: promite multe și își respectă puține din promisiuni.

Am vorbit cu domnul Benett, care tocmai a sosit din Anglia și mi-a adus câteva scrisori. M-am întâlnit cu Olga Sturdza și cu căpitanul Perezeanu – pe amândoi mi-a fost greu să-i văd, țin de vremuri mai fericite.

Am hotărât pe loc să merg chiar eu cu automobilul la Roman ca să aranjez problema doctorilor mei englezi și să văd dacă vor fi primiți acolo și dacă pot găsi locuințe acceptabile pentru ei și ai lor.

Am plecat la 12, cu Ballif și Tatulina, iar prânzul l-am luat pe drum. Drum rece, două pene, am ajuns pe la trei și jmătate.

Rezultatul a fost mulțumitor, dr. Mârzescu se bucură mult să primească ajutor, fiindcă nu mai face față. Scene absolut comice cu bătrâna doamnă Nevruz Khan[1], care a venit să mă vadă la spital – până la urmă, casa ei a fost luată pentru misiunea engleză. Ballif a aranjat lucrurile foarte inteligent. Totul s-a rezolvat repede, iar doamna, plină de entuziasm, mi-a sărutat mâinile și picioarele, îngenunchind în fața mea și declarând că și casa, și inima, și viața ei îmi aparțin. Luându-i cuvintele în sensul cel mai propriu, i-am spus că acum de casă am nevoie – iar bunul meu colonel mi-a

1. Informații despre doamna Nevruz Khan, la Constantin Argetoianu, *Memorii* (vol. V, ed. Machiavelli, București, pp. 155–156); „armeancă bogată din Roman", căsătorită cu un general persan; rămasă văduvă, a venit în țară, iar în vremea războiului a făcut o adevărată pasiune pentru regina Maria (n. ed.)

șoptit că ar fi excelent dacă m-aș duce să văd casa, fiindcă era cea mai dragă ambiție a doamnei, așa că m-am dus. Din nou, scene de devotament exaltat și îngenuncheri repetate la picioarele mele. Nu-mi pot înăbuși un mic râset la amintirea doamnei acesteia, atât de orientală, alături de bătrânul domn O'Leary, englezul meu cel sec! Vor fi niște scene la care ar râde și zeii, odată ce se mută misiunea acolo trebuie să mă duc să le văd.

Ne-am întors acasă foarte repede – nici o pană! Nici măcar nu mi-a fost prea frig, deși vremea e rece. Drumul e bun, l-a curățat gerul. Seara am avut parte de bucuria de a-l vedea pe Barbu, care sosise în lipsa mea.

Iași *sâmbătă, 26 noiembrie / 9 decembrie 1916*

Zi rece. Mulți oameni de văzut. Mă bucur că-l am pe Barbu aici. Am avut atâtea de făcut încât nici n-am putut pune piciorul afară din casă.

Vești proaste din toate părțile – lașii încep să vocifereze.

Fiindcă sunt puternică, toți cred că-mi pot spune lucrurile care mă dor cel mai mult – „Ei i se poate spune adevărul " – vai! da, mie mi se poate spune, dar numai fiindcă sunt în stare să le ascult nu înseamnă că nu sufăr!

Toată ziua, durerea mea n-a făcut decât să sporească întruna, tot ce am auzit a fost insuportabil, tot ce am gândit a fost insuportabil – parcă nu mai aveam de ce să mă agăț, nici o nădejde, nici o ușurare. Fiecare om pe care-l întâlneam îmi aducea o durere nouă, până când, la ora cinei, suferința și-a atins culmea și m-am prăbușit, în sfârșit, într-un paroxism de jale care nu se poate compara decât cu durerea fizică.

Iași *duminică, 27 noiembrie / 10 decembrie 1916*

Ninge! Pământul e alb, dar gândurile mele sunt negre și chinuite.

Barbu e încă aici. Am hotărât ca mâine să mă duc la Cartierul General să vorbesc cu Nando.

M-am întâlnit cu Poklevski (ministrul rus), care pleacă și va fi înlocuit de un general.

Multe lucruri de hotărât, de discutat, de rânduit – lucruri de cea mai mare gravitate, care amenință să se înrăutățească pe zi ce trece.

Azi, însă, sunt calmă. Cred că ne-ar fi ușor dacă ne-ar putea muri inima. Dar cum să renunți la speranță și totuși să trăiești, și totuși să plămădești altă speranță de care să te agăți?

Veștile sunt în continuare proaste – nu știu cum se va sfârși.

După prânz am avut o întrunire a comitetului pentru ajutorarea refugiaților. Olga Sturdza și mitropolitul mi-au adus un ajutor practic.

Trăiesc într-o agonie a nesiguranței față de ziua de mâine.

Totul e durere, gândurile despre viitor, gândurile despre trecut – din trecut n-a mai rămas nimic!

Iar mormântul lui Mircea e în mâinile dușmanului.

Cine trăiește în casa mea, în camerele mele – iubita mea cămăruță cafenie, dormitorul meu mare și celelalte încăperi pe care le aranjasem cu atâta grijă și iubire? Mă voi mai întoarce vreodată, va putea inima omenească să-și înceapă viața din nou?

Trăiesc oare în realitate, sau într-un vis nefiresc?

Nu se poate ști ce se petrece acolo, în partea aceea din țară care, cu atât de puțin timp în urmă, era încă a noastră – nu se poate ști nimic, nimic.

Nu a trecut mult de când mergeam cu automobilul la Sinaia, Câmpina, Câmpulung, Pitești ca să vizitez spitalele! Încă era țara mea! Și acum? Vai, ce chin! Și când mă gândesc că am fi fericiți fie și dacă am putea să păstrăm Moldova și să nu plecăm din Iași!

La ceai a venit Barbu, e o minune să-l am cu mine, dar nu va ține mult.

Înainte de cină m-am întâlnit cu Brătianu și am încercat să-l conving că trebuie să se acționeze cu o mână sigură și că lucrurile nu trebuie lăsate să meargă *la întâmplare*, cum se întâmplă acum – chiar și în cea mai neagră nenorocire, trebuie să încercăm să ajutăm și să nu ne lăsăm pradă disperării și lâncezelii. Oamenii noștri sunt prea plini de vechile lor prejudecăți, de vechile lor ranchiune, de vechile lor ambiții. În vremuri atât de groaznice, de nefirești, în război, putem avea și atitudini nefirești, atâta timp cât sunt ferme și de folos. De asta încerc să-i conving. E vremea

pentru acțiune, chiar și pentru o acțiune autocratică, dacă este necesar. E nevoie de un braț puternic și pentru a pedepsi, și pentru a ajuta. Dar oamenii noștri sunt prea moi, de aceea vreau să încerc să-l conving pe Nando, la Cartierul General, că până și în treburile „civile" trebuie pusă ordine militară. ACUM E MOMENTUL CÂND SE POATE FACE.

După cină l-am primit pe noul ministru rus, generalul Mosolov[1], un gentilom de curte inteligent, cu un aer viclean, care e de mult un apropiat al lui Nicky[2] și care știe și a văzut multe. Cred că vom avea necazuri cu rușii, nu mă îndoiesc, acum suntem prea slăbiți, cu armata pe jumătate nimicită și țara pe jumătate furată, lipsiți de toate bogățiile noastre!

Gânduri triste, realități triste, griji triste – triste, triste, triste...

Barbu a venit din nou să mă vadă, ceea ce mi-a făcut bine – apoi am stat multă vreme și am scris scrisori pentru cei din Rusia.

Mosolov mi-a adus scrisori de la Alix[3], Ducky și mătușa Miechen[4].

Zorleni *luni, 28 noiembrie / 11 decembrie 1916*

Am venit aici, la Cartierul General. Loc urât, prost întreținut, dar înăuntru arată destul de bine, fiindcă au adus o parte din mobila frumoasă salvată de la Sinaia.

Chiar m-a tulburat profund vederea mobilei din camera mea de aur, până și a pernelor mele preferate etc.

Dar nu mi-ar plăcea deloc să locuiesc aici – casa e prost așezată, împrejurimile sunt prost întreținute.

Încă din tren, a trebuit să primesc vizită după vizită. Brătianu, Mosolov, generalul Fournier.

Am sosit cu puțin înainte de prânz. Nando rămâne calm, în ciuda nenorocirilor noastre. Carol e trist, dar tinerețea întotdeauna își păstrează speranța.

---

1. Aleksandr A. Mosolov (n. 1854), general; pentru scurt timp, la sfârșitul anului 1916 și în primele luni din 1917, ministrul plenipotențiar al Rusiei la Iași (n. ed.).

2. Aici și, uneori, mai departe în text, țarul Nicolae II (n. ed.).

3. Alexandra Feodorovna/Alix de Hesse, soția țarului Nicolae II (n. tr.).

4. Ducesa Maria Pavlovna/Maria de Mecklenburg-Schwerin, căsătorită cu Vladimir Aleksandrovici, unul dintre unchii ruși ai reginei Maria (n. tr.).

General Râmniceanu
and Prinz Stirbey at Bârlad

Generalul Theodor Râmniceanu și Barbu Știrbey la Bârlad.

to persuade him to listen to what I had to say, to listen to the things we does not see and hear if one lives in one little round, to try and make him listen to things "outside".

It is very difficult to talk to him because he always interrupts and one cannot ever give him a clear picture of what one means because he backs into each of one's sentences. And yet I had to talk. People hope in me! However difficult it is, painful, terrible, I must make him listen. He does not realize certain things, nor the power he has if only he would use it, nor to what complete disaster we are going if he "me vent pas d'agir."

Talked with all the energy of despair, till my head ached so that I thought it would burst.

Explained that Blasco must go.

That Prapan must be given a big position where he can work, because he is the one who has the confidence of the army and the public.

That severe measures must also be taken for

Prânz mare, cu toți aghiotanții și cu Brătianu, Mosolov și Fournier.

După prânz am avut o discuție lungă cu Nando, în încercarea de a-l convinge să asculte ce aveam de spus, să asculte ceea ce nu vede și nu aude trăind într-un cerc strâmt, să asculte lucrurile „de afară".

E foarte greu să vorbești cu el, fiindcă întotdeauna te întrerupe și nu poți nici măcar să-i explici clar ce vrei să spui, fiindcă îți taie fiecare propoziție. Și totuși TREBUIA să vorbesc. Oamenii și-au pus nădejdea în mine! Oricât de greu, de dureros, de teribil ar fi, trebuie să-l fac să asculte. Nu-și dă seama de anumite lucruri, nici de câtă putere ar avea dacă ar folosi-o, și nici către ce dezastru enorm ne îndreptăm dacă *nu va lua atitudine*. Am vorbit cu toată energia disperării, până a început să mă doară capul de parcă era gata să-mi plesnească.

I-am explicat că Iliescu TREBUIE să fie demis.

Că Prezan TREBUIE să primească o poziție importantă, de unde să poată acționa, fiindcă el e cel în care stă încrederea armatei și a poporului.

Că trebuie luate măsuri severe și pentru partea de populație care nu e în armată, fiindcă nu se poate admite *la débandade*.

Poate, totuși, câteva picături din argumentele mele i s-au strecurat în minte, mai ales că mă susține și Carol, iar acum, că s-a plantat sămânța, mă vor ajuta și alții.

A venit să mă vadă Elena Muruzi (Cretiano)[1], întotdeauna amuzantă, chiar și în clipe de dezastru.

Înainte de cină am avut o conversație lungă și gravă cu generalul Berthelot. Mi-a părut rău să văd că și-a pierdut încrederea în multe privințe, dar m-am bucurat să îmi dau seama că și el a ajuns la concluzia că omul de care trebuie să ne folosim e Prezan.

Dorm în încăperea în care s-a pus mobila mea din camera de aur, pe pătuțul îngust pe care mi l-a sculptat bătrânul Liemann după o imagine care mi-a plăcut.

Cred că Nando nu simte lucrurile la fel ca mine, fiindcă mintea lui nu cuprinde atâtea lucruri în același timp.

---

1. Elena Moruzi, născută Bărcănescu (1881–1976); căsătorită mai întâi cu diplomatul Gheorghe Cretzianu, apoi cu generalul George Moruzi (1870–1939) (n. ed.).

Ghidigeni *marți, 29 noiembrie / 12 decembrie 1916*

Sunt acasă la Sybille. Am venit aici cu Nando, Symki și Barbu, pe la ora ceaiului – am înaintat încet din cauza ceții foarte dese.

Ziua petrecută la Cartierul General a fost de-a dreptul deprimantă, vești rele din toate părțile, nimeni nu-mi dă o rază de speranță. Mi se spune, de pildă, să încerc să îndrept situația insistând să se măsuri drastice pentru salvarea restului armatei și, în clipa următoare, mi se spune „Nu avem armată!“ Mi se spune că trebuie să stărui ca regele să se înconjoare de oameni energici, capabili, cinstiți, iar când cer nume, mi se răspunde, dând din umeri, „Nu avem oameni!“ Iar cu uneltele acestea lumea se așteaptă ca eu, o femeie, o regină constituțională, să salvez țara de la dezastru, ba chiar s-o salvez prin mijlocirea altcuiva, chiar chinuindu-mi mintea din toate puterile cum să fac să-mi îndes cu forța gândurile în gândirea înceată a regelui, care este susținut de un prim-ministru plin de prejudecățile vechi și de politici de partid, incapabil să privească lucrurile din alt punct de vedere, incapabil să-și închipuie altă stare de fapt decât cea de acum. Eu, una, aș fi energică, aș lua măsuri drastice, chiar dacă nepopulare, în încercarea de a salva ultimele petice din biata noastră țară, dar cum s-o fac dacă nu mă sprijină nimeni, dacă nu mă susține nimeni, dacă nu am oameni pe care să pot conta? M-a copleșit cea mai adâncă disperare. Mă lupt cu torente furioase de nenorocire. Se pare că nu voi fi scutită de nimic, nu, nici măcar de a vedea că, în clipele nefericite, sunt în stare să arunce cu pietre în mine, cea pe care o iubeau. Și totuși, oamenii valoroși întorc ochii spre mine și strigă: „Ajutor, ajutor, ajutor! Tu trebuie să ne ajuți“. Și întotdeauna, fiindcă mă consideră puternică, mă împovărează cu adevăruri oribile, cu „previziuni“ de neîndurat despre primejdiile care ne așteaptă, despre jocurile necinstite, despre egoismul, trădarea și toate lucrurile pe care trebuie să le îndur cu inima mea de femeie care a pierdut deja atâtea. La drept vorbind, moartea ar fi ușoară prin comparație – și mereu același strigăt: „Ajutor! Ajutor! Tu trebuie să ne ajuți, tu trebuie să găsești o cale, să-i influențezi pe cei care trebuie influențați“.

Doamne, dacă a avut vreodată o femeie nevoie de ajutorul Tău, eu sunt aceea! Dar ești atât de departe, acolo, în ceruri!

Totuși, am să încerc, am să mă zbat mai departe, orbește, fiindcă nu văd nici o lumină, fără nădejde, fiindcă nu găsesc pe nimeni care să mă ajute, dar tot înainte, tot înainte, până la sfârșit – astfel încât să cad măcar față cu dușmanul, ca regină a lor, chiar și nedorită.

Nu îndrăznesc nici măcar să scriu totul aici, tot ce am auzit – poate mai târziu, când vom fi pierdut totul sau când vom fi câștigat ceva, am să scriu.

Mi-am petrecut dimineața în spitalele din Bârlad. Vizitele mele printre răniți au devenit infinit mai dureroase – cum să le dau speranță când până și eu am atât de puțină? Am avut, din nou, senzația ciudată a poverii atâtor ochi asupra mea, dar la început ochii aceștia mulți, deși grei, îmi ridicau moralul, în loc să mă tragă în jos; acum, însă, parcă sunt încă un lanț în jurul picioarelor mele și așa încătușate de prea multe piedici. Uneori îmi vine să strig, ca micuțul meu Mircea, „Destul, destul!“ Ajunge! O singură inimă nu poate purta decât o singură povară de durere, nu durerea unui întreg popor deznădăjduit, e prea mult... prea mult.

Am luat prânzul la Cartierul General, i-am avut oaspeți pe Brătianu și Ferigo – aerul era greu de senzația unui dezastru de neocolit, care se apropie iute.

După prânz am stat din nou de vorbă cu Nando, cu Barbu, cu Ballif, și nicăieri nu văd limpede ce pot face – fiecare nu face decât să mă împovăreze și mai tare cu convingerea tot mai fermă că aici se sfârșesc toate.

Destul! Destul!

A fost foarte odihnitor s-o văd pe Sybille și să-i văd spitalul excelent întreținut, încrederea ei că în cele din urmă vom izbândi, curajul ei, optimismul ei, spiritul ei de o curățenie desăvârșită, loialitatea ei englezească de nezdruncinat, prietenia ei devotată, însufletită – cu toatele așa de plăcute privirii ca o floare crescută într-un lac de noroi.

Spitalul ei e admirabil. Și e întreținut în întregime din mijloacele lor. Are în jur un cârd de fete îmbrăcate în alb, e o insuliță de tihnă dulce.

Dar trebuie să merg mai departe, locul meu e în mijlocul frământării, printre strigătele de disperare. Vârtejul de calomnie, lașitate, lăcomie egoistă, speranțe părăsite și strigăte de ambiție frustrată, haosul dezordinii și dezorganizării – acesta e ogorul pe

care trebuie să lucrez, acesta e drumul pe care trebuie să învăț să nu-l urmez, dar vai, Doamne, cu vorbele copilului meu mort îmi vine să strig către tine: „Destul! destul!“

Zorleni *miercuri, 30 noiembrie / 13 decembrie 1916*

M-am trezit în patul mare, roz-alb al lui Sybille, după o noapte bună, m-am bucurat de luxul unei băi minunate, înconjurată numai de lucruri curate, elegante, confortabile, de un mic dejun excelent, servit frumos, de lucruri îmbietoare pe fafurii de porțelan fin – pentru o clipă, m-am simțit departe de război și de prigoană, sufletul meu iubitor de astfel de plăceri s-a bucurat de alinările acestea atât de materiale, s-a simțit la el acasă, ca peștele în apă!

Atmosfera atât de veselă și de binevoitoare din jurul lui Sybille, dăruirea față de ceilalți împăcată și armonioasă, alături de credința ei puternică în tot ce e bun, în rezultate fericite, în noi începuturi, în victoria finală, toate acestea au fost un balsam pentru sufletul meu sfâșiat, dar în același timp mi-au adus lacrimi în ochi. Iar băiețelul ei este o minune, bine crescut, politicos, atent, loial și iubitor ca și mama lui.

Vederea copiilor care se joacă împreună mă emoționează și mă face să plâng – am devenit o ființă atât de firavă, toate mă dor pe dinăuntru atât de rău, încât acum și bunătatea mă tulbură, mai mult chiar decât orice altceva. Îl iubesc pe micul Nicky al lui Sybille, parcă e și el o parte din ființa ei pură.

La zece, Nando a plecat cu Barbu la Cartierul General, iar eu am plecat cu Sybille și Symki la școala de șoferi „Regina Maria“, unde se pregătesc șoferii pentru ambulanțele noastre.

Și acolo am găsit o atmosferă bună. Jean și Sybille fac totul cu devotament. M-a mișcat să văd că oamenii de acolo erau învățați să înțeleagă că pentru MINE fac totul – că strădania MEA și binecuvântarea mea sunt cu ei prin loialitatea acestor doi prieteni. Da, mi-a făcut bine, tare bine, în aceste clipe când alții sunt gata să ridice mâna chiar și împotriva propriei regine pe care o iubeau, fiindcă ea s-a învrăjbit cu toți!

Oamenii aceștia doi, Sybille și Jean, muncesc pentru un ideal – Domnul să le binecuvânteze munca și să-i îngăduie să înflorească așa cum merită.

Pe drumul spre casă, m-am oprit cu Symki la o gară unde își așezase Constanța Cantacuzino „barăcile" pentru răniți. I-am făcut o vizită pe neașteptate. În ziua de azi, toate întâlnirile sunt emoționante – apasă prea multă durere pe toate inimile și, pe deasupra, am observat că cei care nu m-au mai văzut de atunci se gândesc la suferința mea și nu îndrăznesc să se atingă de ea, dar ar vrea, totuși, să-mi arate compătimire! Lucrul acesta mă face să trec prin toată gama emoțiilor; am ochii mereu umezi!

M-am întors la Cartierul General să iau prânzul.

După prânz, discuții grele cu Ballif, Barbu și Carol, cu care am cercetat prăpastia în care ne aflăm, situația noastră față de dușman și față de aliatul nostru de temut, Rusia – situație dureroasă, oriîncotro ne-am întoarce. Mai mult, după recenta lor victorie asupra bietei noastre țărișoare, germanii au trimis în lumea întreagă propuneri de pace! Primele propuneri adevărate, oficiale, care ne fac să ne întrebăm dacă nu cumva au o înțelegere secretă cu Rusia! Ce s-ar întâmpla atunci? Unde am ajunge? Care ne-ar fi soarta?

Acum toate par cumplite sub amenințarea distrugerii, oriîncotro m-aș uita nu văd decât primejdii și durere.

O, Mircea, micuțul meu, tu ești, fără îndoială, mai fericit acolo, în pământ!

Mi-am petrecut mai toată după-amiaza discutând, în parte cu Barbu, despre lucruri mai plăcute.

În tot acest timp, dușmanul ne împinge înapoi trupele, iar noi nu știm dacă rușii chiar au de gând să ne apere teritoriul!

Cu greu s-ar găsi situație mai tragică!

M-am culcat devreme, în pătuțul aurit și îngust care vine din vremuri și locuri mai fericite.

Zorleni – Iași *joi, 1/14 decembrie 1916*

Am avut parte de o noapte bună. E o binecuvântare să poți dormi după toate cele petrecute, iar somnul meu sănătos nu m-a părăsit, în ciuda necazurilor. M-a trezit un soare superb – când strălucește atât de glorios soarele, nu-ți poți înăbuși sentimentul că tot a mai rămas ceva fericit în lumea noastră cea nefericită.

Cum aveam toată dimineața la dispoziție, m-am hotărât să-i mai fac o vizită Constanței Cantacuzino, de vreme ce ultima dată

ne grăbeam. E una dintre femeile acelea eroice și loiale, cu inimă nobilă, dar cu aparență aspră.

Am prânzit cu col. Thomson și un ofițer japonez despre care am auzit că e foarte inteligent, dar care nu poate conversa prea bine în altă limbă decât rusa.

Thomson e mâhnit adânc și sincer de ce ni s-a întâmplat.

Am plecat la trei și jumătate, cu convingerea că în zilele acestea trebuie făcuți pașii necesari. Situația e aproape disperată, dar ar mai putea fi salvată, în parte, dacă rușii se țin de cuvânt. Întrebarea e dacă se vor ține de cuvânt, sau dacă vom fi înșelați acum, când ne găsim la strâmtoare.

Un lucru e hotărât: Iliescu trebuie demis, iar în locul lui trebuie pus Prezan. Dar, deocamdată, în tot ceea ce privește armata, suntem întru totul în mâinile rușilor. Toată lumea pare de acord că nădejdea noastră cea mai mare e în Nicky însuși; mi se spune că eu, în special, trebuie să păstrez cu el o legătură strânsă și călduroasă. Voi face ce pot – dar nu știe nimeni prin ce chin sufletesc trec; uneori mi se pare că n-am să-l pot îndura până la sfârșit, că apasă prea multe pe inima mea care, vai!, le ia pe toate în seamă prea mult.

Încerc să închid ochii la partea josnică a firii omenești dar, vai!, aceasta iese la iveală atât de evident, încât e greu să rămâi orb.

Marea mea forță venea din încrederea deplină în omenire, în ciuda a tot ce am văzut. Încrederea aceasta îmi e zdruncinată puțin câte puțin, și asta doare cel mai tare!

Fiindcă sufăr alături de ei cea mai aspră soartă, încep să se întoarcă împotriva mea, în loc să mă sprijine loial; împotriva mea, care până ieri le eram cea mai bună prietenă!

Citim despre astfel de lucruri, dar e altfel când trebuie să le trăim zi după zi.

În tren am avut o conversație lungă și dureroasă cu Ballif și Symki, și am hotărât să renunț la gândul de a avea un spital al meu. Planul acesta, în loc să-i bucure pe oameni, pare să le trezească gelozia și reaua-voință. E unul din lucrurile greu de închipuit, una din fețele urâte ale omenirii pe care e greu să le înduri. La început am fost revoltată. Ballif a așteptat, liniștit, până mi s-a potolit disperarea și indignarea, apoi a început să croiască, foarte rezonabil, dar cu chibzuința lui neiertătoare, un plan ca să pot fi

de folos în alte feluri, pe tăcute, fără să calc pe nimeni pe bătături. Din ce în ce, trebuie să învăț să renunț la toate. Trebuie să învăț că, în vremurile acestea de restriște, nu mă pot aștepta la nici un ajutor, dar că trebuie să ajut în continuare, în ciuda răuvoitorilor care mă înconjoară. E o lecție grea, dar probabil binefăcătoare – nu trebuie decât să încercăm să fim îndeajuns de puternici încât s-o îndurăm și să nu o lăsăm să ne frângă inima. Întotdeauna m-am considerat puternică, iar acum a venit vremea să-mi dovedesc mie însămi că sunt; poate că ultima și cea mai amară dezamăgire a mea va fi să-mi pierd iluzia aceasta despre mine însămi.

Nietzsche spune:

„Tu dois construire plus haut que toi-même, mais il faut d'abord que tu sois construit toi-même carré de la tête à la base.“[1]

Rămâne de văzut dacă sunt și eu clădită *„carré de la tête à la base“*!

Copiii se bucură că m-am întors.

Din păcate, s-a petrecut un incident neplăcut între mareșal și Ballif–Georgescu – cât de obositor! Va trebui să încerc să îndrept lucrurile!

M-am culcat cu gândul că ziua de mâine nu poate aduce decât noi necazuri și dureri.

Iași *vineri, 2/15 decembrie 1916*

Vreme frumoasă. Din nou, senzația aceea că, dacă soarele e în stare să strălucească atât de glorios, se poate să mai trăim vreodată zile fericite.

Zi plină până la refuz. Toată lumea vrea să mă vadă, la sfârșitul zilelor ca aceasta mă simt stoarsă de ultimele puteri, fiindcă toate discuțiile sunt încărcate de emoție, fiecare gând e dureros, fiecare pas – o povară nemăsurată pe umeri.

M-am întâlnit mai întâi cu Henri Catargi, după ce am umblat prin toată casa cu Ballif ca să iau seama tuturor încăperilor, pos-

1. „Ceva care te depășește trebuie să-nalți. Dar mai întâi ar trebui să te zidești pe tine însuți, bine așezat ca trup și suflet.“ Friedrich Nietzsche, *Așa grăit-a Zarathustra*, Humanitas, București, 2012, ed. IV, p. 117, trad. Ștefan Augustin Doinaș (n. tr.).

bilităților, limitelor – am coborât chiar și în pivniță ca să văd ce provizii avem. Totul e păstrat într-o ordine admirabilă, impecabilă.

Sunt ei țepoși cei doi soldați ai mei și e greu să te înțelegi cu ei, dar nu-i întrece nimeni la muncă și organizare.

După Henri, a venit să mă vadă Jean Chrisso., care-mi insuflă elan, atât e de activ, de plin de spiritul de rezistență de care avem nevoie, de pregătit să lupte pentru un ideal, în ciuda greutăților, de dispus să găsească o cale acolo unde nu mai pare să existe nici o speranță – da, mi-a făcut bine. Aș vrea să avem mai mulți oameni ca el, țara noastră trebuie trezită ca să-și ducă lupta cu spatele drept, *să moară în glorie* cel puțin, dacă nu poate supraviețui. Dar încetineala greoaie a căilor oficiale, încleiate și convenționale, ne îmbolnăvește, chiar și acum se fac simțite simpatiile partinice în locul impulsului superior către idealuri mai curate și mai severe.

Dar trebuie să ajutăm! Trebuie, chiar dacă nu vor, trebuie să-i aducem la vederi mai înalte.

Ce ocazie minunată ar avea Nando, chiar și acum, în mijlocul dezastrului, dacă ar fi un bărbat destul de puternic și de înțelept ca să reclădească!

Îl vom ajuta cu toții, noi, cei mai tineri, cu un ideal mai pur, îl vom obliga să acționeze așa cum l-ar mâna inima, dar cum nu are curajul s-o facă.

A fost menționat în fața mea numele lui Mișu drept unul din oamenii cu care am putea începe să muncim curat, ca posibil prim-ministru – ideea are meritele ei, se cuvine luată în considerare.

După Jean, a venit Lady Barclay, cu rugăminți de ajutor pentru îndeplinirea cărora a fost chemat din nou incomparabilul Ballif. Nu trecuseră nici două ore, că Ballif deja găsise ce trebuia: un loc mai mare pentru păstrarea proviziilor Crucii Roșii engleze.

Am făcut o plimbare scurtă cu Ileana. Din când în când trebuie să mai ies. Am luat-o cu noi pe Astra și am mers la o cazarmă în care sunt ținuți caii noștri de la palat. Drumul a fost foarte noroios, dar ziua a fost minunată, ca primăvara.

Pe drum am văzut într-o birjă un general rus a cărui față mi se părea foarte cunoscută. Mergeam înainte, fără să mă uit în jur, când, dintr-odată, cineva îmi taie calea și mă salută cum nu se poate mai corect – generalul Gadon! Un vechi prieten din vremuri mai fericite. Aceeași față plăcută, dar cu părul încărunțit, același

zâmbet atrăgător, dar cu ochii triști. Nici ochii mei nu mai sunt veseli ca odinioară! Am schimbat câteva cuvinte, amândoi foarte tulburați de întâlnirea aceasta din senin, în orașul unde sunt aproape exilată. L-am rugat să vină să mă vadă la cinci și jumătate.

M-am întors acasă să iau prânzul și am găsit-o acolo pe Nadeja, emoționată, înlăcrimată, cu o durere de cap și fără urmă de curaj, disperată, *weil sie nicht* GENUG *schläft*[1], într-o stare generală de plâns – mult mai rea decât când stătea cu mine în tren.

După prânz am plecat cu automobilul, cu Ileana, Nicky și Ballif, la Miroslava, unde adăpostiserăm câteva vaci. I-am găsit acolo pe Balș și pe soția lui[2], Balș de la Crucea Roșie, ceea ce m-a întristat, fiindcă e de bănuit că cercetează casa cu gândul s-o transforme în spital, în timp ce eu, în adâncul inimii, nădăjduiam că ar putea deveni un colțișor care să ne îndulcească exilul!

Ei bine, vom vedea.

Imediat ce m-am întors, discuție lungă și interesantă cu Fasciotti, ministrul italian. Vede „bubele" situației și dorește sincer să ne ajute, înțelegând că mare parte din ce se putea face a rămas nefăcut. E de părere că e absolut necesar ca Nando să vorbească în Parlament, să țină piept furtunii și să ia taurul de coarne. Sunt întru totul de acord cu el. O atitudine bărbătească, patriotică, netemătoare încă ar mai putea salva multe acum.

După Fasciotti a venit generalul Gadon, care mi-a dăruit câteva clipe fericite, amestecate cu multă tristețe; am vorbit despre ce a fost și ce este acum.

Și-a păstrat același fel de a vorbi, aceeași voce blândă și aceeași atitudine caldă, același chip plăcut, deși acum părul i-a albit aproape tot, *însă e același bărbat fermecător* de odinioară.

Gadon a fost unul din aghiotanții unchiului Serghei[3] la încoronarea țarului.

Mai târziu, a comandat unul din regimentele de gardă. A căzut în dizgrație din cauza unei revolte în rândul soldaților lui.

---

1. Fiindcă nu doarme destul (germ.) (n. tr.).

2. Gheorghe Balș (1868–1934), inginer, arhitect și istoric de artă; soția sa, Marieta, născută Știrbey (n. ed.).

3. Serghei Aleksandrovici, frate al mamei reginei Maria și al țarului Alexandru III, asasinat în 1905 (n. tr.).

După Gadon a venit Maruka, revoltată de ideea de a renunța la spital. Dar și ea are moralul bun.

Zi plină de emoții, cu multă muncă, foarte obositoare, cum îmi sunt toate zilele de la o vreme, aproape de neîndurat, și totuși pline de elanul posibilităților de neatins, pe care încă le-am mai putea atinge dacă MAI MULȚI dintr-ai noștri s-ar strădui împreună, cu loialitate și tărie.

La cină, Cella – am vorbit cu ea după masă, apoi a trebuit să-i scriu lui Barbu o scrisoare foarte lungă, la care am stat să chibzuiesc până la miezul nopții, fiindcă trebuia vorbit despre multe lucruri, iar el e legătura mea cu ce se petrece acolo!

Apoi, în sfârșit, la culcare.

Iași *sâmbătă, 3 / 16 decembrie 1916*

Zi foarte asemănătoare cu cea de ieri.

M-am întâlnit cu dr. Armstrong și Chrissoveloni, nu mai vorbesc de toți ceilalți.

La 12 m-am dus să-i fac o scurtă vizită Nadejei. Biata de ea nu e făcută *pentru frământări*, își pierde capul, cumpătul și judecata.

Căsuța ei e tare frumoasă.

O trimite pe biata Sally înapoi în Anglia. Sally e devastată, fiindcă ne iubește țara și nu se poate întoarce acasă, trebuie să muncească și să-și întrețină părinții. Sper să aranjez ceva pentru ea, poate în Suedia, ca mai târziu să se poată întoarce, poate chiar în casa mea.

La Nadeja am stat puțin de vorbă cu Brătianu.

Am invitat-o la mine la prânz pe Olga Sturdza. E dispusă să-mi dea Miroslava, dacă-mi face plăcere. Ballif a fost încântat.

După prânz, comitet pentru refugiați. Cred că vor munci cu cap. Primarul e un om bun.

Am făcut o plimbare scurtă cu „Bambino“ al lui Nicky. Nicky era fericit, foarte mândru să mă plimbe cu automobilul în public, dar foarte emoționat, de teamă că Bambino nu o să se ridice la înălțimea situației. Bambino s-a prezentat mai mult sau mai puțin bine, dar pavajul prost din Iași îi afectează nervii.

Am petrecut câteva minute cu Ileana, care voia să picteze o ulcică foarte mică cu vopseluri foarte lipicioase. În același timp, aveam o discuție foarte serioasă cu Ballif. După aceea, audiență cu doamna Tache Ionescu, care pleacă în Anglia, apoi cu mama Marukăi, tragică și foarte tulburată. După ea am primit-o pe Sally, și tot așa până la cină.

După cină m-am spălat pe cap.

Vești despre o victorie a francezilor.

Prezan a acceptat conducerea Cartierului General. Barbu îmi scrie că radiază încredere.

De la trupele noastre nici o veste deosebită.

În continuare trăiesc, mă mișc și muncesc de parcă n-am fi în primejdie să fugim și de aici.

Iași *duminică, 4 / 17 decembrie 1916*

Zi cu soare minunat, mai potrivită cu primăvara, dar n-am avut timp să ies de dimineață, fiindcă de la nouă și jumătate n-am mai apucat nici să suflu.

În aer plutește o agitație tot mai mare – o crâncenă încleștare între bine și rău, o dorință de regenerare, dar cei care au avut puterea în mâini se tem ca de moarte să n-o piardă. Toate acestea le simt, își trimit antenele iscoditoare către mine.

După zile de tristețe aproape zdrobitoare, simt cum mi se trezește din nou spiritul de luptă și vreau să ajut, să muncesc, să salvez ce pot. Știu că e un țel aproape imposibil, dar credința mișcă munții din loc, iar eu am să fac tot ce-mi stă în puteri înainte să mă mărturisesc învinsă.

Am trimis după Iorga, i-am spus că trebuie făcute eforturi pentru ridicarea moralului general al armatei și al populației și că trebuie să mă ajute. Va face un mic plan de lucru.

I-am primit pe Jean, pe Mișu Cantacuzino, pe unul din doctorii mei englezi, uriașii, întors pentru o zi de la Roman, unde e încântat de munca lui, și pe dr. Mârzescu, ba chiar și pe prețioasa și incomparabila mea doamnă Nevruz Khan. Dimineață plină până la refuz, cu eforturi mentale și dureri de inimă. Sunt atât de prinsă în mijlocul tuturor curenților, speranțelor și temerilor, încât îmi vine să exclam, cu propriile cuvinte scrise acum doi ani:

„Poate fi inima destul de încăpătoare pentru..."

Cu mulțimea aceasta de audiențe am ajuns până la ora gustării fără să fi putut pune piciorul afară, în frumusețea de soare care parcă mă chema.

Imediat după prânz am plecat la Stânca, în două automobile, cu o parte din oamenii noștri. Am întâlnit *coloane* nesfârșite de ruși.

La ora cinci au început din nou audiențele: *le Marquis de* Beaumont, care a venit cu ambulanțele mele „Regina Maria", Psychas[1] și soția, noul ministru elvețian, FOARTE agreabil, și, în sfârșit, Fasciotti, cu care am avut o conversație serioasă. Am discutat o posibilă remaniere ministerială – am schițat un plan, ca Nando să se prezinte în fața parlamentului cu o hotărâre. E întru totul de acord cu mine că Nando TREBUIE să apuce taurul de coarne, că trebuie să deschidă ședința Parlamentului, că trebuie să prezinte o imagine curajoasă și patriotică, să ia lucrurile asupra lui într-o oarecare măsură, să se arate drept sprijinul poporului la ceas de nevoie. Nando încă MAI POATE izbândi, numai să vrea. Oamenii știu că e cinstit, dar îl cred slab. Acum nu trebuie arătată nici o slăbiciune.

Mâine plec la Bârlad, fiindcă nu e timp de pierdut și trebuie să stau de vorbă cu Nando și Barbu.

După cină l-am mai primit și pe bătrânul amiral Fournier, iar în răstimpuri am avut de scris scrisoarea pe care urmează să i-o ducă lui Nicky. Zi de activitate și muncă mentală fără odihnă, concentrată.

Când mă gândesc că s-a ajuns aici! Că am ajuns să lucrez eu, eu!, la politici înalte în asemenea clipe – n-aș fi crezut că e cu putință!

Francezii au avut o victorie răsunătoare aproape de Vaux. De pe frontul nostru nu avem vești clare, dar ce aud nu sună prea liniștitor.

Iași *luni, 5/18 decembrie 1916*

M-am dus cu Mignon și Ballif la Zorleni să mă întâlnesc cu Nando și să vorbesc cu el. Trei ore cu automobilul, din fericire

1. Panteles Psychas, ministrul plenipotențiar al Greciei în România (n. tr.).

deloc frig, dar prima parte a drumului a fost foarte proastă, cu noroi gros. Zi frumoasă. Ajuns chiar la timp pentru prânz.

Fusese invitat și Prezan, mi-a făcut plăcere să-l văd și să stau de vorbă cu el, fiindcă am insistat foarte mult să i se dea locul pe care-l ocupă acum: șef al Marelui Cartier General. L-am găsit calm, energic, deloc deznădăjduit, în ciuda situației foarte grele. E plin de tact, împăciuitor, consideră, ca și mine, că trebuie făcut tot posibilul pentru păstrarea bunelor relații între armata rusă și cea română, deplânge, ca și mine, faptul că au fost întâmpinați atât de rece, fără nici o manifestare de simpatie. În general, avem aceleași păreri în multe privințe. L-am luat deoparte într-o încăpere ca să putem vorbi mai liniștiți.

Pe Nando l-am găsit într-o dispoziție bună, urmând, într-o oarecare măsură, direcția pe care vreau să-l văd urmând-o. Am avut o discuție lungă cu Barbu care mi-a făcut bine și am simțit, ca întotdeauna, ce sprijin enorm îmi e omul acesta; îmi pregătise terenul dinainte, loial, așa cum l-am rugat.

Nando mi-a citit o scrisoare foarte frumos compusă, în română, pe care i-o scrisese lui Brătianu ca să-i spună că va deschide el însuși ședința Parlamentului. Așadar, primul pas fusese făcut, iar toate eforturile mele nu vor fi fost cu totul irosite. L-am convins și că trebuie să vină aici cel puțin cu o zi înainte. Nando e întotdeauna cam vag când vine vorba de date.

La trei și jumătate l-am primit pe generalul Saharov[1], un omuleț cu înfățișare ponosită, care vorbește foarte prost franceza. Îi lipsește aerul plăcut pe care-l au atâția ruși, nu are nici un pic de *„charme Slave"*! Dar se spune că își face datoria cu pricepere, iar asta e cel mai important. N-aș putea spune că a fost prea încurajator. Își dă seama că situația noastră e cum nu se poate mai serioasă și că granițele ne sunt imposibil de apărat, dar cred că va face tot ce poate, e în joc nu doar siguranța, ci și onoarea lui! Trebuie să mă agăț de credință și de nădejde, în afară de ele nu ne-au mai rămas multe!

La prânz, discuții înflăcărate. Nando s-a aprins, a expus câteva teorii bine intenționate, dar nu foarte inteligent formulate, pe

1. V.V. Saharov, general rus, comandantul trupelor rusești pe frontul românesc (1916–1917) (n. ed.).

care Carol a încercat să le combată. Era acolo și Vintilă Brătianu, o imitație mai însuflețită a fratelui său.

La patru și un sfert am plecat înapoi, luându-l cu noi pe Barbu. Încă un drum de trei ore, automobilul a mers bine și am ajuns acasă la șapte. Cu totul, șase ore cu automobilul, într-un aer foarte răcoros, chiar dacă nu rece.

Mignon era epuizată, dar eu suport bine drumurile lungi cu mașina atâta timp cât nu mi-e frig.

După cină a venit Barbu să mă vadă. Am mai discutat multe lucruri, am stabilit planuri de acțiune.

M-am culcat pe la 11.

Iași *marți, 6 / 19 decembrie 1916*

Onomastica țarului și a lui Nicky. M-am dus la Mitropolie la slujbă, care a ținut două ore și un sfert, nici nu știam ce mă așteaptă. Am stat în picioare tot timpul, picioarele îmi înghețaseră, dar slujba a fost bine făcută, cu ordine și demnitate, cu cântări frumoase. O parte a fost în rusă, un preot rus avea o voce formidabilă, pe care o stăpânea minunat; avea un fel al lui de a-i spori intensitatea treptat, până când palpitai și te minunai văzând câtă forță poate avea. În astfel de voci e ceva care-ți inspiră admirație și respect, țin de minunile lumii.

Dimineața n-am avut timp să mă întâlnesc cu nimeni, dar am oprit-o la prânz pe doamna Antonescu, care-i adusese un cadou lui Nicky.

Mai târziu am stat de vorbă cu ea. Și ea își dă seama că e nevoie de o schimbare care să inspire țării o încredere proaspătă în propriile forțe.

După prânz am ieșit cu Nicky, în Bambino al lui, fiindcă nimic nu-i face mai multă plăcere, și trebuie să mărturisesc umil că și pe mine mă amuză, într-un fel copilăresc, inocent; în adâncul inimii mele a rămas ceva din copilărie, iar a pleca așa într-o mașinărie minusculă și destul de nesigură *à l'aventure* mă distrează, e un fel de a mă relaxa după atâta muncă serioasă. Am plecat cu Ileana pe genunchi și ne-am vizitat ofițerii răniți din spitalul Crucii Roșii, unde se află acum. Nicky le-a adus tortul de ziua lui. Pe unul dintre

ei, care începuse să se simtă mai bine, l-am găsit tare bolnav. Îi făcuseră ceva la rană, se instalase infecția și avea febră foarte mare. Am trecut și prin celelalte saloane, am vorbit cu unii dintre ei. Apoi am lăsat-o pe Ileana în grija lui Nini și am plecat cu Nicky să explorăm orașul cu Bambino, care nu s-a comportat chiar bine tot timpul, s-a poticnit de câteva ori în mijlocul unor străzi necunoscute, unde se adunau ciopor în jurul nostru copilași evrei până reușeam să pornim din nou.

A venit Barbu și am avut parte de compania lui plăcută vreme de o oră și jumătate. Înainte de cină l-am primit pe Uhrinovski, care e trist fiindcă a primit vești proaste de la mama lui, bine-cunoscuta cântăreață română Nuovina. E bolnavă, la Paris, și nu se poate duce s-o vadă.

După cină s-a întors Barbu. Se întâlnise cu câțiva oameni politici, nu crede că vor merge toate fără piedici, cum îmi doresc eu.

Nu mă îndoiesc că, aruncându-mă împotriva voinței mele în marele joc al politicii, am deschis, în multe privințe, porți noi către dezamăgiri amare. Cu toate acestea, mă simt obligată moral să lupt pentru ceea ce cred că e drept. Trăim vremuri prea grave ca să stăm și să lăsăm lucrurile să meargă la voia întâmplării, deși ar fi de departe calea cea mai ușoară.

Iași *miercuri, 7 / 20 decembrie 1916*

Zi plină de gânduri, îndoieli și frământări. Toți vin la mine, fiecare cu convingerea lui, cu nădejdea lui, cu ura lui. Iar eu trebuie să ascult și să încerc să judec și să fiu imparțială și să nu-mi pierd capul.

În tot tumultul, Barbu e ca o stâncă tăcută pe care mă pot odihni din când în când.

Au venit să vorbească cu mine bătrânul Pherekyde și Dimitrie Greceanu[1], iar la sfârșit Brătianu, care a ghicit că încerc să provoc o schimbare în starea de acum a lucrurilor. El mereu adulmecă adversarul, și a făcut mișcarea foarte inteligentă de a lua taurul de coarne. Știe că e mai puternic decât mine, dar știe și că eu sunt singura forță care i-ar putea pricinui supărări. Crede că am contri-

1. Dumitru Greceanu (1860–1920), om politic conservator, ministru al lucrărilor publice între 1916 și 1918 (n. ed.).

buit la îndepărtarea lui Iliescu. A fost o oră și jumătate foarte stânjenitoare. Nu se poate discuta cu el, fiindcă vorbește tot timpul, măturându-ți la o parte toate argumentele. Nu a recunoscut nici o greșeală, nici din partea lui, nici din partea alor lui, Antanta singură e răspunzătoare pentru tot dezastrul în care ne aflăm. Discuția nu putea să iasă la nici un liman și era și foarte neplăcută, fiindcă îmi e un adversar veritabil aici, în țara aceasta. E obișnuit cu puterea și cu mijloacele de a o păstra, partidul cel mai puternic e al lui și dacă alții încearcă să facă o mișcare are la dispoziție mijloacele de a-i zdrobi, îmi dau bine seama; așadar, e greu de luptat împotriva lui.

Mi-a dat de înțeles politicos că nu e o idee înțeleaptă să intru în luptă contra lui.

M-am simțit deznădăjduită – cum am putea începe o reformă dacă el nici măcar nu recunoaște că ar fi ceva în neregulă?

Crede că eu am provocat căderea lui Iliescu și nu recunoaște că ar fi lipsit ceva în acțiunile armatei sau că ar fi existat neorânduială și falsitate, ba chiar era gata să tăgăduiască și dovezile. După o vreme, n-am mai spus nimic și l-am lăsat să vorbească. Nu am avut nici o intenție de a-l trata ca pe un dușman sau ca pe un rival, nu am făcut decât să sugerez că, de vreme ce s-a ajuns la o criză, ar fi bine să o luăm de la început cu mijloace mai curate.

Dar mi-am dat seama limpede că venise să mă zdrobească pe mine, femeia, cu superioritatea lui și să mă facă să înțeleg că, dacă va fi să ajungem rivali, eu voi fi cea care va pierde.

Pe dinafară era calm și melancolic, spunea că e dispus să dea înapoi în fața mea, fiindcă regele a suferit deja destul și că n-ar vrea să fie el pricină de neînțelegeri între un bărbat și soția sa! Câtă impertinență! O spune doar fiindcă știe că nu sunt la fel de ușor de stăpânit ca Nando și își dă seama că, dacă e să se confrunte la un moment dat cu o împotrivire reală, va fi pentru că eu încerc să-i păstrez lui Nando dreptul de a stăpâni, a gândi și a judeca singur.

Dar, având și eu suflet de luptător, apreciez istețimea mișcării lui! Era atitudinea care i-ar fi adus cele mai multe foloase!

Nu am fost mulțumită de întrevederea noastră.

După prânz am avut „întâlnirea refugiaților". Constantinescu Porcu s-a dovedit din nou în stare să găsească soluții practice la probleme grele.

Am primit în sfârșit o scrisoare de la mama, o scrisoare cumplită – plină de jale copleșitoare la auzul veștii morții lui Mircea și de amărăciune definitivă și de neîmpăcat fiindcă am intrat în război. Se pare că sunt acuzată că aș fi dorit războiul, în Germania sunt considerată răspunzătoare, toată ura și răzbunarea lor se întorc către mine. Mama nici nu voia să-mi scrie, să comunice cu mine cât ar dura războiul, doar moartea lui Mircea a convins-o să-și întrerupă tăcerea ca să-mi trimită un cuvânt de simpatie, pentru ca apoi să se întoarcă la tăcerea și resentimentul ei amar.

Cum poate crede că aș fi de vină pentru războiul acesta? Tocmai ea, rusoaică, e atât de supărată că ne-am alăturat taberei vechii ei patrii. Ciudate situații a provocat războiul acesta!

Biata mama, vorbele tale grele sunt o povară în plus pentru inima mea și așa îngreunată, dar mai presus de toate plâng pentru că văd că te-ai lăsat pradă ranchiunei, iar aceasta trebuie să fie o suferință și mai mare decât toate cele pe care le am eu de îndurat – fiindcă eu nu simt ciudă, nu am ură pentru nimeni în inimă!

Apoi am primit o veste fericită: vine Ducky să mă vadă! Scumpa mea soră, Ducky, va sosi foarte curând!

Vine și George Mihailovici, vechiul meu prieten. Dar nu cred că vin împreună.

Așadar, în mijlocul atâtor tristeți și necazuri, voi avea bucuria de a o vedea pe Ducky; e o binecuvântare.

Iași *joi, 8/21 decembrie 1916*

Nando a sosit la micul dejun, venit la Iași pentru ședința Parlamentului de mâine. A venit și Carol.

Zi grea, plină de discuții politice și griji în care sunt amestecată și eu. M-am întâlnit cu Lady Barclay, care a reușit măcar să-și pună rezervele la loc sigur.

Am petrecut aproape toată ziua în discuții, discuții obositoare și fără roade; Brătianu e jignit, ceilalți nu se înțeleg, atmosfera e furtunoasă, nimeni nu pare înclinat să facă concesii, așa că situația pentru Nando și pentru mine e absolut neplăcută.

După prânz m-am dus să vizitez un spital, mare și curat, dar sărac – vreau să-i ajut, să le trimit câte ceva din ce le lipsește.

M-am întâlnit cu Porcu cel bătrân și gras – iar după-amiaza a fost tulburată și ea de discuții și griji. Colonelul Răşcanu[1] s-a întors dintr-o misiune în străinătate și am avut o discuție interesantă cu el. După cină am avut discuții și mai serioase cu Barbu. Situația e nesigură și gravă din cauza primejdiei mișcărilor militare.

Iași *vineri, 9 / 22 decembrie 1916*

Mare bucurie, la 11 a sosit Ducky! La început am fost mult prea încântate de întâlnire ca să putem vorbi despre altceva decât despre lucruri fără importanță. A adus-o cu ea pe doamna ei de companie, Madame Drnavo, și pe bătrânul general Hartong.

La scurtă vreme după sosirea ei, a trebuit să plecăm la ședința Parlamentului. Am fost întâmpinați foarte călduros. Discursul lui Nando a primit multe aplauze. Vreme frumoasă, soare chiar ca primăvara.

Toată după-amiaza am stat de vorbă cu Ducky, cu scurte întreruperi. Aveam atâtea, atâtea de discutat, am vorbit despre toate, mai puțin despre marea mea durere, era ca o rană pe care nici ea, nici eu nu îndrăzneam s-o atingem.

Către seară a avut o discuție lungă cu Brătianu, Ducky ne va fi de ajutor în multe feluri. Dar, vai, veștile de pe front sunt în continuare rele. De data aceasta e vorba de Dobrogea. Din nou, rușii au fost înfrânți, Brăila și Galațiul se află din nou în primejdie – e prea mare deznădejdea. Nu vom primi chiar nici o veste bună? Nu va atrage nimic sorții de partea noastră?

Ducky a adus o mulțime de rufărie și fețe, un dar minunat, primit cu recunoștință.

După cină am stat mai întâi în camera mea, cu toată familia, apoi Nando s-a întors la Zorleni. Eu și Ducky am mai stat de vorbă până aproape de ora unu.

În cele din urmă am găsit curajul să vorbesc despre Mircea – iar când în sfârșit am reușit, mi-a făcut bine.

E o mare alinare s-o am alături pe sora mea după trei ani de despărțire, și ce ani! Ce ani îngrozitori!

---

1. Ioan Răşcanu (1874–1952), general, ministru de război (1919–1921); între 1914 și 1916 a fost șef al Secției operații din Marele Stat Major (n. ed.).

Știe despre război. A sprijinit activ mai toate organizațiile de ajutorare și are o energie admirabilă și o înțelegere profundă a lucrurilor în general. *E o forță.*

Slavă Domnului că a venit.

Iași *sâmbătă, 10 / 23 decembrie 1916*

Zi de activitate mentală obositoare.

Cu Ducky se poate discuta cum ai discuta cu un bărbat. Are curajul de a face față oricărei posibilități, de a ataca orice subiect, de a accepta orice situație. Ajută și cu problemele evacuării, în special pentru răniții noștri de la Brăila și Galați, fiindcă veștile din Dobrogea, din păcate, numai bune nu sunt.

De la 11 la 1 am avut amândouă o mulțime de audiențe. După prânz am făcut un *tournée* al spitalelor rusești și am vizitat un tren al Crucii Roșii rusești, unde ni s-a oferit imediat un ceai foarte bun.

La 5 aveam întâlnire cu comitetul pentru spitalele „Regina Maria"; apoi a venit Maruka. Ea și Ducky s-au înțeles tare bine, au stat de vorbă despre toate cele.

După cină am făcut pachete de Crăciun pentru soldați – toată lumea a muncit cât a putut. A fost cum nu se poate mai comic să-i vedem pe bătrânul Hartong și pe micul Georgie cum coseau pachetele în pânză de sac, solemn, cu ace lungi.

Am muncit până la 11 și jumătate, când ne-a ajuns o oboseală teribilă.

V

ÎN PRAGUL UNUI NOU AN

(decembrie 1916–ianuarie 1917)

Remanierea guvernului — O retragere în Rusia? — Regina e nemulțumită de Brătianu — Ar merge în Rusia pentru a-i cere țarului sprijin pentru România — Take Ionescu acceptă, Brătianu se opune — Asasinarea lui Rasputin; știri îngrijorătoare de la Petrograd — Intrigi în casa reginei — Zile geroase — Acalmie pe front — Principele Carol și Brătianu în Rusia

Sunday

December 11th 24th 1916

Jassy

All the morning with short interruptions worked at our packets for the soldiers. It is real hard work and we get quite exhausted. Nicky works splendidly, till he gets ringing wet, he is everywhere at once and enjoys it tremendously.

At 12 o'clock saw general Petala who is nearly quite well again. Saw Lady Barclay as ever full of bursting activity. Sent Old Sir George a plum-pudding, for abroad it is Xmas evening.

My angry old Mama is celebrating Xmas, in a very reduced circle - and instead of allowing her heart to soften, she will harden it against the daughter she Lord!

Poor old lonely Mama!

After lunch drove with Ducky to pay a visit to the Metropolitan, after that to the Cetatuia, it was cold but a lovely evening the sun already low, throwing a marvellous orange shine upon church and

Iași *duminică, 11 / 24 decembrie 1916*

Toată dimineața, cu mici întreruperi, am lucrat la pachetele pentru soldați. Munca e chiar grea și ne epuizează. Nicky lucrează de minune, până se face leoarcă; e peste tot, tot timpul, și îi face o plăcere nebună.

La ora 12 l-am primit pe generalul Petala, care s-a însănătoșit aproape de-a binelea. Am vorbit și cu Lady Barclay, care e, ca întotdeauna, plină de o energie debordantă. I-am trimis bătrânului Sir George o budincă cu prune, fiindcă în alte țări e seara de Ajun.

Mama mea cea furioasă sărbătorește Crăciunul într-un cerc foarte restrâns, bătrânica de ea – și, în loc să-și lase inima să se înmoaie, o va înăspri și mai mult față de fiica pe care a iubit-o!

Biata mama, cât de singură trebuie să fie!

După prânz am mers cu Ducky, cu automobilul, să-i facem o vizită mitropolitului, apoi la Cetățuia; a fost o seară rece, dar minunată, iar soarele, aproape de apus, arunca o poleială portocalie superbă peste biserică și clădirile din jur.

După ceai, discuție lungă cu Ducky, apoi din nou muncă grea la pachetele noastre, cu câteva mâini de ajutor în plus.

Am primit cabinetul remaniat*, de fapt pe Brătianu cu noul cabinet: Tache Ionescu, Dumitru Greceanu, Mihail Pherekyde,

---

* Au avut loc dispute crâncene în ce privește reformarea cabinetului. Nando, susținut de mine, a considerat necesar să includă un număr de oameni din celălalt partid, condus de Tache Ionescu, lucru la care i s-a opus hotărât partidul lui Brătianu, care voia să se agațe de putere singur. Au fost clipe foarte grele, Brătianu, obișnuit cu conducerea lui despotică, avea de gând să facă presiuni asupra regelui prezentându-și demisia dacă se vorbește de schimbare. Măcar o dată, Nando a fost ferm. I-am explicat că Brătianu nu mai e omul puternic care era înainte de începerea războiului și că, dacă regele

Mihail Cantacuzino, bătrânul Istrati[1] și Mârzescu, fostul primar al Iașiului.

Am avut o discuție aprinsă cu Ducky, Nando și Barbu, fiindcă mulți erau de părere că bătrânul Saharov ar pune mai mult elan în strădaniile lui dacă l-ar încuraja personal Victoria Melita, mare ducesă a Rusiei.[2]

Eram gata să plec cu ea imediat, ea era gata să meargă, Nando n-a avut nimic împotrivă, dar, vai, trenurile noastre îngrozitoare ne pun atâtea piedici, încât a devenit imposibil să ajungem la destinație, și se pare că drumurile pe care am putea merge cu automobilul sunt deocamdată închise.

După cină am muncit din nou la pachete până la unsprezece și jumătate.

Iași *luni, 12/25 decembrie 1916*

Dimineața am lucrat la pachete, cu doar câteva întreruperi, am avut spor, toată lumea a muncit din greu. Vreme frumoasă, cu un soare superb.

După prânz m-am dus cu Ducky, Nando și Nicky la spitalul militar, iar de acolo am plecat cu Ducky la gară să-l vizităm pe un prinț cazac rănit în ultimele lupte de lângă Focșani. Era un bărbat în vârstă. Apoi ni s-a oferit imediat inevitabila ceașcă de ceai, în același tren, în vagonul prințului Kropotkin[3], care e unul din șefii Crucii Roșii ruse.

---

nu arată acum că poate stăpâni, nu va mai avea ocazia aceasta. Din păcate, formarea unui cabinet cu totul nou n-a fost posibilă, regele nu dispune acum de oameni care să-i stea împotrivă lui Brătianu. După multe lupte de toate părțile, s-a format cabinetul acesta, nu întru totul mulțumitor, nimeni n-a fost tocmai satisfăcut, dar cel puțin n-a câștigat nici una din părți în mod special, ceea ce, în împrejurările încordate de acum, a fost, poate, mai bine. Cel mai bine ar fi fost să avem un cabinet cu totul nou și curat – dar, vai, nu se găsesc oameni cu adevărat capabili!

1. Constantin I. Istrati (1850–1918), chimist și medic, profesor la Universitatea din București, om politic. În 1916–1917, ministru al industriei și comerțului (n. ed.).

2. În 1905, Victoria Melita se recăsătorise cu marele duce Kiril Vladimirovici, vărul ei primar și văr primar al țarului Nicolae II (n. ed.).

3. Nikolai Dmitrievici Kropotkin (1872–1937), prinț rus, consilier de stat și maestru de ceremonii al Curții Imperiale (n. ed.).

Prințul caucazian nu știa o vorbă în altă limbă decât a lui, așa că ne-am mulțumim să ne zâmbim, iar apoi mi-a transmis lucruri amabile prin ceilalți: „E o onoare pentru el că a fost rănit apărându-mi țara“ etc.

A venit în vizită Eliza Brătianu, o Eliza cu totul schimbată, resemnată și religioasă, care primește toate încercările prin care trecem cu o nobilă resemnare nemaivăzută la ea. Crede în reclădirea din temelii, ca și mine.

M-am întors acasă cu Ducky să luăm ceaiul, apoi ne-am pus din nou pe muncă la pachete, cu ajutorul câtorva domnișoare din Iași.

Înainte de cină l-am primit pe Barbu, iar Ducky pe Mosolov – veștile de pe front nu sunt bune, așa că vor să-l convingă pe Nando să mute Cartierul General – Nando nu se îndură, iar eu îl înțeleg. Mâine, ca să-i dăm ocazia lui Ducky să vorbească cu Saharov, am hotărât să plecăm seara cu Nando la Zorleni și să petrecem acolo ziua următoare.

După cină, din nou lucru la pachete până la unsprezece și jumătate. A venit Uhrinovski, care va pleca cu scrisorile, foarte elegant în uniforma lui verde și îngrijită, și a trebuit să coasă cu noi. Eu îi spun Humpty Dumpty.

Am muncit mult, m-am dus la culcare foarte obosită.

Iași *marți, 13 / 26 decembrie 1916*

Am continuat să muncim din greu la pachete, se înmulțesc ca prin farmec, toată lumea muncește din răsputeri. Vremea e în continuare uimitor de frumoasă. A venit să ne ajute și doamna Antonescu.

După prânz am luat-o pe Mignon și am plecat cu automobilul în afara orașului, aproape, să-mi văd regimentul, sau mai bine spus ce a rămas din el; se îndreaptă spre Botoșani.

Clipe grele, emoționante, triste – au rămas atât de puțini! A trecut atâta timp de la ultima noastră întâlnire! Mircea al meu s-a dus – din ei au murit jumătate, au murit degeaba, ne-au fost smulse trei sferturi din țară! Ce întâlnire! Am plâns, da, mărturisesc de-a dreptul, am plâns! Și cei mai mulți dintre ofițerii mei aveau, și ei, lacrimi în ochi. A fost aproape de neîndurat. S-au păstrat, pe

cât posibil, bunele tradiții. S-au aliniat pe caii lor care tremurau, slabi și obosiți, iar eu am trecut prin fața rândurilor, vai, cât de scurte!, și am primit ovații însuflețite. Micul Romalo mi-a adus chiar și un buchet, un mănunchi uriaș de vâsc în jurul căruia reușiseră să lege o panglică decolorată, albastră, culoarea regimentului lor – nu-mi pot da seama de unde au făcut rost de panglică!

Da, a fost o întâlnire cumplit de tristă, așa am simțit toți – am simțit greșelile care s-au făcut, ne-am dat seama de pierderile fără rost, de deznădejdea cruntă a retragerii și a înfrângerii: atâția tineri care nu se vor întoarce niciodată! Ochii noștri au văzut moartea, suferința și groaza, inimile noastre au simțit jalea, dezamăgirea, aproape disperarea. Și totuși le-am vorbit cu curaj, chiar dacă a trebuit să-i rog să-mi ierte lacrimile.

După ceai am lucrat din nou la pachete, la fel și după cină, până am plecat la gară la zece și jumătate, ca să mergem la Zorleni.

Iași, Zorleni *miercuri, 14 / 27 decembrie 1916*

După o noapte petrecută destul de bine în tren, am coborât la Zorleni la opt și jumătate. Ne-am dus la Cartierul General să luăm micul dejun.

După micul dejun am plecat împreună cu Ducky, cu un automobil, să încercăm să ajungem la Constanța Cantacuzino, la Tutova, dar de la ultima mea vizită drumul s-a stricat atât de rău, încât înaintam încet de parcă am fi mers pe jos.

Era pe drumurile acelea tot ce se poate imagina, convoaie rusești și românești, refugiați, trupe, automobile, unii mergând într-o direcție, alții în cealaltă, iar noi nu puteam decât să urmăm o cale îngustă prin mijlocul lor, pe care dădeam în groapă după groapă – înaintam atât de încet, încât a trebuit să ne întoarcem înainte să ajungem la destinație.

Pe marginea drumului zăceau cai morți sau pe moarte – iar peste toate acestea strălucea soarele din cerul fără nori, superb, deloc potrivit cu tot restul, dar care, totuși, ne aprindea într-un fel ciudat nădejdea care dăinuie întotdeauna în adâncul inimii.

La prânz, Saharov, Berthelot, Prezan – apoi multe discuții, nu tocmai nereușite în general, deși fiecare chestiune, fiecare efort, fiecare soluție se amestecă în munții de greutăți care uneori, pen-

tru o clipă, mă opresc în loc; apoi îmi croiesc din nou drum înainte și încerc să găsesc răspunsuri noi, speranțe noi, metode noi – iar în tot acest timp mă simt ca un atom neînsemnat în marea tragedie copleșitoare prin care trece lumea!

La cinci am plecat din nou. Am stat cu Ducky în vagonul meu și ne-am odihnit puțin, citind fiecare cartea ei.

Am sosit târziu, am cinat la nouă – apoi am lucrat până la 11. Am mers la culcare foarte obosite.

Iași *joi, 15 / 28 decembrie 1916*

Muncă din nou – avem deja peste o mie de pachete, lucrează la ele toată lumea.

La 12 l-am primit pe St. Aulaire, ministrul francez, *beau causeur*, *mauvais-coucheur*[1], la drept vorbind. Nu reușesc să-l văd cu ochi buni. Cred că i-ar plăcea să domine orice situație.

După prânz m-am dus la regimentul meu, care e în continuare în bivuac lângă Iași, și le-am dus pachetele de Crăciun – a fost mare bucurie.

După ceai, iarăși muncă, au venit mai multe doamne, prințesa Moruzi[2], doamna Vlădoianu, doamna Lucia Greceanu, soții Psychas – s-a lucrat de zor. Am devenit tare pricepute, așa că mormanul de pachete crește văzând cu ochii.

După cină, din nou muncă. La cină a venit Cella, iar după cină – Iorga, care ne-a amuzat cu poveștile lui interminabile. A ținut un discurs *à la Chambre* care a avut un succes răsunător. A făcut un *„éloge du Roi"* foarte frumos și emoționant.

Iași *vineri, 16 / 29 decembrie 1916*

Nando a venit să ia micul dejun cu noi, împreună cu George Mihailovici. M-am bucurat să-l revăd, a fost o întâlnire prietenoasă

1. Priceput la conversații, caracter neplăcut (fr.) (n. tr.).

2. Maria Moruzi (1863–1921), căsătorită cu Alexandru Cuza, fiul domnitorului; în 1898, în urma unei relații episodice cu Ionel Brătianu, a avut un fiu, Gheorghe I. Brătianu, viitorul istoric (n. ed.).

Regina, în uniformă de infirmieră, alături de prințul Nicolae.

Regele Ferdinand.

în vremuri grele. Am stat mult de vorbă. E o mare distracție să-i vezi împreună pe el și pe Ducky: deși sunt buni prieteni, se ciondănesc.

Au trebuit discutate o mulțime de probleme, deosebit de grea fiind cea a trenurilor. Rușii ar vrea să le aibă la dispoziție, fiindcă, ce-i drept, merg prost și nu sunt în bună ordine, dar românii, firește, se tem să le cedeze ce e al lor într-o vreme când le-au mai rămas atât de puține. Întrebări arzătoare, cu urmări grele indiferent ce se hotărăște. Am făcut tot ce am putut ca să îndulcesc relațiile dintre cele două părți, fiindcă mie mi se încredințează totul, „amândouă fețele problemei". Din păcate, după toate întrebările care mi s-au pus, toate propunerile care mi s-au făcut, toate conversațiile pe care le-am purtat, se pare că rușii nu cred că ne-ar putea apăra țara! Că se prea poate să ne aștepte tot exilul – exilul adevărat! Gândul îmi trezește o asemenea teamă încât îl accept în liniște, fără vorbe, plângeri sau proteste, așa cum accept gândul morții.

Se vorbește despre diverse orașe din Rusia unde ne-am putea refugia și stabili o colonie românească: Harkov, Ekaterinoslav, Poltava – dar, deși primesc gândul, mintea și inima mea încă nu-l pot accepta. Să ajungem proscriși, rătăcitori care nu mai au nimic al lor – cum se poate îndura un asemenea gând? Cum vom trăi? Pentru ce vom munci? O, nu, Domnul să ne ajute să nu se ajungă acolo! Nu tocmai acolo – Doamne! Doamne! N-are să se umple nici odată paharul?

Iar pe tine, Mircea, micuțul meu, te-am lăsat singur acolo! Printre lucrurile care au fost!

Nu avem nici o veste dintr-acolo! Nici una!

Am stat mult de vorbă cu Barbu. Toată dimineața mi-a fost ciopârțită în bucățele – apoi am lucrat la pachete, dar n-am avut pace.

După prânz am luat automobilul și am plecat cu Ducky și George la Miroslava. După ceai, din nou discuții, din nou muncă, din nou întreruperi. Toate problemele sunt arzătoare, toate eforturile sunt imense, toate gândurile mă dor – și totuși râd, muncesc și mă străduiesc, ajut și lucrez și chiar par veselă. Dar povara din sufletul meu n-are nume!

La cină au venit George și doi ofițeri foarte amabili. După cină, din nou muncă, din nou discuții.

Nando s-a întors la Zorleni.

Iași *sâmbătă, 17/30 decembrie 1916*

Mai ocupată ca niciodată – tot ce am de făcut pare să se adune și să se tot adune la nesfârșit.

Dimineața am avut de văzut câțiva oameni și de discutat o mulțime de probleme, cu tot cu Ducky. Am pus *punctele pe i* în toate lucrurile pe care urmează să i le spună lui Nicky, fiindcă a promis să se oprească pe la Stavka[1] în drum spre casă.

Înainte de prânz m-am dus cu automobilul la gară, prin ploaie, cu ea și cu Ballif și ne-am bălăcit printr-un noroi de nedescris ca să ne uităm la vagoanele care ar putea fi transformate într-un tren sanitar rus, pe care l-ar pune pe picioare Ducky.

Greutățile se ivesc la fiecare pas, dar facem tot ce putem ca să le depășim, lucrând împreună, noi, surorile; putem trece peste multe piedici, dar munca noastră e nesfârșită și toate problemele sunt nespus de grele și de obositoare.

La prânz ne-a vizitat George, iar după prânz l-am dus cu automobilul, împreună cu Ducky, pe la spitalele ruse, unde le-a împărțit medalii și Cruci ale Sfântului Gheorghe răniților și muribunzilor. Am văzut scene mișcătoare și oameni cu răni cumplite.

Extinderea spitalului (spitalul rus) ne pune mari probleme, se află într-o parte din Notre Dame de Sion[2] și nu au destul loc. M-am dus să vorbesc cu bătrâna stareță, pe care am găsit-o exasperată fiindcă toată lumea voia să-i ia casa. Scene tragicomice prea lungi ca să le mai descriu.

Am rătăcit la nesfârșit în semiîntuneric, printre răniți, în marele spital rus pentru evacuați din apropierea gării. Întotdeauna am cu mine o mulțime de țigări și le împart *cu amândouă mâinile* peste tot unde mă duc. Le-am dat tuturor soldaților care mi-au ieșit în cale, chiar și celor care stăteau degeaba pe afară, lucru care le-a făcut mare plăcere.

M-am întors acasă târziu ca să iau ceaiul și am avut discuții nesfârșite cu Brătianu, în timp ce încăperea mare de alături era plină de doamne care veniseră să ne ajute cu munca, iar pe lângă

1. Marele Cartier General al armatei imperiale ruse și, mai târziu, al Armatei Roșii; în 1916, se afla la Moghilev, în Belarusul de azi (n. tr.).

2. Institutul Francez condus de călugărițele ordinului Notre Dame de Sion, în a cărui clădire funcționează azi Filarmonica de Stat din Iași (n. tr.).

ele Eliza Greceanu și generalul Greceanu, care a dat dovadă de mare curaj în război. Pachetele noastre se tot înmulțesc, muncim foarte organizat.

De-abia am avut timp să mă schimb pentru cină. După cină am avut, în continuare, mult de lucru, multe probleme de rezolvat cu Ducky, care pleacă, multe pachete de făcut pentru Crăciun, scrisori de scris pentru Nicky – și toate cu mintea obosită și inima grea, fiindcă mi-e greu s-o văd că pleacă; mi-a fost de mare ajutor, m-a încurajat și m-a însuflețit.

La 11 și jumătate am condus-o pe Ducky la gară – trenul a întârziat ceva vreme până să pornească. Ne-am despărțit cu un regret imens, dar mi-a promis, cu voia Domnului, să se întoarcă imediat după *sărbători.*

M-am culcat, în sfârșit, foarte obosită, la douăsprezece și jumătate.

Iași *duminică, 18/31 decembrie 1916*

Zi ștearsă, ploioasă. Am alergat prin spitale, mai mult sau mai puțin în inspecție – spitale tare sărace. Toate au nevoie de lucruri. Am promis să ajut pe cât pot.

La prânz au venit George, Lala și Colette Plagino[1], care pleacă din nou cu trenul ei sanitar.

După prânz m-am alăturat Societății Doamnelor Ortodoxe, care împărțea daruri pentru copiii săraci – cei mici au fost tare drăgălași. M-am întors să beau o ceașcă de ceai cu George, apoi l-am dus în vizită la mitropolit, după care m-am întors acasă să lucrez, să-i primesc pe doctori și să rezolv probleme legate de spitale.

La cină s-au întors George și cei doi însoțitori ai lui, iar după masă toată lumea a muncit împreună, ca de obicei, au venit și Cella și soții Psychas.

Îmi simțeam inima grea, fiindcă îmi era tare dor de Ducky, fiindcă veștile sunt în continuare rele și îngrijorătoare, fiindcă zilele acestea ar trebui să fie *zile de sărbătoare*, și nu pot fi decât triste.

1. Una dintre cele mai devotate surori de caritate ale Crucii Roșii, soția lui George Plagino, primul român participant la Jocurile Olimpice (n. tr.).

Iași *luni, 19 decembrie 1916/1 ianuarie 1917*

În alte țări e Anul Nou – ce va aduce? Despre cel care tocmai s-a încheiat chiar pot spune „ajungă anului răutatea lui", și, vai!, cel ce vine promite și mai multe răutăți! Veștile sunt proaste, speranța pălește pe zi ce trece. Mă lupt să fac tot ce am de făcut, de parcă aș avea timp destul, de parcă aș mai avea țară, dar toate par lipsite de orice nădejde.

Ziua a fost ceva mai puțin ocupată. Au venit de dimineață să mă vadă câțiva oameni, printre ei și Jean Chrissoveloni. Am vorbit mult și, dintr-odată, discuția s-a întors spre Mircea și am izbucnit într-un plâns care m-a ușurat – de multe zile n-am mai plâns, mi-am întărit inima și lucrez fără să las să se vadă durerea copleșitoare care pândește în spatele fiecărui gând, al fiecărei amintiri. După prânz am făcut o mică plimbare cu Nicky, în Bambino, la ceai a venit George, după ceai m-au vizitat multe doamnei din Iași, iar la șapte a venit Brătianu să discutăm despre evacuare și alte asemenea probleme dureroase. Azi mi-a displăcut compania lui, mi se pare prea moale – nu-mi place cum vede lucrurile, e un mare patriot, dar prea influențat de opiniile personale, prea partinic chiar și acum. Niciodată nu mă simt mai descurajată, ba chiar mai umilită, decât după discuțiile cu el. În vremurile acestea atât de grele aș vrea să se poată face lucrurile mai deschis, fără să ne agățăm de formele atât de uzate și nu foarte reușite.

Am încercat să menționez faptul că mi se pare o greșeală aducerea Cartierului General la Iași – dar n-a fost deloc de acord, vrea să-l aibă pe Nando aici fiindcă nu vrea ca partea militară să aibă vreo putere adevărată – eu cred că acum doar o conducere militară reală și cinstită ar mai putea aduce o oarecare ordine în administrația noastră de-a dreptul putredă. Acum, Brătianu, văzând că nu a izbândit, vrea să pună toate greșelile pe seama rușilor și refuză să admită că s-ar fi făcut vreo greșeală de partea noastră. Eu cred că doar recunoscându-ne greșelile putem începe să le îndreptăm. George a venit la cină cu domnii care-l însoțesc: pleacă la Odessa, cu gândul să se întoarcă în curând. Dragul de el, prieten vechi și cu suflet bun.

Iași *marți, 20 decembrie 1916/2 ianuarie 1917*

Toate zilele îmi sunt pline de probleme arzătoare și vin atâția oameni să-mi spună ceva, să-mi ceară ceva, să mă implore să fac un lucru sau altul sau să împiedic să se facă un lucru sau altul, încât capul îmi stă să explodeze.

Mișu Cantacuzino (care se numără printre noii miniștri și nu a vrut deloc să fie inclus în cabinet) a venit să-mi explice prin câte frământări a trecut până să accepte numirea. E un om cinstit, păcat că nu e mai inteligent.

Un anume grup și-a pus în gând că *salvarea țării* ar fi asigurată dacă m-aș duce eu, IMEDIAT, să vorbesc cu țarul și să-l rog să facă un efort supraomenesc ca să salveze ce-a mai rămas din țara noastră. În mișcarea aceasta și-au pus toată nădejdea. Mă pun într-o poziție foarte dureroasă, fiindcă pentru a merge să vorbesc cu țarul trebuie să am susținerea regelui și a guvernului, iar până acum nu văd nici un semn în sensul acesta. Înainte de prânz am vizitat spitalul mare de la Liceul Internat, organizat de Crucea Roșie, cu 500 de paturi. Lucrează acolo doctori francezi foarte buni. Era curat, bine întreținut, răniții păreau să fie bine îngrijiți, dar au greutăți cu încălzirea, fiindcă transporturile de lemne vin greu; din fericire, nu e prea frig.

După prânz m-am dus în vizită la un ofițer francez rănit, comandantul Mercier, care a fost foarte curajos și fost rănit grav pe Dunăre (e ofițer naval), un bărbat amabil, cu o față deschisă, blond, cu ochi albaștri, mari și destul de înfundați în cap. Nando l-a vizitat nu demult și l-a decorat cu Mihael Vitiaz [*sic*]. N-aveam ce să-i aduc, afară de o crenguță de vâsc și un portret al meu. După aceea am venit acasă și m-a vizitat dr. Ion Cantacuzino ca să-mi vorbească de laboratoarele lui și să-mi ceară să le acord sprijin și protecție deosebită – ce om minunat! De câte ori vorbesc cu el mă farmecă. Mi-a povestit multe lucruri triste – din păcate, în ziua de azi rar aud altceva.

Apoi, munca obișnuită, cu mai multe doamne din Iași. Pachetele noastre sunt tot mai numeroase, iar lucrurile de împachetat se împuținează.

La sfârșit a venit Maruka și, luând-o puțin deoparte într-o încăpere înainte de cină, a făcut o scenă formidabilă în legătură cu

ideea de a mă duce la țar. A mers chiar până într-acolo încât m-a acuzat că nu vreau să fac tot posibilul pentru a salva țara, spunând că soarta ei e în mâinile mele, că doar de mine depinde, dar că nu vreau să mă duc fiindcă sunt sclava lui Brătianu, că-l las să mă înăbușe, că puțin contează dacă vizita mea la țar mi-ar atrage umilința, că dacă m-aș ridica la înălțimea poziției mele ar trebui să accept și umilința și că, dacă nu mă duc, chiar și poporul meu mi se va întoarce împotrivă, considerându-mă o lașă pentru că n-am făcut tot ce-mi stătea în puteri; mi-a spus lucruri oribile, care mi-au îndurerat mintea, și inima, și sufletul. Am încercat să-i explic că nu pot pleca așa, la întâmplare, ci doar cu sprijin, că sunt gata să îndur orice umilință pentru țara mea și că, fără îndoială, dacă aș fi întru totul sigură că intervenția mea personală pe lângă țar ar fi de vreun folos, nu aș accepta nici o obiecție, dar că mă tem că e prea târziu, că vizita mea n-ar mai schimba situația militară. A devenit foarte violentă, m-a chinuit cum nu se poate spune, fiindcă ea nu vedea nici o piedică, nici o greutate, nu voia să vadă decât lipsă de elan și lașitate din partea mea. În cele din urmă, am ajuns să plângem amândouă; a fost o scenă foarte dureroasă.

Prin urmare, am întârziat la cină, iar după cină am muncit din nou, n-am mai avut oaspeți.

Iași *miercuri, 21 decembrie 1916/3 ianuarie [1917]*

Azi, Mircea al meu ar fi împlinit patru ani, băiețelul meu vioi și cu ochii căprui, Speranță mică! Muki al meu! Mircea Vodă! Vai! De ce n-a putut fi altfel? Copilul meu, copilul meu!

Nando a venit la micul dejun. La 11 s-a ținut o slujbă religioasă pentru Mircea, la Mitropolie. Mă tot gândeam cum stă acolo singur, departe de noi toți, în mâinile dușmanului, și am plâns de parcă stătea să mi se rupă inima! Cântările au fost frumoase – aici, la Mitropolie, slujbele sunt bine făcute și demne.

O! Mircea, Mircea, de ce a trebuit să te duci?

Azi, Nando a avut o zi cum sunt ale mele aici: nici o clipă de odihnă, griji de tot felul – la Zorleni are o viață mult mai liniștită!

Azi, el și Brătianu nu s-au înțeles prea bine. E imposibil să îl combați pe Brătianu, imediat face o problemă personală din orice.

Îmi dau seama ce se va întâmpla acum: vor apărea conflicte între el și grupul care susține conducerea militară. Nando înclină spre ei, vrea să înceapă să pună ordine în lucruri. Brătianu nu vrea să se pună ordine nicăieri, se teme prea mult de revelații, de lucrurile care ar ieși la lumină. Poate jucăm un joc periculos, dar Nando și cu mine VREM să facem ordine, să aducem lumină și aer în putreziciunea aceasta. În timpul neutralității, Nando a fost ținut în loc tot timpul de Brătianu cu argumentul că ar risca să-și piardă popularitatea, dar acum Nando e mult mai popular decât Brătianu, așa că vechea amenințare și-a pierdut puterea. Brătianu REFUZĂ să încerce mijloace mai noi și mai curate, dar noi VREM să le încercăm. Poate prin încercarea aceasta vom pierde totul, dar amândoi suntem de părere că singura speranță de regenerare a țării noastre stă într-o atmosferă morală mai sănătoasă. E greu, firește, dar trebuie să începem, și nu se poate începe decât când suntem înarmați, ca acum, iar arma noastră este armata, singurul lucru care poate atârna mai greu decât puterea înăbușitoare a unui guvern tiranic și nu întotdeauna onest.

După prânz m-am plimbat puțin cu Nicky în Bambino, apoi am stat mult de vorbă cu Barbu, iar după ceai l-am primit pe Mosolov. Am vorbit și cu un doctor francez* pe care încerc să-l ajut și care n-a fost prea bine tratat de ai noștri – am să-l sprijin și am să-l încurajez cât pot.

Seara au venit multe doamne să ne ajute cu munca.

După cină a venit Pinx și ne-a cântat, vai, cât de frumos a cântat! La zece și jumătate Nando a plecat din nou. M-am spălat pe cap

Iași *joi, 22 decembrie 1916/4 ianuarie 1917*

Zi petrecută printr-un șir nesfârșit de spitale! Dimineața și după-amiaza. Mătușa Minnei mi-a trimis o mulțime de dulciuri pentru răniți, așa că acum pot merge pe la ei cu mâinile pline, până acum nu am avut dulciuri, fiindcă în Iași nu se găsesc deloc. Sunt o mare bucurie. Pentru ofițeri pregătesc săculeți drăguți cu numele meu, pe care îi umplu cu dulciuri, țigări și cuțitașe pentru

* Dr. Vuillet.

corespondență cu numele meu. Daruri foarte umile, dar, când sunt atâția și nu se găsește nimic de cumpărat, ce se poate face?

După-amiază foarte încărcată, n-am avut timp să suflu – primisem o scrisoare de la Loïe Fuller și pur și simplu n-am găsit nici o clipă liberă să-i răspund. M-am însărcinat și cu grăbirea transportului de lemne pentru spitale, fiindcă până acum nu s-a făcut nimic, iar răniții îngheață în paturi.

După cină a venit Iorga, iar pe Lala am avut-o invitată la cină – era foarte încântată de aceeași idee: să mă duc în Rusia ca să-mi salvez țara, să mă duc la Nicky și să vin înapoi cu el! Mai spunea că doar eu o pot face, că în toată istoria nici o femeie n-a avut ocazie mai minunată de a face o faptă glorioasă, de a deveni izbăvitoarea țării ei, că trebuie, trebuie să mă duc! A fost extraordinar de elocventă, chiar m-a mișcat. Dar cei rezonabili nu mi-ar îngădui CU NICI UN CHIP să mă duc – și CUM aș putea să mă duc fără aprobarea lui Nando și a guvernului? Pentru mine nu ar fi nici un efort, nu mi-ar păsa nici dacă așa îndura umilințe, atâta timp cât aș fi convinsă că rugămintea mea ar schimba cursul lucrurilor, că i-ar înflăcăra pe ruși și mi-ar scăpa țara de la pieire! O! cât aș vrea să se poată!

Să mă duc? Vai, firește că m-aș duce, chiar și fără folos, numai de m-ar lăsa!

Iași *vineri, 23 decembrie 1916/5 ianuarie 1917*

Zi de muncă fără oprire. Vreme frumoasă ca primăvara. O parte a dimineții mi-am petrecut-o plimbându-mă cu Nicky în Bambino. Mai întâi le-am dus ofițerilor noștri răniți mici daruri de Crăciun, apoi am plecat *în explorare* printr-un noroi teribil. Când e în toane bune, Bambino nu se lasă oprit de nimic. Am vizitat căsuța Elizei Greceanu – nu duce până la ea nici un drum, doar un câmp nămolos, dar casa e superbă. Am privit-o indiscret, am vizitat toate colțișoarele.

După prânz am dus-o pe Nadeja cu automobilul la Miroslava – a fost o zi tare frumoasă, dar cu un noroi îngrozitor.

Multă muncă și multe întâlniri toată după-amiaza, până ce mintea mea aproape că a refuzat să mai gândească.

După cină, Iorga.

M-am culcat foarte obosită.

E a opta aniversare a Ilenei – un copil adorabil, tare bun și fermecător. A fost încântată de darurile mărunte, ridicol de modeste, adunate de pe unde s-a putut.

În fiecare zi în care ar trebui să ne bucurăm ne gândim la Mircea și la casa care e acum în mâinile dușmanului.

Iași *sâmbătă, 24 decembrie 1916/6 ianuarie 1917*

Nando a venit la micul dejun. M-am întâlnit cu Barbu înainte de micul dejun. Se petrec evenimente militare importante, în care ne-am pus multe speranțe – dar în ultima vreme eu sper foarte puțin. Pentru o vreme, norocul și-a întors fața de la noi.

Zi cu multă muncă. N-am ieșit deloc, am primit mai puțină lume. Am trudit la pachetele pentru front și pentru spitale, am încercat să găsesc daruri modeste pentru ajunul Crăciunului.

Am hotărât, împreună cu copiii, să nu mai împodobim brad, n-am fi în stare să ne uităm la el fără Mircea! Fără casa noastră! Fără jumătate de țară! Așa că ne-am mulțumit să ne împărțim micile cadouri la cină.

Aveam inima cumplit de grea din cauza pașilor acelora mărunți pe care n-am să-i mai aud niciodată, din cauza ochilor acelora închiși pentru totdeauna; ochi căprui, atât de dragi. Am încercat să fiu veselă, iar după cină ne-am continuat munca – așa e cel mai bine, așa ne putem îndura povara prea mare a durerii.

Iași *duminică, 25 decembrie 1916/7 ianuarie 1917*

Ziua de Crăciun! Pe vremuri era o zi plină de flori, toți prietenii și toate cunoștințele îmi trimiteau flori, casa îmi arăta ca o grădină. Aici nu se găsesc flori cu nici un chip, nici măcar una! Nici cel mai mic buchețel de violete, iar lipsa aceasta crudă a florilor e una din durerile mele: pentru prima dată în viață, nu am în jur nici o floare, aici nu avem decât vâsc, dar, din fericire, din abundență, copacii sunt pur și simplu împovărați de el.

La 11 m-am dus la Mitropolie pentru slujba oficială; înainte și după, muncă, muncă, nu ne oprim deloc din muncă, am avut spor, pachetele noastre s-au înmulțit. În seara asta vom trimite trei mii pe front – patru sute le-am dat deja regimentului meu, o mie sunt gata pentru spitale, dar noi muncim în continuare, fără oprire, fără odihnă.

I-am invitat la prânz pe soții Barclay, fiindcă el e foarte lacom, ca să se bucure și el de budinca cu prune și așa-zisul „bufet cu vârf", o tradiție în casa noastră de pe vremea tatei.

După prânz, întrevedere foarte neplăcută cu doamna Aslan, soția generalului despre care se spune că e răspunzător de dezastrul de la Turtucaia. Firește, ea spune că soțul ei e nevinovat etc. etc. Astfel de întâlniri sunt urâte, dar fac parte din sarcinile unei regine – o parte chinuitoare!

La trei a venit un doctor francez să-mi arate noile automobile cu echipamente pentru radiografie, care tocmai au venit – foarte ingenioase. Se pare că în Franța au dat rezultate remarcabile, iar guvernul nostru a comandat câteva pentru front.

Mai târziu, din nou muncă, iar la patru și jumătate a venit Barbu să ne spună, mie și lui Nando, că veștile sunt proaste, că toate speranțele care atârnau de noua combinație militară s-au spulberat fiindcă, în mijlocul unei ofensive începute cu succes, rușii au dat ordinul de retragere. Disperarea noastră a fost tragică! Pentru o clipă, amândoi am rămas de-a dreptul zdrobiți, cu gândul că totul a fost în van, că nu mai putem nădăjdui în nici un efort, că nu mai putem face altceva decât să stăm pe loc și să pierdem totul... totul... totul!

După o oră de deznădejde, am hotărât că ar fi o lașitate să ne lăsăm doborâți și că, atâta timp cât ne-a mai rămas o palmă de Românie de salvat, TREBUIE s-o salvăm sau să încercăm măcar s-o salvăm, cu orice preț! Apoi ne-am gândit la ceea ce au venit atâția să mă convingă să fac: să mă duc chiar eu la țar și să-l implor să ne salveze țara! În cel din urmă am căzut de acord că e un pas pe care l-am putea face, pe care, poate, TREBUIE să-l facem. Cel mai bine ar fi să mergem amândoi, dar în astfel de clipe Nando NU POATE pleca! Eu, însă, pot, dacă trebuie.

Am trimis după Brătianu și Tache Ionescu, ca să discutăm și cu ei. A fost o întâlnire memorabilă. Brătianu s-a opus, Tache era de

acord. Eu și regele am vorbit deschis și simplu, iar el s-a întors către mine, emoționant, cu rugămintea de a încerca să-i conving să mă lase să fac ceea ce ne-ar durea pe amândoi să facem. Ce altceva ar mai putea face pentru țara lui decât să se ofere să-și trimită regina ca să implore pentru poporul său, când nu poate merge el însuși? Brătianu a considerat că ar fi sub demnitatea Coroanei. Eu am declarat că o regină nu poate fi umilită decât dacă SE SIMTE umilită și că, dacă nu mă ofer măcar să fac pasul acesta, voi simți că n-am făcut tot ce se putea face ca să-mi salvez țara. E aproape peste puterile mele să plec acum, am atâtea de făcut, depind atâtea de mine și s-ar putea să mă întorc doar ca să părăsesc din nou țara pentru totdeauna, dacă misiunea mea se va fi dovedit în van, și totuși mă ofer să merg! Ce altceva aș mai putea face?

Tache a acceptat propunerea, Brătianu s-a opus în continuare, dar a spus că e de părere că ideea are atâția susținători încât probabil că am s-o fac oricum.

A fost o discuție foarte tulburătoare, după care eu și Nando ne-am simțit pur și simplu slăbiți, dar convinși că am făcut ceea ce TREBUIA să facem. Firește, Barbu ne-a fost de mare ajutor, ca întotdeauna, și bun sfătuitor.

Primul pas a fost să-i trimitem o telegramă lui Ducky *ca să încercăm terenul* și să vedem dacă vizita mea la Petrograd ar fi acceptabilă.

Nando a plecat la Zorleni la zece și jumătate. Barbu a rămas aici să mă ajute în clipele grele care vor veni.

Chiar când era gata să plece Nando, am primit o telegramă de la țar, în care ni se spunea că ar fi foarte bucuros să-i primească pe Carol și Brătianu (o combinație hotărâtă de Ducky împreună cu Brătianu); am hotărât să nu-i arătăm telegrama lui Brătianu până nu primim un răspuns de la Ducky în ceea ce privește vizita mea.

Iași *luni, 26 decembrie 1916/8 ianuarie 1917*

Zăpadă și chiciură.

Multe de făcut, muncă, oameni de primit, probleme grele de rezolvat – vizita mea în Rusia, călătoria etc. de cântărit, combinat, rânduit în fel și chip. Din fericire a rămas Barbu aici să mă ajute. Neprețuitul meu Ballif nu se simte prea bine, muncește prea mult,

își face prea multe griji, *își face prea mult sânge rău*. În ziua de azi, orice problemă e însoțită de greutăți atât de mari, încât nu avem cum să nu cădem pradă disperării – dar eu, una, n-am să renunț până la sfârșit, până ce nu murim ori eu, ori țara mea; uneori mi se pare că moartea ar fi o odihnă desăvârșită! Dar e o lașitate să gândești astfel. Îmi amintesc mereu cuvintele lui Washburn: „Țara aceasta poartă AUR în ea, dar aurul trebuie să se adune pe lângă ceva, domnia voastră și regele trebuie să fiți acel ceva în jurul căruia să se poată aduna aurul!" Așa să fie!

I-am trimis lui Ducky o telegramă despre ideea mea de a veni în Rusia – mă tem că nu va fi prea plăcut, unde mai pui că la curtea țarului se petrec frământări teribile. Se spune că Rasputin cel atât de detestat a fost ucis, ucis de Dmitri Pavlovici și de tânărul Iusupov, că familia imperială e revoltată împotriva țarinei, că cer să fie trimisă la o mânăstire.[1] Multă lume o urăște; pesemne că vreun eveniment aparte a adus ura aceasta la culme. În orice caz, se întâmplă ceva ciudat și înfiorător – în mod sigur voi ajunge acolo într-un moment foarte greu. M-am întâlnit cu Mosolov și i-am spus că am de gând să mă duc – ideea l-a speriat, dar a fost amabil și înțelegător, recunoscând că țarul poate fi *„mișcat"*. Tocmai aici e necazul: cu el ne-am putea descurca, dar țarina este o primejdie, fiindcă se pricepe de minune să-i stingă entuziasmul cu apă rece. Cât e de trist când o femeie capătă o influență rea asupra unui bărbat! Extrem de grele sunt și problemele care țin de evacuare – în continuare, transportul cu trenul îngreunează foarte mult situația. Disperate și grele zile trăim!

La prânz a venit Thomson, iar după prânz am fost cu Lisabetta la spitalul Sf. Spiridon ca să le ducem bolnavilor darurile de Crăciun. Am petrecut acolo două ore și jumătate, mergând prin spitalul nesfârșit. Din păcate, sunt prost hrăniți, doctorii se plângeau din toate părțile. Sunt acolo câțiva doctori francezi.

La cinci și jumătate au venit, ca de obicei, o mulțime de doamne să ne ajute cu munca – eu nu aveam prea mult timp să lucrez, eram întreruptă la fiecare pas.

---

1. Grigori Efimovici Novîh, zis Rasputin, pretins călugăr, proroc și vindecător, a ajuns să aibă o puternică influență asupra familiei imperiale ruse. A fost asasinat în decembrie 1916 de către prințul Iusupov, marele duce Dmitri și deputatul monarhist Purișkevici (n. ed.).

Mi-am încheiat ziua, după cină, cu o discuție cu Ballif și apoi una cu Mosolov – discuții arzătoare, tragice. Uneori necazurile și greutățile mele mi se par de-a dreptul fantastice, atât sunt de mari!

M-am dus la culcare foarte obosită și foarte tristă.

marți, 27 decembrie 1916/9 ianuarie 1917

Vreme frumoasă, rece, zăpada nu s-a topit și drumurile sunt tare alunecoase; bieții căluți care trag toate cele urcă dealurile cu mare greutate.

La lucru, ca de obicei; dimineața, vizită cu Lisabetta la unul din spitale ca să împărțim săculeții de Crăciun – spital tare nenorocit, arăta mai mult a grajd decât a spital, tutunul și dulciurile mele au fost foarte bine venite; locul mi-a lăsat o impresie de tristețe, deloc mulțumitoare.

După prânz m-am întâlnit cu Olga Sturdza, apoi cu Morțun, să vorbim despre tot felul de probleme ale sculptorilor, pictorilor și scriitorilor săraci. Apoi, în sfârșit, am avut parte de o oră de odihnă și tihnă, ceea ce nu mi s-a mai întâmplat de când locuiam în tren.

Înainte de cină, din nou muncă, împreună cu mai multe doamne. Am primit-o pe doamna Costinescu. După cină iarăși muncă și o întrevedere cu Barbu, care se străduiește să rezolve, împreună cu mine, problemele ce țin de evacuare și care sunt nu doar complicate, ci și foarte triste.

Azi Mignon împlinește 17 ani. E o fată tare bună și drăgălașă, veselă și zâmbitoare, care îndură cu bună dispoziție toate împrejurările vieții. Chip dulce, păr blond superb, dar, ca și Lisabetta, e mult prea grasă – nu pot pricepe de ce sunt fetele mele atât de grase.

Iași *miercuri, 28 decembrie 1916/10 ianuarie 1917*

Zi petrecută prin spitale. Dimineața, cele rusești și românești – spitalele rusești sunt admirabil organizate și întreținute.

După-amiaza, spitalele franțuzești și românești. Din nou, spitalul francezilor era incomparabil mai bine organizat decât cel românesc – mai multă ordine, mai multă curățenie, mai multă în-

țelegere și grijă; din păcate, nu se poate tăgădui că românilor mei nu le stă în fire să fie ordonați, precișii și practici.

Toată ziua m-am simțit tare descurajată, nu primesc decât vești rele, speranța pare să pălească pe zi ce trece, toate par să fi căzut într-o dezordine, deznădejde și dezorganizare desăvârșită; cred că are de-a face cu situația țării, înfrântă și invadată, dar e greu să-ți croiești drum prin toate acestea, e greu să le ții piept.

Chiar și Porcu, venit să mă vadă seara, m-a descurajat. La cină am avut-o invitată pe contesa Zoppola.

Din Rusia, deocamdată nici un răspuns.

Iași *joi, 29 decembrie 1916 / 11 ianuarie 1917*

Dimineața mi-am permis un răgaz de care aveam mare nevoie – de mult nu m-am mai odihnit.

Discuție lungă cu Barbu și Ballif despre problemele evacuării, despre reorganizarea casei noastre acolo, întrebări grele, fiindcă vorbim despre necunoscut. Ballif și mareșalul nu se înțeleg prea bine, aici e greutatea. Ballif se consideră jignit de mareșal într-o problemă personală, iar el, din păcate, e foarte neiertător. Asta complică cu atât mai mult lucrurile cu cât Ballif e OMUL potrivit pentru toate pregătirile, pentru a organiza oamenii, în timp ce bătrânul Henri e uituc și confuz. Dar, dacă se ajunge la un *règlement* anume, sper să reușească, deși va fi mai greu, fiindcă nu va mai fi vorba de casa mea, cum e cea de aici și era cea de la Buftea, ci de casa mea și a lui Nando, împreună. Niciodată nu ascult zvonurile despre oamenii în care mă încred, *îi susțin* odată ce le-am dat anumite drepturi oficiale, altfel aș șubrezi tocmai ordinea pe care eu însămi am stabilit-o. Din păcate, Nando nu face la fel – el ascultă orice plângere, chiar și privitoare la cei în care are cea mai multă încredere, fapt ce îi descurajează pe cei care încearcă să-l slujească în orice împrejurări.

Zi însorită, frumoasă. După prânz m-am dus cu Lisabetta la un spital mai mic să împărțim săculeții de Crăciun. După ceai mi-am odihnit puțin picioarele obosite, iar la 7 l-am primit pe Mosolov. Situația de la Petersburg îl îngrozește. E adevărat, Rasputin a fost ucis – toată lumea e convinsă că Dmitri a avut ceva de-a face

cu asasinatul, a fost repudiat. Trepov[1] și-a depus demisia, acum e prim-ministru un necunoscut, țarina pare să fi câștigat tot ce și-a propus, ceea ce deznădăjduiește pe toată lumea, fiindcă influența ei asupra țarului e considerată fatală și nefericită. Bietul bătrân avea vești rele și despre fiul lui – toate sunt triste. Locul hotărât pentru exilul nostru, dacă se ajunge acolo, e Herson, un orășel aproape de Marea Neagră, dincolo de Odessa. Mie îmi place alegerea – orice, numai nu Nordul, atâta cer! M-am culcat înainte de cină, a venit Barbu să vorbim.

Iași *vineri, 30 decembrie 1916 / 12 ianuarie 1917*

La micul dejun au venit Nando și Carol. Am stat mult de vorbă. Cum sunt obosită fizic și mă dor toate, glasurile lor mi s-au părut tare zgomotoase, iar disputele – tare obositoare. Ne-a venit un răspuns din Rusia. Ducky consideră că nu e un moment potrivit să mă duc. Situația familiei e prea încordată după furtunile cumplite prin care au trecut. Până la urmă, mă simt ușurată, deși m-aș fi bucurat să fac asta pentru țara mea. Acum s-a hotărât că vor merge Carol și Brătianu, ceea ce îi va înfuria pe unii, dar nu mă pot împotrivi valului, am făcut tot ce am putut; uneori, soluțiile nu mai sunt în mâinile noastre și trebuie să ne mulțumim să stăm deoparte și să privim, fără să ne irosim energia cu lucruri pe care nu le putem schimba.

M-am dus cu Lisabetta la spitalul lui Mignon să împărțim săculeții mei de Crăciun. E primul spital care va fi evacuat, pacienții vor fi trimiși în Rusia – începutul unei aventuri al cărei sfârșit nu-l putem prevedea. Vremuri grele și ciudate, când din toate părțile amenință spaime stranii și dureri și greutăți necunoscute.

După prânz, câteva audiențe – apoi nu m-am mai simțit în stare de nimic și m-am dus la culcare, sperând să mă odihnesc, numai că n-am avut parte de tihnă, tot timpul m-a căutat cineva, până am simțit că nu mai pot.

Tot așa au mers lucrurile până după cină, pe care am luat-o în mine în pat – discuții militare aprinse, soțul meu a vorbit atât de

1. Aleksandr Fiodorovici Trepov (1862–1928), prim-ministru al Rusiei între 1916 și 1917 (n. ed.).

tare, încât am simțit că-mi plesnește capul. În asemenea împrejurări, patul nu promite prea multă odihnă!

Iași *sâmbătă, 31 decembrie 1916 / 13 ianuarie 1917*

Ultima zi din an, așa că e potrivit să spunem că e o zi de dezastru, care va rămâne marcată de un accident de tren oribil. La ora unu noaptea, trenul care face legătura dintre noi și Bârnova a suferit o nenorocire. Frânele i-au cedat, șinele erau în pantă, trenul era supraaglomerat, ca întotdeauna, vagoanele au deraiat și s-au răsturnat, sute de oameni au fost răniți și uciși, iar pe lângă toate astea a avut loc și o explozie și mulți au murit în flăcări.

Toată dimineața am umblat cu fetele și cu Nicky din spital în spital, vizitând răniții; suferințe cumplite, imagini cumplite.

Mereu mă surprinde că Nicky cere să vină cu mine: nu-i e groază de spitale și întotdeauna se oferă să mă însoțească și să mă ajute. E o trăsătură ciudată în firea lui altfel excesiv de înflăcărată, de neobosită, de agitată.

La prânz m-a vizitat Norton-Griffith[1], un englez încântător care a ajutat la recuperarea sau distrugerea proviziilor de țiței și de cereale. E unul din englezii aceia liniștiți și pricepuți, cu ochi albaștri, sinceri și atenți, un bărbat brunet, puternic, plin de curaj și iubitor de acțiune. E genul de om pe care oricui îi place să se bizuie, se simte imediat că e un conducător înnăscut, dispus să muncească și să-i pună și pe cei din jur la muncă fiindcă e un conducător adevărat, oamenii l-ar urma în mod firesc, simțind că va ști ce trebuie făcut. Nu e doar membru al Parlamentului, ci și soldat, și a fost trimis aici de guvernul britanic.

Altfel, ziua s-a remarcat printr-o efervescență formidabilă în rândul politicienilor noștri. Tabăra lui Tache e tare supărată și dezamăgită că nu mă duc în Rusia și deosebit de furioasă că pleacă, în locul meu, Brătianu și Carol. Ei cred că e o intrigă de-a lui Brătianu – eu, care cunosc toate mișcările de culise, știu că nu e adevărat.

1. Sir John Norton-Griffith (1871–1930), inginer, locotenent-colonel britanic, membru al Parlamentului. În 1916 este trimis în România cu misiunea de a distruge sondele de petrol de la Ploiești înainte de a încăpea pe mâinile germanilor (n. ed.).

În orice caz, s-a produs o agitație de-a dreptul copilărească. Din păcate, naivul Mișu Cantacuzino e o pradă ușoară pentru St. Aulaire, care încearcă să-l asmută împotriva lui Brătianu, căruia pare să-i poarte o antipatie personală, din cine știe ce motiv.

Prin toate acestea, partidul lui Tache încearcă să se folosească de mine, sperând să formeze, prin măguliri (măguliri pricepute) un grup de interese în jurul meu, nu opus regelui, ci opus lui Brătianu. O singură greșeală fac: mă judecă după nivelul lor, își închipuie că și eu judec după considerente personale, uitând că pentru mine nu e vorba de un om sau de altul, ci doar de binele țării mele; de aceea nu mă pot prinde și folosi cum ar vrea. Nu vreau să am un partid în jurul meu – sunt aici doar ca să-l ajut pe rege cu sfaturi și o mână fermă, nu ca să țes intrigi în jurul unui om pe care cineva dorește să-l zdrobească. Nu vreau un Brătianu prea puternic, cred că ar fi un dezastru pentru țară și pentru rege, pentru morală, obiceiuri, pentru binele general, dar nu vreau nici mijloace nefolositoare și vulgare de a-l înlătura, iar dacă fac parte dintre cei care nu vor să-l vadă atotputernic nu e fiindcă e vorba de Brătianu, ci fiindcă, văzută ca sistem, politica ce atârnă de un singur om sau o singură familie mi se pare distrugere curată pentru țară! Vai, de ce am fost eu chemată să iau parte la toate acestea! Eu, care detestam din inimă tot ce înseamnă politică!

După cină a venit Iorga cu un cor și cu câțiva actori și actrițe, după obiceiul numit de români Vicleim, o veche tradiție de Anul Nou, în care cântăreții umblă din casă în casă cântând și făcând zarvă, purtând cu ei o stea mare de hârtie aurită; de obicei o fac copiii săraci, care primesc mici daruri, nuci, mere, ceva de băut. Iorga compusese un fel de poezie populară pe care a recitat-o Nottara[1].

La 11, Nando a plecat iar la Zorleni, nu suportă să stea aici, în mijlocul unui cuib de intrigi – nu-și dă seama ce viață duc eu de aproape două luni!

---

1. Constantin Nottara (1859–1935), actor, una dintre marile personalități ale teatrului românesc (n. ed.).

Iași *duminică, 1/14 ianuarie 1917*

Zi minunată – luminoasă, însorită, ca de primăvară. Anul Nou! N-ar însemna, poate, să cer prea mult dacă aș vrea să fie mai bun decât cel care a trecut.

Simțindu-mă încă obosită, am mai stat în pat până la 12, dar n-am avut parte de odihna după care tânjeam – mă tulbură prea mulți oameni.

I-am avut invitați la prânz pe mitropolit și pe soții Duca, dar aveam mintea complet goală, nu-mi amintesc să mă fi simțit vreodată atât de stupidă – cred că sunt momente, după o încordare continuă, când se impune o reacție și când mintea și corpul cer insistent odihnă. E un fel de epuizare care te cuprinde când te oprești o clipă din efort. E clipa când moare calul – din fericire, nu mă simt aproape de moarte (*unberufen*)[1], dar sunt obosită, atât de obosită!

După prânz m-am plimbat cu Nicky în Bambino, am vizitat-o pe Maruka, care și-a pus spitalul pe picioare; vreme superbă, apus superb. După-amiază mai mult sau mai puțin liniștită, cu destul de multă muncă – m-am culcat devreme.

Iași *luni, 2/15 ianuarie 1917*

Încă o zi petrecută în spitale. Dimineața, spitalul evreiesc și încă unul, mai mic. După-amiaza, Caritas, care e foarte bine întreținut. În spitalul mic și fără nume am văzut cazuri cumplit de triste de nebunie și oameni căzuți în mintea copiilor: n-am să uit niciodată un ofițer care-și pierduse mințile de tot. Cei de acolo încearcă să-l ajute să înțeleagă ce spun cei din jur, apoi îl văd că-și ia capul în mâini, într-un gest de durere și teamă nesfârșită, de parcă și-ar da seama de efortul inutil de a încerca să înțeleagă sau să-și amintească. Vremea e nespus de frumoasă.

Seara a venit să mă vadă generalul Berthelot – pleacă în Rusia pentru două săptămâni să stea de vorbă cu capii militari ai țării, e de părere că forța ofensivei germane a început să slăbească și că rușii ar putea nu doar să reziste, ci chiar să atace. În general, a fost încurajator, spune că un singur om ar fi potrivit pentru a

1. Ferească sfântul (germ.) (n. tr.).

conduce armata rusă de la noi – Nikolai[1]! Numai dacă l-am putea aduce aici! Mă întreb dacă aș putea eu încerca!

M-am culcat devreme, fiindcă mă simt tare rău. Mă lupt cu o răceală.

În zilele de pace, Caritas e spital de copii, sub conducerea doamnei Vlădoianu. În spitalul mai mic și fără nume am întâlnit-o pe fiica lui Muzicescu, dirijorul celui mai bun cor din România. Părea să îi pese de pacienți și să aibă grijă de ei.

Iași *marți, 3 / 16 ianuarie 1917*

Aveam de gând să mă duc la spital, dar au fost tot felul de încurcături și am pierdut timp. Atmosfera din casa mea nu e prea plăcută, se țes intrigi, bunul meu Ballif s-a schimbat, nu mai e politicos și amabil, orice pare să-i trezească bănuieli – azi-dimineață n-a fost amabil nici măcar cu mine și n-am putut obține informația pe care o doream fiindcă s-a purtat cu o *rea-voință* de neclintit, ceea ce din partea lui e nemaiauzit. Simt că ar fi la mijloc o mână de femeie, și asta mă exasperează; sunt cel mai blând om de pe lume, dar ce-i al meu e al meu, în astfel de momente învie în mine tot sângele tiranilor de pe vremuri, *sunt plină de bună voință*, dar refuz să-și bată cineva joc de mine în propria casă în casa mea eu sunt stăpână, și n-am de gând să-mi las voința să fie săpată din temelii de intrigi. Dacă așa e să fie, prefer să arunc pe ușă afară pe toată lumea, chiar și pe cei la care țin cel mai mult. Fiecare om are limitele lui, iar acestea sunt ale mele, nu vreau și nu pot să rabd ca tocmai sub acoperișul meu să nu pot primi ceea ce doresc, fiindcă alte influențe îmi subminează dorințele, ordinele, rânduielile. Am nevoie de loialitate și de adevăr, de cum simt cea mai mică urmă de înșelăciune mă înfurii și mi se termină toată răbdarea. Sunt în stare să susțin un om la bine și la greu, orice mi-ar spune alții, până când îmi intră și mie în suflet o undă de îndoială – dar odată ce-a intrat, s-a terminat, mi-e silă și mai

1. Marele duce Nikolai Nikolaevici Romanov, aflat la comanda armatei ruse la începutul războiului, destituit la insistențele lui Rasputin și numit din nou comandant suprem al armatei de Nicolae II, în ultimul său act oficial înainte de abdicare (n. tr.).

degrabă aș sparge totul în jur într-o mie de bucăți decât să continui așa. Astfel m-am simțit ieri, lucrurile nu pot merge așa. Din fericire, mâine vine Barbu, am să vorbesc mai întâi cu el. Mă ajută, îmi limpezește mintea și mă împiedică să merg prea departe într-o direcție sau alta, dar, în același timp, e destul de uman și știe să-mi înțeleagă punctul de vedere, chiar dacă e mai neobișnuit.

Am ieșit la plimbare cu Lisabetta, vremea a fost de o frumusețe incredibilă, primăvăratică, atât de însorită, dar a fost și foarte mult noroi. Am fost în vizită la doamna Blondel, care a a fost prinsă în accidentul teribil cu trenul, are coaste rupte și răni interne. Era acolo și fiica ei, Yvonne Cămărășescu. Și ea a fost implicată în accidentul de tren și a scăpat, ca prin minune, pe geamul vagonului răsturnat, cu fusta deja în flăcări. A spus că niciodată n-a înțeles mai bine cât prețuiește viața! Lumina soarelui era o minune, cel mai mărunt lucru era o bucurie. Am avut o audiență cu prințul Brâncoveanu – e vorbăreț și agitat, nu reușesc să-l privesc cu simpatie.

După-amiaza am plecat cu Nicky, în Bambino, într-o lungă *explorare*, în care am hotărât să încercăm să găsim capătul Iașiului – am aflat că se termină în nămol, iar așa-zisul drum era blocat de un porc gras. Cât am mai râs! Uneori trebuie să râd, ca să nu mi se frângă inima și ca mintea să nu se lase pradă durerii. Plimbările noastre ridicole cu Bambino îmi aduc ușurare sufletească, fizică, devin din nou un copil care se bucură de prețioasa mașinuță condusă de un copil. Nu pot explica latura aceasta a firii mele, pot spune doar că am fost făcută pentru o viață fericită și simplă, fiind independentă și aventuroasă, dar mă găsesc adusă cu forța într-o poziție cu complicații nesfârșite – măcar în vreme de război, dacă altceva nu avem, cel puțin de adevăr să avem parte! Cred cu tărie în asta – dacă oamenii mei n-ar țese intrigi și nu s-ar mânca între ei, dacă nu s-ar simți ofensați din orice! Toate astea par foarte confuze! Dar nu fac decât să-mi las frâu liber gândurilor și impresiilor fiindcă am mintea, inima și sufletul prea pline!

Am primit-o pe doamna Perticari, foarte dramatică – e de ceva vreme în oraș, dar întâmplător nu mi-a spus nimeni; se pare că a venit chiar cu trenul lui Nando, de Anul Nou.

Spre seară, deznădejdea mea s-a adâncit și, cum stăteam deoparte și lucram în încăperea mare cu toți ceilalți, m-am pomenit dintr-odată că plâng cu lacrimi mari de jale. Dorul meu de Mircea

se trezește din când în când, ca niște valuri enorme de durere, și toate celelalte suferințe și necazuri se adună în jurul durerii aceleia până îmi vine să mă întind pe jos și să mor!

Iași *miercuri, 4 / 17 ianuarie 1917*

A venit Barbu, devreme, și am avut o discuție lungă, m-a liniștit și mi-a dat sfaturi bune – îmi aduce o mare alinare, o alinare adevărată – în fapt, singura mea alinare în zilele acestea de greutăți aproape zdrobitoare. La micul dejun au venit Nando și Carol. Carol pleacă în Rusia în seara asta. Merge cu Brătianu, col. Angelescu, generalul Râmniceanu și cei doi aghiotanți ai lui, Atanasescu și Vârtejanu.

La 11 și jumătate m-am dus cu Lisabetta pe la spitale, din care unul în stare foarte tristă: „Oltea Doamna", o fostă școală, în care erau mai mult răniți cu probleme la ochi. Ca de obicei, le trebuie rufărie. Apoi am vizitat altul, o școală cu răniți evacuați de la Pitești; acolo nu păreau să aibă atâta nevoie de ajutor, iar doctorul care conducea spitalul părea foarte organizat și practic.

Am avut mai multe discuții cu Barbu, care m-a convins să vorbesc deschis cu credinciosul meu colonel, ca să nu las să se adune între noi ranchiuna, așa că spre seară am trimis după el și i-am explicat că mă face tare nefericită atmosfera de nemulțumire și intrigă care mi-a intrat în casă. I-am mai spus că, până acum, noi doi am lucrat întotdeauna foarte bine împreună, dar că, de când alte influențe au început să joace un rol prea important în viața lui, mi se pare că nu mă mai slujește cu aceeași plăcere, în asemenea măsură încât acum, când am nevoie de ceva din partea lui, simt că se supune împotriva voinței sale, de parcă interesul și devotamentul lui ar sta în altă parte! Am mai spus că, oricât de bună și de înțelegătoare aș fi, am de gând să fiu stăpână în casa mea, că, dacă l-am făcut pe el stăpân peste tot ce e aici, DOAR el a primit această putere și că, dacă și-a pus în minte s-o împartă cu altcineva, atunci dorințele mele au fost foarte greșit înțelese; că mai degrabă aș renunța să-i cer orice serviciu, oricât de însemnat ar fi pentru mine, decât să știu că nu sunt EU singura pe care o slujește; că niciodată n-aș putea să păstrez serviciile cuiva decât dacă acel

cineva mi-ar fi cu adevărat devotat MIE și ar pune interesele mele mai presus de ORICE; că în privința aceasta sunt un tiran și de o gelozie fără compromisuri, că niciodată n-aș pune atâta putere în mâinile unui singur om, cum am făcut în cazul lui, dacă aș ști că vrea să împartă puterea aceea cu o persoană pe care eu n-am numit-o în acest scop; că, dacă atunci când am nevoie de el simt că nu vine de bună voie fiindcă preferă să se distreze cu altcineva, atunci nu consider că își îndeplinește partea lui din înțelegere și că aș prefera să fac o schimbare completă, deși aș regreta-o amarnic, dacă ceea ce speram eu că ar fi o prietenie de durată între noi e menită să se sfârșească prin intrigi femeiești. Am fost directă într-un fel crud, aproape brutal, cum nu poți fi decât cu *un om de valoare*, cum nu poți fi decât atunci când te mână o sinceritate neconvențională și pătimașă ca a mea – cei mai mulți oameni îmi sunt indiferenți, faptele și obiceiurile lor nu sunt treaba mea, dar oamenii MEI trebuie să fie oamenii MEI și ai nimănui altcuiva: dacă simt fie și cea mai mică urmă de neloialitate, prefer să mă descotorosesc cu totul de ei. Pentru mine nu contează nimic atâta timp cât în inima mea simt că sunt tratată cu loialitate, purtare pe care alții o critică; dacă ceva pare ciudat, nu îmi pasă câtuși de puțin atâta vreme cât nu am EU îndoieli, dar odată ce am îndoieli s-a dus toată buna înțelegere. Atunci trebuie ori să lămuresc neînțelegerea, ori să fac o schimbare radicală – dar prefer s-o fac fățiș, cu o explicație cinstită, decât prin intermediul intrigilor altora.

Trebuie să recunosc că omul a suportat chinul acesta foarte bine, are în el ceva nebunesc, care nu se încovoaie, are o mândrie și o rigiditate deloc practice, dar are, cum spun francezii, *du caractere,* și îl respect pentru asta. Nu pot transcrie aici toată conversația noastră, dar s-a încheiat cu o strângere de mână loială și cred că s-au risipit mare parte din norii care ne apăsau. Totuși, e tare greu să convingi oamenii să trăiască împreună în pace!

Barbu mi-a fost de mare ajutor, e atât de plin de tact, de răbdător și de imparțial!

Iași *joi, 5 / 18 ianuarie 1917*

E limpede că azi atmosfera din casă e mai ușoară, se simte mai multă bunăvoință de ambele părți.

Mosolov ne-a invitat să venim la gară să vedem un tren formidabil organizat de un deputat rus, Purișkevici[1] – un tren cu provizii. Călătorește de la un front la altul și aduce spitalelor și armatei cele trebuincioase, pe lângă câteva bunuri de lux: cărți, calendare, hârtie, creioane, lanterne electrice, instrumente muzicale, provizii alese – ca un tren magic, încărcat cu toate comorile care s-ar putea închipui pentru soldații răniți sau cei care luptă încă.

Mai mult, au fost extraordinar de generoși și mi-au dat daruri pentru vreo 10 000 de răniți – în vremuri de război accept totul fără stânjeneală, cu recunoștință!

La 12 și jumătate a venit mitropolitul cu icoanele, l-am rugat să rămână la prânz. După prânz am vizitat Spitalul Brâncovenesc și mi-am împărțit micile cadouri celor 500 de soldați și 70 de ofițeri.

La ceai a venit Barbu; după ceai a venit doamna Perticari, care e tare nefericită, apoi am lucrat puțin cu doamnele care vin întotdeauna, apoi am primit-o în audiență pe prințesa Ghyka – sora reginei Natalia a Serbiei. E o femeie fermecătoare, inteligentă, cu înclinații artistice, pe care dintotdeauna mi-am dorit s-o cunosc și care, spre deosebire de mulți alții, a venit acum în România tocmai PENTRU CĂ țara trece prin necazuri, deși ea trăiește în străinătate.

După cină plec la Zorleni să mă odihnesc puțin în locșorul acela liniștit.

Grui Sânger va veni cu mine și cu Ballif, sper să fac câteva plimbări plăcute călare – dar mă doare gâtul și-mi va face plăcere să nu mai am nici o doamnă în jur o vreme.

Am mare nevoie de odihnă, *de détendre mes nerfs*!

Zorleni *vineri, 6/19 ianuarie 1917*

Din păcate, am ajuns aici pe o vreme foarte rea, o ploaie cu lapoviță care apoi s-a preschimbat în zăpadă.

Gâtul mă doare destul de rău, mă tem că nu voi avea parte de plimbările călare la care speram. Dar la prânz Ballif a anunțat că Moruzi mi-a oferit calul alb pe care mi-l doream de atâta vreme.

1. Vladimir Mitrofanovici Purișkevici (1870–1920), om politic rus, ultraconservator; a participat la asasinarea lui Grigori Rasputin (n. ed.).

e de părere că, în vremurile acestea grele, animalul cel prețios va fi mai în siguranță în mâinile mele, și are dreptate.

Mi-am petrecut ziua în cea mai mare liniște, odihnindu-mă, citind și scriind. Barbu a venit și a stat cu mine mai toată după-amiaza, i-am citit jurnalul meu.

M-am culcat devreme.

Zorleni *sâmbătă, 7 / 20 ianuarie 1917*

Locul acesta e cum nu se poate mai odihnitor după viața mea prea plină și prea încărcată de griji de la Iași. Dar, vai, nici vorbă de călărie – simțim pentru prima dată anul acesta iarna adevărată, cu zăpadă și cu ger aspru; cum pământul de dedesubt era într-o stare teribilă, înghețul l-a făcut de-a dreptul imposibil, iar zăpada nu e destul de multă încât să-l acopere bine. E o dezamăgire, îmi doream mult să fac câteva plimbări călare sănătoase, dar altfel îmi petrec zilele într-o binecuvântată odihnă – de luni de zile nu m-am mai odihnit atât de bine, e limpede că la Cartierul General nu se ducea o viață prea încordată!

Deocamdată, veștile de pe front nu sunt prea rele: încă nu aflăm nimic prea îmbucurător, dar nici îngrijorător. Prezan și soția lui au venit să ia prânzul cu noi, împreună cu generalul Cristescu[1], care ceruse să mă vadă. L-am luat deoparte în camera mea și am stat de vorbă. Îl cunosc prea puțin ca să pot să-i judec valoarea. Știu că e considerat un bun *officier d'Etat Majeur*. Față de mine a arătat o antipatie extraordinară, violentă în ce-l privește pe Brătianu, pe care, din câte știu, Brătianu i-o întoarce cordial. Am vorbit cu el și despre Carol: din nou, același gând care mă bate și pe mine – Carol își pierde timpul și e, el însuși, o valoare irosită, trebuie să i se dea o însărcinare responsabilă și activă.

Doamna Prezan, deși și-a schimbat mult aspectul, are în mare parte aceleași purtări: aș putea spune că pare să fi rămas aceeași mică intrigantă de pe vremuri, și n-am de gând să-i îngădui să se amestece în viața mea sau în viețile oamenilor care au de-a face cu mine.

1. Constantin Christescu (1866–1923), general, sub-șef al Marelui Cartier General în 1917 (n. ed.).

Am petrecut o zi tare plăcută, în mare parte citind cu Barbu. A venit Moruzi și mi-a adus frumusețea de cal alb.

Nici o veste care să ne tulbure, toată lumea e într-o stare de bună dispoziție.

M-am culcat devreme.

Zorleni *duminică, 8 / 21 [ianuarie] 1917*

Încă o zi liniștită, i-aș putea spune chiar lenește. Afară e o iarnă adevărată, grea, așa că, din păcate, nici vorbă de călărie și nici de altă formă de mișcare, fiindcă drumurile sunt de-a dreptul impracticabile cu piciorul, automobilul sau trăsura, iar pentru sănii nu e destulă zăpadă. Totuși, într-un anume fel liniștea aceasta absolută îmi face bine – îmi dă o rezervă de energie după lunile în care am cheltuit mai multă decât aveam. Așa că mă mulțumesc să stau în camera mea, să citesc, să scriu și să pun să mi se citească sau să-i citesc eu lui Barbu – o viață foarte confortabilă, un răgaz în frământarea aceasta nesfârșită.

Carol a ajuns la Petrograd. Dacă e frig aici, cât de frig trebuie să fie acolo!

La prânz am avut invitați câțiva ruși, pe Saharov, Berg și ofițerul cazac care conduce trenul mătușii Minnie, cel cu care m-am întâlnit când eram încă în tren, la Grăjdeni. De atunci au tot lucrat aproape de front, dar și ei vorbesc despre problemele legate de drumuri și transport.

Am stat mult de vorbă cu generalul Sischievici, aghiotantul lui Saharov, care vorbește franceza mai bine decât el. Acum sunt mult mai încrezători decât erau, dar nu vor să înceapă ofensiva înainte să aibă totul pregătit, pentru a o porni în două locuri din Dobrogea și pe toată linia. De atâtea dezastre am avut parte, încât nici nu ne putem închipui o vreme când victoria ar fi din nou de partea noastră!

Par să lucreze foarte bine cu Prezan. Am stat puțin de vorbă și cu Saharov, e plin de indignare la adresa unuia dintre generalii lui, Zurikov, care întotdeauna se retrage înaintea celui mai mărunt atac. Era chiar amuzant, cu franceza lui stricată. Lucru curios, Saharov are în el ceva copilăros – cred că alții nu observă

dar mie mi se pare că are ceva de copil sincer, poate vine din faptul că nu se poate exprima fluent în franceză.

Am petrecut o după-amiază plăcută, citind cu Barbu. La cină n-am avut nici un oaspete, m-am culcat devreme.

Zorleni *luni, 9/22 [ianuarie] 1917*

Vremea e tot rece, de iarnă, imposibil de călărit; dacă aș vrea, m-aș putea plimba pe jos printr-un sat dărăpănat și trist, pe drumuri pe care zăpada de-abia acoperă șleaurile tari, înghețate, lăsate în noroiul acela oribil, pe care ești în primejdie să-ți rupi piciorul la fiecare pas. Dar, cum așa ceva nu mă ispitește, stau liniștită în casă.

În general, lucrurile merg ceva mai bine, dar situația e în continuare dominată de o mare lipsă de organizare. E limpede că aici se lucrează prea puțin, toată lumea pare să stea locului într-o mulțumire lenească, lucru cu care, din păcate, nu pot fi de acord; oricât de mult i-aș deranja, simt că e de datoria mea să-i trezesc din lâncezeală. Nando ar putea face o mulțime de lucruri, sunt multe privințe în care influența lui ar putea fi benefică, numai să vrea să acționeze. În vremuri atât de grele pentru țară, nu are nici un drept să stea locului și să lase lucrurile să se facă singure. Atitudinea lui mă întristează, simt că trebuie să încerc să-i provoc o reacție. Nu mă pot amesteca personal în probleme militare, dar îi pot da câte un imbold în ceea ce consider eu a fi direcția corectă. Drept consilier militar îl am pe severul și neiertătorul Ballif, un om cu un simț neobosit al datoriei, care n-ar da niciodată un sfat pe care n-ar fi dispus să-l susțină până în pânzele albe; drept ajutor îl am pe Barbu, care are mult mai mult tact și îi poate vorbi lui Nando fără să-l irite. Ideea noastră e că Nando ar trebui să se înconjoare de câțiva aghiotanți FOARTE capabili și inteligenți, care să formeze un fel de birou militar și să-i asigure întotdeauna informații corecte despre tot ce se întâmplă – un fel de informatori ai lui, care să verifice lucrurile în toate privințele și să muncească din greu în serviciul regelui, ca să fie CU ADEVĂRAT în legătură cu tot ce se petrece, nu doar vag informat. Oameni pe care să se poată bizui cum mă bizui eu pe Ballif, care să aibă curajul să-l pună să

facă ceea ce TREBUIE să facă și să acționeze cu spor și chibzuință, astfel încât Marele Cartier General să fie cu adevărat în mijlocul acțiunii. Acest birou militar ar lucra în strânsă colaborare cu Statul Major, ca să nu fie loc de ranchiună sau rivalitate, ci doar de ajutor reciproc. Firește, totul depinde de alegerea unor oameni cu adevărat valoroși. De aceea, sarcina mea și a lui Barbu e să-l convingem pe Nando că ideea e excelentă și că trebuie să o discute cu Ballif și Stârcea și să hotărască ce ofițeri s-ar ridica la înălțimea situației. Nando a acceptat docil valoarea ideii și, după cină, i-a chemat la fel de docil pe cei doi de mai sus ca să vorbească cu ei. Rezultatul încă nu l-am aflat.

Dimineața am petrecut-o în discuții militare cu Ballif și citind cu Barbu.

La prânz l-am avut invitat pe Ferigo, atașatul militar italian, pe un ofițer belgian foarte agreabil și pe atașatul militar sârb.

După prânz l-am vizitat pe generalul Mavrocordat, care e bolnav, apoi am citit și am stat de vorbă cu Barbu, la fel și după cină; nu m-am mai culcat atât de devreme.

Zorleni *marți, 10 / 23 ianuarie 1917*

Am hotărât să mai rămân aici până vineri seara, iar la întoarcere să-l iau pe Nando cu mine și, dacă se va putea, să merg cu el pe front a doua zi ca să-mi împart pachetele – sper că se va putea aranja. Vremea e în continuare rece, tot nu se poate călări. Am plecat pe jos cu Ballif să ne uităm la depozitele militare de la gară. Acolo m-a întâmpinat bătrânul general Zaharia (general de intendență) și m-am uitat la toate, mi-au dat și câteva valuri minunate de stofă groasă de lână, din care se vor putea face halate minunate pentru răniți, lucru care mi s-a cerut în multe spitale.

Ziua a trecut fără evenimente deosebite – viața pe care o duc ei aici chiar e PREA ușoară, am ajuns la concluzia că eu, la lași, am parte de toată munca. Așa cum văd eu lucrurile, NU ar trebui să trăiască așa aici. Veștile de pe front sunt puține, operațiunile stau pe loc, dar nu se poate tăgădui că, în general, situația e ceva mai bună. În adâncul inimii nutresc speranța că poate vom rămâne măcar cu partea aceasta de țară.

Am petrecut o seară plăcută, citind și vorbind cu Barbu. Am avut plăcerea de a primi trei exemplare din cartea pe care am scris-o, *Țara mea*, schițele mele românești cu toate fotografiile superbe care le ilustrau. E publicată de *The Times* pentru ajutorarea Crucii Roșii române. E o ediție foarte frumoasă, cu portretul meu ca soră de caritate la început. I-am citit câteva pasaje lui Barbu și am căzut de acord că, deși suntem, firește, părtinitori, cartea ni se pare bună: descrieri frumoase ale unor lucruri frumoase. Mi-a pricinuit o durere stranie vederea fotografiilor cu locuri și biserici care ieri erau ale noastre, iar azi se află în mâinile dușmanului.

La cină a venit doamna Dissescu – exasperant de stupidă, spune niște enormități, mi se pare că nu se cuvine să fii în continuare *bochofile*[1], mai ales acum, când suntem învinși de ei. E o bătrânică amabilă, dar ieri stupiditatea ei m-a scos din sărite și nu m-am putut abține să nu remarc: „Haideți mai întâi să-i batem pe germani, și apoi n-avem decât să ne placă!"

Zorleni *miercuri, 11 / 24 ianuarie 1917*

Gerul continuă – dimineață liniștită, pe la 12 am făcut o plimbare pe jos prin sat, cu Barbu și Ballif, am cercetat ici-colo. Ne-am întâlnit cu o turmă întreagă de oi mânate dintr-un loc în altul; unele erau aproape moarte de frig și foame. N-am putut îndura să le văd, așa că Ballif a adunat niște țărani și le-am împărțit vietățile muribunde, cu făgăduiala că nu le vor vinde, ci vor încerca să le pună pe picioare.

Îl invitasem la prânz pe Norton-Griffith, dar n-a putut ajunge la timp, fiindcă drumurile sunt proaste și venise de la Iași cu automobilul.

Înainte de ceai am stat mult de vorbă – sper că va rămâne la noi în țară, e dispus să ne ajute cu toate greutățile și să obțină sprijin din Anglia. Specialitățile lui sunt căile ferate, tunelurile și construirea de tranșee – visul nostru ar fi să-i punem în mâini căile ferate ale țării, dar s-ar putea să ne lovim de piedici din partea

1. Germanofil, de la *boche* – german (fr.) (n. tr.).

rușilor. Din nou m-a impresionat puterea tăcută a omului, e tocmai soiul care ne trebuie aici, printre oamenii noștri care au nevoie să se adune în jurul unei cauze.

După-amiază și seară încântătoare, petrecute citind și vorbind cu Barbu. Deja zilele sunt mai lungi.

Griffith s-a întors de la Bârlad după cină și am vorbit mult cu el și cu Nando. Prezan chiar îi oferise căile ferate, dar rămân dificultățile cu rușii. Oferta îl tentează, fiindcă e un om de acțiune și își dă seama că transporturile noastre feroviare sunt la rădăcina tuturor greutăților cu care ne confruntăm.

Înainte să mă culc am mai vorbit o dată cu Barbu. Ballif a plecat la Iași, iar eu am de gând să-l urmez împreună cu Nando vineri seara, iar în seara următoare să plec cu Nando undeva aproape de front; Ballif s-a dus să facă toate pregătirile, fiindcă sper să iau cu mine și pachetele. Aș mai vrea și să mă opresc la Roman să văd cum se mai descurcă doctorii mei englezi.

Zorleni *joi, 12 / 25 ianuarie 1917*

Zi liniștită, chiar nimic de povestit, în afară de faptul că am primit telegrame cifrate din Rusia. Se pare că cei de acolo încă mai iau în considerare o căsătorie între Carol și una dintre fiicele lui Nicky – n-aș fi crezut că se vor gândi la asta tocmai acum, când biata noastră țară de-abia mai există, când de-abia dacă mai avem un acoperiș deasupra capului. Dar, în fond, ideea e măgulitoare și o putem lua ca pe un semn bun! Problema e cu Carol – tare mă îndoiesc că ar vrea să se căsătorească.

N-am ieșit deloc, fiindcă gâtul mă tot necăjește, deși îl îngrijesc în toate felurile.

Iar a început să ningă.

Zorleni *vineri, 13 / 26 ianuarie 1917*

Stratul de zăpadă s-a îngroșat mult. Împrejurimile sunt de un alb orbitor.

Dimineață liniștită, am citit și am ajutat la descifrarea telegramelor sosite din Rusia, de la Carol și Brătianu. Brătianu vrea

să se întoarcă înainte de întâlnirea cu reprezentanții Marilor Puteri, fiindcă țările mici nu vor lua parte la discuții. Eu, Nando și Carol suntem de părere că ar trebui să rămână acolo, ca să nu piardă ocazia unică de a discuta cu oameni importanți.

După prânz m-am dus să împart bani și prăjituri la o școală de copii de țărani orfani care stăteau în casa mare ocupată acum de Nando și oamenii lui. Acolo mi s-a oferit un mielușel, care m-a urmat peste tot ca un câine și s-a instalat la mine în cameră alături de Dana; e o vietate drăgălașă, ca o jucărie albă cu care s-ar juca copiii – și behăie întocmai ca o jucărie.

După-amiază liniștită, am citit cu Barbu – mă întristează gândul că răgazul meu de odihnă liniștită se apropie de sfârșit.

Știu că toate grijile mele vor reîncepe de cum ajung înapoi la Iași.

Am plecat din Zorleni la zece și jumătate; noapte foarte rece.

VI

O IARNĂ GEROASĂ ȘI TRISTĂ

(ianuarie–martie 1917)

Grea situație sanitară — Nu sunt lemne pentru încălzirea spitalelor — Regele și regina printre soldați — Ducky la Iași — Vreme „monstruos de geroasă" — Doctorul Ion Cantacuzino în fruntea serviciului sanitar — O răceală care nu vrea să treacă — Trădarea colonelului Sturdza — Degradarea generalului Socec — Regina dezamăgită de oameni — Pachete cu ajutoare din Rusia — Revoluția din februarie și abdicarea țarului

14–27th January 1917 11 Jassy.

Arrived at 8½ after having travelled the night from Borleni.

As I ~~[illegible] anticipated~~, hardly had I put my foot into my house than all the worries began again:
No wood in the hospitals, not enough to eat – the doctors and ladies do not agree – there is great danger of epedemics because there is too little order in the sorting of the wounded – infectious cases are boxed up with the others. Because of the want of wood for heating the wounded catch cold and die of pneumonia – their linen cannot be washed, their food cannot be cooked – it is infinite and complicated dispair. Everywhere the need of a real Head a real Chief makes itself felt. But the circumstances are so stupendously difficult that it is very ~~therefore~~ certain if one could find a man equal to the occasion. I myself feel that something must and could be done, but for the moment I humble

Iași *14/27 ianuarie 1917*

Am sosit la opt și jumătate, călătorind noaptea de la Zorleni.

După cum mă așteptam, nici nu am apucat să pun bine piciorul în casă, că au și reînceput toate grijile: în spitale nu sunt lemne, nu au destulă mâncare, doctorii și doamnele nu cad de acord, pericolul de epidemie e mare fiindcă răniții nu sunt triați după o ordine clară și cazurile infecțioase sunt internate alături de ceilalți. Din cauza lipsei de lemne pentru încălzire, răniții răcesc și mor de pneumonie, nu li se poate spăla rufăria, nu li se poate găti – totul a căzut într-o disperare nesfârșită și complicată. Peste tot se simte nevoia de un șef adevărat, de un adevărat conducător. Dar împrejurările sunt atât de absurd de grele încât nu e deloc sigur că am putea găsi un om care să se ridice la înălțimea cerințelor. Și eu simt că trebuie făcut ceva, că se poate face, dar deocamdată mărturisesc cu umilință că nu văd calea de ieșire din încurcăturile acestea.

Trenurile sanitare sunt și ele într-o stare foarte rea, peste tot se face simțită lipsa de supraveghere. Oamenii noștri nu sunt încă îndeajuns de educați ca toată lumea să-și facă datoria, au nevoie să fie urmăriți, certați, ajutați, iar aici supravegherea aceasta e neglijată.

Toate sunt îngrozitor, nespus de grele. Știu că retragerea aceasta bruscă, în urma căreia dușmanul victorios ne-a smuls trei sferturi din țară, cea mai bogată parte, a complicat și încurcat enorm totul, știu că ne luptăm cu piedici aproape de netrecut, știu toate astea, dar în același timp am convingerea că oamenii NU își fac datoria, nu au învățat încă s-o facă. Vai! Nenorocirea lor va trebui să ajungă și mai mare până să înțeleagă că fiecare bărbat, până la ultimul, trebuie să se străduiască, și că fiecare femeie trebuie să facă tot

ce poate, și că toată suflarea trebuie să muncească împreună pentru țară.

Dimineața mi-a fost ocupată cu discuții nesfârșite din toate părțile. Pe Ileana am găsit-o în pat, a fost vaccinată împotriva contagiunii amenințătoare care, în curând, se va răspândi peste tot; se simțea foarte rău, avea febră mare.

La prânz ne-a vizitat bătrânul prinț Oldenburg[1], inspectorul-șef al Crucii Roșii ruse. E deja foarte bătrân, dar cred că e o teroare în toată puterea cuvântului pentru toți cei aflați în subordinea lui, conduce cu mână de fier. E extraordinar de urât.

După prânz am vizitat trenul-spital al tinerei țarine, un tren superb, excelent organizat și întreținut. E condus de un general foarte amabil, slab, cu o față vulturească și cu o soție foarte veselă, încântată de vizita noastră, grasă și mărunțică; a fost la Coburg și Rheinhardsbrunn pe vremea tatălui meu, așa că era nemaipomenit de fericită să mă vadă și să-mi vorbească. Mi-au oferit din trenul lor rufărie pentru 200 de răniți.

Toată seara a fost un du-te-vino neîncetat de oameni cu eternele plângeri, până când m-am hotărât să adun câțiva miniștri, împreună cu Prezan, și să încerc să-i oblig să lucreze laolaltă pentru binele întregii situații.

I-am chemat pe Constantinescu Porcu, Vintilă Brătianu, Greceanu și Tache.

N-aș putea spune că am ajuns la rezultate prea mulțumitoare. Le-am explicat că, în cele opt zile petrecute la Cartierul General, am găsit acolo toată bunăvoința și am obținut să se dea ordine pentru transporturile de lemne pentru spitale, și că eram sigură că totul e în bună regulă, dar că, ajungând la Iași, am aflat că nu se executase nici un ordin și că bieții mei răniți mureau ca muștele, nu de răni, ci de pneumonie din cauza frigului din spitalele neîncălzite, că nu erau lemne pentru fiert apa, că nu li se puteau spăla rufele, așa că stăteau în paturi ori pe jumătate goi, ori în cămăși atât de murdare încât erau un focar de infecție. Vorbind, simțeam cum mă cuprinde deznădejdea cumplită din pricina situației; în unele zile nu e nici pâine, fiindcă morile nu pot lucra din lipsă de combustibil! Totuși, de jur împrejurul Iașiului, destul

1. Aleksandr de Oldenburg (1844–1932), prinț, șeful serviciilor sanitare ale armatei ruse în timpul Primului Război Mondial (n. ed.).

de aproape, se află lemne tăiate din abundență: doar greutatea aprovizionării face totul imposibil.

Miniștrii au declarat că, atâta timp cât Cartierul General e la Bârlad și nu se poate stabili nici o cale de comunicare, e de așteptat ca lucrurile să meargă prost, fiindcă nu se acționează unit din toate părțile. Eu sunt în continuare de părere că așezarea Cartierului General românesc și a celui rus într-un oraș deja prea plin nu a făcut decât să ne îngreuneze situația. Mărturisesc că m-a cuprins deznădejdea, fiindcă nu văd nici o VOINȚĂ fermă de a depăși greutățile, ci mai degrabă o pornire de a se acuza reciproc. Mă simțeam tare neajutorată, fiindcă nu am puterea adevărată pe mână, ci doar dreptul de a încerca să ajut acolo unde pot, de a convinge, de a da idei, de a încerca să unesc eforturile tuturor; dar dreptul real și recunoscut de a da ordine nu îl am. Pentru a putea să fac bine cu adevărat ar trebui să am alături câțiva oameni energici, care să aibă mână liberă să acționeze și să aibă răspunderea faptelor lor.

Știu că toate acestea sunt încă destul de vagi, dar, împinși de nevoie și de nimic altceva, va trebui să ajungem la o altă stare a lucrurilor, va trebui să găsim un conducător, cineva care să ne poată scoate țara din haosul în care se zbate acum.

Nu am obținut altceva decât promisiunea lor că vor lucra împreună și faptul că au discutat chiar azi câteva ore despre problemele pe care li le-am supus.

Nando a venit în mijlocul întâlnirii să-mi susțină punctul de vedere.

La zece și jumătate a trebuit să ne întrerupem discuțiile, fiindcă plecam pe front.

În tren, între Roman și Bacău *duminică, 15/28 ianuarie 1917*

Am petrecut o zi plină la Roman, vizitând spitalele. Am început cu spitalul mare unde muncește dr. Mârzescu, în perfectă înțelegere cu doctorii englezi, uriașii mei. Doctorii englezi, cu tot personalul lor englezesc, surori, bucătari, infirmieri, lucrează la parter, iar Mârzescu are etajul – împreună, îngrijesc peste 700 de răniți. L-am luat pe Norton Griffith cu mine ca să cerceteze lucrurile și

să întrebe de detalii, să vadă dacă lipsește ceva. S-ar părea că totul e în foarte bună stare, dar de peste tot primesc aceeași plângere: bieții răniți sunt ținuți prea mult în trenuri, pe drum, chiar dacă uneori distanțele sunt mici, și călătoresc zile întregi fără să fie îngrijiți aproape deloc, așa că de multe ori apar cazuri de cangrenă care nu mai au nici o speranță și care îi costă viața sau un braț sau picior.

S-ar PUTEA face ceva pentru îndreptarea situației acesteia atât de crude.

După spitalul mare, m-am dus la unul mai mic, organizat de doctori francezi, iar de acolo m-am întors la trenul meu să iau prânzul. După prânz am plecat la spitalul rușilor și peste tot am împărțit țigări și dulciuri, ceea ce a bucurat pe toată lumea. Rușii mă privesc cu ochi buni și recunoscători, de câini blânzi – dar nu ne putem vorbi.

A trebuit să mă grăbesc puțin, fiindcă se schimbaseră planurile, iar trenul meu trebuia să plece mai devreme, ca să mă întâlnesc cu Nando la Onești, la vremea cinei. Nando era pe front, aproape de mânăstirea Cașin, unde încă luptă cei mai buni soldați ai noștri, Divizia 8; se bat fără încetare de la începutul războiului și au dat dovadă de un curaj extraordinar.

Înainte să plec din Roman am vizitat casa unui localnic, la invitația entuziastei mele prietene, doamna Nevruz Khan; acolo mi s-a oferit ceai și am fost înconjurată de doctori de mai multe naționalități, englezi, francezi, români, ruși. Și-a făcut apariția și G.V.B., s-a întors și Norton-Griffith, apoi am plecat repede, am dat fuga la tren și m-am întâlnit cu Nando la Onești, unde am luat o cină târzie.

Nando era mulțumit de ce făcuse în ziua aceea, fusese în tranșee, îi găsise pe soldați în stare bună și cu moralul ridicat.

Carol e tot în Rusia.

N-am primit nici o veste de la Ducky, nu știu când se întoarce.

M-am culcat devreme, am dormit adânc.

În tren *luni, 16/29 ianuarie 1917*

Zi petrecută printre soldați. De dimineață, la Onești, Nando a decorat trei steaguri, câțiva ofițeri și mai mulți soldați. Ceremonie mișcătoare, sub zăpada care cădea. E zăpadă peste tot, totul e alb, și cerul, și pământul, atât de alb că te dor ochii.

După-amiaza am plecat din nou, în altă direcție, căznindu-ne cu automobilele prin troiene, cu o mulțime de greutăți și de opriri, până la un sat în apropierea căruia se regrupau trupe numeroase. Am trecut prin fața lor, ca într-un fel de paradă, am primit urale inimoase și am întâlnit multe fețe bucuroase să ne vadă, dar oamenii arătau atât de zdrențuiți, de împovărați, aveau chipurile negre-cafenii și ochi pătrunzători, care păreau să vadă departe. Părea să le fie și frig, nu erau destul de bine îmbrăcați pentru frigul acesta crunt.

Soldații pe care i-a decorat Nando dimineață făceau parte din faimoasa Divizie 15, care a a luptat vitejește încă de la început, mai întâi în Dobrogea, apoi în munți, lângă Oituz, unde armata încă ne apără granițele.

Printre ofițerii decorați au fost și col. Sturdza[1] și col. Gorski; s-a remarcat generalul Grigorescu[2], care s-a acoperit de faimă în timpul războiului.

Trupele făceau parte din Divizia 15, soldați deosebit de bravi. Acum avem destul de puține trupe pe front, acolo luptă în mare parte rușii, iar românii apără doar o mică porțiune, cât timp armata noastră împuținată și epuizată se regrupează ceva mai în spate.

Nando a împărțit decorații și aici, a durat mult mai mult decât de dimineață, fiindcă erau mult mai mulți; bătea un vânt puternic dinspre nord și, încet-încet, mi s-a făcut foarte frig. Zăpadă, zăpadă peste tot, cerul și pământul albe, amândouă fără sfârșit și fără început.

Mă copleșea emoția privindu-i pe vitejii care, împotriva unor forțe atât de copleșitoare, atât de prost echipați, țin în loc un dușman mult mai puternic. E adevărat că acum, când avem în cale

1. Alexandru Sturdza (1869–1939), colonel, fiul lui Dimitrie A. Sturdza. Decorat cu puțin timp înainte de a dezerta, trecând la inamic! (n. ed.).

2. Eremia Grigorescu (1864–1919), general, comandantul Armatei I, eroul bătăliei de la Mărășești (n. ed.).

piedici atât de înspăimântătoare, e tare greu să facem tot ce trebuie făcut – dar eu CRED că, dacă toată lumea s-ar strădui ceva mai mult, li s-ar putea îmbunătăți puțin situația.

Ne-am întors la tren cu automobilele, printr-o adevărată furtună de zăpadă furioasă, din cele care fac totul să pară încețoșat, ca în vis, iar când e foarte frig parcă mă fac mai mică și îmi pierd o parte din personalitate – mă micșorez!

La Bacău a venit să mă vadă doamna Averescu, în timp ce Nando mai inspecta câteva școli militare, deși se întunecase deja.

Nu se poate tăgădui că Averescu lasă o impresie foarte bună – se vede că știe ce vrea și că oamenii îl urmează de bunăvoie, fiindcă e un adevărat conducător. Ia măsuri inteligente – dacă am putea să fim ceva mai siguri de caracterul lui, ar putea fi omul pe care-l căutăm.

Am ajuns la Roman la vremea cinei, pe care am luat-o în tren, împreună cu un general rus, aghiotant al generalului Lecinski, care era la pat cu bronșită: e un bărbat înalt și slab, care vorbește o franceză foarte bună. Îl văzusem de ieri, în spitalul rușilor.

După cină am vorbit cu Barbu despre impresiile zilei și m-am culcat devreme.

Ne-au însoțit peste tot col. Ferigo, atașatul militar italian, și col. Cumont, a.m. belgian. Ferigo e italianul tipic, cu un entuziasm sincer, și crede într-o victorie sigură. Cumont e un bărbat ceva mai în vârstă, cu un aer englezesc, foarte plăcut și foarte distins.

Iași *marți, 17/30 ianuarie 1917*

Am ajuns la timp pentru micul dejun. Am dormit de minune în tren, îmi place să dorm în tren, iar după frigul aprig de ieri îmi era tare somn. Acasă toată lumea era bine. Nando s-a dus la casa lui, care e nu departe de a noastră, fiindcă aici nu avem destul loc pentru toată lumea. E o casă mare, destul de frumoasă, în care a trăit Cuza pe vremuri. L-am vizitat acolo, mobila e o adunătură de tot felurile, sunt câteva scaune vechi, frumoase și câteva dulapuri de la Sinaia, ferestrele n-au perdele, nu există covoare, amestecul e de-a dreptul bizar.

De acolo, după ce mi-am inspectat rezerva de medicamente date de ruși, m-am dus să vorbesc cu doctorul francez care face leacurile

acelea miraculoase pentru arsuri. L-am găsit pe omul a cărui față fusese arsă în întregime complet recuperat, cu pielea arătând normal, nici urmă de arsuri sau cicatrici, nici o durere – fără îndoială, e un leac miraculos. Se poate folosi și pentru degerături. Doctorul insistă că multe cazuri de picioare înghețate ar putea fi prevenite dacă soldații și le-ar muia în parafină obișnuită – dar, din păcate, probabil ar fi greu să se facă rost de parafină pe front.

Cea pe care o folosește doctorul e un fel de ceară numită Ambrine.[1]

După prânz am făcut o plimbare cu sania împreună cu Nicky; după-amiază frumoasă, multă zăpadă, de mulți ani n-am mai avut atâta. Am primit vestea minunată că, dacă totul merge bine, Ducky va sosi mâine, pe la ora 12. Spre seară au venit doamnele să mă ajute la lucru, ca întotdeauna, dar nu le-am putut ține companie prea mult, fiindcă trebuia să mă întâlnesc cu un gentilom rus venit de la Petrograd să ne ajute cu evacuarea la Herson. Parcă tot nu-mi vine să cred că se va ajunge până într-acolo, dar e mai bine să avem totul pregătit ca, dacă se întâmplă ce-i mai rău, să nu avem de-a face cu un dezastru. E un tânăr plăcut, foarte înalt și vorbăreț, care discută foarte sincer planurile Rusiei. Ura lor împotriva țarinei e formidabilă, o consideră o adevărată nenorocire căzută asupra țării, nu e om care n-ar scăpa bucuros de ea prin orice mijloace. Cât de cumplit! Nu-mi pot închipui ceva mai groaznic decât să fii urâtă de propriul popor, iar ca regină nu e deloc greu să te faci iubită, mai ales în Rusia, unde țarul și soția lui sunt considerați aproape sfinți. Mai târziu l-am primit pe Mosolov – am vorbit de multe lucruri, îmi place bătrânul, ne înțelegem bine. Și el e foarte direct. M-am întâlnit cu doctorul mărunțel din trenul lui Purișkevici, ca să-i mulțumesc pentru tot ce ne-a dăruit. Strălucea de fericire, se parfumase atât de tare cu ocazia întrevederii, încât mi-a lăsat un miros în toată camera – din fericire, un miros plăcut. I-am dat o fotografie a mea, ceea ce l-a încântat. Mi-a adus o cutie de bomboane excelente de ciocolată de la Odessa, pe care am

1. Ambrine, un amestec de gutapercă topită în parafină într-o autoclavă, a fost folosit cu mare succes în spitalele Franței, cu ajutorul lui Henri de Rothschild, care a obținut cu unele greutăți formula de la inventatorul ei; numeroase imitații mai simple, mai ieftine și mai puțin eficiente circulau printre doctorii englezi (n. tr.).

primit-o cu mare recunoștință, fiindcă în ziua de azi nu se mai găsește nici un fel de ciocolată, e un adevărat lux.

După cină m-am spălat pe cap.

Iași *miercuri, 18/31 ianuarie 1917*

Bucurie mare la sosirea lui Ducky – toată lumea e încântată, cei de aici o plac mult, toată lumea i-a recunoscut personalitatea remarcabilă, tăria de caracter și inteligența, pe lângă faptul că e atât de plăcută și foarte amuzantă, cu felul ei minunat de a povesti lucrurile în doar câteva cuvinte.

Trenul ei a venit pe la unu, deși trebuia să sosească la douăsprezece; am așteptat cam trei sferturi de oră la gară.

E o mare, mare bucurie s-o știu din nou aici, pentru mine prezența ei schimbă lucrurile complet, totul devine mai ușor, e adevărat că *„geteiltes Leid, halbes Leid“*[1] dar, vai, despre *„geteilte Freude“*[2] nu se prea poate vorbi acum; totuși, chiar și lucrurile mărunte devin plăcute când ai pe cineva de același sânge cu tine alături, pe cineva care simte ca tine, gândește ca tine, a fost crescut la fel.

După prânz, mare agitație și veselie la despachetarea mulțimii de lucruri pe care ni le-a adus – lucruri folositoare și lucruri pentru stomac: rachiu de cireșe de casă, dulciuri, ceai, un pește afumat excelent etc. Cizme impermeabile rusești, mari, haine de piele, șaluri de Orenburg, cutii cu vopseluri și tot așa mai departe. Nicky a primit două anvelope și, pe lângă ele, a fugit cu o haină de piele căptușită cu blană. Ileana a primit calul și trăsurica pe care le cerea de atâta timp, pe lângă alte surprize mărunte. A fost ca un Crăciun întârziat.

Iar apoi încă o bucurie! Provizii nesfârșite, minunate pentru soldații mei și pentru spitale, mii și mii de lucruri: cămăși și pantaloni, mănuși și cearșafuri, halate de spital și fețe, medicamente și lucruri de cusut, o donație generoasă, splendidă, care pentru noi e mai scumpă decât aurul. E o binecuvântare de nedescris, fiindcă de la o zi la alta situația ni se îngreunează tot mai mult

1. „O durere împărtășită e înjumătățită“ (germ.) (n. tr.).
2. Zicala continuă: „o bucurie împărtășită e îndoită“ (germ.) (n. tr.).

Despachetatul nostru a umplut casa de o senzație minunată de mulțumire și entuziasm. În ultima vreme ni se întâmplă atât de puține lucruri plăcute!

Doamnele au venit să lucreze ca de obicei. La șase am avut un comitet pentru ambulanțele „Regina Maria".

Conversații nesfârșite și interesante cu Ducky despre situația din Rusia, care e foarte primejdioasă, din cauza urii tot mai mari împotriva țarinei, care face ca până și țarul să fie privit pieziș; se vorbește într-ascuns despre înlăturarea celor doi într-un fel sau altul. Tot mai mulți oameni sunt trimiși în exil, nimeni nu mai e în siguranță, se fac numiri stupide, nejustificate, oricine ajunge ministru.

Am primit o scrisoare de la Carol și, minune a minunilor, una de la mama, o scrisoare cu ton de împăcare, dar foarte tristă. Sărmana mama, cât aș vrea să ne putem întâlni cu ea undeva; plănuiam cu Ducky să încercăm să ne vedem la vară undeva în Suedia.

Noaptea Nando a plecat la Zorleni.

Iași *joi, 19 ianuarie / 1 februarie 1917*

Nimic deosebit de povestit, deși ziua a fost destul de plină. Am vorbit mult cu Ducky, avem atâtea și atâtea să ne spunem, lucruri de toate felurile, amintiri, gânduri, părerile noastre despre viață și oameni, experiențele, concluziile la care am ajuns, ce gândim despre bucurie sau durere, despre reușită sau nenorocire, cum ne afectează lucrurile în general și ce contează cu adevărat în viață. Trebuie să spun că ne înțelegem de minune și ne dăm seama că, deși de la vârsta de 17 ani viețile ni s-au despărțit cu totul, ne înțelegem cu adevărat și suntem mai apropiate una de alta decât de oricine altcineva. Avem aceeași esență, aceeași temelie, avem, în mare parte, aceleași cusururi și aceleași calități.

M-am întâlnit cu Jean Chrisso., am avut o discuție lungă cu el. Îmi place să stau de vorbă cu el, e capabil să rămână impersonal și se poate discuta cu el despre chestiuni abstracte.

În momentele de răgaz, am împărțit minunățiile pe care mi le-a adus Ducky – ne-am sfătuit mult unde trebuie trimise ca să fie cât mai de folos, nevoie de ele e peste tot, așa că mă doare inima

să le trimit într-un loc, și nu în altul. Am hotărât ca trei sferturi din ele să le trimit trupelor pe care le-am vizitat de curând.

La ora trei, Ducky s-a dus, nu tocmai bucuroasă, dar cu amabilitate, la un spectacol de teatru, un așa-zis *festival russe* – după trei sferturi de oră m-am dus s-o iau și am făcut o mică plimbare cu automobilul ca s-o vizităm pe doamna Mavrodi, care e bolnavă, și să-i ducem niște lichioruri rusești excelente pe care le adusese Ducky special pentru ea.

Am luat ceaiul doar cu Ducky și i-am citit *Țara mea*; o interesează scrierile mele și am hotărât ca, în ciuda lucrurilor pe care le avem de făcut, să ne îngăduim un scurt răgaz ca să citim în liniște. L-am avut invitat la cină pe un ofițer rus, un anume baron Wrangel, un bărbat înalt și incredibil de slab, foarte amabil, care ne încurajează să vizităm frontul rus, ceea ce ne tentează foarte mult. Mai târziu am stat mult cu Ducky, am vorbit și am citit *Ilderim*.

Iași *vineri, 20 ianuarie / 2 februarie 1917*

Dimineață mai mult sau mai puțin liniștită, chiar am pictat împreună cu Ducky – a inventat un mod de a picta pe bucățele de lemn tablouri miniaturale, care, înrămate apoi frumos, devin mici *obiecte de artă* fermecătoare. Nu e nevoie de mult loc ca să lucrezi la ele și, cu un pic de imaginație, se pot crea mici comori adorabile; a devenit o adevărată expertă, dar eu de-abia încep să învăț. Ileana a venit să lucreze cu noi și a desenat cu mare plăcere niște cai formidabili – întotdeauna desenează cai. Firește, am fost întrerupte de multe ori cu probleme urgente și întotdeauna grave. S-a întors prințul Urusov de la Crucea Roșie rusă, îi trebuie vagoane etc. etc, și din nou a fost chemat minunatul meu Ballif ca să înlesnească totul.

Toate sunt din ce în ce mai grele. Gerul aspru care durează de ceva vreme agravează problema combustibilului până la disperare, iar hrana e tot mai puțină și căile ferate, atât cele rusești, cât și cele românești, sunt în stare foarte proastă. În privința aceasta, situația e extrem de serioasă, mai ales că ne amenință o epidemie de tifos în primăvară dacă nu se iau măsuri, dar măsurile nu se iau fiindcă organizația noastră sanitară nu are nici un șef pro-

priu-zis. Am încercat să obțin numirea lui Ion Cantacuzino alături de Slătineanu, aproape că reușisem, dar, din nu se știe ce motive, inițiativa s-a ciocnit de împotrivirea lui Vintilă Brătianu, ministru de război, și, ca de obicei, nu s-a făcut nimic, iar acum situația devine disperată, TREBUIE FĂCUT CEVA și, ca de obicei, eu sunt cea care trebuie să încerce să răzbească, dar va trebui să mut munții din loc! Tare greu mai e!

După prânz am plecat cu Ducky și cu Ballif într-un automobil decapotat să vedem unde se taie lemnele, aproape de Iași. După-amiază superbă, dar un frig crud, îngrozitor, e aproape imposibil să te îmbraci atât de bine cât să nu îngheți. Am văzut chiar cum se aduceau lemnele în oraș, am văzut cum se taie, am văzut cum le cară în spate prizonierii austrieci până la căruțele și mașinile care le vor aduce în oraș. Ni s-a făcut foarte frig; mai ales Ducky, deși bine îmbrăcată, a înghețat.

Apoi l-am primit pe Ion Cantacuzino: tot ce avea de povestit era deplorabil, dar și-a exprimat foarte clar părerea despre ce trebuie făcut – primul pas necesar ar fi să-i obținem numirea în fruntea întregii organizații sanitare.

La șapte a venit să mă vadă Iza Exarcu, am stat mult de vorbă, a devenit foarte rezonabilă și trebuie să spun că ne-a făcut plăcere discuția. Acum se numește Exarcu Hasselman, s-a căsătorit cu un doctor. S-a schimbat mult, și-a pierdut toată frumusețea, dar în continuare are acel aer de înaltă distincție.

După cină am citit puțin cu Ducky din *Ilderim*, îi place.

Am primit o telegramă de la Barbu, care mă anunță că Nando va veni aici duminică dimineață.

Iași *sâmbătă, 21 ianuarie / 3 februarie 1917*

Vremea e în continuare monstruos de geroasă, de mulți ani nu-mi amintesc să fi avut parte de un asemenea frig în România; e de-a dreptul îngrozitor și complică enorm situația din spitale.

Și azi-dimineață am pictat împreună puțin, iar copiii ni s-au alăturat, Lisabetta cu mare pricepere, Mignon oftând, Ileana cu încrederea celor opt ani ai ei.

La 11 m-am dus la spitalul Marukăi. Ea nu era acolo, fiindcă nu se simte bine, dar m-au condus dr. Armstrong și un doctor român

mărunțel și amabil. Toate mergeau bine, mi-a lăsat o impresie plăcută, doctorii sunt excelenți, surorile – grijulii și atente. Am văzut câteva cazuri foarte grave și mulți ochi bântuiți de moarte, dar părerea mea e că se face pentru ei tot posibilul, în împrejurări foarte grele. Le-am dat multe din paturile mele excelente, masa de operații, multe din instrumente, o mulțime din lucrurile mele.

La ora 12 a venit dr. Slătineanu și am avut o discuție lungă; îmi dau seama mai mult ca niciodată că trebuie făcut ceva. Dr. Cantacuzino TREBUIE pus la conducere, trebuie să existe un șef, dar se pare că partidul lui Brătianu se împotrivește – însă dezordinea și neglijența supravegherii sanitare nasc pur și simplu haos. Chiar și acum, când ultima fărâmă de țară e amenințată de distrugerile cumplite ale unei epidemii, politica trebuie să intervină și să-și facă stricăciunile.

Ce am văzut după prânz nu se poate descrie în cuvinte. Aici, la școala militară, adunaseră o gloată de ființe nefericite care nu avuseseră ocazia să ajungă la spital. Stăteau culcați grămadă pe podea sau pe niște cârpe murdare în chip de saltele, muribunzii și cei într-o stare mai puțin disperată, înghesuiți la un loc într-o aglomerare înfiorătoare – aproape dezbrăcați, aproape deloc hrăniți, nici vorbă de igienă sau curățenie. Din umbră mă fixau ființe pe jumătate moarte de foame, livide, care întindeau mâini rugătoare, încăperea răsuna de gemete amestecate cu sunetul tulburător al celor care-și trag ultima răsuflare. A fost o priveliște mai monstruoasă decât oricare alta din câte am văzut – cine e răspunzător pentru ea, de ce s-a îngăduit o situație atât de strigătoare la cer nu știu. N-am putut face altceva decât să le dau țigările pe care le adusesem cu mine și să promit că mă voi întoarce cu mâncare.

M-am întors la cinci cu un cazan enorm de supă și cu pâine, iar pe lângă ele, cu tot felul de haine călduroase adunate de pe unde am putut. De data asta am luat-o pe Ducky cu mine și am trecut prin gloata nenorocită, hrănindu-i cum am putut. Muribunzii erau în continuare aruncați la grămadă cu cei care nădăjduiau să trăiască! Nu voi uita prea curând imaginile acelea.

Trebuie luate frâiele în mâini, nu se mai poate continua așa, trebuie să avem un conducător responsabil, care să organizeze totul, cineva care TREBUIE ascultat, iar eu nu îl văd DECÂT pe Ion Cantacuzino și TREBUIE să-i obțin numirea.

La șapte a venit Flers să mă vadă, întotdeauna îmi fac plăcere întâlnirile cu el, vrea să publice o serie de articole în *Le Figaro* în onoarea României, care să înceapă cu unul despre rege. Spune că România e prea puțin cunoscută, iar actele ei de eroism și suferințele ei nu trebuie ascunse. Dar mai întâi trebuie să se întâlnească, în sfârșit, cu Nando.

I-am promis că voi încerca să aranjez.

După cină am stat cu Ducky și am terminat de citit *Ilderim*. I-a plăcut, a spus că e o poveste bună.

Nu se simte prea bine, are atacuri de febră, dar, fiind fiica mamei, se târăște de colo-colo și face ba una, ba alta, indiferent de cât de bolnavă e.

Iași *duminică, 22 ianuarie / 4 februarie 1917*

Nando a venit la micul dejun. Puțin mai devreme sosise Barbu, ca să-mi spună ce trebuia să știu.

Am petrecut o dimineață agitată, încercând să pictez și primind vizite din oră în oră, de la oameni care nu mi-au spus altceva decât lucruri care mi-au îndurerat inima și sufletul.

Nu m-am simțit prea bine, de aceea n-am fost în stare să le îndur ca de obicei. Parcă treceau peste mine valuri mari de durere care amenințau, din clipă în clipă, să mă facă să izbucnesc în lacrimi.

A venit Lady Barclay. Era toată numai zâmbet și a muncit mult și cu spor.

La prânz a venit George. A fost tare vorbăreț, amuzant, ca întotdeauna, în compania lui Ducky, deși lucrurile despre care a trebuit să vorbim nu erau tocmai vesele.

După prânz am plecat cu Ducky să vizităm o mânăstire, Frumoasa, aflată chiar la marginea orașului și transformată în spital pentru boli de ochi. Mi s-a cerut să-l inspectez, fiindcă și el se înscrie printre ororile scandaloase. Din nou, nu există cuvinte să descrie ce am găsit, deși lucrează acolo un doctor excelent, Staicovici[1], și un alt doctor, tânăr, foarte amabil, al cărui nume nu-l știu

1. Nicolae Staicovici (1865–1934) (n. ed.).

și care vorbea fluent toate limbile, chiar și engleza. Situația din spital îi adusese pe doctori într-o stare de deznădejde enormă și indignată. Într-un spațiu gândit pentru 300 de pacienți erau înghesuiți 700, în niște înjghebări ca de grajd, fără ventilație, cu podele de pământ năMolos, paturile puse unele peste altele, nici vorbă de lumină; acolo erau îngrămădite sufletele acelea nefericite, cu boli de ochi cumplite, ca să nu mai vorbim de toate formele de tifos. Nu aveau loc să-i izoleze, nu aveau amenajări sanitare, situația era deplorabilă și primejdioasă, dar și aceasta, cu puțină ordine și bunăvoință din partea autorităților, s-ar PUTEA îmbunătăți. Am umblat cu Ducky prin spital ca într-un coșmar îngrozitor, întrebându-ne câtă nenorocire poate îndura omul până să se prăbușească. Paturile erau atât de apropiate că nu aveai loc între ele, ceea ce făcea munca doctorilor aproape imposibilă. Erau atât de disperați încât mă implorau să-i ajut, dar ce pot eu să fac? Deocamdată nu pot decât să insist asupra numirii lui I. Cantacuzino, iar odată ce ajunge el la conducere să-l susțin și să-i sprijin autoritatea cu toată puterea de care dispun.

În inima mea, am luat hotărârea că voi rezolva problema înainte de venirea nopții.

De acolo, mi-am croit drum cu greu prin zăpadă, împreună cu Ducky, preț de câțiva kilometri, până la o gară îndepărtată, ca să vedem vagoanele pe care le pregătește ea. Nu era mulțumită de cum s-a lucrat, se făcuseră prea puține. Dar am obosit foarte tare înotând cu cizmele noastre mari, rusești, prin atâta zăpadă, mai ales că nici una nu ne simțeam prea bine.

Ne-am întors după ora ceaiului și l-am găsit pe George Mihailovici așezat deja în camera mea, așteptându-ne nerăbdător. Acolo a rămas până aproape de vremea cinei.

Maria Moruzi a insistat să mă vadă o clipă, eu îl așteptam pe Nando să aranjez cu el problema Cantacuzino, Barbu avea să-mi spună o seamă de lucruri, doamnele mele se înghesuiau pe lângă mine să mă roage să primesc pe câte cineva în audiență etc. și toate în același timp, așa că mă simțeam nenorocită și de-abia îmi mai puteam reține lacrimile. Clipe groaznice, când simți că nu e destul să fii un singur om, când nici mintea, nici inima, nici trupul nu mai pot îndura încordarea.

Maria Moruzi mi-a vorbit despre toate ororile pe care le cunosc deja; cu Nando, mulțumită ajutorului lui Barbu, am obținut nu-

mirea lui Cantacuzino, apoi a trebuit să mă grăbesc să mă schimb, iar George și gentilomii lui deja veniseră la cină.

După cină m-am dus cu Ducky să ascultăm puțină muzică la Maruka. Muzică plăcută, odihnitoare pentru sufletele prea împovărate.

Iași *luni, 23 ianuarie / 5 februarie 1917*

M-am trezit cu puțină febră, nu mă simțeam foarte bine și în continuare îmi venea să plâng prostește la tot pasul! Toate par prea grele, prea complicate, prea oribile, de parcă nici o forță omenească nu poate sta împotriva unei asemenea apăsări și deznădejdi. Dar eu voi îndura, am jurat să îndur până la sfârșit, până la sfârșitul cel amar, dar poate că va fi un sfârșit glorios, în adâncimile cele mai ascunse ale sufletului, eu încă mai cred că va fi glorios, deși vremurile sunt din ce în ce mai grele.

Germania a declarat război *pe viață și pe moarte* cu submarinele, fără somație, vor arunca în aer tot ce plutește pe mări în anumite regiuni – totul! Chiar și vasele neutre! Nu se va da nici un avertisment, nu se vor sinchisi de nici o viață. E o amenințare monstruoasă și lasă impresia că ar fi în stare s-o pună în aplicare. Prin urmare, America și Spania și-au retras ambasadorii și sunt pe picior de război. Ce-a ajuns de biata noastră lume!

Azi am hotărât să stau liniștită, să nu fac nimic, ca să-mi ajut bietul corp îndurerat.

La prânz i-am invitat pe Flers și Griffith; l-am rugat pe Griffith să mă ajute, dacă poate, cu scoaterea unor vagoane blocate, în care se află barăcile demontabile de care are nevoie Ion Cantacuzino ca să-și înceapă considerabila muncă de *curățenie*. Vagoanele sunt blocate undeva într-o gară mică, Rafaila, și între ele și noi se află 22 de trenuri!

Îmi place Griffith, îmi lasă impresia că e încrezător, iar asta îmi face bine în vremurile acestea de grele încercări.

Am pictat mult cu Ducky, apoi i-am citit din *Glasul de pe munte*[1], pe urmă mi-a citit ea mie, fiindcă cititul mă face să tușesc – gâtul meu nu o duce prea bine.

1. Roman al reginei Maria (n. tr.).

Frigul aprig continuă.

La șapte a venit Barbu să ne citească declarația de război cu submarinele a lui Bethmann-Hollweg[1].

După cină, Ducky mi-a citit până târziu.

Iași *marți, 24 ianuarie / 6 februarie 1917*

În continuare nu mă simt prea bine, am o febră care mă slăbește, mă doare gâtul și sunt răgușită, dar sunt mai puțin deznădăjduită, parcă mă simt din nou pregătită să trudesc și să îndur; totuși, am hotărât să rămân în casă, în speranța de a scăpa de răceală, fiindcă am de gând să plec în curând cu Ducky, dacă va fi posibil, pe frontul rusesc de aici, din țară. Câțiva ruși de treabă, veniți cu daruri pentru armata lor, ni le-au oferit nouă, ceea ce, firește, ne-a încântat.

Azi a fost, în mod neașteptat, o zi plină de vești plăcute, atât de rare în ultima vreme.

Un român mărunțel, cu fața rozalie și ochi sinceri, pe nume Ioanide, a venit să mă vadă în numele lui Loïe Fuller, cu o propunere extraordinară, o propunere fabuloasă, nici mai mult, nici mai puțin, într-atât încât nici n-am s-o pun pe hârtie, de teamă să nu fie totuși o iluzie. Dar americanii cred în mine, rezonează cu personalitatea mea, cred că salvarea țării stă în mâinile mele și vor să mă ajute. Dumnezeu să-i binecuvânteze – deocamdată n-am să spun mai mult, draga de Loïe, dintotdeauna am simțit, cumva, că are să-mi facă un bine.

I-am primit în audiență pe soții Van Sperseel – tare obositori oameni și, poate și din cauza răcelii, mi s-au părut tare greu de suportat.

Conversații interesante cu Barbu, e un prieten extraordinar de bun – încearcă să ne ajute tot timpul, văzând cât de disperată e situația.

La prânz ne-a vizitat un ofițer englez de-a dreptul fermecător* care se ocupă de vehiculele blindate; are o față fină, mereu proaspăt

1. Theobold von Bethmann-Hollweg (1856–1921), om politic german, cancelar al Imperiului între 1909 și 1017 (n. ed.).

* Locker Lampson.

bărbierită, nemișcată, cu ochi care își păstrează puritatea, e un om admirabil în toate privințele. După prânz am avut ocazia să stau mai mult de vorbă cu el. I-am vorbit de unele greutăți cu care mă lupt, în special de teama mea de foametea și epidemiile care ne amenință, și el a promis că mă ajută, așa că l-am rugat ca tot ce s-ar trimite să-mi fie trimis mie direct, ca și cum ar fi cadouri. Sunt din ce în ce mai convinsă: cu cât mai multă putere de dăruire pot aduna în propriile mele mâini, cu atât mai mult îl pot ajuta pe Nando și poporul nostru; cu cât pot face mai multe, din punct de vedere material, pentru răniții și armata mea, cu atât mai devotați îmi vor fi. Iar toți oamenii valoroși ajung, treptat, la concluzia că ajutorul se găsește în jurul tronului. Dacă, pe lângă aceasta, aliații mei îmi umplu mâinile, voi obține o putere enormă, în cel mai sfânt sens al cuvântului.

A venit la prânz și dr. Cantacuzino, șeful organizației sanitare ales de mine.

Colonelul meu arată tare bolnav, îmi fac griji pentru el.

Am petrecut o după-amiază destul de liniștită pictând, până la ora ceaiului, apoi citind; la 6 Ducky s-a dus la Maruka și mi-a venit în vizită Barbu – a fost tare bun cu mine și face tot ce poate să ne ajute în mod inteligent.

Azi, în sfârșit, a fost o zi care a adus un strop de alinare inimii mele prea îngreunate – azi oamenii din jur mi-au părut buni și gata să ajute.

Mircea, micuțul meu, se mai află și clipe de ușurare pe lumea aceasta obosită!

Iași *miercuri, 25 ianuarie / 7 februarie 1917*

Puține de povestit azi. Îmi tratez răceala, ceea ce înseamnă că e a treia zi la rând în care nu am ieșit din casă, fiindcă eu și Ducky vrem să plecăm pe frontul rusesc și, de vreme ce ea va trebui să se întoarcă acasă în curând, trebuie să plec în una din zilele următoare; fiind atât de frig, ar fi mai bine să fiu cât de cât sănătoasă. În ultima vreme m-am simțit foarte rău.

Am aflat cu dezamăgire că situația cu Ion Cantacuzino NU e hotărâtă, cum credeam. În lunga lor audiență de ieri la Nando, cu

Cantacuzino, Porcu și Vintilă Brătianu, opozanții au vorbit atât de bine și de mult, încât Nando a amețit de tot și, în cele din urmă, a aprobat un aranjament cu totul inacceptabil pentru Cantacuzino, care îl leagă de mâini și de picioare și îl face sluga celorlalți, luându-i chiar și avantajele pe care le are acum – firește, în asemenea condiții nu poate accepta, iar eu trebuie să mă pun din nou pe muncă. Vai, dar grele și obositoare vremuri trăim!

Nando s-a dus să viziteze niște trupe din apropiere, cu automobilul.

Barbu trebuia să meargă cu el până la Târgu Frumos ca să vorbească cu Averescu, dar bietul de el se simțea foarte rău – am vorbit foarte puțin cu el. Mai târziu, seara, am auzit că excursia lor se încheiase mai mult sau mai puțin în zăpadă, fiindcă azinoapte a nins mult și s-au făcut troiene. Dar veștile nu erau clare. În orice caz, Barbu nu s-a întors, cum mă așteptam; aveam mare nevoie de el, trebuia să lucrez ceva cu el, întotdeauna trebuie să mă ajute când mi-e greu și nu știu ce m-aș face fără el. Dar e tare trist că, până și în clipele acestea de mare nevoie, mi se pun piedici când vreau să-mi ajut țara. Îmi trebuie mult curaj ca să nu cad în disperare.

Dimineața am pictat mult cu Ducky, apoi am primit câteva asistente și ofițeri ruși în problema trenurilor rusești.

La prânz au venit Olga Sturdza, Jean și Sybille. Am petrecut o după-amiază liniștită, pictând și citind cu Ducky – mai spre seară a stat cu noi și Ileana, care a ascultat cu mare interes povești din care înțelegea foarte puțin. Acum citim *De ce?*, după ce am terminat *Glasul de pe munte*.

Din păcate, Lisabetta iar și-a sucit genunchiul, a alunecat afară. Asta înseamnă că trebuie să stea în pat o vreme.

Se poate să plecăm pe frontul rusesc mâine seară, dar nu s-a hotărât încă nimic, fiindcă într-o oarecare măsură depinde de Saharov, care trebuie să hotărască unde și cum ar fi mai bine să mergem.

După cină am citit cu Ducky – a ascultat și Mignon. Acum citește Ducky, fiindcă eu tușesc – îmi place s-o aud citind scrierile mele, citește frumos.

Iași *joi, 26 ianuarie / 8 februarie 1917*

Zi melancolică – toată lumea e puțin bolnavă. La micul dejun am început o discuție despre ambulanțele mele „Regina Maria". Se țes intrigi ca să-mi fie luate – am vorbit cu Ballif despre asta, nu mi-a dat răspunsuri prea inteligente. Nu cred că a intenționat să mă rănească, dar asta a făcut. La început m-am străduit să rămân calmă, dar exasperarea trezită de prea multe dezamăgiri și prea multă durere fierbea în mine în timp ce vorbeam, până când m-am înfuriat foarte tare, mai întâi, și am spus, cum se întâmplă în astfel de ocazii, toate lucrurile amare pe care le înăbușisem de atâta timp – că mi s-a luat totul, nădejdea, mândria, țara, copilul, încrederea, convingerile, casa, că degeaba m-am dat de ceasul morții în căutarea unor oameni care să mă ajute să reclădesc, că nu mi-a mai rămas nimic, că nu mai am nici mândrie, nici ambiție, doar o inimă încă fierbinte de atâta dragoste, care cere cu umilință să muncească și să ajute, dar nici măcar asta nu i se îngăduie: a trebuit să renunț la spitalul meu, acum încă mai am ambulanțele, bine întreținute și bine organizate, gata să ajute armata cu pricepere, iar dacă acum au de gând să mi le smulgă chiar și pe acestea, atunci îi implor sincer ca, dacă nu pot suporta o regină care a încercat să-i ajute, să mă îngroape undeva într-o fântână adâncă și să pună o piatră grea peste mine, iar odată ce au scăpat de singurul prieten sincer al țării lor, să-și facă treaba și să sfâșie și să-și împartă ce a rămas între ei până nu mai e nimic; dar că, în adâncul inimii, sper doar să nu-mi fie dat să aud despre asta, fiindcă acum, că am văzut cum și-au început munca, mă îngrozește gândul la ce va urma. Mi-au curs de pe buze râuri de amărăciune, nici nu știam că adunasem atât de multă, a fost ca și cum aș fi scos dopul unei sticle sub presiune. Apoi, firește, totul s-a sfârșit cu lacrimi amare, tare amare. Ducky a fost foarte bună cu mine, și ea avea lacrimi în ochi, mi-a luat partea și le-a spus că niciodată nu încetează s-o uimească cum vin la mine pentru toate lucrurile mari și mărunte, iar apoi mă leagă de mâini și de picioare și nu mă lasă să ajut, îmi iau orice posibilitate, orice drept, orice ocazie. În cele din urmă, am ajuns atât de tulburată, încât a trebuit să mă duc să mă întind în pat, unde a venit și Ileana și s-a culcat lângă mine ca să încerce să mă consoleze. E un copil

Thursday January 26th
" " February 8th 1932

Jassy

Rather melancholy day - everybody feeling rather ill
At breakfast a discussion was begun about my automobiles Regina Maria. Intreagues are being made to take them from me - I talked to Balliff about them, his answers were not very clever. I dont think he really meant to hurt me but he did. At first I tried to remain calm. But exasperation of too much disappointment too much grief too much suffering welled up as I talked, finally I became first frightfully angry and said as happens in those occasions all the bitter things I had supressed for so long - saying that everything had been torn from me, my hopes, my pride, my country, my child, my trust, my belief - my home, that in vain I had turned from side to side to find people to help me in building me again - that nothing was left to me, that I had neither pride nor ambition only a heart still glowing with love that asked humbly

to work and to help. But even that I was not allowed to do - I had to give up my hospital, now I still had my motors, that were well kept, well organized ready to do intelligent service for the army. If now they even meant to tear that from them verily I begged them as they would bear a Queen who tried to help them to bury me away in a deep well and put a big stone over me and then they had got rid of the only honest friend of their country. To accomplish their work and tear and devide the rest of it between themselves till nothing was left, but that down there in my well I only hoped I would hear nothing about it - Because having seen how they had begun their work, I shudder at the thought of what the end would be. Streams of bitterness flowed from my lips - I had no idea that I had accumulated so much - it was like taking off the stopper of a bottle with something fermenting inside - then of course it all ended in bitter bitter tears. Sunday was very nice - the herself had tears in her eyes, she took my part and told them, that

tare bun, dulce, adorabil. Am vorbit despre Mircea și am plâns, mi-am plâns toată durerea într-o stare de nenorocire abjectă, neajutorată.

Mai târziu a venit Ballif, care vorbise cu generalul Prezan despre situația ambulanțelor, care deocamdată va rămâne nerezolvată. Eram încă în pat. N-am spus mai nimic, atât de nefericită eram, dar a vorbit cu el Ducky, care stătea lângă mine. El a declarat că, în ciuda a ceea ce am spus eu, toată lumea contează pe mine, că eu sunt SINGURA persoană în care-și pun nădejdea și de la care așteaptă ajutor; eu i-am răspuns cu amărăciune că nu s-ar spune și că îl pot asigura că, dacă azi sora mea mi-ar propune să plec cu ea în exil, m-aș duce! Vai, am fost amară, amară, amară, chinina n-ar fi fost nimic pe lângă mine! Dar Ducky și bunul meu colonel au continuat să vorbească peste capul meu, ca și cum aș fi fost un copil bolnav – și e adevărat că așa și păream în clipele acelea, nu era în mine atunci nimic din regina biruitoare!

Mai târziu am pictat cu Ducky. A venit Jean Chrissoveloni, au discutat problema ambulanțelor „Regina Maria" și a promis să se ducă personal la Prezan să-i explice situația.

Toți copiii mei au fost vaccinați, unii pentru a doua oară, Ileana și Nicky pentru a treia oară, și tuturor le-a fost tare rău, au avut febră mare.

După cină, pe Ileana a apucat-o o durere puternică în partea inferioară a stomacului, care ne-a speriat foarte tare; am trimis după dr. Romalo, dar el n-a părut îngrijorat și a spus că injecțiile acestea au uneori astfel de reacții ciudate și neplăcute. Nici eu, nici Ducky nu ne-am simțit prea bine, de data asta ne-am dus la culcare devreme.

Nando trebuia să se întoarcă, dar, din cauza troienelor enorme, trenul lui a rămas, probabil, blocat undeva.

Iași *vineri, 27 ianuarie / 9 februarie 1917*

Am avut o noapte urâtă – răceala mi-a ajuns în bronhii și hârâi când respir, ceea ce mă supără când stau în pat, fiindcă mă face să tușesc. Am nevoie de odihnă și din alte motive, dar azi nu pot rămâne în pat. Mă simt doborâtă fizic și sufletește, dar nu trebuie

să renunț, sunt prea multe de făcut, în ciuda furiei mele împotriva celor care îngreunează lucrurile.

Ne-am gândit că s-ar putea să merg în curând în Rusia – la început voiam să mă duc cu Ducky, dar e destul de greu de aranjat fiindcă, fiind regină, trebuie să fiu primită oficial etc. etc.

Ideea căsătoriei lui Carol a revenit în actualitate, cu destulă seriozitate. Mai întâi s-au făcut propuneri din partea lor, acum s-a aflat și aici despre asta și văd ce bucurie intensă, enormă ar aduce dacă s-ar face. Trebuie să spun că mie nu mi-a trecut prin minte o astfel de idee tocmai acum, când țărișoara noastră de-abia dacă mai există.

Dar, dată fiind starea de umilință în care se află acum, și mie mi-ar face plăcere un astfel de eveniment fericit. Rămâne de văzut dacă tinerii pot fi convinși să se înțeleagă.

Oricum, se discută din nou ideea vizitei mele în Rusia.

Nando a venit la micul dejun. Excursiile lui militare s-au încheiat în zăpadă, cu tot felul de aventuri. Bietul Barbu, care plecase bolnav, a rămas în automobil și, chiar și cu febră mare, a mers ore în șir prin zăpada orbitoare și s-a simțit din ce în ce mai rău, până a leșinat, sărmanul de el: ridicându-se de la o masă interminabilă, a căzut dintr-odată la pământ înainte să apuce să iasă din încăpere. A rămas acolo, ca mort. Spre seară l-am vizitat acasă, fiindcă nu are voie să se ridice din pat, iar eu aveam prea multe probleme importante de discutat cu el.

În ciuda stării de mare slăbiciune, a avut conversații lungi și interesante cu Averescu, conversații importante – dar încă nu voi vorbi de ele aici.

M-am întâlnit cu o mulțime de oameni, am avut multe discuții, nu toate mulțumitoare, greutățile se înmulțesc văzând cu ochii. Dragul de George și-a făcut din nou apariția și a rămas la prânz, cină și ceai. Mie și lui Ducky încă ne e rău, așa că nu oferim o companie la fel de plăcută ca de obicei, dar am pictat mult și am făcut obiecte drăguțe.

La prânz a venit Eliza Brătianu.

Vremea e în continuare cumplit de friguroasă, dar azi a fost foarte frumos.

Căile ferate sunt într-o stare din ce în ce mai proastă; amenințarea foametei devine tot mai palpabilă.

Și totuși trebuie să avem curaj și să nu ne lăsăm doborâți!

Iași *sâmbătă, 28 ianuarie / 10 februarie 1917*

M-am trezit cu o stare foarte rea. Trebuia să-l însoțesc pe George, împreună cu Ducky, la decorarea unor soldați ruși, dar am hotărât să renunț, fiindcă amândouă aveam febră.

La prânz l-am avut invitat pe Keller, general de cavalerie rus. Îmi era tot mai rău, m-am târât de colo-colo până n-am mai putut, apoi am căzut la pat cu febră mare – la timp, se pare, fiindcă eram în pragul pneumoniei.

Eram la pământ. Dr. Romalo s-a ocupat serios de mine.

Îmi amintesc o stare de nefericire cruntă.

Am vorbit puțin cu Barbu, care n-ar fi trebuit să vină, fiindcă și el e bolnav încă.

duminică, 29 ianuarie / 11 februarie 1917

Febră, stare neplăcută, jalnică.

Mi-a fost foarte rău toată ziua. Rău de tot, rău cum rareori mi-a fost.

Gâtul, plămânii, capul, spatele, toate îmi sunt o masă de nefericire dureroasă și epuizată; nici n-am putut să dorm.

Ducky trebuia să plece, dar a hotărât să rămână până vede că mă simt mai bine.

Iași *luni, 30 ianuarie / 12 februarie 1917*

Am avut o noapte cumplită, un iad, dar pe la ora trei m-a lovit o criză violentă, însoțită de transpirație abundentă, și în sfârșit temperatura, care era foarte ridicată, mi-a scăzut.

Mă simt neputincioasă ca un nou-născut, dar am capul mult mai limpede. Gâtul mă doare în continuare foarte rău; respir mult mai ușor.

Ducky a hotărât să mai rămână până poate fi sigură că sunt pe calea însănătoșirii. E tare bună cu mine, mă îngrijește ca o mamă.

Nando mi-a adus știri oribile: se crede că Alexandru Sturdza, care a dispărut misterios de câteva zile, e un trădător de cea mai

joasă speță. Crăiniceanu, fiul generalului, a fost prins cu manifeste semnate de Sturdza asupra lui, în care armata era chemată să se predea dușmanului și să-și unească forțele cu prizonierii de partea cealaltă pentru a-i izgoni pe ruși din țară!

marți, 31 ianuarie / 13 februarie 1917

Azi-noapte am dormit, dar un somn apăsător, bântuit de povestea cu Sturdza! Să fie, oare, adevărat? Dacă da, e cea mai rea lovitură din câte am avut de îndurat până acum! Cea mai ticăloasă, cea mai diavolească, cea mai infamă și tragică! Și când te gândești că Nando l-a decorat acum doar câteva zile!

Nando e aproape doborât! Și nu e de mirare! Dar parcă nu-mi vine să cred că Sturdza ar păta numele tatălui lui cu o asemenea faptă!

Azi mă simt mai bine, nu încape îndoială, deși sunt departe de a fi sănătoasă, nici vorbă să mă ridic din pat. Dar trebuie s-o las pe Ducky să plece – nu-mi mai e atât de rău, încât s-o întârzii.

Și Barbu s-a îmbolnăvit din nou.

Dragul de George e tot aici și vine să ia toate mesele cu noi, foarte trist că nu are ocazia să mă vadă mai des.

Ar trebui să vorbesc cât mai puțin, dar nu se poate, toată lumea are ceva să-mi spună, să mă întrebe, ceva de discutat. Am vorbit cu mulți oameni despre multe probleme importante, toate subiectele sunt arzătoare, interesante și monstruos de complicate.

L-am văzut pe Griffith, care, din păcate, pleacă, dar e dispus să se întoarcă; toți ținem la el și îl apreciem. E puternic, nobil și priceput – oamenii se simt onorați să-l urmeze. Și Ducky are o părere excelentă despre el.

Seara, spre nefericirea mea, Ducky a plecat.

Iași *miercuri, 1 / 14 februarie 1917*

Mă simt mult mai bine, dar sunt ridicol de slăbită și tremur, nici vorbă să mă pun pe picioare deocamdată.

Am vorbit din nou cu Griffith, care pleacă azi. Nando l-a decorat, ceea ce a părut să-i facă mare plăcere. Și Nando speră să se întoarcă.

Dragul de George vine de câte ori poate și se simte foarte jignit când mă răpesc alții și mă obosesc, iar el nu poate să mai stea cu mine.

La 6 am vorbit puțin cu Barbu, arată ca o stafie. Sunt sigură că n-ar fi trebuit să vină, dar, de vreme ce eu n-am putut să ajung la el, a încercat el să ajungă la mine; aveam atâtea să ne spunem, e greu să fim despărțiți tocmai acum, când fiecare clipă aduce subiecte atât de importante de discutat.

După cină, Nando a plecat la Zorleni.

Îmi e un dor cumplit de Ducky.

Iași *joi, 2 / 15 februarie 1917*

Mă simt mai bine, dar încă nu am voie să mă ridic din pat.

Am pregătiri importante de făcut, am din nou capul limpede, mă simt în stare să-mi reiau îndatoririle, însă nu mi se îngăduie încă să mă dau jos din pat.

Am o speranță mare și minunată de ajutor – o speranță care s-ar putea îndeplini, dar încă n-am să vorbesc despre ea, mi-e prea teamă să n-o văd că piere.

Am vorbit cu prințesa Maria Moruzi despre problemele Crucii Roșii.

Cantacuzino (Ion) e numit în sfârșit șeful organizației noastre sanitare. Mă bucur foarte mult, sper că va izbândi, dar îl așteaptă o muncă aproape supraomenească. S-a lovit de împotriviri considerabile, dar eu și Nando am triumfat – sper că am ales bine, alegerea noastră e de cea mai mare importanță.

George m-a acaparat cât a putut azi, fiindcă diseară pleacă.

Barbu e din nou bolnav, n-a putut veni. Mă tem că a ieșit prea curând din casă. Sunt foarte tristă că nu pot să ajung la el, întotdeauna a fost ajutorul și sfătuitorul meu.

Dragul de George a plecat la zece și jumătate seara, după ce a luat cina aici și a stat de vorbă cu mine nestingherit, după poftă inimii. Scumpul de el are nevoie de iubire și primește tare puțină. E mișcător de devotat lui „Minny"[1] a lui, care se poartă urât cu el

1. Prințesa Maria a Greciei și Danemarcei, plecată în Anglia cu ambii copii înainte de izbucnirea războiului; nu aveau să se revadă (n. tr.).

fiindcă nu-l iubește. George are o inimă iubitoare, pe care n-o vrea nimeni, lucru foarte trist. Eu și Ducky îi arătăm cât mai multă afecțiune, ca să aibă parte de câteva ore fericite în viață. S-a rupt de noi cu mare greutate, se vedea limpede, și îi e atât de teamă să nu fie uitat!

Mi-am luat rămas-bun și de la gentilomii care au venit cu el. Colonelul lui mi-a făcut o mare plăcere spunându-mi că s-a îndrăgostit de Grui Sânger și că niciodată n-a văzut cal mai frumos – fără îndoială, a spus-o ca să mă înduioșeze. În ultima clipă, după ce mi-a spus rămas-bun, dragul de George a trebuit dus neapărat de Nicolae la grajduri să-l vadă pe favoritul adorat; cu incidentul acesta mi s-a încheiat ziua.

Iași *vineri, 3 / 16 februarie 1917*

Mă simt mai bine, dar tot slăbită, nenorocită, ametită, nici nu mi-am dat seama cât de bolnavă am fost.

Zi mai liniștită, cu mai puține vizite.

Barbu e în continuare bolnav. Fetele mele au fost vaccinate din nou, pe Lisabetta o doare genunchiul.

Afacerea Sturdza i-a oripilat pe toți, rămâne un mister. Unii jură că e nevinovat, alții că e vinovat – eu mai degrabă l-aș crede nevinovat până se dovedește contrariul, dar povestea e foarte urâtă.

Am vorbit cu contesa Zoppola, care pleacă, încearcă să ajungă în sfârșit în Italia. E tot frumoasă, dar cea mai împrăștiată și mai nepractică femeie din câte am cunoscut. Are față de mine un devotament fanatic, care mă face să mă simt aproape stânjenită.

M-am ridicat din pat și am stat câteva ore pe canapeaua din camera cealaltă. După ceai mi-a citit Symki; la șapte au venit să mă vadă Maruka și Alice.

Sper să pot rezolva în curând problema cu *cei amputați*, probabil vor fi trimiși într-un oraș din Rusia.

Toată lumea are ceva mai multă speranță de când a fost numit Ion Cantacuzino în fruntea *Sănătății Publice*, să-i dea Dumnezeu puterea de a munci cu folos, fiindcă e aproape la fel de important ca armata.

Frigul s-a mai înmuiat, în ultimele zile am avut un soare superb.

Temperatura încă nu mi-a revenit la normal.

Iași *sâmbătă, 4/17 februarie 1917*

Noaptea mi-a fost bine, dar la trezire m-am simțit foarte rău. Mă exasperează boala – e tare lungă și obositoare.

S-a întors Carol, foarte mulțumit, arată foarte bine, s-a îngrășat puțin. În general, a rămas cu o impresie bună, dar și în Rusia o mulțime de lucruri URMEAZĂ să se facă, dar nu se fac din lipsă de hotărâre.

Se fac multe promisiuni cu cea mai bună credință, dar nu toate se respectă, iar uneori se respectă prea târziu. Dar Carol s-a întors cunoscând enorma energie latentă din țara aceea imensă – voiam s-o cunoască.

Toată ziua m-am simțit rău, oribil de amețită și de tristă, deși m-am ridicat pentru câteva ore de pe canapea. L-am primit pe generalul Fersen, care s-a întors cu Carol până la noi.

Mica doamnă Antonescu a venit să mă vadă și chiar mi-a adus două flori! Doi crini de iarnă portocalii, primele flori de care am avut parte de când am plecat în exil – de vreo patru luni.

La ceai a venit Cella, mi-a spus că traducerile lui Iorga după *My Country* au fost foarte bine primite și apreciate, chiar și printre domnii în vârstă ai lumii literare.

Orașul Moscova mi-a trimis 40.000 de ruble (120.000 de franci) pentru efortul meu de război.

Seara m-am simțit mai rău, așa că a venit doctorul și mi-a făcut un *Priessnitz*[1] ca să dorm cu el. Mi-a fost rău, am avut febră, m-a durut capul, una peste alta am fost tare nenorocită și deloc în stare de tot ce trebuie să fac.

Iași *duminică, 5/18 februarie 1917*

Am dormit destul de bine, dar la trezire n-am fost tocmai în apele mele, e limpede că nu sunt încă însănătoșită – altfel n-aș fi atât de exasperant de slăbită.

L-am primit pe Brătianu la 12; s-a întors din Rusia foarte mulțumit, în general, a fost interesant, măgulitor, plăcut, a văzut o mulțime de oameni, o mulțime de locuri și o mulțime de lucruri.

1. Prișniț, compresă (germ.) (n. tr.).

Am stat câteva ore pe canapea, dar nu m-am simțit bine.

După-amiază am stat în mare parte liniștită, dar chiar și așa au venit prea mulți să mă vadă, mi s-au pus prea multe întrebări, mi s-au povestit prea multe lucruri triste, iar temperatura mi-a crescut, îngrijorându-l pe bietul Romalo, iar când a venit vremea de culcare eram îngrozitor de obosită, nici nu pot spune cât! Of, eram așa de obosită! Simțeam că mă sfârșesc de oboseală!

Carol a plecat la Zorleni.

Iași *luni, 6 / 19 februarie 1917*

Mi-e mai bine, temperatura – normală. Noaptea m-am simțit bine, sunt mai odihnită, dar departe de a fi însănătoșită.

Am avut marea bucurie de a-l vedea pe Barbu, care e din nou mai mult sau mai puțin sănătos. Azi nu am voie să mă ridic din pat.

A venit în vizită doamna Mârzescu și mi-a adus ciorapi lucrați de mână la școala ei. I-a venit ideea să preiau eu spitalul mare, Sf. Spiridon, fiindcă e prost administrat. I-am spus că nu pot accepta decât în anumite condiții – prima fiind ca TOT orașul să-și dorească același lucru și să-și exprime dorința.

După prânz mi-au pus *ventuze* pe spate, e prima dată când mi s-a pus așa ceva – mi s-a părut tare neplăcut.

Am avut o după-amiază destul de liniștită, întreruptă de colonelul meu și de Irina Procopiu[1], fiecare cu o problemă mai arzătoare decât cea dinainte – toate problemele sunt arzătoare!

Spre seară a început să mă doară gâtul – nenorocită boală!

Iași *marți, 7 / 20 februarie 1917*

Noapte grea, cu mari dureri în gât. Dimineața mi-a fost, din nou, mai bine.

În continuare sunt obligată să rămân în pat, temperatura încă nu mi-a scăzut până la normal.

---

1. Irina Procopiu (1873–1954), născută Berindei. Căsătorită cu Ion Procopiu, președintele sindicatului ziariștilor (n. ed.).

A venit Barbu să mă vadă, el chiar se simte mai bine, dar tot trebuie să aibă grijă.

Azi nu am primit pe nimeni, ca să mă odihnesc bine, altfel iar mă obosesc prea tare, de aceea îmi revin atât de încet. Din fericire, Ducky mi-a lăsat câteva cărți interesante.

Azi n-am primit nici o veste deosebită, dar tot ce aud continuă să fie îngrijorător și neplăcut.

Spre seară mi-a citit Symki *Le Roi Tobol*.

Iași *miercuri, 8/21 februarie 1917*

Încă nu mă simt bine.

Zi de melancolie oribilă – fiindcă se pare că azi a fost degradat în public bietul Socec – Socec! Socec simpaticul, grăsunul, zâmbitorul, priceputul, a trebuit să îndure umilința publică sub ochii întregului Iași, când i-au smuls galoanele și l-au îmbrăcat în haine de deținut – e condamnat la cinci ani de muncă silnică.

Nu știam că va fi azi. Eram cu Symki, am auzit tropăitul soldaților care treceau și am întrebat-o de ce trec atâția; mi-a răspuns că era vorba de Socec; am întrebat-o ce s-a întâmplat cu Socec – nu știam! Atunci mi-a spus!

Parcă mi s-a întunecat ziua, parcă viața nu merita trăită, iar lumea părea un loc prea urât să trăiești în el – cum se poate ca un om să îndure asemenea umilire!

Parcă nu mai puteam să trag aer în piept! Îmi venea să țip de durere – era insuportabil, insuportabil!

Fusese laș! Întorsese spatele și dăduse bir cu fugiții, trăgându-și brigada după el! Da, fără îndoială, nu există nici o scuză, e o crimă monstruoasă! Dar pedeapsa e și mai monstruoasă, mult mai bine ar fi fost să-l împuște, de o mie de ori mai bine să-l împuște – să-l împuște!

Îl cunosc pe Socec de când am venit în țară, mereu zâmbea, era foarte spilcuit, bogat, plin de succes, țipător de mulțumit de sine, și de viață, și de soartă, și de omenire. Cei mai buni cai, cea mai bogată nevastă, cel mai larg zâmbet, cea mai lăudăroasă limbă, prieten al copiilor, mare mâncăcios, mare băutor, mare fumător, mare vorbăreț, mereu plecat în străinătate cu tot felul de însărci-

nări, un om pe care nu l-am apreciat niciodată, dar care era un tovarăș din zilele mai fericite și mai luminoase – și să sfârșească astfel... astfel...

Toată ziua nu mi-a stat gândul la altceva, îmi imaginam scena într-o sută de feluri, publicul cinic, care se umflă în pene, tot Iașiul invitat să-i vadă prăbușirea, cum a fost adus, cum a rămas acolo fără apărare și cum, sub cerul Domnului, i s-au luat „gradele", cum a rămas în picioare și n-a murit!... nu pot îndura gândul... nu-l pot îndura!... parcă înnebunesc când mă gândesc ce trebuie să fi fost! Mai ales fiindcă nu-mi pot înăbuși senzația că trebuie să fi fost vreo greșeală la mijloc.

M-am ridicat din pat și am stat pe canapea câteva ceasuri – dar încă nu mi-e bine, e limpede că încă nu mi-e bine.

Spre seară a venit în vizită Barbu.

Nando a venit de la Zorleni.

Probleme complicate de rezolvat – e soiul de om cu care e greu să vorbești, e foarte obositor când ești bolnavă.

Dr. Romalo e și el bolnav – mă îngrijește Mamulea.

Iași *joi, 9 / 22 februarie 1917*

Nando e tot aici, eu încă nu mă simt bine. Am avut discuții foarte obositoare, mai obositoare decât pot eu suporta, bolnavă cum sunt, dar ce pot face altceva decât să lupt în continuare, așa cum îmi dictează ceea ce eu consider a fi datoria mea, să încerc să-i conving și pe alții să muncească, să ajungă la o soluție, să nu cedeze, să facă eforturi supraomenești, să facă imposibilul în împrejurări imposibile – dacă fiecare om și-ar îndeplini partea lui cu devotament, deznădejdea de zi cu zi a situației s-ar mai îndulci puțin, măcar puțin! Nu cer minuni! Cer doar efort și dorința de a ajuta! Nu plecarea capetelor fără speranță și observarea dificultăților, inerția criminală de care sunt înconjurată din toate părțile, lipsa de energie, de mijloace, de „credința care mută munții din loc", pe care rar o văd – și chiar și Nando a mers până într-acolo încât m-a acuzat că mă amestec în lucruri care nu mă privesc, cum îmi închipui că strădaniile mele mărunte ar putea îmbunătăți starea absolut înfiorătoare în care se află lucrurile? I-am spus că nu am

iluzii că eu, cu mijloacele mele mărunte, aș putea rezolva ceva, dar că, atâta timp cât mai am suflu în mine, cât mai am un ban în pungă, voi face tot ce pot, absolut tot ce pot ca să ușurez toată suferința pe care o pot ușura, ca să încurajez toate spiritele pe care le pot încuraja și ca să lupt împotriva celor care nu-și fac datoria și nu vor să muncească; că poate îmi e sortit să-mi frâng inima cu eforturile mele fără să fi reușit nimic, dar chiar și atunci am să pot să mor ca un cal care cade înhămat, cu ultima picătură de vlagă stoarsă din el.

Și am să lucrez, am să tot lucrez, neîncetat, neobosită, oricât m-ar costa, chiar dacă truda e de o mie de ori mai mare decât rezultatul!

Tot ce aud e îngrozitor – trebuie să-mi închid inima ca să nu sufăr de toate, trebuie să-mi pun un zăbranic peste minte ca să nu văd în viitor lucruri care m-ar umple de furie.

După prânz l-am primit pe Chrissoveloni – am vorbit mult.

La ceai a venit Barbu.

După cină, alte conversații fără rezultat, discuții cu Nando, atât de inutile, încât până la urmă l-am rugat să mă lase singură, fiindcă îmi secătuia puterile fără nici un rezultat folositor, iar doctorii îmi spun să stau liniștită, altfel nu mă voi însănătoși; măcar, dacă e să-mi fac rău, să fie cu un scop bun, nu pentru certuri fără rost și sterile care nu duc la nimic și nu fac decât să-mi zdrobească inima, curajul, credința, speranța...

Cel puțin cu colonelul meu, după ce mi-a spus niște lucruri oribile, oribile, am stat mai târziu și am încercat să le repar pe cât îmi îngăduie mijloacele mele firave – dar cu Nando stau și vorbesc și iar vorbesc până când se înfurie pe toți și toate și nu se face nimic!

Iași *vineri, 10 / 23 [februarie] 1917*

Nu mă lasă să mă ridic din pat! Și m-am săturat de stat în pat, m-am săturat până peste cap, sunt atât de slăbită, îmi e atât de rău, sunt atât de amețită, de dezgustată de mine însămi și de toate.

Nando e tot aici – ducem la nesfârșit discuții importante și foarte obositoare, care nu-mi ajută deloc însănătoșirea. Încerc din răsputeri să fiu răbdătoare *și bună sfătuitoare*, am grijă să nu dau

sfaturi greșite sau gândite în grabă, dar simt că e nevoie de energie. Dacă nu se pot găsi oameni noi, atunci trebuie obligați cei vechi să-și facă datoria și nu trebuie tolerată nici o falsitate, nici un favoritism. Acesta e crezul meu; aceasta e limba pe care o vorbesc, revin mereu la același subiect. Nu schimbări bruște, ci insistența severă pe îndeplinirea datoriei, iar dacă tot nu se face nimic, atunci e nevoie de schimbare, fiindcă nu s-a respectat făgăduiala de a munci, de a face, de a ajuta; trebuie insistat sever ca pedeapsa să vină imediat, ca oamenii să vadă că a-ți face datoria e avantajos din toate punctele de vedere.

În zilele noastre, cea mai mică neglijare a îndatoririlor atrage după ea dezastrul și pierderea a nenumărate vieți, așa că nu e timpul pentru delăsarea egoistă a unei mâini de oameni.

Vor să-i dea lui Ballif o funcție importantă – eu aș face sacrificiul acesta, dar numai dacă ar fi vorba de o poziție cu adevărat ÎNALTĂ ȘI INFLUENTĂ, în care talentele lui să poată fi folosite pentru binele țării; altfel nu mă va convinge nimic să renunț la el.

Nando e în toane ceva mai bune – are nevoie să-și verse oful, apoi se mai poate vorbi cu el, dar, când ești bolnavă, vărsatul ofului e foarte obositor pentru cel peste care se varsă.

Uneori sunt foarte obosită, îngrozitor, dureros, zdrobitor de obosită – dar trebuie să am curaj și să nu cedez, nici măcar în gând nu trebuie să cedez.

L-am văzut pe amiralul Kratzovski, care pleacă în Elveția cu o misiune, și i-am dat o scrisoare pentru sora mea, Baby.

L-am văzut și pe Benett, care se întoarce în Anglia. Englezii sunt extrem de siguri că ÎN CURÂND toate vor merge bine.

Iași *sâmbătă, 11/24 februarie 1917*

Zi prea puțin diferită. Încă nu sunt sănătoasă, sunt extrem de slăbită, stare detestabilă, nefirească.

Am vorbit din nou cu Nando, Barbu și Ballif despre toate problemele noastre atât de grele.

L-am trimis pe micul Georgie la Ducky, la Petrograd, să cumpere tot felul de alimente, cu toți banii pe care i-am avut la dispoziție*;

* Cam 450.000 de franci.

cred că e cel mai bun lucru pe care-l pot face, fiindcă ne așteaptă foametea. Ducky va ajuta și ea cât poate, sunt sigură de asta.

Nando e cumplit de îngrijorat de toate. Încerc, împreună cu Barbu, să-l ajut cu toată energia și inteligența noastră, puse laolaltă. De multe ori apelăm și la Ballif, iar sfaturile lui sunt întotdeauna limpezi, cinstite, precise, neîndurătoare și extraordinar de impersonale, nu e în ele nici pic de ură, deși omul e ca de cremene.

Mi s-a adus vestea bună că au ajuns cinci vagoane cu daruri pentru armata noastră, trimise pe numele meu de marele duce Alexei, țareviciul cel tânăr.

Dumnezeu nu mă părăsește de tot în clipele când încerc din răsputeri să ajut!

Carol merge din loc în loc, inspectează, pune întrebări – am să-l trimit cu rufărie și provizii la mai multe regimente, trebuie să vadă cu ochii lui și, peste tot pe unde merge, trebuie să am grijă să nu meargă cu mâna goală, nenorocirea soldaților e prea mare.

Câteva lucruri tot mai pot face – dar trebuie făcute acum, acum, în timpul crizei acesteia dureroase, atroce.

Am trimis prima decorație „Regina Maria" unei tinere doamne franțuzoaice care a îngrijit cu splendidă abnegație cazurile de boli infecțioase de la Vila Greierul, de lângă oraș, și s-a molipsit de cea mai rea formă de tifos. S-a dus la ea Symki împreună cu grasa de Lala Belloy, care e prietenă cu fata bolnavă – îi e foarte rău, șansele de însănătoșire sunt mici.

Bietul nostru Costescu de la poliție e și el foarte bolnav de câteva zile.

Ne așteaptă calamități îngrozitoare din cauza bolilor care ne vor năpădi încetul cu încetul.

Iași *duminică, 12/25 februarie 1917*

De ieri, vremea e din nou cumplit de geroasă, dar zilele sunt deja mult mai lungi; în fond, e un semn de speranță, un semn că în curând vom lăsa iarna în urmă – și ce iarnă a fost!

M-am întâlnit cu Mavrocordat, care a fost la Herson, orașul unde vom locui dacă va trebui să plecăm din România. Descrierile nu sunt prea îmbietoare, cel mai mult mă întristează gândul că

acolo nu sunt copaci, dintotdeauna am simțit că n-aș putea trăi într-un loc fără copaci!

Sunt în continuare țintuită la pat, cu febră destul de mare. Costescu e grav bolnav – îmi pare tare rău de el.

Conversații lungi și sincere cu Barbu. Ne gândim mai serios ca oricând că Ballif al meu ar trebui pus într-o poziție militară importantă – dar pentru mine va fi un sacrificiu enorm, cum vor mai merge treburile casei și ale mele fără el?

Dar probabil că n-au să-l ia, tocmai pentru că el e OMUL care i-ar putea ajuta.

A venit să mă vadă Constanța Cantacuzino, i-am oferit un ceai și am vorbit mult. Firește, nu aveam de vorbit decât despre lucruri triste, dar amândouă suntem curajoase, așa că am anticipat mai degrabă CE mai putem încă face, în loc să deplângem lucrurile care nu s-au făcut; am fost de acord că, dacă avem nevoie să plângem, o putem face mai târziu, mai târziu, când vom avea timp să ne odihnim.

Constanța nu poate, pur și simplu nu poate crede în trădarea lui Sturdza – tot sufletul ei, toată onoarea, toate convingerile ei se ridică împotriva ideii. E nepotul ei, fiul surorii ei mai mari, iar familia lor a fost întotdeauna foarte loială, onorabilă și cinstită; ea însăși, Constanța, seamănă mai degrabă a bărbat loial și onest decât a femeie.

Mai târziu a venit din nou Barbu, am discutat iarăși situația și ne-am chinuit mințile în încercarea de a ne da seama cum să ajutăm.

În general, azi mi-a fost mai bine, am fost mai puțin slăbită, mai puțin amețită, nu mi-a mai fost atât de greață.

Iași *luni, 13 / 26 februarie 1917*

Nimic deosebit de povestit. Sunt țintuită la pat în continuare. Costescu e foarte bolnav, ne facem griji pentru el, nu există îndoială că are o formă de tifos, dar doctorii sunt foarte tulburați de cazul lui. Tocmai ce a fost vaccinat ÎMPOTRIVA tifoidei.

Vremea s-a încălzit dintr-odată, zăpada se topește din toate părțile.

Carol a ajuns cu mare greutate cu automobilul la Bârnova ca să ducă provizii din partea mea regimentelor încartiruite acolo. I-a găsit foarte nenorociți, dar deja începe să le fie mai bine.

Am stat mult de vorbă cu Nando, apoi cu Barbu, despre situație în general și, mai hotărât ca oricând, mi-l cer pe Ballif al meu!

Ileana iese în fiecare zi cu pesmeți și ceai în termos ca să împartă oamenilor celor mai nenorociți pe care-i întâlnește pe străzi. De multe ori o însoțește și Mignon – în ultima vreme nu-mi mai mănânc pâinea, de fiecare dată o pun deoparte ca s-o ia cu ele.

Carol s-a întors cu o durere rea în gât, sper că nu va fi prea bolnav, i-am spus cum să se îngrijească noaptea ca să fie cât mai bine cu putință mâine dimineață. În ultima vreme muncește din greu – am de gând să-l țin aici, să nu-l las să se întoarcă la Cartierul General. Lucrează mult mai bine când e sub îndrumarea mea, își pune la treabă adevăratele talente.

M-am săturat de pat, am să le propun doctorilor să-mi ignore temperatura și să mă lase să-mi reîncep viața obișnuită. De două zile, de când nu-mi mai dau medicamente, îmi e mai bine.

Nici Symki nu se simte prea bine, sper că nu va trece și ea prin oribila *gripă*.

Iași *marți, 14/27 februarie 1917*

Vreme superbă, vine primăvara, dar, vai, împreună cu ea nu vin vești bune, ci doar zvon de nenorocire și proastă organizare, de foamete și boală, de nesinceritate și hoție. Îți trebuie o inimă foarte curajoasă ca să le înduri pe toate și să nu cazi în disperare.

Ideea ca Ballif să devină *secretarul general* al ministrului de război e acceptată de toată lumea, iar eu trebuie să-i dau vestea și să văd dacă vrea – eu, una, mă îndoiesc, e postul cu cea mai mare răspundere din toată armata și e aproape o cruzime să-i ceri unui om care nu mai e „în temă“ să accepte o asemenea poziție în asemenea momente – dar se pare că avem o nevoie arzătoare de un om ca el acolo.

După prânz am trimis după el – eram tot în pat – și i-am spus că regele mi-a cerut să fac un mare sacrificiu; să renunț la el pentru binele armatei, fiindcă se vrea numirea lui, omul care a

fost întotdeauna dat deoparte și ignorat, în poziția cea mai importantă din toată armata! Bietul om a rămas cu totul fără grai – la început am crezut că nu va putea suporta șocul, l-am văzut cum se face alb la față, am văzut cum a început să i se zbată inima, cum i-au venit lacrimi în ochi, am văzut cum se luptau în el o mie de emoții, apoi prima teroare care a răsărit dintre ele a fost teama că cineva încearcă să-l îndepărteze de mine, de poziția pe care o are în casa mea, o poziție pe care a păstrat-o atât de onorabil și de loial. Atunci l-am liniștit imediat, spunându-i că un asemenea gând nu e demn de el și că știe bine că, dacă aș fi vrut să mă părăsească, i-aș fi putut foarte bine spune; că sunt de părere că e vremea să se ducă și că n-am să îngădui niciodată să apară subterfugii între el și mine; că noi doi am lucrat dintotdeauna împreună cu loialitate și că vom rămâne loiali unul altuia până la sfârșit, cu orice situație ne-ar fi dat să ne confruntăm; că toată munca pe care am făcut-o împreună are la temelie o înțelegere sinceră și completă, cu mult peste ceea ce există de obicei între o regină și „supusul ei", și că tocmai loialitatea care ne stă în fire amândurora a făcut posibilă o asemenea situație; că, în ciuda suferinței de a nu-l mai avea în serviciul meu personal, nu pot decât să mă simt onorată că, din toată armata, tocmai pe OMUL MEU l-au ales ca să ajute țara să treacă peste cele mai grele clipe.

Cu cât mai mult se gândea, cu atât mai bine înțelegea că i se face o cinste, dar sufletul lui de soldat protesta împotriva unui astfel de post, fiindcă ar fi preferat să se ducă într-un regiment și să moară ca un soldat!

Am stat mult de vorbă, analizând problema pe toate părțile – a refuzat să dea un răspuns hotărât, a spus că se simte sincer incapabil pentru o asemenea poziție, după ce a fost dat la o parte atâta timp, izolat de toate, că, de vreme ce nu se mai simte *la înălțimea așteptărilor*, nu știe cum ar putea accepta o ASEMENEA funcție în ASEMENEA vremuri. Se desfășura sub ochii mei lupta covârșitoare a unui om cinstit, aflat la un punct de cotitură în viață, un bărbat puternic confruntat cu o problemă enormă, care nu poate fi rezolvată dintr-odată; trebuie să lupte singur, să se gândească. Îl sfâșiau o mie de sentimente contradictorii, durerea de a mă părăsi, uimirea formidabilă că a fost ales din senin pentru unul din cele mai de seamă posturi, după ce ani de zile a fost ținut deoparte,

ignorat, trecut cu vederea, el, un om care nu are nici o ambiție personală, un om pe care nu-l poți cumpăra nici cu iubire, nici cu bani, nici cu onoruri, un om dur, cu inima bună, poate chiar duioasă – iar acum, din senin, i se pune în față o propunere la care mulți ar râvni, care i-ar atrage putere, cinste și rang. A fost un moment cu adevărat greu pentru el.

L-am ajutat cât am putut, i-am spus că eu și regele ne confruntăm cu cea mai mare criză din viața noastră și că suntem obligați să-i chemăm în ajutor pe toți cei pe care-i considerăm demni de a munci alături de noi în astfel de clipe înspăimântătoare! I-am vorbit despre cât voi suferi să-l pierd, despre cât aș vrea să țin locul pe care l-a ocupat în casa mea liber, să nu caut pe cineva să-l înlocuiască decât temporar, așa încât, ORICUM ar merge lucrurile în noul lui post, să se poată ORICÂND întoarce la mine, fie că a avut parte de izbândă, fie că nu acolo; cred că am reușit să-i arăt că, în asemenea clipe, poate avea încredere în mine și că poate găsi în mine o prietenă.

Am sfârșit amândoi foarte emoționați, mi-a sărutat mâinile de multe ori și mi-a promis că, oricare i-ar fi răspunsul, loialitatea pe care mi-o poartă e de neclintit, iar de asta sunt SIGURĂ.

Bietul nostru Costescu s-a molipsit, probabil, de cea mai groaznică boală dintre toate, *tifosul exantematic*, boala aceasta cumplită care a pustiit Serbia, i-a distrus armata și i-a ucis doctorii.

De unde a luat-o sărmanul om?

Am dat ordine să fie îngrijit aici, spitalele sunt prea pline, în casă poate fi îngrijit mai bine; odată ce s-a instalat, boala nu mai e molipsitoare în sine, iar oamenii trebuie să se obișnuiască să trăiască înconjurați de boală, ține de ororile războiului și trebuie acceptată împreună cu celelalte. În astfel de vremuri, oamenii trebuie să-și făurească o mentalitate nouă.

I-am declarat doctorului Romalo că de azi, în ciuda temperaturii etc., am de gând să mă declar vindecată, iar că de mâine mă ridic din pat; a fost de acord cu mine, așa că mâine „am să mă ridic, am să-mi iau patul și am să umblu!“

În viața mea nu am transpirat atât, cred că am pierdut câteva kilograme bune!

Iași *miercuri, 15/28 februarie 1917*

Pentru prima dată de mai bine de două săptămâni, am umblat prin casă. M-am simțit ca o stafie, cu capul mai greu decât picioarele, de parcă pierdusem balast și pluteam nesigură peste ape. Dana (cățelușa mea cocker) a fost înnebunită de bucurie când m-a văzut din nou pe picioare și toți ai casei m-au salutat emoționant, bucuroși să mă aibă din nou în mijlocul lor.

Zgomotul de la masă mi s-a părut greu de suportat, îmi făcea capul să se învârtă, dar am rezistat până la patru și jumătate după-amiaza, apoi m-am târât din nou în pat, neputând rămâne toată ziua pe picioare.

La 11 l-am primit pe primarul orașului, un anume Racoviță[1], locuitor al Iașiului care s-a căsătorit cu una din tinerele pe care le cunoșteam foarte bine, Netty Negruzzi. E încă tânăr și doritor de muncă, deși condițiile în care va trebui să muncească sunt aproape disperate: orașul e plin până la refuz, cu o populație de zece ori mai numeroasă decât cea obișnuită, epidemiile se dezlănțuie din toate părțile, hrana se împuținează, aprovizionarea e aproape imposibilă, cai nu sunt, puținii rămași mor fiindcă nu avem hrană pentru ei – hrană care, din nou, nu se poate obține fiindcă nu se poate transporta, iar bieții căluți pe care-i mai avem fac drumuri nesfârșite în căutare de fân și mănâncă jumătate din el pe drum ca să nu moară.

Necazurile și dezastrul au venit atât de repede, încât oamenii și-au pierdut capul și de-abia după ceva vreme și-au dat seama de situație, iar când s-au trezit din lâncezeală era prea târziu: starea de haos și proastă organizare ajunsese atât de rea, încât nici o putere omenească nu o mai poate îndrepta.

Armata noastră a fost înfrântă, a trebuit să se retragă în neorânduială, părăsind oraș după oraș, iar toate casele, spitalele, depozitele și proviziile au trebuit, și ele, abandonate; răniții au fost evacuați dacă s-a putut, necesitățile cele mai prețioase au fost salvate dacă s-a putut, dar de câte ori nu s-a putut! La acestea s-au adăugat panica, dezordinea, înșelătoria, încercările multora de a scoate câștig din confuzia generală, imposibilitatea de a ignora

1. Nicolae A. Racoviță (1878–1948), medic și om politic, primar al Iașiului din ianuarie 1917 (n. ed.).

situația, teroarea eternă că va trebui să renunțăm și la următoarea poziție, țara care devine tot mai mică, mai săracă, mai disperată, singura cale ferată pe care încearcă să se miște toate: evacuații, proviziile, munițiile; rușii au fost chemați în ajutor și se revarsă din direcția opusă și toate acestea trebuie îndurate de un popor care aproape că și-a pierdut mințile – sarcina e, într-adevăr, aproape supraomenească!

Rușii, veniți ca salvatori, s-au dovedit în curând a fi o greutate în plus, fiindcă au venit ca un puhoi fără sfârșit. Ne-am bucurat să-i vedem, însemnau oprirea inamicului, speranța de a ne păstra o parte din teritoriu, dar la început nu s-a gândit nimeni la cealaltă primejdie: foametea! Mulțimea aceasta nenumărată de ruși trebuie să mănânce! Proviziile aduse au fost neîndestulătoare, așa că au cumpărat tot ce au găsit – bani aveau destui, iar pofta le era mare! Țăranii nu și-au dat seama că, în curând, banii nu le vor mai fi de nici un folos, fiindcă ce ar fi putut cumpăra într-o țară care dăduse totul? Ca lăcustele de pe vremuri, rușii aceștia care înaintau încet, bine hrăniți, neobosiți, în uniformele lor pământii au devorat țara, erau neînchipuit de mulți! Erau deja în război de doi ani, erau obișnuiți să aibă grijă de ei înșiși, să-și facă provizii, să prevadă! Puțin câte puțin, cei care veniseră să ne izbăvească au devenit o primejdie pe care n-o prevăzuse nimeni.

În ultima vreme am încercat să mă concentrez, să privesc în urmă, înainte și în jur, să încerc să cuprind cu mintea întreaga situație dezastruoasă; uneori, aproape că mă părăsește curajul în fața a ceea ce văd.

Pe lângă toate celelalte, am avut două luni de iarnă aprigă, cum nu-și mai amintește nimeni să fi văzut în țara aceasta de ani de zile. Regimentele care trebuiau să se regrupeze au ajuns într-o stare aproape deplorabilă, aprovizionarea a devenit aproape imposibilă, s-au înscăunat foamea, frigul, nenorocirea – a devenit aproape imposibil să ajungi dintr-un loc în altul, iar în vremuri mai fericite oamenii noștri nu s-au mai întâlnit cu obligația severă de a-și face fiecare datoria, așa că mulți au lăsat-o nefăcută; de aici dezordinea, necinstea, lipsa de inspecții propriu-zise, lipsa de supraveghere continuă. Pe toate le-am văzut cum se apropie, fără să-mi dau seama de detalii, și toată iarna mi-am folosit toată puterea în încercarea de a-i convinge pe cei răspunzători să facă

eforturile necesare, să nu stea locului, să nu rămână cu brațele încrucișate, și totuși s-a făcut FOARTE puțin! Românii întotdeauna își închipuie că în ultima clipă va interveni Dumnezeu, sau soarta, sau norocul ca să-i salveze! Dar mottoul meu e: ajută-te singur și te va ajuta și Dumnezeu! Tot încerc să-l împărtășesc și celorlalți, dar fără prea mare succes.

Acum au început să se trezească – dar ce vor găsi? O situație atât de gravă, atât de deznădăjduită, încât ar face să tremure și cea mai bravă inimă!

Primarul mi-a cerut *întregul concurs*! Pe vremuri poate aș fi zâmbit la gândul că primarul vine la regină să-i ceară ajutorul! Dar în ziua de azi am învățat să nu zâmbesc când mi se adresează astfel de cereri, ci să-mi primesc tăcută partea de povară și de muncă.

Ca un prim ajutor, i-am spus să se ducă la Carol, care-l poate ajuta cu problema aprovizionării etc. De luni de zile nu s-a putut face curățenie în oraș fiindcă nu a avut cine să lucreze și nu a existat nici un mijloc de transport, mai întâi caii au fost luați de armată, iar mai târziu au murit aproape toți!

La prânz l-am avut invitat pe Prezan. Toată ziua, ocupația noastră de căpătâi a fost să rânduim nenumăratele lucruri pe care mi le-a trimis micul Alexei pentru soldații mei. Sunt din nou bogată, am un tezaur minunat de tot felul de lucruri: rufărie, tutun, săpun, pesmeți, pâine, mănuși, ciorapi, creioane, bricege, zahăr, sare, pește afumat, făină, pâslari, căciuli, vestoane, cămăși, nuci și semințe de floarea-soarelui (țăranilor le place tare mult să le mănânce), hârtie de scris și cărți poștale și câte altele!

Toată lumea ia ceva să dea câte unui nefericit de pe stradă, sau cuiva pe care-l știe în suferință și vrea să-l ajute.

După prânz am primit-o pe Alina Miclescu, cu care am stat mult de vorbă despre lucruri sincere și tragice.

Ceaiul l-am luat în pat. A venit Barbu și am început din nou să discutăm situația și să ne stoarcem mințile. Am trimis după Ballif și, împreună cu Barbu, am încercat din nou să-l conving că el e omul care poate salva situația din armată, spre binele nostru, al tuturor. El a protestat, ne-a contrazis fiecare argument, ne-a arătat greutățile uriașe, dar cu cât mai mult vorbea, cu atât mai convinși eram că el e omul potrivit. În două zile, nu, într-o singură zi s-a pus *la curent* cu situația într-o măsură uimitoare – dar e

adevărat că e aproape o cruzime să ceri o asemenea strădanie din partea unui singur om!

Prin oraș mișună tot felul de zvonuri; Ion Duca e cel mai mare țesător de scandaluri, de fapt altceva nici nu face – printre altele, se spune că uneltesc pe la spatele celui mai bun prieten al meu, Barbu, și că sunt implicată într-o conspirație militară pe care i-am ascuns-o cu grijă!

Vai, e adevărat, limbile care n-au ce face își găsesc mereu câte ceva de lucru!

Carol se face folositor în continuare. Tot mai am febră, dar mâine am de gând să mă ridic din pat! Bietul Costescu e FOARTE bolnav.

Lui Tangulița, poneiul adorabil al Ilenei, a trebuit să i se taie frumusețea de coadă cu păr lung, din cauza neglijenței cuiva de la grajduri! Au lăsat o rană să se infecteze și coada n-a mai putut fi salvată!

Iași *joi, 16 februarie / 1 martie 1917*

Încerc să-mi reiau viața pe cât posibil, dar nici acum nu mă țin bine pe picioare.

Mi-am petrecut o parte din dimineață despachetând ce am primit din Rusia. La zece și jumătate a venit Eliza Brătianu. Aproape că mă temeam de întâlnirea cu ea, dar am găsit-o blândă, împăciuitoare, drăgăstoasă și amabilă, a fost o plăcere să vorbesc cu ea. În plus, și-a revenit din starea de deznădejde nefericită în care a aruncat-o prima parte a războiului, iar acum e din nou gata de muncă.

M-a rugat să-l văd mai des pe soțul ei, mi-a spus că i-ar face bine – dar i-am zis cu toată sinceritatea că EL nu-mi face MIE bine și că, după fiecare vizită din partea soțului ei, sunt mai descurajată; că în general evit să-l văd tocmai de aceea, că după ce vorbesc cu el, mi se pare că mi-au fost scoase toate oasele din trup și nu-mi mai rămâne nimic cu care să încerc să muncesc.

La prânz l-am avut oaspete pe noul atașat militar sârb, un soldat curajos care s-a aflat o vreme în fruntea diviziei sârbe din Dobrogea.

După prânz a venit Lala Belloy cu sora Pucci – Lala era foarte întristată de nenorocirea cruntă care a cuprins tot ce o înconjoară,

întristată de munca supraomenească și totuși insuficientă pe care o investește în spitalul Brâncoveanu, cu ajutorul fiicei ei, Colette. Lucrează eroic și dă tot ce are ca să le facă mai ușor traiul nefericiților invalizi, dacă se poate. În fiecare zi, situația devine tot mai grea – acum avem mai mulți bolnavi decât răniți, iar numărul de morți e mult mai mare, spitalele sunt prea pline, cei externați nu sunt vindecați pe de-a-ntregul, iar spitale pentru convalescenți nu există; nefericiții care ar trebui să fie destul de întremați ca să se întoarcă la regimentele lor nu o pot face și nu au unde să se ducă! Și totuși spitalele NU POT să îi mai țină, fiindcă deja stau câte doi, uneori chiar trei în pat! Și din toate părțile vin tot mai mulți și mai mulți.

Sora Pucci stă în afara orașului, la Vila Greierul, și îngrijește de *contagioși* împreună cu un doctor francez excelent. Am avut plăcerea de a-i da provizii din belșug, a plecat încântată.

A sosit încă un dar minunat de la tânăra țarină, multă rufărie, medicamente și provizii pentru spitale.

Spre seară a venit Barbu să mă vadă, am fost triști și conversația noastră a fost foarte sumbră.

M-am întins în pat chiar înainte de cină. După cină am stat mult de vorbă cu Carol, care a început să-mi fie de mare ajutor.

Bietul Costescu e FOARTE bolnav. Inima îi e slabă și o febră atât de mare pune la grea încercare inima.

Iași *vineri, 17 februarie / 2 martie 1917*

Iar a început să ningă. Am avut parte de o dimineață liniștită, dar cu mult de muncă, în care am despachetat și aranjat lucrurile primite din Rusia, o mulțime îmbucurătoare de lucruri, din care vom trimite cel puțin o duzină de lăzi unuia din cele mai nefericite regimente: zahăr, tutun, săpun, pesmeți, rufărie, creioane, hârtie, prosoape și conserve; e o adevărată bucurie să poți să dăruiești cu amândouă mâinile.

După prânz iar am despachetat – munca aceasta te murdărește îngrozitor. La trei a venit Jean Chrissoveloni să primească ordine privind ambulanțele „Regina Maria", care își vor începe în curând adevărata muncă pe front.

Mi se cer lucruri din toate părțile și, slavă Domnului, mulțumită generozității rușilor, nu sunt nevoită niciodată să refuz.

Barbu a venit la ceai. Mari greutăți din toate părțile, guvernul e îngrijorat, unii cârtesc, mai ales împotriva lui Brătianu, Nando se află într-o poziție dificilă. Vorbesc la nesfârșit cu Barbu și încerc să privesc situația fără părtinire, fără simpatii sau antipatii personale.

A nins toată ziua – și tocmai ce se topise! Zău că nu ne trebuia mai multă zăpadă!

Umblă zvonuri despre o victorie reală a englezilor, dar nu mai cred în vești bune – prea e totul întunecat!

Totuși, bietul Costescu se simte puțintel mai bine.

N-am luat cina împreună cu ceilalți, dar nici nu m-am întins în pat, am rămas în cameră, iar mai târziu am ajutat la desfacerea și ordonarea mulțimii de pachete.

Încet-încet îmi revin puterile, dar doctorii nu mă lasă încă să ies din casă.

Iași *sâmbătă, 18 februarie / 3 martie 1917*

Acum un an a murit biata mea mătușă, la ora 8 dimineața. Cât de limpede îmi amintesc fiecare detaliu! Stătusem mai toată noaptea alături de ea. Către ora șase am observat o mare schimbare, în ciuda respirației îngreunate (murea de o inflamație a plămânilor), fusese până atunci perfect conștientă, dar acum devenise oarecum confuză, deși încă mă recunoștea. A murit două ore mai târziu, cu o mână în mâna mea și cealaltă în mâna bătrânei Burin, camerista ei credincioasă. Sfârșitul a fost ușor, ba chiar o mare ușurare, fiindcă lupta ei pentru fiecare răsuflare era îngrozitoare, dar încet-încet s-a domolit până s-a oprit de tot. Era o dimineață frumoasă, însorită. Azi ninge și e furtună, a nins toată noaptea – dar mai e și războiul!

La ora 11 s-a ținut o slujbă de pomenire, dar mie, din păcate, nu mi s-a îngăduit să mă duc, fiindcă până acum nu am ieșit din casă, iar biserica e mare și bătută de curent. Biată mătușă! S-au petrecut de atunci lucruri atât de grave, încât celor mai mulți moartea ta li se pare foarte îndepărtată! Eu însă îmi amintesc de tine cu recunoștință, fiindcă aveai inima mare și frământată, plină de iubire și de ură!

Am muncit toată dimineața la despachetat și organizat darurile rușilor – la fel și după prânz, până la patru, când a venit în vizită E. Perticari. Mai târziu a venit Barbu.

În general, ziua a fost liniștită.

Adun lucrurile pe care le voi trimite fiecărui regiment – haine, rufărie, săpun și tutun.

Acum e sigur că lui Costescu îi e mai bine – nu îndrăznesc să spun că nu mai există nici o primejdie, dar avem speranțe.

Iași *duminică, 19 februarie / 4 martie 1917*

Zi de muncă la despachetat și rânduit darurile rușilor. De dimineață a venit Eliza Brătianu să mă ajute. Acum are un temperament blând, foarte schimbat – lucru ciudat, acum eu sunt cea care, într-un fel, și-a pierdut încrederea; încă mai cred că se poate face ceva, am de gând să lucrez cât pot de mult, să fac tot ce pot, dar mi-am pierdut încrederea că voi primi vreun ajutor, mi-am pierdut încrederea în cei care ar trebui să cârmuiască și să conducă, cred că celor care au dictat și au îndrumat li s-a îngăduit să se folosească de mijloace necinstite și nedrepte, care nici azi nu sunt pedepsite îndeajuns, astfel încât nu există nici urmă de ordine adevărată sau de patriotism adevărat, ci doar o lăcomie egoistă și dragostea de profit personal, chiar dacă suferă din pricina asta mii de oameni.

E un lucru cumplit să-ți pierzi încrederea, parcă se lasă o întunecime peste toate, și e cu atât mai greu pentru o fire ca a mea, fiindcă de obicei sunt atât de încrezătoare, mă încred în mine și în ceilalți; în mine mă încred și acum, dar, vai, încrederea în poporul meu începe să pălească și poate că, dintre amărăciunile mele, aceasta e cel mai greu de îndurat. Poate nici nu ar trebui să scriu despre asta, dar în paginile acestea am fost cinstită până în adâncul inimii și poate că într-o zi voi putea să tai pagina aceasta și să mărturisesc cu bucurie că m-am înșelat – dea Domnul așa să fie!

După prânz am stat de vorbă cu Barbu și i-am mărturisit o parte din ceea ce scriu acum; a încercat să mă convingă că sunt nedreaptă – sper că sunt, sper că sunt! Nu am altă dorință, dar deocamdată mi-am pierdut ÎNCREDEREA! M-am agățat atâta timp de ea, prin încercări atât de grele, cu curaj, fără să îngădui să mi se strecoare în suflet nici o îndoială, dar acum mi-a intrat în inimă

și mă îndoiesc, mă îndoiesc că poporul meu e în stare să se stăpânească pe sine însuși!

Știu că nefericirea care ne-a lovit e enormă, că n-am fost cruțați de nici o încercare, nici o greutate, nici o oroare, nici o teamă, că e foarte greu să stai drept în asemenea împrejurări, știu că avem oameni cinstiți și inimi cinstite, dar sunt atât de rare și e greu să clădești o casă când ai doar câteva grinzi, acela nu poate fi decât un schelet de casă. Da, azi m-am adâncit în deznădejde mai mult ca oricând, fiindcă îmi vine din adâncul sufletului, din teama înfiorătoare că materialele cu care speram să clădesc sunt putrede și nu pot sta în picioare! E o mărturisire îngrozitoare din partea unei regine, o mărturisire monstruoasă, care-mi zdrobește sufletul și îmi frânge inima; dea Domnul să mă înșel – să mă înșel!

La prânz a venit generalul Kazakievici, comandantul rus al orașului, un bărbat amabil, plăcut, pe care l-a îngrijit de mai multe ori Ducky, fiindcă a fost rănit de patru ori în timpul războiului.

După prânz l-am primit pe Duca. Îl acuzasem că nu muncește și a venit să se disculpe, să-mi arate că m-am înșelat. A fost politicos, agreabil, mi-a vorbit despre tot ce a făcut, tot ce a avut de gând să facă și tot ce are de gând să facă de-acum încolo. Întotdeauna mi-a plăcut, îmi e aproape prieten, am trăit în mica lui „culă", am petrecut acolo zile fericite, dar în starea care m-a cuprins nu știu dacă mai pot crede în vorbe; va trebui să văd înainte să cred, ca Toma necredincios, va trebui să ating! Dar vreau să fiu centrul lor, cea care-i călăuzește spre lumină – dacă nu cred în ei, cum aș putea să-i conduc?

Poate e doar o descurajare trecătoare; în orice caz, voi munci în continuare, de parcă nu mi-ar fi fost niciodată zguduită încrederea!

Barbu a venit la ceai și a fost foarte amabil, mai târziu a venit Maruka și a fost și ea tare drăguță.

Iași *luni, 20 februarie / 5 martie 1917*

Astăzi nimic special, multă muncă împreună cu câteva doamne – despachetatul lucrurilor primite din Rusia le amuză. Sunt foarte bogată mulțumită lucrurilor pe care mi le-au trimis, dar și profund recunoscătoare. Acum Eliza Brătianu mă vizitează regulat.

La zece au venit Goga[1] și Cella; Goga voia să-mi citească câteva traduceri pe care le-a făcut după scrierile mele și care vor apărea mâine în *România*, noul ziar care urmează să fie trimis tuturor trupelor. De data aceasta sunt despre Mircea, le-a tradus minunat – dar sunt prea triste, de-abia pot îndura să-mi aud propriile cuvinte.

Nando a avut un *consiliu de miniștri*, a făcut apel la miniștri să lucreze împreună, într-un efort comun, ca o inaugurare a unei epoci de muncă cinstită și corectă.

La ceai a venit Barbu. În ultima vreme sunt foarte tristă, de mult n-am mai fost așa; a încercat să mă încurajeze, a fost foarte bun cu mine. În seara asta pleacă cu Nando la Zorleni.

Către seară, Nando a primit o scrisoare foarte violentă și, aș spune eu, foarte nedreaptă din partea Marukăi, scrisoare care l-a tulburat și, în același timp, l-a înfuriat – Maruka afirma că toți cei cu inima curată încep să-și piardă nădejdea în el, fiindcă îi susține pe aceia care-și folosesc necinstit puterea și îi descurajează și îi înăbușă pe toți aceia care vor metode mai curate și o nouă eră a dreptății și cinstei; într-un fel, scrisoarea ei s-ar putea numi chiar amenințătoare, nu a fost deloc o scrisoare politicoasă, lăsa impresia distinctă că a fost inspirată de alții, dar de cine, mă întreb?

Nando a plecat după cină – m-am dus la culcare foarte tristă.

Costescu se simte mai bine, dar biata doamnă franțuzoaică pe care am decorat-o a murit la Vila Greierul.

Iași *marți, 21 februarie / 6 martie 1917*

Multe audiențe de dimineață. Doctorii francezi, doamna Rosetti Solescu, născută Giers și, de două luni, văduva bătrânului Rosetti, vorbărețul incurabil, care spunea întotdeauna că *totul e cât se poate de bine* și a murit dintr-odată, dându-și seama *că nu e totul cât se poate de bine*. Apoi doamna Florescu, soția aghiotantului nostru, care tocmai și-a pierdut un copil – am plâns împreună; încă nu pot suporta să vorbesc cu mame care și-au pierdut copiii.

După-amiază am lucrat cu toate doamnele la desfăcutul și ordonatul pachetelor.

---

1. Octavian Goga (1881–1938), poet și om politic, unul dintre cei mai activi susținători ai idealului de întregire națională (n. ed.).

Ducky mi-a trimis vorbă că speră să ne trimită trenul cu alimente la începutul săptămânii viitoare.

După-amiază am vorbit timp de două ore cu Constantinescu Porcu; în ciuda multelor lui defecte, e ministrul cu care reușesc să lucrez cel mai bine. E chibzuit și muncitor.

Iași *miercuri, 22 februarie / 7 martie 1917*

M-am trezit într-o stare destul de proastă. Am început să scriu un articol pe care i-l promisesem lui Goga pentru *România*, despre căderea Bucureștiului acum trei luni – când am acceptat nu mi-am dat seama cât de greu îmi va fi.

Am stârnit toată durerea care sălășluiește, adormită, în sufletul meu și pe care numai voința mea o ținea ascunsă, dar mi-am concentrat gândurile asupra a tot ce am pierdut, am deschis cu de-a sila toate rănile care au sângerat în același timp și am petrecut o dimineață urâtă, în compania celor mai crude amintiri – articolul acela chiar a fost scris cu sângele meu!

Mă simțeam aproape bolnavă de durere și am plâns atât de mult, că nici n-am putut să-mi arăt fața la micul dejun – dar am terminat articolul. Nu știu dacă e bun, dar știu că mi-am pus inima și sufletul în el!

A venit să mă vadă *prințesa* Bogdan[1] – a avut bunătatea de a oferi o parte din casa ei de la țară, de la Gâdinți, ca sanatoriu pentru ofițeri.

Am ieșit afară în sfârșit, a fost o după-amiază frumoasă, am mers cu sania cu Lisabetta. Zăpada a început să se topească, dar în afara orașului e încă multă și albă.

După ceai am lucrat la pachete împreună cu o mulțime de doamne. Din toate părțile, atât din spitale, cât și din partea trupelor, mi se cer lucruri, iar eu dau și tot dau, tot mai mult și mai mult, cât pot.

Carol își continuă inspecțiile și le duce soldaților lucruri de la mine. Ieri a fost la Poieni, azi în altă parte – a găsit foarte mulți

1. Familia Bogdan pretindea că se trage din Mușatini, de unde și „titlul princiar". Dimitrie Bogdan (1876–1969), deputat în anii Primului Război Mondial. Soția sa, Roxana, „Roro", născută Mavrocordat (n. ed.).

bolnavi, condiții de trai foarte proaste și un singur doctor la mii de oameni.

Am să fac ce pot.

M-am culcat înainte de cină, fiindcă mă durea rău capul.

Iași *joi, 23 februarie / 8 martie 1917*

Vreme ploioasă. Dimineața am muncit mult, la fel și seara – azi nu am prea multe de povestit. Am primit telegrame mișcătoare de la toate trupele cărora le-am trimis lucruri – încă am multe de trimis, e singura mea plăcere în ultima vreme.

L-am primit pe Crețianu[1], care are de gând să se întoarcă în Spania, dacă va putea. I-am dat o scrisoare pentru Ena[2].

Iași *vineri, 24 februarie / 9 martie 1917*

Nando a venit de la Zorleni la micul dejun. Situația politică nu e deloc liniștită, unele voci sunt furioase că îl păstrăm pe Brătianu în funcție; Nando i-a adus pe Saharov, șeful lui *de stat-major*, și pe Prezan la micul dejun.

Îmi place micul Saharov. Cred că e un individ onest, dar faptul că nu vorbește franceza e un neajuns; totuși, m-am mai obișnuit și învăț să-l ajut cu ceea ce vrea să spună. Dinspre partea militară rusă avem probleme, vor să retragă din trupe – ar fi păcat, după ce au venit aici cu atâtea dificultăți de aprovizionare, după ce ne-au mâncat toate proviziile țării, să-și retragă trupele fără să fi făcut nimic! Pe Saharov îl indignează ideea și spune chiar el, în franceza lui stricată, *„ça honte pour Russie!"*[3].

Altă zicere amuzantă a lui Saharov, care discuta cu mine utilitatea unei vizite a lui Nando în Rusia, pentru a vorbi cu țarul: *„Roi doit aller, mais vous allez avec roi, faut aller avec roi... Roi*

1. Gheorghe Cretzianu (1865–1931), diplomat, ministru plenipotențiar la Madrid între 1913 și 1922 (n. ed.).

2. Victoria Eugenie de Battenberg, soția lui Alfonso III, regele Spaniei, și verișoară primară a reginei Maria (n. tr.).

3. Asta rușine pentru Rusia! (fr.) (n. tr.)

parle, Tzar parle, moi parle, militaires parlent, vous souriez, Tzar dit oui! Russie aime beaucoup vous!"[1]

Am lucrat împreună cu câteva doamne, l-am primit pe bătrânul general Lambru[2], care acum e foarte favorizat de guvern fiindcă vorbește împotriva lui Prezan. E un bătrânel plăcut, amuzant, inteligent, care își acordă sieși și e tratat cu o importanță pe care nu o are. Din păcate, românii mei, în ciuda crizei cumplite prin care trecem, cred în continuare că se vor salva mâncându-se între ei; preferă să vorbească mai degrabă decât să facă și e drept că e mai ușor, mai ales pentru români, care în general se pricep să vorbească.

Apoi am primit *un spițer*, protejat al Irinei Procopiu, care mi-a dat o lampă inventată de el pentru parfumarea și curățirea atmosferei din încăperi.

M-am bucurat să-l revăd pe Barbu, fiindcă întotdeauna cu el am cele mai importante discuții și mi-e foarte dor de el când lipsește.

Vreme frumoasă, am ieșit la o plimbare în automobil cu cele două fete ale mele, cu brațele pline de tot felul de provizii pe care le-am împărțit soldaților nefericiți, cu figuri înfometate, pe care i-am întâlnit pe drum. Vai, sunt mult prea mulți soldați nenorociți care aleargă, sau mai degrabă șchiopătează și se târăsc de colo-colo. Trebuie să găsesc o cale de a-i ajuta. Din păcate, aici marea greutate e găsirea unui loc – Iașiul e tare aglomerat. Voi încerca să fac ceva cu Eliza Brătianu. Dacă nu pot obține altceva, măcar *un adă post* unde să poată merge ca să mănânce ceva și să bea un ceai cald.

Barbu a luat ceaiul cu noi.

După cină am lucrat cu Nando, care era binedispus.

Iași *sâmbătă, 25 februarie / 10 martie 1917*

Zi frumoasă, apă multă de la zăpada topită, mizerie îngrozitoare.

Am muncit ca de obicei, pachetele din Rusia parcă nu se mai sfârșesc, mi se umplu brațele de bogății interminabile pentru care

1. Regele trebuie mers, dar dumneavoastră merge cu rege, trebuie mers cu rege... Rege vorbește, țar vorbește, eu vorbește, militari vorbesc, dumneavoastră zâmbiți, țar zice da! Rusia iubește mult la dumneavoastră! (fr.) (n. tr.)

2. Dumitru Lambru (1860–1926), general (n. ed.).

sunt nespus de recunoscătoare. Eliza Brătianu vine de două ori pe zi și lucrează de departe cel mai organizat și mai ordonat.

Am primit un dar considerabil și de la Crucea Roșie engleză.

La 11 l-am primit pe ministrul Antonescu[1], am avut cu el o discuție interesantă, are un fel de a formula lucrurile clar și precis, e o plăcere să-l asculți.

La 12 a venit Barbu.

După prânz m-am dus cu Carol și Mignon să vizităm un sat nu foarte departe, unde e încartiruit un regiment în condiții foarte mizere.

Peisaj trist, cu zăpadă pe jumătate topită și o murdărie de nedescris, leșuri de cai risipite pe marginea drumului. Satul în sine era sordid, nenorocit, murdar, părăsit, pe jumătate îngropat în noroi și zăpadă înmuiată – iar printre cocioabe rătăceau spectre palide și zdrențuite, în chip de soldați, cu haine rupte, fețe livide și ochii înfundați în cap, rămășițele a ceea ce a fost odată un regiment; de mult suferă de frig, foame și boli.

Am venit încărcată. În urma mea, un alt automobil aducea provizii de săpun, ceai, pesmeți, tutun, dulciuri. Pentru ofițeri am adus ceai, ciocolată și ciorapi de calitate. Pentru cei mai bolnavi am adus rom și rachiu. Pe lângă proviziile considerabile, și automobilul meu era plin de lucruri pe care le-am împărțit cu mâinile mele celor din jur. Ființe sărmane, descărnate, care chiar mi-au înălțat urale când și-au dat seama cine sunt. Trebuie să spun însă că întregul tablou m-a umplut de o tristețe dureroasă.

Barbu a venit la ceai, mai târziu am vorbit puțin cu Maruka, iar când m-am dus să mă îmbrac, am lăsat-o să lămurească lucrurile cu Nando.

După cină am lucrat cu toții împreună.

Iași *duminică, 26 ianuarie / 11 martie 1917*

Dimineață, munca obișnuită cu despachetatul, până la ora 11, apoi două audiențe: o doamnă în vârstă, scăpătată, care se pare

1. Victor Antonescu (1871–1947), om politic liberal. În anii războiului, ministru de justiție (1914–1916) și de finanțe (1916–1917), apoi ministru plenipotențiar la Paris (1917–1919) (n. ed.).

că a fost odinioară bogată, tânără și frumoasă, dar acum e o biată umbră și trăiește într-un pod înghesuit împreună cu o refugiată. Nu mi-a cerut nimic, dar mi-a dat de înțeles foarte limpede că aș putea-o ajuta într-o mulțime de privințe. Voi face tot ce pot. Cred că cele mai bune ar fi niște provizii, banii nu sunt de nici un folos într-un loc unde nu se găsește nimic de cumpărat. După bătrâna doamnă l-am primit pe dr. Bogdan[1], care se ocupă de spitalul militar. E din alt soi, prosper, gras, cu părul alb și expresia unui câine de casă bine îngrijit, mulțumit de sine însuși și de restul lumii, care spunea că în spitalul lui totul merge bine, ceea ce nu mi-e dat să aud prea des. Avea nevoie de paie și termometre, termometre știu că îi pot da, iar Carol va trebui să încerce să-i facă rost de paie. În plus, i-am promis câteva din conservele mele de supă excelente, trimise din Rusia, ceea ce l-a încântat. În cele din urmă, grăsuțul cel simpatic s-a lăsat într-un genunchi și mi-a oferit o carte de versuri superb legată, pe care i-o trimisese pentru mine o nepoată a lui din Paris. În sfârșit, o audiență care m-a făcut să zâmbesc!

Înainte de prânz ne-a vizitat puțin Barbu. După masă, eu și Lisabetta am umplut automobilul cu tot felul de lucruri și am plecat în căutarea celui mai nenorocit colț de oraș.

Prin nămol, zăpadă pe jumătate topită și o mizerie incredibilă, am găsit un cuib de nenorocire de nedescris, un fel de *coloană* de soldați bătrâni, șterși, înfometați, cumplit de murdari, rău-mirositori și căzuți, cu chipuri înfiorătoare și ochi ficși – le-am dat din plin „covrici" [*sic*], zahăr, țigări, mănuși și fulare, apoi, fiindcă nu aveam destule cu noi, ne-am întors acasă, în ciuda drumului oribil, ne-am umplut din nou automobilul și ne-am întors la ei.

Nu ne-a fost foarte ușor să ne împărțim comorile, fiindcă s-au bulucit atât de grăbiți în jurul automobilului, încât aproape că ne-au sufocat cu mirosul lor îngrozitor – dar i-am mustrat cu cea mai severă română de care sunt în stare, spunându-le să vină pe rând și că fiecare va primi câte ceva.

Ne-am întors pe alt drum și, pe altă stradă, ne-am întâlnit cu un grup de soldați în marș, sfrijiți, într-o stare aproape la fel de rea ca primii; ne-am oprit din nou și, cum ne mai rămăseseră multe provizii, am luat munca de la capăt. Erau pe jumătate înnebuniți

1. George Bogdan (1859–1930), medic, profesor la Universitatea din Iași (n. ed.).

de bucurie și din nou ne-au înăbușit cu un miros pe care nu-l pot uita. Bieții de ei! Nu s-au spălat de luni de zile și Dumnezeu știe în ce condiții au trăit!

O, da, înfrângerea, retragerea și invazia sunt lucruri urâte, crude și cumplite!

La 5 a venit Barbu, la 7 au venit dr. Slătineanu și primarul să încerce să aranjeze împreună cu mine deschiderea unui nou spital.

Iași *luni, 27 februarie / 12 martie 1917*

Azi, vestea bună că englezii au intrat în Bagdad. Sper că va fi o lovitură dureroasă pentru turci.

Dimineață, muncă și audiențe. L-am primit pe Greceanu, fratele doamnei Cincu, pe care vrem să-l numim inspector peste toate spitalele din Iași; are un talent deosebit pentru o astfel de sarcină și ar fi omul potrivit la locul potrivit, dar în România omul potrivit la locul potrivit e detestat; totuși, în vremuri de mare restriște trebuie obligați să facă ce e corect. Am primit și un doctor francez foarte mulțumit de ceea ce a făcut pentru Spitalul Cultura, care se afla într-o situație deplorabilă și pe care l-a curățat și l-a adus la o stare decentă.

Imediat după prânz am plecat cu Carol să vizităm trupele de la Poieni; drum lung pe drumuri înfiorător de proaste. Aveam automobilul plin cu provizii, m-am oprit la tot pasul să hrănesc sufletele înfometate și zdrențuite de pe drum. Acolo încă mai era zăpadă multă, e o pădure foarte frumoasă care-i aparține lui Nando. Nu l-am găsit pe col. Broșteanu, dar am dat de alt ofițer, scund și amabil, care s-a purtat foarte politicos și a fost încântat să ne vadă. Le-am adus o mulțime de provizii pentru soldați. Am vizitat un mic dispensar în care înjghebaseră niște paturi de lemn; oamenii erau foarte bolnavi, cu *febră recurentă*. Le-am dat dulciuri și zahăr. A fost emoționantă bucuria pe care au arătat-o la vederea mea, nu-mi mai dădeau drumul mâinilor și nu se lăsau până nu-mi spuneau toate păsurile lor.

M-am dus la căsuța pe care o avem acolo, în care deocamdată locuiește colonelul – era în inspecție cu generalul Petala. Am găsit-o acolo pe soția unui doctor, bolnavă. M-am plimbat puțin cu Carol prin sat, care e tare nenorocit, și le-am dat oamenilor o

parte din provizii. Am vorbit cu ofițerii, apoi am plecat din nou la drum. Trupele sunt risipite prin mai multe sate din împrejurimi.

La întoarcere ne-am oprit la Vila Greierul ca să-i vizităm pe bolnavii de *tifos exantematic*. Biata franțuzoaică tânără care a murit de tifos exantematic la Vila Greierul, domnișoara Hennet de Goutel, a fost îngropată azi la mânăstirea Notre Dame de Sion. Spitalul e administrat de dr. Clunet, soția lui și sora Pucci împreună cu surorile ei – minunat administrat. Cei de acolo erau în mare parte doctori și ofițeri, toți groaznic de bolnavi. Am umblat printre paturi și am vorbit cu ei. Unii delirau, alții își pierduseră cu totul cunoștința, dar alții se simțeau destul de bine încât să se bucure de vizita mea.

Mai târziu, sora Pucci ne-a oferit ceai. Și eu am adus multe provizii, căci altceva mai bun nici nu li se poate oferi acum.

M-am întors târziu, printr-un noroi de nedescris, și l-am găsit pe Barbu așteptându-mă.

La șapte a venit să mă vadă Mosolov. Discuțiile lui cu țarul și țarina despre planul căsătoriei au mers foarte bine. Totuși, n-aș putea spune că situația militară se arată prea promițătoare. Ei bine, trebuie să fim răbdători și să avem curaj, împrejurările în care ne aflăm sunt foarte grave și trebuie să le facem față. Prevăd nenorociri și mai mari și sacrificii crunte, dar unele evenimente nu le putem stăpâni!

După cină am muncit din nou. Mai târziu m-am spălat pe cap.

Iași *marți, 28 februarie / 13 martie 1917*

Pe la ora nouă a venit Barbu cu știri îngrijorătoare. La Petersburg e revoluție. Încă nu știm ce formă anume a luat, dar mai târziu ne-a venit vestea că regimentele refuză să tragă în populație și își descarcă armele în aer sau își împart cartușele revoluționarilor, după ce și-au ucis ofițerii!

Sper că Ducky nu e în primejdie – sper că focul nu se va răspândi, ar fi dezastruos pentru cauza noastră.

La 11 am avut o audiență lungă cu Tache Ionescu. A fost plăcut și inteligent, e ușor să stai de vorbă cu el. Am discutat despre situație, politica internă și externă, oameni, rege, trecutul și viitorul

nostru și o mulțime de alte lucruri. Toată lumea arde de indignare că trădătorul Crăiniceanu n-a fost condamnat la moarte, ci că tribunalul militar i-a găsit *circumstanțe atenuante*. Probabil Nando va anula verdictul.

M-am dus în vizită la Costescu, care se reface încet după o boală foarte gravă. L-am găsit schimbat, tare slăbit, dar bucuros să mă vadă și foarte recunoscător pentru îngrijirea pe care a primit-o.

După prânz am mers cu Lisabetta, cu automobilul încărcat, în cele mai sărace cartiere din oraș și am împărțit multe lucruri, hrană, zahăr și îmbrăcăminte: mănuși, ciorapi, fulare și cămăși. Am ajuns în niște locuri incredibile, unde lumea parcă se sfârșea în noroi. Ne-am grăbit să ne întoarcem, l-am luat cu noi pe Ballif și ne-am dus în vizită la Spitalul Cultura, pe care un doctor francez mărunțel și plin de energie l-a organizat de minune. Era un loc înfiorător, acum e tot sărăcăcios, dar ordonat și curat.

M-am întors fiindcă aveam o audiență cu Brătianu, care a durat aproape două ore. Și-a pus în joc tot farmecul și a fost foarte amabil, dar n-am căzut de acord în toate privințele; el susține că cei mai mulți și-au făcut datoria, iar eu, din păcate, cred că FOARTE mulți NU și-au făcut-o.

După Brătianu a venit Barbu – am vorbit doar despre lucruri îngrijorătoare și tulburătoare.

După cină am lucrat cu toții.

Iași *miercuri, 1/14 martie 1917*

Veștile din Rusia sunt în continuare proaste. Soldații din Petrograd s-au revoltat, se spune chiar că se îndreaptă către Țarskoe Selo și că au fost trimise divizii de pe front să înăbușe revolta. Acum rămâne de văzut dacă acestea din urmă se vor dovedi loiale sau dacă ideile revoluționare s-au răspândit și în restul armatei, ceea ce, firește, ar fi foarte grav. Nici măcar nu ne putem gândi ce s-ar întâmpla cu noi dacă situația din Rusia s-ar înrăutăți. Ar însemna un dezastru total, în toate privințele. Nici nu-mi pot închipui ce s-ar întâmpla – s-ar sfârși totul!

La un moment dat, în timpul zilei, veștile au fost ceva mai promițătoare, dar spre seară iar s-au înrăutățit.

Dimineață am avut audiențe – Dissescu și Crupenski de la Sf. Spiridon, care a venit să se justifice, după ce a fost acuzat că spitalul mare n-a fost bine administrat. A venit să-mi explice cu ce greutăți formidabile a trebuit să se lupte. Le cunosc, vai, Iașiul era un orășel somnoros, mândru de instituțiile lui, care în vreme de pace erau suficiente; apoi a venit războiul și, la început, toate au mers destul de bine, nu era prea împovărat – dar a urmat invadarea țării și toți s-au adunat aici. Iașiul a fost copleșit, n-a putut face față greutăților.

La prânz au venit Prezan și un francez, col. Marie. E un omuleț plăcut, ofițer de artilerie, și a ajutat în luptele de apărare a Sinaiei și a Văii Prahovei. Vorbește cu drag de Sinaia și îi vin lacrimi în ochi când își amintește de retragere.

După prânz am plecat din nou cu fetele în obișnuitele noastre expediții printre sărmani. De data aceasta am ales să ne îndreptăm spre Miroslava. Am avut tot felul de peripeții. Pe o bucată de drum se putea merge, dar apoi am dat de troiene și am rămas blocate de trei ori; a trebuit să ne tragă de acolo niște căluți nenorociți detașați de la transporturile militare de aprovizionare. Am întâlnit mulți soldați, unii într-o stare deplorabilă, jalnică. De fapt, una din întâlnirile acestea m-a convins să încerc un drum pe care încă nu se putea merge cu automobilul. Am văzut un biet soldat tânăr, se vedea că trebuie să fi fost foarte bolnav, care se târa cu mare chin pe drumul nesfârșit. L-am întrebat unde merge și a spus numele unui sat îndepărtat. L-am luat în automobil, lângă șofer, în locul lacheului, care a trebuit să stea pe treapta portierei, și mi-am pus în gând să încerc să-l duc la destinație, iar pe drum am mai cules încă un nefericit. Dar, vai, intențiile mele caritabile au fost zădărnicite de troienele de zăpadă, așa că a trebuit să-mi las în drum sărmanii invalizi înainte să ajungem în sat, dar nu înainte de a le da mâncare și bani.

M-am întors târziu. A venit Barbu, am vorbit de lucruri triste și îngrijorătoare.

Pachetele noastre din Rusia s-au terminat. Ne pare tare rău că nu mai avem de muncit la ele.

M-am culcat devreme, destul de obosită.

Iași *joi, 2/15 martie 1917*

Veștile din Rusia sunt în continuare foarte tulburătoare. Zvonurile se contrazic. Unii spun că țarul e gata să abdice în favoarea fiului său, cu țarina ca regentă, alții spun că ar urma să-i ia locul fratele lui, Mihail, și că s-a format un nou cabinet răspunzător, dar nu știe nimeni de către cine. Alte zvonuri spun că țarul are de gând să reziste și că se vor aduce trupe de pe front ca să înăbușe revoluția.

Spre seară, deși nu știu de ce, m-am simțit mai liniștită. Veștile din Rusia nu s-au răspândit, prin minune, în rândul populației, ceea ce e bine fiindcă, dacă lucrurile s-ar agrava și Rusia ar încheia o pace separată, ar însemna sfârșitul nostru și al României ca țară liberă.

Nando a pus mâna pe un întreg jurnal al lui Sturdza. De-acum, din păcate, nu mai încape îndoială că e un trădător, a fost chiar văzut de partea inamicului. În jurnal vorbește despre nemulțumirea lui continuă; era convins că e un reformator neînțeles, care ar trebui să-și conducă țara către mai bine. Îi consideră pe ruși cei mai aprigi dușmani ai noștri, prin urmare a preferat să se alăture germanilor pentru a-i izgoni pe ruși din țară. Nu se consideră un trădător, ci un revoluționar! Vorbește foarte urât de Nando și, ca toți *„bochofiles"*, declară că EU am pricinuit intrarea în război! Mă tem că aceasta e versiunea care va rămâne în istorie. Că EU am pricinuit războiul!

Am avut mai multe audiențe. Multedo împreună cu alți doi spanioli, doctorul francez, Lancien, care face leacurile acelea minunate pentru arsuri – l-am decorat în numele lui Nando. Pe lângă profesia de doctor, e și deputat, așa că s-au iscat dispute serioase cu privire la decorația aleasă pentru el.

Incident emoționant: Un ofițer care și-a pierdut brațul în luptă a venit să-mi aducă 1.500 de franci. A făcut o invenție, pentru care ministerul de război îi dăduse un premiu. A refuzat să păstreze banii și mi i-a adus mie, implorându-mă să-i folosesc pentru îngrijirea amputaților, iar 500 să fie dați companiei lui din regimentul în care a luptat.

După prânz am plecat cu Symki și dr. Romalo să vizităm spitalul pentru bolnavi de tifos de la Galata, administrat tot de un

doctor francez și câteva din călugărițele surorii Pucci. Dr. Vuillet s-a molipsit și el de tifos exantematic și a fost în pragul morții, dar acum, slavă Domnului, își revine. L-am vizitat în căsuța în care e îngrijit, o clădire mică și foarte ordonată, în sătucul îngrozitor de murdar din apropierea spitalului. I-am adus și o decorație din partea lui Nando, a fost foarte mișcat, avea lacrimi în ochi. Întotdeauna a fost unul din doctorii francezi care mi-au plăcut cel mai mult, are o față sinceră, oarecum tristă, și e încă tânăr, deși părul îi încărunțește.

Spitalul în sine era sărăcăcios, dar bine întreținut, curat și ordonat. Lucrează acolo mai multe călugărițe din Societatea St. Vincent de Paul și o doamnă franțuzoaică. Sunt internați soldați foarte bolnavi, am văzut pacienți în toate stadiile bolii, pe moarte, într-un delir violent, complet inerți, alții pe cale de recuperare, dar cei mai mulți își dădeau seama cine sunt și au fost foarte emoționați să mă vadă. Le-am dat dulciuri și zahăr.

Preotul francez care a venit cu surorile era pe moarte. M-am dus să-l văd – dar aproape că se sfârșise, era întins în pat, își trăia ultimele clipe în cea mai sărăcăcioasă cămăruță din câte se pot închipui. Avea un chip nobil. A fost o mare durere și o mare pierdere pentru călugărițe.

Am împărțit prin tot spitalul proviziile obișnuite, pe care le-am dus și celor mai nenorociți soldați în zdrențe. Au primit cu înfrigurare, cu mâinile întinse, tot ce am avut să le dau. Vai, pentru cai nu am nimic și nu încape îndoială că duc lipsă de mâncare, ca și oamenii.

M-am întors și am luat ceaiul târziu, cu Barbu, pe care l-a chemat Fasciotti să-i spună o poveste îngrijorătoare despre Panaitescu, șeful poliției noastre secrete, despre care aliații spun că ar fi plătit de germani.

După cină, Barbu s-a întors să-mi spună că dovezile pe care credeau că le au împotriva lui s-au dovedit a nu fi nimic.

Iași *vineri, 3/16 martie 1917*

Vești incredibile din Rusia cum că Nicky a abdicat! Atât în numele lui, cât și al fiului lui! Că și-a numit în locul lui fratele, pe Mihail, și pe marele duce Nicolae Nicolaevici ca generalissim. Nici

nu pot cuprinde cu mintea situația, e îngrozitor! Nu avem detalii, dar ce am auzit e destul de rău.

Când a primit vestea că la Petrograd e revoluție, țarul a plecat de la Stavka spre Țarskoe Selo, dar n-a reușit să ajungă acolo! i-au blocat trenul și nu a putut face altceva decât să se îndrepte spre armata lui Ruski, spre nord. Acolo, din câte am auzit, s-a întâlnit cu doi deputați din Duma și și-a semnat declarația de abdicare.

Nu-mi pot închipui prin ce ceasuri a trecut, împiedicat fiind să ajungă la Țarskoe, la Alix, care se afla, fără îndoială, în mare primejdie, cine știe, poate că nici nu știa nimic de ea, fiindcă revoluția a fost îndreptată cu totul împotriva lor și a conducerii lor, în special împotriva ei și a lui Protopopov, ministrul pentru a cărui păstrare în Duma insistase ea pe lângă Nicky, în ciuda obiecțiilor tuturor.

Ce vremuri pentru femeia aceasta care, prin fanatismul ei, a atras criza asupra familiei, ea, care nu asculta de nimeni și s-a îndepărtat, încet-încet, mai întâi de toate rudele, apoi de întreaga societate, care nu se mai arăta nicăieri, care se ascundea ori la Țarskoe, ori în Crimeea, care se înconjura cu oameni de-a dreptul necunoscuți, ce au avut asupra ei o influență dezastruoasă, fiindcă, pe lângă toate celelalte, era și de o ambiție pătimașă, cu desăvârșire convinsă că judecata ei nu poate da greș, că ea și numai ea are dreptate, că nimeni în afară de ea nu înțelege cu adevărat... Treptat, a îngăduit urii să-i intre în inimă, se purta precum cei mai răi tirani de pe vremuri, voia ca totul să se facă după cum voia ea și, din păcate, avea o influență totală asupra lui Nicky, căruia-i dădea sfaturi greșite, pe care el le urma întotdeauna – dacă din iubire, teamă sau slăbiciune nu știe nimeni. În ultimii ani, situația se înrăutățise din ce în ce; Rasputin era atotputernic, influența lui asupra împărătesei decidea care miniștri erau păstrați și care erau demiși, au fost izgoniți oameni de familie bună, prieteni credincioși, s-au comis greșeli peste greșeli, familia a încercat s-o avertizeze, sora mea chiar a avut îndrăzneala de a se duce să-i spună ÎNTREG adevărul, s-o prevină în legătură cu nemulțumirile care mocneau, cu calea greșită pe care pornise, cu faptul că începeau s-o urască toți, de la cel mai bogat la cel mai sărac; i-a spus tot adevărul groaznic, dar n-a folosit la nimic – ea n-a recunoscut că ar fi făcut vreo greșeală, cât de mică, doar ea avea dreptate, doar ea înțelegea situația, poporul și datoria ei față de țară. Era mai rău decât oarbă, era o fanatică hotărâtă că ceea ce face e drept!

Iar acum, iată ce a atras asupra soțului, copiilor și țării ei! Ce clipe trăiește femeia aceea! Mă întreb cum a îndurat! Și era departe de el când s-a întâmplat, iar el nu putea ajunge la ea! La femeia a cărei influență îl adusese în stare să-și sacrifice tronul și viitorul!

Stau și mă gândesc la toate, mi se par tragice și înfricoșătoare.

Cât despre cum se va sfârși totul, asta încă nu știm. Cum va influența războiul și soarta noastră, iarăși nu se știe.

Seara a venit Mosolov să mă vadă, foarte agitat, fiindcă mai auzise de la Alexeev[1] că abdicarea lui Nicky și venirea pe tron a lui Mișa tot nu îi mulțumea, se părea că înclină spre republică!

Toată situația e misterioasă și foarte gravă, îmi fac mari griji. Sper că Ducky e în siguranță. Sper ca trupele de pe front să nu se revolte, totul e foarte îngrijorător.

Domnul Denize mi-a spus ceva ce m-a bucurat. Cumnatul lui era pe front când au sosit ziarele cu articolele mele. Au avut un succes dincolo de așteptări. Soldații au fost atât de încântați și de emoționați, încât și-au scos de pe chipie literele „CC"[2], pe care încă le purtau, și le-au înlocuit cu „M&F", făcând literele din orice le era la îndemână, iar cei care nu purtau chipie și-au desenat litera M pe nasturi, cu creionul, sau au scrijelit pe ei numele meu. Nu pot tăgădui că vestea îmi face MARE plăcere, fiindcă e semn că vorbele mele le-au ajuns la inimi.

După-amiază am ieșit, ca de obicei, cu automobilul plin de hrană și îmbrăcăminte. A fost soare, dar un frig aprig.

La întoarcerea acasă am întâlnit un întreg convoi de prizonieri care cărau butuci de foc. Ne-am oprit și am început să le împărțim provizii. Erau aproape nebuni de bucurie, ne-au înconjurat automobilul ca niște lupi înfometați, mai-mai că ne smulgeau lucrurile din mâini mie și Lisabettei. Le-am dat tot ce am avut, își doreau foarte tare zahăr și țigări. Sărmanii de ei, tare mă bucur că m-am oprit – la început mă temeam că sunt prea mulți și că n-am să am destule lucruri. Au fost atât de bucuroși, încât, la un moment dat, m-am pomenit că butucii lor se tot ciocneau peste capetele noastre! Erau germani, unguri și cehi.

---

1. Mihail Vasilievici Alexeev (1857–1918), general rus, șef al Marelui Stat Major între 1915 și 1917 (n. ed.).
2. Monograma regelui Carol I (n. tr.).

Iași *sâmbătă, 4/17 martie 1917*

Vreme rece, cu brumă, de parcă iarna n-a durat și așa destul, de parcă n-avem nevoie de soare și de iarbă verde!

Veștile din Rusia au devenit ceva mai precise. E adevărat, Nicky a abdicat. S-au trimis armatei trei proclamații, una din partea lui, în care își lua rămas-bun de la trupe și spunea că, pentru binele țării și pacea dinăuntrul granițelor, abdică în favoarea fratelui lui, Mihail. Cât de dureros trebuie să fi fost, nu-mi pot închipui ceva mai trist. Acum câteva săptămâni a sfidat întreaga Rusie de dragul soției lui, care a ales să insiste ca țarul să păstreze în Duma un om nepotrivit și să-i izgonească pe cei care i-ar fi fost slujitori și prieteni credincioși. A sfidat întreaga familie, și i-a făcut pe toți dușmani, s-a purtat ca un stăpân tiranic și nedrept și nici un avertisment nu l-a făcut să înțeleagă că ei doi dansau pe marginea prăpastiei! Iar acum, dintr-odată, a trebuit să abdice și să vadă cum se înfăptuiesc toate schimbările pe care el refuzase să le facă. Acum câteva zile încă ar mai fi putut salva situația prin câteva concesii rezonabile și puțină fermitate față de soția lui absurdă, care își asuma drepturi pe care nu le are nici o regină și nici o împărătească – lucru care i-a atras și ura nobilimii, și pe a săracilor. Acesta e lucrul ciudat și urât pentru care a detestat-o toată lumea, de la cel mai mărunt soldat la bogații din palate, ca să nu mai vorbim de familia pe care a umilit-o fără încetare și a ignorat-o. Tot ce a făcut a fost făcut greșit, iar când și-a dat seama că nu reușește, i s-a umplut inima de ură și înverșunare – în loc să încerce să-și schimbe felul de a fi, l-a exagerat, n-a recunoscut că s-ar putea înșela, ci și-a închipuit în continuare că trebuie să le dea lecții tuturor, că doar ea are dreptate. Își făcuse o imagine cu totul greșită despre puterea ei. Chiar și cel mai iubit suveran trebuie să-și folosească puterea cu blândețe, or ea era detestată și se folosea de o putere pe care n-o poseda decât mulțumită slăbiciunii soțului ei, pentru a impune țării oameni intolerabili. Ce crude și cumplite i-au fost orbirea și tenacitatea cu care a mers pe calea greșită! O judec ca un om din aceeași „meserie". A avut toate șansele, a pornit în viață ca femeie tânără și frumoasă, lumea îi era deschisă, se afla în fruntea tuturor, căci în Rusia puterea țarului și a țarinei e cu adevărat mare – și și-a irosit toate posibilitățile fiindcă n-a

știut să iubească! Acesta e, după părerea mea, motivul din spatele a tot ce s-a întâmplat, nu a știut să iubească!

Și-a făcut datoria așa cum i s-a părut ei bine, a înfăptuit lucruri bune și a împărțit daruri, dar n-a iubit! Nu spune oare apostolul Pavel, în capitolul acela superb din Corinteni, „Dacă aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător. Și de aș împărți toată avuția mea și de aș da trupul meu să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește"? Iar ea nu avea pic de IUBIRE, a lăsat ura să-și facă sălaș în inima ei!

A doua proclamație trimisă armatei a fost de la Mișa, care se declară regent și nu folosește încă titlul de țar. Iar a treia e de la Nikolai, care trimite un salut foarte milităresc tuturor armatelor și le cheamă să-l urmeze către izbânda finală și sigură!

La 11 m-am dus la un spital condus de un francez foarte amabil, dr. Devaux, care face niște tratamente excelente pentru nervi. Acolo e internat micul nostru Bulgăraș.

La prânz i-am avut invitați pe un general francez, colonelul belgian Cumont și pe ofițerul rus, contele Berg, care vorbește o română perfectă. Am discutat foarte deschis cu el despre situația din Rusia; în ciuda durerii pricinuite de pierderea unui țar bun și cinstit, cu toții se simt ușurați că s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat, fiindcă situația devenise intolerabilă și nimeni nu mai putea îndura atmosfera creată de țarină. Toată lumea o acuză, aici opinia e unanimă. Nu-mi pot închipui lucru mai oribil pentru o femeie și o suverană. Poate se consolează considerându-se martiră.

După prânz am plecat în expediția obișnuită printre cei nenorociți, cu automobilul plin de daruri simple. De data aceasta l-am luat cu mine pe Barbu, ca să vadă cu ochii lui că nu exagerez când vorbesc despre greutăți de neacceptat.

Am întâlnit lucruri atât de triste, încât m-am întors cu hotărârea fermă că trebuie să fac ceva, că voi face ceva pentru mulțimea aceasta de nefericiți pe jumătate morți de foame, cărora li se dă drumul din spitale într-o stare care nu le îngăduie încă să se întoarcă la regimentele lor. Am discutat problema cu Barbu, nu sunt sigură încă în ce fel s-ar putea aplica, dar eu o văd în forma unor *adăposturi* foarte rustice, făcute din scânduri, unde să se poată odihni și să primească de mâncare și ceva cald de băut.

Cum nu voiam să pierd timp, am trimis după Perieţeanu, şeful căilor ferate, şi l-am întrebat dacă mi-ar putea da scânduri. A spus că da şi s-a arătat doritor chiar să-mi construiască el *barăcile* dacă vreau – i-am spus că mă voi gândi şi îi voi da de ştire.

După cină l-am chemat pe Ballif în camera mea şi m-am sfătuit serios cu el în privinţa acestei chestiuni. M-a ajutat, a fost amabil şi, cum am insistat că nu e timp de pierdut, am hotărât că poate cel mai bine ar fi să facem prima încercare pe drumul acela din spatele Galatei, unde văd de obicei cea mai mare mizerie, şi să construim acolo un fel de magazie sau hambar în care să poată petrece noaptea cei care nu sunt în stare să meargă mai departe. În acelaşi timp, eu aş găsi o cale de a le oferi ceai fierbinte şi ceva de mâncare.

Ballif e dispus să mă ajute. Vrem să facem totul cât mai simplu, fără surle şi trâmbiţe şi fără amestecul nici unor societăţi, autorităţi etc. Ca să nu pierdem timp, l-am rugat pe Perieţeanu să vină mâine după prânz ca să merg cu el la Galata şi să vedem ce se poate face.

Dacă e cu putinţă, am să fac şi aici o magazie cu ceai, vizavi de casa mea, unde e un loc liber.

Iaşi *duminică, 5 / 18 martie 1917*

Veştile din Rusia se contrazic în continuare şi nu sunt foarte limpezi. Partea militară pare liniştită cu privire la continuarea războiului, dar programul noii stăpâniri pare revoluţionar până în cele mai mici detalii. Se spune că s-au instalat în Palatul de iarnă, peste care flutură steagul roşu. Pe de altă parte, se spune că Mişa a renunţat la dreptul lui la tron. Ce înseamnă toate acestea? Vor republică? Cum se va sfârşi? Cum să nu fii cumplit de îngrijorat când tot viitorul tău depinde de ţara aceea măreaţă?

Vremea e în continuare rece, anul acesta primăvara refuză să vină tocmai pentru că avem ATÂTA nevoie de ea.

La 11 au venit să mă viziteze Mosolov şi doi gentilomi de la Crucea Roşie. Mi s-a oferit din nou o cantitate bine-venită de rufărie. Dumnezeu întotdeauna mă ajută când încep să mi se golească mâinile. Până acum, mulţumită darurilor generoase din Anglia şi Rusia, mai ales din Rusia, am putut să dau ajutor de fiecare dată când mi s-a cerut.

Am vorbit cu Barbu înainte de prânz. La prânz i-am avut oaspeți pe Fasciotti (ministrul italian) și soția lui.

După prânz am plecat cu automobilul plin în expediția mea obișnuită, urmată de un al doilea automobil în care erau Ballif și Perieșeanu, ca să le arăt unde vreau să-mi construiesc acel *adăpost*; am găsit locul potrivit și mi s-a făgăduit că se vor începe lucrările imediat, apoi mi-am luat rămas-bun de la ei și am mers mai departe cu Mignon, căutând oameni pe care să-i ajutăm cu puțină mâncare și câte ceva de îmbrăcat.

Azi am avut cu mine un bidon plin cu vin de Porto și le-am putut da celor pe care i-am găsit slăbiți și doborâți ceva de băut, o adevărată binecuvântare.

În drum spre casă am apucat pe strada Nicolina, o stradă tare tristă, unde am găsit alte nenorociri crunte; acolo m-am oprit să hrănesc o adunătură de nefericiți. Au venit valuri-valuri, le-am dat tot ce am avut. După aceea m-au aclamat din toată inima.

Expedițiile acestea zilnice printre cei săraci și înfometați sunt singura mea consolare; astfel pot alina cu mâinile mele, preț de câteva ceasuri, o parte din nenorocirea care ne copleșește.

Barbu a venit târziu, vorbise cu Mosolov despre ce telegrame să trimită Nando noilor autorități din Rusia.

E foarte important să păstreze relații directe și prietenoase cu Nikolai, comandantul suprem al armatei. Soarta noastră stă, în mare măsură, în mâinile lui.

La șapte a venit unul din doctorii de la Roman, Fitz-Williams; spitalul lor merge perfect, au și surori de caritate din Rusia, totul funcționează bine!

Iași *luni, 6/19 martie 1917*

Îngrijorările cu privire la situația din Rusia continuă, deși deocamdată nu pare să existe nici o primejdie să încerce să încheie o pace separată, caz de care România are cele mai multe motive să se teamă. Dar, pentru moment, nu are țar și încă nu e clar cum se vor încheia lucrurile.

Diamandi ne tot trimite telegrame, așa că suntem mai mult sau mai puțin informați. Veștile pe care le-am primit spun că Nicky

e la Stavka, probabil așteaptă să-i predea lui Nikolai comanda trupelor. Se spune că atitudinea lui Kiril e demnă și corectă, în timp ce Nikolai Nikolaevici pare să se bucure, cel puțin pe dinafară, de căderea împăratului și să fraternizeze în mod nedemn cu revoluționarii. Dmitri[1] a fost rechemat din exil.

Dacă Mișa nu acceptă tronul și dacă țara nu e declarată republică, următorul la tron ar fi Kiril. Ducky ar fi o împărăteasă bună în vremuri tulburi, dar ar însemna să avem prea mult noroc!

Azi vremea e chiar mai caldă, dar plouă.

La 11 a venit în vizită Lady Barclay. Muncește cu spor, e foarte energică și activă, dar e greu să lucrezi cu ea și e extraordinar de răzvrătită, îi place să se facă totul după cum vrea ea; totuși, se pricepe de minune să pună lucrurile în mișcare, să le insufle oamenilor elan și să nu piardă timpul. Are multe calități, dar la temelia firii ei e o anumită vulgaritate americană care de multe ori îmi repugnă.

De ceva vreme mă îngrijorează mai puțin politica internă, dar asta nu înseamnă că lucrurile s-au liniștit, ci doar că nu m-au atins în mod atât de direct. Mă întreb ce exemplu le vor da celor de aici tulburările din Rusia; de obicei, astfel de lucruri au urmări și în ținuturile învecinate.

La prânz am avut invitați patru generali: Prezan, Petala, Istrati, ...[2]. N-am stat prea mult de vorbă cu nici unul din ei.

După prânz am plecat cu Mignon, cu gândul să vizităm spitalul de la Frumoasa, o mânăstire superbă de la marginea orașului, dar drumurile erau atât de proaste, încât n-am putut ajunge. Ploua și drumul, deja imposibil, fusese stricat în parte ca să se construiască o cale ferată. N-a fost chip să ajung acolo cu automobilul și, de vreme ce pe jos nămolul mi-ar fi ajuns până la genunchi și nu trimisesem vorbă să fiu așteptată, de data aceasta am renunțat, ceea ce nu-mi stă în fire.

Dar am hrănit mulți nenorociți pe drumul într-acolo și la întoarcere, le-am dat chiar și ceva cald de băut, fiindcă aveam cu mine bidoane cu ceai cu rom, luat drept de pe foc. M-am întâlnit

1. Marele duce Dmitri Pavlovici, exilat ca urmare a implicării sale în asasinarea lui Rasputin (n. tr.).

2. Spațiu liber în manuscris (n. tr.).

cu căruțe pline de soldați bolnavi în drum spre spitale, Dumnezeu știe de unde veniseră; a fost o încântare să-i văd cum se bucură de băutura mea tare și caldă.

La întoarcere am dat din nou de drumuri în stare foarte proastă, care au forțat motorul. În perioada aceasta, drumurile pur și simplu nu sunt bune de nimic.

Ileana a făcut o colectă pentru adăpostul meu și mi-a adus peste 2.000 de franci!

Barbu a venit ca să ia ceaiul cu noi, destul de târziu; am vorbit mult și i-am citit câte ceva din însemnările mele.

După cină am lucrat.

Iași *marți, 7/20 martie 1917*

La trezire, vremea era superbă, însorită; e „baba" mea, sper să fie semn bun.

Azi n-am primit nici o veste deosebită din Rusia. M-am dus puțin până la locuința lui Nando să văd cum e aranjată. Una peste alta, e o casă plăcută, iar acum e plină de cele mai frumoase mobile salvate de la Sinaia. Am găsit covoare frumoase și prețioase chiar și în camerele servitorilor, tratate fără pic de grijă, lucru care m-a indignat. În casa lui Nando nu pare să-și dea seama nimeni care lucruri sunt fine și prețioase, mă cutremur când văd cum le-au aruncat peste tot!

Am primit-o pe tânăra domnișoară Caragiali, care era în America la izbucnirea războiului și care a strâns bani de la românii de acolo.

La prânz au venit St. Aulaire și Nadeja cu fiica ei Maria, pe care le invitasem anume la o masă copioasă, fiindcă mâncarea lor a început să se împuțineze.

După masă am plecat cu Carol să vizităm spitalul mare pentru bolnavi de tifos exantematic de la Socola, care în vreme de pace e un azil de nebuni enorm, cu multe pavilioane. E destul de departe de oraș, are o așezare frumoasă.

Acolo l-am găsit pe doctorul Laugier, român de origine franceză.

Spitalul începea să meargă mulțumitor. Ne-am petrecut toată după-amiaza trecând de la un bolnav de tifos la altul și văzând, cu

de obicei, o cantitate insuportabilă de nefericire și suferință – dar o suferință incredibil de răbdătoare.

Cei mai mulți și-au dat seama cine suntem și au fost FOARTE bucuroși să mă vadă. Le-am dat dulciuri, le primesc întotdeauna cu mare plăcere.

Într-unul din spitalele mai mici, un fel de dispensar înghesuit dintr-un sat de lângă Socola, am început să le dau ceai cu rom, care a părut să-i învioreze foarte mult; unii ajunseseră de-a dreptul schelete, dar erau foarte recunoscători chiar și pentru cel mai mărunt bine.

Ne-am încheiat după-amiaza la Vila Greierul, unde i-am adus rufărie și provizii surorii Pucci și am vizitat din nou toți pacienții; pe mulți dintre ei îi mai văzusem și înainte.

Nu mai e nevoie să spun că pe drumul într-acolo și la întoarcere i-am hrănit, ca de obicei, pe cei care arătau cel mai înfometați și mai nenorociți.

M-am întors de-abia la șase și jumătate. Mă aștepta Barbu. Am luat împreună un ceai întârziat.

A fost prima zi de primăvară. Câțiva copii chiar mi-au adus un buchețel de „viorele“[1], dar drumurile sunt într-o stare de nedescris.

Am vorbit puțin cu Eliza Greceanu. Cavaleria din nordul Moldovei mă așteaptă cu nerăbdare; am de gând să mă duc să-i vizitez.

1. În limba română în original (n. tr.).

VII

RAZE DE SPERANȚĂ

(martie–mai 1917)

Vine primăvara — Regina scrie pentru soldați — Rusia și iar Rusia — Comentariile lui Berthelot, „grăsunul bătrân și simpatic“ — Tifosul exantematic — Boala și moartea doctorului Clunet — Trenul sanitar al prințului Kropotkin — „Rușii par să se agațe acum de mine, bucuroși să aibă pentru ei măcar o regină“ — Neobosită, prin spitale — Regina își scrie testamentul — Vizita lui Gucikov, noul ministru de război al Rusiei — În mijlocul soldaților, cu generalii Averescu și Grigorescu — „Nesiguranța aceasta dinspre Rusia apasă toate spiritele“ — Soldații ruși vor să-l detroneze pe Ferdinand — Nando prinde aripi! — Senzaționalul domn Albert Thomas

Wednesday 8th 21st March 1917. Jassy

Spring seems really to have set in ~~really~~ at last, it is warm, the snow is melting, the mess on the roads fearful.

In the morning "le Prince" Bogdan came to bring me a thousand Francs for my "~~[illegible]~~ abri" & he promissed me a chestnut thoroughbred.

Had a long talk with Ballif about military things, then with Carols new man Col Gavanescu to make a sort of program of the military work he is to do, serious work, one must only get Carol little by little to take to it and spend more time over it, not doing it quite so rapidly, with more seriousness in fact. I told Gavanescu, that that was his part, that he must use his pedagogical talents to lead my son little by little to take a deep and helpful interest, so that the link between him & the army should become real & lasting.

Iași *miercuri, 8/21 martie 1917*

Primăvara pare să se fi instalat în sfârșit, e cald, zăpada se topește, pe drumuri e o murdărie îngrozitoare.

De dimineață a venit *„prințul"* Bogdan să-mi aducă o mie de franci pentru adăpostul meu și mi-a promis un pur-sânge roib.

Am stat mult de vorbă cu Ballif despre chestiunile militare, apoi cu noul om al lui Carol, col. Găvănescu[1], ca să alcătuim un fel de program al sarcinilor militare pe care trebuie să le ducă la capăt – sunt sarcini serioase, pe Carol nu-l poți convinge să se apuce de muncă și să-i dedice mai mult timp decât încetul cu încetul, nu dintr-odată, e chiar mai serios așa. I-am spus lui Găvănescu că acesta e rolul lui, că trebuie să-și folosească talentele pedagogice ca să-mi convingă fiul să capete, treptat, un interes adânc și activ pentru problemele acestea, astfel încât legătura dintre el și armată să devină reală și de durată.

Primesc o mulțime de telegrame cu mulțumiri de la toate regimentele. De-abia când le primesc îmi dau seama câte lucruri am trimis, iar emoționant e faptul că în multe se face aluzie la articolele pe care le-am scris, ceea ce-mi arată că au fost citite peste tot. Cineva mi-a telegrafiat cu mesajul încântător că darurile mele au răspândit bucuria și entuziasmul peste tot unde au ajuns și că toți soldații mei sunt nerăbdători să intre din nou în luptă, că fiecare speră să fie primul care să intre în București, ca să fie cel dintâi care să pună flori pe mormântul lui Mircea!

Mircea, micuțul meu, atât de rar îndrăznesc să vorbesc de tine, fiindcă încă nu pot îndura – iar luxul lacrimilor e un lux pe care

---

1. Constantin Găvănescu (1871–1942), colonel, apoi general, adjutant al prințului Carol în 1917 (n. ed.).

trebuie să mi-l îngădui foarte rar acum –, dar îmi ESTE dor de tine, micuțul meu, de ochii tăi căprui, de glasul tău subțirel și vesel, de lipăitul piciorușelor tale pe podele!

Îmi e *Heimweh*, Mircea, micuțul meu!

La 12 a venit Barbu cu raportul obișnuit asupra situației. Din Rusia, nimic special, dar către seară am primit o telegramă de la Ducky, care spunea că, dată fiind starea lucrurilor în ultimele zile, nu mi-a putut trimite proviziile pe care le doream! Sper să nu însemne că până la urmă n-am să le mai primesc deloc, ar fi îngrozitor. Ce s-a întâmplat, oare, cu micul Georgie?

După prânz l-am primit pe bătrânul Saligny[1], apoi am plecat cu Mignon și Miss Milne la Vila Greierul, unde Miss Milne a acceptat să meargă ca să îngrijească o vreme bolnavii de tifos exantematic, cât sunt bolnave surorile de caritate de acolo. E o hotărâre curajoasă, sper doar că n-am trimis-o la o sarcină prea primejdioasă; mă rog să meargă totul bine. La sosire, am aflat că în dimineața aceea muriseră trei pacienți. Am întâlnit o doamnă disperată, care plângea sfâșietor – era văduva unuia din ei. Scene încărcate de suferință. În orice caz, în curând am să mă duc din nou pe la ei cu automobilul să văd cum se mai simte biata Leila. Cred că va fi o muncă grea și dureroasă.

Pe drumul într-acolo și la întoarcere am hrănit și am dat de băut multor suflete nenorocite. M-am oprit să las niște dulceață la spitalul mic și modest pe la care am trecut ieri și unde oamenii se bucuraseră atât de mult de vizita mea, ca să vadă că mi-am amintit de ei. Le place tot ce e dulce.

M-am întors ceva mai devreme decât de obicei. Am petrecut o după-amiază plăcută cu Barbu; fără vreun motiv anume, nu ne-am mai simțit atât de triști. Am stat puțin de vorbă cu Iorga. Îl roade o gelozie stupidă fiindcă scriu pentru *România*, deși recunoaște că articolele mele le fac mare plăcere soldaților. I-am promis să scriu ceva deosebit și pentru el, pentru ziarul lui, probabil despre Iași. Cum soldații mei mi-au apreciat atât de mult scrierile, am să încerc să mai trimit ceva la *România*, fiindcă e ziarul publicat special pentru cei de pe front. În ediția de ieri a fost un răspuns

1. Anghel Saligny (1854–1925), renumit inginer, constructorul podului de la Cernavodă (n. ed.).

foarte înduioșător la articolele mele: „De la inimile noastre la a ei", fiindcă al meu fusese „De la inima mea la a lor".

Ballif mi-a mai spus că soldaților le-au plăcut foarte mult scrierile mele, că au făcut o punte ADEVĂRATĂ între mine și ei, așa că am fost răsplătită pentru curajul de a scrie într-un fel atât de public, răsplătită chiar mult mai mult decât mă așteptam.

Iași *joi, 9/22 martie 1917*

Vremea de primăvară continuă, e o mare bucurie să vedem soarele, să simțim aerul mai cald, chiar și cei mai nenorociți încep să ridice capetele.

Mi-am petrecut dimineața scriind – la 11 a venit Flers, am stat mult de vorbă, e un om foarte plăcut și amuzant. Înainte de prânz a venit Barbu, care nu avea nici o știre nouă.

După prânz am făcut prima plimbare călare după multă vreme. Mi-a făcut o enormă plăcere; rămâne îndeletnicirea mea preferată, îmi dă o senzație de libertate și independență ca nimic altceva. Grui a fost la fel de bucuros de galop ca mine. Am mers departe și repede. Mignon și Ileana au venit cu mine, a fost o după-amiază minunată. Drumurile erau pe jumătate înzăpezite, pe jumătate pline de noroi cu apă, dar pe alocuri era chiar praf!

Barbu a venit târziu, iar după el a venit Mosolov, care e de-a dreptul zdrobit. Veștile din Rusia sunt în continuare neclare. Deocamdată doar atât e sigur: nu există țar, iar trupele au jurat credință noii „conduceri". Situația pare atât de ciudată și de nelalocul ei în Rusia, unde „tătucul țar" a avut întotdeauna un rol atât de important.

Bietul Mosolov nu știe nimic de familia lui așa că, firește, e foarte îngrijorat. Făcea parte din curtea țarului, așa că poziția lui e deosebit de dureroasă.

Micul Georgie ne-a telegrafiat că încă nu poate pleca spre casă și ne-a întrebat dacă să mai aștepte. I-am spus să mai stea o săptămână.

Iași *vineri, 10/23 martie 1917*

Am plecat pe jos devreme, cu Symki, să ne uităm la depozitul cu provizii pentru spitale. Mai avem încă o mulțime de lucruri, dar nu e destul pentru toate rugămințile pe care le-am primit. Paturile, din păcate, le-am dat deja pe toate, mi-au fost luate unul câte unul – cum să refuzi când nevoia e atât de mare?

Restul dimineții am scris. Cu puțin înainte de prânz a venit Barbu.

După ce am mâncat am plecat cu Mignon, ne-a dus Carol cu automobilul pe drumul Galatei, unde vreau să-mi construiesc adăpostul; tocmai aduceau scândurile.

Niciodată nu mă duc acolo degeaba, e nevoie imediată de toate proviziile mele. Ca de obicei, am găsit multă nefericire și m-am oprit la tot pasul să hrănesc bărbați, femei și copii, dar mai ales soldați. Am întâlnit o căruță care ducea o mulțime de soldați bolnavi – le-am dat ceaiul cu rom cald, e o bucurie să vezi cum îi înviorează, cum după aceea chiar și cel mai slăbit își ridică puțin capul și încearcă să-mi zâmbească. Am mers până la Miroslava, m-a durut inima când am văzut cum au sluțit locul – copaci tăiați fără milă, peste tot risipită o mizerie de nedescris – și mi s-a făcut rău când l-am văzut. Iar dintre atâtea gunoaie își înălțau capetele micile „viorele"[1] de un albastru viu. Dintr-odată s-a făcut iar frig, nu mă îmbrăcasem prea călduros, așa că am înghețat.

Pe drumul de întoarcere m-am oprit la școală să-i vizitez pe cercetașii refugiați, cărora le-am împărțit dulciuri; tuturor soldaților care treceau pe drum, tineri și bătrâni, bolnavi și sănătoși, le-am dat tutun și zahăr din belșug.

La ceai a venit Barbu – voia să-mi spună că în ultima vreme Carol e criticat fiindcă nu e destul de muncitor, iar Găvănescu nu va rămâne în funcție dacă n-are de gând să-și ia îndatoririle mai în serios. M-a îndurerat să aud asta, fiindcă am încercat din răsputeri să-l conving pe Carol să-și facă datoria și primesc tare puțin ajutor. Pe lângă acestea, problemele militare chiar n-ar trebui să cadă pe umerii mei chinuiți și greu împovărați.

Barbu s-a dus să stea de vorbă cu Carol, cu rezultate excelente la cină, Carol m-a anunțat că luni pleacă la Botoșani. Sper ca

1. În limba română în original (n. tr.).

încet-încet, cu ajutorul lui Găvănescu, să se obișnuiască cu munca serioasă și continuă.

După cină mi-am terminat micul articol despre „venirea primăverii" pentru ziarul soldaților. Sună oarecum prostuț, dar sper că nu e așa. Merită să scriu pentru ei, sunt atât de recunoscători.

Iași *sâmbătă, 11/24 martie 1917*

Spre marea mea deznădejde, când m-am trezit am văzut pământul și copacii acoperiți de un strat gros de zăpadă! Nu e tocmai frig, dar ninge abundent. Dezgustător! Și deja suntem în 24 martie.

M-am dus la Sf. Spiridon să vizitez câteva biete infirmiere care s-au molipsit de tifos exantematic; le-am adus niște portocale și vin, pe care îl cer insistent cei care au început să se simtă mai bine. Odată ajunsă la spital, firește, m-au luat în primire toți doctorii și a trebuit să vizitez mai multe saloane, așa că nu m-am mai putut duce la celelalte spitale, unde voiam să vizitez o franțuzoaică suferindă și ea de aceeași boală cumplită.

M-am întors acasă și l-am primit pe Brătianu, care mi-a adus o telegramă de la Ducky, în care mă anunța că, deși au aderat la noua conducere, poziția lor e încă nesigură. Toate astea mă îngrijorează și mă întristează mult. Într-adevăr, poate că ordinea veche din Rusia era de-a dreptul imposibilă, dar era ordinea pe care o cunoșteam din copilărie, iar numele țarului purta atâta glorie! Și când te gândești că, prin proasta lor cârmuire, l-au adus la un asemenea sfârșit. Acum sunt prizonieri ai propriului popor. Se spune că vor pleca în Anglia. E de necrezut gândul că niște ființe cu o putere mai presus de a tuturor au ajuns fără casă!

La prânz i-am avut invitați pe domnul și doamna Van Sperseel, belgieni – ea e antipatizată de toată lumea. Îl invitasem și pe un ofițer de marină francez mărunțel, de Breda.

De data asta n-am mai ieșit după-amiază. L-am primit pe un ofițer polonez foarte amabil, prieten al Cellei, apoi a venit și Cella, fiindcă voiam să vorbesc cu ea despre traducerea ultimului meu articol. Mi-au cerut mai multe ziare să scriu pentru ele, dar *România* mă interesează în primul rând, fiindcă ajunge pe front și scriu

îndeosebi pentru soldații mei. Mi-au venit în minte câteva legende drăguțe și vreau să le scriu de Paști.

Barbu a venit la ceai, dar amândoi eram destul de amărâți și de triști. Situația noastră, cât timp Rusia trece prin frământările de acum, e foarte îngrijorătoare și nu încape îndoială că dușmanul va profita de ea!

După ceai a venit Iorga cu notele despre Iași și despre Muntele Athos pe care i le cerusem. Mi-a adus 1.000 de franci, strânși în două zile din vânzările cărții *Țara mea*.

Iași *duminică, 12/25 martie 1917*

Zi rece, mohorâtă, neprietenoasă, tristă. Atmosfera nu e deloc primăvăratică, îți simți inima mai grea pe o astfel de vreme cenușie. Dar pentru mine, de obicei, 25 martie era tocmai adevăratul început al primăverii!

Cum mai călăream pe vremea asta! Plimbări călare lungi și fericite, care mă făceau să simt că am lăsat iarna în urmă. Îmi amintesc senzația delicioasă de libertate, când plecam în zori pe un cal bun și odihnit, cu cerul albastru deasupra, cu întinderile pustii și largi în jur, când lumea parcă era a mea. Uneori călăream până foarte departe, la o pădurice plină de brândușe galbene... îmi plăcea tare mult pădurica aceea.

Am stat o oră și mai bine la spitalul francez Notre Dame de Sion, unde m-am dus să vizitez o doamnă franțuzoaică doborâtă de îngrozitorul tifos. Firește, a trebuit să vizitez și restul spitalului. E foarte bine întreținut, mai toți pacienții erau doar răniți. Domnișoara Ventura ajută ca soră de caritate alături de celelalte surori franțuzoaice. Am adus câteva *delicatese* pentru ofițerii francezi bolnavi și am împărțit exemplare din *Țara mea* – Iorga a avut ideea bună să tipărim o ediție ieftină.

Din punctul nostru de vedere, situația Rusiei e foarte tristă – nici măcar Nikolai n-a fost acceptat în fruntea armatei. Marii duci sunt dați la o parte cu totul. E foarte important pentru mine și Nando, mai ales pentru mine; iar în ceea ce privește țara mea, starea de fapt îmi răpește unul din avantaje, fiindcă EU eram cea care putea obține cu cea mai mare ușurință favoruri de la țar, puteam

să fiu cu adevărat de ajutor țării, dar acum s-a terminat. Într-un fel, îmi slăbește prestigiul într-un sens vulgar, iar nemulțumiții s-ar putea să observe – stranii lucruri ni se mai întâmplă în ziua de azi, trebuie să fim pregătiți pentru orice!

Au prânzit cu noi Mosolov, fiica lui și bătrânul Saharov. Toți erau foarte triști și întunecați la față, ei țin de orânduirea veche și nu se pot obișnui cu cea nouă. Nici eu nu mă pot obișnui cu cea nouă. Mă gândesc la biata mama, ce șoc cumplit trebuie să fie pentru ea.

După-amiază n-am mai ieșit, fiindcă nu mă simțeam prea bine și aveam nevoie să-mi odihnesc trupul chinuit. Le scriu soldaților o mică legendă pentru Vinerea Mare.

La ceai a venit Barbu, mi-a citit puțin, dar cel mai mult am vorbit, am vorbit despre lucruri triste, în spatele cărora se simțea o teamă înfrigurată. I-a dat lui Nando ideea de a lua legătura direct cu George (regele Angliei) ca să aibă o cale de comunicare cu un suveran aliat, acum că, din păcate, legătura noastră cu Nicky s-a rupt. Cred că e un sfat bun. Și bietul Nando se simte trist, *are toate motivele*, dar în general rezistă cu tărie. Grele vremuri trăim!

Am primit și o veste bună: micul Georgie a primit învoire de la noua conducere să plece cu toate proviziile noastre – mă bucur mult, îmi era tare teamă că n-am să-mi mai primesc hrana atât de trebuincioasă. Colecta Ilenei pentru adăpostul meu a depășit 5.000 de franci.

M-am culcat imediat după cină, îngrijorată, tristă și deznădăjduită.

Iași *luni, 13 / 26 martie 1917*

Vreme frumoasă. Primăvara revine, dar odată cu ea îmi crește în inimă un dor cumplit de tot ce am pierdut. Iarna ne-a apăsat atât de greu, încât ne-a înăbușit dorințele și regretele. Dar suflarea primăverii ne face să ne gândim cu mai multă înflăcărare la locurile pe care le iubeam, la chipurile care făceau parte din viața noastră…

Am plantat atâtea flori anul trecut – făceam economii, fiindcă erau atâția oameni nevoiași, așa că n-am cumpărat nimic, dar am

început să ne amenajăm grădinile. Pentru cine au să înflorească anul acesta? Sau poate în ura lor, îndreptată îndeosebi spre mine, dușmanii ne-au smuls chiar și plantele. Da, am „un dor mare"[1] de grădinile mele, de locurile pe care le-am iubit – de celălalt „dor", cel mai înalt, n-am să vorbesc, de el vorbesc foarte rar, deși are primul loc în inima mea, dar, fiindcă am nevoie de tot curajul și toată puterea de care sunt în stare, nu îndrăznesc să ating o rană încă deschisă; mă tot întreb, totuși, Mircea, dacă îți duce cineva la mormânt primele flori ale primăverii. Pe vremuri mânuțele tale grăsulii îmi aduceau cele dintâi flori de primăvară...

Da, e primăvară, dar suntem în exil și se prea poate să ne aștepte vremuri și mai rele.

La 11 a venit să mă vadă Berthelot, grăsunul cel bătrân și simpatic – e un bun prieten al României și îl întristează vederea bieților noștri soldați în atâta suferință. Crede că rușii nu îi tratează corect. Deplânge evenimentele din Rusia, mai ales dacă vor duce la instaurarea unei republici, ceea ce pare de așteptat. Ca toți cei care judecă drept, își dă seama că Rusia nu e încă pregătită pentru forma aceasta de guvernare. Toate ar fi mers atât de bine dacă n-ar fi întrecut măsura – dar îmi închipui că nu se poate, gustul și mirosul libertății sunt prea dulci, nu se pot gusta în doze mici, trebuie băute cu înghițituri mari, până te îmbeți, și de-abia apoi trebuie să te întorci și să pui ordine în lucruri. Îmi fac griji pentru Ducky și, personal, mă simt foarte pierdută neavând pe nimeni în marea țară vecină la care să pot apela; pentru mine, orânduirea veche era foarte folositoare – dar vai, *„vous souriez, Tzar dit oui"* ține de trecut acum!

La prânz i-am avut invitați pe Elena Perticari și pe Marinkovici, ministrul sârb.

Deși vremea a fost foarte frumoasă, m-am gândit că ar fi mai bine să mă odihnesc, fiindcă nu mă simțeam prea bine, așa că am rămas în cameră, cu ferestrele deschise, și am terminat o mică legendă pe care o scriu pentru soldați, de Vinerea Mare – e o idee care mi-a venit și care mi se pare destul de drăguță.

Îmi place mult să scriu pentru ei, acum că știu că le însenină puțin zilele și că îi face să se simtă mai aproape de mine

1. În limba română în original (n. tr.).

Merită efortul de a le oferi ceva din talentul meu (dacă îi pot spune talent) de a mă exprima – dar ceva talent cred că trebuie să am, altfel cum i-aș putea face pe toți să plângă? Cred că, atunci când simți cu adevărat ceea ce scrii, nu se poate să nu le transmiți emoții celorlalți. De exemplu, o scrisoare bine scrisă, care freamătă de sentimente, nu te poate lăsa indiferent. Și apoi, am un fel de a scrie simplu, pe care îl poate înțelege oricine.

La ceai a venit Barbu și mi-a citit. Am încercat să fim veseli, dar ne apăsa pe inimi o mare greutate, iar sunetele trezirii primăvăratice ne-au dat o nostalgie cumplită după zilele mai fericite care s-au dus.

Ce simte Ducky? Sper din suflet ca micul Georgie să-mi aducă o scrisoare de la ea – dar e tare leneșă cu scrisorile, deși scrie atât de bine.

Diseară Carol pleacă la Botoșani. Va rămâne acolo cam o săptămână. Probabil că am să plec după el la sfârșitul săptămânii acesteia, ca să vizitez divizia de cavalerie.

Iași *marți, 14/27 martie 1917*

Vreme superbă. Dintr-odată s-a făcut foarte cald. Am plecat devreme la spitalul din Liceul Internat ca să duc lucruri pentru *amputați*. M-am întors pentru audiențe, Coandă de la forțele navale și mai târziu Duca, de la care am primit ziare din Germania în care se vorbea despre România – o lectură deloc plăcută, dar nu era în ele nimic deosebit de jignitor.

După prânz m-am dus cu Mignon la Vila Greierul să întrebăm de dr. Clunet, care s-a îmbolnăvit și el de boala cumplită a pacienților pe care-i îngrijește. A fost o după-amiază minunată. Pe drum m-am oprit la micul spital pentru bolnavi de tifos dintre Socola și Greierul. Am intrat singură, lăsând-o pe Mignon în automobil, și i-am vizitat pe bieții oameni de acolo, cărora le-am adus ceai fierbinte cu rom, dulciuri și zahăr. Pe drum m-am oprit și să hrănesc câțiva cai bătrâni și amărâți și un șir fără număr de soldați pribegi; le-am mai dat țigări și multor ruși, am făcut o mulțime de lucruri!

L-am găsit pe dr. Clunet în căsuța lui, ceva mai jos de spital. Îl îngrijea soția lui. Era într-o stare destul de rea, dar m-a recunoscut,

a reușit chiar să scoată câteva cuvinte. I-am adus niște compoturi, se pare că pe acestea le poate mânca.

I-am vizitat și pe toți invalizii de la Vila Greierul. L-am întâlnit acolo pe dr. Cantacuzino, care făcea o inspecție.

M-am întors acasă târziu, îmi era foarte cald și eram foarte obosită.

La ceai a venit Barbu și am citit împreună frânturi din ziarele germane.

M-am culcat imediat după cină, îngrozitor de obosită, cu dureri în tot corpul. Primele zile călduroase sunt epuizante!

Iași *miercuri, 15 / 28 martie 1917*

Vreme ploioasă. Azi mi-am asumat o datorie foarte dureroasă: m-am dus să vizitez partea din gară unde sunt aduși bolnavii *pentru triere, ca să spunem așa*. Nu mi-a fost dat să văd priveliște mai oribilă și mai zguduitoare. Nici măcar n-am să încerc s-o descriu – toată ziua mi s-a sfâșiat inima amintindu-mi. Am făcut ce am putut ca să-i ațâț pe cei din jur să facă ceva în privința aceasta, dar e foarte greu să ajuți. Uneori mă simt de-a dreptul neputincioasă. Unele nenorociri sunt prea mari ca să le poți privi – eu nu pot nici măcar să mă gândesc la ce am văzut azi.

Am rătăcit printr-un noroi negru de nedescris, cu ceai fierbinte cu rom, dând de băut celor care mai erau în stare să bea – unii nu mai erau în stare de nimic în afară de moarte!

La prânz, discuții dureroase. Am încercat să-l conving pe Nando că trebuie luate frâiele în mâini, m-am frământat atâta încât aproape că mi-a venit rău și nu cred că am obținut mare lucru. *Nu pot să fac imposibilul* și fiecare dă vina pe altul până mă îmi amețeala.

După prânz am plecat cu Mignon ca să văd cum merge munca la adăpostul meu de pe drumul Galatei. Lucrările avansează. Am împărțit multă mâncare și ceai celor care aveau nevoie.

A plouat mai tot timpul.

La ceai a venit Barbu – am citit și am vorbit.

Veștile din Rusia sunt în continuare tulburi și deloc liniștitoare.

Se spune că Maruka se implică în politică, ceea ce ar fi mare păcat. Tare mă tem că-și va arde degetele.

M-am culcat devreme, ridicol de obosită.

Iași *joi, 16/29 martie 1917*

Azi n-am făcut nimic deosebit, nu m-am făcut de folos în nici un fel. Vremea a fost superbă. M-am trezit cu o durere de cap aprigă. După micul dejun am făcut o scurtă plimbare cu automobilul ca să-mi mai limpezesc capul; e un aer încântător, primăvăratic, dar trezește în mine dorul de casă. M-am întors la audiențe, mai întâi cu George Diamandi[1], care simpatizează cu mine. De ani de zile îl ține în pragul morții o boală de inimă în stare avansată, arată cumplit, dar e inteligent și trăiește intens, știind că poate muri în orice clipă. Am avut discuții interesante, am cugetat la starea țării, la popor, la război, la evenimentele din Rusia. Îmi place omul. N-a atacat pe nimeni anume, lucru pentru care îi sunt profund recunoscătoare.

Apoi i-am primit pe prințul Urusov și soția lui, amândoi zguduiți de abdicarea lui Nicky – nici ei nu știu ce se va întâmpla cu ei. Mi-au spus detalii triste, care au îndurerat inimile credincioase țarului. În fond, chiar dacă a făcut greșeli, unii trebuie să-l fi iubit și să fi ținut la el.

La prânz i-am avut invitați pe soții Psychas, Averescu și un ofițer francez foarte amabil, pe nume Nicolaï. Averescu știe ce vrea, muncește din greu, lasă o impresie bună, dar e întotdeauna puțin bizar, parcă niciodată nu știi ce gândește în adâncul lui.

După cină am făcut o plimbare călare cu Ballif. Eu l-am luat pe Ardeal, superbul cal alb de care sunt foarte atașată. Ne-am întâlnit cu Barbu, George Moruzi și Drossu, care ni s-au alăturat. Vremea era superbă, pământul era în stare destul de bună. Mi-a făcut bine, deși mă durea rău capul. Mai târziu ni s-a alăturat și Ileana, care arăta foarte dulce pe Tangulița al ei cel fără coadă.

1. George Diamandi (1867–1917), om politic liberal; în 1917, implicat în crearea unui Partid al Muncii (fratele diplomatului Constantin Diamandi) (n. ed.).

Îmi place Ardeal, are gura bună, un galop excelent, trap bun, nu se sperie de automobile zgomotoase dacă trec pe lângă el.

Barbu a venit să ia un ceai întârziat. Plimbarea ne-a făcut bine amândurora, nu ne mai simțeam atât de triști.

După cină m-am spălat pe cap.

Iași *vineri, 17/30 martie 1917*

Nimic special de povestit. L-am primit pe ministrul Greceanu, care a avut marea amabilitate de a veni să-mi spună că a fost pe front și a văzut cu ochii lui cât de mult le-au plăcut soldaților articolele mele din ziare. M-a implorat să vin ceva mai târziu pe front ca să inaugurez un spital, lucru pe care am să-l fac cu mare plăcere. După Greceanu l-am primit din nou pe bătrânul dr. Bogdan de la Spitalul Militar, la fel de zâmbitor și de mulțumit de sine, de lume și de ceilalți, încântat de supele pe care i le-am trimis, încântat de ajutoarele lui, încântat de starea spitalului, dar în continuare doritor de paie și lemne. L-am trimis la Ballif, care cred că l-a ajutat. Apoi l-am primit pe Perieșeanu de la căile ferate, apoi pe dr. Mamulea, apoi pe noul aghiotant al lui Nando, Țenescu, pe care l-am implorat să se ocupe de oroarea de la gară și să-l oblige pe Nando să dea ordinele necesare[1]; apoi a venit Barbu să mă vadă câteva minute și am hotărât să facem o plimbare călare, fiindcă vremea era atât de frumoasă. Așa că am mai călărit puțin la trei, i l-am împrumutat lui Barbu pe Ardeal și eu l-am luat pe minunatul Grui; am avut parte de o plimbare excelentă, ne-am întâlnit cu Drossu, care ne-a arătat unde locuiește familia Prezan – o căsuță plăcută, la capătul Copoului, ascunsă de pădure, imposibil de văzut de pe drum.

Ne-am delectat cu un galop-două, am mers destul de departe – ne era tare „dor"[2] de pădurile de la Buftea. Mi-a făcut bine galopul, e singurul lucru care mă binedispune – descopăr din nou și din nou că îmi face aceeași plăcere.

Mai târziu, Barbu a venit la ceai, am citit și am vorbit.

---

1. Corectat ulterior cu roșu: „să obțină de la Nando ordinele necesare" (n. tr.).
2. În limba română în original (n. tr.).

După cină, la 10, am plecat să vizitez regimentele de cavalerie din nordul Moldovei.

Am avut marea plăcere să primesc o scrisoare de la Ducky. Îmi povestea că au trăit zile precum cele despre care citim în cărțile de istorie, zile de teamă și primejdie, cu mulțimea sub ferestre, strigând și trăgând focuri de armă pe străzi. Au simpatizat cu mișcarea pentru o guvernare mai liberă, aveau idei foarte liberale, noii conducători le erau prieteni, dar, cum strada a preluat conducerea și au trebuit făcute concesii mulțimii, e de așteptat că vor fi sacrificați de dragul menținerii păcii în interiorul granițelor, cel puțin deocamdată. A fost o scrisoare curajoasă și nobilă, cum era de așteptat din partea ei. Spune că Diamandi a fost tare ca o stâncă și că s-a dus să-i vadă cu orice preț, când mulți prieteni apropiați i-au părăsit.

(în tren) *sâmbătă, 18/31 martie 1917*

Toată ziua am inspectat cavaleria, a fost o zi plăcută, care mi-a făcut bine și mi-a dat o impresie mai puțin tristă decât am avut în ultima vreme cu privire la armata noastră și la toate celelalte, mai ales la Iași și în împrejurimi. Am vizitat 14 regimente din opt sate. Totul era extraordinar de bine organizat, așa cum se fac toate când e răspunzător de ele Ballif.

Am plecat la opt și un sfert de la gara Verești și am urmat circuitul desenat de Ballif pe pagina alăturată.

În fiecare sat, regimentul sau regimentele erau aliniate în câmp deschis, iar eu le treceam în revistă, însoțită de ovații. Trebuie să spun că arătau destul de bine și erau bine îmbrăcați – cei mai mulți erau foarte tineri. Toți erau pe jos, caii nu și-au revenit la fel de bine ca oamenii. În fiecare sat, școala sau primăria fusese prefăcută în spital. Peste tot unde mergeam, îi găseam într-o stare satisfăcătoare – foarte curați, nu prea înghesuiți.

La Hănțești, Dumbrăveni și Salcea am găsit mulți bolnavi de tifos exantematic. În special Regimentul 10 Roșiori a avut mult de suferit. Și bietul meu regiment, al patrulea, a suferit mult.

Peste tot unde mergeam, locurile erau împodobite cu primele flori de primăvară, care înfrumusețau totul, mai ales ghioceii și

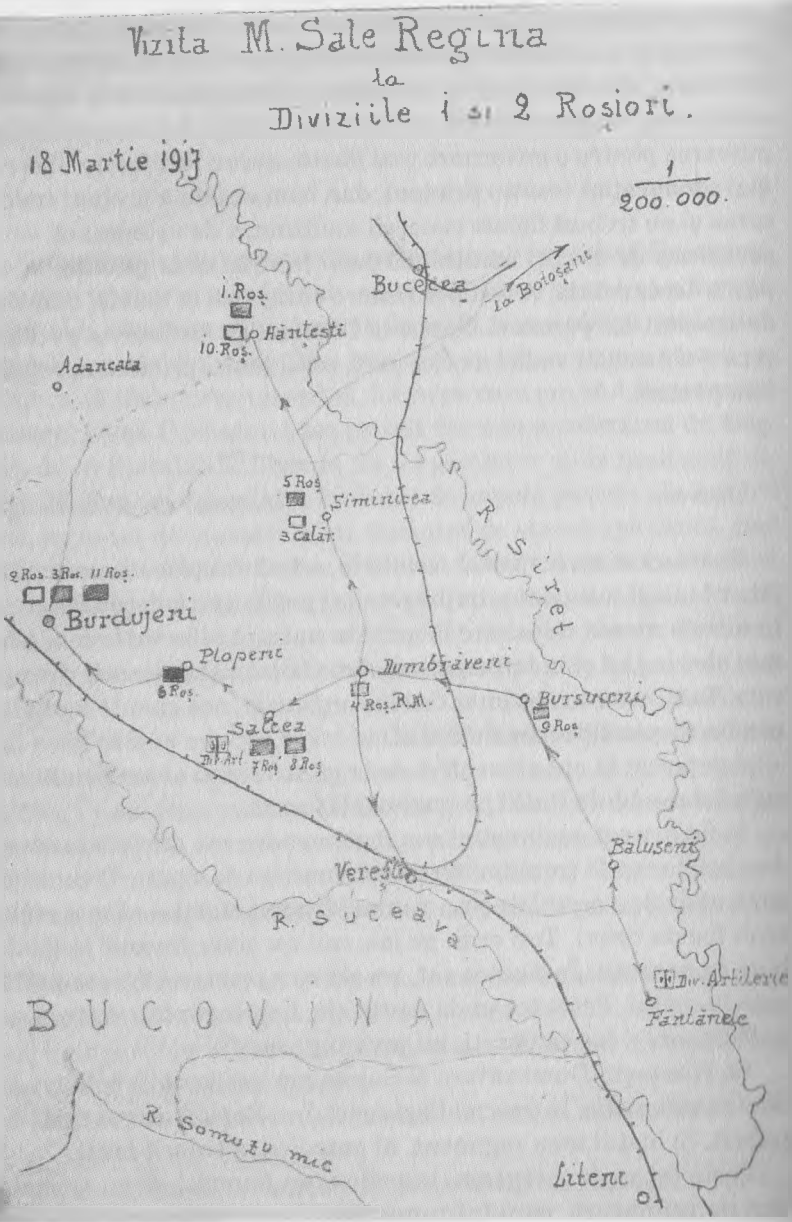
Vizita M. Sale Regina
la
Diviziile 1 si 2 Rosiori.
18 Martie 1917
1
200.000.
Bucecea
La Botoșani
1. Roș.
10. Roș.
Hantesti
Adancata
5 Roș.
Siminicea
3 Călăr.
2 Roș. 3 Roș. 11 Roș.
Burdujeni
Ploperi
6 Roș.
Bumbărești
4 Roș. R.M.
Bursucani
9 Roș.
Saltea
Div. Art.
7 Roș.
8 Roș.
Bălușeni
Vereștiu
R. Suceava
Div. Artilerie
Fântânele
BUCOVINA
R. Somuzu mic
Liteni

Inspectorul Cavaleriei
General Sinescu N.

Div. 1ª

Colonel Schina Mih.

Brigada 1ª (Colonel Arion Broon)
- Regt 1 Roș. (colonel Cantavaru)
- Regt 10 Roș (colonel Bălăsescu Ilie)

Brigada 2ª (Colonel Mirescu Lud.)
- Reg. 4 Roș. Regina Maria (Colonel Davidoglu Cl)
- Reg. 9 Roș. (Lt Col. Călinescu J.)

Brigada 3ª (Colonel Olteanu A.)
- Regt 3 Calarași (Lt Col. Chiriac)
- Regt 5 Roș. (Col Lupașcu A.)

Div. 2ª

General Greceanu P.

Brigada 4ª (Col. Rusescu)
- Regt 6 Roș. (Lt Col Popescu N.)
- Regt 11 Roș. (colonel Neagu)

Brigada 5ª (Col. Steriadi)
- Regt 2 Roș. (Col. Pop Eman)
- Regt 3 Roș. (Col. Berlescu)

Brigada 6
- Regt 7 Roșiori (colon Cihoski)
- Regt 8 Roșiori Lt Col. Dașchievici J.

Comand. Artileriei Călăreață
Lt. Col. Roșianu Ctin.

Ofițeri Francezi.
- Lt Col. Roul de Volchier
- Com.d de Vassoigne
- Capit. Dailler.

brândușele mov. Am fost departe de flori atâta vreme, încât mi-au făcut o mare bucurie. Într-un loc, la Siminicea, presăraseră pe pământul pe care urma să calc brândușe mov; în alt loc, totul era împodobit cu ghiocei, altundeva – cu ghiocei și viorele. Toată suflarea îmi umplea brațele de flori, așa că le-am putut duce buchete proaspete tuturor bolnavilor, pe lângă dulciuri, ceea ce i-a bucurat mult.

Ziua a fost frumoasă, m-a însoțit Carol, care venise să se întâlnească cu noi mai devreme, dimineață, la Botoșani. Mi-am simțit inima mai ușoară când am auzit din nou uralele trupelor mele, iar când am ajuns în sfârșit la Dumbrăveni, pe la miezul zilei, m-am emoționat de cât de frumos m-au primit, iar când am auzit din nou imnul național mi-au venit lacrimi în ochi. Apoi am vizitat un spital mare, bine întreținut și încăpător, dar cu mulți pacienți grav bolnavi. Am adus o mulțime de lucruri pentru trupe, dar nu le-am putut oferi cu mâna mea. Le-am lăsat la generalii și coloneii lor, ca să împartă cantități dinainte stabilite la fiecare divizie și brigadă. Am adus și multe lucruri pentru spitale.

La Dumbrăveni am luat prânzul cu toți ofițerii mei, în casa lui Leon Ghika. A fost o plăcere să-i revăd – firește, câteva chipuri lipseau. Erau acolo și Leon Ghika și fratele lui, dar am fost invitata roșiorilor. Totul a fost foarte frumos, dar, fiind un prânz militar, a durat mult. Carol n-a vrut să accepte un loc de onoare, ci a stat printre ofițerii foarte tineri de la capătul mesei.

După prânz am plecat mai departe – de data aceasta, urma să vizităm divizia lui Greceanu. Ne-a întâmpinat la Salcea. Ca întotdeauna, arăta ireproșabil. Și la Salcea e un spital mare. Din păcate, pierdem mulți doctori din cauza tifosului acestuia îngrozitor. Parcă toți se îmbolnăvesc mai devreme sau mai târziu. Cum e transmis de insecte, e foarte greu să te ferești în vremurile acestea de dezordine și murdărie.

Ne-am încheiat vizitele la Burdujeni, la granița dintre România și Bucovina. Acolo am întâlnit-o pe doamna Greceanu, care m-a invitat în căsuța ei câteva minute, ca să-mi ureze bun-venit și să mă spăl puțin. Fețele ne fuseseră împroșcate ba cu praf, ba cu noroi. Dimineața ne-am împotmolit în nămol într-un loc și am pierdut trei sferturi de oră, dacă nu o oră întreagă, până să fim scoși cu mare greutate, cu mai mulți boi. Spre Burdujeni, drumul era mai bun.

La Burdujeni erau trei regimente și un spital foarte mare amenajat în gară, foarte bine organizat, fiindcă gara e enormă și bine

construită. Acolo nu aveau pacienți de tifos, dar foarte mulți sufereau de *febră recurentă*.

Evenimentul final a fost un ceai de proporții, în cea mai mare sală a gării, la care mi-au fost prezentați cam 200 de ofițeri.

Doamna Greceanu mi-a oferit o prăjitură cu ciocolată excelentă și un ceai delicios, cumpărat la Suceava, orașul ruso-româno-austriac care se află chiar peste graniță.

De la Burdujeni ne-am întors la Vereşti, unde m-am urcat din nou în tren la ora șapte. A fost cu mine și Tatulina.

Iași *duminică, 19 martie / 1 aprilie 1917*

Am ajuns la Iași la opt și jumătate, după o călătorie care a durat toată noaptea. Vreme frumoasă, dar cu vânt puternic. La micul dejun am povestit familiei peripețiile de ieri, într-un stil deloc militar.

Am luat-o pe grasa de Mignon la plimbare. Ne-am dus s-o vizităm pe Eliza Brătianu, acasă la ea.

La prânz am avut-o invitată pe Cella. După prânz le-am citit ei și lui Nando începutul celui de-al doilea volum din *Țara mea*. I-am făcut pe amândoi să plângă.

La trei am făcut o plimbare călare de două ore, cu Ballif. Eu eram pe Ardeal, el pe Coconaș. Bătea vântul îngrozitor. La întoarcere i-am întâlnit pe toți cercetașii, aliniați, care mi-au înălțat urale și mi-au aruncat flori albastre. Ardeal a fost cuminte, dar i-a fost foarte greu, fiindcă tocmai treceam peste un șanț.

La ceai a venit Barbu. Am avut multe de citit și de discutat – timpul trece tare repede. Din păcate, îngrijorător de mulți doctori sunt bolnavi. Mâine mă duc la Vila Greierul să-l văd pe Clunet, care se simte foarte rău. Am vorbit puțin cu sora Pucci – sunt foarte îngrijorate. Călugărițele cad pradă bolii una după alta, ca și doctorii.

Se spune că vremea frumoasă va goni măcar boala aceasta – să sperăm că așa va fi! Dar ce altă boală se va mai ivi?

După cină am scris la *Țara mea* până la 11.

Iași *luni, 20 martie / 2 aprilie 1917*

Vreme frumoasă, dar deja foarte uscată și prăfoasă. După micul dejun am plecat cu Nando la Vila Greierul să-i vizităm pe dr. Clunet și pe ceilalți pacienți. Aveam cu mine câteva documente semnate pentru decorații, fiindcă, din păcate, decorațiile încă n-au ajuns. L-am găsit pe dr. Clunet FOARTE bolnav, cu totul inconștient, dar dr. Le Laurier, care îl înlocuiește deocamdată, încă nu și-a pierdut speranța.

Unii din ceilalți se simțeau mai bine. I-am vizitat și am vorbit cu fiecare pacient care era în stare să vorbească. Toată clădirea era scăldată în soare, dar saloanele erau pline de suferință. Patru surori sunt bolnave, iar una, mai în vârstă, e într-o stare foarte gravă. Sora Pucci umbla peste tot, ca de obicei, și făcea totul pentru toată lumea, mereu veselă, mereu amuzantă. Ne-au dus să vedem totul, chiar și spălatul rufelor, de care se ocupau doi *militiens* bătrâni la fântână. Bătrânii voiau țigări, pe care le-au primit pe loc de la mine. Drumul până acolo e, din păcate, foarte prost.

I-am avut invitați la prânz pe generalul Berthelot și pe aghiotantul lui, Marchal; amândoi erau binedispuși. Berthelot nu e deznădăjduit nici măcar în ceea ce privește armata noastră, dar deplânge evoluția situației din Rusia și se întreabă, ca și noi, care vor fi urmările.

Mă tot gândesc la Ducky și mă întreb prin ce ceasuri de cumpănă trece acum și cum se va sfârși totul pentru ea. Nu-mi pot închipui lucru mai crud decât, dintr-odată, să nu fii în propria țară, nimic altceva decât un fel de prizonier.

La trei am făcut o plimbare călare plăcută cu Barbu și am găsit câteva locuri noi, excelente pentru galop. Eu am călărit pe Grui, Barbu pe Coconaș, și a fost o plăcere. Am luat ceaiul cu Barbu acasă. După cină am scris la *Țara mea*.

Am avut o scenă emoționantă cu Nicky, i-am citit capitolul pe care tocmai îl terminasem, despre Cotroceni, în care vorbeam despre grădina noastră, biserica noastră și Mircea – dintr-odată m-a îmbrățișat și a izbucnit în lacrimi. Apoi am vorbit despre Mircea și despre toate lucrurile pe care le-am pierdut.

Iași *marți, 21 martie / 3 aprilie 1917*

Vremea a devenit extraordinar de caldă și oribil de prăfoasă – aerul e încărcat de praf, foarte neplăcut, avem nevoie de o ploaie bună.

La scurtă vreme după micul dejun am plecat cu Symki la Galata să vedem cum merge lucrul la „baraca" mea. Arată foarte bine și până sâmbătă va fi gata cu totul. M-am oprit la tot pasul să hrănesc nefericiții pe care i-am întâlnit pe drum. Am mers și până la spitalul cel mic și sărăcăcios din sat, să împart și acolo lucruri. Doctorul a căzut și el victimă îngrozitoarei febre tifoide. I-am promis să mă întorc în zilele următoare cu o supă bună pentru bolnavi, care, firește, sunt înfometați.

Înainte de prânz a venit Barbu să-mi citească știri din Rusia – sunt cât de cât pașnice, dar tot îmi fac griji. Mă tem că nemulțumirile în ceea ce-l privește pe Brătianu se întețesc, s-ar putea să ne aștepte vremuri grele pentru politică. Tache Ionescu i-a spus lui Barbu că vizita mea în rândul trupelor i-a bucurat mult pe soldați și că toată lumea a fost încântată de felul cum m-am prezentat. E o binecuvântare, e tare greu să mulțumești oamenii.

La prânz i-am avut invitați pe ministrul elvețian, un domn foarte plăcut, și pe Andrews, *însărcinatul cu afaceri* american.

După prânz am mers cu automobilul împreună cu Mignon la Vila Greierul să-i duc *bunătăți*, cum promisesem, colonelului Holban: pâine albă, proaspătă cu unt și un borș excelent cu bucăți de carne de pui.

Pe drum m-am oprit la bietul spital înghesuit unde îi vizitez din când în când pe nefericiții grav bolnavi care au parte de atât de puțină îngrijire, deși, într-un fel rudimentar, se ocupă cineva de ei. Le-am adus obișnuitele mele daruri mărunte, iar celor mai slăbiți le-am dat să bea ceai cu rom.

La ieșirea din spital, m-am întâlnit cu un preot catolic care tocmai venea de la Vila Greierul și care mi-a dat vestea dureroasă că Clunet a murit! A fost o lovitură grea. Speram din toată inima să-și revină, el, care se ocupase de tot spitalul, care cu o energie neobosită și un curaj admirabil rânduise totul bine și luptase împotriva unor greutăți înfricoșătoare. Iar acum a murit și el, victimă a propriului devotament, a propriei abnegații. Vai! Tristă, tristă veste.

Când am ajuns acolo, toată lumea era înlăcrimată. Biata lui soție stătea pe marginea patului în care el era întins atât de liniștit, dar atât de palid și nemișcat, el, care era întruchiparea energiei și a vieții. Entuziasmul pe care-l arăta față de munca lui avea în el chiar ceva ușor *exaltat*, neliniștit. Erau o pereche cum nu se poate mai devotată, iar soția lui va naște în august. Primul copil l-a pierdut chiar înainte să vină aici, soțul o luase cu el ca să-și mai uite durerea, iar acum l-a pierdut și pe el, a rămas singură într-o țară străină!

Am încercat să găsesc vorbe care să-mi exprime compasiunea, căci de consolare nu poate fi vorba în astfel de clipe. Dar era simplă și demnă în durerea ei. Dacă n-ar fi fost situația în care se află, ar fi rămas aici, liniștită, să-i continue munca. E o femeie mărunțică și drăguță, cu ochi mari, negri, patetici.

A fost foarte, foarte tristă vizita mea la Vila Greierul!

Pe drumul de întoarcere am întâlnit alte suflete nenorocite, cărora le-am dat o fărâmă de ajutor.

Barbu a venit la ceai – am stat de vorbă și tot ce era trist mi s-a învolburat în inimă până am izbucnit într-un plâns amar.

După cină, Nando a plecat pe front, unde vrea să vorbească cu soldații, să le facă unele promisiuni pentru soarta lor după încheierea războiului.

În seara asta a apărut articolul meu despre primăvară.

Iași *miercuri, 22 martie / 4 aprilie 1917*

Vreme foarte caldă și vântoasă. Am avut multe audiențe.

Mai întâi Kropotkin, care a terminat pregătirile pentru trenul sanitar, începute împreună cu Ducky. Ne-am întristat amândoi, deplângând noua situație din Rusia. Mă voi duce să vizitez trenul vineri, am hotărât împreună că va purta numele meu, adăugând cu tristețe „atâta timp cât trenurile vor mai primi nume de regine".

Apoi l-am primit pe un ofițer inginer care construiește toate „barăcile" militare pentru bolnavi. Apoi pe Colette Plagino, care venise de la trenul ei sanitar, apoi pe Panaitescu[1], care mi-a tra

1. Emil Panaitescu (1885–1958), istoric și arheolog, colaborator literar al reginei. În perioada interbelică, conferențiar la Universitatea din Cluj și director al Școlii române din Roma (n. ed.).

dus *Why* și care vrea acum s-o și tipărească. Era plin de simpatie și înțelegere. Am încheiat cu ministrul Antonescu și Danielopol[1] de la *Banca Națională*, care a venit să-mi ofere bani pentru lucrările mele de caritate, lucru absolut acceptabil întotdeauna. Mottoul meu – „ajută-te și vei fi ajutat" – începe să se adeverească.

La prânz au venit Lala și fiica ei.

După prânz am făcut o plimbare călare foarte plăcută cu Alice Cantacuzino și bunul meu colonel. Am călărit pe Ardeal și m-am bucurat de câteva galopuri excelente, încheiate la ceai la doamna Prezan, în căsuța lor drăguță din pădure. I-am găsit acolo pe Olga Sturdza și soțul ei. E incredibil de înalt.

Am fost consultată de Crainic, care-mi îngrijește dinții, apoi m-am dus s-o vizitez pe Maruka, care se odihnește.

La cină a venit doamna Dissescu, care a adus cu ea lână, nuci, prune, provizii pentru soldații mei.

M-am culcat devreme, mă încearcă o răceală.

Iași *joi, 23 martie / 5 aprilie 1917*

Zi plină. Ieri am scris o rugăminte de ajutor pentru țara mea, care va fi trimisă în America. Am petrecut două ore la Spitalul Militar, care se află în stare bună. Bătrânul Bogdan strălucea de fericire, era mulțumit ca de obicei, se înțelege de minune cu pacienții lui, e încântat de tot ce i-am adus, încântat de personal, încântat de el însuși – în ziua de azi vezi așa de rar oameni atât de încântați, încât îți fac bine.

La întoarcere am primit-o pe *baroana* de Rochefort, o româncă destul de neinteresantă, dar admirabilă, care a fost căsătorită mai demult cu un francez și care a trăit multă vreme la Giurgiu. Era prietenă cu mătușa.

După prânz am plecat cu doamna Mavrodi și Ballif spre un sat îndepărtat unde sunt încartiruite două regimente de artilerie. Am ajuns acolo fără incidente, pe un drum destul de bun. Am fost primită cu mare bucurie (venirea mea a fost neașteptată) și am petrecut mult timp vizitând spitalele organizate cu mare greutate,

1. Gheorghe G. Danielopolu (1874–1919), director la Banca Națională (n. ed.).

sub conducerea plină de energie și inteligentă a unui doctor francez. Aranjaseră unul enorm și foarte curat într-un fel de hambar uriaș. Erau foarte mulți soldați bolnavi. Erau și spitale mai mici. Le-am vizitat pe toate și peste tot am fost primită cu cea mai mare recunoștință, iar dulciurile și țigările mele au fost cum nu se poate mai apreciate, chiar și cei mai bolnavi le cereau.

De la ofițerii de acolo am aflat că prietenul nostru Radu Rosetti e bolnav într-un sat mult mai îndepărtat – ei spuneau că tot de tifos exantematic suferă, dar de scurtă vreme. În ciuda drumurilor proaste, am hotărât să plecăm și să încercăm să ajungem acolo. Într-un loc, automobilul n-a mai putut trece. A fost un moment de confuzie, dar eu îmi pusesem în gând să ajung acolo. Norocul a făcut ca doctorul francez să se întoarcă de acolo tocmai atunci, într-o trăsurică prăpădită, care tremura din toate încheieturile. Fără șovăială, am hotărât să urc în ea cu Ballif și doctorul francez, lăsând-o pe doamna Mavrodi abandonată în automobil. Am avut parte de o călătorie îngrozitoare, pe drumuri imposibile, pe care trăsura noastră mergea mai mult pe două roți. Caii erau niște mârțoage slabe și chinuite, drumul era tot mai rău, iar în cele din urmă am coborât și am făcut restul călătoriei pe jos. Soldații mi-au înălțat ovații asurzitoare și mi-a fost foarte greu să trec prin fața lor cu suficientă demnitate, pe pământul frământat, tot numai noroi întărit ca piatra, plin de gropi mici și dure, în care riscai să-ți sucești glezna la fiecare pas.

L-am găsit pe Rosetti într-o căsuță destul de plăcută, pe un pat de campanie. Când l-am văzut noi, era foarte vesel, dornic de vorbă, nerăbdător să-mi povestească tot ce a făcut pentru trupele lui. Chiar s-a comportat excelent, sper din tot sufletul să nu se fi molipsit cu adevărat de boala aceea cumplită, ar fi prea trist. Mi s-a oferit chiar o ceașcă de ceai, pe care am acceptat-o fiindcă, fiind răcită, îmi era tare sete. N-am avut timp să vizitez spitalele de acolo, care erau risipite prin mai multe case, dar am promis să mai vin, ceea ce voi și face, în ciuda drumurilor proaste. Merită să merg, dacă le face atâta plăcere.

Ne-am întors la automobil în același fel. Era deja foarte târziu, dar răsărise o lună superbă. Stabilisem ca, la întoarcere, să mă aștepte în satul Galata încă un automobil cu un ceaun mare cu supă bună și hrănitoare pentru cotlonul nenorocit pe care-l știu

acolo și unde sunt adăpostiți o mulțime de oameni înfometați, într-o stare de plâns, jumătate spital, jumătate *asile de nuit*, în care domnesc groaza și suferința cruntă. Era deja întuneric, dar am intrat cu însoțitorii mei în locul acela cumplit și am început să hrănesc ruinele omenești pe care le-am găsit acolo. Murdăria, nenorocirea și condițiile sordide, abjecte sunt greu de descris. De-abia dacă mai erau ființe umane cei care dormeau pe și sub niște mese de lemn. Le-am dat supa, ceaiul, pâinea și toate obiectele de îmbrăcăminte pe care le adusesem cu mine. Era o priveliște cumplită, care te umplea de deznădejde, numai suferință și degradare.

Am ajuns acasă de-abia la opt și jumătate și, firește, toată lumea își închipuia că ni s-a întâmplat ceva – răceala mea nu se prezenta deloc mai bine după o excursie atât de lungă și plină de peripeții.

M-am dus în pat devreme și am scris câteva versete din Biblie pentru ziarul lui Iorga – știu unele splendide, atât de potrivite – voi cita unul din Iezechiel, care cred că e foarte grăitor pentru împrejurările în care ne aflăm.

„Oaia pierdută și rătăcită o voi întoarce la staul, pe cea rănită o voi lega și pe cea bolnavă o voi întări, iar pe cea grasă și tare o voi păzi și voi păstori cu dreptate."

Iezechiel 34, vers. 16

Iași *vineri, 24 martie / 6 aprilie 1917*

Zi tare urâtă, vânt de furtună, care a stârnit praful. Nando s-a întors de pe front foarte mulțumit. A petrecut acolo două zile pline și cu folos. A ținut trupelor un discurs despre răsplata de după război, spunând că trebuie să li se dea pământ mai mult, ca recompensă pentru că și-au apărat țara atât de bine. A revenit cu impresii bune și îmbucurătoare de pe front, unde a găsit și spitalele în stare excelentă.

La 10 și jumătate a venit Kropotkin să mă ia ca să-mi arate trenul sanitar pe care l-au pregătit – cel la care a început lucrul împreună cu Ducky. M-a întristat vizita – lucrurile s-au schimbat tare mult. Ne-a fost un ajutor atât de bine-venit, iar acum, de o vreme, parcă nici nu mai există. Pe lângă celelalte dureri ale mele,

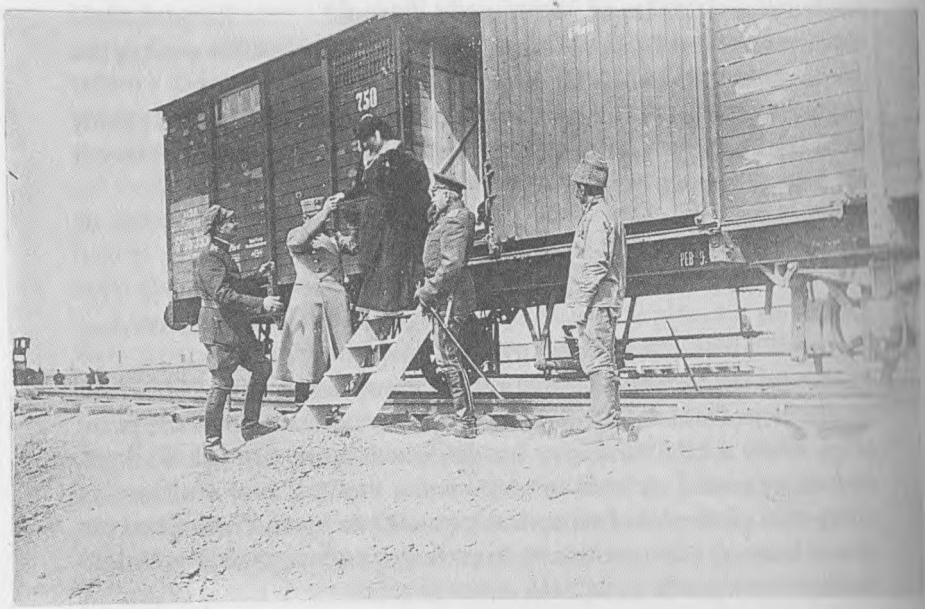

Regina inspectează trenul lui Kropotkin.

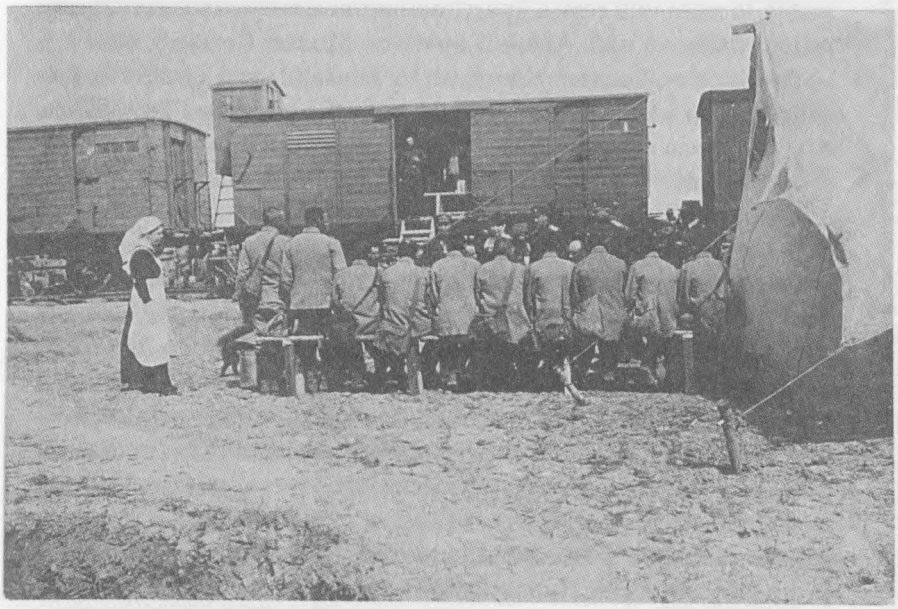

vin și suferința, și dezamăgirea aceasta. M-a ajutat și sufletește, și material s-o am aproape, ca vecină, să știu că oricând pot apela la simpatia, bunătatea și inteligența ei.

Trenul arăta foarte bine și se ocupau de el niște surori fermecătoare.

Aveau un cort frumos, care aparține de tren, și cu ocazia aceasta pregătiseră o masă mare pentru niște soldați români, care au venit să mănânce o supă excelentă, cu un orez delicios cu șuncă, toate servite foarte îmbietor în farfurii de metal frumoase și curate. Drumul până acolo și înapoi a fost oribil, cu un praf îngrozitor.

Rușii care țineau la vechiul regim par să se agațe acum de mine, bucuroși să aibă printre ei măcar o regină. Trebuie să fie greu să te vezi dintr-odată fără țar și fără familie conducătoare, când toată viața ai fost obișnuit să-i consideri centrul lumii.

După prânz am plecat cu doamna Antonescu și Ballif, în automobil, la mica vilă care a aparținut soților Greceanu. Întotdeauna mi-am dorit s-o văd. Acum îi aparține Muzzei Cesianu, care s-a căsătorit cu un Cantacuzino. E un loc adorabil, cu o așezare fermecătoare și cu o frumusețe de livadă, o vie și o pădurice. Tocmai așa cum îmi place mie, dar, din păcate, e mult prea mic pentru o reședință regală.

În inspecție la trenul lui Kropotkin.

Ne-am plimbat prin grădină. Împrejurimile începeau să înverzească – era un colțișor împăcat și fericit, care părea tare îndepărtat de război și necazuri. Erau acolo părinții Muzzei, oameni buni și optimiști, care iau lucrurile așa cum sunt și cred că totul se va termina cu bine. Dar drumul până acolo și înapoi a fost oribil, cu un vânt îndârjit și un praf de nu vedeai în fața ochilor, tare neplăcut și cu atât mai greu de suportat, cu cât sufeream de o răceală rea. Dar și la plecare, și pe drumul de întoarcere am întâlnit mulți nefericiți pe care i-am hrănit și cărora le-am dat de băut, soldați rătăcitori și căruțe pline de ființe amărâte și bolnave. Pe la ora ceaiului a venit biata doamnă Clunet, care nu mi-a acceptat propunerea de a veni să stea cu noi aici, în casă. Pe soțul ei îl îngroapă abia luni, așa că nu are curajul de a-l părăsi mai înainte, iar apoi speră să plece curând. Clunet și-a exprimat dorința de a fi îngropat printre pacienții lui care au murit la Vila Greierul. E tare trist gândul că nu i-a fost dat să trăiască și să-și ducă munca

la capăt. Îmi aduc aminte atât de bine prima dată când l-am văzut, atât de plin de energie și viață, încât m-a înveselit, chiar cu fundată cum eram în deznădejde și tristețe.

Barbu a venit să ia ceaiul târziu cu noi. Nu-l mai văzusem de două zile, fiindcă a fost cu Nando pe front. Și el s-a întors cu o impresie bună. El a fost cel care l-a încurajat pe Nando să le vorbească soldaților și s-o facă înainte ca alții să aibă ocazia să-i ia decizia din mâini. Am citit împreună câteva articole din ziarele rusești despre evenimentele recente din Rusia, unele din ele foarte mișcătoare.

Sunt răcită rău.

În sfârșit, a sosit micul Georgie, care arată tare slab și înfometat, dar a reușit să ne aducă toate proviziile. A văzut tot felul de lucruri și a trecut prin multe. Deocamdată, sărmana Ducky nu ne mai poate ajuta cu nimic. Ea și Sonia au fost foarte bune cu el, dar Diamandi nu l-a ajutat deloc.

Iași *sâmbătă, 25 martie / 7 aprilie 1917*

Azi – nimic deosebit de povestit. Am avut o răceală urâtă și m-am simțit foarte rău, așa că n-am ieșit, fiindcă bătea un vânt puternic și era mult praf.

Le-am primit în audiență pe doamna Mumuianu, apoi pe doamna Nevruz Khan, două figuri absolut comice. Doamna Mumuianu plânge după biata ei Constanță (a fost căsătorită cu primarul orașului). Doamna Nevruz Khan era într-un extaz al regretului fiindcă, în șirul meu de vizite la regimentele de cavalerie, trecusem pe la Hănțești, unde e casa ei, iar ea nu fusese acolo. Mai voia și să vorbească cu Nando, așa că am aranjat să revină după prânz ca să-l întâlnească.

După-amiaza am stat liniștită. Scriu o mică legendă despre Muntele Athos.

La ceai a venit Barbu.

Barbu fusese să-l vadă pe Radu Rosetti în satul unde se află, ca să încerce să-l aducă aici. Dar Rosetti a refuzat să se miște, vrea să rămână printre soldații lui. E adevărat, are boala aceea îngrozitoare!

Iași *duminică, 26 martie / 8 aprilie 1917*

Dimineață liniștită, am încercat să scriu, dar am avut parte numai de întreruperi, așa că n-am înaintat mai deloc. Noaptea a plouat, și lumea arăta chiar mai verde azi-dimineață. Nando e la Botoșani, vizitează școlile. Am primit-o pe Lady Barclay, care mi-a anunțat sosirea cuiva pe nume Baker, care ne va fi foarte folositor; speră și să obțină o mulțime de materiale. Înainte de prânz a venit Barbu cu niște ziare rusești interesante. Nu-mi place cum arată lucrurile în Rusia, merg prea departe cu democrația lor, răspândesc idei primejdioase în armată, așa că mă întreb cum se vor sfârși toate.

America a declarat, într-adevăr, război Germaniei, iar Brazilia caută și ea motiv de gâlceavă.

L-am primit și pe un ofițer[1] francez aflat la conducerea aviației noastre.

Am primit-o câteva momente și pe Maruka; m-a invitat să vin după-amiază la spitalul ei, unde vor ține o mică festivitate de Duminica Floriilor. M-am dus, a fost foarte frumos. Mai întâi o slujbă scurtă, api domnișoara Pruncu le-a vorbit despre ce înseamnă „suflet", apoi a luat cuvântul doamna Rosetti (mama Marukăi), care a vorbit remarcabil despre „suferință" și despre cum, prin ea, putem atinge idealuri superioare. A vorbit într-un fel pe care să-l poată înțelege și soldații, lucru care m-a uimit, fiindcă de obicei e destul de *exaltată* în vorbire. Dar, în fond, trăind mult la țară, printre țărani, a luat contact cu ei și îi înțelege.

Apoi am vizitat toate saloanele și le-am împărțit niște dulciuri excelente și cărți poștale semnate, toate foarte apreciate. A fost o plăcere să le văd fețele încântate și nerăbdătoare când treceam printre ei. E un spital plăcut, cu atmosferă foarte prietenoasă – se vede că oamenii sunt tratați bine și îngrijiți cu suflet. A fost un moment mișcător, când unul din răniți, care are talent la muzică, și-a luat mica vioară ieftină și a cântat cu multă simțire *Trăiască Regele*, iar toți cei care se pricepeau au început să cânte în cor. Salonul era plin de soare, toate doamnele și surorile, în haine albe

1. Comandantul François de Vergnette de Lamotte, membru al misiunii Berthelot (n. tr.).

ca zăpada, stăteau în picioare printre paturi, a fost cu adevărat *foarte impresionant*.

La conducerea spitalului se află excelentul doctor englez Armstrong.

I-am vizitat și pe *bolnavii de tifos*, pe care, din fericire, i-au putut izola într-un salon la parter. Sunt mulțumită de vizită.

Barbu a venit la ceai, am petrecut împreună o seară plăcută.

Dar nu-mi place cum se arată lucrurile în Rusia.

Iași *luni, 27 martie / 9 aprilie 1917*

Am plecat devreme cu automobilul, însoțită de doamna Antonescu, să văd cum merge adăpostul meu; e aproape gata și arată foarte bine, iar deocamdată e minunat de curat – dar, vai, nu va rămâne așa. De acolo m-am dus să vizitez „colțul ororilor", unde am fost acum câteva zile, la întoarcerea din vizita la Voinești; l-am găsit părăsit, iar vechii mei *Hungergesellen*[1] dispăruseră. Venisem cu brațele pline, dar nu le-am putut da nimic; m-am bucurat, totuși, să văd că s-a făcut curat în groapa aceea infecțioasă. Am întrebat unde fuseseră trimiși și mi s-a spus că au fost transferați toți la niște „barăci" de sub Cetățuie. M-am dus acolo, pe niște străzi oribile, dar nu i-am găsit pe nefericiții mei, ci pe mulți alții care aveau la fel de multă nevoie de darurile mele ca ei, așa că m-am întors cu mâinile goale. Acolo m-am întâlnit cu dr. Staicovici, doctorul de ochi care a făcut ordine la Frumoasa, un om pe care-l apreciez, foarte muncitor și, spun eu, cu inima bună.

Se construiesc acolo niște barăci mari pentru convalescenți, tocmai ce am vrut de la început să se facă, iar pe lângă ele, *etuve* pentru dezinfectarea hainelor.

Înainte de prânz a venit Barbu.

Symki s-a dus la înmormântarea bietului dr. Clunet și a altor patru francezi îngropați în același timp: una din tovarășele surorii Pucci, domnișoara Flipp, infirmieră, col. Dubois, care a murit în urma rănilor primite, după o suferință de cinci luni, și un simplu soldat francez, care a murit la spital. Lumea spune că a fost o ceremonie frumoasă și emoționantă.

1. Tovarăși întru foame (germ.) (n. tr.).

Am luat seama tuturor proviziilor care mi-au venit din Rusia, am o colecție splendidă de lucruri folositoare, așa că voi putea merge peste tot cu brațele pline, singura mea bucurie în ultima vreme.

După prânz am mai scris puțin la legenda mea, apoi m-am dus cu automobilul la soții Prezan. Am stat de vorbă cu el despre hotărârea de a nu trimite ofițeri tineri, de-abia ieșiți de pe băncile școlii, în sate infectate unde se pot molipsi de tifos – ar fi tare păcat, un sacrificiu nefolositor și DELOC practic. Apoi am stat de vorbă cu ea, a insistat foarte mult asupra necesității unei schimbări în guvern, e plină de ură la adresa lui Brătianu, declară că TOATĂ LUMEA așteaptă și tânjește după o schimbare, că nimic n-ar fi mai dezastruos decât dacă regele s-ar agăța de cabinetul actual. Revenea iar și iar asupra subiectului. Astfel de insistențe sunt foarte obositoare când știi că au în ele un dram de adevăr, dar că cei care vorbesc nu pot vedea situația din toate părțile și nici înțelege primejdia și greutatea unei schimbări în astfel de momente.

M-am întors acasă și am luat ceaiul cu Barbu, n-am făcut altceva decât să discutăm situația politică din țară, fără să ajungem la vreo concluzie mulțumitoare.

După aceea l-am primit pe Ion Cantacuzino, care are nevoie de cinci din ambulanțele mele „Regina Maria" pentru gară, apoi pe doamna Lucia Greceanu, care are nevoie de ajutor pentru un spital mic de lângă reședința ei de la țară. Sunt atâtea nevoi peste tot și, vai, proviziile mele pentru spitale se termină. Am dat și am tot dat încât nu mai am aproape nimic.

După cină am mai scris la legendă.

Iași *marți, 28 martie / 10 aprilie 1917*

Noaptea a venit o ploaie frumoasă, plouă încă, totul arată foarte schimbat și înverzit.

L-am primit pe ducele de Luynes, care avea de povestit lucruri interesante, fiindcă a fost în Crimeea și în Caucaz, chiar până la Trebizonda. A fost mult timp alături de Nikolai, chiar era cu el când a primit vestea că a fost numit generalissim al întregii armate ruse. Se pare că plecase să-și ia în primire noua funcție cu mari speranțe! Luynes l-a văzut și pe Dmitri cel exilat.

La prânz au venit Cella și Otilia.

Am vorbit cu Nicu Lahovary despre ambulanțele „Regina Maria", mi-a adus un *raport* despre rezultatele lor. Am aranjat să-i împrumut cinci lui I. Cantacuzino, ca să-l ajut cu ce e de făcut la gară, iar una să fie detașată la Voinești; altfel, programul le-a rămas neschimbat.

Ploaia nu s-a oprit și, cum sunt încă răcită destul de rău, am rămas acasă să lucrez la legendă. Barbu a venit la ceai, am avut o mulțime de lucruri de citit și probleme politice complicate de discutat.

După cină am scris până târziu.

Iași *miercuri, 29 martie / 11 aprilie 1917*

Carol s-a întors de la Botoșani foarte mulțumit. După prânz, Găvănescu mi-a dat raportul – era foarte satisfăcut de cum merg lucrurile.

Carol pleacă din nou sâmbătă, ca să petreacă Paștele cu trupele, pe front.

Am plecat devreme ca să-mi văd adăpostul terminat. Le-am luat cu mine pe Ileana și pe Woodfield. E o casă chiar drăguță. Au venit și Perieteanu, și micul inginer care l-a construit, pe lângă tot felul de oameni de la spital, foarte încântați să mă aibă drept vecină, care speră să-mi poată folosi clădirea drept casă de convalescenți pe lângă spitalul lor. A trebuit să le explic că n-a fost făcută pentru asta, dar am vorbit cu Perieteanu despre construirea unei barăci mari alături, pentru nevoile spitalului, astfel încât, încet-încet, să transformăm locul într-un colțișor folositor și civilizat. E acolo un preot amabil, îmi place fața lui. Totul era încântător de proaspăt, mulțumită ploii de ieri.

Când m-am întors acasă, m-au luat în primire Romalo, apoi doamna Mavrodi, deși așteptau să mă vadă Nadeja și Elena Moruzi – credeam că n-am să mai apuc să vorbesc cu ele. N-o mai văzusem pe Nadeja de un veac. E. Moruzi e mereu veselă și binedispusă, ia lucruile așa cum sunt, e puțin excentrică atunci când se pune pe povestit.

Barbu a venit târziu, cu multe articole interesante, pe care le-am păstrat pentru după-amiază.

După prânz am făcut o plimbare călare cu Mignon și Alice. Pământul era în stare bună, dar, nu știu de ce, m-a supărat o durere de spate, cred că de la răceală. Totuși, mi-a făcut plăcere călăritul, ca întotdeauna.

La ceai a venit Barbu. Aveam foarte multe de citit.

Mica doamnă Clunet, scumpa de ea, a venit să stea peste noapte la mine. A luat cina cu noi, tare drăguță, blândă și resemnată. După cină am avut cu ea o discuție care m-a făcut să plâng mai tare decât ea.

Înainte de cină l-am primit pe inginerul francez de la gară, e disperat și îmi cere ajutorul, având toată încrederea în puterea mea de a-l sprijini! Am să încerc! Dar de ce-și închipuie toți că-i pot ajuta eu, acolo unde alții nu au reușit? E foarte măgulitor, dar foarte obositor.

Iași *joi, 30 martie / 12 aprilie 1917*

Zi frumoasă de primăvară. M-am dus devreme cu copiii la biserica Sf. Spiridon. Au primit împărtășania, Ileana mea dragă pentru prima oară. A fost solemnă și adorabilă. De acolo m-am dus la spitalul evreiesc, unde sunt adunați mulți bolnavi de tifos exantematic; spitalul e rezervat doar pentru boala aceasta. Am văzut pacienții, rânduri-rânduri, unii în stare foarte gravă, unii pe cale de recuperare. Slavă Domnului, nu mor foarte mulți dintre ei, mai puțin cei care ajung aici într-o stare deja disperată. Le-am dat dulciuri și tutun. Chiar și celor mai suferinzi le plac tare mult dulciurile. Dr. Costinescu[1] se ocupă de spital cu energie și devotament.

M-am întors târziu, obosită și întristată, tare întristată – în unele zile toată durerea din mine iese la suprafață și atunci toate mi se par de neîndurat. Azi orice m-a făcut să plâng și totul mi s-a părut imposibil; mai ales *meschinăria omenească*, în unele zile, e mai mult decât pot suporta. Nu am, în astfel de clipe, nici răbdare, nici curaj, nu simt decât un dezgust enorm și încărcat de oboseală.

După prânz l-am primit pe Diamandi, ministrul nostru de la Petrograd. A fost interesant să ascult tot ce avea de spus. Nu pare

1. Ion Costinescu (1871–1951), medic și om politic liberal; avea să fie primar al Capitalei și ministru al sănătății în anii 1934–1938 (n. ed.).

prea îngrijorat. Ducky e teafără și, deocamdată, nu o amenință nici o primejdie, dar poziția lor e foarte șubredă.

Apoi am plecat cu Barbu la Stânca: arată foarte frumos, sunt o mulțime de flori sălbatice. De acolo am mers într-un sat dincolo de care se află un spital pe care voiam să-l vizitez. M-am dus cu automobilul plin de perne, de care aveau mare nevoie. Am apucat pe niște drumuri foarte rele. Deși foarte sărac, am găsit spitalul foarte curat și îngrijit. Le-am adus ceai și dulciuri. Unii erau tare nenorociți.

Ne-am întors acasă târziu și, la șapte și un sfert, i-am primit pe Dumay, inginerul francez, pe Țenescu, pe Romalo și pe alți doi domni, ca să discut cu ei problema gării și ca să insist asupra ducerii la bun sfârșit, cu mai mult elan, a treburilor necesare. Bietul francez e cuprins de deznădejde. Am făcut tot ce am putut, am luat câteva hotărâri care, sper eu, vor fi îndeplinite. Sper că am putut să împing lucrurile înainte – dar în seara asta am avut nevoie de tot curajul, fiindcă mă apăsa o tristețe enormă, aproape copleșitoare; e o senzație oribilă, îmi vine să izbucnesc în lacrimi în orice clipă, e o *Weltschmerz*[1] disperată! În ultima vreme, dorul meu de casă și de Mircea sunt imposibil de suportat.

M-am culcat devreme, foarte îndurerată.

Micuța doamnă Clunet a plecat după-amiază în Franța. Domnul s-o apere și s-o ducă acasă cu bine.

Iași *vineri, 31 martie / 13 aprilie 1917*

Vinerea mare – de obicei mă duceam la biserică și la comuniune, aici nu am biserică, nu am atâtea lucruri!

M-am simțit foarte nefericită, parcă apăsa pe toată casa un fel de greutate, o rea-voință, o nemulțumire, așa că am trimis după colonel și am spus lucrurilor pe nume, i-am spus că nu pot trăi într-o atmosferă încărcată de resentimente, că am senzația că e ceva în neregulă, că, de când a intrat sub o influență care nu e a mea, s-a schimbat mult în rău, că simt din partea lui o rea-voință extraordinară și de neînțeles, nu am acceptat că e legată de mine direct,

1. Deznădejde existențială (în traducere aproximativă), termen făcut celebru de autorii romantici (germ.) (n. tr.).

dar îi simt consecințele, îmi amărăște viața și îmi stânjenește munca. I-am spus că, până și în situația aceasta, încerc să ajut pe toată lumea, să am mâinile mereu pregătite, urechile mereu deschise, inima mereu atentă la orice strigăt de durere. Dar am observat că, dacă i se pare chiar și pentru o clipă că am discutat un lucru cu altcineva, nu-mi mai oferă nici sfat, nici sprijin, că de-abia dacă-mi mai răspunde, că, în ciuda corectitudinii lui, în astfel de clipe e aproape nepoliticos. I-am pus toate treburile casei în mâini, l-am ajutat, l-am apărat când a fost atacat, l-am sprijinit împotriva plângerilor din partea altora, dar nu pot face astfel de lucruri decât dacă noi doi lucrăm în perfectă înțelegere, altfel propria mea casă mi se pare respingătoare și toată munca pe care o am de făcut mi se pare prea grea, fiindcă nu sunt omul în stare să trăiască într-o atmosferă de neîncredere și supărare nemărturisite. Am revenit, din nou, asupra unei influențe fatale căreia i se lasă pradă și care preface un conducător care odinioară vedea limpede lucrurile într-un tiran răzbunător și bosumflat care-mi îngreunează viața de zi cu zi. El a protestat vehement împotriva „influenței rele de la parter", cum i-am spus eu, iar eu am insistat vehement asupra existenței ei, fiindcă știu că acolo își are răul rădăcina. A spus că îmi e mai devotat ca oricând și că îi face rău să vadă cum cer ajutor altora când, pe vremuri, făcusem totul doar cu el. I-am răspuns că el însuși mă împinge să fac astfel, chiar împotriva voinței mele, tocmai pentru că răspunde ideilor mele cu o ostilitate inexplicabilă care, iar și iar, indică o anumită influență răuvoitoare care distruge tot ce a fost pașnic și prietenos între noi. Am adăugat că mă obișnuisem să apelez la el ca la un prieten adevărat și bun sfătuitor, dar că acum, din pricina noii atitudini de-a dreptul insuportabile, mă văd obligată moral să apelez la alții, lucru care văd limpede că-l nemulțumește, numai că nervii mei nu mai suportă *răutatea ostilă* cu care sunt tratată în ultima vreme; că, dacă preferă să-și ofere întreaga loialitate unei simpatii nemărturisite care îi umple inima de o ură mocnită împotriva tuturor celorlalți din casă – ei bine, eu, una, n-am să accept una ca asta și nu va aduce între noi altceva decât nefericire! În astfel de împrejurări spun TOT ce am pe inimă, nu-mi pasă dacă sunt aspră sau nedreaptă – dacă acuzațiile mele sunt false, cu atât mai bine, atunci mi se poate dovedi pe drept că mă înșel, iar dacă sunt adevărate, slujesc de avertisment că în nici un caz nu

am de gând să le las să-mi tulbure pacea. Trebuie să spun că-l admir pe omul acesta în asemenea situații, se comportă cu cel mai mare respect și bunăcuviință, iar după astfel de furtuni aerul întotdeauna se limpezește și avem parte de o nouă perioadă de prietenie și încredere reciprocă, fiindcă fiecare repornește, ca să spun așa, de la început.

După aceea am observat o mare schimbare în bine la Tațulina, a făcut eforturi să fie amabilă chiar și cu ceilalți, și-a lăsat deoparte aerele insuportabile de superioritate care au ajuns să exaspereze pe toată lumea. Întreaga situație ajunsese ca un abces care trebuie spart. M-am dus drept la centru și l-am spart – rezultatul avea să se vadă imediat. Nu sunt în stare să-mi clocesc ranchiuna, mai ales împotriva oamenilor care-mi plac – trebuie s-o scot la lumină.

După confruntare, am făcut pace cu bunul meu Ballif și am rezolvat câteva probleme și planuri de a ajuta în diverse locuri.

Barbu a venit cu știrea că bietul Rosetti se simte rău, că nu pare să aibă prea multe speranțe.

După prânz am plecat la o plimbare cu Lisabetta, pe care, din păcate, iar o doare rău genunchiul. Ne-am strecurat într-o vie care nu știu cui aparține, dar care m-a fascinat de mult, cu nucii ei superbi și pentru că am bănuit că trebuie să se vadă de acolo o priveliște frumoasă. În teorie, sunt mereu în căutarea unui loc în care să construiesc o casă. Nici acesta nu m-a dezmăgit. Am avut o aventură amuzantă. Am întâlnit acolo o moașă *refugiată* de la Focșani, o femeie care crede că are vise profetice și a cărei singură dorință arzătoare era să mă întâlnească și să mi le povestească; după părerea ei, era o coincidență de-a dreptul miraculoasă, trimisă de Dumnezeu, ca eu, regina României, să vin cu totul întâmplător, ÎN VINEREA MARE, tocmai unde se refugiase ea. Dădea pe dinafară de o încântare extatică. Apoi m-a luat în primire și stăpâna locului, la fel de încântată; nu locuia acolo, venea doar din când în când să vadă cum mai stau lucrurile și, din nou, era o minune de la Dumnezeu că venisem tocmai în ziua aceea. Niciodată n-am intrat fără permisiune pe proprietatea cuiva cu rezultate atât de vesele. Deși plângea de bucurie că ne-a întâlnit, bătrâna *proprietară* a viei a refuzat să dea mâna cu noi, fiindcă era Vinerea Mare: a pus mâinile la spate și a spus că ea în Vinerea Mare postește și se împotrivește ispitelor celor mari! Mai târziu, povestindu-mi

aventura, am declarat râzând că morala poveștii e: „Fii regină și du-te în grădini care nu-ți aparțin". Morala mea a avut mare succes.

Barbu a venit să ia ceaiul aici și am încercat să ne înveselim unul pe altul! Nu e ușor în ziua de azi. Dar după aceea ne-am simțit ceva mai alinați.

La șapte și jumătate a fost o slujbă foarte lungă la biserică – la Mitropolie. De fapt, a fost o ceremonie foarte frumoasă, dar în bisericile noastre cântatul prost strică totul. În Rusia astfel de slujbe sunt foarte frumoase și emoționante.

Mi-am terminat legenda despre Muntele Athos.

Iași *sâmbătă, 1/14 aprilie 1917*

M-am dus devreme să-l văd pe bietul Rosetti, care acum e îngrijit într-un pavilion de la Caritate. M-a recunoscut și mi-a vorbit în engleză, dar se simte foarte rău, nu gândește limpede, vrea să spună un lucru, dar spune altceva. Nu are dureri, dar e doar pe jumătate conștient și tare mă tem că nu are prea multe șanse.

De acolo m-am dus cu Irina și Ballif la un spital care se află tocmai în partea cealaltă a orașului și despre care mi s-a spus că e foarte neglijat și are mari lipsuri. Așa l-am și găsit, sărăcăcios și neglijat, e clar că doctorii nu își fac datoria, dar am văzut nenorociri și mai mari, așa că nu m-a tulburat prea rău – cel puțin pacienții aveau paturi. Dar, cum ține de Sf. Spiridon, ar trebui să fie într-o stare mai bună și mai bine administrat.

După prânz le-am luat pe Nadeja, Ecaterina, Nini, Ileana, Fetița, Nicky și un prieten la Stânca, în două automobile, și am cules o mulțime de flori de câmp; a fost o ieșire nevinovată și liniștită, care mi-a făcut bine.

Barbu a venit la ceai, era foarte trist și deznădăjduit, foarte afectat de starea lui Rosetti, care se înrăutățește văzând cu ochii. Sughițurile pe care le avea azi-dimineață s-au întețit, doctorii spun că e un semn foarte rău.

Cât de trist – dacă moare, copiii lui vor rămâne și fără tată, și fără mamă. Sunt în Anglia, cu Miss Osborne.

La miezul nopții m-am dus la Înviere la Mitropolie, dar n-am stat până la sfârșitul slujbei.

M-am întors acasă și am luat o cină târzie cu ai mei. Ballif pregătise și un festin pentru toți servitorii, în curte. M-am dus să ciocnesc ouă cu ei și m-am culcat la unu și jumătate.

Iași *duminică, 2/15 aprilie 1917*

Duminica Paștelui, zi frumoasă de primăvară. Dimineață m-am dus să duc mâncare mai multor trupe. Mai întâi am fost la niște recruți care sunt în bivuac la Copou. N-am fost mulțumită de starea în care i-am găsit, erau tare slabi și arătau lipsiți de vlagă, trebuie hrăniți bine. Le-am dat vin, se spune că face minuni. Apoi m-am dus într-o parte a Iașiului foarte populată, unde le-am adus lucruri unor bărbați mai în vârstă, ponosiți, care făceau parte din *coloane*, motiv de mare bucurie pentru populație și de schimburi de „Hristos a înviat", cu multe zâmbete și multă bunăvoință. Pomii începeau să înflorească, așa că până și cele mai nenorocite mahalale căpătaseră un aer festiv.

Pe drumul de întoarcere mi-am umplut automobilul cu primele crenguțe de păducel înflorite. Eram cu Mignon, Nicky și Ballif. Ballif e foarte bine dispus, din nou mult mai amabil de când am avut discuția aceea. Are atâtea calități încât nu le putem lăsa să fie îngropate sub neînțelegeri.

Barbu a venit înainte de prânz ca să ne felicite de Paști și să ne aducă vești ceva mai bune despre Rosetti, care pare să se simtă puțin, foarte puțin, mai bine decât ieri.

După prânz am plecat cu Ballif și doamna Mavrodi, prin Voinești, la Horlești, unde l-am găsit pe Rosetti, și către alt sat dintre cele două, unde se reformează niște regimente în condiții și împrejurări deloc satisfăcătoare; multă nefericire, boli și lipsuri. Ballif a pregătit totul de minune. Tot ce voiam să le dăruiesc a plecat înaintea mea. Am găsit regimentele aliniate în careuri mari, cu o masă cu darurile mele în mijloc. Mai întâi am trecut prin fața soldaților, iar ei m-au aclamat, apoi le-am dat cărți poștale semnate ofițerilor și le-am spus cum vreau să se împartă proviziile pe care le-am adus. Dar cea mai mare parte a timpului mi-am petrecut-o printre bolnavi, care erau, din păcate, mult prea mulți. În primul sat aveau condiții destul de bune, dar la Horlești erau într-o stare

de plâns. Un singur doctor la sute de oameni și cei mai mulți ofițeri din regiment, bolnavi. Am umblat printre ei și le-am dat dulciuri, țigări și rachiu sau ceai cu rom celor mai bolnavi. Am mers încet, ca să simtă că am venit să stau cu ei. Am încercat să le ofer cât mai multă mângâiere și încurajare, i-am dat fiecăruia și câte o cruciuliță pe care s-o poarte la gât. M-au privit o mulțime de ochi recunoscători. Într-un loc din Horlești, cei care nu erau în pragul morții fuseseră scoși din casa dărăpănată în care erau îngrijiți și înșiruiți pe un fel de bancă, pe care stăteau așezați sau întinși. Am trecut pe la fiecare și le-am dat tot ce le-am putut da, dulciuri, ceva de băut, tutun și vorbe bune. Era foarte cald, erau mulți, soarele îmi bătea în ochi, toată lumea voia să mă vadă în același timp, mă tot strigau din toate părțile, întruna.

După aceea m-am simțit obosită, cum era de așteptat, și îmi era foarte sete – iau unele măsuri de siguranță, dar mi se spune că îi ating prea mult, că nu am grijă; totuși, cum să arăți cea mai mică ezitare sau aversiune când suferă atât de mult? Am încredere că Dumnezeu mă va ajuta să trec prin toate fără să mă molipsesc și eu, fiindcă cred că pot fi de ajutor țării mele acum, când e important să nu-și piardă curajul. E adevărat, totuși, că e tulburător să te gândești că o singură înțepătură de insectă e de ajuns ca să doboare și pe cel mai puternic om și e greu să mă feresc de insecte când umblu printre atâția nefericiți.

Când eram gata să plec, unul din bărbații scheletici, emaciați printre care trecusem s-a ridicat cu greu pe picioare și mi-a mulțumit că am venit să-i văd în sfânta duminică a Paștelui, „că am venit de la palatul meu în mijlocul mizeriei lor", apoi s-a lăsat să cadă din nou printre bolnavi. Soarele apunea, oamenii nu erau decât niște umbre, dar ultimele raze parcă se adunaseră toate pe rochia mea albă. Aveam ochii plini de lacrimi, în clipa aceea am simțit, cum mi s-a întâmplat de multe ori, că de la inima mea către a lor a trecut ceva foarte puternic, foarte adevărat, foarte sfânt, ceva care va dăinui.

Peste tot unde m-am dus azi, copiii și soldații mi-au adus buchete mari de ciuboțica-cucului.

M-am întors acasă târziu, cu sentimentul că vizita mea n-a fost în zadar, că, cel puțin cât privește moralul, le înveselise mult duminica Paștelui. Drumurile sunt foarte rele: călătoria până acolo

și înapoi n-a fost prea odihnitoare. La întoarcere, trecând prin Voinești, i-am găsit pe doctorul francez Humberg și pe ofițerii din Regimentul Artilerie așteptându-mă pe marginea drumului. M-am oprit să vorbesc cu ei. Doctorul mi-a spus că rata mortalității a scăzut vizibil. Era clar încântat să mă revadă și m-a anunțat că a dat spitalului mare pe care a reușit să-l înființeze numele „Regina Maria". Se vede că e unul din republicanii care au înțeles că o regină poate fi și altceva decât un rău necesar. Ideea mă face să zâmbesc.

Când am ajuns acasă la șapte și un sfert, l-am găsit pe Barbu așteptându-mă. Am băut o ceașcă de ceai târzie împreună, am citit câteva telegrame, apoi am făcut o baie și m-am dus la culcare imediat după cină, cu senzația că mi-am trăit ziua cu folos.

Iași *luni, 3/16 aprilie 1917*

Am terminat scrisorile pe care vreau să le trimit în Rusia, fiindcă am ocazia să le trimit în siguranță, printr-un francez. Îmi doresc tare mult să primesc vești de la Ducky și să aflu despre mama, nu mai știu nimic de ea de multă vreme. Cumplit de grele vremuri trăim! Comunicarea devine din ce în ce mai grea.

La 11 m-am dus la o casă de lângă una din bisericile mari ca să hrănesc o mulțime de refugiați. I-am servit cu mâna mea pe toți, cu ouă, cozonac și dulciuri, iar copiilor le-am dat cruciulițe. A fost foarte obositor, fiindcă toți erau la mese și trebuia să mă aplec peste primul rând ca să ajung la cei din spate, unde mai pui că era foarte cald și erau mulți. Afară am luat-o de la capăt cu o puzderie de copii. A durat cel puțin o oră și jumătate.

La prânz i-am avut invitați pe Kropotkin și pe fiica lui, care își ajută tatăl cu munca la trenul meu. După prânz am primit o doamnă, fosta soție a unui anume Russo, care a fost în regimentul meu cu mult timp în urmă și pe al cărei fiu l-am îngrijit în spitalul meu din București. Era o grăsună veselă, deloc doborâtă de vicisitudinile vieții. Fără îndoială, o femeie *cu caracter bun*.

Apoi am plecat cu Lala să-i vizităm pe *exantematici* pe drumul Socolei. M-am dus la colțișorul sărac pe care-l cunoșteam, am împărțit mici daruri și am fost primită cu bucurie. Apoi m-am dus

la baraca mare construită pe deal, alături, pentru convalescenți. A fost o după-amiază superbă și, deși goală și nu foarte confortabilă, baraca nu arăta prea trist – dar, cu toate că li se spune convalescenți, am găsit acolo oameni tare nenorociți. Le-am dat tot ce am putut, pe lângă multe vorbe bune, celor mai slăbiți le-am dat rachiu; le-am lăsat iconițe de pus pe pereți și i-am dat fiecăruia o cruciuliță de pus la gât. Bomboanele acrișoare le fac mare plăcere, fiindcă toți au gura uscată.

De acolo am mers mai departe la Vila Greierul, care acum poartă numele Spitalul Clunet – dar Clunet nu mai e, deși amintirea lui e cum nu se poate mai vie printre noi toți. Era frumos acolo, totul înverzește, peste tot sunt flori de câmp, păsările cântau, dar Clunet n-a mai prins primăvara! Să sperăm că, acolo unde s-a dus, are parte de lucruri mai bune decât primăvara și florile.

Cei de acolo s-au bucurat să mă vadă. I-am vizitat pe toți bolnavii și le-am adus cărți poștale semnate, apoi m-am dus la micul cimitir dintre copaci, la poala pădurii – un loc tare liniștit. La sfârșit, am primit o ceașcă de ceai de la scumpa mea soră Pucci. Acolo l-am întâlnit pe Kropotkin cu câteva din surorile lui și doctorul lor francez – conversație foarte plăcută și animată la ceai.

Pe drum într-acolo și la întoarcere am hrănit și am dat de băut multor soldați bolnavi, încărcați în căruțe, și multor pribegi care s-au bucurat mult să găsească un ajutor pe drum. O după-amiază bună, plină – îndrăznesc să spun că n-a fost fără folos.

Mai târziu a venit Barbu și m-am odihnit cât am stat de vorbă cu el, apoi am citit și am compus o telegramă pentru președintele Wilson.

După cină m-am spălat pe cap.

Rosetti s-a simțit rău toată ziua, dar cât mai e viață mai e și speranță – așa spun chiar și cei mai pesimiști doctori.

Iași *marți, 4 / 17 aprilie 1917*

M-am trezit foarte obosită, dar promisesem că mă voi duce la Liceul Național unde lucrează francezii la spital. Din păcate, în curând pleacă, dar voiau să-mi ofere toate materialele care tocmai le sosiseră. Un dar minunat – va ajunge pentru cel puțin două spitale complete!

Acolo m-au primit toți doctorii și toate surorile, pe lângă Berthelot, St. Aulaire și ducele de Luynes. M-a mișcat și m-a bucurat darul lor atât de frumos și de bine-venit, și am încercat să-mi exprim plăcerea sinceră.

Apoi i-am vizitat pe toți bolnavii și răniții. A fost și Mignon cu mine, fiindcă e spitalul în care a lucrat ea și de care a rămas foarte atașată.

Am primit o scrisoare de la o femeie bolnavă de tifos din spitalul Sf. Spiridon, care mă roagă să vin s-o văd, spunând că, acum că s-a îmbolnăvit și ea după ce i-a îngrijit cu credință pe cei bolnavi, înțelege cât s-au bucurat soldații când m-am dus la ei. Așadar, după prânz m-am dus s-o văd. Era o femeie foarte simplă, care a fost *infirmieră* în spital. Era perfect conștientă și trecuse de partea cea mai rea a bolii, dar era foarte copilăroasă, cum devin toți o vreme după boala aceasta cumplită. Insista să rămân cu ea ca să-i oblig pe doctori să-i ia sânge, era convinsă că asta i-ar salva viața. A fost încântată să mă vadă.

Firește, odată ce venisem la spital a trebuit să-i vizitez și pe mulți alții, deși nu mă simțeam tocmai în stare, dar TARE se mai bucură, iar cele mai mici daruri ale mele sunt foarte binevenite.

M-am întors acasă devreme, la ceai a venit Barbu. Rosetti chiar se simte ceva mai bine. Știrile de pe frontul francez și englez sunt bune; avansează.

După cină m-am dus la Maruka să ascult muzică.

Iași *miercuri, 5/18 aprilie 1917*

Zi liniștită. Aveam nevoie să mă odihnesc, așa că am rămas în pat toată dimineața ca să-mi scriu testamentul – testamentul unei regine exilate, în care am împărțit toate lucrurile pe care le am aici, dacă va fi să mor.

Acum câțiva ani făcusem alt testament, pentru lucrurile mai importante. Prefer însă ca, dacă voi muri, toată lumea să primească o mică amintire de la mine, aleasă de mine însămi – fiindcă poate sunt oameni foarte umili cărora aș vrea să le las câte ceva și care nu ar apărea pe o listă oficială, asta pe lângă faptul că îmi place gândul că, după moartea mea, oamenii vor primi lucruri pe care le-am ales EU pentru fiecare.

Am luat prânzul cu familia Știrbey – un prânz de familie, foarte liniștit.

La trei și jumătate a venit să mă vadă col. Berindei. A trăit vremuri grele. Îl nemulțumesc multe lucruri, dar n-a venit să se plângă.

Veștile militare din Franța sunt bune. Englezii și francezii înaintează. Zilele acestea se duc lupte crâncene și oribile, de cea mai mare importanță.

Domnul Economos a venit de la Odessa și m-a anunțat că s-a restabilit ordinea, că lucrurile încep să meargă mai bine ca oricând, că soldații încep să se potolească și să revină la disciplină. El a călătorit ușor și confortabil, nu l-a supărat nimeni. Se pare că a avut loc o mare schimbare în mai bine, să sperăm că așa va și rămâne!

Și Rosetti se simte mai bine. Dea Domnul să se însănătoșească!

Barbu a venit la ceai. Am citit amândoi.

M-am culcat devreme – am mare nevoie să mă odihnesc câteva zile în fiecare lună, pe cât se poate.

Vremea a fost mult mai rece.

Iași *joi, 6/19 aprilie 1917*

Mi-am petrecut dimineața în pat, scriindu-mi testamentul. Sper că n-am uitat pe nimeni. Făcând o socoteală a lucrurilor pe care le am aici, îmi dau seama că sunt foarte puține.

A fost o zi rece și ploioasă. N-am ieșit, fiindcă aveam nevoie să stau liniștită. La prânz a venit Elena Perticari, am vorbit despre spital.

După prânz l-am primit pe Mavrodi[1] de la teatru, care mi-a adus 12.000 de franci din încasările de la reprezentațiile pentru amputați.

Francezii și englezii au parte de victorii în continuare. Aici trăim vremuri de îngrijorare politică. Cabinetul nu reușește să ajungă la o decizie privind reforma agrară, conservatorii vor să-și părăsească funcțiile. Sper ca nimeni să nu facă ceva necugetat sau irevocabil. Conservatorii cred că Brătianu vrea să-și răscum-

1. Alexandru Mavrodi (1881–1934), ziarist și om politic liberal, directorul general al teatrelor (n. ed.).

pere prin chestiunea aceasta popularitatea pierdută, promițând mai mult decât poate face.

Firește, orânduirea veche s-a schimbat enorm. *Marea proprietate* va dispărea – nu e de mirare că oamenii ca Mișu Cantacuzino o presimt. Propunerea care se vrea a fi adoptată e ca fiecare *mobilizat* să aibă dreptul la cinci hectare după război. Nando înclină spre soluția aceasta. Conservatorii declară că e o metodă prea periculoasă, fiindcă s-ar putea să fie mai mult decât avem. Eu cunosc prea puțin situația. Personal, cred că soluția de a oferi cinci hectare fiecărui bărbat care și-a făcut datoria sună corect – dar și eu sunt puțin neîncrezătoare în metodele lui Brătianu, ca și ceilalți; niciodată nu pot fi tocmai sigură că nu se va încheia totul în favoarea lui într-un fel sau altul, *că nu-i va trage pe ceilalți pe sfoară* cu cine știe ce vicleșug. Le înțeleg neîncrederea.

Barbu a venit la ceai, am discutat problema, întorcând-o pe toate părțile.

Mișu Cantacuzino mi-a vorbit despre chestiunea terenurilor, foarte supărat, și mi-a spus că e posibilă o divizare a cabinetului și că, fiind acasă în seara asta, a fost de părere că e mai corect să mă anunțe că schimbarea aceasta e de neevitat.

Nando va avea bătăi de cap.

După cină, muzică la Maruka, muzică superbă, care mi-a pătruns până în adâncul sufletului, m-a durut și în același timp mi-a făcut bine.

Iași *vineri, 7 / 20 aprilie 1917*

Vremea e mai rece, noaptea a plouat. Totul e foarte verde.

Am stat mult de vorbă cu Ballif. E în continuare convins că oamenii nu își fac datoria.

La zece și un sfert m-am dus la spitalul Brâncoveanu, unde am petrecut două ore împărțind lucruri printre răniți și bolnavi. Îmi obosise rău spatele, mai ales că de vreo două săptămâni sufăr de o înțepeneală supărătoare în toate membrele. Cred că vine de la răceală, fiindcă nu se poate să mă fi ajuns bătrânețea dintr-odată.

Lala m-a condus prin spitalul Brâncoveanu, lucrează acolo cu fiica ei, Colette, de dimineața până seara. Vorbește tot timpul cu

răniții despre mine, așa că m-au primit ca pe o adevărată mamă. De Paște le trimisesem cărțile mele poștale semnate, pe care le atârnau deasupra paturilor. Mulți le agățaseră ca pe niște icoane, încadrate de rămurele de brad.

Printre răniți era și un german, i-am dat o cruciuliță ca tuturor celorlalți. A spus că o va păstra „*als ewiges Andenken an die Frau Königin*"[1]. Sărmanul, pe ei îi tratez întotdeauna cu mai multă blândețe.

După prânz am primit trei domni, noii *epitropi* de la Sf. Spiridon. Sper ca noul *efort* să fie încununat de succes. Apoi l-am primit pe Diamandi, care pleacă din nou în Rusia. I-am dat o scrisoare pentru Ducky.

După aceea am plecat s-o vizitez pe doamna Antonescu, care și-a cumpărat o căsuță frumoasă în Copou, cu grădină tare drăguță și cu pădure.

Barbu a venit la ceai. Am vorbit mai ales despre problema *agrară*, care e extrem de importantă și asupra căreia miniștrii nu cad de acord. Va provoca o schismă între conservatori și liberali. Mă tem că aici conservatorii se înșală. Trebuie făcute concesii, concesii radicale, nu e vremea de promisiuni vagi.

Mă tem că situația aceasta îi va face probleme lui Nando.

La șapte și un sfert a venit Brătianu să-mi spună că există neînțelegeri între miniștri, dar că el nu are de gând să cedeze. M-a mai anunțat că mâine sosește Gucikov[2], noul ministru de război al Rusiei. Probabil îl vom invita la cină mâine. M-am culcat de vreme, cu dureri de membre.

Iași *sâmbătă, 8/21 aprilie [1917]*

Dimineața, audiențe. A venit dr. Desfosse, un francez, cu soțul am vorbit despre problema amputaților; știe totul despre subiect și vrea să ne ajute. E foarte interesat de țăranii noștri, e de părere că s-ar putea face foarte multe în privința lor. Apoi am primit un

1. Ca amintire eternă a doamnei regine (germ.) (n. tr.).

2. Aleksandr Ivanovici Gucikov (1862–1936), ministru de război al Rusiei în guvernul provizoriu (martie–mai 1917) (n. ed.).

ofițer francez foarte amabil, De Renty – crede că rușii chiar vor face ceva din punct de vedere militar, sper că așa va fi. Apoi l-am primit pe un mic ofițer francez care a desenat un afiș foarte drăguț *pentru amputați* și mi-a adus originalul. Barbu a venit cu puțin înainte de prânz, acum suntem foarte interesați de problema *agrară*.

După prânz am mai scris la testament. Barbu a venit la ceai, am citit și am discutat *problema terenurilor*, care acum frământă pe toată lumea. Sperăm că Nando va putea păstra guvernul unit. Barbu se străduiește să-l ajute pe Nando, întotdeauna e conciliant și *de bon conseil*. Fasciotti încearcă și el să-l convingă pe Tache Ionescu să-l susțină pe rege în schimbarea aceasta mare și importantă.

Îmi pregătesc bagajele, fiindcă voi pleca pentru trei zile la Roman, Bacău și Onești. Aveam de gând să plec în seara asta, dar voi amâna pe mâine, fiindcă îl așteptăm pe ministrul de război rus, Gucikov.

După cină am scris până după 11.

Iași *duminică, 9 / 22 aprilie 1917*

Azi-noapte, furtună mare, frig și vânt puternic. Mă tem pentru pomi.

Am avut multe de făcut acasă, am scris și am pregătit lucruri pentru soldați.

După prânz m-am dus la școala mea unde sunt îngrijiți orfanii, le-am dat dulciuri și cruciulițe, apoi m-am dus s-o vizitez pe doamna Mavrodi, care e bolnavă la pat. Deși în vârstă, arăta tare drăguț în pat, cu părul ei cărunt, ondulat natural, și expresia pură, resemnată. Primise vești triste de la sora ei, ai cărei doi nepoți preferați muriseră pe neașteptate, în timp ce mama lor era plecată, de o scarlatină fulgerătoare. O, biata mamă! Doamna Mavrodi trăiește într-o casă tare ciudată, terminată pe jumătate, cu niște scări imposibile, ca de pod – dar cele două încăperi sunt mari, albe și aerisite, cu vedere frumoasă spre Galata. Am venit acasă să iau ceaiul. Barbu a venit foarte târziu, fiindcă lucra pentru Nando, care are mâine un consiliu de miniștri pentru chestiunea agrară, și voia să-i asigure lui Nando toate documentația, ca să nu fie în dezavantaj în fața miniștrilor. Barbu ne e foarte devotat și credincios, nu

știu ce s-ar face Nando – *a fost odată*[1] – fără el. Dar am avut prea puțin timp să discutăm despre problemă, care, sinceră să fiu, mă interesează și pe mine foarte mult.

Am încheiat ziua cu o cină în onoarea noului ministru de război rus, Gucikov, un bărbat în vârstă cu un aer simplu, cu ochelari.

A fost o senzație ciudată să iau cina alături de bărbatul acesta inteligent, care reprezintă noua orânduire și care a ajutat la răsturnarea celor din familia mea. Recunosc că mă încercau sentimente contradictorii, în același timp resentiment și interes, o oarecare admirație latentă amestecată cu firească repulsie a cuiva din clasa mea pentru uzurpatori; a fost o cină ciudată, în timpul căreia m-a animat o înfrigurare stranie. Au fost invitați și Brătianu și soția lui, Vintilă Brătianu, Barbu și Henri Catargi. Trebuie să spun că a fost o mare plăcere să stau de vorbă cu Gucikov. Cred că, dacă întâlnirea ar fi fost mai puțin publică, mi-ar fi spus o mulțime de lucruri. Așa, a trebuit să tatonez terenul, situația era foarte nouă. Mi-a spus lucruri amabile, printre altele, că țara mea mă iubește și că muncesc din greu pentru ea – i-am spus că sper să fie așa, sper ca țara și poporul meu să mă iubească, fiindcă și eu îi iubesc, cât despre munca pe care o fac, nu e decât o părticică din tot ce aș vrea să fac sau ar trebui să fac, dar împrejurările sunt grele, biata noastră țară e greu încercată. După cină l-am întrebat dacă sora mea se află în siguranță; mi-a răspuns că acum da, dar că la început întreaga situație fusese foarte primejdioasă.

Nando îl primise în audiență înainte de cină, iar lui îi vorbise foarte deschis, spunându-i că ceea ce s-a făcut a fost inevitabil – împrejurările au schimbat felul în care se gândiseră să procedeze, ei hotărâseră și doriseră doar abdicarea țarului în favoarea fiului său, dar evenimentele s-au desfășurat cu mare repeziciune, iar situația de acum a fost rezultatul a ceea ce au mai reușit să salveze.

Mi-ar fi plăcut să stau de vorbă cu el mult mai mult, dar timpul era prea scurt, trenul lui pleca înaintea alui meu.

Am mai avut timp de o discuție scurtă cu Barbu – amândoi ne simțeam emoționați într-un mod ciudat, trăim vremuri tare frământate.

La zece și jumătate am plecat la Roman, în uralele mulțimii de soldați români și ruși adunați la gară.

---

1. În limba română, adăugat ulterior în original (n. tr.).

Iași *luni, 10/23 aprilie 1917*

Zi plină la Roman – spitale de dimineața până seara –, o zi demnă de o regină. Am început imediat după ora nouă, cu spitalul foarte mare care se află pe jumătate sub conducerea doctorului meu englez, Fitz-Williams, care lucrează cu toată unitatea lui și cu una sau două surori rusoaice, în timp ce etajul e condus de excelentul doctor român Mârzescu. E un spital enorm, am petrecut două ore umblând printre soldații mei. Am fost întâmpinată cu mare bucurie, simțeam că prezența mea le face plăcere; în general, simt cum se îndreaptă înspre mine dinspre poporul meu o iubire adevărată, puternică, ceva extraordinar de real și de vibrant, care devine tot mai înflăcărat. Sper că nu mă înșel, cred că nu mă înșel.

Am împărțit tot felul de lucruri bolnavilor și răniților și am semnat cărți poștale pentru toate surorile și doctorii. Englezii mei arătau foarte mulțumiți, le străluceau fețele de mulțumire că am venit să-i vizitez. Partea lor din spital se numește Spitalul Mircea – planul fusese să se instaleze în noua clădire a Cercului Militar din București.

De acolo m-am dus la micul spital al doamnei Averescu, foarte bine organizat în câteva case particulare – case românești drăguțe, mici, văruite, cu ziduri groase. M-au rugat să gust niște mâncare delicioasă pe care o gătiseră pentru pacienți, un fel de tocăniță groasă cu orz și carne.

De acolo ne-am grăbit să ne întoarcem la gară ca să ne spălăm. Am avut parte de o vreme ploioasă, tare rece, a turnat întruna. Apoi ne-am dus să luăm prânzul cu doamna Nevruz Khan, un prânz excelent, la care singurii alți invitați au fost cei doi frați uriași, doctorii englezi, și George Manu. Mărturisesc că m-am lăcomit, uimită de cât de bună putea să fie mâncarea.

Imediat după prânz am plecat iar să vizitez alte spitale. Mai întâi unul mare și bine întreținut, administrat de doctori francezi foarte buni, membri ai societății mele, „Regina Maria". Au în grijă cazurile cu cele mai grave răni. Peste tot am fost întâmpinată cu imensă bucurie.

De acolo am plecat la un spital mai mic, dar la fel de bine îngrijit, apoi la Gâdinți, la o casă destul de aproape de Roman, care aparține familiei lui Dumitru Bogdan și pe care ne-au oferit-o ca reședință de vară, dacă vrem. Ploua cu găleata și era foarte frig –

Typhus hospital,
wading through the mud.

Regina în vizită la un spital din Bacău.

Regina împreună cu soția generalului Alexandru Averescu la Bacău.

și Symki, și eu aveam fețele împroșcate cu noroi. Bogdanii nu erau acolo, dar mama doamnei, foarte entuziastă, ne-a primit cu brațele deschise și cu exclamații de bucurie. E un conac vechi, cu un anume grad de confort modern, sunt sigură că am încăpea toți, și e o casă frumoasă, cu o așezare foarte plăcută aproape de Siret. Am cerut apă ca să mă spăl pe mâini de infecțiile din spital, m-am uitat la camere, apoi am plecat din nou, fiindcă nu aveam timp de pierdut.

La spitalul pentru bolnavi de tifos, croindu-ne drum prin nămol.

Ne-am dus la spitalul pentru bolnavi de tifos exantematic, care e destul de departe de oraș; am găsit oameni tare bolnavi, în condiții aspre, cel puțin doi în fiecare pat. Dar se vedea că se făceau toate eforturile pentru îngrijirea lor, erau tratați cu cea mai mare grijă, în ciuda condițiilor mizere inevitabile. Aici, poate mai mult decât oriunde altundeva, am fost întâmpinată cu drag și bomboanele mele acre au fost primite cu încântare enormă și lacomă. A trebuit să mai trec o dată printre ei, atât de tare s-au bucurat să le primească. Ploua foarte tare, așa că și noroiul era abundent, iar când am ajuns acasă la doamna Nevruz Khan pentru ceai nu eram tocmai curați sau prezentabili – dar cel puțin hainele mele de spital sunt atât de nepretențioase și de practice, încât nu lasă impresia că s-ar vrea elegante, sunt un fel de uniformă, iar acoperământul pentru cap, alb, ca de călugăriță, îmi dă un aspect cât de cât îngrijit, deși se cam mototolește. Doamna Nevruz Khan strânsese o mulțime de oameni doritori să mă vadă, în special doctori și câteva rude de-ale ei, și mi-a oferit o prăjitură excelentă, pe care am apreciat-o foarte mult, un fel de foaie de patiserie foarte subțire cu miere – foarte lipicioasă și delicioasă. Am încercat să fiu amabilă cu toată lumea în timp ce mă îndopam cu bunătatea aceea lipicioasă, apoi mi-am continuat drumul spre spitalul militar, unde mi-am încheiat activitățile zilei pe la șapte și jumătate. Am luat cina *à trois* în tren, cu Symki și Ballif, dar nu-mi era tocmai foame, după ce mă hrănise atât de bine doamna Nevruz Khan.

În mai multe spitale am văzut prizonieri germani răniți. M-au primit cu un „să trăiți" pe care-l învățaseră special pentru această ocazie. Le-am dat tot ce le-am dat și soldaților mei și am stat de vorbă cu fiecare, întrebându-i de unde sunt, despre familia lor etc. Au fost la fel de bucuroși să mă vadă ca și românii mei. Într-un loc,

doi dintre ei, care se simțeau mai bine, își puseseră *Feldgrau*[1] și îi îngrijeau pe ceilalți.

La gară, în fața vagonului meu se adunaseră o mulțime de soldați ruși și mi-am pus în gând, împreună cu Ballif, care era bine-dispus, să-i facem pe noii republicani să aclame o regină. Așa că am deschis un geam și am început să le arunc pachete cu țigări. Au înnebunit de entuziasm și bucurie, într-atât încât mă temeam că au să se omoare între ei, în asemenea hal se împingeau spre mine.

M-am distrat de minune aruncându-le țigările, peronul era o mare de chipuri și mâini – apoi mi-au înălțat niște ovații asurzitoare, din toată inima. Mă pregăteam să mă culc, când am fost chemată din nou, fiindcă un ofițer rus voia să-mi mulțumească în numele soldaților lui pentru ceea ce le dăruisem. Astfel s-a încheiat o zi plină și destul de obositoare. La sfârșitul ei, patul mi s-a părut moale și bun.

(Trebuie să adaug că, după câteva zile, doamna Nevruz Khan a venit cu știrea că soldații ruși au declarat că sunt o regină așa cum trebuie și că le-ar plăcea să devin țarina Rusiei! Cu câteva zile în urmă încercaseră să rupă tablourile cu regele și cu mine din gară, spunând că nu mai există regi și regine. Ce pot face câteva țigări și câteva zâmbete!)

(în tren) Bacău *marți, 11 / 24 aprilie 1917*

Încă o zi foarte plină.

Mai întâi am trecut în revistă câteva companii de mitraliori de munte, care plecau pe front. Erau o mulțime de soldați, mai întâi am trecut prin fața lor, aliniați într-un șir care nu se mai sfârșea, întins pe mai multe străzi, apoi au trecut ei prin fața mea în marș, printr-un noroi îngrozitor.

Am plecat devreme la spitale. Mai întâi unul militar enorm, nesfârșit, amenajat într-o baracă. Am umblat prin el cam două ore, dar n-am reușit să acopăr mai mult de jumătate. Generalul și doamna Averescu mă întâmpinaseră la gară, ei m-au condus peste tot.

1. Literal „cenușiu de front/câmp", cuvântul a devenit sinonim pentru uniforma armatei germane în prima jumătate a secolului XX; în Primul Război Mondial, uniforma era de un cenușiu-verzui deschis (germ.) (n. tr.).

Am dat dulciuri, tutun, cruciulițe și icoane în stânga și în dreapta, până au început să mă doară brațul și spatele. De la spitalul acela uriaș am plecat la altul, improvizat într-un fel de hambare mari – foarte curat și frumos, cu paturi de lemn foarte simple, dar suficiente. Se vede că s-au făcut eforturi mari, care par să fi dat roade. De acolo m-am dus la un atelier pe care l-a deschis doamna Averescu pentru armată, în care lucrează soțiile și fiicele soldaților, făcându-se de folos și în același timp câștigând ceva.

Apoi am vizitat cantina, organizată tot de doamna Averescu pentru refugiați; tot ce face ea e practic și rezonabil, fără fasoane și lucruri inutile. De acolo am plecat să iau prânzul cu soții Averescu, într-o casă nouă, frumoasă și curată, în care locuiesc acum și care aparține unui evreu. E foarte *Jugendstil*, cu reproduceri după Böcklin[1] și tot confortul modern. Prânzul a fost excelent și mi-a făcut foarte bine să stau jos puțin după atâtea spitale! După masă m-am odihnit puțin, o jumătate de oră, în camera pe care o pregătiseră pentru mine, chiar m-am întins nițel pe pat, fiindcă mă durea puțin capul și îmi simțeam picioarele și spatele foarte obosite. Apoi am plecat din nou să vizităm alte spitale; unul mare, administrat de doctorii mei de la „Regina Maria", foarte bine întreținut și în perfectă ordine. De acolo ne-am dus la un altul, întreținut de oraș, și el plin de soldați răniți și bolnavi, dar am văzut și câteva femei. În sfârșit, am vizitat un spital rusesc mare și am împărțit și acolo nenumărate țigări, dulciuri și cărți poștale pentru toți doctorii și surorile. Așa s-a făcut ora șase și ne-am întors la soții Averescu să luăm ceaiul, împreună cu mai multe doamne, doctori și ofițeri. Eram foarte obosită, dar mi-am adunat puterile ca să zâmbesc în continuare și să fiu amabilă. Averescu și soția lucrează cot la cot, ea îl ajută enorm. Rămâne totuși foarte modestă, nu are în ea nici urmă de aroganță, trăiește doar ca să facă bine. Casa lor e admirabil de îngrijită și chiar nu au decât servitoare germane! Elise, care a venit să mă ajute să mă schimb, a fost încântată. Trebuie să spun că soții Averescu mi-au lăsat impresia că sunt oameni foarte civilizați și practici.

I-am invitat la cină în trenul meu. Am discutat mult despre război și politică, despre ruși, despre speranțele și temerile noastre

1. Arnold Böcklin (1827–1901), pictor simbolist elvețian (n. ed.).

M-am dus la culcare epuizată. Brațul drept mi-a înțepenit de tot de atâta împărțit dulciuri printre bolnavi.

A plouat mai toată ziua. Spre seară cerul s-a limpezit puțin, dându-ne speranțe pentru mâine, când vom avea nevoie de vreme frumoasă.

Slujba dinainte de vizita de la spital.

Onești *miercuri, 12 / 25 aprilie 1917*

Zi plină de bunăvoință și entuziasm cald, o zi care îmi alină inima și îmi dă curajul de a munci în continuare. Plouase toată noaptea, dar dimineața, deși nu era soare, cerul era limpede și vremea promitea să se facă frumoasă mai târziu.

Am plecat devreme cu automobilele spre locul din Onești unde s-a deschis primul spital „Regina Maria". Nu mă așteptam la o asemenea primire – îmi închipuiam că am să-mi vizitez spitalul nou și atât. Dar nici vorbă, am fost primită cu toate onorurile, de trupe românești și rusești și de numeroși ofițeri francezi. M-a întâmpinat generalul Grigorescu, soții Averescu veniseră cu mine. La gară, gardă de onoare. Am ajuns la Onești și am găsit trupele aliniate într-o piață enormă – totul fusese decorat emoționant și toți țăranii din sat, în mare parte femei, au luat parte la recepție și mi-au aruncat flori la picioare pe măsură ce înaintam. Construiseră un chioșc și, mai întâi de toate, a avut loc o slujbă religioasă lângă el, iar generalul Grigorescu a ținut un discurs. Apoi mi-au fost prezentați toți doctorii, ofițerii francezi, ofițerii ruși, după care am vizitat spitalul, cu răniții așezați într-o casă particulară și cu câteva barăci mari pentru bolnavi. Totul e condus de societatea mea, „Regina Maria", iar principalul organizator și truditor e Jean Chrissoveloni, care însă s-a ținut în spate, lăsându-le toate onorurile celorlalți.

Am găsit totul în perfectă ordine. Le trimisesem multe materiale și nu duceau lipsă de nimic. Doctorii francezi mi-au lăsat impresia de mare eficiență – erau foarte atenți, nu se țineau de glume, doar de muncă.

Le-am împărțit daruri tuturor invalizilor, tuturor *sanitaires*, tuturor doctorilor și am semnat cărți poștale pentru ofițerii de diferite naționalități. Domnea un mare entuziasm și toate inimile păreau

însuflețite de o bucurie de nestăpânit. Apoi am fost condusă solemn la un chioșc unde urma să luăm prânzul, printre rânduri de soldați și țărănci care aclamau. Femeile mi-au aruncat la picioare toate florile primăverii. Aleseseră pentru prânz un loc minunat, aproape de râul Trotuș, unde trebuie să fi fost pe vremuri o pădure, dar acum nu mai erau decât câțiva copaci, pe ceilalți îi tăiaseră rușii – totuși, locul rămăsese foarte frumos.

Prânzul a fost lung, dar cum nu se poate mai vesel și cordial, iar spre sfârșit trebuie să mărturisesc că a devenit destul de zgomotos, fiindcă toată lumea lăsa să izbucnească bucuria și entuziasmul pe care le simțeau. S-au ținut multe discursuri, mai întâi Grigorescu, în cinstea regelui, apoi Averescu, în cinstea mea, iar apoi un ofițer francez încântător s-a ridicat și a recitat câteva versuri pe care le scrisese pentru mine, apoi din nou Grigorescu și-a ridicat paharul în cinstea Aliaților și de fiecare dată uralele erau însoțite de cântece. Mai ales după ce au băut în sănătatea mea, au început să cânte *La arme* de parcă chiar atunci se pregăteau să plece la luptă. Am băut (fără discurs) în sănătatea armatei noastre, iar entuziasmul celor prezenți s-a manifestat sonor și călduros.

După tradiția militară, prânzul parcă nu se mai sfârșea, cred că am stat acolo două ore și jumătate, pe care nu le-am putut îndura decât mulțumită enormei satisfacții pe care o arătau toți meseniii. Buna doamnă Averescu era gata să plângă și își ascundea lacrimile zâmbind; spre disperarea soțului ei sever, a dat tonul, cu vocea ei frumoasă, cântecelor care s-au cântat. Am avut tot felul de muzici, fanfară militară, niște lăutari militari excelenți, un cor de roșiori și un cor românesc de fete de țărani. Domnea o veselie nesfârșită. Îmi simțeam inima ușoară ca fulgul și de mai multe ori mi-am stăpânit cu greu lacrimile, atâta vreme a trecut de când nu m-am mai simțit veselă! Dar m-am simțit înduioșată și fericită că prezența mea a fost prilej de atâta bucurie. În sfârșit, a insistat și preotul să țină un discurs destul de lung. Unul din ofițerii ruși, un conte polonez care încă dinainte de prânz abia dacă își stăpânea entuziasmul și care mă urmase peste tot ca un câine iubitor cât am făcut vizita la spital, a dat pe dinafară după prânz și, nereușind să ajungă la mine, și-a revărsat tot *preaplinul inimii* în urechile lui Symki – a declarat că nu ar putea părăsi România fără să recucerească Capitala în numele reginei și că până și din mormânt

va auzi clipa când mă voi întoarce acolo și se va bucura, chiar de sub pământ; a devenit liric și emoționant, iar în cele din urmă, când în sfârșit am plecat și mi-am luat rămas-bun de la toți ofițerii pe rând, polonezul cel entuziast s-a lăsat să cadă în genunchi ca să-mi sărute mâna, declarând că trăiește cea mai sfântă zi din viața lui, fără să-i pese că-l vedea toată lumea.

Din fericire, vremea nu s-a stricat și, din când în când, soarele a răzbătut printre nori.

De la Onești am plecat cu trenul la frumoasa și vechea mânăstire Cașin, care se află printre dealuri, înconjurată de ziduri străvechi ca de fortăreață, la capătul satului. Suntem și mai aproape de front.

Din nou am avut parte de o primire emoționantă. Erau adunați o mulțime de soldați, sub comanda vechiului meu prieten din vremea holerei Ruginski, care încă de atunci are obiceiul să-și împodobească soldații cu flori sau rămurele verzi, cum făceam eu. Acum, dacă văd un regiment întreg cu flori la chipie sau la butoniere, pot fi sigură că e al lui Ruginski.

Toți soldații erau aliniați până la vechea mânăstire, iar pe partea cealaltă se strânseseră toate femeile; în timp ce urcam spre mânăstire pe covoare în culori vii pe care le întinseseră pe treptele vechi, toate femeile îmi apucau mâinile să le sărute, în timp ce de partea cealaltă soldații ovaționau. Am ajuns la pridvorul mare care duce spre curtea interioară a mânăstirii; a fost una din cele mai frumoase și mai emoționante recepții de care am avut parte. Peste tot se întindea verdele crud al primăverii, presărat cu copaci încărcați de flori, iar pe fundal se vedeau dealurile și, mai departe, linia albastră a munților mai înalți.

În curte m-au întâmpinat preoții, în veșmintele lor viu colorate, și m-au condus în biserică pentru o slujbă scurtă – scaunul sau tronul meu regal fusese împodobit cu flori albe, iar pe jos erau risipite petalele lor, la tot pasul se făcuseră eforturi înduioșătoare pentru primirea mea, care nu rămân niciodată neapreciate. Afară, în curtea închisă între ziduri mari și groase, era mormântul proaspăt al unui locotenent tânăr, căzut nu demult, un loc de odihnă frumos; am pus pe el florile pe care le aveam în brațe.

După aceea, înainte să plec, am împărțit cărți poștale semnate tuturor ofițerilor care erau acolo, apoi am plecat la gară, foarte mulțumită de ziua aceasta.

La gară mă aștepta încă un rămas-bun emoționant, toată lumea era adunată, contele polonez nu lipsea și am plecat cu trenul, în sfârșit, împreună cu soții Averescu.

Înainte de cină a venit Averescu să vorbească cu mine. L-am rugat să fie cu totul sincer și să-mi spună dacă e ceva care-l supără îndeosebi. Nu pot reproduce toată conversația, dar concluzia a fost că i se pare nedrept că sunt puși în funcții importante ofițerii de rang înalt fără să fie consultat și el.

E un om ciudat, deloc înclinat spre empatie, dar care dă impresia că se stăpânește și pe sine, și pe ceilalți.

Ziua s-a încheiat cu o cină împreună cu soții Averescu în trenul meu, iar după cină, o conversație lungă și despărțirea de ei, la nouă și jumătate, la Bacău.

După aceea m-am dus la culcare, mult mai puțin obosită decât în celelalte două zile.

Iași *joi, 13 / 26 aprilie 1917*

M-am întors după trei zile foarte pline. Copiii și Nando sunt binedispuși. Și aici a plouat mult și e frig. Am avut multă treabă prin casă. Sosiseră în sfârșit niște pachete din Anglia și Franța și câteva cutii bine-venite cu donații de la Crucea Roșie. Acestea mă bucură întotdeauna cel mai tare, fiindcă astfel nu merg nicăieri cu mâna goală. Până acum n-am fost niciodată părăsită când am avut nevoie de ajutor și când au început să mi se termine proviziile.

Eu și Barbu aveam o mulțime de vești interesante de împărtășit. Mi-a povestit cum au decurs problemele politice. Consiliul de miniștri la care a participat Nando s-a desfășurat bine. A reușit să împace cele două părți făcând mici concesii conservatorilor, pe care i-a câștigat de partea lui, iar liberalii n-au avut satisfacție de a-i da afară. Rușii nu ne dau prea multe motive de speranță și ne așteptăm cu toții ca Germania să profite într-un fel sau altul de frământările de la ei. Situația e îngrijorătoare.

După prânz am mers cu dr. Mamulea, Ballif și Georgescu cu automobilul să vedem adăpostul meu, care acum e terminat, și să hotărâm cum ar fi mai bine să-l folosim. Am ajuns la concluzia că, deocamdată, ar fi bine să aducem în el convalescenții de la spitalul

Galata, pe care i-aș putea ține și hrăni acolo, ca spitalul să aibă un *débouché*, iar bieții oameni slăbiți să nu fie externați într-o stare prea proastă.

Am pus să se construiască o a doua baracă, mai mare și mai simplă, pentru același scop; îi va îngriji dr. Mamulea, iar eu am să am grijă să-i hrănesc bine.

A fost foarte frig și a bătut un vânt aspru.

Barbu a venit la ceai, punctual, am vorbit despre o mulțime de lucruri și am citit.

Am primit câteva scrisori din Anglia, dar foarte vechi, pline de urări de bine pentru biata noastră țărișoară.

Iași *vineri, 14 / 27 aprilie 1917*

Zi de audiențe, o zi din acelea când n-am nici o clipă liberă ca să stau jos și să chibzuiesc. Mai întâi am avut o discuție lungă și foarte prietenoasă cu Ballif despre multele probleme din casă și despre situația lui în particular – a fost foarte amabil, deloc supărat, am reușit să vorbim despre câteva adevăruri destul de delicate fără să ne rănim reciproc sentimentele. Dar situația dintre cele două case (a mea și a lui Nando) nu e deloc simplă, apar invidii firești și cealaltă parte, fiind mai puternică material, încearcă să *șicaneze* partea noastră, care e recunoscută drept superioară moral. Toată lumea admiră munca lui Ballif și încearcă s-o imite, dar în același timp încearcă și s-o distrugă sau să profite de pe urma ei, cum e firea omului!

După Ballif, am primit-o pe doamna Greceanu (Dumitru) care-mi oferă proprietatea ei de la Stânca, dar există o piedică destul de mare: are un fiu insuportabil care refuză să renunțe la camerele lui de acolo, deși casa e a mamei lui; a durut-o inima să-mi povestească toate acestea.

Apoi am primit-o pe Olga Sturdza, ca să discutăm problemele refugiaților. Vom ține o întâlnire mare, ca să anunțăm întregii societăți ce am făcut.

După aceea l-am primit pe Marchal, aghiotantul lui Berthelot, care pleacă cu generalul lui în Rusia, ca să ne apere interesele.

Apoi a venit Barbu cu multe acte importante.

După prânz am primit o delegație militară din partea unui regiment – un general, un colonel, un căpitan, un locotenent și un sublocotenent – care voiau să-mi ofere scuze pentru felul în care am fost primită în dimineața de Paște, când mă dusesem să duc daruri regimentului, iar ofițerii nu fuseseră de față. Am fost foarte amabili și demni unii cu ceilalți. Mi-am folosit toate cunoștințele de limbă română și mi-am arătat sentimentele cele mai patriotice, a fost de-a dreptul emoționant și puțin ridicol, dar o lecție foarte sănătoasă.

Apoi am primit-o pe o doamnă poloneză, grasă și plină de vitalitate, de la Crucea Roșie, o femeie foarte muncitoare. Inspectează toate organizațiile poloneze de pe întregul front. A mai fost aici o dată, când ne-a vizitat Ducky, dar atunci eram bolnavă.

Mai târziu am ieșit călare cu Alice Cantacuzino. Eu am călărit pe Ardeal, care era foarte odihnit și trăgea de hățuri, iar la întoarcerea acasă m-a apucat o criză bruscă de lumbago, foarte dureroasă, așa că a trebuit să renunț la galop, simțindu-mă tare umilită și supărată. Niciodată nu mi s-a mai întâmplat așa ceva! Nu înțeleg – dar de ceva vreme m-a tot încercat o durere pe toată partea stângă.

Barbu a venit la ceai târziu, dar am avut tot timpul dureri mari la cea mai mică mișcare. E foarte supărător, fiindcă am foarte multe de făcut și nu pot să umblu șchiopătând de colo-colo, am nevoie de toată energia, deopotrivă fizică și sufletească.

Barbu m-a certat că tratez atât de tragic un lucru mărunt, dar orice neajuns fizic mi se pare *o degradare* și o prevestire a împuținării puterilor!

M-am culcat cu dureri mari, după ce am terminat un capitol din *Țara mea* pentru Iorga.

Iași *sâmbătă, 15 / 28 aprilie 1917*

M-am trezit tot cu dureri, îmi e foarte greu să mă mișc, toată partea stângă de la mijloc în jos îmi e înțepenită de o durere chinuitoare. E o agonie să mă ridic și să mă așez. Dacă merg nu mă doare, dar am declarat că azi, dacă mi-ar cădea coroana pe jos, nu m-aș apleca s-o ridic. E clar că e o durere sciatică.

M-am ridicat din pat, totuși, iar la zece m-am dus să-l vizitez pe Rosetti și să-i aduc un buchet de lăcrămioare minunat de proaspete. L-am luat cu mine și pe Ballif, care îi e prieten.

Sărmanul Rosetti are foarte mult de recuperat, dar se vede că își revine. E foarte schimbat, bietul de el, l-a emoționat vizita mea, am vorbit puțin, dar n-am vrut să-l obosesc, fiindcă încă e foarte slăbit.

Rudele lui Rosetti spun că, dacă și-a revenit, e indirect și mulțumită mie, fiindcă dacă nu l-aș fi găsit în satul acela îndepărtat poate ar fi aflat prea târziu.

Urcarea și coborârea din automobil au fost extraordinar de dureroase. La 11 și jumătate l-am primit pe Vintilă Brătianu, venit să vorbim despre diferitele societăți și fundații.

După-amiază aveam de gând să mă duc la Vila Greierul, dar aveam dureri prea mari, așa că am rămas acasă și am început lucrul la o prefață pentru cartea despre România a doamnei Will Gordon[1], care m-a rugat mult s-o scriu. O fac cu plăcere, fiindcă, vai, am atâtea de povestit!

Barbu a venit la ceai, apoi a venit Andrews de la Legația americană, iar mai târziu Brătianu, care pleacă în Rusia, de data aceasta fără mare tragere de inimă – e un Brătianu întristat și pesimist.

Am primit vești bune de la Loïe Fuller, care va începe să-mi trimită lucruri. A plecat în America, dea Domnul să nu-i fie atacat vasul!

M-am întins în pat înainte de cină, cu mari dureri. Mă exasperează, fiindcă am nevoie de toate forțele! De ce trebuie să mă trădeze propriul corp în asemenea clipe?

Iași *duminică, 16 / 29 aprilie 1917*

M-am trezit tot cu dureri mari, dar spre seară s-au domolit simțitor; totuși, fiind o zi rece, am hotărât să nu fac prea multe și să mă îngrijesc puțin.

---

1. Este vorba despre cartea *Roumania: Yesterday and To-day*, semnată de Winifred Gordon, „Mrs Will. Gordon", cu o prefață și două capitole de regina Maria, carte care avea să fie publicată doi ani mai târziu de John Lane (Londra) (n. ed.).

Oricum am avut multe de făcut dimineață, voiam să termin prefața, dar am avut parte de întreruperi tot timpul. L-am primit pe noul general rus care-l înlocuiește pe Saharov, generalul Scerbacev[1]. E mai distins decât bătrânul nostru prieten Saharov și vorbește o franceză mult mai bună – în ceea ce privește restul, doar timpul va putea arăta din ce aluat e făcut. Am luat prânzul acasă la Nando, doar noi, familia, și Lala, soțul ei, de Luynes, Flers și Pétin, un prânz franțuzesc! A fost foarte *gemütlich*. Ducele de Luynes mi-a spus că fostul nostru atașat militar rus, Tatarinov, a jucat un rol de-a dreptul dezgustător la începutul războiului: a țesut toate intrigile posibile pentru a face *du mauvais sang* tot timpul între ruși și români, înșelând ambele părți în același timp. Mai spuea că el l-a „*săpat*" pe primul general rus din Dobrogea, Zaioncikovski. S-a comportat rușinos.

După-amiază am rămas acasă să mă odihnesc, să scriu și să vorbesc cu dr. Desfosse despre problema amputaților. E foarte doritor să ne ajute și după întoarcerea în Franța. Mi-a mărturisit, spre marea mea uimire, că e un *regalist* înfocat, lucru ciudat în zilele noastre, când domnesc democrația și revoluția. Pleacă cu câțiva din mutilații noștri la Ecaterinograd, unde rușii au promis să le facă brațe și picioare.

Symki lucrează din plin, cu energie, tact și inteligență, la problema amputaților.

Barbu a venit la ceai.

După cină am scris până pe la 11 – mă simt mult mai bine.

Iași *luni, 17/30 aprilie 1917*

A început să-mi treacă înțepeneala. Încă nu mă pot apleca să ridic nimic de pe jos, dar mă pot întoarce de pe o parte pe cealaltă în pat și mă pot așeza și ridica de pe scaun fără dureri.

L-am primit pe Grigri Greceanu să vorbim despre taberele de convalescenți. L-am chemat și pe Ballif să discutăm împreună, apoi pe dr. Romalo. N-am reușit încă să ajungem la o soluție clară,

1. D.G. Scerbacev (1857–1932), general rus, comandantul trupelor ruse de pe frontul românesc (1917–1918) (n. ed.).

fiindcă trebuie să văd dacă pot obține un flux regulat de provizii din Rusia.

Apoi am încercat să scriu, dar n-am avut timp, singura perioadă când pot scrie netulburată e la primele ore ale dimineții, după ce mă trezesc și înainte să înceapă să mă întrerupă toți, sau, uneori, seara, dacă nu sunt prea obosită, dar în general sunt în stare să CREEZ mai bine dimineața.

A venit să mă vadă Roro Bogdan la 12 fără un sfert, era foarte nerăbdătoare să mergem în vizită la reședința ei de la țară, la Gâdinți.

La prânz am avut-o invitată pe Eliza Brătianu, pe care o încurajez mult să se ocupe de o grădină și o mică fermă, ca să mă ajute cu lapte, ouă și legume pentru spitale și invalizi. Cel mai mult mi-ar plăcea s-o facă undeva aproape de Galata, fiindcă e un colț de lume cu totul lipsit de nădejde, de care mă ocup...

După prânz m-am dus cu Symki la Golia să-i vizităm pe amputați. Symki a muncit foarte mult, a făcut minuni, va face aici un locșor tare drăguț. Deocamdată erau adăpostiți într-o încăpere mare, cu ferestre multe, care a fost muzeu, și muncesc toți, cei mai mulți fac coliere din mărgele de sticlă – unele chiar foarte frumoase. Un om înduioșător mi-a oferit un colier pe care-l făcuse special pentru mine, alb cu negru, cu crucile mele.

Unul a venit și mi-a spus că, deși și-a pierdut brațul drept, singura lui dorință e să se întoarcă pe front, nu i-aș putea da eu permisiunea să se ducă?

Am umblat cu Symki prin toate ungherele curții dragii noastre mânăstiri Golia, cu zidurile ei vechi și cele patru turnuri în colțuri, apoi ne-am dus s-o vizităm pe Elena Perticari, care e bolnavă. Trăiește ca vai de lume într-o căsuță incredibil de sărăcăcioasă, nu are nici măcar pat, nici urmă de dulap în care să poți pune ceva, nici un confort, o adevărată casă de refugiați. Deși foarte bolnavă, arăta același spirit puternic dintotdeauna, femeia aceasta are în ea o tărie de neîmblânzit și atât de multă bunătate – dar e prea furtunoasă și impetuoasă pentru viața de zi cu zi, altfel admirabilă când e nevoie de cineva cu voință care să se implice.

M-am întors să iau ceaiul cu Barbu.

După cină am sortat fotografiile pe care le voi trimite la ziarele străine.

Iași *marți, 18 aprilie / 1 mai 1917*

Iar s-a încălzit – din fericire, fiindcă avem nevoie de puțină căldură pentru bolnavi.

Azi-dimineață am încercat să mă țin de scris, am înaintat puțin. L-am primit câteva minute pe Fotin Enescu[1], care pleacă la Odessa și care mă va ajuta să primesc alimente de acolo. Vreau să vină regulat, ca să nu rămân niciodată fără provizii. Se pare că situația s-a aranjat destul de bine.

Mai târziu l-am primit pe domnul Baker, noul deputat al Crucii Roșii engleze, care mi-a adus o mulțime de lucruri din Anglia și e gata să-mi aducă și mai multe, doar să spun ce-mi trebuie. Anglia ne poate ajuta în toate privințele.

Domnul Baker mi-a lăsat o impresie excelentă, pare FOARTE inteligent, puțin timid, știe exact cum să obțină ce vrea – e deja bătrân, are părul alb și e puțin surd, dar vorbește multe limbi, ajunge la concluzii direct, ai siguranța că va face ceea ce promite și că abordează greutățile cu umor. Mă bucur să am o nouă sursă de obiecte prețioase, rufărie, instrumente, hrană, pânză de cort etc.

După prânz am scris puțin, apoi am ieșit cu Nicky în prețiosul lui Bambino, care a suferit nenumărate reparații și de la care ne așteptam să fie în stare excelentă. N-a fost așa, iar în vârful Copoului ne-am poticnit.

Au sărit să ne dea ajutor o mulțime de oameni, printre care bătrânul Mosolov, care trecea pe-acolo în automobil, cu fiica lui; a răsărit de undeva și un ofițer naval care ne-a oferit sfaturi și ajutor, apoi câțiva soldați etc. etc. Bambino s-a împotrivit tuturor intențiilor amabile ale celor din jur. În cele din urmă, am coborât din mașină și am plecat pe jos cu Dana până la casa doamnei Antonescu. A fost o vizită atât de surprinzătoare, încât era gata-gata să leșine de bucurie și uimire. Ne-am plimbat prin pădurice ei drăguță. Începuseră să cânte privighetorile!

Barbu a venit la ceai – împreună am petrecut o după-amiază plăcută, dar îngrijorarea plutește în aer, e o stare de încordare, mai ales că nu știe nimeni ce au de gând să facă rușii. Fiind 1 Mai, azi au

1. Fotin Enescu (1878–1918), director al Băncilor populare; în 1918, ministru de finanțe în guvernul Averescu, apoi ministru al agriculturii și domeniilor în guvernele Coandă și Brătianu (n. ed.).

avut loc întruniri importante, chiar și aici, în oraș. S-au purtat foarte cuviincios, dar s-au ținut câteva discursuri care nu-și aveau locul.

La cină au venit Cella și doamna Dissescu. După cină, doamna Dissescu ne-a ghicit tuturor în cărți. A fost tare amuzantă, mai ales cu draga și grăsuna de Tatulina, față de care cărțile au fost cum nu se poate mai indiscrete! Pentru mine, toate cărțile pe care le-a întins doamna Dissescu au fost negre – „grijă", iar undeva, foarte departe, vremuri mai bune aduse de *o mare adunare de oameni importanți*.

Spre seară a fost o furtună cu fulgere și ploaie bună.

Iași *miercuri, 19 aprilie / 2 mai 1917*

Azi se împlinesc șase luni de la moartea lui Mircea al meu, șase luni de când s-a dus puiul meu – șase luni! Și el e singur-singurel acolo! Nu știu ce s-a ales de mormântul lui! Grădina noastră trebuie să fie plină de flori frumoase zilele acestea – și nu-i pot pune nici măcar una pe mormânt! Are parte de multă liniște, sau de zgomot? Și cum arată bietul nostru București? Chiar au tăiat toți copacii, cum se spune? N-aș putea îndura! Copacii nu cresc la loc nici într-o viață de om, cu atât mai puțin într-un sfert de viață!

O, multe lucruri vor fi de neîndurat, cred, dacă ne vom mai întoarce vreodată! Mă întreb cum vom suporta să privim din nou locurile atât de schimbate – dar CÂTE lucruri nu suportăm!

La 11 s-a ținut o slujbă pentru Mircea al meu – băiețelule, băiețelule! De ce a trebuit să te duci? –, dar ce folos, te-ai dus! Și nu te mai poate aduce înapoi nimic. Patru ani scurți am avut să te cunosc. Mă întrebam cum vei arăta când vei fi băiat mare, ce fel de bărbat vei ajunge să fii – dar nu-mi era dat să aflu.

Băiețelule, cum ar fi fost viața ta aici, cum te-ai fi simțit în casa aceasta?

Am vorbit cu Barbu despre el și despre biserica de la Cotroceni și mi-a povestit cum, după ce am plecat noi, în ultimele zile înainte să fie și ei nevoiți să plece din capitală, s-a dus cu Nando seara târziu la Cotroceni, la micul mormânt al lui Mircea.

În jurul Bucureștiului se duceau și se pierdeau lupte aprige – se auzeau tunurile din toate părțile, nu mai era nici o speranță

de a salva situația. Barbu promisese să nu plece fără să mai vadă o dată mormântul lui Mircea. S-au dus acolo, doar el și Nando, biserica nu era luminată, au bâjbâit la lumina chibriturilor pe care le mai aprindeau din când în când, până au ajuns la mormânt și au stat acolo, ascultând tunurile și știind că a doua zi aveau să fie departe. Toată ziua stătuseră mai mult cu trupele... văzuseră înfrângerea cu ochii lor... știau că totul era pierdut, iar acolo, sub pietrele reci ale bisericii, era culcat micuțul pe care fusesem nevoită să-l las în urmă. Tragice clipe, într-adevăr.

După prânz l-am primit pe dr. Slătineanu ca să vorbim despre diverse probleme – i l-am prezentat lui Nando, ca să poată discuta între ei unele lucruri.

Apoi m-am dus cu Ballif și Mamulea la Galata și mi-am vizitat adăpostul terminat și construcția de alături, la care încă se lucrează; după aceea i-am vizitat pe *exantematicii* de la Galata și le-am dat dulciuri și tutun.

Barbu a venit târziu.

Toată lumea așteaptă cu nerăbdare să vadă pe ce cale vor apuca rușii – ieri a fost o atmosferă ciudată.

Iași *joi, 20 aprilie / 3 mai 1917*

Vreme ploioasă și destul de rece.

M-am dus devreme, încărcată cu daruri, la spitalul unde lucrează Mignon. Le-am dat câte ceva unor *protejați* speciali care au nevoie de ceva mai multă hrană și mângâiere.

Iar avem griji în casă – tare supărător. Servitorii spun că Ballif nu-i hrănește îndeajuns, cameristele spun că Tatulina le umilește stând degeaba și făcând ironii, în timp ce colonelul le ceartă. Mareșalul era și el furios pe Ballif – bietul colonel, e foarte cinstit și excelent ca om, dar în anumite împrejurări îl cuprinde un fel de nebunie ciudată și e absolut imposibil să discuți cu el, devine mult prea aspru și îi scoate pe toți din sărite – apoi, în dragostea lui necugetată pentru Tatulina, este de-a dreptul orb și face lucruri pe care le-ar condamna hotărât în starea lui de rectitudine morală, e tare păcat și îmi provoacă griji de care nu am nevoie, va trebui să le fac observații oamenilor pe care-i apreciez, dar colonelul refuză să primească reproșuri din partea altcuiva în afară de mine.

La prânz i-am avut invitați pe St. Aulaire, Tache Ionescu, un ofițer francez și un ofițer român, colonelul regimentului pe care l-am vizitat la Tomești iarna, regimentul care suferea atât de rău și era adăpostit în condiții atât de crude. Au murit de boli cinci sute dintre ei!

Francezul a fost foarte agreabil, deși nu avea un aspect deosebit de plăcut. La prânz am avut discuții animate, s-au povestit amintiri despre unchiul și mătușa – Tache Ionescu e foarte abil în conversație, la fel și St. Aulaire, nici eu nu sunt tocmai nepriceputǎ, așa că a fost un prânz foarte plăcut, la care s-au atins în treacăt multe subiecte, inclusiv pericolul rus, care tulbură pe toată lumea. Ofițerul francez mi-a spus că se teme că, din pricina rușilor, războiul NU se va încheia anul acesta, fiindcă din nou nu s-a ajuns la un atac general. Nu știe nimeni ce va putea oferi sau face armata rusă!

După prânz l-am primit pe bietul Saharov, care pleacă, tare trist, deznădăjduit și pesimist. Bietul bătrân, ca mulți alții, își vede sfârșitul carierei, sfârșitul onorurilor, al poziției sale – sfârșitul multor speranțe. Nu știu ce om a fost cu adevărat, dar eu mă atașasem de el, într-un fel. La trei am plecat singură cu automobilul să le iau pe doamna Antonescu și doamna Petrescu, sora doamnei Prezan, ca să vizităm școala cea mare „Vasile Lupu", pe care vor s-o facă spital, cu 500 de paturi. Dar nu au așternuturi! Nici saltele nu au, iar eu NU POT să le fac rost de ele.

A plouat și a fost destul de frig, dar toate înverzesc frumos și toți merii sunt înfloriți. Adusesem cu mine mâncare pentru unii invalizi din școală – doi tuberculoși care trebuie hrăniți bine.

La ceai a venit Barbu, eram amândoi într-o dispoziție melancolică, nesiguranța aceasta dinspre Rusia apasă toate spiritele. Țara ne e plină de ruși – și, dintr-odată, hoarda uită de disciplină, toți soldații de rând au primit drepturi și nu mai recunosc nici o autoritate care nu le convine. Situația e neplăcută, ca să nu spun mai mult. Poate stau pe un vulcan, nu știu, dar, în orice caz, nu mă simt îngrijorată, mai bine să muncesc în continuare și să nu tremur, chiar dacă ziua de mâine va aduce moartea, schimbarea sau izgonirea.

În ultima vreme strâng versurile pe care mi le scrie lumea, astfel încât, dacă vreodată poporul meu mi se va întoarce împotrivă, să rămână dovadă că odată am fost iubită.

După cină am scris scrisori pentru Anglia.

Lorsque la guerre horrible qui désaste le monde
Dans le pavé lointain aura fui pour toujours
Quand pour l'histoire même dans une nuit profonde
Elle ira se confondre avec les anciens jours
La légende vivra et sa voix poétique
Charmera bien longtemps ces plus humbles foyers
Elle seule évoquera tous ces combats épiques
Où des millions d'humains se sont entrebroyés
François Joseph, Guillaume, maudite soit leur tombe !
Par elle du genre humain à jamais exécrés
Démons qui déchaînèrent l'effroyable hécatombe
De ceux qui par leur ordre furent tous massacrés
Resteront ces maudits qui font frémir encore
Mais la légende aussi, à côté de l'horreur
Saura faire revivre, toute nimbée d'aurore
La folie souveraine semeuse de bonheur
Dont la douce figure semblable à la maçonne
Traversa cette époque en séchant tant de pleurs
Son nom reine Marie si doucement résonne
Elle sera l'amour, à tout jamais vainqueur !

Quesnel 21/4 mai 1917

Dr V. Le Laurier

Dr. Le Laurier had composed these verses for the occasion and said them at lunch.

Sur le vieux pont Branlant
Se croisent deux femmes blanches
La Reine est en avant
L'autre tête penchée
Coiffée de la cornette
Sœur Tricot réfléchit
Une même toilette
Un seul cœur les unit.

W. Le Lauvier

Iași *vineri, 21 aprilie / 4 [mai] 1917*

Zi frumoasă, nici caldă, nici rece, și în sfârșit nu a fost nici praf, nici noroi.

Am avut o mulțime de lucruri de făcut – atmosfera e tot mai nesigură, oamenii sunt îngrijorați. Barbu a venit devreme, fiindcă azi plănuisem să iau prânzul la Vila Greierul, apoi m-am dus în vizită la doamna Mavrodi, care a fost bolnavă; voiam să-i spun câteva lucruri care mă îngrijorează despre oamenii din casa mea și să o rog să mă ajute. Pare puțin absentă, dar înțelege foarte bine și nimeni nu se pricepe mai bine decât ea să spună ce trebuie spus.

Imediat după 12 am plecat cu grasa de Lala spre Vila Greierul, ca să prânzim acolo cu cei de la spital. Pare ciudat să mergi să iei prânzul într-un spital de boli infecțioase – dar a fost o enormă plăcere pentru eroii care trudesc acolo zi și noapte; am adus la masă câteva bunătăți. Sora Pucci mai adusese și ea ceva, a fost veselie și multe conversații – dar am fost treisprezece...

Dr. Le Laurier compusese versurile acestea în onoarea ocaziei și le-a recitat la prânz.

Apoi, vizită printre bolnavi, în general erau în stare mai puțin gravă decât data trecută, parcă boala e mai puțin virulentă, mor mai puțini.

De acolo m-am dus cu dr. Le Laurier și dr. Pascal să vizităm o mânăstire mică și fermecătoare pe care o văzusem de departe, albă ca zăpada pe fundalul pădurii. Era un loc minunat, unde domnea pacea – un cimitir vechi și frumos, cu cruci prăvălite printre flori superbe de ciubotica-cucului, umbrite de nuci încă neîmbrăcați în frunze. Pădurea însă de-abia înverzise, chiar și stejarii aveau frunze fragede – iar pe fundalul verdelui acestuia crud, splendid, din loc în loc erau copaci plini de flori, albi de parcă erau ninși. M-am bucurat o vreme de dulceața încântătoare a locurilor, apoi am plecat să vizitez spitalele mai mici, bietele așezăminte de la marginea drumului pe unde trec atât de des. Ca de obicei, m-am dus cu brațele pline și am dus și toate buchetele de ciubotica-cucului și lăcrămioare pe care tocmai le culesesem. Totul arăta mai puțin decăzut, oamenii parcă nu mai erau atât de nenorociți, numărul de morți era ceva mai mic.

Sanitarul care lucrează cu credință acolo mi-a devenit prieten destul de bun, e un om simplu, dar pare să-și înțeleagă munca și,

de fiecare dată când vin (vizitele mele sunt întotdeauna neanunțate), îl găsesc și pe el, și micul spital într-o desăvârșită curățenie.

M-am întors târziu și Barbu m-a întâmpinat cu vești proaste. Ne facem mari griji pentru ziua de duminică. Toate semnele arată că rușii au de gând să facă ceva rău, care îl vizează în mod direct pe rege. În noua lor nebunie, vor să „elibereze" România de „tiranie", pentru care motiv vor să pună mâna pe rege și să-l oblige să abdice, cum au făcut cu țarul lor – cel puțin așa spun zvonurile care circulă peste tot. Poporul nostru e indignat, fiindcă, spre deosebire de ruși, își iubesc regele mai mult ca oricând. Cu greu s-ar găsi situație mai urâtă: să fii, cum s-ar spune, la mila unei haite de anarhiști fără cap, când propria ta țară te iubește. Firește, discutăm ce ar fi mai bine să facem – probabil că Nando va pleca pe front mâine, iar pentru mine și copii se va aranja o excursie pentru duminică. Eu, una, nu-mi pot imagina că vor încerca un gest disperat, dar pentru prima dată sunt puțin îngrijorată – ar fi un dezastru de-a dreptul stupid să fii maltratat de propriul aliat, de oamenii care au fost trimiși ca să ne ajute să salvăm țara. E un gând absurd, monstruos. Firește, în primul rând trebuie să evităm să arătăm orice urmă de ostilitate și mai ales să nu dăm nici un semn că am încerca să le oprim uneltirile etc. – dar oamenii ne iubesc, cum ar putea privi cu mâinile încrucișate cum suntem tratați astfel de niște străini în propria noastră țară? Ce i-ar putea convinge să stea deoparte, chiar dacă, într-o asemenea împrejurare, primul foc de armă ar putea atrage un dezastru sângeros? Ca să mă exprim cât mai ponderat, ar trebui să spun că e îngrozitor de *ungemütlich*[1].

După cină m-am sfătuit cu Nando și Ballif – ar fi mai multe metode de a rezolva „izbucnirea" de duminică. Am stat o vreme singură în cameră, încercând să citesc, dar mă simțeam tulburată și îngrijorată; m-am bucurat când s-a întors Barbu să mă vadă, pe la 11.

M-am culcat la 12 și am dormit adânc, cu vise stranii.

1. Tulburător, neliniștitor (germ.) (n. tr.).

Iași *sâmbătă, 22 aprilie / 5 mai 1917*

Înainte de ora nouă a venit Barbu să vorbească despre problema arzătoare. S-a hotărât ca aliații noștri să meargă la Scerbacev și să îi spună că nu pot accepta relele purtări ale trupelor lor față de un rege care e de partea lor. Scerbacev a înțeles franceza superbă a lui St. Aulaire mai puțin decât italiano-franceza urâtă a lui Fasciotti, se pare că grăsunul acela urât, dar inteligent a exprimat cel mai grăitor ce aveau în gând.

După micul dejun am stat de vorbă cu Ballif, apoi l-am primit pe Jean Chrisso. ca să vorbim despre „Regina Maria" etc. Barbu s-a întors la 12, îngrijorarea rămâne serioasă, dar parcă se strecoară în aer, imperceptibil, o senzație de ușurare – așa merg lucrurile.

La prânz l-am avut invitat pe col. Davidoglu, care mi-a comandat regimentul, dar care pleacă fiindcă a fost avansat. Mi-a adus vești bune despre regimentul meu. În general, mi-a spus lucruri îmbucurătoare despre starea de spirit de acolo. A fost încântat de toți ofițerii lui, în afară de Alexe Mavrocordat, de care s-au descotorosit. Nando pleacă câteva zile pe front și Nicky va merge cu el, ca mare favoare, iar eu nu mai am nevoie să-mi fac griji pentru unul din copii pe parcursul acestor câteva zile agitate. După prânz am stat mult de vorbă cu Davidoglu și am aranjat cu Ballif trimiterea unei părți din proviziile mele, cu Carol, la Căiuți și Onești.

Apoi am plecat cu Irina Procopiu, noi într-un automobil, iar în spatele nostru încă unul plin cu șunci. Am mers din spital în spital și le-am împărțit! A fost o plimbare comică pentru o regină, dar nu trebuie să uităm că în zilele noastre hrana e foarte importantă.

La sfârșit, m-am dus să inspectez tabăra de convalescenți, care arată foarte bine. Au instalat multe corturi rusești, foarte curate și frumoase, chiar păreau să se simtă bine în ele.

Și aici am trimis mâncare – acum cea mai mare ambiție a mea e să-mi hrănesc trupele. În general, problema hranei e ceva mai puțin gravă.

Barbu a venit la ceai cu vești ceva mai bune. Fasciotti a venit de două ori cât era Barbu cu mine, ca să vorbească cu el. Se pare că Scerbacev a făcut unele promisiuni că nu vom fi deranjați. Thompson a încercat să-l convingă pe Nando să nu se ducă pe front azi, dar Nando de-abia aștepta să plece, încântat la gândul că va petrece câteva zile printre soldații lui.

Spre seară s-a simțit o ușurare a atmosferei.

După cină a venit doamna Mavrodi cu o hârtie care i-a fost dată de noul „Partid al Muncii", sau *Partidul Muncitorilor*, semnată de ei toți, în care spuneau că au primit asigurări din partea revoluționarilor ruși că nu au decât cele mai prietenești intenții către România și regele său.

După cină m-am dus la Maruka să ascult muzică; au fost mulți invitați. Muzică foarte frumoasă, *Poème* al lui Chausson m-a tulburat foarte tare, m-a făcut să plâng în colțul meu întunecat. Dintr-odată, am văzut în fața ochilor, aievea, cum stăteam în genunchi alături de Mircea, la scurtă vreme după moartea lui, cu degetele pe ochii lui ca să-i închid pleoapele – am retrăit clipa iar și iar, nu știu de ce!

Lună superbă, noapte luminoasă – aerul era plin de mirosul liliacului.

Iași *duminică, 23 aprilie / 6 mai 1917*

Zi frumoasă. Am plecat devreme cu fetele și cu Ballif la Hârlău, unde sunt multe spitale pe care promisesem să le vizitez. Ne-am dus mai întâi la Deleni, unde e un conac frumos, vechi, cu o grădină bătrână și superbă, înconjurată de niște fermecătoare ziduri de piatră vechi, care aparține unui bătrân Ghica-Deleni[1]. Una din fiicele lui e soția lui Stârcea (aghiotantul lui Nando). Am fost primiți foarte frumos și invitați să rămânem la prânz. Ne-am plimbat și am admirat terenurile de pe lângă casă. S-ar putea face aici niște grădini splendide. Livadă încântătoare, împrejmuită cu ziduri; încredințat mâinilor pricepute ale unui grădinar englez, locul ar putea deveni un paradis.

La scurtă vreme după prânz am plecat cu Mignon la spitale. Mai întâi am vizitat regimentul din satul Deleni și spitalul militar, unde am fost primite cu ovații și cu o mulțime de flori. Am trecut în revistă câteva rânduri de soldați, le-am vizitat „bordeiele"[2], apoi

1. Grigore Ghika-Deleni (1847–1938), moșier; soția lui, Maria, născută Pandele (n. ed.).

2. În limba română în original (n. tr.).

mi-au fost prezentați toți ofițerii și cadeții, foarte mulți tineri, de-abia ieșiți din școală.

Apoi am mers la Hârlău, unde am vizitat spitale de tot felul. Peste tot am adus daruri bolnavilor și răniților și am lăsat provizii – vizitele acestea ne-au ocupat cam trei ore, am încheiat cu o *baracă* imensă în care erau adăpostiți exantematicii. Mignon a fost foarte dulce, devine o soră medicală foarte pricepută. De locul acesta se ocupă în special Adina Polizu[1] și soțul ei, care au făcut o muncă excelentă. Nu am reușit să vizitez toate spitalele. Hârlău e un orășel foarte mic, cu o biserică veche și interesantă de pe vremea lui Ștefan cel Mare, dar cu prea multe părți restaurate de Lecomte[2] ca să-și mai păstreze farmecul străvechi.

Foarte obosită după vizitele la atâtea spitale, am fost conduse să luăm ceaiul cu soții Polizu, în casa lor frumoasă, ceva mai sus de oraș. Au o grădină splendidă, pe care o adoră, și, deși deja obosită, n-am putut rezista rugăminților arzătoare ale domnului Polizu de a-mi arăta locurile lui preferate. La sfârșit am luat o gustare consistentă. Veniseră și Barbu și familia lui, cu Ileana și Nini – toată lumea era foarte obosită, fiindcă fuseseră hurducați pe drumuri tare proaste. A fost primul contact al lui Nini cu adevăratele drumuri românești și nu i-a făcut plăcere. Soții Polizu s-au oferit să le țină peste noapte la ei pe Ileana și Nini, dar Nini a protestat, așa că nu ne-a rămas altceva de făcut decât să rezistăm unui drum de încă două ore și jumătate pe drumuri desfundate.

N-am avut prea mult timp să stau de vorbă cu Barbu, fiindcă era prea multă lume cu noi și necazurile lui Woodfield au acaparat complet cele câteva minute petrecute acolo. Biata Nini nu suportă prea bine greutățile.

Mărturisesc însă că a fost o zi de-a dreptul regală în ceea ce privește oboseala. Am ajuns acasă de-abia la nouă. Din cauza genunchiului, Lisabetta nu s-a putut ocupa de partea activă a muncii

---

1. Alexandrina-Adina (1881–1978), fiica lui Constantin T. Ghika-Deleni și a Smarandei Niculescu Dorobanțu; căsătorită cu Nicolae Polizu-Micșunești (1874–1953), a avut doi fii: pe Nicolae, viitor locotenent-aviator care avea să moară în luptă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, și pe George, care avea să moară în închisoarea de la Jilava (n. ed.).

2. Andre Emile Lecomte de Nouy (1844–1914), arhitect francez, stabilit în România, autor al unor restaurări controversate de monumente religioase, începând cu biserica episcopală de la Curtea de Argeș (n. ed.).

împreună cu noi, dar a discutat amabil cu familia Ghica-Deleni; oricum, ea nu e de prea mare folos în spitale, îi displac prea mult. Și mie mi-au displăcut, dar dorința mea arzătoare și tot mai mare de a aduce un strop de consolare și de ajutor printre suferinzi îmi inspiră dorința intensă de a le vizita pe toate, de a merge peste tot.

La sosirea la Iași, am auzit că totul fusese calm, nu avusese loc nici o manifestație – orașul era la fel de liniștit ca întotdeauna.

Îl invitasem pe Thompson la cină. Voiam să-i spun de ce n-a rămas regele în oraș în duminica aceasta. Am stat mult de vorbă, deși drumul de atâtea ore, în viteză, prin aerul tare mă făcuse tare somnoroasă.

M-am culcat la 11 și jumătate, toropită de o oboseală sănătoasă.

Iași *luni, 24 aprilie / 7 mai 1917*

Zi liniștită, pe lângă cea de ieri – sunt puțin înțepenită după toate hurducăturile de ieri, drumurile românești nu sunt nici pe departe odihnitoare. Dimineață am scris o scrisoare, apoi audiențe: Derussi[1] (cu soția), care pleacă în Suedia ca ministru. Înainte a fost ministrul nostru la Sofia și era germanofob chiar înainte ca vremurile să facă orientarea aceasta convenabilă. Apoi l-am primit pe domnul *vicar* de la Mitropolie, care voia să-l ajut să tipărească pentru soldați câteva cărți sfinte scrise de el; e amuzant cu câte probleme felurite mă caută oamenii.

Barbu a venit în vizită înainte de prânz, nu avea nici o veste anume, în afară de faptul că la Petrograd guvernul pare să câștige putere, au avut loc manifestații enorme pe străzi, atât în favoarea, cât și împotriva guvernului – cei care susțin guvernul, războiul și ordinea au câștigat, se spune chiar că ceilalți au fost convinși să adopte o poziție rezonabilă – dea Domnul ca evenimentele acestea să prevestească o schimbare în mai bine. În orice caz, e o destindere după tensiunile cumplite din ultimele zile, care au fost ca un coșmar, deși, slavă Domnului, n-am crezut SERIOS că ni se va întâmpla ceva nouă personal; totuși, situația a fost critică.

1. Gheorghe Derussi (1870–1931), diplomat. Ministru plenipotențiar la Sofia (1913–1916) și la Stockholm (1917–1918 și 1919). Ministru al afacerilor străine în guvernul Take Ionescu (decembrie 1921 – ianuarie 1922) (n. ed.).

La prânz l-am avut invitat pe bătrânul domn Baker de la Crucea Roșie, un gentilom tare inteligent, priceput la vorbă și energic, foarte capabil în toate privințele.

După prânz am mers cu Lisabetta să vizităm adăpostul meu de la Galata, unde s-au instalat deja unii din invalizii mei, care arată foarte mulțumiți și sunt încântați de mâncare. Mai e doar problema paturilor, care sunt ceva cam tari, trebuie să le fac mai moi cu niște saltele, dar e foarte greu să faci rost de material cu care să le umpli. După ce i-am dat niște zahăr, o bătrână prietenoasă mi-a zâmbit și mi-a făcut următoarea urare frumoasă: „Să fiți dulce pentru toată țara!"

Vremea a fost dezgustător de rece. M-am întors devreme, am citit liniștită o oră, apoi mi s-a făcut foarte somn. La cinci a venit Barbu, am citit și am stat de vorbă – nu mai eram atât de triști, se părea că grijile ne-au lăsat un răgaz, cel puțin o zi. Veștile de pe frontul franco-englez sunt în continuare bune – dar ce jertfe cumplite, nemaiauzite! De ar porni rușii într-o ofensivă puternică! Atunci poate Antanta s-ar vedea în sfârșit victorioasă!

După cină am stat de vorbă cu familia și doamnele, apoi m-am culcat devreme.

Iași *marți, 25 aprilie / 8 mai 1917*

Zi plină de agitație. L-am primit pe Barbu la 10, mi-a adus vești destul de bune. La 11 am plecat cu doamna Antonescu și Ballif către un sat îndepărtat, unde mi s-a spus că sunt mulți bolnavi și lipsă mare de orice sprijin, deși de zece zile e acolo un doctor bun, nerăbdător să pună lucrurile în bună rânduială. Cu ajutorul mereu practic al lui Ballif, am trimis înaintea noastră o mulțime de lucruri, ca să nu ajung acolo cu mâna goală. O parte din călătorie a fost foarte frumoasă, printr-o pădure superbă, care de-abia se îmbrăcase într-un verde crud – dar aproape tot drumul a fost prost, ne-a hurducat tot timpul. Vremea a fost tare plăcută, nici caldă, nici rece, cerul albastru, soarele puternic. Ne-am oprit undeva în pădure ca să luăm un prânz frugal, apoi am plecat mai departe spre satul pe care trebuia să-l vizitez. Am găsit acolo, într-adevăr, cea mai cruntă mizerie – nu aveau absolut nimic! Se înjghebase un

spital într-un fel de școală, care era în același timp nici mai mult, nici mai puțin decât teatru! Iar ca să completeze imaginea lugubră, muribunzii fuseseră întinși pe scenă. Nu aveau rufărie, așa că toți soldații stăteau în paturi în uniforme; era o priveliște sfâșietoare. Am trecut printre ei și i-am consolat cât am putut, dar mulți, vai, erau dincolo de orice consolare.

I-am vizitat și pe convalescenți, care stăteau afară la soare și au apreciat mult țigările și dulciurile. Mi-am împărțit proviziile, pachete foarte bune, printre ele 500 de cămăși, indispensabili, săpun, ceai, cafea, cacao, unt, șuncă slabă și grasă, conserve de supă, saci de orez, orz, paste făinoase, legume uscate pentru borș, pește uscat, brânză, rachiu și rom, toate în cantități mari – și zahăr pe lângă ele.

I-am spus doctorului să se ocupe de toate acestea și să le împartă după nevoi, nu numai în spital, ci și printre bolnavii din sat, care suferă de aceeași boală. Am vizitat și o familie în care și soțul, și soția sufereau de tifos – toți erau înghesuiți pe un pat mizer, într-o casă cât un dulap. Am încercat să le vorbesc, să le spun că vor primi ajutor, dar aveau mințile încețoșate de boala aceasta cumplită. Cei doi copii mai mici, deși stăteau în același pat, erau sănătoși. Lucru curios, se pare că cei mici rareori se molipsesc de această formă de tifos.

Din satul acela am mers la Țibănești, moșia domnului Carp, unde se ducea de multe ori Nando iarna la vânătoare. Și acolo am vizitat bolnavii, unii erau în corturi – niște corturi foarte joase, care îmi îngreunau foarte mult trecerea printre ei, fiindcă trebuia să mă îndoi și în același timp să împart ce adusesem cu mine. Draga mea doamnă Antonescu se strecura pe lângă mine peste tot și mi-a fost de un mare ajutor – e o femeie tare bună și blândă, tovarășă excelentă în ciuda timidității; țin foarte mult la ea.

Ne-am dus și la conacul lui Carp, în care stăteau tocmai rușii – ce ironie! M-am dus cu flori la mormântul bietului Petru. A căzut chiar la începutul războiului, în Transilvania. Cred că era preferatul mamei lui, iar acum o desparte de mormântul lui linia frontului!

Ballif a propus să ne ducă acasă pe alt drum, spunând că e la fel de bun, dar cel puțin e mai scurt – ei bine, de pe vremuri drumul se mai schimbase și era groaznic de prost. Ne-au trebuit trei ore ca să ne întoarcem și am fost scuturați fără milă de la început până la sfârșit. O dată chiar ne-am poticnit într-un sat, unde, în

ciuda uscăciunii desăvârșite, reușise să rămână un petic de noroi vechi în care ne-am oprit; au trebuit să ne scoată cu zece boi.

În timpul opririi am băut o ceașcă de ceai și am împărțit localnicilor chec, zahăr și țigări. Copiilor le-am dat și cruciulițe, ceea ce a părut să le facă mare plăcere. În ultima vreme întotdeauna am brațele pline, a da iar, și iar, și iar e singura mea plăcere.

Un căruțaș bătrân, adorabil, ciufulit, cărunt și pitoresc mi-a spus că m-a mai văzut o dată pe drumul Socolei (de foarte departe) și că le împărțeam zahăr soldaților; părea încântat să mă revadă de mai aproape. Era un individ prietenos, zâmbitor și vioi – i-am dat țigări, zahăr și o cruciuliță.

Am ajuns acasă la șapte, foarte zdruncinați, dar mulțumiți; a fost o seară frumoasă. Barbu mă aștepta, am vorbit puțin, nu era mare lucru de spus.

Iași *miercuri, 26 aprilie / 9 mai 1917*

Zi frumoasă, caldă și însorită. Am avut mult de lucru, trebuia să-mi pun ordine în toate scrierile și să citesc mai multe lucruri pe care vreau să le trimit în Anglia.

La 11 am primit doi americani de la Asociația Creștină a Tinerilor[1], veniți să-și ofere ajutorul. Au venit cu Andrews. Am stat mult de vorbă despre ce ar putea face ca să ne sprijine eforturile. Vor să lucreze numai sub conducerea mea și să rămână în strânsă legătură cu mine, ceea ce e, fără îndoială, cel mai bine; le-am explicat, totuși, că nu sunt omul care să organizeze, că eu văd ce trebuie făcut, unde e cea mai mare nevoie, dar ei, cu cunoștințele și experiența lor superioare, trebuie să-mi spună CUM ar fi mai bine să facem totul. Îi interesează îndeosebi ajutorarea populației civile. I-am încurajat cât am putut, le-am spus tot ce-și poate permite să spună o regină care vorbește fățiș, mi-am folosit ceea ce Barbu numește „șarmul meu" ca să-i fac cât mai doritori să mă ajute. Le-am descris durerile, jalea, nenorocirile, nevoile noastre, le-am ațâțat interesul și simpatia. Am vorbit despre credința mea în inima generoasă a Americii, le-am spus câtă prietenie mi-a arătat întotdeauna țara lor, cum ne-am zbătut toată iarna în condiții îngrozitoare, cum nădejdea parcă ne-a renăscut acum în inimi și

1. Mai cunoscută în România modernă după acronimul Y.M.C.A. (n. tr.).

cum eu, ca regină, mă consider întâia slujitoare a poporului meu, muncitoare și luptătoare, pe care greutățile o fac și mai hotărâtă să le depășească; le-am spus tot ce puteam spune ca să-i însuflețesc pentru munca pe care se pregătesc să o facă, să-i leg de mine, fiindcă e cel mai bine să lucreze cu mine. Sper că ne vor da un ajutor adevărat cu energia, ordinea și fondurile americane. Am visuri mari ca, dacă va vrea Domnul, să ajut la reconstruirea țării după război și sper ca americanii să mă ajute în multe privințe.

După americani i-am primit pe generalii ruși din noul lor Stat-Major. Amândoi vorbeau o franceză acceptabilă. Păreau să spună că lucrurile se liniștesc. Erau Golovin și prințul Masalski.

Înainte de prânz au venit Barbu și Henri Catargi cu tot felul de probleme și hârtii – unele, lucru rar, chiar plăcute.

După-amiaza am petrecut două ceasuri și jumătate printre exantematici, în marele spital al Crucii Roșii, Sf. Sava, pe care, în mod curios, nu-l mai vizitasem. Am văzut oameni într-o stare disperată, dar doctorii erau amabili și păreau pricepuți. Lucrau acolo cu mare devotament o actriță, doamna Bârsescu, și cele două surori ale ei.

M-a emoționat un tânăr, student la medicină mi se pare, care își revenea după un tifos foarte grav; s-a bucurat atât de mult să mă vadă, încât era de-a dreptul tulburător. L-am întrebat dacă vrea să-i trimit ceva, dacă își dorește ceva anume; mi-a răspuns că, acum că m-a văzut, nu mai are nevoie de nimic, îi e de ajuns; apoi a izbucnit în lacrimi și a sărutat cartea poștală semnată pe care i-o dădusem.

Barbu a venit la ceai și am citit documentele trimise din Rusia – diferite aprecieri privind revoluția, scrise de intelectuali ruși, în cea mai mare parte profesori. Păreri foarte contradictorii, mai puțin într-o privință: cu toții cred și își doresc ca războiul să continue până vor fi înfrânți germanii.

Bieții germani, ce vremuri vor trăi când, în sfârșit, efortul lor enorm va începe să se năruie! De ce au adus războiul la proporțiile acestea îngrozitoare, nemiloase?

După cină am citit în liniște în camera mea. Înainte de cină am vorbit mult cu Eliza Suțu[1] despre cum să organizăm cât mai bine taberele de convalescenți etc.

---

1. Eliza Suțu (1888–1963), președintă a Crucii Roșii din România. Căsătorită cu Grigore Suțu (1878–1916), apoi cu Paul Krupenski (n. ed.).

Iași *joi, 27 aprilie / 10 mai 1917*

Prima zi cu adevărat caldă – aproape prea caldă. Cel puțin camerele mele sunt pline de flori, flori trimise sau dăruite, fiindcă o grădină a mea nu am. E vremea liliacului – Iașiul e plin de liliac și de peste tot primesc lăcrămioare care îmi umplu încăperile de o mireasmă încântătoare. Toate regimentele pe care le-am vizitat îmi trimit flori, vin din toate părțile și îmi bucură sufletul.

Greceanu (Grigri) a venit să mă vadă devreme ca să vorbim despre barăcile construite, se temea că vor fi luate de trupe, că nu le vor lăsa pentru spitale.

Nando s-a întors de pe front și era foarte încântat, mulțumit de tot ce a văzut, mi-a propus să mă ia cu el data viitoare, idee pe care am acceptat-o bucuroasă.

La 10, întrevedere lungă cu Baker, Eliza Suțu și un ofițer naval englez, mărunțel, pe care mi l-a trimis Locker Lampson, ofițerul englez cel amabil care ne-a vizitat acum câteva luni și cu care am vorbit despre necazurile noastre – el i-a încurajat pe cei de la Asociația Creștină a Tinerilor să vină să ne ajute. A fost o discuție cu folos. Domnul Baker și „Creștinii", cum am să le spun de-acum celor de la Y.M.C.A., sunt dispuși să lucreze împreună și să mă ajute în orice privință le-aș indica. Baker e și el gata să mă ajute cu tot ce îmi trimite Loïe Fuller. Cred că Baker îmi va fi de MARE ajutor în multe feluri, nici n-ar fi putut fi trimis un om mai potrivit.

Apoi l-am primit pe Danielopol de la Banca Națională, care mi-a adus bani, 205.000 de franci, pentru ajutorarea invalizilor (ca să-i hrănim bine).

Apoi a venit Barbu și am stat mult de vorbă, era nerăbdător să-i dea un mesaj lui Nando, dar Nando a întârziat la prânz o jumătate de oră, dacă nu mai mult. După prânz l-am primit pe generalul Petala, care tocmai s-a însănătoșit și el după ce a suferit de tifos – mi-a promis că barăcile noastre sanitare nu vor fi folosite de armată.

La trei și un sfert am plecat cu Nadeja și Caterina la mica mânăstire frumoasă de la Repedea. Ne-am plimbat prin împrejurimi, fermecate de frumusețea locurilor, de priveliște, de pacea care domnea acolo. Drumurile sunt tot mai proaste, ne zdruncină fără milă. A fost foarte cald. La întoarcere i-am făcut o vizită scurtă

surorii Pucci și m-am oprit de multe ori să împart ceai, țigări și zahăr celor pe care i-am întâlnit pe drum.

M-am întors acasă destul de târziu. Am luat ceaiul cu Barbu, care apoi s-a dus să încerce să facă pace între servitoarele mele, care de la o vreme se tot ceartă. Bietul Barbu, mereu trebuie să facă pe omul păcii, am pierdut tare mult timp cu asta.

Iași *vineri, 28 aprilie / 11 mai 1917*

Zi rară, fără audiențe. Am început un capitol nou din *Țara mea*, fiindcă am terminat prefața pentru cartea doamnei Gordon. Vremea a fost furtunoasă, dădea semne de ploaie, dar nu a plouat. Mi-ar fi plăcut puțină ploaie, e tare mult praf, lucru supărător când umbli cu automobilul, dar supărătoare e și starea îngrozitoare a drumurilor.

Acum lucrează și Lisabetta la spital, se ocupă de treburile secretariale în camera cu pansamente.

Nando a primit o delegație a evreilor și le-a făcut promisiuni că și ei vor avea drepturi, că toți cei care-și varsă sângele pentru țară vor fi tratați la fel după terminarea războiului.

Barbu l-a sfătuit pe Nando să se afirme cât mai mult în absența lui Brătianu, ca să-i arate, lui și altora, că e propriul stăpân. Tot Barbu l-a convins pe Nando să acționeze repede în problema evreilor. Nando nu a fost niciodată antisemit, mereu a fost împotriva persecutării evreilor. Acum Anglia și America dau deosebită atenție tratamentului viitor al evreilor. Nando e foarte binedispus, i-a priit vizita pe front. Cred că îi cresc aripi. Va ști vreodată cu cât drag am cultivat eu și Barbu aripile acestea ca, la nevoie, să poată zbura singur? Barbu a fost de un ajutor enorm și istoria nu va ști niciodată câte a făcut, fiindcă e un om atât de tăcut și de modest.

După prânz, Nicky m-a scos la plimbare cu Bambino, ne-am dus până la casa doamnei Prezan, ca să-i aducem cărți și o fotografie cu doi ofițeri răniți despre care ne povestise foarte emoționant Ileana. În drum spre casă am părăsit drumul principal și ne-am abătut prin tabăra Regimentului 9 Vânători, în mașinuța noastră ridicolă. Am avut un mare succes, trupele ne-au aclamat tunător și am trecut printre rânduri, Nicky fiind foarte mândru de el și de prețiosul lui Bambino.

M-am întors acasă, am luat-o pe Irina în automobilul meu mare și am plecat să-mi vizitez convalescenții de la adăpost. I-am găsit mulțumiți și fericiți, deja arătau mult mai bine.

Azi vremea a fost foarte schimbătoare la Iași, a fost soare, dar destul de frig. Pe drumul de întoarcere m-am oprit și am împărțit o mulțime de zahăr, biscuiți și tutun printre săraci. Dar țiganii mă necăjesc tare mult.

Barbu a venit la ceai. Am petrecut o după-amiază plăcută, cu inimile ceva mai ușoare; ultimele zile ne-au insuflat speranță. După cină m-am spălat pe cap.

Iași *sâmbătă, 29 aprilie / 12 mai 1917*

Zi superbă, nici prea caldă, nici prea răcoroasă. M-am plimbat într-o grădiniță foarte pipernicită, cu câinii. M-am gândit la grădina mea de la Cotroceni, m-am întrebat dacă li se îngăduie grădinarilor s-o îngrijească, m-am gândit la Cotroceni și m-am întrebat dacă mai există și mi-am amintit câte vise îmi făceam despre cum aveam să-l înfrumusețez!

Am scris puțin, apoi am decorat-o pe doamna Bonné, o *infirmieră* militară franțuzoaică, fiindcă a muncit cu credință la gară, s-a molipsit de tifos, iar acum e pe cale de recuperare și se întoarce în Franța. E o figură interesantă – seamănă cu *vivandierele* de pe vremuri. Salută ca un soldat și nu se teme de nimic. A muncit în campanii aproape trei ani, a fost luată prizonieră de germani la Villeroy chiar la începutul războiului, a reușit să evadeze. A plecat în Serbia, a urmat întreaga retragere a sârbilor în Albania pe timpul iernii, prin munți, călare, și a pierdut tot ce avea. A avut 11 copii, trei în primul an, doi în al doilea – nu a reușit să crească decât trei și e divorțată. E mobilizată pe toată durata războiului și încă șase luni după aceea. Are o energie de neînfrânt, chiar și moartea a cruțat-o și își revine după boala ucigătoare care face atâtea victime.

La 11 a venit Flers să-mi descrie cum a fost în *turneu* cu Carol printre soldații de pe front. A venit încântat, cu vești despre colonelul meu francez cel entuziast, care mi-a trimis versuri noi și care e de părere că războiul n-ar fi prea lung nici dacă ar mai dura încă

zece ani, atât de înflăcărat își dorește acum să slujească România. Firește, Flers mi-a povestit toate astea în felul lui fermecător.

A venit Barbu și m-a anunțat că Anglia îmi trimite 5.000 de lire – veste oricând binevenită.

La prânz i-am avut invitați pe un general rus cu nume italian, Ragoza, și pe *marchizul* de Vêsin, care a venit cu unul din grupurile medicale din Franța. După prânz și-a dat raportul Găvănescu, care părea mulțumit de modul în care se desfășoară lucrurile, de el însuși și de Carol. Deocamdată îl vor ajuta pe Nando cu avansările. L-am rugat din suflet să țină ochii și urechile deschise, să discute lucrurile și cu Ballif și să aibă grijă ca Nando să nu fie rău sfătuit.

Apoi am plecat cu Lisabetta și Ecaterina la fostul teren de curse, care acum e ocupat de o pistă aviatică și de o tabără militară mare. Am împărțit țigări soldaților, spre marea lor bucurie – au și acolo o tabără de convalescenți. I-am întrebat dacă au nevoie de ajutor, iar ofițerii m-au asigurat că deocamdată se descurcă excelent, sunt bine hrăniți și mulțumiți.

Ne-au ovaționat zgomotos și se vedea cât de încântați erau de vizita noastră. Apoi ne-am dus la hangare, să vedem avioanele. A fost o după-amiază foarte frumoasă, liliacul e în floare chiar și în cele mai sărăcăcioase grădini, iar irișii încep să-și arate movul glorios. Se simte un suflu de întoarcere la viață prin biata noastră țară – parcă Moartea își mai pierde din puteri, iar nădejdea înalță capul.

Barbu a venit la ceai. Câțiva miniștri se agită cu privire la faptul că Nando s-a pronunțat în chestiunea evreilor fără să-i fi consultat mai întâi și pe ei – îndrăznesc chiar să spună că a fost un act neconstituțional, deși, în același timp, recunosc că trebuia făcut, dar nu cu autoritatea regelui ca unică bază. Li se pare oarecum ciudat să-l vadă pe rege, care pare atât de timid și aflat la mila lor, cum face ceva de unul singur – nu prea le place, fiindcă în adâncul inimii știu că acum se bucură de mai mult prestigiu decât ei. În războiul acesta, regele s-a distins cel mai mult, iar dacă i se aduce vreun reproș lui Nando, e acela că îl păstrează pe Brătianu – așa că, măcar de data aceasta, Nando nu se poate lăsa intimidat de propriul cabinet, fiindcă miniștrii nu stau pe o temelie prea solidă!

Toate acestea sunt interesante, dar și puțin primejdioase, fiindcă *il y a un vent de révolution qui souffle*. E adevărat, se vorbește

despre detronarea regilor – dar sunt și regi care, uneori, își doresc să se elibereze de unele lanțuri care-i leagă, ca să facă ceea ce știu că trebuie făcut și s-o facă deschis, fără să accepte o mie de concesii față de un sistem care are și el laturile lui îndoielnice. Dacă regele e un rege bun, animat doar de dragostea de țară, se poate conta pe el că se va purta mai puțin egoist decât sfătuitorii lui, care întotdeauna trebuie să-și protejeze interesele proprii. În unele clipe, regele trebuie să aibă curajul să-și joace atuurile – își pune în joc, poate, propriul tron, dar cel puțin o face cu noblețe, pentru binele poporului. Dacă după aceea toți îi întorc spatele și îl izgonesc, atunci așa e vrerea sorții și se întâmplă la ceasul când trebuie să se întâmple, atunci când domnește forța oarbă, iar voința unui singur om nu înseamnă nimic. Dacă poporul nostru rămâne credincios, poate că noi, doi oameni destul de simpli, îi vom putea conduce prin jale și durere către un viitor mai curat și mai bun. Poate nu e decât un vis, dar cel puțin e un vis curat!

La cină au venit Henri Catargi și Barbu, iar Nando i-a decorat, ceea ce le-a făcut mare plăcere.

M-am culcat devreme.

Iași *duminică, 30 aprilie / 13 mai 1917*

M-am simțit obosită, cu dureri peste tot, așa că am rămas în pat până pe la 11 și jumătate, scriind la următorul capitol din *Țara mea*, un capitol despre bietul meu Copăceni.

Am primit o scrisoare lungă de la Ducky – o scrisoare tragică, o scrisoare sfâșietoare, care-mi chinuie sufletul, o scrisoare plină de cea mai neagră disperare și de cea mai adâncă și mai deznădăjduită agonie – de la început m-am temut că va trece prin asta și totuși am încercat să sper că nu va fi așa. O scrisoare cumplită, care vorbește de o durere profundă, nemângâiată, crudă și înspăimântătoare în intensitatea ei fără speranță. Nu putea să nu sufere astfel – fiindcă ce a mai rămas? Cum spune ea: nici mândrie, nici speranță, nici bani, nici viitor, iar trecutul drag e șters de prezentul îngrozitor – n-a mai rămas nimic, nimic! Iar eu nu pot să mă duc la ea! Nu pot fi de nici un folos, de nici un ajutor, n-o pot alina. Cum m-aș putea duce eu, regina, în Rusia acum, sau să trimit

pe unul dintre ai mei acolo? Biata Ducky, atât de mândră, de ce a trebuit să-i fie toată viața atât de tragică, după cum îi prevestea chipul – dar poate nu e încă sfârșitul! Se poate ști ce se va mai întâmpla?

La 12 a venit Barbu – i-am citit scrisoarea lui Ducky și am plâns!

La prânz i-am avut invitați pe Maruka, Mișu, bătrânul Baker și Grigri Greceanu. Maruka ne-a mâncat prânzul savuros cu mare plăcere.

După prânz am plecat cu Mignon și Baker la Cetățuie, unde Maruka organizează un spital pentru convalescenți. E un loc tare frumos, iar Maruka s-a instalat acolo ca mândră stăpână. Trebuie să recunosc că i se potrivește – tot ce face ea e mai întâi pitoresc și de-abia apoi practic. Am tachinat-o și, spre durerea mea, chiar am jignit-o cu glumele mele, fiindcă spre seară s-a dus la Symki să-i spună că i-am rănit sentimentele.

Mă doare inima la gândul că mi-a luat cuvintele drept critică, fiindcă nu am prietenă mai dragă decât ea, dar e atât de bizară și imperială în felul ei irezistibil în tot ceea ce face, e stăpână peste atâția sclavi care-i fac toate toanele, încât uneori pur și simplu nu-mi pot înăbuși un zâmbet afectuos, pe care mi l-a încurajat chiar ea, cu exagerările ei adorabile. Nu pot să nu zâmbesc – iar uneori zâmbesc puțin prea tare, ca să o scap pe draga de ea de ridicol, fiindcă unii, mai ales străinii, nu-și dau seama dacă trebuie să îi ia în serios sau nu toate aerele și grațiile, tot ce spune – fiindcă nu se poate tăgădui că nu e tocmai imaginea obișnuită a unui șef de spital!

A bătut vântul și a fost aproape frig.

M-am întors acasă să iau ceaiul. I-am citit lui Barbu prefața pentru cartea doamnei Gordon. I-a plăcut, nu a avut obiecții de făcut, deși e un critic tare sever, nu în privința stilului, ci în privința gândirii și a acurateții.

Am vorbit mult despre Ducky și situația în care se află; orice gând despre ea îmi provoca o agonie adâncă. Nu are nici măcar *layette*[1] pentru copilul pe care îl așteaptă – poate chiar fiul pe care și-l doresc de atâta vreme! Printr-un noroc extraordinar, eu mi-am adus aici tot trusoul, trebuie să i-l trimit.

1. Trusoul (fr.) (n. tr.).

Firește, conversația despre ea ne-a adus la discuții despre împrejurările în care ne aflăm și despre toată nesiguranța crudă a situației din lume în ziua de azi.

Am uitat să spun că după prânz l-am primit pe Marchal, el mi-a adus scrisoarea lui Ducky; se întâlnise cu ea în persoană și fusese foarte mișcat s-o vadă pe femeia aceasta mândră și curajoasă într-o situație atât de cruntă. Mi-a vorbit cu indignare îndârjită despre evenimentele din Rusia. Vizitatorilor le e foarte greu să ajungă la Ducky, dar îmi scrie că atât Brătianu, cât și Diamandi s-au comportat admirabil.

Bunul meu Ballif nu se simte bine și chiar mi-a urmat sfatul și nu a venit la cină.

După cină mi-am terminat capitolul din *Țara mea*.

Iași *luni, 1/14 mai 1917*

Am rămas în pat până la 12, cu gândul să mă odihnesc și să am puțin timp ca să scriu, dar a fost o iluzie – au venit peste mine o mulțime de oameni. Mai întâi Nando și Carol, cu discuții militare, apoi ordine pentru micul Georgie, Ballif al meu nu se simte prea bine și chiar a acceptat să stea în pat ca să se îngrijească. Apoi dr. Romalo, supărat și indignat de tot felul de lucruri, apoi Maruka și în cele din urmă Eliza Suțu, cu care pun la cale un plan general prin care să-mi centralizez toate organizațiile folositoare, ca să nu le mai pun la socoteală pe Symki, Cinculaki și Nini, așa că n-am scris prea mult și am mai avut și dureri când m-am ridicat să mă îmbrac ca să-i primesc pe Barbu și pe Eliza Brătianu, care au venit înainte de prânz.

După prânz l-am primit pe Slătineanu, care venise cu mai multe probleme și insista mai ales asupra decorării câtorva doctori. În general, lucrurile stau mai bine.

Nu mult după ora trei, am plecat cu Ecaterina și micul Georgie la prietenii pe care i-am cunoscut acum câteva zile, convalescenții din tabăra de pe terenul de curse, cărora le-am adus delicatese și foarte multe țigări. Nu se așteptau să mă revadă atât de curând, dar au reușit să-și adune fanfara și să mă primească cu imnul național și multe urale. Firește, eram cum nu se poate mai *bienvenue* –

am împărțit țigări și tuturor soldaților pe care i-am întâlnit pe câmp, chiar și celor care erau perfect sănătoși și își făceau exercițiile.

În mahalale m-am oprit și am împărțit zahăr.

Barbu a venit la ceai, am citit și am discutat știrile politice și nu numai. Mai târziu a venit din nou Eliza Suțu și, împreună cu Barbu, am vorbit despre planul nostru de lucru, cu care el s-a arătat de acord, spunând că e excelent.

După cină am scris în camera mea până aproape de ora 12.

Iași *marți, 2 / 15 mai 1917*

Vreme tare urâtă. Azi n-am făcut nimic care să ceară efort, am stat acasă și am scris mai tot timpul, dar am și primit câțiva oameni, printre care Lady Barclay dimineața, energică și deocamdată rezonabilă, sub influența liniștitoare a domnului Baker.

La prânz i-am avut invitați pe Multedo, soții Antonescu și Ferigo – am aranjat ca E. Perticari să ia prânzul aici în fiecare marți și sâmbătă. Îmi fac griji pentru ea, se ofilește pe picioare și nu știm de ce. A ajuns un adevărat schelet, doar capul, mâinile și picioarele îi sunt mari, restul se împuținează pe zi ce trece, iar când stă jos e tare mică, ea, care era o femeie atât de frumos clădită. E foarte îngrijorător.

Multedo a fost mai amuzant ca niciodată, dar, vai, franceza lui e aproape de neînțeles.

Bietul meu Ballif e tot la pat, are un atac acut de lumbago sau ceva asemănător. Durerea îl obligă să se îngrijească – altfel protestează. Nu îndrăznește nimeni să se apropie de el, cu excepția lui Georgescu – dacă îndrăznește Tatulina, noi, firește, nu știm, dar micul Georgie îl îngrijește mai devotat decât și-ar îngriji vreun fiu tatăl.

După prânz l-am primit pe Porcu, gras și urât, deloc binedispus – Porcu, care vede cum se desfășoară evenimentele în jurul lui, scăpate de sub controlul lui isteț, Porcu, la fel de gras și ceva mai puțin sigur de importanța și puterea lui excesivă. N-a venit cu vreo treabă anume, ci doar ca să păstreze legătura cu mine, *care sunt unul din făuritorii viitorului*.

La ceai a venit Barbu, aveam o mulțime de ziare ilustrate foarte vechi peste care voiam să ne uităm. Am vorbit despre planurile mele de centralizare a eforturilor de ajutorare din toate părțile și timpul a trecut repede și plăcut. Nando e răcit, așa că nu a venit la cină. Am scris în camera mea până aproape de ora 12.

Iași *miercuri, 3 / 16 mai 1917*

Zi destul de liniștită. Am avut mult de scris dimineața. Capitolul despre Copăceni din *Țara mea* e foarte apreciat, am reușit să redau bine cum ne simțeam eu și regele înainte de război. La 11 am primit-o pe Olga Sturdza, am stat mult de vorbă, mai întâi despre activitățile noastre de caritate, apoi despre lume și viață în general.

Barbu a venit foarte târziu, apoi am plecat în grabă să iau prânzul cu Nando acasă la el, e răcit rău și n-a mai ieșit din casă. Ballif e tot la pat, din păcate cu dureri mari, îngrijit înduioșător de micul Georgie, care mă salvează cu loialitatea lui în lipsa lui Ballif și prin intermediul căruia avem conversații lungi.

După prânz m-am dus în vizită la doamna Prezan, care a fost operată. Era la Brâncoveanu. Am găsit-o slăbită și foarte galbenă la față, o îngrijea Iza Exarcu, care a îmbătrânit atât de tare, încât de-abia am mai recunoscut-o.

De acolo am mers cu automobilul, împreună cu Tatulina, la adăpostul meu, unde am găsit mare mulțumire, iar convalescenții sunt îngrijiți foarte bine, unii chiar vor pleca duminică. L-am văzut pe dr. Vuillet, care s-a întors din ședereа de odihnă în străinătate și sper că se va întoarce în sfârșit la Galata – deocamdată e detașat la Greierul.

M-am întors destul de devreme. Am scris în camera mea până a venit Barbu la ceai. Mi-a citit capitolul din *Țara mea* în română și l-a impresionat.

Înainte de cină a venit Brătianu, care tocmai s-a întors din Rusia. Situația i-a lăsat impresia de haos, un haos uneori de-a dreptul comic, atât de desăvârșită e dezordinea și *neorânduiala*. Nu știe nimeni CE se va întâmpla. Nu există nici un conducător propriu-zis și oricine vrea poate face orice, cu excepția celor care

au fost la putere. Nu am avut la dispoziție mult timp pentru discuții, fiindcă a venit târziu.

Brătianu s-a întâlnit de două ori cu Ducky. Au vorbit mult. A găsit-o împăcată și demnă, dar foarte tristă. Totuși, din scrisoarea pe care mi-a adus-o de la ea am rămas cu senzația că Brătianu i-a mai luminat puțin deznădejdea, i-a dat, dacă pot spune așa, ceva mai multă speranță.

Dragul meu George mi-a trimis și el o scrisoare, una drăguță, în care nu se plânge deloc, foarte simplă și naturală și deloc gândită, cum e felul lui.

Ducky a avut ocazia să-mi mai trimită provizii. O parte le-a adus Brătianu.

După cină am scris în camera mea până aproape de ora 12.

Iași *joi, 4 / 17 mai 1917*

Zi furtunoasă – sunt semne de ploaie, dar nu plouă, ceea ce e păcat, fiindcă ne-ar face bine.

Multe audiențe. Mai întâi dr. Costinescu, în chestiunea trenurilor sanitare. Am hotărât să iau problema din mâinile Tatulinei, care nu știe să lucreze decât când e instalată confortabil la ea în cameră, înconjurată de servitori care să-i asculte ordinele. Nu e în stare să-și facă griji pentru alții, să se *mobilizeze*, să le impună oamenilor ordinea, să intervină, să se frământe, să-și ia asupra ei problemele, să găsească soluții, să se gândească ce poate face, să aibă curajul de a depăși greutățile, să vorbească cu autoritățile, să pună întrebări miniștrilor, nu e în stare, în fapt, de miile de încurcături în care trebuie să intri în țara aceasta din clipa în care te hotărăști să faci un lucru bun. Tatulina tronează, e de o mie de ori mai impunătoare decât mine față de cei care muncesc de fapt, în timp ce ea nu face altceva decât să mănânce și să se simtă în largul ei; când ceilalți se lovesc de un neajuns, spune „v-am zis eu“ și, de cum apare cea mai măruntă complicație, vine la mine, cu capul într-o parte, să vadă dacă pot eu să fac ceva; dacă încearcă altcineva să o ajute se consideră jignită de moarte. După ce a digerat greșit spiritul militar al asprului nostru colonel, îl folosește greșit, fiind severă și agresivă față de cei care sunt, în teorie, sub comanda ei,

fără să încerce să-i ajute. De fapt, a fost un eșec total în sarcina pe care i-o alesesem; în nici unul din eforturile mele n-am avut parte de atâta *mauvais sang* și am avut chiar momente de sinceră furie, într-atâta m-a exasperat ființa aceasta cu *neghiobia* ei invidioasă și lenește în privința aceasta. Am ajuns la concluzia că nu poate fi de ajutor pentru nici o activitate care se petrece în afara casei, pentru care ar trebui să se frământe și să își cheltuiască atenția personală. E capabilă să țină servitorii la respect făcând paradă de superioritatea ei enormă. Instalată confortabil, bine hrănită, primește temenele înainte să apuce să dea ordine folositoare unei adunături de servitori supuși și atenți, care, nefăcând parte din clasa ei, nu-i pot judeca limitele inteligenței – cam atât am descoperit din calitățile ei de când trăim sub același acoperiș. *Mauvaise camarade*, strică întotdeauna relațiile cu ceilalți. Refuză să vadă pe toată lumea, nu se apropie de nimeni, nu ia parte la nici o conversație decât ca să-ți dea de înțeles că se pricepe mai bine decât tine și că nu-i poți anunța nimic ce să nu fi știut dinainte. Pe mine mă servește cu toată atenția, îmi șterge nasul, îmi aranjează părul, îmi adună de pe jos lucrurile care-mi cad, toate serviciile mărunte pe care le pot face și singură – dar să-mi facă serviciul de a fi amabilă cu alții, care reprezintă trei sferturi din datoria unei doamne de companie, asta nu poate sau nu vrea să facă. M-a umplut încet-încet de exasperare, și pe mine, și restul casei. La toate acestea, ca să fiu corectă, trebuie să adaug că nu-mi închipui nici o clipă că o face din *răutate*. Nu cred că e *rea*, suferă doar, cum spune glumeț una din colegele ei, „de stupiditate acumulată"! Biata Tatulina, acum îmi pictează o carte, îmi ilustrează foarte drăguț *Legende orthodoxe* – la asta se pricepe foarte bine. Se închide *à double tour*[1] la ea în cameră și muncește toată ziua, fumând și primind doar cele câteva persoane pe care vrea să le vadă și care sunt suficient de perfecte ca să se asocieze cu virtutea ei imaculată!

Ei bine, am spus-o – am revărsat luni și luni de exasperare, dar n-am spus totul, „oful" cel mai important pe care-l am împotriva ei nu l-am scris, fiindcă poate paginile acestea vor fi citite de alți ochi și nu vreau să-i pricinuiesc nici un rău; de lucrurile pe care le-am descris aici s-ar putea râde, dacă n-am trăi în vreme de război,

1. Literal „întorcând cheia de două ori", se încuie cu zece lacăte (fr.) (n. tr.).

iar dacă n-ar fi trăit în aceeași casă cu mine probabil nu mi-ar fi provocat decât o enervare măruntă.

După dr. Costinescu, pe care l-am însărcinat cu trenurile militare, cu restricția că trebuie să rămână, totuși, sub conducerea mea, am primit-o pe Paulina Oteteleșanu, care conduce unul din trenuri, un suflet amabil și teribil de comic, care râde întotdeauna în fața greutăților.

Apoi l-am primit pe un ofițer englez, Laycock, care conduce Departamentul de informații – nimic care să-i de dea furcă Tațulinei! A fost timid față de mine, nesigur cum să procedeze, foarte impresionat (cum a și mărturisit) că se află în prezența unei regine, ceea ce m-a făcut să-mi spun în sinea mea *„même cela existe encore en nos temps d'anarchie"*[1]. În ciuda timidității lui, am avut discuții interesante. Apoi le-am văzut pe fiicele lui Coandă, care îl vor ajuta pe Kropotkin cu trenul. Sunt încântate și foarte nerăbdătoare să înceapă munca.

După prânz m-am dus să întreb de doamna Prezan, care a fost operată. Am văzut-o câteva clipe, e slăbită, dar doctorii spun că se recuperează după așteptări. O îngrijește prietena ei, Iza Exarcu. De acolo m-am dus cu Tațulina la adăpostul meu, unde invalizii mei arătau cum nu se poate mai mulțumiți și foarte bine hrăniți. Dr. Mamulea se ocupă de toate cu mare devotament și grijă. L-am văzut puțin și pe dr. Vuillet, care s-a întors din străinătate. Tare sper că va lua în primire din nou spitalul de la Galata.

Am luat ceaiul cu Barbu, care e îngrijorat și trist. Mavrocordat și-a permis să-l critice pe rege în fața „amploiaților" lui Barbu, comentând faptul că i-a dat lui Barbu o decorație de seamă; faptul l-a tulburat pe Barbu mult mai mult decât m-aș fi așteptat – dar are toată dreptatea să nu lase incidentul să treacă fără să ceară o explicație. Pe lângă asta, veștile din Rusia sunt departe de a fi liniștitoare. Guvernul a demisionat și s-a format o organizație nouă, cu problemele de război în sarcina lui Kerenski[2]. Toate acestea fac situația extrem de precară. Nu încape nici o îndoială că suntem în

1. Chiar și asta mai există în vremurile noastre de anarhie (fr.) (n. tr.).

2. Aleksandr Fiodorovici Kerenski (1881–1970), ministru, apoi șef al guvernului provizoriu al Rusiei în 1917; răsturnat de bolșevici în urma „revoluției din octombrie" (n. ed.).

mare dificultate, o dificultate în care am ajuns în mod foarte nedrept! Se prea poate să ne aștepte încă multe, Dumnezeu știe ce.

După cină am scris mult la capitolul despre Sinaia din *Țara mea*. L-am terminat și cred că arată bine. M-am culcat destul de târziu.

Iași *vineri, 5/18 mai 1917*

L-am primit pe Barbu devreme. E încă îngrijorat și nefericit. Am încercat să-l înveselesc, dar avea una din zilele acelea ale lui de pesimism negru. Am primit-o pe Marietta Balș, care a venit să-mi mulțumească pentru generozitatea din trecut și să-mi ceară mai multe! E o femeie muncitoare, minunată și modestă, o adevărată sfântă, întocmai opusul a ceea ce descriam ieri. Face totul cu mâinile ei, cu o modestie extraordinară și cu o abnegație totală și de-a dreptul uimitoare.

Apoi am plecat cu Symki și micul Georgie la zona de triaj de la gară, unde lucrurile sunt în sfârșit aproape cum trebuie, nu se compară cu iadul pe care l-am găsit acolo ultima oară. Am satisfacția de a ști că sunt într-o oarecare măsură răspunzătoare de îmbunătățirea aceasta, fiindcă am insistat iar și iar să se rezolve problema, ba chiar l-am însărcinat pe Țenescu, aghiotantul lui Nando, cu datoria specială de a supraveghea lucrările și problemele de acolo. Acum marea baracă „de triaj" e terminată, locul e împrejmuit ca să fie izolat de restul, bieții nefericiți au, cât de cât, paturi pe care să stea, au sanitari și câțiva doctori, totul pare posibil.

Barbu a venit înainte de prânz. După prânz l-am primit pe Rosetti, care și-a revenit, dar tot e puțin cam slab, palid și tremură. Nu-și amintește absolut nimic – două săptămâni s-au șters cu totul.

Apoi am plecat la un galop splendid cu Alice și micul Georgie pe pista de aviație, fostul teren de curse. Am călărit pe Grui, care era într-o stare excelentă, nu m-a mai durut nimic, am primit urale tunătoare de la trupele de acolo. Am galopat foarte mult. La ceai a venit Barbu, tot trist și melancolic, cufundat într-o deznădejde ciudată. Ballif al meu e tot la pat.

Iași *sâmbătă, 6/19 mai 1917*

Barbu a venit devreme să-mi mulțumească că l-am ajutat cu mica lui luptă. Nando i-a dat satisfacție spunându-i lui Mavrocordat că a făcut o greșeală criticând ordinea pe care a stabilit-o el în propria casă, ordine pe care, în cazul acesta, o moștenise de la regele dinaintea lui.

L-am primit pe Poklevski, care s-a întors ca ministru. Am stat mult de vorbă despre lucruri foarte interesante, dar în nici un caz liniștitoare. Prefer întoarcerea lui înlocuirii cu un ministru nou – așa, ne întâlnim ca prieteni vechi, pe un teren schimbat și nesigur, și putem vorbi deschis despre lucruri; situația din Rusia e ciudată, ca să nu spunem mai mult, așa că numirea lui e plăcută și simplifică niște împrejurări complicate.

Am vorbit din nou cu Barbu înainte de prânz, e un prieten adevărat și bun, întotdeauna încearcă să facă tot posibilul și să ne pregătească pentru orice urgență. La prânz i-am avut invitați pe ministrul Greceanu cu soția (care mi-a fost *dame de palais*), pe primar cu soția, pe soții Racoviță și pe Elena Perticari, care, mi s-a părut mie, arăta ceva mai bine.

După prânz am plecat cu două automobile să le luăm pe fetele familiei Știrbey și am pornit toți la Stânca, unde ne-am plimbat. Ca de obicei, am găsit locul tare frumos și *plin de distincție*. Vremea a fost frumoasă, deși aici, cum se întâmplă de multe ori, bătea vântul destul de tare.

Ne-am întors și am luat ceaiul cu Barbu, care se simțea ceva mai puțin trist, dar, vai, nu avem parte de altceva decât de griji și necazuri. Acum Găvănescu ne dă de furcă protestând în problema decorațiilor și e gata să plece, tocmai când el și Carol începuseră să lucreze perfect împreună! TARE supărător! Cât de greu e să te înțelegi chiar și cu oamenii cei mai de treabă! Încerc să salvez situația. După cină s-au certat copiii – *„le vent de l'anarchie qui souffle!"*

Iași *duminică, 7/20 mai 1917*

La zece l-am primit pe Jean Chrissoveloni, ca să vorbim despre ambulanțele „Regina Maria" și inaugurarea Spitalului Mircea,

care nu se poate face acum fiindcă doctorul francez s-a îmbolnăvit de tifoidă. I-am primit pe Creștini și am mai discutat cu ei ce urmează să facă. Apoi a venit St. Aulaire să mă anunțe că francezii vor să-mi ofere la Medaille d'Or des Épidémies, bătută special pentru mine, fiindcă în vreme de război nu se bat monede de aur. A fost o plăcere să stau de vorbă cu el și cred că simte tot mai multă prietenie față de România, văzând cu câtă tărie își îndură greutățile și cât de rău a fost tratată de vecina ei cea mare. Barbu a venit la ora lui obișnuită să discutăm și a insistat foarte mult asupra trimiterii lui Carol în America.

La prânz a venit prințesa Moruzi, care conduce Crucea Roșie, și doi ofițeri francezi foarte amabili. Sunt probleme în spitalul unde lucrează Mignon și, de curând, și Lisabetta, între doctorul francez și *intendența* română; firește, tot eu trebuie să încerc să liniștesc apele, toate problemele din casă și din afară vin la mine.

Apoi am făcut o plimbare călare de două ore, care mi-a făcut mare plăcere și la care i-am invitat pe generalul Cumont (tocmai ce a fost numit general) și pe ducele de Luynes, cărora le-am împrumutat caii mei, Ardeal lui Cumont și Coconaș lui Luynes. A venit și Barbu, dar cu calul lui. Am găsit pământul în stare bună, a fost foarte cald, dar ne-am simțit bine. Convalescenții mei m-au primit din nou foarte zgomotos, spre marea dezaprobare a lui Grui.

M-am întors la ceai cu Barbu, a fost o gustare *gemütlich*, deși nu avem de discutat decât probleme grave și îngrijorătoare. De parcă nu era de ajuns, oamenii casei se tot ceartă, lucru tare supărător. Găvănescu se simte jignit din cauza unei decorații și vrea să plece tocmai când Carol a început să lucreze atât de bine cu el. Tațulina și Symki nu se înțeleg deloc, așa că am hotărât ca, de cum mă voi putea întoarce în țară, sau chiar dacă nu mă mai întorc, din august, să nu mai primesc nici o doamnă de companie să locuiască cu mine în casă, ci să păstrez doar două camere pentru *la dame du jour*, doamna de companie căreia îi vine rândul să petreacă ziua la palat, iar în rest să stau liniștită. Cred că așa va fi cel mai bine pentru toată lumea. Tațulina nu se înțelege bine cu cei din jur și arată de parcă a fost dată afară în ploaie, are un aer bosumflat și jignit și creează în casă o atmosferă grea și neplăcută. Doamna Mavrodi le-a spus despre hotărârea mea, ca să își poată căuta apartamente.

După cină i-am luat la mine în cameră pe Carol și Nando ca să vorbim despre ideea cu America. Carol pare surprins. Ideea îl ten-tează foarte mult, dar, după cum mă așteptasem, îl tulbură mult gândul de a-și părăsi țara în asemenea clipe, mai ales când se dis-cută numirea lui în serviciul activ în fruntea unei armate.

L-am lăsat să cântărească problema serios. Ca să nu-mi închei ziua fără să mai am parte de o grijă, l-am chemat pe micul Geor-gie ca să-i dau un ordin și am auzit că Ballif se află într-o stare foarte gravă și că primise de la mareșal un document pe care îl consideră insultător. Se pare că a văzut roșu în fața ochilor de in-dignare și furie, iar bietul Georgie a fost dat afară din cameră și își face griji pentru sănătatea lui.

Apoi am vrut să scriu, dar eram prea tulburată.

Iași *luni, 8/21 mai 1917*

Vremea s-a schimbat, au venit ploaia și furtuna și e destul de frig, după o noapte apăsătoare, grea, în care am dormit prost, agi-tat, frământată de gânduri rele.

Am vizitat, împreună cu Symki și micul Georgie, un spital foarte sărac, în care se făceau toate eforturile de a păstra lucrurile într-o stare acceptabilă. E administrat de un doctor bun, care în viața obiș-nuită era doctor de copii. Au fost deosebit de bucuroși să mă vadă, fiindcă e un spital atât de sărăcăcios. Le-am dat daruri din belșug, iar ei le-au primit cu toată recunoștința – atât doctorii, cât și invalizii mi-au mulțumit înduioșător înainte să plec. Un amputat a ținut chiar un mic discurs, întru totul din proprie inițiativă, ca să-mi mul-țumească. A găsit cuvinte mișcătoare, care mi-au ajuns la inimă.

La întoarcerea acasă l-am primit pe George Balș, ca să discu-tăm problemele Crucii Roșii, apoi pe Victor Antonescu, ministrul, ca să rezolvăm câteva probleme bănești ale societății mele, „Regina Maria". Barbu a venit înainte de prânz, dintr-odată plutește ceva mai puțină încordare în aer. Se pare că rușii se organizează. Ke-renski a preluat Ministerul de Război și ține trupelor discursuri energice; mai mult, dă ordine hotărâte care vor avea, nădăjduiesc, efectul scontat. Toți s-au cam săturat de starea haotică și primej-dioasă în care trăiesc.

La prânz i-am avut invitați pe Radu Rosetti și Kazakievici, *Platzkomandant*[1] rus, un reprezentant tipic al regimului vechi, foarte întristat de cele întâmplate, de fapt chiar rușinat, dar prietenos, amabil, cu umor, bucuros să se vadă din nou la o masă regală. Era prieten cu Nicky în tinerețe, i-a fost o vreme aghiotant. Face parte din Regimentul Preobrajenski[2] – câte motive de întristare pentru schimbarea aceasta!

Am stat mult de vorbă cu Radu Rosetti despre Ballif, care îi e bun prieten. Ballif e în continuare țintuit la pat și obosit, și-a înrăutățit starea înfuriindu-se seara trecută.

Am reușit să peticesc problemele cu Carol și Găvănescu. Mai întâi am stat de vorbă cu Găvănescu, apoi am trimis după Carol și aș putea spune că au plecat braț la braț ca doi *amorezi* împăcați. Dar, firește, acum nu e mulțumit Râmniceanu. Cineva tot trebuie să fie jignit sau enervat, *ohne dem geht es eben nicht ab*[3]. Dar în haosul acesta a trebuit să lupt în interesul lui Carol, fiindcă lucrau chiar bine împreună.

După-amiază nu am făcut prea multe, doar am vizitat-o pe doamna Prezan, care se simte mult mai bine. L-am întâlnit acolo și pe Prezan, am stat de vorbă prietenește 20 de minute. Când m-am întors acasă am vorbit mult cu Mamulea despre înființarea noii mele organizații. Am stabilit câteva detalii și am întors lucrurile pe toate părțile.

Barbu a venit târziu la ceai, am vorbit despre situație, am citit telegramele politice și atmosfera ni s-a părut ceva mai puțin apăsătoare – așa sunt vremurile frământate în care trăim, pline de suișuri și coborâșuri.

La cină am avut-o invitată pe Cella, după cină ne-a cântat puțin, apoi i-am citit câte ceva din scrierile mele – capitolul despre Comana-Călugăreni, cel despre Cotroceni și ultimul, despre Sinaia, care încă n-a apărut, dar pe care am să i-l trimit mâine lui Iorga.

---

1. Comandant de garnizoană (germ.) (n. tr.).
2. Lecțiune incertă în manuscris (n. tr.).
3. Nu se poate fără asta (germ.) (n. tr.).

Iași *marți, 9 / 22 mai 1917*

Vreme extrem de rece, dar e timpul irișilor – mi-au umplut camera de albastru, deși nu am o grădină a mea, nici măcar una foarte modestă –, însă lumea îmi trimite flori, așa că măcar primăvara îmi aduce un strop de culoare și parfum, deși sunt o regină refugiată, fără casă.

Am avut parte de o dimineață liniștită, am avut timp să scriu. Am început capitolul despre Curtea de Argeș, sper să iasă bine. Am devenit ambițioasă, cred că cele despre Copăceni și Sinaia au fost bune, așa că acesta nu trebuie să se lase mai prejos – și apoi, intri într-o anumită rutină. Deocamdată, articolele mele sunt *tres en faveur*, așa că de ce să nu le fac oamenilor plăcere atunci când pot? E drept însă că e ultimul lucru pe care m-aș fi imaginat făcându-l – să scriu într-o bună zi, *în vreme de război*, articole în ziarul lui Iorga, pe care să le aprobe publicul în general! Eu, care nu scriam niciodată, care aveam o părere destul de slabă despre puterea mea intelectuală! Ca să vezi, multe lucruri neașteptate se mai întâmplă!

Mi s-a anunțat prin telegramă că voi primi niște bani de la Paris pentru ambulanțele mele „Regina Maria", foarte bine-veniți.

Barbu a venit fără vreo veste anume.

Elena Perticari a venit la prânz, e în continuare departe de a se fi întremat.

Imediat după prânz am plecat la Voinești, împreună cu Carol, micul Georgie și Găvănescu, să vizităm spitalul la care lucrează Humberg cu devotament, în satul acela îndepărtat. Pe drum ne-am oprit la adăpostul meu și i-am găsit pe convalescenți în stare foarte bună și mulțumiți. Îmi pregătiseră un cor și, deși erau risipiți pe afară, s-au adunat și au cântat mai întâi imnul național, apoi unul compus special în onoarea mea.

La Voinești am petrecut câteva ore vizitând cele trei spitale, dintre care cel principal e sub conducerea lui Humberg și îmi poartă numele. Omulețul acesta e foarte muncitor și, lucru înduioșător, chiar și cei mai bolnavi, care delirau, s-au întors spre mine să-mi spună cât de bine îi îngrijește doctorul. Nu erau acolo decât exantematici, cele mai grave cazuri – spitalul a fost amenajat într-un hambar mare, cu multă atenție și spirit de prevedere. Avea un aspect foarte îngrijit, iar bucuria de a mă vedea *se revărsa din toate*

The invalids and the flags.

10th May 1917

10th May 1917

10 Mai 1917.

părțile. În mijloc fusese pus portretul meu, împodobit cu flori ca o icoană, iar numele „Regina Maria“ era tipărit chiar și pe hârtiile de deasupra fiecărui pat – Regina Maria! Regina Maria, îmi vedeam numele oriunde întorceam ochii!

Le-am oferit, ca de obicei, micile mele daruri și vorbe bune. Am luat obiceiul de a trece printre ei foarte încet, ca bolnavii să nu rămână cu impresia unei vizite grăbite. E ciudat, dar toți, chiar și cei cu febră mare, îmi spun întotdeauna pe nume, mă recunosc – mereu mă uimește lucrul acesta.

Pe lângă spitalul „Regina Maria“ al lui Humberg, mai e unul mare, cu suferinzi de *febră recurentă* etc., condus de un doctor român foarte bun. Toți par să muncească din greu și cu spor aici.

M-am întors acasă pe la șase și jumătate, după ce mi-am făcut datoria pe deplin, lucru de-a dreptul virtuos azi, fiindcă am avut o durere rea de cap, iar drumurile pline de gropi sunt tare greu de suportat. Am lăsat provizii pentru spital și le-am dat doctorilor și ofițerilor cărți poștale semnate și cărți.

Barbu a venit la ceai. Am citit câteva articole despre Rusia. Am încercat să-mi odihnesc capul chinuit, dar nu se poate odihni, trebuie să-și facă griji și să se gândească la prea multe lucruri.

După cină chiar am jucat cărți cu copiii.

Iași *miercuri, 10 / 23 mai 1917*

Zece Mai! Ziua noastră națională! Câte amintiri îmi readuce în minte! Anii lungi ai tinereții, când, an după an, îmi pregăteam cele mai frumoase haine pentru ocazia aceasta, ca să fac o impresie cât mai frumoasă în fața poporului. Mi-i amintesc pe unchiul și mătușa, pe toți copiii mei la diferite vârste, îmbrăcați îngrijit și nerăbdători. Chiar și când erau foarte mici îi luam cu mine în ziua aceea să vadă parada. Era o zi de glorie pentru bătrânele Gran și Nini. Doar micul Mircea n-a venit cu noi niciodată, ceilalți merseseră cu noi la vârsta lui, dar numai Mircea al meu avea un temperament schimbător, nu puteai fi sigur că va sta cuminte, Mircea al meu era un băiețel zvăpăiat!

Băiețelul acela zvăpăiat nu mai e zvăpăiat, stă nemișcat și tăcut în mormântul lui peste care nu mai pot să risipesc flori de 10 Mai! Ce face oare bietul nostru București azi? Ce gânduri, ce nădejdi,

ce disperare îl încearcă? Care din noi se va mai întoarce acolo și pe cine vom mai găsi la întoarcere?

Ei bine, pentru noi 10 Mai a fost o zi emoționantă. La zece am plecat cu automobilul pe pista de aviație; mai întâi am asistat la o slujbă religioasă, în mijlocul tuturor trupelor, apoi Nando a decorat câțiva ofițeri și soldați, apoi trupele au trecut în marș prin fața noastră, iar după aceea soldații au dansat și au făcut tot felul de reprezentații.

Rezultatul unor eforturi supraomenești!

Totul devenea înduioșător la gândul că cei mai mulți dintre oamenii aceștia au fost în bătaia focului, că erau rămășițele armatei noastre, care la început a fost de două ori mai mare! Că, prin greutăți de neînchipuit, prin lipsurile și mizeria iernii trecute, ceea ce vedeam aici era un efort incredibil de reconstrucție, în împrejurări cumplit de grele. Era deosebit de mișcător când ne gândeam la miile și miile care sunt acum sub pământ, seceraţi de focuri de armă, boli și mizerie. Îmi apare în fața ochilor iarna trecută, ca un coșmar pe care mintea omenească de-abia dacă poate să-l cuprindă – vai! Doamne, dă să nu mai trăim o asemenea iarnă!

Înainte să plecăm de acolo am fost salutați cu ovații răsunătoare. Odată ce am urcat în automobil, stând în picioare, vedeam întregul câmp și l-am convins pe Nando să-și scoată chipiul și să-l fluture către ei, cum fac și ei când sunt cuprinși de entuziasm. Stăteam alături de el și făceam cu mâna – a urmat un tunet de urale. Toți soldații au început să alerge către noi, aruncându-și chipiele în aer, alții și le puseseră în vârful baionetelor și fluturau armele, i-a copleșit un incredibil suflu de entuziasm; am plecat petrecuți de uralele lor.

Stătuserăm acolo mai bine de trei ore! Dar vremea era minunată, însorită, cu cer albastru, însă nu prea caldă. De-abia la întoarcere mi-am dat seama că mă arsesem de tot pe gât, atât de rău încât m-am ales cu o bășică în toată legea. La fel a pățit și Mignon. Nu ne dăduserăm seama cât de puternic fusese soarele.

După prânz m-am odihnit puțin, apoi am mers la teatru și acolo a fost foarte cald, iar atmosfera a fost tare entuziastă – toți foarte patrioți, foarte loiali. Sala era plină de soldați și ofițeri care au cântat împreună *Trăiască regele*, în cor.

Ne bucurăm și ne simțim impresionați când vedem ce popularitate imensă a căpătat Nando, în ciuda lipsei de victorii din război.

Acum e iubit și apreciat de popor. Au înțeles în sfârșit simplitatea cinstită și gata de sacrificiu a omului acestuia. Felul în care le-a împărtășit fără să se plângă toate nefericirile i-a câștigat un loc în inima poporului. Eu eram foarte populară de mulți ani, așa că diferența nu e atât de vizibilă, dar pentru el e o adevărată *răsturnare de situație*.

Am luat un ceai târziu cu Barbu. Voiam să citim împreună capitolul despre Sinaia, care a apărut în *Neamul românesc*, dar am avut parte numai de întreruperi, nu ne-am putut bucura de tihnă.

M-am culcat devreme, după ce ne-am îngrijit, și eu, și Mignon, pielea arsă; ne tratăm cu Ambrine și sperăm să vedem rezultate bune.

După paradă i-am făcut o vizită neașteptată bunului meu Ballif, care încă are dureri, dar acum stă pe scaun. În nici un caz nu m-ar fi primit dacă ar fi fost încă bolnav la pat.

Iași *joi, 11/24 mai 1917*

Dimineață liniștită, fără audiențe. Am scris puțin, nu mă simțeam prea bine, eram ametită și mă durea capul. La prânz i-am avut invitați pe doamna Vlădoianu, pe generalul Vinogradski, un rus amabil, care vorbește bine și alte limbi, doi ofițeri francezi și pe soții Catargi.

După prânz am făcut o plimbare călare pe pista de aviație, cu Mignon, Alice și Barbu.

M-am întors și am luat ceaiul cu Barbu. Nici un eveniment special, nici o știre, nu m-am simțit tocmai bine.

La cină ne-a venit vestea bună că italienii au avut o victorie importantă.

Tațulina suferă de dureri de picior, nu s-a recuperat după cele trei ore de stat în picioare ieri.

Iași *vineri, 12/25 mai 1917*

Zi frumoasă de vară, dar fără ploaie, ieri dădea toate semnele că va ploua.

Dimineață liniștită. Bietul Ballif a venit să ia micul dejun cu noi și arăta tare rău, încă are dureri mari și, din păcate, e departe de a se fi însănătoșit. Am stat puțin de vorbă cu el după masă, dar l-am trimis repede înapoi, mi-am dat seama că suferea în continuare.

Au venit Olga Sturdza și doamna Dissescu să vorbim despre problema orfanilor. Am discutat, am decis, în principiu, ce vom face. Au strâns mulți bani miercuri cu o *colectă* pe străzi.

După prânz, împreună cu Irina Procopiu și micul Georgie, m-am dus cu o mulțime de flori de care mi-a făcut rost Alice Cantacuzino la cimitirul mare, unde sunt îngropați toți soldații săraci, și am pus flori pe cât mai multe morminte, dar, din păcate, nu pe toate, erau prea multe. Biete morminte, era o adevărată pădure de cruci și, deși erau atât de multe, se pare că fiecare cruce înseamnă că acolo sunt îngropați zece soldați! Cruci mici, sărăcăcioase, fără nume, rustice! Am să încerc să fac în colțul acela o grădină cu flori, ca toate crucile să se înalțe dintr-un câmp de culoare. Doar că acum e greu să facem rost chiar și de bulbi și semințe, totul e greu. Am pus flori și pe mormintele ofițerilor, ale doctorilor și ale francezilor căzuți pentru noi. La plecare, cu cine ne-am întâlnit pe neașteptate? Cu grasul de Porcu, care venise chiar ca să îngrijească de morminte! I-am apreciat efortul, fiindcă e o dovadă de bunătate. După aceea m-am dus la „Vasile Lupu" să aduc provizii pentru bolnavi, apoi acasă la doamna Prezan – tocmai o aduseseră înapoi după operație, se simțea mult mai bine și se bucura să se vadă din nou acasă. Erau acolo și Prezan, Iza Exarcu și doamna Petrescu, în căsuță plutea un aer de *sărbătoare*, am fost foarte *bine-venită*.

Barbu a venit la ceai. Am citit și am vorbit, apoi a venit Carol să discutăm ideea cu America, iar după el – bătrânul Catargi, cu probleme complicate.

Mă supără un ochi, iar ceafa arsă mă doare și e greu de tratat.

Iași *sâmbătă, 13 / 26 mai 1917*

Zi liniștită. Dimineață am scris, iar înainte de 12 l-am primit pe Scerbacev cu aghiotantul lui. Am stat puțin de vorbă: Scerbacev consideră că situația se anunță mai bună și se declară mulțumit.

The decorated flag
of the 9th Chasseurs

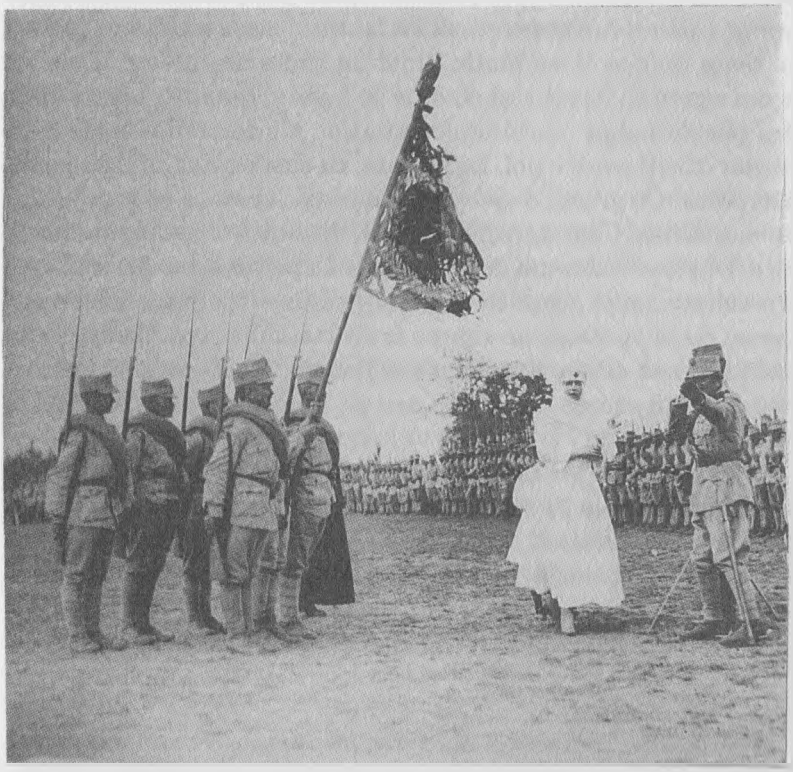

Decorarea steagului Regimentului 9 Vânători.

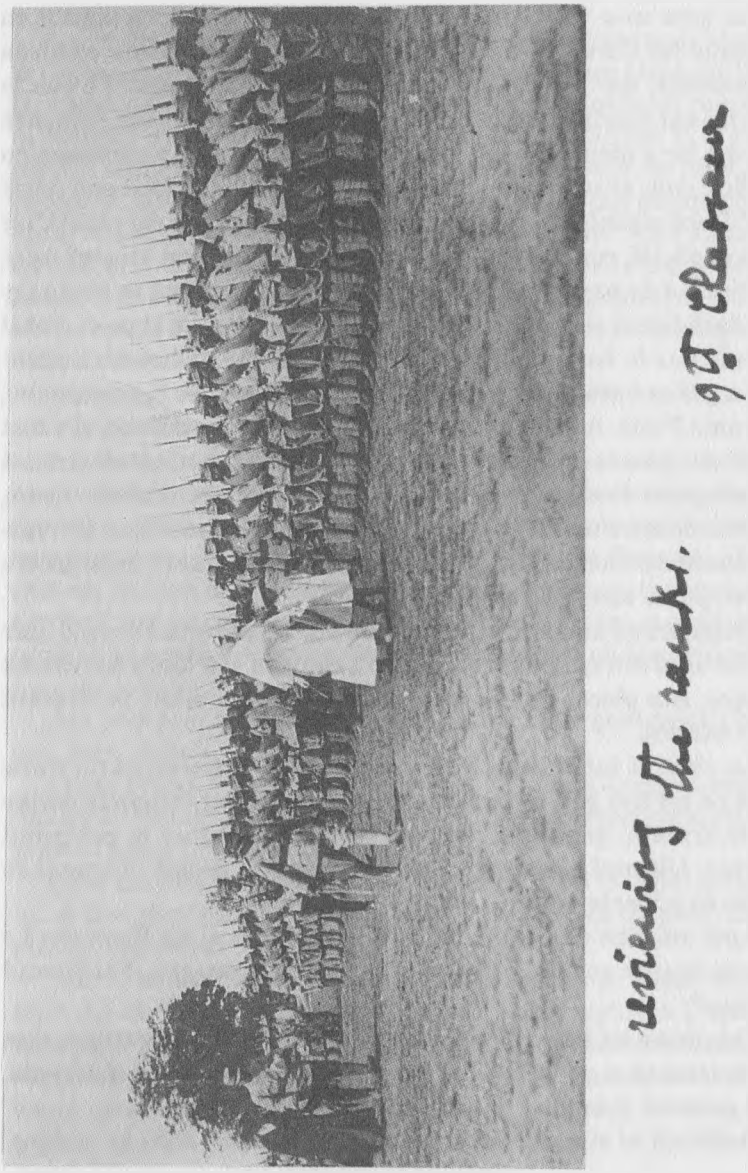

Regina trece în revistă trupele.

Să sperăm că nu se leagă singur la ochi sau că nu încearcă să ne lege pe noi la ochi.

La zece m-a vizitat Brătianu să discutăm despre planul cu plecarea lui Carol în America. *În principiu*, e de părere că ideea e excelentă, dar prevede și unele dificultăți. Cea dintâi e cea la care ne-am gândit cu toții, faptul că ar pleca tocmai când urmează să aibă loc o ofensivă, dar sunt și altele la care nu ajunsesem cu gândul: cum ar urma să traverseze Carol Rusia, oficial sau neoficial? Dacă oficial, nu e oare o insensibilitate față de cei căzuți, iar dacă neoficial, cum va privi guvernarea actuală actul acesta? Apoi, Brătianu e de părere că s-ar putea ca Aliații noștri să se simtă jigniți dacă Carol se duce în America și nu îi vizitează și pe ei. Totul trebuie pus în balanță și cântărit atent înainte să luăm o decizie.

La prânz l-am avut invitat pe un general englez foarte amabil, pe nume Poole. A venit în inspecție, în special la artilerie, și a fost uimit s-o găsească în stare atât de bună. Biata noastră armată s-a recuperat de minune și starea de spirit e foarte schimbată. Acum, trupele noastre au alt elan. Îi mulțumesc lui Dumnezeu. Din marile noastre nenorociri am învățat și unele lecții, dar ce lecții grele – totuși, poate așa se făurește un popor!

După prânz am ieșit călare cu Barbu, a fost teribil de cald, dar pe nici unul din noi nu ne deranjează căldura și a fost o adevărată plăcere. Am plecat de la pista de aviație și am ajuns pe drumul de la Stânca.

La cinci și jumătate a venit generalul Scerbacev să mi-i prezinte pe cei trei generali cărora li s-a încredințat comanda corpului de armată: generalul Surikov, generalul Ragoza și generalul Stulpin. Ultimul e un bătrân tare urât, cu un aspect vulgar și se spune că e foarte iubit de soldați.

Apoi am citit cu Barbu articolul încântător al lui Flers din *Le Figaro* despre regele României, în care îl numește „Ferdinand *le Loyal*".

Tatulina e tot bolnavă și foarte nefericită. E o femeie tristă, care te întristează și pe tine, și pe care nu mai poți spera s-o schimbi, fără prieteni și toantă, dar tot îmi pare rău de ea.

Ballif nu se simte nici el bine.

Iași *duminică, 14/27 mai 1917*

Vreme de vară – dar avem nevoie de ploaie.

La 10 m-am dus cu Ileana, Nini și micul Georgie pe platoul de la Copou, la Regimentul 9 Vânători, cărora le-am împărțit țigări și câteva cărți. Mai întâi am trecut în revistă întregul regiment, în sunetul ovațiilor lor inimoase, apoi am participat la o slujbă scurtă, apoi am împărțit țigările. Cum nu le puteam da întregului regiment, le-am împărțit primelor două rânduri din fiecare companie și am lăsat pachete ca să li se dea și celorlalți. Apoi au defilat cu toții prin fața mea. A fost un eveniment foarte călduros și emoționant, în ochii bunilor mei soldați se citea afecțiunea. Mai târziu au trecut în marș pe strada noastră și am ieșit pe balcon; mi-au înălțat din nou urale din toată inima.

La 11 și jumătate am primit un general rus, Moritz, foarte plăcut și *cu inima devotată vechiului regim*.

Apoi a venit Barbu, cu vești, din păcate, nu prea bune. Ballif se simte suferind și persecutat. Nu mai vrea să se ocupe de casă, fiindcă susține că poziția aceasta i-a întors pe toți împotriva lui – se pare că avea o stare generală de supărare și dezgust. Să sperăm că, de cum se va simți mai bine, va privi lucrurile mai puțin sumbru, dar are un caracter dificil și, din nefericire, a căpătat obiceiul să se considere persecutat și e foarte greu să-l convingem că nu e deloc așa.

Am luat prânzul acasă la Nando, cu copiii și generalul Thompson, care pleacă.

După prânz am asistat la o slujbă scurtă la Legația engleză, fiindcă a venit de la Petrograd un preot anglican foarte amabil, care vrea să ajute Crucea Roșie.

Apoi am plecat cu Symki, în automobil, până la capătul Copoului și mai departe. Ne-a prins un fel de furtună de praf, dar de plouat, din păcate, n-a plouat.

Barbu la ceai. Am fost destul de îngrijorați și triști, dar mai mult din cauza lucrurilor mărunte decât a celor serioase. După cină, muzică la Maruka, muzică foarte frumoasă și oameni plăcuți. Am stat mult de vorbă cu un maior englez amabil, Scales, același care, acum câteva luni, ne-a vizitat în tren, la Grăjdeni, în timp ce așteptam să cadă Bucureștiul, și ne-a dus scrisorile la Cartierul General. Un om FOARTE agreabil și chipeș.

M-am culcat târziu, nu mă simțeam tocmai bine.

Iași *luni, 15/28 mai*

Foarte cald, nici pic de ploaie. Am mers la Sf. Spiridon să le duc bolnavilor daruri. Irina Procopiu, care lucrează acolo, mi-a povestit despre câteva cazuri interesante. De multe ori îi dau bunătăți să le împartă pacienților, în special celor care trebuie să fie *supraalimentați*.

La 11 și jumătate l-am primit pe Amédé de Flers, vărul lui Flers pe care-l cunoaștem noi, aviator, mult mai puțin amuzant decât Flers AL NOSTRU, dar pilot folositor. În ultima vreme a zburat împreună cu un coleg peste biata noastră Dobroge. Se pare că sunt foarte puține trupe acolo.

După prânz am scris scrisori de trimis în Anglia, apoi am plecat cu Nicky la Galata, cu Bambino al lui; am ajuns aproape fără incidente, mai puțin o oprire pe deal. Ne-am dus la adăpostul meu, unde i-am învățat amândoi pe convalescenți cum să joace jocurile englezești pe care li le adusesem: halma[1], dame etc. Pe unele li le-a arătat Nicolae, pe altele eu. Apoi am plecat iar, zgâlțâiți de drumurile și pavajul prost, dar Bambino ne-a adus fără prea multe nazuri înapoi la ușa casei.

Barbu a venit la ceai. Nu m-am simțit tocmai bine toată ziua. Seara, cină acasă la Nando, în onoarea lui Albert Thomas[2]. A fost o masă mare, cu toți miniștrii Antantei și câțiva dintre miniștrii noștri. România, cu dragostea pe care i-o poartă Franței, își iese din minți de bucurie de cum apare un francez; iese la iveală simpatia înnăscută a românilor pentru tot ce e franțuzesc, ar face orice pentru un francez. Toate celelalte recepții sunt mai mult sau mai puțin aranjate, entuziasmul e mai mult sau mai puțin spontan, motivat de multe ori mai degrabă de curiozitate, dar francezii provoacă o izbucnire de bucurie și încântare care li se revarsă irezistibil din inimi. Ei bine, Albert Thomas a avut un succes răsunător în casa noastră. E un omuleț gras și tare comic, rotund cu totul, cu părul vâlvoi, ochelari și o barbă comică, de culoarea cafe-

1. Joc inventat în sec. XIX de un chirurg american, cu piese care se mișcă asemănător damelor pe o tablă de 16×16 pătrate (n. tr.).

2. Albert Thomas (1878–1932), om politic francez, socialist, ministru al armamentului în 1916–1917; după război, a organizat și condus Biroul Internațional al Muncii (1920–1932) (n. ed.).

lei cu lapte, care se termină cu doi cârlionți imposibili. Are nasul ca al unui câine curios, adulmecător și cuminte. Nu știu ce i-au pățit dinții, dar pare să aibă doar unul în față, iar când vorbește scoate în afară buza de jos ca un copil bosumflat – și vorbește, nu glumă!

Toți ceilalți erau, firește, în ținută de seară, dar el purta o haină ponosită, tablou discordant și încântător într-o casă de rege.

A stat lângă mine la cină și ne-am înțeles de mai mare dragul. Nu e doar interesant, ci și amuzant, nu se mai oprește din vorbit. Se pricepe să discute orice subiect și descrie chiar și cea mai neînsemnată întâmplare cu cuvintele potrivite ca s-o facă irezistibilă.

Toți mesenii au fost amuzați, interesați, chiar entuziasmați de omulețul acesta mărunt, roșu la față și cu părul ciufulit, care simbolizează omul vremurilor noastre – *homme du peuple*, care a ajuns unde se află acum numai și numai cu ajutorul inteligenței. În clipele acestea de criză pe care le trăim, ne poate ajuta mult țara. Pare destul de dispus să ajute și se înțelege cu noi toți de parcă ne știe de o viață, mai ales cu Carol, pe care vrea să-l ia cu el la întoarcerea în Franța, să-i arate totul și să-l trimită înapoi cu baterii de artilerie grea și o escadră cu cele mai noi avioane. Carol, căruia i-a plăcut încă din copilărie tot ce ține de Franța, a acceptat cu mare bucurie.

A fost o seară plină de umor și interesantă, m-a amuzat să stau și să studiez fețele celor prezenți. Plutea în aer un entuziasm simțitor și o vagă urmă de speranță.

Albert Thomas locuiește la mitropolit și a descris primirea de care a avut parte, încheiată cu un sărut pe gură din partea părintelui bărbos al bisericii. Thomas are un râs irezistibil, care izbucnește din el cu o *nonșalanță* totală; pare să-i facă plăcere propria elocvență, așa cum îi face plăcere unei femei propria frumusețe. Ei bine, a fost interesant și sper ca vizita lui să fie avantajoasă și de folos țării noastre greu încercate. Domnul s-o binecuvânteze, se străduiește să-și ridice din nou capul!

M-am culcat – nu mă simțeam prea bine. Am o nevralgie ascuțită în brațul stâng, care mă supără tot mai tare.

Vizita lui Albert Thomas: regele Ferdinand, Albert Thomas, principele Carol, generalul Berthelot, Vintilă Brătianu și Claude Anet.

Regele Ferdinand împreună cu generalul Berthelot și Albert Thomas.

Iași *marți, 16/29 mai 1917*

Dimineața am avut tot felul de lucruri de făcut. Am stat de vorbă cu colonelul meu, care a venit la micul dejun, dar care arată tare rău și încă mai are dureri mari.

Am vrut să scriu, dar tot timpul mă deranja și mă întrerupea câte cineva. La 11 am avut întrunire pentru *refugiați*. La 12, o lungă audiență de rămas-bun cu col. Thompson, care a ajuns general și ne părăsește. Intenționează să ne ajute cât de mult poate în Anglia. Regret că pleacă, i-a fost României un prieten bun și onest. Consideră că, încă de la început, țara noastră nu a fost tratată cinstit de Aliați. Am vorbit despre multe lucruri. Își exprimă părerile într-un mod foarte subiectiv.

După prânz am scris puțin și am terminat, sau aproape am terminat, capitolul despre Curtea de Argeș, dedicat în mare parte amintirii lui Carmen Sylva. Sper că i-am făcut un portret afectuos și corect. Vreau s-o aduc în amintirea poporului ei în lumina potrivită, păzindu-mă de exagerări sentimentale, care ar risca să sune fals, și încercând să invoc toată grandoarea adevărată a personalității ei destul de complexe.

La cinci și jumătate am făcut o plimbare lungă călare împreună cu Alice și micul Georgie.

Carol s-a întors la cină, după ce și-a ocupat ziua cu treburi militare, împreună cu Nando, Thomas și mulți alții, la Hârlău. Au avut loc exerciții militare, o paradă și un prânz militar de proporții cu multe discursuri.

Barbu a venit după cină să-mi povestească tot ce s-a întâmplat – a fost și el acolo. Se pare că a fost o atmosferă foarte cordială și mișcătoare. Thomas a ținut un discurs superb, a vorbit și Nando, au mai vorbit și câțiva generali. Barbu s-a întors destul de *emoționat*, dar tot îngrijorat. În privința aceasta îmi seamănă, clipele adevărate de presupusă bucurie sunt însoțite întotdeauna de o senzație dureroasă de teamă față de ce va aduce ziua de mâine. Conversația noastră a fost *foarte emoționată*, fiindcă înțelegeam și ne aminteam atât de bine de câte eforturi a fost nevoie pentru a ne readuce biata armată într-o stare în care să mai semene a armată – iar acum eforturile par să fi dat roade, într-o oarecare măsură. Dar e o plantă atât de firavă, crescută cu străduanii atât

de mari, încât tremurăm de teama vânturilor reci care amenință să ne spulbere orice nădejde.

Apoi m-am dus la Maruka să ascult muzică. Maruka era foarte amuzată și, pentru prima oară în viață, își împrumuta salonul cel sacru unei întâlniri oficiale cvasi-politice: miniștri străini și români și, ca *piesă de rezistență*, Thomas, care le împuie capul mai-marilor ruși – aceasta îi e ocupația de câteva săptămâni. Și-a povestit experiențele în cuvinte încântătoare, cu o elocvență curgătoare, împănându-și discursul cu hohotele lui de râs jovial. A fost o *soirée* plăcută, deloc banală.

Iași *miercuri, 17/30 mai 1917*

Foarte cald, din păcate n-a plouat. Dimineață l-am primit pe Claude Anet[1]. Îl însoțește pe Thomas. E scriitorul care a călătorit în Persia împreună cu Symki și Martha. Am avut o discuție lungă și plăcută, sau poate ar trebui să spun mai degrabă interesantă, fiindcă avea multe de povestit: e foarte elocvent și a petrecut câțiva ani în Rusia. Apoi am primit-o pe o biată doamnă în vârstă, aflată la strâmtoare, care avea nevoie de ajutor, doamna general Stavropol. A venit Barbu, urmat de dr. Ion Cantacuzino, care voia să mă roage să încerc să sting o ceartă între doctorul francez Lavenant și Crucea Roșie, o problemă delicată în care aș putea foarte ușor să-mi ard degetele ori dintr-o parte, ori din cealaltă, felul de situație în care îmi displace să mă amestec fiindcă la rădăcina ei stau neînțelegeri imposibil de descurcat. Am promis, totuși, să fac tot ce voi putea.

După prânz m-am odihnit puțin. A venit Barbu și a promis să încerce să mă ajute în chestiunea Lavenant.

După ceai am plecat cu Irina să vizităm două sate în care se află „partea sedentară" din două regimente. Au murit mulți peste iarnă și am fost rugată să vin să vizitez locul frumos în care au îngropat soldații. M-am dus și le-am pus flori pe morminte. Era,

1. Claude Anet (Jean Schopfer, zis) (1868–1931), scriitor francez de origine elvețiană. Corespondent de presă în Rusia, este autorul mai multor scrieri cu subiect rusesc, printre care o amplă lucrare despre revoluția din 1917 și romanul *Quand la Terre trembla*, inspirat din același eveniment (n. ed.).

într-adevăr, un loc fermecător, pe un deal cu nuci mari. Aerul era plin de mirosul salcâmilor în floare. A fost tare cald și am avut de urcat o pantă lungă și abruptă, dar mi-a făcut bine. Am vizitat și cele două spitale mici, apoi am plecat mai departe, către al doilea sat, unde am fost primită cu mare bucurie de câțiva ofițeri foarte amabili, prieteni cu Irina, care m-au dus într-un colțișor tare frumos, sub un nuc enorm, unde își făcuseră o masă ca în tranșee, de la care aveau o priveliște splendidă. Totul fusese pregătit foarte bine de tânărul Pherekyde, cu un vas foarte drăguț plin cu irișsi de apă sălbatici, galbeni, și trandafiri sălbatici. Acolo mi-au oferit chiar o ceașcă de ceai bun și fursecuri cu ghimbir, primite de unul din ei din Suedia! A fost tare plăcut, dar, din păcate, mă grăbeam, fiindcă trebuia să mă întorc acasă la cină. Am vizitat spitalul, le-am împărțit țigări, cărți, dulciuri și iconițe bolnavilor, dar și celor sănătoși, ofițerilor le-am dat cărți poștale semnate și cărți, apoi am plecat, foarte mulțumită de mica mea excursie, lăsându-i în urmă cu fețele strălucind de bucurie. Am rămas cu o impresie plăcută, de seară de vară adevărată petrecută la țară, departe de frământările orașului; într-o astfel de atmosferă, parcă începi să sperii din nou. Drumul până acasă a fost și el frumos, soarele apunea ca o minge roșie peste o întindere mlăștinoasă vastă, cu dealuri joase și umbroase în depărtare.

Ne-am grăbit cât am putut pe drumul de întoarcere, lucru greu de făcut pe drumuri proaste, fiindcă îl invitasem la cină pe Thomas. Nando se întorsese de la Hârlău foarte încântat de ce găsise acolo, foarte vesel și binedispus. Cina a fost foarte *gemütlich*, plină de veselie și discuții plăcute, amuzante și interesante. I-am avut lângă mine de o parte pe Thomas, iar de cealaltă pe unul din ofițerii lui. Ne-am simțit foarte bine. După cină am mai vorbit o vreme. Ne-am făcut comozi cu toții în jurul unei mese, cu grăsunul cel comic în mijloc, de parcă făcea parte din familie. Nu mi-ar fi trecut prin minte acum câtăva vreme că vom fi uniți astfel în jurul mesei, alături de Albert Thomas, socialistul, ministrul francez al armamentului.

Cred că ni l-am făcut prieten și mi se pare că a înțeles efortul enorm pe care l-a făcut și îl face în continuare biata noastră țară și că va încerca să ne ajute. Și Nando s-a înțeles de minune cu el. Alți invitați n-am mai avut, în afară de Barbu, Henri Catargi și cei doi ofițeri ai lui, generalul Walsh și col. Langlais.

În seara aceasta pleacă din nou în Rusia. Se instalase atât de confortabil printre noi, încât ne-a fost greu să-l convingem să plece ca să ia trenul.

Sur le vieux pont branlant
Se voient deux femmes blanches
La Reine est en avant
L'autre tête penche
Coiffée de la cornette
Sœur Pucci réfléchit
Une même toilette
Un seul cœur les unit.[1]

DR. LE LAURIER

Iași *joi, 18/31 mai 1917*

Vremea rămâne fierbinte și uscată. Dacă nu plouă, recoltele noastre vor fi în primejdie. Și așa s-au cultivat prea puține cereale pentru câtă nevoie avem.

Barbu a venit devreme, după ce a încercat să rezolve complicația cu Lavenant și Crucea Roșie.

Apoi l-am primit pe generalul Vouillemin[2], care acum și-a revenit aproape complet după tifos; a fost o vreme la Piatra, într-o casă pentru convalescenți, ofițeri francezi și doctori. A rămas foarte mulțumit de șederea acolo, dar se pare că doamnele de la Piatra se ceartă îngrozitor. Generalul, un om tare blând, a rămas de-a dreptul uluit să vadă că sunt posibile asemenea certuri. După general l-am primit pe Negroponte, care s-a oferit să vândă o cantitate mare de vin și să-mi dea sumele primite, care ar trebui să fie în jur de 60.000 de franci. Am acceptat bucuroasă.

La 12 am plecat cu Lala, Carol și Cella să luăm prânzul la Vila Greierul. Carol a condus al doilea automobil, în care a mers Cella; căldura, praful și hurducăturile au fost groaznice, dar prânzul a

1. Vin două femei albe/Pe podul legănat,/Regina înainte/Cealaltă – cap plecat./Gânditoare, *sœur* Pucci/Poartă sfinte veștminte;/Și-n albele lor haine,/Și-n suflet sunt unite (fr.) (n. tr.).

2. Charles-Ernst Vouillemin (1865–1954), colonel, mai târziu general, membru al misiunii Berthelot (n.ed.).

fost tare plăcut și plin de bunăvoință și veselie. Locotenentul Paris, marele *protégé* al surorii Pucci, îmi compusese și el niște versuri (e o minune câte poezii scriu), pe care le-a cântat după prânz, ridicându-se în picioare, acompaniat în cor de surorile lui Pucci la anumite refrene. Dr. Le Laurier compusese și el câteva versuri, pe spatele unor fotografii pe care mi le făcuse data trecută.

După prânz am vizitat bolnavii, care, slavă Domnului, sunt mult mai puțini. Am plecat pe la trei și am mers până la Poieni, unde am vizitat câțiva bolnavi și grădinile căsuței pe care o avem acolo, lăsate în mare parte în paragină. Brüning, vechiul *protégé* al lui Rosetti, nu face prea multe. Mi-au urat bun-venit câțiva ofițeri pe fețele cărora se citea bucuria, printre ei și col. Broșteanu, prietenul Nadejei de pe vremea când împărțeau lapte și pâine soldaților care treceau cu trenurile.

A fost foarte cald, dar întotdeauna mă străduiesc să mă duc peste tot, indiferent de temperatură – cum altfel aș putea să-mi fac datoria cum trebuie? Ne-am întors acasă printr-o pădure frumoasă și printr-o mie de gropi, înconjurați de nori de praf. Într-un loc m-am oprit să le dau dulciuri și țigări unei mulțimi de convalescenți care stăteau într-o livadă frumoasă și mare. Cu toții se recuperau foarte încet și cu mari dureri după degerături la picioare. Lala cea bună și grasă ba a conversat, ba a glumit, ba a râs, ba a fost sentimentală și iubitoare. O clipă nu i-a stat limba.

Barbu a venit la ceai, nu era în apele lui, dar făcuse eforturi în problema Lavenant și speră că se va ajunge la o soluție pașnică.

După cină am scris puțin în camera mea.

Iași *vineri, 19 mai / 1 iunie 1917*

Foarte cald. Am petrecut trei ceasuri lungi la spitalul de la Liceul Internat, umblând printre vreo 800 de invalizi și dându-i fiecăruia câte ceva. La sfârșit îmi obosiseră tare rău picioarele.

După prânz am primit o doamnă Lynch, care are mari necazuri, fiindcă nu demult și-a pierdut o fiică, iar acum a primit veste din Elveția că o alta e grav bolnavă și nu poate ajunge la ea!

Apoi l-am primit pe un evreu tare comic, mic și gras (care refuză să fie considerat evreu), care mi-a adus cinci mii de franci și mi-a promis că duminică îmi va aduce o mie de ouă pentru spitalele mele.

Barbu a venit la ceai, iar la șase le-am dus pe Ileana și pe Nini într-un loc foarte plăcut de plimbare. Pe drumuri e un praf cumplit.

Iași *sâmbătă, 20 mai / 2 iunie 1917*

Vremea e în continuare foarte caldă și uscată. Am scris puțin, acum lucrez la un capitol despre Constanța, apoi i-am primit pe Creștini, care au venit să-mi povestească despre călătoriile pe care le-au făcut prin toată țara și cum au de gând să-și înceapă munca. După ei, am primit-o pe Alina Miclescu, pe care mă bucur mult s-o revăd după atâtea luni. Îmi e foarte dragă.

La prânz i-am avut invitați pe generalul Ballard[1] și generalul Candolle, amândoi foarte amabili, dar generalul Candolle pare mai inteligent, nu am avut timp să stau de vorbă cu el, așa că l-am rugat să vină mâine la 11. Generalul Ballard a venit să-l înlocuiască pe Thompson.

La patru am plecat cu Symki și Barbu să vizităm o casă de la țară, la Helești; aparține unor armeni foarte bogați, care mi-au oferit-o pe timpul verii. E la vreo două ore de mers cu automobilul de Iași, casa e mare, dar construită cu prost-gust, are un parc și o grădină foarte frumoasă, cu o mulțime de brazi care miroseau încântător. Mai sunt acolo și un lac și o livadă superbă, nesfârșită. E un loc tare frumos – cred că ne-am simți foarte bine aici, dar inima mea parcă tot spre Stânca trage. E mult mai aproape de Iași și de munca mea, pe lângă faptul că îmi place tare mult casa. Draga mea doamnă Nevruz Khan m-a întâmpinat, împreună cu proprietarii. Își doresc foarte mult să vin să stau acolo, dar încă nu mă pot hotărî.

Ne-am întors la lumina lunii și am luat cina pe câmp. Drumul de întoarcere a fost plăcut și răcoros, deși cam zdruncinat.

Iași *[duminică], 21 mai / 3 iunie 1917*

Vremea rămâne insuportabil de caldă și de uscată. Nu avem aer, trăim cu o senzație continuă de umezeală. M-am dus cu Nicky

1. Christopher Ballard, general, înlocuitorul lui C.B. Thompson ca atașat militar britanic în România (1917–1918) (n. ed.).

la Regimentul 43, încantiruit în corturi la Copou, cei pe care îi găsisem într-o stare atât de tristă în ziua de Paște și de care, după aceea, l-am rugat pe colonel să se ocupe. De atunci, le-am tot trimis provizii din când în când, ca să fie bine hrăniți. I-am inspectat ieri și nu încape îndoială că starea lor e mult mai bună. Le-am dat țigări și cărți, apoi au făcut exerciții militare, au dansat, au recitat poezii și au trecut prin fața mea în pas de paradă, foarte ordonat. După aceea, în timp ce-mi împărțeam țigările altor soldați care se adunaseră din alte părți, tot regimentul s-a așezat la masa de prânz și ni s-a oferit chiar un pahar de șampanie, spre bucuria lui Nicky; s-a toastat pentru sănătatea tuturor, apoi am plecat, petrecuți de ovațiile lor. A fost o vizită călduroasă din toate punctele de vedere!

M-am întors pentru audiența cu generalul Candolle, un general englez de-a dreptul fermecător, care a venit să ne ajute în chestiunea trenurilor. E născut în Elveția, e un om foarte plăcut, inteligent și fermecător, cu un dar al înțelegerii oamenilor pe care îndrăznesc să-l numesc superior. Mi-a plăcut foarte mult.

La prânz n-am avut invitați, dar după prânz l-am primit pe dr. Lavenant, care, din păcate, nu e mulțumit. Lucrează într-unul din spitalele Crucii Roșii de aici și nu s-a putut înțelege cu administratorii. S-au făcut eforturi de rezolvare a problemei de ambele părți, dar rezultatele au fost doar temporare. Acum bunele noastre surori franțuzoaice pleacă, spre marele regret al tuturor, dar chiar nu mai puteau suporta starea lucrurilor. Îmi pare tare rău să aflu că pleacă nemulțumite și dezamăgite – ce păcat! Dar uneori lucrurile NU se mai pot repara.

Apoi am primit-o pe Eliza Suțu, care, dimpotrivă, era cum nu se poate mai încântată de tot ce a văzut și a auzit în armata lui Averescu. O trimisesem acolo, într-o oarecare măsură, ca să-mi povestească tot ce face doamna Averescu și unde e nevoie de ajutor.

Suntem pline de planuri și de energie și mă bucur mult să lucrez cu un ajutor atât de tânăr și plin de compasiune.

După aceea a venit Barbu – amândoi eram destul de triști. Am luat ceaiul împreună, apoi am plecat cu amândouă fetele mele. Am făcut o plimbare tare plăcută cu automobilul, apoi pe jos. Ne-a prins o furtună de praf îngrozitoare, dar, din păcate, fără ploaie.

M-am culcat devreme.

Iași *luni, 22 mai / 4 iunie 1917*

Vremea e ceva mai răcoroasă, dar nici urmă de ploaie!

Zi liniștită – n-am făcut nimic deosebit. Dimineața am stat mult de vorbă cu Ballif. I-am propus ca, dacă e atât de dezgustat de toate intrigile casei, dacă nervii lui chiar nu mai pot suporta, să renunțe la partea aceasta din sarcinile lui și să devină din nou aghiotantul meu și atât, ca să fie liniștit. Probabil la asta se va ajunge, dar atunci cine se va mai ocupa de casa mea? Va fi foarte greu și motiv de multe griji, dar Ballif e prea hotărât, chiar rigid și fără cunoștințe politice ca să-l amestecăm în treburile Curții. Ar fi fost posibil, dacă n-ar fi fost și Cartierul General tot la Iași. Și apoi, vai, au fost tot felul de intrigi și în casa mea, lumea refuză să trăiască în pace la un loc și se strânge întotdeauna în bisericuțe care se urăsc reciproc.

Am luat ceaiul cu Barbu și pe la unu și jumătate am făcut o plimbare lungă, cu automobilul și pe jos, cu el și Nadeja. Seară răcoroasă, plăcută. Nando își face griji pentru situația politică din țară, iar Rusia se comportă din ce în ce mai rău!

Iași *marți, 23 mai / 5 iunie 1917*

Vremea s-a mai răcorit. Dimineață m-am dus la spitalul unde lucrează fetele mele. Le-am adus daruri invalizilor, mai ales protejaților lui Mignon și celor care suferă cel mai mult. N-am avut audiențe; am reușit să scriu puțin.

La prânz l-am avut invitat pe fermecătorul maior Scales. Și Nando îl apreciază foarte mult, deși la început nu-și exprima păreri prea clare despre oamenii pe care îi invit. Maiorul Scales vorbește și rusă și astfel poate discuta cu vecinii noștri cei nepotoliți.

După prânz am plecat cu Mignon, Barbu și micul Georgie la Dobrovăț, unul din domeniile Coroanei. Drumul până acolo e frumos, dar foarte prost, și trece prin păduri splendide. Barbu urma să inspecteze domeniul în timp ce eu vizitam soldații și spitalele.

Am avut parte de o primire înduioșătoare și foarte frumoasă la regimentul care făcea exerciții acolo, adunat din mai multe locuri. Împrejurimile erau superbe și era o plăcere să-i vezi cum aleargă

prin tufele verzi în toate părțile. Când s-au adunat într-un pătrat mare, am înaintat către ei împreună cu Mignon și am fost întâmpinate cu un *Trăiască regele* cântat de toți soldații împreună – a fost emoționant, aproape măreț. Colonelul e un ofițer valoros și a primit decorația „Mihael Vitiazu" [*sic*]. L-am rugat să le spună soldaților că știu prin ce greutăți cumplite au trecut (regimentul a suferit tare mult pe timpul iernii și au murit MULȚI), că am venit să văd cu ochii mei dacă se simt mai bine și să le spun că m-am gândit mereu la ei și le-am fost recunoscătoare pentru curajul și abnegația lor. Colonelul le-a repetat cu glas tare vorbele mele, apoi am fost aclamată asurzitor. Soldații și-au pus chipiele în vârful baionetelor și, când am plecat, m-a urmat tot regimentul, ovaționând, în timp ce fanfara cânta – toate acestea într-un peisaj minunat, cu dealuri împădurite. A fost una din cele mai frumoase primiri militare din câte am avut.

De acolo m-am oprit puțin la casa care ține de domeniul Coroanei, apoi am mai mers puțin până la spital. Era un spital pentru bolnavi de tifos, bine orânduit și, din fericire, pe jumătate gol acum. Când am ieșit din spital a început să plouă și a plouat chiar tare timp de zece minute, spălând praful care ne sufocase pe drum și dând împrejurimilor un aer fermecător.

De data aceasta călătoria cu mașina a fost foarte plăcută, pe un drum bun care traversează o pădure de o frumusețe de nedescris. Proaspăt spălată de ploaie, arăta aproape ca în basme, iar ochii mei au avut parte de cea mai adâncă și mai desăvârșită desfătare. La capătul drumului l-am întâlnit și l-am luat cu noi pe Barbu, care-și terminase inspecțiile. Am vrut să ne întoarcem acasă pe alt drum și chiar am pornit într-acolo, dar ne-am încurcat la o răscruce, așa că am ajuns pe același drum plin de gropi, dar frumos. Din când în când ploua și începuse să fie destul de frig. Ne-am oprit într-un loc superb să luăm cina și am ajuns acasă pe la zece.

Toată partea aceea a țării e de-a dreptul splendidă, iar pădurea e încă uriașă și de o rară frumusețe.

Dar, vai, în țară avem tulburări politice, iar afară avem griji și mai mari, din cauza rușilor.

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului literar.

Wednesday 8th 21st March 1917. Jassy

Spring seems really to have set in ~~really~~ at las
it is warm, the snow is melting, the mess on the ro
fearful.

In the morning "le Prince" Bogdan came to
bring me a thousand Francs for my "~~[illegible]~~ abrim", h
promissed me a chestnut thouroughbred.

Had a long talk with Ballif about military thin
then with Carols new man Col. Gavanescu to mak
a sort of program of the military work he is to do
serious work, one must only get Carol little by
little to take to it and spend more time over it, n
doing it quite so rapidly, with more seriousness
in fact. I told Gavanesco, that that was his par
that he must use his pedagogical talents to lea
my son little by little to take a deep and helpful
interest, so that the link between him & the arm
should become real & lasting.

ceive so many telegrams of thanks from all
regiments. Only then I really realise how
ny things I have sent and what makes the
legrams touching is that in many of them they
ake allusions to the articles I wrote which
ows me that they have been read everywhere
ne so prettily telegraphed that my presents
read joy + enthusiasm where - ever they came
d that all my soldiers were eager to begin to
ght one more and each hoped to be the first to
nter Bucharest so as to be the first to lay flowers
pon Mircea's grave!

Little Mircea! so seldom dare I speak of
m because I cannot yet bear it - and the luxu
y of tears is a luxury I must so seldom allow
ngself now - but I do long for you little Mircea
for your brown eyes, for your jolly little voice for
the sound of your pattering feet.
I have "Heimweh" little Mircea!

Barbo came at 12 with the usual report upon ever
Nothing special from Russia, but towards evening
ceived a telegram from Duchy saying that because
actual events she could not send off any order of pro
visions! I hope it does not mean that I will not
finally get them that would be simply dreadful. I w
der what has happened to little Georgie?

After lunch saw old Faligny, then set off with
and Miss Milne to Villa Graeul where Miss Milne
has accepted to go and look after the Typhiques exa
tinatiques for a little while, whilst their sisters ar
ill. It is brave of her, I only hope I have not sent he
a too risky post – I pray that all may go off well.
We arrived there to hear that three had died th
morning. We met a desperate lady crying with
it was the windows of one of them. Painful scenes
deed. Anyhow I shall soon motor up again to
how poor old Sheila is getting on... I think it w
be hard and painful work.